

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

125323

11. YÜZYIL VE ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE
İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

Engin ÇETİN

İC. YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

125323

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana/ 2002

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

11. YÜZYIL VE ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE
İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

Engin ÇETİN

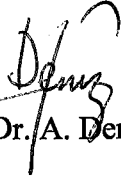
DANIŞMAN: Doç. Dr. A. Deniz ABİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Adana/ 2002

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu çalışma jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. A. Deniz ABİK

Üye: Prof. Dr. Mehmet ÖZMEN

Üye: Yard. Doç. Dr. Faruk YILDIRIM

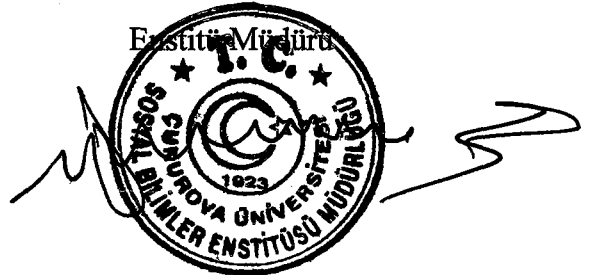
ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

13./09./2002

Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU

Enstitü Müdürü

ÖZET**11. YÜZYIL VE ÖNCESİ TÜRKÇESİNDE
İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI****Engin ÇETİN****Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı****Danışman: Doç. Dr. A. Deniz ABİK****Eylül 2002, XIII + 455 sayfa**

Bu çalışma, 11. yüzyıl ve öncesinde yazılan Türkçe metinlerdeki insan yapımı nesne adlarını ve bu adların, Türkiye Türkçesi ağızlarına ve ölçünlü diline yansımalarını içermektedir. Söz konusu dönemde yaşayan Türk topluluklarının kültür değerlerini, bu değerlerin değişim seyrini ve koşullarını, üretim gücünü, ürettikleri nesnelere ad verirken Türkçeden ne ölçüde yararlandıklarını yazılı metinler ışığında gözler önüne sermeyi amaçlayan bu çalışma, dört ana bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, tarihî bakış açısıyla, insan-kültür-üretim-dil ilişkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tezimizin ana bölümünü oluşturan inceleme bölümünde, metinlerde saptanan insan yapımı nesne adları; Avlanma ile İlgili Nesne Adları, Ekonomi, Bilim ve Sanat ile ilgili Nesne Adları, Değerli Taş ve Maden adları, Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları, Denizcilikle İlgili nesne Adları, Kumaş Adları, Ev Gereçleri, Ev, İkametgâh ve Yer bildiren Nesne Adları, Giyim kuşam ile İlgili Nesne Adları, İnanç ile İlgili Nesne Adları, Kimya ile İlgili Nesne Adları, Müzik Araçları, Okçuluk ile İlgili Nesne Adları, Oyunlarda Kullanılan Nesnelere Verilen Adlar, Savaş Araçları, Kesici Nesnelere ve Cezalandırma Araçları, Süslenme ile İlgili Nesne Adları, Şehircilik ile İlgili Nesne Adları, Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları, Tıp ile İlgili Nesne Adları, Yapı ve Üretim gereçleri, Yiyecek İçecek adları gibi kültürel alanlara ayrılmış, her kültürel alanda ilgili nesnelere ilişkin sayısal veriler aktarılmıştır.

Çalışmamızın değerlendirme ve Sonuç bölümünde, Türkiye Türkçesi ağızlarına ve ölçünlü diline ulaşan insan yapımı nesne adları sayısal olarak verilmiş, Türkçe olan insan yapımı nesne adlarının yapısına ilişkin genel bilgiler aktarılmış, bu veriler ışığında değerlendirme yapılmıştır.

Dizinler bölümünde, insan yapımı nesne adları, kullanım sıklıklarına göre, çok kullanılanlardan az kullanılanlara doğru sıralanmış, ayrıca alfabetik dizin oluşturulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Adlar, Anadolu Ağzları, Eski Türkçe, Karahanlı Türkçesi,
Nesne Adları

ABSTRACT
ARTEFACT NAMES DATING BACK TO ELEVENTH CENTURY
AND EARLIER TURKISH

Engin ÇETİN

M. Thesis, The Turkish Language and Literature Department

Supervisor: Doç Dr.A. Deniz ABİK

September 2002, XIII + 455 pages

This paper contains the names of artefacts in the Turkish texts written during eleventh century and earlier times, and the reflections of these names in varieties of Turkish spoken in Turkey and in the standard type of Turkish. The paper which is made up of four sections, is intended to reveal, with the help of written text, the cultural values of Turkish societies living in the period in question, the course and conditions of change in these values, production power of the society, to what extent they employed the Turkish language in naming the objects they had made .

The introductory paragraph tries to evaluate people-culture-production-language relation from a historical point of view.

In analysis section, artefact namer making up the bulk of our study that were found in the texts have been divided into different cultural areas as shown in the following and numerical information about the artefacts concerning each cultural area is given.

Hunting tools' names, Artefact names in relation to Economy, Science and Art, Artefact Names used as a symbol of state and Khan, Artefact Names concerning Maritime, Material Names, Home Utensils, House, Residence and Location Expressing Artefact Names, Artefact Names About Clothing, Artefact Names About Faith, Chemical Artefact Names. Musical Instruments, Artefact Names about Archery, Names Given to Artefacts that are used in Games, Warfare, Sharp Tools and Punitive Tools, Artefact Names About Dressing up. Artefact Names About City Planning, Artefact Names About Agriculture And Animal Keeping, Artefact Names About Medicine Tools for Construction and Production, Names For Food and Drink.

In Conclusion and Evaluation paragraphs , artefact names which have come into the dialects of Turkish spoken in Turkey and the standard Turkish are given numerically, general

information about the structure of pure Turkish artefact names is given, and there is an evaluation according to these findings.

In the Index artefact names are listed in order of their frequency of use, the names are also arranged alphabetically.

Key Words: Names, Artefact Names, Anatolian Dialects, The old Turkish, The Karahanlı Turkish

ÖN SÖZ

Nesneler insan yaşamında önemli bir yer tutmaktadır. İnsan üretimi nesnelere ve bu nesnelere adlandırılması konusu, toplumların yaşayışıyla birebir ilişkilidir. Toplumlar, öncelikle gereksinim duydukları nesnelere üretirler. Toplumların dillerinde barındırdıkları yerli sözcüklerin büyük çoğunluğu yaşamlarında iç içe oldukları varlık ve kavramlardır. Bu çalışma, bu düşünceden yola çıkılarak hazırlanmıştır ve 11. yüzyıl ve öncesindeki metinlerde yer alan insan yapımı nesne adlarını ve bu adların Anadolu ağızlarına ve Türkiye Türkçesi ölçünlü diline yansımalarını içermektedir.

11. yüzyıl ve öncesinde yazılmış, ulaşılabilen metinler taranmış, saptanan insan yapımı nesne adları kültürel alanlara ayrılmış, kullanım sıklıkları verilmiş, böylece sözcüğün önemini anlaşılmasına çalışılmıştır. Ayrıca, saptanan nesne adlarının Anadolu ağızlarında ve ölçünlü dilde yaşayıp yaşamadığı araştırılmıştır. Böylece sözü edilen dönemden bu yana değişen kültür değerlerinin dile nasıl yansıdığını, nesnelere adlandırılmasında dilin olanaklarından ne ölçüde yararlandığını, günümüze ulaşan sözcüklerin ne tür özellikler gösterdiğini, yeni gelişmeler sonucunda üretilen nesnelere adlandırılmasında izlenen yolları yazılı ürünler aracılığıyla görmek mümkün olmuştur.

Çalışmam sırasında yardımlarını esirgemeyen hocam Doç. Dr. A. Deniz ABİK'e yardımları için teşekkür ederim. Ayrıca, Rusça sözcük ve cümlelerin Türkçeye aktarılmasında yardımcı olan Çaştegin TURGUNBAYEV'e Almanca konusunda yardımlarını gördüğüm Almanca öğretmeni Zeliha AL'a, bilgisayar konusundaki desteğinden dolayı Ali TAN'a ve her türlü yardım ve ilgilerinden dolayı yakın çalışma arkadaşlarıma teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenen SOSBE 2002 YL 53 numaralı çalışmadır. Çalışmaya verdikleri ekonomik destek nedeniyle Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu'na teşekkür ederim.

Engin ÇETİN
Adana, Eylül- 2002

İÇİNDEKİLER

Türkçe Özet.....	II
İngilizce Özet.....	IV
Ön Söz.....	VI
Kısaltmalar.....	IX
Taranan Metinler.....	XIII
Nesne Adına Rastlanmayan Metinler.....	XIII
0.GİRİŞ.....	1
1. KÜLTÜREL ALANLARA GÖRE İNSAN YAPIMI NESNE	
ADLARI.....	6
1.1. Avcılığa İlişkin Nesne Adları.....	6
1.2. Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere.....	11
1.3. Değerli Taşlar, Madenler.....	21
1.4. Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan Nesnelere.....	35
1.5. Ev Gereçleri.....	40
1.6. Dokuma ve Kumaş Adları.....	105
1.7. Giyim Kuşam ile İlgili Nesne Adları.....	125
1.8. İnanç Öğeleriyle İlgili Nesne Adları.....	155
1.9. Kimyasal Ürünlere Verilen Adlar.....	161
1.10. Müzik Araçları.....	162
1.11. Okçuluk ile İlgili Nesne Adları.....	165
1.12. Oyunlara İlişkin Nesne Adları.....	175
1.13. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere.....	180
1.14. Ses Çıkaran Nesnelere.....	206
1.15. Süslenme ile İlgili Nesne Adları.....	208
1.16. Şehircilik ile İlgili Nesne Adları.....	225
1.17. Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları.....	228
1.18. Taşıma Araçları.....	259
1.19. Tıp ile İlgili Nesne Adları.....	265
1.20. Yapı ve Üretim Gereçleri.....	276
1.21. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları.....	326
1.22. Yiyecek ve İçecek Adları.....	373
1.23. İnsan Yapımı Diğer Nesne Adları.....	411

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	415
3. DİZİNLER.....	423
3.1. Göndermeler Dizini.....	423
3.2. Sıklık Dizini.....	427
3.3. Alfabetik Dizin.....	440
KAYNAKÇA.....	449
ÖZ GEÇMİŞ.....	455

KISALTMALAR

1. Genel Kısaltmalar

<i>anat</i>	anatomi
Ar.....	Arapça
<i>argo</i>	argo söz
B.....	Batı Yüzü
BA.....	Besim Atalay
BK.....	Bilge Kağan Yazıtı <i>bk. Tekin, Talat (1998)</i>
<i>bk</i>	<i>bakınız</i>
<i>bot</i>	botanik
C.....	cilt
<i>coğr</i>	coğrafya
<i>çev</i>	çeviren
Çin.....	Çince
D.....	Doğu Yüzü
DK.....	Compendium of the Turkic Dialects <i>bk. Dankoff, Robert, James Kelly (1985)</i>
DS.....	Derleme Sözlüğü I-XII <i>bk. Derleme Dözlüğü (1993)</i>
DTS.....	Drevne Tyurskiy Slovaş <i>bk. Nadalyaev V. M. vd. (1969)</i>
EDPT.....	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Turkish <i>bk. Clauson, sir Gerard (1972)</i>
<i>esk</i>	eskimiş
Far.....	Farsça
G.....	Güney Yüzü
Gr.....	Grekçe
<i>hlk</i>	halk ağzında
<i>hZR</i>	hazırlayan
<i>is</i>	isim
K.....	Kuzey Yüzü
Lât.....	Lâtince
S.....	Sayı

- s..... sayfa
- SDD..... Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme
Dergisi 1-5 bk. *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi 1-5*
(1939-1957)
- Skr..... Sankrit
- So..... Soğdca
- sp..... spor
- Sür..... Süryanice
- tar..... tarih
- TDAD..... Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi
- TDK..... Türk Dil Kurumu
- TES..... Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü bk. *Eren,*
Hasan (1999)
- TKAE..... Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
- UTS..... Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü bk. *Caferoğlu,*
Ahmet (1993)
- UW..... Uigurisches Wörterbuch 1-6 bk. *Röhborn,*
Klaus (1977-1998)
- vb..... ve benzerleri
- vd..... ve diğerleri
- Yay..... Yayınları
- zool..... zooloji

2. Metin Kısaltmaları

- A..... İki Ağırşak Metni bk. *Orkun, Hüseyin*
Namık (1994)
- Aç..... Açura Yazıtları bk. *Orkun, Hüseyin Namık*
(1994)
- Al..... Altın Köl Yazıtları bk. *Orkun, Hüseyin*
Namık (1994)
- AY..... Altun Yaruk bk. *Kaya, Ceval (1994)*
- Daş..... Daşakarmapathāvādānamālā bk. *Shimin,*

Geng vd. (1993)

- DLT..... Divanü Lûgati't-Türk I-IV *bk. Atalay, Besim (1999)*
- HTB..... Briefe der uigurischen Hüen-Tsang-Biographie *bk. Gabain, Annemarie von (1938)*
- Hu..... Huastuanift *bk. Himran S. (1941)*
- IB..... İrk Bitig *bk. Tekin, Talat (1993)*
- İA..... İhe-Ashete Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- IH..... İhe-Huşotü Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- KB..... Kutadgu Bilig *bk. Arat, Reşit Rahmeti (1999)*
- KÇ..... Kemçi- Çirgäk Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık*
- KİP..... Kuansı İm Pular *bk. Tekin, Şinasi (1993)*
- KP..... Kalyanamkara ve Papamkara *bk. Hamilton, James Russel (1998)*
- KT..... Kül Tigin Yazıtı *bk. Tekin, Talat (1998)*
- M..... Maytrısimit *bk. Tekin, Şinasi (1976)*
- Man..... Türkische Manihaica aus Chotscho I-III *bk. Le Coq, A. v. (1911-1922)*
- Mir..... Miran Kalesi harabesinde bulunan elyazmaları *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- O..... Ongin Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- Su..... Suci Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- ŞU..... Şine Usu Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- T..... Tunyukuk Yazıtı *bk. Tekin, Talat (1998)*
- Ta..... Taşeba Yazıtı *bk. Orkun, Hüseyin Namık (1994)*
- TON..... Tözin Oqutdaçı Nom *bk. Tekin, şinasi (1980)*
- TT..... Türkische Turfan Texte I-X

- Tu..... Tuba Yazıtları *bk. Orkun, Hüseyin Namık*
(1994)
- U..... Uigurica I-IV *bk. Müller F. W. K. (1908-*
1931)
- UT..... Ein Uigurisches Totenbuch *bk. Tekin, Şinasi*
(1978)
- Uy..... Uybat Yazıtları *bk. Orkun, Hüseyin Namık*
(1994)
- Üİ..... Üç İtigsizler *bk. Özönder, F. Sema Barutçu*
(1998)
- Tun..... Tun- Huang'da bulunan el yazmaları *bk.*
Orkun, Hüseyin Namık (1994)

Taranan Metinler

Açura Yazıtları, Altın Kөл Yazıtları, Altun Yaruk, Begre Yazıtı, Çakul Yazıtları, Briefe der uigurischen Hüen-Tsang-Biographie, Daşakarmapathāvādānamālā, Divanü Lûgati't-Türk I-IV, Ein Uigurisches Totenbuch, Elegeş Yazıtı, Gürbelçin Kaya Yazıtı, Hoytu- Tamır Yazıtları, Huastuanift, Irk Bitig, İhe-Huşotü Yazıtları, İhe-Ashete Yazıtı, İhi-Hanın-Nor Yazıtı, İki Ağırşak Metni, İki Gümüş Maşraba Yazıtı, Kalyanamkara ve Papamkara, Kemçi- Çirgak Yazıtı, Kemçik, Kaya-Başı Yazıtı, Kara Yüs Yazıtı, Kuanşi İm Pular , Kutadgu Bilig , Kül Tigin Yazıtı, Maytırsimit, Miran Kalesi harabesinde bulunan Elyazması ve Minusinsk Müzesinde Bulunan Yazıt, Ongin Yazıtı, III. Orhun Yazıtı, Oya Yazıtı, Oznaçennaya Yazıtı, Suci Yazıtı, Şine Usu Yazıtı, Talas Yazıtları, Taşeba Yazıtı, Toyok Vadisi elyazmaları, Tuba Yazıtları, Tun-Huang'da bulunan el yazmaları, Tunyukuk Yazıtı, Türkische Manihaica aus Chotscho I-III, Türkische Turfan Texte, Ulan Bator Kiremit Yazıtı, Ulu-kem Yazıtı, Ulu-kem Karasu Yazıtı, Ulu Kem Kuli kem Yazıtı, Ulu-kem Ottok-Taş Yazıtı, Uigurica I-IV, Uybat Yazıtları, Uyug –Arhan Yazıtı, Uyug-Turan Yazıtı, Üç İtigsizler

Nesne Adına Rastlanmayan Metinler

Açura Yazıtları, Begre Yazıtı, Çakul Yazıtları, Elegeş Yazıtı, Gürbelçin Kaya Yazıtı, Hoytu- Tamır Yazıtları, Yazıtı, İhi-Hanın-Nor Yazıtı, İki Gümüş Maşraba Yazıtı, Kemçik, Kaya-Başı Yazıtı, Kara Yüs Yazıtı, Oya Yazıtı, Oznaçennaya Yazıtı, Ulan Bator Kiremit Yazıtı, Ulu-kem Yazıtı, Ulu-kem Karasu Yazıtı, Ulu Kem Kuli kem Yazıtı, Ulu-kem Ottok-Taş Yazıtı, Uyug –Arhan Yazıtı, Uyug-Turan Yazıtı (Eski Türk Yazıtları, *bk.* Hüseyin Namık Orkun); Handigay Yazıtı, Örük Yazıtı (Kök Araştırmalar C. II, *bk.* F. Sema Barutçu Özönder); Verse des Candasūtra nach Chinesich-Uigurischen Bilinguen (TDAD 10; *bk.* Peter Zieme)

0. GİRİŞ

İnsan, tarih sahnesinde görüldüğü andan başlayarak sürekli yaşama, var olma savaşı vermiştir. Doğanın insandan daha üstün olduğu dönemde insanoğlu, önce yeme ve barınma sorununu çözme uğraşı içindedir. Güç yaşam koşulları karşısında ölmek ve yemek elde etmek için hayvanlarla savaşı. Kışın soğuktan korunmak için kalın giysiler üretir. Et kesmek için bıçak, yırtıcı hayvanlardan korunmak için mızrak yapar. Ürettikçe daha iyisini, daha fazlasını ister. Daha uygun koşullarda yaşamak için zemin arar. Doğayı kendi hizmetinde çalışmaya zorlar. Hayvanları ehlileştirir, tarımla uğraşır. Artık, doğa karşısında yenilmemektedir. Ondan daha üstündür. Ancak yine de daha iyinin daha güzelin arayışı içindedir. Doğayla olan işini rayına oturtuktan sonra kendisine döner. Daha güzel görünmek, daha güzel kokmak, daha güzel evde yaşamak, daha güzel şeyler yemek ve içmek ister. Hep ister, düşünür, üretir. Üretemediklerini ticaret yoluyla başka topluluklardan alır. Bu, insanlık kültüründeki önemli bir evre olmalıdır.

İnsanoğlunun yaşamak gibi önemli gereksinimlerinden biri de kuşkusuz iletişimidir. İletişimin en önemli ögesi ise dildir. Dil olmasaydı, bizden öncekilerin neler yaşadığını bilemez, yaşadıklarımız geleceğe aktaramazdık. Tarih diye bir şey olmazdı(Aksan, 1998; 13). Toplumsal bir varlık olan insan, sürekli iletişim kurma, konuşma ihtiyacı içindedir. Doğaya egemen olma mücadelesinin bir boyutunda maddî üretim varken bu mücadelenin bir boyutunu da ürettiği nesnelere ad verme oluşturur. Tanımlayamadığı varlıklardan korkan ve iletişimde kolaylık isteyen insanoğlu her şeyi adlandırmak ister. Ürettiklerini, kültürel değerlerini diline yansıtır. Dil, toplumun en önemli yansıtıcısıdır. Eski bir topluluğa ait kültür değerlerini nasıl arkeoloji, tarih vb. bilim dalları sayesinde öğrenebiliyorsak, dil ürünleri yardımıyla da öğrenebiliriz. Çünkü dil, toplumdan ayrı olamaz. Toplumun değer yargılarını, inançlarını, kültürel değişimleri dil ürünleri aracılığıyla izleriz. “Dil, yaşamın bütün alanlarında, günlük yaşamın en yalın olaylarında, bilimin ana form’larında, görenekler ve törelerde, inançlarda ortaya çıkar; dil her türlü maddesel yaşamın, tekniğin, ekonominin de koşuludur; (...)”(Akarsu, 1998; 80).

Kuşkusuz dil öğelerini toplumun gereksinimleri belirler. Eskimo dilinde balık ve balıkçılığa ilişkin sözcüklerin çokluğu, dilimize giren denizcilikle ilgili sözcüklerin daha çok, denizci toplumların dilinden, Yunanca ve İtalyancadan alınmış olması,

insanoğlunun iç içe olduğu varlık ya da kavramları tanımlama isteğinin yanında, kültür-dil ilişkisinin de somut göstergesidir. Bu bakımdan bir Yunanlı sanatçının yapıtında denizden söz etmesi ya da atla iç içe yaşayan toplulukların dillerinde de atçılığa ilişkin sözcüklerin çok olması kadar doğal bir durum olamaz. Dil, durağan değildir. İnsan gibi dil de sürekli gelişim ve değişim içindedir. “Toplumdaki gelişmeler, değişimler ve bunların hemen dile yansımaları, dilin toplumla ilişkisini ortaya koyan kanıtların başında gelir”(Aksan, 1998; 15 vd.).

Türk toplulukları da, kültürel değerlerini dillerine yansıtmışlardır. Bugün olduğu gibi geçmişte de dış etkilere açık olan bu topluluklar, yaşadıkları coğrafi ortam nedeniyle de farklı kültürlerden ve dillerden etkilenmişlerdir. Söz konusu dönemdeki etkilenmelerin en önemli aracı ticarettir. Türk toplulukları, elde ettikleri hayvansal ürünleri, hububat karşılığında Çinlilere vermişlerdir. Bu topluluklar, Bizans, İran ve Hindistan ile de ticarî ilişki içindeydiler. Ticaret o kadar ileri düzeye gelmişti ki, Çinliler, her iki ülkede de geçmesi için yarı Türkçe yarı Çince para bile bastırmıştı. Türklerin de aynı amaçla ayrı ayrı paralar bastırdıkları bilinmektedir. Türk devletleri tarım ve sanatta kendilerine yetiyor olmakla birlikte, ithal ettikleri ürünler de vardı. Özellikle ipek kumaş türü ürünler Çin’den alınmaktaydı. Hakanların saraylarında, dünyanın her tarafından getirilmiş sanat ürünleri bulunmaktaydı(Köprülü, 1986; 20 vd.). “Bozkırlı Türkler’in” başlıca gıda maddesi ettir. Çoğunlukla at ve koyun eti tüketilmekteydi. Giyim maddelerinin başlıca malzemesi ise, koyun, kuzu, sığır, tilki ve az miktarda ayı derisi ile keçi kılı, koyun ve deve yünüdür. Türklerin, iç çamaşırı kullandıkları bilinmektedir. Taş devrini aşan hemen her kültürde altın, bakır ve bronz işlemeciliği görülmekteyken Türk toplulukları bunların yanında demir işlemeciliğiyle de uğraşmaktaydı. Ekonomide ve askerlikte demirin önemi büyüktü(Kafesoğlu, 1992; 216 vd.). Kültürel etkileşimin, geçmişte de yoğun olarak yaşandığını görüyoruz. Türk toplulukları diğer toplulukların inanç sistemlerinden de etkilenmişlerdir. Daha Köktürkler döneminde, Bilge Kağan’ın, ülkesinde Buda ve Laoçe adına iki mabet yaptırmaya isteğinin Tunyukuk tarafından engellendiği bilinmektedir(Köprülü, 1986; 23). Budizm ve Maniheizm Türk topluluklarını etkilemiştir. Bu etkileşimin izleri, yapıtlarda görülmektedir. Yeni kültür değerleri, o günün teknolojisinde yaşanan gelişmeler, çok geçmeden dil ürünlerine yansımıştır. Pek çok yapıtta sözü edilen, bilinen bu gerçekleri dil ürünlerinde bulmak mümkündür.

Dilin kültürün vazgeçilmez öğelerinden biri olduğu düşüncesinden yola çıkarak bir dilin temel söz varlığında önemli bir yer tutan nesne adlarını araştırdık. Çalışmamız

11. yüzyıl ve öncesindeki nesne adlarını kapsamaktadır. Ayrıca, çalışmada bu adların Türkiye Türkçesi ağızlarına ve ölçünlü dile yansımaları da yer almıştır. Böylece 11. yüzyıl ve öncesinde Türk topluluklarının yaşama koşulları, nelerle uğraştıkları, neler ürettikleri, ürettiklerini adlandırmada Türkçeden ne ölçüde yararlandıkları, hangi alana özgü sözcüklerin yoğunlukla ödünçlendiği, daha çok hangi alana özgü sözcüklerin Anadolu'ya ulaştığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Daha önce de özellikle Divânü Lûgati't-Türk üzerinde bu tür çalışmaların yapıldığını görüyoruz. *Compendium of the Turkic Dialect* adlı yapıtın 3. cildinin sonunda yer alan *Topical index* bölümünde sözcükler anlam özellikleri açısından kültürel alanlara ayrılarak incelenmiştir. Buna benzer bir çalışma da *Kaşgarlı Mahmut'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası* adlı yapıttır. Divânü Lûgati't-Türk'teki sözcükler bu çalışmada da kültürel alanlara ayrılarak değerlendirilmiştir. Ancak çalışmamız yalnızca Divânü Lûgati't-Türk'ü değil, 11. Yüzyılda ve öncesine ait ulaşılabilen tüm yapıtlardaki nesne adlarını kapsamaktadır. Bilindiği gibi, Köktürk dönemi yapıtlarının azlığına karşılık Uygur döneminde meydana getirilen pek çoğunun henüz yazı çevrimi (transkripsiyon) ve harf çevrimi (transliterasyon) yapılmamış çok sayıda yapıt bulunmaktadır ve bunların tamamına ulaşmak mümkün olamamaktadır.

Nesne kimi yapıtlarda şu biçimde tanımlanmıştır: “1.belli bir ağırlığı ve hacmi, rengi, maddesi olan her türlü cansız varlık, şey, obje. (...)” (TS, 1998; 1647); “belli bir hacmi ve ağırlığı olan her türlü cansız varlık, şey” (ML-9, 1981; 298).

Bu tanımlardan yola çıkılarak söz konusu dönemi kapsayan, ulaşabildiğimiz metinler taranmıştır. Metinler taranırken, kimi noktalarda ikilem yaşanmış, ölçütler belirlenmeye çalışılmıştır. 11. yüzyıl ve öncesi metinlerinde nesne adı olarak kullanımının yanında soyut anlam kazanmış sözcükler değerlendirme kapsamına alınmıştır. Bu duruma örnek olarak bağ sözcüğünü verebiliriz. KB'de sıkça kullanılan bağ sözcüğü adı geçen yapıtta “bağ, kenet” biçiminde tanımlanmıştır. Aynı zamanda kazandığı mecaz anlam çerçevesinde;

“iki neş turur ilke bağı beki

biri saklık ol biri törü il köki” (2015)

“Bir memleketin bağı ve kilidi iki şeyden ibârettir; biri – ihtiyatlılık, biri – kanun; bunlar esastır” (Arat, 1988; 152) gibi bir kullanım da kazanmıştır. Altun sözcüğü konuyla ilgili bir başka örnektir. Bu sözcük, metinlerde “altın, altından yapılmış nesne” anlamını taşıırken, Altun Yaruk (AY)'taki “altunyaruk” kullanımında “altın renginde

olan, parlak” anlamını kazanmış, somuttan soyuta kaymıştır. Bu tür kullanımlar, çıkış noktaları bir nesne ve onun taşıdığı somut anlam olduğundan çalışmaya dahil edilmiştir.

Metinlerde, aslen insan yapımı olmayan ancak, insan eliyle biçim ve işlev değiştiren nesnelerin ilk (biçim ve işlev değiştirmemiş) halleri geçiyorsa fişlenmemiştir. DLT’de yer alan ve “yerden kazılıp çıkarılır, karın ağrısına ilaç yapılır bir kök(...). Bu kök toz haline getirilir, atın burnuna üflenir, at kurtulur(...)” (BA; I,115-5). biçiminde tanımlanan *ağduz* sözcüğü bu durum için bir örnektir. DLT’de, *ağduz* otundan söz ediliyor, anlaşıldığına göre bu ot aynı zamanda ilâç yapımında da kullanılıyor. Bu türden kullanımları değerlendirme dışı bıraktık. Çünkü, burada ilâcın değil bitkinin tanımı yapılmıştır.

Taranan metinlerde yalnız başına nesne adı olarak kullanılmayıp yapım eki olarak kullanılmış yapılara da rastlanmıştır. Sözümlü ettiğimiz durum, Şine Usu(ŞU) yazıtında geçen *salla-* benzeri yapılardır. *salla-* fiili “*sal ile geçmek*”(Orkun, 1994; 848) biçiminde tanımlanmıştır. Bu yapının *sal* adı ile *-la* ekinin birleşmesiyle oluştuğu anlaşılıyor. Taranan metinde nesne adı yalnız olarak kullanılmışsa bu ve benzeri yapılar fişlenmemiştir. Dolayısıyla *sal* sözcüğü ŞU’da tek başına yer almadığı için *salla-* fiili fişlenmelidir. Konuyla ilgili bir başka örnek de Köl Tigin Yazıtında(KT) geçen *klıçla-* fiilidir. Söz konusu yazıtta *klıç* sözcüğü kullanılmadığı için bu fiil de fişlenmiştir.

Tarama sonunda elde edilen insan yapımı nesne adları kültürel alanlara göre sıralanmıştır. Bu sıralamada, nesnenin kullanım sıklığı ölçüt alınmış, daha sık kullanılan nesnelere önde yer almıştır. Sıklık, sözcüğün eskiliğini ve işlekliliğini saptamakta başvurulan yollardan biridir. Ancak, bir sözcüğün çok kullanılmış olması her zaman onun işlek ve çok bilinen, çok eski olduğunun göstergesi değildir. Bu durumda, sözcüğün geçtiği yapıtın nitelikleri değerlendirilmelidir. Örneğin, *orak* sözcüğünün tarımla ilgili bir yapıtta 50 kez geçmesi yerine, çok sayıda farklı nitelikteki yapıtta 20 kez geçmesi daha tercih edilir bir durumdur. Aynı sıklıkta kullanılan nesne adlarında ise alfabetik sıra gözetilmiştir. Her nesne adı için, sözcüğün kullanıldığı yapıtlardan birer cümle örneği verilmiş, nesne adının kullanıldığı yapıtlardaki kullanımları yerleri verilen cümle örneğinin yeri de dahil olmak üzere aşağıda gösterilmiştir. Nesne adlarının incelenmesinde yayım yılı temel alınarak sırasıyla *Drevne Tyurskiy Slovar’* (DTS), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Turkish* (EDPT), “a” ve “ernek” sözcüğüne kadar gelen “e” maddesi için *Uigurisches Wörterbuch* (UW), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü* (TES) adlı yapıtlar kullanılmıştır (TES’te Türkiye Türkçesine ulaşan sözcükler,

günümüzdeki biçimleriyle yer almaktadır). Sözcük, Divanü Lûgati't-Türk'te de geçiyorsa bu nesne adı için *Compendium of the Turkic Dialects* (DK) adlı yapıta da başvurulmuştur. Divanü Lûgati't-Türk'teki nesne adlarının yapıtın aslındaki sayfa numarası söz konusu nesne adından sonra gösterilmiştir. Yapıtındaki nesne adları değerlendirilirken, okuyuş açısından tereddüde düşülen noktalarda yapıtın tıpkıbasımından da yararlanılmıştır. Nesne adları, Türkiye Türkçesine ulaşmışsa, bu sözcükleri incelerken *Söz Derleme Dergisi* (SDD) ve *Derleme Sözlüğü* (DS)'nden yararlanılmıştır. Ağız sözlüklerinde bulunup da yalnızca bir yerde derlendiği bildirilen sözcüklerin derlenme yerleri belirtilmiştir. Ölçünlü dile ulaşan nesne adları için *Türkçe Sözlük* (TS) kullanılmıştır. Madde başlarının tespitinde farklı okunuşlar göz önünde bulundurulmuş, yapıtlardaki farklı okunuşlar arasında, diğer okunuşlar da değerlendirilerek uygun gördüğümüz okuyuş tercih edilmiştir. Farklı okunuşlar, ilgili madde başına gönderilmiştir. Çalışmada alfabetik dizilim yerine kültürel alanlara göre bir yerleştirme söz konusu olduğundan göndermelerin kolaylıkla bulunmasını sağlamak amacıyla *Göndermeler Dizini* oluşturulmuştur. Okuyucu ilgili maddenin hangi sözcüğe gönderildiğini burada rahatlıkla görecektir. Her kültürel alanla ilgili nesne adı sayısı ve bu nesne adlarının kullanım sıklıkları söz konusu kültürel alan içinde verilmiştir. Ayrıca çalışmanın dizinler bölümünde yer alan *Sıklık Dizini* ile, saptanan nesne adları, kültürel alanlarına bakılmaksızın kullanım sıklıklarına göre sıralanmıştır. *Alfabetik Dizin* ise, kültürel alanlar içinde bulunamayan nesne adlarının kolayca bulunmasını sağlayacaktır.

1. KÜLTÜREL ALANLARA GÖRE İNSAN YAPIMI NESNE ADLARI

1.1. AVCILIĞA İLİŞKİN NESNE ADLARI

Bu bölümde metinlerde saptanan 9 nesne adı toplam 40 kez kullanılmıştır. Bu nesne adlarının yalnızca ikisi ölçünlü dile ulaşırken iki sözcük de ağızlarda yaşamaktadır. Burada yer alan nesne adlarını üçü fiilden türemişken ikisi addan türemiş nesne adıdır.

tor [13] “kuş ve balık avlanan ağ”

AY(555/13) “*orun orun sayu öni öngi.. sançgak bolur bı bıçgun ermez.. torun inçip ölürler..*”

M(82-50) “*..antada basa uluğ bedük baz-kanların tokıyurlar örtlüğ temirliğ torlar içinte yörgeyür-ler..*”

KP(I-8) “*tariğ tariyu amarı tınlığ-lariğ kuşçı keyikçi balıkçı avçı tor-çı tuzakçı bulup ayığ kalınç kalur..*”

KB(4262) “*usanma yağıka yakın turma kit
yağığ sen usandur anı torka yit*”

DLT, 495; (BA; III,121-25) “*tor: Tuzak, kuş ve balık avlanan ağ.*”

Sözcük için, DK 196’da “*snare, net(=tuzak, ağ)*” karşılığı verilmiştir. DTS 578’de yer alan **TOR** maddesinde, sözcüğün, “*teneta, seti(=hayvan ağı, ağ)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 528’de bulunan **to:r** maddesinde, “*kuş ya da balık avlamakta kullanılan ağ*” anlamında kullanıldığı söylenen sözcüğün kökeni konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir. Yapıtta, Doerfer kaynak gösterilerek sözcüğün Farsçada ve diğer kimi komşu dillerde Türkçe bir alıntı olarak görüldüğü bildirilmiştir. TES 413’te “*sık gözlü ağ*” biçiminde tanımlanan **tor 1** sözcüğünün çağdaş ve tarihî Türk lehçelerindeki durumları verilmiş, sözcüğün kökeni konusunda bir bilgiye yer verilmezken, Moğolcada, Macarcada ve Farsçada Türkçe bir alıntı olarak yaşadığı bildirilmiştir.

SDD 3, 1343 vd.’de yer alan **tor** sözcüğü, “*(...), 2.ince örgülü ağ, (...), 5.hamam havlusu, (...), 8.peştamal, 9 .kadın carı, çarşaf (...), 12.çözülmiyenilmek, (...), 16.fanile, çorap gibi şeylerde vücudu sıkışık tutan lâstik örgü, (...), 18.baş örtüsü*” biçiminde

tanımlanmıştır. DS X, 3967'deki **tor(II)** sözcüğünün, "1.ince örgülü balık ağı, 2.ince balık ağı gibi örülmüş para kesesi, 3.saman taşırken kağı arabasına takılan ot ve kendirle örülmüş ağ" anlamlarını taşıdığı belirtilmiş, aynı sayfada yer alan **tor(V)**, "1.uçkur uçlarına yapılan düğümler, 2.çözülmeyen ilmek"; **tor(VI)**, "1.başörtüsü, 2.kadınların başlarına örttüikleri çarşaf, 3.peştamal, 4. fanila, çorap vb. giysilerde vücudu saran lâstik örgü, 5.bir metre uzunluğunda, dört santimetre eninde örgü ip, 6.örgü sırası, 7.hamam havlusu" biçiminde tanımlanmıştır. Ayrıca DS IV, 1563'teki **dor(I)** sözcüğünün, "balık ağı" anlamına geldiği belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 2239'da **tor** biçiminde yer almış ve "hık. 1.sık gözlü ağ, 2.s.ağ örgüsünde" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün ağızlarda, anlam genişlemesine uğrayarak benzer nesnelere ad olduğu görülmektedir.

AY[1](555/13); M[6](31-33; 47-7; 75-2; 75-10; 78-37; 82-50); KB[3](1538; 3565; 4262); DLT[3] (BA; III,39-13; III,57-14; III,121-25)

ağ [11] "ağ iplik vb gibi ince şeylerden kafes şeklinde yapılmış örgü"

KB(6536) "neşe kuşka avka avındım sevindim
uçar kuş tef arkun agımda kürettim"

DTS 16'da, sözcük için verilen karşılık, "silok, lobuşka(=ilmikli kapan, tuzak)" karşılığı verilmiştir. **Ag** sözcüğünü EDPT 75'te Clauson "net(= ağ)" biçiminde tanımlamış, özellikle avlanmakta ve balık tutmakta kullanıldığı belirtilmiştir. Clauson ayrıca sözcüğün Güneydoğu ve Doğu Türkçelerinden **ağ** veya **aw** biçiminde kullanıldığını belirtmiştir. Clauson, Osmanlıcada av sözcüğünün 'örümcek ağı' için kullanıldığını ağ sözcüğünün bu anlamda Tarama Sözlüğünde de saptandığını sözlerine ekler. Yapıtta, sözcük, **D** (derived= türemiş) kısaltmasıyla verilmiştir.

Sözcük, SDD'de ve DS'de bu anlamda yer almazken günümüzde ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. Bu nesne adı saptandığı dönemde yalnızca avlanmakta kullanılan ağ anlamını karşılamaktadır. Günümüzde pek çok anlam kazanmıştır. Sözcüğün 11. yüzyılda yazılan KB'den önceki yapıtlarda saptanamamış olması ilginçtir. Bu durum, akla dilimizin geç dönemde kazandığı bir sözcük müdür? sorusunu getirir de, sözcüğün KB'de soyut anlamda da kullanılması bu sözcüğün hiç de yeri olmadığını kanıtı olmalıdır. Çünkü, somut anlamlı sözcüklerin soyut anlamı kazanmaları için uzun bir süre gereklidir.

"sanga bolga ahır bayat aytığı
bayat aytığı ol yozukluğ ağı" (5273)

“Sonunda Tanrı sana bunu soracaktır, her günahlar Tanrının sual ağına düşer” (Arat, 1988; 379).

KB[11] (10; 307; 2834; 3185; 3589; 3637; 4224; 4260; 5273; 5322; 6536)

tuzak [10] “tuzak”

IB(61) *tunga kuş tüşnäkinä konmiş. tuymatın tuz(a)kk(a) ilinmiş uça umatın olurur tir. (a)nç(a) bilinlär: y(a)b<l>(a)k ol.*”

KB(4824) “*bu dünya işi bek tuzakçı turur*

tuzakka ilinme sini berkitür”

DLT, 191; (BA; I,380-10) “*tuzak: Av için kullanılan tuzak.*”

DK 203'teki **tuzaq** için yapıttaki **tuz** maddesi altında, “*snare, trap(=tuzak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 594'te yer alan **TUZAQ** maddesinde, sözcüğün, “*1.silok(=tuzak); 2.(aktarma) sevimli görünme, tatlı dil*” anlamlarında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 573'te sözcük için “*trap, snare(=tuzak)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir. TES 420'deki tuzak sözcüğü, “*kuş veya yabanî hayvan yakalamaya yarayan araç veya düzen*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına değinilmiş, kökeni bilinmeyen bu sözcüğün ağ anlamındaki *tor* ile birleştirilmesinin yanlış olduğu vurgulanmıştır.

SDD'de yer almayan bu nesne adı için DS IV, 1615'teki **duzak** maddesinde “*tuzak*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1500'de de “*1.kuş veya yabanî hayvan yakalamaya yarayan araç veya düzen, 2.mec.birini güç ve tehlikeli bir duruma düşürmek için kurulan düzen, komplo, 3.ask.bubi tuzağı*” biçiminde tanımlanmıştır.

IB[1](61); KB[3](3637; [2]4824); DLT[6] (BA; I,206-1; I,380-10; I,380-15; I,425-19; II,234-3; III,304-14)

çanqa [1] “bir tuzak türü”

DLT, 215; (BA; I,427-15) “*çanka: Bir çeşit tuzak.*”

DK 86'da bu nesne adı **çanqa** biçimindedir ve “*type of snare(=bir tuzak türü)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 139'da **ÇANQA** sözcüğüne “*vid loviški(=bir türtuzak)*” anlamı verilmiştir. EDPT 425'te sözcüğün kökeniyle ilgili “yabancı olabilir” açıklamasından başka bilgi yoktur. Sözcüğün sözlüklerde yer almadığı belirtilerek “*a kind of game trap(=av tuzağı türü)*” anlamında kullanıldığına değinilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,427-15)

ırğağ [1] “donmuş buz çökmekte kullanılan kanca; bir tür olta” *bk. Ev*

Gereçleri (s. 84)

saçratğu [1] “bir tuzak türü”

DLT, 430; (BA; II,331-12) “*Bir çeşit tuzağa saçratgu denir. Bu şöyle yapılır: Çatalı birleşik iki dal alınır, dallar arasına çengeller bulunan ipler bağlanır. Sonra toprağa gömülür, üzerine taneler, kuş taneleri toplamak için indiğinde çengel boynuna, ya da ayağına takılarak yakalanır.*”

DK 151’de, **saç-** (*scatter; sprinkle= saçmak; serpmek*) fiili altında değerlendirilen sözcük için yapıtta verilen karşılık “*a type of snare(=bir tuzak türü)*” dir. DTS 480’deki SAÇRATγU maddesi, SAÇİRATγU sözcüğüne gönderilmiş, yapıttın 479. sayfasındaki sözcük, “*kuş avlamakta kullanılan, küçük dalların bir araya getirilmesiyle yapıp kuş gelince kuvvetle çekilerek çalışan tuzak*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 798’de, **saçrat-** fiilinden türediği ve yalnızca DLT’de saptandığı söylenen sözcük için “*a kind of trap(=bir tuzak türü)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](II,331-12; II,331-21)

salğu [1]¹ “taş atmaya yarayan sapan”

DLT, 609; (BA; III,379-10) “*salngu: Kendisiyle çakıl taşı atılan sapan.*”

Sözcük, DK 153’te, **sal-** (*wave; signal; cast up=dalgalanmak; işaret etmek; atmak...*) maddesi altında yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*sling(=sapan)*” dir. DTS 483’te bulunan sözcük için “*praşça(=taş sapanı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 827’de, **salın-** fiilinden türediği ve taranan metinlerde bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün DLT’de, *fa’la* kalıbı altında, **-ğ-** ile yer aldığı, ***salıgu** sözcüğünün bozulmuş biçimi olması gerektiği belirtilir. Yapıtta, sözcük için “*a sling(=sapan)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,379-10)

¹ B. Atalay, Brockelmann’ın bu sözcüğü “salıngu” biçiminde okuduğunu ancak bu okuyuşun sözcüğün yer aldığı bölümün başlığına ve ölçüsüne uymadığını belirtir (Atalay, 1999c; 379).

tüvek [1] “kuş avlamakta kullanılan, ağaç dalı oyularak yapılan bir tür silâh (Çiğilce)”

DLT, 195; (BA; I,388-3) “*tüvek: Yaş söğüt ağacının veya buna benzer bir ağacın kabuğu boru gibi çıkarılır, serçe kuşlarını vurmak için içerisine yuvarlak tane konularak atılır. Bu, borudan dahi yapılabilir. Çiğilce.*”

DK 206’da yer alan ve DLT’de Çiğilce olduğu bildirildiği söylenen sözcük için, “*blow-gun(=üfleme silâhı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 602’de, sözcüğün, “*serçeleri vurmak için söğüt ya da benzeri ağacın dalı oyularak yapılan, üflenerek çalışan boru*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 439’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, “*a blow-pipe(=üfleme borusu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, DLT’deki çevirinin bozuk ve karışık olduğu söylenmiştir. Bu nesne adı, SDD 3, 1349 vd.’de “*1.asma dalı, üzüm kütüğünden çıkan dal; kavun, karpuz, kabak dalları, 2.sebze bostan ve ağaç yaprağı, 3.üzüm salkımı, 4.sebze sapı, 5.kavun, karpuz yaprağı, 6.asma yaprağı, 7.üzüm kütüğü, çubuğu*” anlamlarını taşıyan, DS X, 3901’de gördüğümüz ve “*1.asma, kavun, karpuz, kabak vb. bitkilerin dalları, 2.kavun, karpuz, hıyar vb. bitkilerin yaprakları, 3.asma yaprağı, 4.üzüm asmasının taze filizi, 5.genç üzüm fidanı, 6.üzüm kütüğü, 7.üzüm salkımı, 8.üzüm bağı, 9.asmanın sarıldığı kuru ağaç, 10. Ağaç yaprağı, 11.kış için dal ve yapraklarıyla birlikte saklanan soğan, kavun, karpuz vb. sebzeler, 12.yaz kış yeşilliğini koruyan bir çeşit bitki*” anlamlarında kullanıldığı belirtilen **tevek** sözcüğüyle ilişkili midir? Ayrıca sözcüğün, günümüzde tüfek biçiminde gördüğümüz silâh adıyla olan biçim ve işlev benzerliği dikkat çekicidir. Yansıma sözcük olan tuf ile ilişki kurulabilir mi?

DLT[1] (BA; I,508-15)

üçleç [1] “üç demir çubuğun birleştirilmesiyle yapılan bir tavşan tuzağı”

DLT, 60; (BA;I,95-6) **üçlüç** “*üçlüç: Başları bir demirle birleştirilerek üç çubukla yapılan tavşan tuzağı.*”

DK 58’de **üç** (*three=üç*) maddesi altında yer alan sözcüğün, “*type of arrow made of three sticks(=üç çubukla yapılan ok türü)*” anlamında olduğu belirtilmiştir. DTS 622’de yer alan **ÜÇLÜÇ** maddesinde, sözcüğün, “*üç demir çubuk birleştirilerek çember biçiminde (?) yapılan, tavşan yakalamakta kullanılan bir tuzak türü*” için

kullanıldığı söylenmiştir. EDPT 26’da, taranan metinlerde bir kez saptandığı söylenen sözcüğün, “*tahminen üç demir çubuğun üçlü çatal biçiminde birleştirilmesiyle yapılan ok*” için kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün, üç adına eklenen –leç ekiyle oluştuğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; üçlüç; I,95-6)

yapgak [1] “bir tür kuş tuzağı”

DLT, 462; (BA; III,42-22) “*yapgak: Kuş avlanan bir çeşit tuzak.*”

DK 213’te **yap-** (*kapı kapatmak, kuşa ağ atmak, duvar örmek*) fiili altında yer verilen **yapyaq** sözcüğü için, “*hunting birds(=kuş avlama tuzağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 235’te, sözcüğün “bir tuzak türü” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 874’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, **yap-** fiilinden türediği ve “*kuş avlamakta kullanılan bir tuzak türü*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,42-22)

1.2. BİLİM, EKONOMİ VE SANATA İLİŞKİN NESNELER

Bu bölümde 18 nesne adının toplam 496 kez kullanıldığını görüyoruz. Bu nesne adlarının büyük bir bölümü alıntıdır. dört sözcük Arapça, ikisi Çince, ikisi Farsça, biri Lâtineden Süryanice yoluyla Türkçeye giren sözcük, biri Sanskrit, biri Toharca (?) kökenlidir. Türkçe nesne adlarının dördü fiilden türemiştir. Bu bölümde, günümüze ulaşan nesne alıntı adlarının Arapça ve Farsça kökenli sözcükler olduğunu görüyoruz.

bitig [349] “kitap”

A(2) “*b(ä)<η>kü bit(i)g bit(i)dim: qaya t(ä)nr(i)kän qutluγ bol(u)η*”

İH.(28) “- - -: bilmez: biliği: biltükimin: ödükimin bunça: bitiğ: bitidim”

O.(ön taraf-1) “[*ta?ça?m*]ka bitiğ taşığ [*kıl*]dım bengiğü [*kagan*]ım *ta?ça?m* bilğe *ta?ça?m* lü *yılka...*”

ŞU.(D-9) “*örğın anda yaratıtdım, çıt anda tokıtdım, bing yıllık tümen künlik bitiğimin belğümin anda yası taşka yaratıtdım...*”

Tun.(III,a-3) “: *tanuuklug: sab: tamgalıg: bitig: işidmişte: körü: körmış: yiğ: min: kişi: yüzın: biliğınçe: bir: kişi: atı: bilig o: azmasun: tip:*”

AY(92-6) “*altun-önlüg-yaruk- yaltrıklık-kopda-kötrülmiş-nom-bitigde...*”

HTB(1857) “*yana iltü bargu yantud bitig qolti*”

IB.(66) “*(a)mtı (a)mr(a)k ogl(a)num, (a)nça bilinl(ä)r: bu ırk bitig (ä)dgü ol. (a)nç(t)p (a)lku k(ä)ntü ülügi (ä)rklig ol.*”

M(1-37) “*otuz uluğ nom bitigig bititü tegintimiz*”

Man.(I,20-10) “*bu... t(n)gri(?) t(e)ngridem u... nom bitig kim yme bar///*”

TON(119) “*(...) JU ym' HSIN twyzy pytyk 'wsyk twyzlwk 'rm'z*”

U(I-27) “*anta ötrü tükäl tngri tngridsi buran ol bitigni qut tngri katunun ögä alqayu...*”

UT(1359) “*(...) uluy dyan bitig-dä körüp rudzun-lar...*”

KB(1557) “*ilig aldı açtı oğadı bitig*

sözin uқты aydı isiz ay tetig”

DLT, 193; (BA; I,212-17) **bitik** “*okttı: 'ol manğa bitik okıtı: o, bana kitap okuttı'*”

Sözcük, DK 74'teki **biti-** maddesi altında ele alınmıştır. Yapıtta, sözcüğe verilen anlam, “*book, writing(=kitap, yazma)*”dır. DTS 103'te de **BITIG** biçiminde gördüğümüz sözcük için, “*1.kniga, nadpis'; dokument(=kitap, yazıt; doküman); 2.protsess pis'ma(=mektup); 3.poçerk(=yazı); 4.amulet(=muska)*” anlamları verilir. EDPT 303'teki **bitig** sözcüğü de genel olarak “*inscription, book, letter, document(=yazıt, kitap, mektup, doküman)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün **biti-** fiilinden geldiği belirtilmiştir. Madde başında **DF**(*Derived, Foreign loan-word=türemiş, ödünç sözcük*) kısaltmasıyla sözcüğün kökeninin yabancı olduğu söylenmiştir. Kayahan Erimer, konuyla ilgili yazısında, sözcüğün **biti-** fiilinden türediğini belirtir. Erimer, Orhon yazıtlarında kullanılan ve pek çok araştırmacı tarafından Çince *piet(=firça)* sözünden türediğinin düşünüldüğünü bildirir. Araştırmacı, firça ile yazı yazmadığımız, taş üzerine yazdığımız dönemde firça sözünden türeyen bir türevin kullanılmasının anlaşılmasının güç olduğundan söz eder. Erimer'e göre, Çince o dönemde yazı için kullanılan *shiye* sözü dururken Çince bile olmayan **biti-** sözünün yaratılması gariptir. Araştırmacı, yazısının devamında, batı dillerinde günümüzde yazmak fiili için kullanılan sözlerin, eski dönemlerde, *kazımak, hakketmek, kesmek, oymak* anlamlarını karşıladığı üzerinde durarak **biti-** fiilinin Türkçede *bıçak* için kullanılan *bı* sözcüğünden türemiş olabileceğini belirtir (Erimer, 1989; 23 vd.).

SDD 1, 211'de **bitik** sözcüğü için, “*1.Kitap, mektup*” anlamları verilmiş; **biti** maddesinde sözcük, “*1.Mektup(...). 2.Kitap, risale(...). 3.Yazılı vesikalar(...)*

4.Defter(...)" olarak tanımlanmıştır. DS 710'da bulunan **biti** sözcüğü de "1.Defter(...). 2.Mektup(...). 3.Kitap(...). 4.Forma, kitap parçası(...) 5.Muska(...) 6.Vesika, vekâletname, senet, kart, kimlik cüzdanı, tezkere(...)" anlamlarını taşır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

A[1](2); İH[1](28); O.[1](ön taraf-1); ŞU[4](D-8; D-9; C-b[2]; Tun.[1](III,a-3); AY[58](4/1; 6/9; 6/10; 7/15; 8/7; 8/8; 11/6; 14/5; 14/9; 15/6; 18/14; 36/6; 91/5; 92/6; 130A/3; 199/14; 201/6; 288/18; 288/21; 342/22; 345/6; 343/15; 355/6; 362/20; 371/19; 398/20; 403/18; 404a/6; 436/13; 436/19; 547/42; 458/10; 459/4; 465/7; 473/12; 497/19; 512/18; 518/8; 527/13; 538/4; 538/22; 546/9; 547/48; 547/38; 547/42; 547/50; 568/13; 570/6; 580/18; 585/21; 598/8; 644/19; 649/11; 653/9; 657/20; 661/14; 673/8; HTB[(1854; 1857; 1860[2]; 1863; 2045; IB.[1](66); M[13](1-17; 1-37; 3-50; 14-8; 19-53; 27-26; 34-18; 38-55; 46-25; 50-6; 55-2; 63-46; 87-21); Man.[1](I,20-10); MTT[5](695; 717; 750;756[2]); TON[4](11); 354[2]; 359); TT[4](I-216; IV,B-6; IV,B-8; V,B121); KB[107](C27; C44; C52; 258; 282[2]; 351; 755; 1342; 1354; 1496; 1497; 1498; 1556; 1557; 2218; 2223; 2224[2]; 2225; 2226; 2482; 2628; 2671; 2694; 2695; 2696; 2697; 2698; 2700; 2711; 2702; 2707[2]; 2725; 2736; 2730; 2773; 2774; 2776; 2778; 2780; 3156; 3178; 3180; 3185; 3186; 3187; 3197; 3273; 3275; 3471; 3472[2]; 3473; 3709; 3710[2]; 3712; 3713; 3714; 3731; 3732[2]; 3811; 3822[2]; 3844; 3887[2]; 3888[2]; 3894; 3899[2]; 3890; 3892; 3893; 3894; 3896; 3908; 3911; 3912; 3941; 3942; 3943; 3967; 3968[2]; 3969[2]; 4048; 4365; 4944; 4945[2]; 4946; 4948; 4949; 4951[2]; 5929; 6506; XXIII; XXXIX; XLIV; XLV); DLT[(BA; **bitik**; I,71-27; I,156-6; I,186-29; I,197-24; I,202-22; I,202-23; I,211-17; I,226-25; I,232-16; I,302-10; I,384-18; I,383-20; I,459-6; I,508-18; II,7-10; II,21-8; II,39-2; II,75-26; II,88-15; II,95-18; II,113-25; II,119-13; II,127-8; II,131-3; II,139-7; II,140-25; II,145-19; II,149-20; II,160-13; II,160-14; II,298-28; II,318-11; II, 318-15; II,320-25; II,321-4; II,321-13; II,325-7; II,325-11; II,333-5; III,59-6; III,64-8; III,94-6; III,105-2; III,254-9; III,305-9; III,353-5; III,434-9)

yarmak [57] "para"

AY(442/14) **yartmak** "bir karşapan altun ming altı yüz yartmak bolur.."

KB(6470) "yakınlık neçe boldı yarmak üçün

kanı iş kılığlı köni hak üçün"

DLT, 463; (BA; III,67-14) “*yitürdi: Kaybetti, yitirdi. ‘er yarmak yitürdi: adam para kaybetti.*”

DK 216’daki **yarmaq** maddesinde, sözcük için “*dirham(=dirhem)*” karşılığı verilmiş, yartmak biçiminin Uygurca olduğu belirtilmiştir. DTS 242’de yer alan **JARMAQ** maddesinde sözcük için, “*den’gi(=para)*” karşılığı verilmiş, yapıtan 243. Sayfasında bulunan JARTMAQ sözcüğü, “*den’gi, moneta(=para, sikke)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 969’da, “*coin(=madenî para)*” karşılığı verilen sözcüğün, yarfiline eklenen **-mak** ekiyle kurulmuş olamayacağı, anlam bağının olmadığı bildirilir ve sözcüğün Toharca bir alıntı olabileceği belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[3](6470; 6476; 6543); DLT[54] (BA; I,22-1; I,223-21; I,242-12; I,281-18; I,296-18; I,298-15; I,321-10; I,322-6; I,330-18; I,334-16; I341-17; I,377-21; I,397-1; I,398-16; I,402-9; II,22-6; II,39-5; II,41-12; II,44-14; II,51-8; II,62-1; II,66-16; II,67-10; II,78-23; II,92-10; II,122-10; II,127-5; II,131-7; II,183-22; II,229-10; II,237-12; II,249-9; II,250-19; II,260-29; III,3-7; III,43-10; III,67-14; III,80-5; III,84-8; III,94-12; III,121-21; III,147-22; III,180-14; III,212-5; III,217-24; III,220-6; III,226-17; III,255-6; III,266-14; III,426-4; III,426-21; III,426-28; III,448-11; III,450-10) AY[1](**yartmak**; 442/14); DLT[1](BA; **yartmak**; III,432-21)

kitâb [36] “kitap”

KB(B-13) “*kamuğ bu kitabını alıp özlemiş
hazine içinde urup kizlemiş*”

DTS 310’da yer alan **KITAB** maddesinde, Arapça olduğu belirtilen sözcük için “*kniga(=kitap)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmamaktadır.

Ağız sözlüklerinde yer almayan bu sözcük, TS 2, 1332’de “*1.ciltli veya ciltsiz olarak bir araya getirilmiş, basılı veya yazılı kâğıt yaprakların bütünü, 2.herhangi bir konuda yazılmış eser*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, günümüzdeki biçimin Arapça kitâb sözüne dayandığı belirtilmiştir.

KB[36](A-8; A-11[2]; A-15[2]; A-23; A-24; A-29; B-9; B-13; B-16; B-17; B-19; B-20; B-21; B-24; B-26; B-32; B-33; B-34; B-39; B-54; B-58; B-64; B-72; B-73; C-8; C-11; C-82; 115; 350; 1572; 2631; III; VIII; XI)

bediz [19] “süs, nakış”

KT(K-13) “*Bark itgüci bediz yaratıgma bitig taş itgüci Tabgaç kağan çıkanı Çang Sengün kelti*”

BK(K-14) “*Angar adınçığ bark yarat<it>dım. İçin taşın adınçığ bediz ur[turt]um*”

İHN ..[a] siz ekeyin [a] bedizingizin [a] bunça kazganı ber[tingiz]”

Uy.(III,b-6) “...iltä kalmış altı bilgä beğ oğlınga bedizin üçün türk kan balbalı el ara tokuz eriğ udiş er oğlın ögürüp...”

AY(119/5) “..kim ol tınl(i)glar taplamış oyun bedizig köngüllerinte sakınsarlar..”

TON(396) “ ‘ync’ q’lty p’dyzt’ky ”š ”č q’ n’t’k twsw pelm’s’r(...)”

KB(2914) “*yaling yüzlüg oğlan tolun teg yüzi*

Bodı tal kára saç bediz teg özi”

DLT, 253; (BA; I,507-9) “*bedhizliğ: ‘bedhizliğ ev: süslü ev*”

Sözcük DK 69’da **bädiz** biçimindedir ve “*ornament(= süs)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 90’daki **BEDİZ** sözcüğü için şu sözlere yer verilir: “1. rezba, ornament(=nakış, süs); 2. izobrajenie, obraz(=tasvir, suret); 3. pamyatnoe zdanie(=anıt mezar); 4. krasiviy, stroyniy(=güzel, zarif).” Clauson, EDPT 310’da bulunan **bediz** maddesinde sözcüğü “*ornamentation(= süsleme)*” özellikle “*painting ornamentation(= renkli süsleme)*” olarak tanımlar. Araştırmacı sözcüğün kökeni hakkında bilgi vermezken ilk dönemlerde Moğolcada “*marks, stain(=belge, iz)*” anlamında ve **beder** biçiminde yaşadığını belirtir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KT[3](G-12; K-13; K-D); BK[2](K-14; G-B); Uy.[1](III,b-6); İHN[1]; AY[7](22/18; 50/20; 119/5; 349/12; 418/10; 480/3; 650/16); IS[1](800); MTT[1](674); TON[1](396); KB[1](2914); DLT[1](I,507-9)

qalem [15] “kalem”

KB(2425) “*qılıç birle aldı kör il alğuçı*

qalém birle bastı ol il basğuçı”

DTS 411’de bulunan **QALÄM** maddesi **QALAM** sözcüğüne gönderilmiş, yapının 410. sayfasında yer alan sözcüğün Arapça kökenli olduğu ve “*kalem, kamıştan yapılan kalem*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

SDD 2,817’de bulunan kalem sözcüğü için “1. buğdayın boy atma zamanında uzaması, başak.(...) 3. bağ kütüğünden kesilen kısa çubuk. 4. üzerine iplik sarılmak için

*ağaçdan yapılmış bir aygıt, masura. 5.ağaç ve taşları delmek için kullanılan bir aygıt; herhangi bir ağacın 40, 45 derece meyilli olarak kesilmesi” karşılıkları verilmiştir. Yapıttaki bu anlamlar, nesneyle olan biçim benzerliğinden kaynaklanmaktadır. DS VIII, 2609’daki **kalem** sözcüğü ise “*alinyazısı, baht*” karşılığındadır. TS 2, 1166 vd’de yer alan **kalem** sözcüğünün Arapça olduğu belirtildikten sonra sözcük için, “1.yazmak, çizmek gibi işlerde kullanılan çeşitli biçimlerde araç. 2.resmî kuruluşlarda yazı işlerinin görüldüğü yer. 3.yontma işlerinde kullanılan ucu sivri veya keskin araç. 4.çeşit. 5.mec.(bazı deyimlerde) yazı. 6.mec.yazar” karşılıkları verilmiştir.*

KB[15](B 61; 268; 294; 2227; 2418; 2425; 2714; 2426; 2428; 2711; 2715; 2720; 3273; 3714; 3896)

kağıd [4] “kâğıt”

KB(3187) “*devat kıoldı kağıd bitidi bitig*

bitig birle itti işinge itig”

DTS 288’de bulunan **KAYAD** sözcüğü için “*bumaga(=kâğıt)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtın aynı sayfasında gördüğümüz **KAYİD** sözcüğüne verilen karşılık da aynıdır. Bu nesne adı EDPT’de yer almaz.

Sözcük, SDD’de ve DS’de yer almaz. Ancak, DS VIII, 2595’te yer alan **kağıtarası, kağıtbalığı, kağıtbezi, kağıtkuşu, kağıtörneği** gibi birleşik yapılar bu nesneyle ilgili olmalıdır. TS 2,1156’daki, dilimize Farsçadan girdiği belirtilen **kâğıt** sözcüğü için şu karşılıklar verilmiştir:

“1.Hamur durumuna getirilmiş türlü bitkisel maddelerden yapılan, yazı yazmaya, basmaya, bir şey sarmaya yarayan kuru, ince yaprak. 2.Yazılı kâğıt yaprağı, pusula, tezkere. 3.Yazılı sınav kâğıdı. 4.İskambil kâğıdı. 5.hlk. Kâğıt para. 6.Kâğıttan yapılmış. 7.Belge ve doküman. 8.Menkul kıymetler borsasında işlem gören tahvil, hisse senedi gibi malf değeri olan senet.”

Sözcük, geçen zaman içerisinde teknolojik gelişmeler ve kültürel değişimler nedeniyle anlam genişlemesine uğrayarak pek çok alanda pek çok anlamda kullanılır olmuştur.

KB[4](1342; 3187) ,(3714; 3896)

devât [3] “mürekkep hokkası”

KB(3187) “*devat koldı kağıd bitidi bitig*
bitig birle itti işnge itig”

DTS 159’da yer alan **DÄVAT** sözcüğünün Arapça olduğu belirtilmiş ve sözcüğe “*çernil’nitsa(=mürekkep hokkası)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük EDPT’de yer almaz.

Sözcük, günümüz Türkiye Türkçesinde **divit** biçiminde yaşamaktadır. Söz konusu nesne adı SDD’de ve DS’de yer almazken TS 1,604’te, Arapça kökenli olduğu bildirilen divit sözcüğü, “*Ar. divāt esk. Genellikle kuşak arasında taşınılan ve kalemligi ile hokkası bir arada olan yazı takımı*” olarak tanımlanmıştır.

KB[3](3187; 3714; 3896)

bitigü [2] “divit, kalem”

KB(1342) “*bitigü bile koldı kağıd tetig*
bayat atı birle bitidi bitig”

DLT, 521; (BA; III,174-8) “*bitigü: Türk diviti ve buna benzer şeyler*”

DK 74’teki **biti-** maddesi altında ele alınan sözcüğe verilen anlam, “*ink-box(=mürekkep kutusu)*” dur. Sözcüğün Arapça karşılığı ise “*dawāt(=divit)*” olarak verilmiştir. DTS 104’te bulunan **BITIGÜ** maddesinde de sözcüğe “*çernila, upotrebyayutsiesya u Tyurok(=Türklerin kullandığı mürekkepli kalem)*” anlamı verilmiştir. EDPT 304’te, sözcüğün **biti-** fiiliyle ilişkisinden söz edilir. Clauson, sözcüğün kimi günümüz Türk dillerinde “*document, nominal roll(=doküman; fiyat listesi)*” anlamlarını taşıdığını belirtir ve Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*Türklerin kullandığı mürekkep hokkası*” anlamını karşıladığını sözlerine ekler.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](1342); DLT[1](BA; III,174-8)

yartu [2] “yazı tahtası; yonga, talaş”

DLT, 457; (BA; III,30-10) “*yartu: Yonga, talaş. Buna benzetilerek, üzerine bir şey yazılan levhaya, tahtaya da ‘yartu’ denir.*”

DK 215’teki **yar-** (*güç kullanarak bölmek, yarmak*) fiili altında yer alan sözcük için, “*ağaç yongası; yazı tahtası*” karşılıkları verilmiştir. DTS 243’te, sözcüğün, “*1.şçeçka, strujka(=yonga, talaş); 2.levha, yazı tahtası*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 959’da, **yar-** fiiline alışılmışın dışında yuvarlak ünlülü eklenen **-tu** ile kurulduğu belirtilmiş, aslında “*bölünmüş herhangi bir nesne*” anlamı taşıyan sözcüğün, buradan “*uzun, ince ağaç parçası*” anlamını kazandığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (BA; III,30-10; III,30-12)

benek [1] “bakır para”

DLT, 194; (BA; I,386-5) “*benek: Bakır para*”

DK 70’teki **bänäk** maddesinde sözcüğün Arguca ve benzeri dillerde “*seed of grain(= tahıl tanesi)*” anlamına geldiği belirtilmiş, “penny(=madeni para)” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 94’te yer alan **BENÄK II** maddesinde sözcük için “*melkaya moneta(=küçük para)*” anlamı verilmiştir. Sözcük, EDPT 350’de **benek** biçiminde yer alır. Farsçada “*a small seed, pimple(= küçük tane; sivilce)*” anlamına gelen banak sözcüğüyle bağlantısına değinilerek sözcüğün Arguca ve benzeri dillerde “*tahıl tanesi, habbe*” anlamına geldiği, ayrıca “*madeni küçük para*” anlamıyla da kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD 1, 190’da yer alan **benek** sözcüğü, “1.Düğün hediyesi(...) 2.Nakşın iptidaî şekli(...)” biçiminde tanımlanmıştır. DS II, 627’de bulunan **benek(II)** maddesinde verilen tanım, “1.herhangi bir kumaştan alınıp süs olarak işlenen ufak parça(...) 2.serpme olarak işlenen nakışın her biri (...) 3.bir çeşit nakış(...) 4.nakış ve işlemlerde renkli süs(...)” biçimindeyken; **benek(III)**; “üzüm salkımında olgunlaşan ilk tane” olarak tanımlanmıştır. TS 1, 266’da da **benek** sözcüğünde verilen birinci anlam, “herhangi bir şey üzerindeki ufak leke, nokta, puan(...)” biçimindedir.

DLT[1](BA; I,386-5)

egin(II) [1] “alışverişte de kullanılan kumaş parçası”

DLT, 68; (BA; I,78-2) “*egin: eni birbuçuk karış, uzunluğu dört arşın gelen bir bez. Bununla Suvar oymağı alışveriş eder.*”

DK 20’de **äg-** (*bend=eğmek, kıvrırmak*) fiili altında yer alan **ägin** sözcüğünün “*Suvarların alışverişte kullandıkları kumaş parçası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, yapıtta “*omuz*” anlamındaki **ägin** ile aynı maddede tanımlanmıştır. DTS 166’daki **EGIN II** “*nebolşoy kusok byazı(=küçük kumaş parçası)*” karşılığındadır. EDPT 109’da yer alan **egin** sözcüğüne verilen ilk karşılık “*shoulder(=omuz)*”dır. Sözcüğün DLT’de “*Suvarların alışverişte kullandığı pamuklu kumaş parçası*” anlamında da kullanıldığı belirtilir. DK’de ve EDPT’de *omuz* anlamındaki **egin** ile aynı sözcük kabul edilirken DTS’de yer alan **EGIN I** ve **EGIN II** sözcükleri bize bunların iki ayrı kök olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,78-2)

hafısı [1] “hokka”

DLT, 213; (BA; I,423-11) “*xafısı: Hokka.*”

Sözcük için, DK 207’de “*small box(=küçük kutu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 605’te yer alan **XAFSİ** sözcüğü “*şkatulka, korobka(=çekmece, kutu)*” karşılığındadır. EDPT 587’de bulunan **xafısı** sözcüğünün alıntı olduğu belirtilmiştir. Brockelmann’a dayanılarak Latince, *capsa* sözcüğünün Süryanice yoluyla Türkçeye girdiği söylenmiştir. Sözcüğün, Orta Asya’ya Maniheistlerce taşındığının su götürmez olduğu vurgulanmış, sözcük için “*a small box(=küçük kutu)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,423-11)

kamdu [1] “alışverişte kullanılan üzerinde hanın damgası bulunan bir kumaş”

DLT, 211; (BA; I,418-16) “*kamdu:dört arşın boyunda, bir karış eninde bir bez parçasıdır ki, üzerine Uygur Hanının mührü basılıp alış verişte para yerine kullanılır. Bu bez eskirse her yedi senede bir yamanır, sonra yıkanır, yeniden üzerine mühür vurulur.*”

DK 125’te yer alan sözcük yapıtta “*ticarî işlerde kullanılan kumaş parçası*” olarak tanımlanmıştır. **QAMDU** sözcüğü DTS 415’te “*üzerine Uygur Hanının mührü basılan para niteliğinde kullanılan, her yedi yılda bir yıkanıp onarılan, mühür basılan kumaş parçası*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 626’da sözcüğe “*a currency note(=para yerine geçen belge)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Çince *kan tu*(Orta Çince *kam du*) biçiminden geldiğinin kuşkusuz olduğu vurgulanır. Bir kez saptanan sözcüğün, DLT’de “*üzerinde Uygur Hanının mührü bulunan, ticaret aracı olarak kullanılan, eskidiğinde her yedi yılda bir yamanıp yıkanan ve üzerine yeniden mühür basılan dört arşın boyundaki bez parçası*” olarak tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,418-16)

kelem [1] “kalem” *krş. kalem*

M(61-2) "...- r biz munta... yalınlg kelemen sukin öz ilgin öz etüzümüz-ni karnımızni uçamızni eningümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni bitiyür biz.."

Yalnızca Maytrısimit'te bir kez saptanan sözcük, DTS'de ve EDPT'de bulunmamaktadır. Söz konusu yapıtta sözcüğün "*kalem*" anlamındaki Sanskrit kökenli *kalama/kalama*² sözcüğü olduğu bildirilir(Tekin, 1976; 406). Bugün kullandığımız Arapça kökenli **kalem** sözcüğünün, **kelem** ile ilişkisi nedir? Çok eski bir etkileşimin ürünü olduğu söylenebilir mi?

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](61-2)

kılâm[1] "kalemler" krş. *kalem*

KB(293) "*kiçig oğlanıg kör ukuşka ulam*

yaşı yetmeginçe yorımaz kılâm"

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de yer almamaktadır. Yalnızca KB'de ve bir kez saptayabildiğimiz sözcüğün "*kalemler*" anlamında Arapça bir sözcük olduğu belirtilmiştir(Arat, 1979; 248). Sözcük, Kâmus-ı Türki'de ve F. Devellioğlu sözlüğünde de bulunmamaktadır. Her iki yapıtta da **kalem** sözcüğünün çoğulu **aklâm** biçiminde yer almıştır(Şemsettin Sami, 1989; 142; Devellioğlu, 1996; 23).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](293)

mekkeh [1] Çin'den getirilen bir mürekkep"

DLT, 628; (BA; III,424-23) "*Muzaaf isimlerde ortası sâkin kelime bulunmaz; yalnız 'mekkeh' kelimesi vardır. ك harfi şeddelidir. Kelimenin sonunda bulunan ن nin aslı الف tir. Bu, Çinden gelen bir mürekkeptir, Türk yazısı bununla yazılır.*"

Sözcük, DK 118'de **mâkkâh** biçiminde yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün "*Çinden getirilen bir mürekkep*" için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 339'daki **MÄKKÄ** maddesinde sözcüğün Çince kökenli olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğe verilen karşılık "*Kitayskie çernila(=Çin mürekkebi)*"dır. EDPT 766'da gördüğümüz **mekke(h)** maddesinde, Giles'e dayanılarak, sözcüğün Çince *mürekkep* anlamına gelen *mo* sözcüğünden alındığı bildirilmiştir. Kowalski kaynak gösterilerek aynı sözcüğün Moğolcaya *beke* biçiminde geçtiği de belirtilir. Yapıtta, sözcük için "*black*

² Sözcük, yapıtta yanlışlıkla *kalama/kalama* biçiminde yer almıştır. Oysa biri diğerinden farklı olmalıdır.

ink(=mürekkep)” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’deki Arapça karşılığının *naqş* olduğu üzerinde durularak, “*Çinden getirilen bir yazı aracı*” biçiminde bir açıklama yapılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT(III,424-23)

suk [1] “firça”

M(61-3) “...-r biz munta ... yalınışlg kelemin sukin öz ilgin öz etüzümüz-ni *ķarnımızni uçamızni eningümüzni butumuzni başımızni yüzümüzni bitiyür biz..*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de bu anlamda yer almamaktadır. Bu nesne adının saptandığı tek yapıt olan Maytrisimit’te, sözcük için “*fırça*” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 461).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](61-3)

şütük [1] “büyükbaş hayvanların boynuzundan yapılan mürekkepli ürün”

DLT, 196; (BA; I,390-7) “*şütük: Sığır boynuzundan yapılan divit.*”

Sözcük için DK 173’te verilen karşılık “*inkstand(=mürekkeplik)*”tir. Sözcük, DTS 525’te bulunan **ŞÜTÜK I** maddesinde “*büyükbaş hayvanların boynuzundan yapılan mürekkepli ürün*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 867’de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün Türkçedeki diğer mürekkepli bütün sözcükler gibi alıntı olması gerektiği bildirilir. Yapıtta sözcüğün, “*sığır ve benzeri hayvanların boynuzundan yapılan mürekkep*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,390-7)

1.3. DEĞERLİ TAŞLAR, MADENLER

Bu kültürel alan içerisine yerleştirdiğimiz 19 sözcük toplam 498 kez kullanılmıştır. sekiz sözcük, yaşadığı ses değişiklikleriyle ölçünlü dile ulaşmıştır. Bu sekiz sözcüğün ikisi ayrıca ağızlarda da görülmektedir. bir sözcük, yalnızca ağızlarda yaşarken günümüze ulaşan sözcüklerin, bir bölümü çok eski metinlerimizden bu yana tespit edilebilen altun, kumüş, temür, bakır gibi sözcüklerdir. Günümüzde yaşayan bu sekiz sözcükten biri Çince, biri Arapça kökenlidir. bir sözcük ise Grekçeden Arapçaya

geçen bizim Asrapçadan aldığımız bir sözcüktür. Günümüze ulaşmadan unutulmuş sözcüklerin Farsça, Çince ve Türkçe olduğu görülmektedir.

altun [245] “altın, altından yapılmış nesne”

KT(G-B) “*Kül Tiginin altunun kümüşin ağısın barımın tö[r]t miñ yılq[ıs]ın ayagma Tuvgut bu [...] begim tigin yügerü bolça (...) taş bitidim*”

BK (BK K3), “*altun kümüş işgit kıtay buhsuz ança birür*”

T(48) “*sarığ altun ürün küümüş kız kıooduz ağri tābi ağı buhsız kelürti*”

Al(R-2) “(a)nd(a)γ (ä)rm(i)ş sin(i)mi(i)n: (a)ltun q(a)p(i)r[ç(a)qqa kir]t(i)m

HÇ(5) “s(a)y t(ä)g: s(a)r(i)g: (a)lt(u)n(u)m: ik g(ä)rçin: (ä)gri t(ä)b](ä)m: (a)gı y(ü)d(ä)r: (a)t(a)n(i)m(...)”

IB(1) “t(ä)nsi män, y(a)r(i)n kıçä (a)ltun örgin üza olurup(a)n m(ä)ñil(a)yür m(ä)n”

M(29-3) “*yiti kat altunun kümüşin vayturin sapririn itiglig balık kentleri bolur*”

KP(XLIII-2) “(...) ol kapağda säkiz körklä tañ arıg kızlar sarıg altun yıp äñirär-lar”

KİP(18) “*tümen tınlıglar altun kümüş erdni monçuğ satıgsız erdniler tilegeli (...)*”

DH(157) “(...) ”ltwn SE lwk ’t’wyzwk ’l’ty FO’l’r aynk(...)”

TON(204) “yrwq kwyzk! ”zqy’ qwm ’rs’r zqy’ ”ltwn ’kasy ’rs’r...”

TT(VIII,E-47) **altun** “*altun ji kyu myu ältunji kümüş niñ täg...*”

U(I-6) “*üç türlüg közünc altun zmurān küzi ymä yükünç yükündi-lär*”

UT(374) “*Utavduti odura bolup altun çöki tişip urmuş tæg turur*”

KB(213) “*yağız yir katındağı altun taş ol*

kalı çıksa begler başında tuş ol”

DLT(I, 52-10) “*Aşıç ayur tübüm altun kıamıç ayur men kıayda men “Tencere der: Dibim altın, kepçe der: Ben nerdeyim.”*”

DK 73’te sözcük için “*gold(=altın)*” karşılığı verilmiştir. DTS’de **ALTUN I** maddesinde 1.*zoloto(=altın)*; 2. *Zolotof (Monema)(=altın madeni)*; 3 *zolotoy (=altın kaplama)*” tanımları yapılmıştır. **ALTUN II** maddesinde yer verilen sözcük ise bir özel isimdir ve “*Talas bölgesinin adlarından*” EDPT 131’de, “*gold(=altın)*” karşılığı verilen sözcüğün çok eski dönemde *altan* biçiminde Moğolcada yaşadığı bildirilmiştirbiçiminde tanımlanmıştır. UW 2, 112 vd.’deki **altun** maddesi altında

pekçok tanıma yer verilmiştir: a) *gold*(=*altın*) b) '*Goldschmuck, Goldfarbe*'(=*altın takı, altın rengi*); *Goldstück, Goldplöttechen, Goldriegel* (=altın para, altın tabakası); "altın elementi"; "muhteşem". TES 10'daki, altın maddesinde "kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element" tanımını verir ve sözcüğün kökeniyle ilgili olarak öne sürülen görüşler sıralanır.

Altun sözcüğü, **altın** biçimiyle ölçünlü dilde yaşamaktadır. Sözcük, TS 1, 63'te, "1. Atom sayısı 79, atom ağırlığı 196,9 olan, 10640 C de eriyen, kolay işlenen, yüksek değerli, paslanmaz element, kısaltması Au, 2.sç.altından yapılmış, 3.altından yapılmış sikke, 4.mec.niteliği iyi olan, üstün nitelikte olan, değerli" biçiminde tanımlanmıştır. Görülüyor ki sözcük, yüzyıllar öncesinde de günümüzde olduğu gibi varlıklı olmayı ve gücü temsil etmektedir. Sözcüğün özellikle Köktürkçe döneminde geçtiği metinlerde daha çok diğer değerli nesnelere birlikte kullanıldığını görüyoruz. Bu tür kullanımlarda altun sözcüğünün yeri çoğu zaman ilk sıradır. Bunun nedeni altının diğerlerinden daha değerli ve önemli kabul edilmesi olmalıdır. Bu tür kullanımlarda değer sırası dikkat çekicidir. Ayrıca Irk Bitig'de saptadığımız "*altun örgin=altın taht*" anlayışı da sözcüğün gücü temsil ettiğinin bir göstergesidir. (Yukarıdaki örneklere bakınız.) Uygurca dönemi yapıtlarıyla birlikte sözcük, daha çok "*altından yapılmış, altın renkli*" anlamlarıyla karşımıza çıkıyor.

KT[4](G-5; G-B[2]; K-12); BK[2]G-11; K-3); T[1](48); Al.[1](R-2); HÇ[1](5); AY[106]34/17; 34n/10; 70/6; 71/12; 71/14; 71/18; 71/20; 74/17; 74/20; 74/21; 81/5; 87/3; 92/6; 92/16; 92/17; 93/11; 93/21; 94/21; 95/22; 96/1; 96/14; 96/15; 96/18; 97/2; 97/16; 98/12; 98/23; 100/2; 104/15; 110/21; 112/7; 113/2; 119/10; 119/15; 125/10; 126/2; 183/19; 183/22; 184/3; 187/23; 213/11; 214/6; 250/24; 259/18; 313/20; 314/21; 315/4; 345/16; 346/19; 347/18; 348/1; 348/18; 349/19; 351/26; 351/26; 352/16; 355/7; 355/18; 360/1; 363/11; 380/2; 380/17; 384/17; 385/22; 395/12; 403/23; 419/8; 424/19; 425/19; 426/1; 427/7; 442/13; 442/15; 446/8; 446/19; 451/19; 457/6; 473/22; 477/4; 485/2; 485/16; 515/16; 525/21; 543/20; 545/4[2]; 571/3; 572/2; 574/1; 574/9; 582/7; 645/14; 651/1; 652/10; 658/8; 658/14; 674/14; 683/15; 684/14; 684/23; n519/22; 520/1; n651/3; 658/22); DH[7](80; 157; 242; 297; 323; 351; 385; 359); IB1; IS[3](249; 954; 101); MTT[1](437); KİP[1](18); KP[4](XXXVII-6; XXXVII-8; XLIII-2; LXXI-iç.); M[14](11-16; 24-3; 28-19; 29-3; 29-11; 29-22; 30-9; 51-16; 51-17; 63-38; 97-3; 99-4; 104-21; 105-22); TON[4](204; 241; 248; 382); TT[15](I-70; I-147; I-189; IV,B-36; VIII,E-47; VIII,G-64; V,A-21; V,A-22[3]; V,A-23; V,A-44; V,A-22; S-52; X,554); U[6](I-6; I-7; I-11; II-14; II-28; II-30); UT[2](374; 895); KB[55](188; 213; 479; 483;

485; 761; 948; 1043; 1129; 1150; 1190; 1196; 1363; 1403; 1420; 1674; 1725; 1916; 2178; 2409; 2411; 2532; 2542; 2715; 2726; 2742; 2743; 2746; 2749; 2754; 3021; 3028; 3039; 3042; 3044[2]; 3047; 3127; 3139; 3152; 3160; 3438; 3964; 4135; 4277; 4957; 4959; 5290; 5357; 5363; 5480; 5669; 5753; 6223; 6584); DLT[17](I,52-10; I,120-14; I,147-13; I,165-2; I,185-18; I,360-28; I,371-1; I,376-26; I,399-12; I,504-11; II,24-27; II,153-8; II,181-26; II,192-11; II,205-15; III,138-15; III,251-10)

kümüş [73] “gümüş”

Be.(D-1) “*beş yegirmi yaşında tabgaç kanga bardım[a] er erdemim için alıp on altun kümüşiğ eğriteb[a] elde küçi kazgandım [a] yeti böri ölürdüm [a] barsıg yükmeğiğ ölürmedim[a]”*

KT(G-5) “*Altun, kümüş, işgiti kutay bungsuz ança birür”*

BK(K-11) “*(...)Sarığ altu]nın, ürünğ kümüşin kirgağlığ kutayın, kinlig eşgitisin, özlik atın, adgırın(...)*”

Ta.(V-2) “*Ogramış [a] katun [a] aglayurçı [a] size unıç oğlu [a] it bert [a] örünğ kü[müş]... ıdıg [a] it bert [a] (...)*”

KP(XLII-3) “*.. kümüş yıp äñirär bu kapağ közädi turur-lar..*”

KİP(18) “*... taқа түмен тұлғлар altun kümüş erdni monçuқ satıgsız erdniler tilegeli...*”

M(29-22) “*.. inçip kitumati kent uluş altun önglüg kümüş önglüg yörünğ önglüg... tegriklep turkaru yartlayur...*”

KB(761) “*telim neng tavar birdi ögdi öküş
ağırladı birdi kör altun kümüş”*

DLT, 186; (BA; I,165-2) “*(...) 'kümüş künge ursa altun adhakan kelir: Gümüş güneşe konsa altın ayağıyle gelir.*”

DK 114'te, sözcük için “*silver; dirham(=gümüş; dirhem)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 326'da bulunan **KÜMÜŞ I** sözcüğü için “*srebro(=gümüş)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 723 vd'de yer alan sözcük için “*silver(=gümüş)*” karşılığı verilirken, sözcüğün DLT'de aynı zamanda “*gümüştен yapılan metal para olan dirhem*” karşılığında da kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, günümüze, yaşadığı ses değişikliğiyle **gümüş** biçiminde ulaşmıştır. Gümüş sözcüğü, ağız sözlüklerinde yer almazken, TS 1, 906'da, “*1.atom sayısı 47, atom ağırlığı 107.88, yoğunluğu 10.5 olan, 960°C ye doğru sıvı durumuna geçen,*

parlak beyaz renkte, kolay işlenir ve tel durumuna gelebilen element. Kısaltması Ag., 2.s. bu elementten yapılmış” biçiminde tanımlanmıştır.

Be.[1](D-1); Ta.[1](V-2); KT[2](G-5; K-12); BK[1](K-11); KP[3](XXXVI-5; XXXVI-7; XLII-3); KİP[1](18); M[5](28-19; 29-3; 29-9; 29-22; 104-22); KB[62](188; 189[2]; 479; 485; 761; 771; 786; 948; 1043; 1113[2]; 1129; 1190; 1196; 1363; 1403; 1420; 1477; 1564; 1725[2]; 1726; 1926; 2098; 2133; 2134; 2178; 2278; 2411; 2532; 2542; 2726; 2742; 2743; 2746; 2747[2]; 2748; 2754; 3021; 3027; 3028; 3045[2]; 3046[2]; 3047; 3127; 3438; 4372; 5000; 5290; 5357; 5363; 5480; 5519; 5575; 5753; 6106; 6476; 6584); DLT[8](I,165-2; I,370-18; I,371-1; I,371-11; I,371-12; II,153-8; II,181-26; III,251-10)

· **yinçü [50] “inci”**

AY(119/16) “:: *altun kümüş erdini yinçü ertingü süzük vaydurı saparır yivig tizig itig yaratıgka barça-ka tükellig bolsunlar:: :: ::*”

KP(XXXIV-2) **yençü** “(...) *yettinç kün tañ adınçığ ärdini yençü kemi-kä tükägüçä urup.. tegin... inçä tep yarlıkadı(...)*”

M(52-1) “.. *anınğ tüşinte töz-kerinçsiz burқан қутın bultunguz.. yinçü yimişlik yirin tolu töşep samntapuşp yimişlikig satgın alır*”

KB(211) “*kişi köngli tüpsüz tengsiz teg turur bilig yinçü sam tüpinte yatur*”

DLT, 457; (BA; III,30-15) “*yinçü: İnci. Cariyelere dahi ‘yinçü’ denir.(...)*”

DK 227’de sözcük için “*pearl(=inci)*” karşılığı verilmiştir. DTS 262’deki **JINČŮ** maddesi, **JENČŮ** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 256. Sayfasında bulunan sözcüğün Çince alınıldığı ve “*1.jemçug(=inci); 2.(aktarma) genç köle, odalık(kadın)*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. EDPT 944 vd.’de gördüğümüz **yinçü** sözcüğü için “*pearl(=inci)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün, Çince bir birleşik yapıdan alındığının kuşkusuz olduğu, ancak bu yapının bilinmediği bildirilir. Giles kaynak gösterilerek, sözcüğün ikinci hecesinin Çince *chu* biçiminde ve “*pearl(=inci)*” anlamında kullanıldığı söylemiştir. TES 190’daki **inci** sözcüğü, “*istiridye cinsinden deniz hayvanlarının içinden çıkan ve daha çok süs eşyası olarak kullanılan küçük, yuvarlak, sert, sedef renginde tane*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün eski çağlardan başlayarak kullanıldığı belirtilmiş, Çince *çen-çu* “*gerçek inci*” yapısından

gelen *inci* sözcüğünün Türkçede *yinçü* olmasının tartışmaya açık olduğu söylenmiştir. Sözcüğün Macarca, Rusça ve Balkan dillerine Türkçeden geçtiği bildirilmiştir.

Ağız sözlüklerinde yer almayan **inci** sözcüğü, TS 1, 1082’de, “1.*istiridy*e gibi bazı kavkılı deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, değerli, küçük, sert, sedef renginde süs tanesi, 2.yanlışlığı sebebiyle gülünç olan söz veya cümle, 3.incilerden oluşan takı” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[19](70/5; 81/5; 81/6; 119/16; 121/17; 170/16; 412/9; 416/5; 446/16; 515/18; 517/13; 543/21; 571/7; 577/21; 578/17; 613/5; 312/19; 251/1; 574/19); M[2](52-1; 104-22); KB[9](211; 212[2]; 2153; 4395; 4427; 5142; 5362; 5640); DLT[20] (BA; I,31-7; I,273-5; I,387-6; I,390-12; I,396-22; I,419-9; II,9-6; II,31-19; II,79-4; II,100-4; II,122-23; II,127-15; II,146-19; II,154-8; II,243-23; II,288-3; III,30-15; III,30-17; III,229-15; III,289-17) KP[2](**yencü**; VI-8; XXXIV-2); KB[1](**yünçü**; 2935); DLT[1] (BA; **yünçü**; III,279-6)

temir [31] “demir”

KT(D-2) “(...)İlgerü Kadırkan yıška teği, kirü Temir Kapığka teği konturmuş”

BK(D-15) “Eçim kağan birle ilgerü Yaşıl üğüz Şantung yazıka teği süledimiz, kırığaru Temir kapığka teği süledimiz”

KP(XXXI-5) “(...) taluy ögüz-kä tägip yetti kün turup kemi yarattı yetti temir sua kemi solap turgurdı...”

M(107-10) “(t)ogup kızartmış temir kızguk ...-/ iligimizte belgürüp ...///- siz kent(ü) (...)”

Man(I,8-11) “urd’un b(a)zgan khusğaç kim k(e)ntü ul’uk temirin itil-miş”

TT(IV,B-42) “..inčä tur-zun tämir qazquq-uq yirkä tokısar..”

U(III,47-9) “..bu braman baxsi ning yrlıgınga trkin biş yüz tämir talguq-larıg amut qıl..”

KB(4263) **temür** “sınama yağığ sen bedük bil uluğ

tayaklık yağıka temür kalğan it”

DLT, 182; (BA; I,187-23) **temür** “igeşdi: ‘ol manğa temür igeşdi: o, bana demir iğelemekte yardım etti’, (...)”

DK 185’te **tämür** biçiminde gördüğümüz sözcük için “iron(=demir)” karşılığı verilmiştir. DTS 551’de bulunan **TEMÜR I** maddesinde sözcük için “jelezo(=demir)” karşılığı verilmiştir. Aynı sayfadaki **TEMİR I** maddesi için de “jelezo(=demir)”

karşılığı verilmiştir. EDPT 508’de gördüğümüz **temir (d-)** maddesinde, “*iron(=demir)*” karşılığı verilen sözcüğün kökeniyle ilgili bir açıklama yer almaz. Yapıtta, Doerfer’e dayanılarak, sözcüğün Moğolca, Farsça ve diğer kimi yabancı dillere Türkçeden geçtiği bildirilmiştir.

Sözcük, günümüzde **demir** biçimini almıştır. Bu nesne adı, SDD’de bulunmaz. DS IV, 1417’de gördüğümüz **demir(I)** “*bir tenekelik ölçek*”, **demir(II)**, “*odun ve çıra parçalamakta kullanılan, ağız kısmı çelik, diğer kısımları demirden yapılan kesici aygıt, tahra*”, **demir(III)** “*çoban köpeklerinin boynuna takılan demir tasma*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 1, 550’de de,

“1.atom sayısı 26 atom ağırlığı 55.847 olan, mavimsi siyah esmer renkte 7,8 yoğunluğunda, 1510° C de eriyen, özellikle çelik, döküm ve alaşımlar durumunda sanayide kullanılmaya en elverişli element. Kısaltması Fe., 2.bazı nesnelere demirden yapılmış parçası, 3.ayakkabı topuğuna veya ayakkabı burnuna aşınmayı önlemek için çakılan, özel olarak yapılmış madenden parça, 4.den.gemilerin dalgalara, akıntılara kapılarak yer değiştirmemesi için suya atılan, zincirle gemiye bağlı bulunan, ucu çengelli ağır demir araç, çapa, 5.sıf.demirden yapılmış, 6.mec.güçlü, kuvvetli, sert”

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde demirden yapılmış pek çok nesne için kullanılmaktadır. Kuşkusuz ki, demirin Türklerin yaşamında önemi büyüktür. Efsanelerinde, yer adlarında, silâhlarda, kuvvet belirtirken demir görmek hep olasıdır.

KT[5](D-2; D-8; D-17; D-39; G-4); BK[4](D-4; D-8; D-15; K-3); KP[3](XXXI-5; XXXIII-3; XXXIII-4); M[2](107-10; 112-13); Man[2](I,8-11; I,8-12); TT[2](IV,B-42; V,A-43; U[1](III,47-9); KB[4](**temür**; 3041; 4263; 4710; 6551); DLT[8](BA; **temür**; I,42-12; I,187-23; I,343-11; I,361-26; I,520-2; II,11-20; II,21-15; III,253-10)

hazine [19] “hazine; devlet varlığının saklandığı yer”

KB(5478) “*hazine teslim bar er at sü öküş*

ķamuğ edgü ķılgu küçüing bar elig”

DTS 637’de bulunan **XAZINĀ** sözcüğünün Arapçadan alındığı belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için doğrudan karşılık verilmemiş, **xazinā ur-** yapısı “*hazineyi doldurmak, ikmal etmek*”; **xazinā urun-** “*doldurmak*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT’de bulunmaz.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VII,2323’te yer alan **hazna[hazne]** sözcüğü için “*hazine*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 1,973’teki *hazine* sözcüğü,

“1. Ar. *hazine* 1.Altın, gümüş, mücevher gibi değerli eşya yığını, büyük servet. 2.Değerli şeylerin saklandığı yer. 3.Gömülü veya saklı iken bulunan değerli şeylerin bütünü. 4.Devlet malı, parası veya bunların saklandığı yer. 5.Kaynak. 6.mec. Büyük bağlılık duyulan, değer verilen şey veya kimse. 7.Devletin altın, döviz, bono ve nakit işlemlerini maliye ile birlikte düzenleme görevini üstlenen makam.”

anlamlarını taşımaktadır.

KB[19](B-13; B-51; 1189; 1190; 1926; 2262; 2714; 3000; 3021; 3031), (3048; 5152; 5214; 5363; 5462; 5478; 5479; 5487; 5542)

vayduri [18] “zümrüt”

AY(93/1) “(…)-ler altınınta *vayduri ewrdini üzeki üzesinte olurup(…)*”

M(29-13) **vayturi** “*sögütlerning altun-luğ sögütning saprirlağ ... erdnilig sögütnüing vayturi ...-luğ kent... itigi yaratağı bolur...*”

DTS 632’de yer alan **VAJDURI** sözcüğü için, “*berill i ego raznovidnosti(=bir tür zümrüt*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, bu nesne adının Sanskrit *vaidūrya* sözünden alındığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

AY[12](81/5; 93/1; 96/6; 110/23; 112/2; 119/16; 122/12; 374/14; 348/4; 384/17; 515/16; 685/4); M[6](**vayturi**; 28-4; 28-20; 29-13; 29-17; 29-20; 30-17)

kaznağ [17] “hazine”

AY(n118/15) –Bulunamadı--

M(101-36) “/-...*kışlık aşlık kaznağları alku kuruglu kap kara tütün tokımış belgürtir...*”

KB(5290) “*öküş kaznağ urma sen altun kümüş*

negü bulsa birgil ülegil öküş”

DTS 439’da bulunan **QAZNAQ** maddesinde sözcüğe “*kazna(=hazine)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 684’deki **kaznağ** maddesinde sözcüğün Arapçadaki **xazīne** sözcüğünün Türkçedeki biçimi olduğu belirtilmiştir. Yapıtta sözcüğe

“*treasury(=hazine)*” karşılığı verilmiştir. Doerfer kaynak gösterilerek Orta Farsçada görülen biçimin Türkçeden erken dönemlerde ödünçlendiği söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde hazine biçiminde yaşamaktadır.

AY[1](n118/15); M[1](101-36); U[1](II,76-2); KB[14](1034; 1043; 1719; 2178; 2742; 2799; 2822; 5290; 5294[2]; 5365; 5368; 5542; 5913)

monçuk [17] “süs için takılan değerli taşlar”

AY(416/6) “(...) *idiz yüksek arslanlığ örgün urup.. ol örgünüğ yinçü monçuk tizigi üze itip yaratıp(...)*”

KİP(18) “*taça yme ming tümen tınlıglar altun kümüş erdni monçuk satıgsız erdniler tilegeli(...)*”

KP(VI-8) “(...) *amrak ögüküm seni inçä sevär men ayadağı yenchü 2 monçuk tæg közdäki...*”

TT(II,B-12) “*ärki sn yinçülüğ monçuqlar tiy-ü sıytayu. (...)*”

DLT, 229; (BA; I,475-26) “*monçuk: Boncuk, süs için boyuna takılan değerli taşlar.*”

DK 119’da, **munçuq** sözcüğü, monçuq maddesine gönderilmiş, aynı sayfada yer alan **monçuq** için “*bead; amulet(=boncuk; nazarlık)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 348’deki **MUNÇUQ** sözcüğü de **MONÇUQ** maddesine gönderilmiş, yapıtın 346. sayfasında yer alan sözcük için, “*1.busı, ojerel’e(=boncuk, gerdanlık); 2.talisman, amulet(=tılsım, muska); 3.(aktarma)zerno, zernışko(=tane, tanecik)*” karşılıkları verilmiştir. EDPT 767’deki **monçuk** maddesi **bonçuk** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 349. sayfasında bulunan **bonçuk(? bonçok)** maddesinde sözcük için “*bead, bead necklace(boncuk, boncuklu gerdanlık)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün kimi ilk dönem kullanımlarında “*jewel(=kıymetli taş)*” anlamı da taşıyabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesine **boncuk** biçiminde ulaşmıştır. Boncuk, sözcüğü SDD’de bulunmaz. DS II, 736’daki **boncuk(I)** “*kuyuların ağzına konulan ortası delik taş*” ve **boncuk (II)** “*buğdayların içinde biten, ufak taneleri, parlak, sert tohumlar*” anlamlarını taşıırken, TS 1, 326’daki boncuk sözcüğü, “*cam, taş, sedef, tahta, plâstik gibi maddelerden yapılan, ortası delik, çoğu yuvarlak ve renkli süs tanesi*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[6](27/22; 416/6; 495/15; 515/18; 680/21; 680/23); KİP[1](18); KP[1](VI-8); TT[3](II,B-12; V,A-117; V,B-100); U[2](II, 37-55; II,54-17); DLT[4](I,475-26; I,475-28; II,123-17; III,121-13)

bakır [10]³ “bakır”

Aç C.(4) “[alt]miş er adaşınız iliğ er edğü eşiniz özünün eçiniz i,, [sek]iz bayır küzenüsi ert... ç g ...”

M(71-1) “çanağların kızartmış kızıl bakır (suv-)-susup içerler kayusu /-...”

TT(IX-63) “paqırlıy közlügler. Qıny .../lar ärtii sizingä.”

KB(3438) “erej arzu ni ‘met közün körmeding

kümüş gevher altun bakır bulmadıng”

DLT(I,361-8) “bakır: Çinde geçen bir para. Alışverişleri bununladır.”

Sözcük, DK 65’de **baqır** biçimindedir ve “copper(= bakır)”, “copper coins(= bakır para)” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 78’de **BAŸİR II** maddesi yer alır. Bu maddede “bakır” tanımı yapılmış, okuyucu **baqır I** maddesine gönderilmiştir. Yapıtın 82. sayfasında yer alan bu maddede ise, 1. medşç(= bakır), 2.bakır(= bakır), 3.mednie denşçi(= bakır para) 4.bakırdan yapılmış” gibi tanımlar yapılmıştır. EDPT 317’de **bakır** maddesinde “copper(= bakır)” anlamı verilmiş ve sözcüğün kimi zaman “a copper coin(= bakır para)” için de kullanıldığı belirtilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün aynı zamanda “a mace(= bir topuz)” ve “Çin parasının onda biri” anlamında kullanıldığından da söz edilir.

SDD 1, 157’de **bakır** sözcüğü yer almaz. Ancak, bakır sözcüğüyle kurulan **bakır basma, bakırca, bakırcak, bakır kırı** gibi türemiş sözcüklere ve birleşik yapılara rastlanır. DS 2, 493’de ise **bakır** sözcüğü; “1.bakraç, kova, helke, 2.tencere” biçiminde tanımlanmıştır. Sözlükte ayrıca, **bakır ağacı, bakır bağcığı, bakırbasma, bakırca, bakırcak, bakırcık, bakır çakır, bakıreç, bakır kırı, bakır tutmak** gibi maddelere yer verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de varlığını sürdürmektedir. TS 1, 203’te bakır maddesinde önce bakır elementinin tanımı yapılır. İkinci ve üçüncü anlamlar ise bakırdan yapılan nesnelere tanımlar: “2. bakırdan yapılmış kap, 3.bakırdan yapılmış” Bu sözcük, önceleri yalnızca bir maden adıyla ve bu madenden yapılan nesnelere karşılarken zaman içinde rengi dolayısıyla bir gezegene ya da bir dağa ad

³ Sözcük Aç C(4)’te ba?ır biçiminde okunmuştur.

olabilmiştir: (BA) “*bakır sokum(= Merih Yıldızı)*” (Atalay,1999d; 63); (DK) “*baqir suqim(Mars)*” (DK, 1985; 65).

Bugün “*daha çok bakırdan yapılan küçük kova*” (TS, 1998;206) anlamında kullanılan bakıraç sözcüğündeki **bakır** açıktır. Peki buradaki -aç yapısını nasıl açıklarız?

M[3](71-1; 72-11; 72-19); TT[1](IX-63); KB[3](1916; 3438; 3964); DLT[3](I,361-8; I,360-27; I,360-28)

kenç(I) [4] “hazine”

KB(6551) “*ya kenç tükel boldı karun nengi teg*

ya ashab-ı res teg temür kend toktım”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Taranan yapıtlar içinde yalnızca KB’de rastladığımız sözcük için yapıtta “*hazine*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün Farsça genc sözünden geldiği belirtilmiştir(Arat, 1979; 238).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[4](1420; 2056[2]; 6551)

yağut [3] “yakut, koyu kırmızı renkte değerli bir taş”

KB(5142) “*iği yaqşı aymış biliglig bögü*

biliglig sözi yinçü yağut tigü”

DTS 238’de Grekçeden Arapçaya geçtiği bildirilen sözcük için “*yahont(=yakut)*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı EDPT’de bulunmaz.

Ağız sözlüklerinde bulunmayan bu sözcük, TS 2, 2372’de, “*1.jeo.pembe veya erguvan tonları ile karışık koyu kırmızı renkte, saydam bir korindon türü olan değerli taş, 2.s.yakuttan yapılmış veya yakutla süslenmiş*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[3](4395; 5142; 5669)

kan [2] “maden”

KB(5357) “*bu begler tağ ol qani altun kümüş*

kümüş kan kazıglı bayur ol öküş”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de bulunmamaktadır. Arat, KB’de Farsça olduğunu bildirdiği sözcüğe “*mâden*” karşılığını vermiştir(Arat, 1979, 220).

Sözcük, SDD’de bu anlamda yer almazken, DS VIII, 2617’de “*verimli toprak*” anlamında kullanıldığı belirtilen **kan(III)** sözcüğü bu sözcükle ilgili olmalıdır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

KB[2](5357[2])

koruğjin [2] “kurşun”

DLT(I,512-26) **koruğjin** “*kurugjin: Kurşun.(İki çıkak arasındaki j ile). Oğuzlar bu kelimeden bir takım harfleri atarak ‘kuşun’ derler.*”

DK 143’te **qoruyžin~qošün** (Oğuz) biçiminde yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*lead(=kurşun)*”dir. DTS 470’teki **QURUYŽİN** maddesi **QORUYŽİN** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 460. sayfasında bulunan sözcük için “*cvinets(=kurşun)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 656’da, “*lead(metal)(=kurşun metal)*” karşılığı verilen sözcüğün, barındırdığı –j- dolayısıyla alıntı olduğu bildirilir. Sözcüğün, Moğolcada da *korğolci* biçiminde görüldüğü ve bunun da aynı dilden alındığı bildirilir. Doerfer kaynak gösterilerek, sözcüğün Farsçada da değişik biçimlerde yaşadığından söz edilir. DLT’de, Oğuzların, sözcüğün kimi harflerini atarak koşu:n biçiminde kullandıklarının söylendiği belirtilmiştir. Clauson’a göre koşu:n sözcüğünün orijinal okunuşu belki de kenarda yazılı olan korşun biçimidir. TES 268’de **kurşun** biçiminde gördüğümüz sözcük “*1.yumuşak ve bükülgen, mavimtırak esmer renkte bir element; 2.tüfek, tabanca gibi silâhlarda kullanılan mermi*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün çağdaş türk lehçelerindeki durumlarından söz edilmiş, sözcüğün Orta türkçede koruğjin biçiminde görüldüğü, Clauson’un ortadaki –j- dolayısıyla sözcüğü alıntı saydığı belirtilir ve Clauson’un yukarıda aktardığımız diğer görüşlerine yer verilir. Maddenin devamında, Ligeti’nin kurşun, kurguşun, kurşın biçimlerini Oğuzca; kurgaşın, korgoşun biçimlerini de Kıpçakça saydığı, Sözcüğün Moğolcaya Türkçeden geçtiği, Doerfer kaynak gösterilerek Farsçada ve Tacikçede yaşadığı anlatılmıştır. Ramstedt’in lehçelerdeki biçimlerle Moğolcadaki qorğalcin biçimini karşılaştırdığı, Räsänen’in *kurşun* ve *koruğjin* biçimlerini ayırdığı yapıtta, sözcükle ilgili anlatılanlardandır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 2, 1412’de yer alan sözcük, “*1.atom numarası 82, atom ağırlığı 207,21, yoğunluğu 11,3 olan, 327,4°C de eriyen, yumuşak ve bükülgen, mavimtırak esmer renkte bir element. Kısaltması Pb., 2.tüfek, tabanca gibi hafif ateşli silâhlarda kullanılan mermi, 3.kurşundan yapılmış*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](BA; kurugün; I,512-26; II,293-24)

kimbağ [2] “yaprak halindeki altın”

M(51-4) “(...) *burқан (kö)rkin suvқа kigürser yıdın tütsügintapınsar.. kimbağ yapşursar ig ağırlıg kışig sat-ağsız tersiz içgü ot öntürüp emleser otasar ayağ çilteg-ke tegimlig tınlıglarıg ayağsız tod tolıqlımasar(...)*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. UTS 74’te, Çince kökenli bu sözcüğün “*varak halinde altın*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yalnızca Maytrisimit’te Çince *kiamb*’ak sözünden geldiği bildirilen sözcük için “*yaprak halinde altın*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır

M[2](51-4; 54-3)

borta [1] “ince altın tabakası”

DLT, 210; (BA; I,416-6) pürte “*pürte: Altın kırıntıları, altın eğentileri*”

Bu nesne adı, DK 81’de burta biçiminde yer almıştır. Sözcük, yapıtta “*gold leaf(=altın yaprakları)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 126’da yer alan **BURTA** maddesinde yapılan tanım, “*ince altın kırıntıları, süsleme malzemesi*” biçimindedir. Sözcük, EDPT 358’de **borta** biçimindedir ve “*thin sheets of gold(=ince altın tabakası)*” olarak tanımlanan sözcüğün bir kez kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün kökeni hakkında bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,416-6)

çodın [1] “tunç ve süzölmüş bakır”

DLT, 206; (BA; I,409-16) “*çodın: tunç ve süzölmüş bakır. ‘çodhın aşıç: bakır tencere.*”

DK 94’te **çödin** sözcüğüne “*bronze(=bronz, tunç)*” karşılığı verilmiştir. DTS 151’de **ČOĐIN** biçiminde yer alan sözcüğe verilen karşılık “*med’(=bakır)*” iken **čodın ašič** söz grubu “*medny kotel(=bakır kazan)*” biçiminde anlamlandırılmıştır. EDPT 403’teki **ço:dın** maddesinde sözcüğün ünlülerinin farklı yazılışlara sahip olduğu ve bu durumun şaşırtıcı olduğu belirtilir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilmezken Rusçada *chugun* biçiminde yaşadığı açıklanarak yaşadığı, tüm günümüz dillerinde

“*cast iron(=kalıba dökülmüş demir)*” anlamında kullanıldığı ancak sözcüğün aslen “*copper(bakır)*” ya da “*brass(=pirinç)*” anlamını taşıdığı vurgulanır. Doerfer’e dayanılarak sözcüğün sonradan “*bronze(=bronz)*” ve “*bronz benzeri maddeden yapılmış pişirme kabı*” anlamlarını kazandığı belirtilir.

Sözcük Türkiye Türkçesi Sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,409-16)

kimsen [1] “yaprak halindeki altın”

DLT, 220; (BA; I,437-25) “*kimsen: Başlıkları ve boncukları süslemek için kullanılan altın kırıntıları.*”

DK 106’da **kimsän** biçiminde yer alan sözcük için burada verilen karşılık “*gold leaf(=yaprak altın)*”tir. DTS 307’de Çince *kim-siæn* sözünden geldiği belirtilen sözcük, “*süs eşyalarını bezemek için kullanılan altın parçacıkları*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 723’te, Giles kaynak gösterilerek, sözcüğün Çince “*gold thread(=altın tel)*” *chin hsien* (Orta Çince *kim sen*) sözünden alındığı belirtilir. Sözcüğün DLT’de “*kolyede kullanılan altın yaprakları*” biçiminde tanımlandığı açıklanmıştır. Sözcük, bu anlamıyla yukarıda açıkladığımız *kimbağ* sözcüğüne benzemektedir.

Sözcük, türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,437-25)

kömçü [1] “gömü, define”

DLT, 183; (BA; I,418-3) “*kömçü: Gömü, define, hazine. ‘tavgaç kömçüsü’ denir ki ‘Âd ulusundan kalma hazine’ demektir.*”

DK 109’da **köm-** (*bury=gömmek*) fiili altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT’deki Arapça karşılığın **kanz** olduğu bildirilmiştir. Sözcük, DTS’de bulunmamaktadır. EDPT 722’de, bir kez geçen sözcüğün yapısal mantık açısından ***kömün-** fiilinden türediğinin anlaşılması güç bir durum olduğu belirtilir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de “*a buried treasure(=gömülü hazine)*” biçiminde tanımlandığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,418-3)

kömüç [1] “gömü, define”

DLT(I,360-14) “*Define, gömü ‘ol kömüç buldı: o, gömü, define buldu.*”

DK 109'da **köm-** (*bury=gömmek*) fiili altında bulunan sözcük için "*buried treasure(=gömülü hazine)*" karşılığı verilmiştir. DTS 314'te bulunan **KÖMÜÇ** maddesinde, sözcük için "*klad, sokrovişçnitsa(=define, hazine)*" karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT 722'de **kömeç (gömeç)** maddesi içinde ele alınmıştır. Söz konusu maddede sözcük için "*a buried treasure(=gömülü hazine)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,360-14)

1.4. DEVLET VE HAN SİMGESİ OLARAK KULLANILAN NESNELER

Bu bölümde yer alan 9 sözcük, 59 kez kullanılmıştır. Bu nesne adlarının ikisi Arapça, biri Çince, biri Farsça, biri Sanskrit, biri Soğdca, biri Sanskritten Soğdcaya ve oradan Türkçeye geçmiş sözcüklerden oluşmaktadır. Tuğrağ sözcüğünün kökeni konusunda herhangi bilgi bulunmazken bir sözcük (tamga) Türkçedir. Bu bölümdeki dokuz nesne adından yedisi günümüze ulaşmıştır.

örgin [30] "taht" *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 330)*

tuğ(I) [16] "tuğ"

ŞU(D-5) "...sekizinç ay bir yangka sü yoriyin tidim, tug taşıkır erikli yelme eri kelti, yağı[kelü]r tidi..."

KB(86) "bulut kökredi urdı nevbet tuğı
yaşın yaşnadı tarttı *hakan tuğı*⁴"

DLT, 498; (BA; III,127-11) "tuğ: *Hakanın yanında çalınan kös ve davul. Xan tuğ urdı: Han nöbet davulu vurdu, mehterhane çaldı.*"

DK 199'da bulunan **tüy** sözcüğünün "*drum; standard(=davul, bayrak)*" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 584'te yer alan TUy I maddesinde, sözcük için "*1.znamya; bunçuk(=bayrak); 2.baraban(=davul)*" karşılıkları verilmiştir. EDPT 464'te, "*royal emblem(=hanlık alameti)*" karşılığı verilen sözcüğün temelde "*bir davul ya da bayrak*" anlamını karşıladığı, ancak, erken dönemler için gerçek anlamını kavramanın kolay olmadığı belirtilmiş, DLT'de "*ipek kumaştan yapılan bayrak*" biçiminde tanımlandığı, kuşkusuz bayrakları "*at kuyruğundan*" olan

Türklerin bu geleneği Çin'den aldığı vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Çince "bayrak" anlamındaki tu sözünden alındığı söylenmiştir.

SDD 3, 1395'te yer alan **tuğ** sözcüğünün "(...) 2.mısır darısının erkek organı" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DS X, 3986'da gördüğümüz **tuğ(III)** sözcüğü, "üstünlük belgesi" anlamına gelirken, **tuğ(IV)**, "1.kamışın tepesindeki püskül, 2.mısır darısının erkek organı" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 2251'de de "sorguç" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, eski anlamlarının kaybolduğu, günümüzde biçimce benzeyen nesnelere ad olduğu görülmektedir.

ŞU[4](D-5; B-3; B-6; G-9); KB[7](86[2]; 1036; 2553; 4893; 5482; 5672); DLT[5] (BA; I,194-19; I,195-2; III,127-11; III,127-12; III,127-14)

vaçır [16] "hükümdarlık asası; elmas"

AY(27/17) "kö[k] önglög bir [başlıg] iki koollug ong iliginte [v(a)çı]r sol iliginte çang tutar(...)"

M(13-14) **vijir** "... kim kentü tü-ke bilge biligi öze vijir örgün öze olurup nızvanılarağ tarğardı, üzmeledi.."

DTS 631'de, Sanskrit *vajra* sözünden alındığı bildirilen **VAÇİR I** maddesinde, sözcüğün, "1.elmas(=elmas); 2.jezl, skipetr(=asa, hükümdarlık asası)" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu nesne adı, EDPT'de bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

AY[3](27/17; 208/18; 496/9) AY[12](**vajir**; 34d/17; 34d/21; 34i/1; 68/10; 325/5; 331/6; 338/16; 359/14; 411/16; 468/4; 579/8; 626/22); M[1](**vijir**; 13-14)

tamga(I) [14] "damga, mühür"

AY(337/4) ".. yiltızlıg urugların bütürteçi bış-urtaçı kamag nomlarning iligi kanı kamagda başdınkı nomlug tamga erür:."

M(18-9) "(...) bükünte maru ölü ölginçe çşşapat tamga arıg küzedür men(...)"

TT(I-129) "bäg tamgası älgindä [.] ornag-lıg orun anıng-ta[.]"

KB(2902) "öz elgi bile kıtsa içgü körüp

özi beklese kodlasa tamga urup"

DLT, 213; (BA; I,424-10) "tamga: Hakanın ve başkalarının damgası."

⁴ Robert Dankoff *Wisdom of Royal Glory* adlı yapıtında sözcüğü *tigi* biçiminde düzeltrek beyiti "lightning flashed brandishing the Khagan's sword(=Şimşek çaktı, hakanın kılıcını çekti)" biçiminde çevirmiştir(Tekin, 1991; 198).

DK 175'te **tamyā** biçiminde karşımıza çıkan sözcüğün **tam-** (*drip=damlamak*) fiiliyle ilişkili olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için "*seal(=damga)*" karşılığı verilmiştir. DTS 530'da, sözcüğün, "*1.peçat', otpeçatok,(=mühür, baskı); 2.znak(=işaret)*" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 504'te çok eski olan sözcüğün **-ğa:** ekiyle oluşmuş olması gerektiği ancak, **2 tamğa** adıyla anlam bağının olmadığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, "*atlara, sığırlara ve diğer hayvanlara vurulan işaret*" anlamında Avrupa'da çok erken dönemlerde, miğferlere ve askerî uniformalara vurulan marka türü bir işaret olduğu belirtilmiş, sözcük için "*the seal(=damga)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 1, 524'te, "*1.bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç, 2.bu araçla basılan nişan, işaret, 3. mec.bir kimsenin adını kötüye çıkaran, yüz kızartıcı durum, 4.mec.bir şeyin kime, hangi çağa ait olduğunu gösteren belirgin iz, işaret, nitelik*" biçiminde tanımlanmıştır.

AY[2](337/4; 338/7); M[1](18-9); TT[5](I-129; III-144; V,A-53; V,A-94; V,A-119); KB[5](45; 1036; 1766; 2902; 3223); DLT[1](I,424-10)

Köbürge ~ küvrüg [13] "davul" *bk. Ses Çıkaran Nesnelere (s. 204)*

didim [4] "taç; gelin tacı" *bk. Süslenme ile İlgili Nesne Adları (s. 210)*

batrak [3] "bayrak"

DLT, 234; (I,465-15) "*batrak: Ucuna bir ipek parçası takılan mızraktır. Savaş günü yiğit kendini bununla tanıtır*"

DK 68'deki **batraq** sözcüğünde **bat-**, **batur-** maddesine gönderme yapılmış aynı sayfadaki madde içinde yer alan bu nesne adı burada açıklanmıştır. Yapıtta sözcük için verilen anlam, "*lance with pennant(=flâmalı mızrak)*" DTS 89'da **BATRAQ** maddesi "*üzerine ipek kumaş talkılmış direk*" biçiminde tanımlanmıştır. Clauson, EDPT 307'de yer alan **batrak** maddesinde sözcüğü **PU** (*pronunciation uncertain= telaffuzu belirsiz*) kısaltmasıyla verdikten sonra "*flag, banner, standard(= bayrak, pankart)*" anlamındaki sözcüğün ilk kez Uygurcada *cinlerin zırhlarının bir bölümü* olarak görüldüğünü belirtir. Araştırmacı, Sanskrit kaynaklı, Soğdca'dan ödünçlenmiş bir sözcük olabileceğini düşünür. Maddenin devamında kökeninin belirsiz olduğu, Uygur alfabesindeki **b/p**, **d/ d/ t** belirsizliğinin sözcüğün ses tarihinin araştırılmasını ve telaffuzunu zorlaştırdığı belirtilir. Günümüze bayrak biçiminde ulaşan sözcük, TES

44'te, Eren sözcüğü, "bir ulusun, bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dik dörtgen biçiminde kumaş" biçiminde tanımlar. Araştırmacı, sözcüğün Orta Türkçede *batrak* biçiminde olduğunu, böylelikle *batır-* fiiliyle ilişkisinin anlaşıldığını söyler ve bugünkü durumu *batrak* > *badrak* > *bağrak* > *bayrak* biçiminde açıklar. Ayrıca maddenin devamında bayrak(< batır-ak) ve sancak(< sanç-ak) sözcükleri arasındaki yapı ve anlam benzerliğine de dikkat çekilir.

Sözcüğe SDD'de rastlanmazken, DS 2, 582'de bulunan **bayrak(I)** sözcüğü için "uçurtma" anlamı verilmiştir. Sözcük günümüzde ölçünlü dilde de yaşamını sürdürmektedir. TS 1, 249'da **bayrak** sözcüğü, "1. bir milletin, belli bir topluluğun veya bir kuruluşun simgesi olarak kullanılan, renk ve biçimle özelleştirilmiş, genellikle dik dörtgen biçiminde kumaş (...)." biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[3](BA; I465,15; **bayrak**; II,205-2), (III,183-6)

taht [3] "taht"

KB(92) "*bolu birdi evren ilig birdi taht*

tuta birsü tengri bu taht birle baht"

DTS 543'te **TAXT** biçiminde ele alınan sözcüğün Farsça kökenli olduğu ve "tron, prestol(=taht)" anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Bu nesne adı EDPT'de bulunmaz.

Sözcük, SDD'de yer almazken DS IX, 3802'deki **taht** sözcüğünün "*avluda kurulan ve evlerin ikinci katından geçilen balkon, çardak*" anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Sözcük, TS 2, 2116'da "*1.hükümdarların oturduğu büyük, süslü koltuk, 2.hükümdarlık makamı, hükümdarlık*" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, KB'deki örnekten de anlaşılacağı gibi daha 11. Yüzyılda mecaz anlamda kullanılır olmuştur.

KB[3](92[2]; 5805)

'alem[2] "bayrak, sancak"

KB(2346) "*yorığın küdezse 'alem başlar er*

öngi turmasa bir yağtğ işler er"

Bu nesne adı, kültür değişimiyle birlikte dil öğelerinin de değiştiğine bir örnektir. Türklerin İslâm kültüründen etkilenmeleri, bilindiği gibi dilde de kimi

etkilenmeleri beraberinde getirmiştir. Sözcük, yalnızca KB’de saptanmış, KB gibi İslâm kültürü çerçevesinde kaleme alınmış olan DLT’de yer almamıştır.

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. KB’de sözcük için “*bayrak, sancak*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Arapça bir alıntı olduğu bildirilmiştir.(Arat, 1979; 16).Günümüzde ölçünlü dilde yaşayan sözcük için TS 1, 77’de şu tanımlara yer verilmiştir: “*1. Bayrak, 2: Minare, kubbe, sancak direği gibi yüksek şeylerin tepesinde bulunan, madenden yapılmış ay yıldız veya lale biçiminde ses.*”

KB[2](2346; 2418)

tâc [2] “taç”

KB(5463) “*bu iki bile beg bedüklük bulur
bu iki yumıtsa bedür beg tacı*”

DTS’de ve EDPT’de yer almayan bu nesne adı için saptandığı tek yapıt olan KB’de “*tac*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Arapça kökenli olduğu bildirilmiştir(Arat, 1979; 417).

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS IX, 3798’de gördüğümüz **taç(I)** sözcüğü “*sin başlarına konulan taş sütunların üst bölümü*”; **taç(II)** ise “*fes, takke*” anlamını taşımaktadır. Sözcük, TS 2, 2111’de de **taç(I)** maddesinde, “*1.soyluluk, iktidar, güç veya hükümdarlık sembolü olarak başa giyilen, değerli taşlarla süslü başlık, 2.gelinlerin başlarına takılan süs, 3.esk.bazı tarikatlarda şeyhlerin giydikleri başlık, 4.genellikle göz düzeyinden yüksek mobilyaların üstlerindeki kabartmalı oymalı süslü bölüm, 5.bot.çiçeğin dıştan ikinci halkasında bulunan yaprakların hepsi*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde biçim benzerliği olan pek çok sözcük için kullanılmaktadır.

KB[2](89; 5463)

pasak [2] “taç”

M(3-26) “*...-in itilmiş kayaların beltirler-in yaratağlağ yir tengrisining didımı pasakinge oğşatı kutluğda...*”

DTS 396’da bulunan **PASAK** sözcüğü **PSAK** maddesine gönderilmiş, yapıtın 398. sayfasında bulunan ve Soğdca olduğu bildirilen sözcük için “*venok(=baş çelengi, taç)*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[2](3-26; 62-51)

kirit(I) [1] “taç” bk. *Süslenme ile İlgili Nesne Adları* (s. 217)

ör [1] “taht” bk. *Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları* (s.364)

tuğrağ [1] “tuğra”

DLT, 232; (BA; I,462-19) “*tugrağ: Tuğra, tura, Hakanın mührü, buyrultusu. Oğuzca. Bunu, Türkler bilmez. Ben de aslını bilmiyorum.*”

DK 199’da sözcük için “*royal seal(=Hanlık damgası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 584’te gördüğümüz **TUγRAγ I** maddesinde, sözcüğün “*işaret, han mührü; han buyruğu*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 471’de, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmezken, “*a royal sign manual(=hanın el yazısı biçimindeki işareti)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken, TS 2, 2250’de, “*1.Osmanlı padişahlarının imza yerine kullandıkları, özel bir biçimi olan sembolleşmiş işaret, 2.tura*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA; I,462-19)

1.5. EV GEREÇLERİ

Bu bölümde yer alan 134 ev gereci toplam 489 kez kullanılmıştır. Günümüze ulaşan ev gereçlerinin çoğunluğunun Türkçe adlar olduğu görülmektedir. Bu bölümde yer alan kimi sözcüklerin kökeni konusunda yapıtlarda sağlam bilgiler yer almamaktadır. Kimi zaman “Çince olabilir” ya da “İran kaynaklı olmalı” gibi sözlerle karşılaşmaktayız. Türkçe olduğu kesinlikle bilinen sözcüklerin çoğu fiillerden türemiştir. Ayrıca, bu bölümde yer alan dört Arapça kökenli nesne adından üçü ağızlarda ya da ölçünlü dilde yaşarken, sekiz Farsça kökenli sözcükten yedisi aynı durumdadır. Çince den alıntılandığı kesin olarak bildirilen üç nesne adından hiçbiri günümüze ulaşmamıştır.

yıp [44] “ip, iplik” bk. *Yapı ve Üretim Gereçleri* (s.274)

töşek [36] “yatak, döşek”

AY(513/13) “(...) yigülük aşın kedgülik tonın olurguluk orunun töletin töşekin iglemişteki ootın emin takı yme adın ne k(e)rgekin birü egsüksüz tolu tükel kılıu tegingey m(e)n..”

KİP(87) “...-ltin töşekin otinga eminge tegi alku tüketi tegürser ol edgü kılnıç erüş mu titir...”

M(76-1) “tült töşekleri alku sengrem sanlıg sengi(k) ...- kın anta ölüp avış (tamuda togar)-lar..”

KB(3285) “turup yundı kıldı bu yatğu namaz
töşek koldı yattı udıp bardı az”

DLT, 195; (BA; I,387-19) “töşek: Döşek.”

DK 198’de, **töşä-** (yaymak) fiili altında yer verilen **töşäk** için İngilizce karşılık verilmemiştir Yapıtta, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın firāş olduğu bildirilmiştir. DTS 582’de, sözcüğün “*postel*’(=*yatak, döşek*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 563’de bulunan **töşe:k** (d-) maddesinde, töşe:- fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*mattress, bedding*(=*döşek, yatak*)” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, Doerfer kaynak gösterilerek sözcüğün Farsçada da bulunduğu bildirilmiştir.

SDD 1, 469’daki **döşek** sözcüğü “1.kağınının üstünde bulunan kalın ve üzerine eşya konan ağaç, (...) 4.arabanın ön ve arka yastıkları, (...) 6.değirmen taşının yatağını teşkil eden daire gibi yuvarlak taş, 7.oda, salon ve benzerleri gibi yer leri döşemek için kullanılan halı ve kilim” anlamlarını taşıırken, DS IV, 1589 vd.’de bulunan **döşek(I)**, “1.halı, kilim, çul, 2.çarığın içine konulan keçe ya da bez parçası”; **döşek(IV)**, “değirmen taşının tabanını meydana getiren yuvarlak taş”; **döşek(V)**, “1.döşeme tahtası, 2.kağında üzerine eşya konulan kalın ağaç direk, 3.kağınının yük konulan tahta kısmı, 4.arabanın ön ve arka tekerlekleri üzerine konulan tahta, arabanın ön ve arka yastıkları, 5.kalafatçılıkta bir teknenin, bir yapının alt tarafına ve omurgaya bağlanan eğri ağaçlar” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 636’da, “1.yatak, 2.gemi gövdesinde, su basıncı, çarpma, karaya oturma vb. durumlarda darbeleri karşılayabilecek, yük ve makinelerin ağırlığına dayanabilecek dirençteki yapı gereci(...)” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[5](80/20; 119/14; 156/3; 513/13; 535/6; 613/4); KİP[1](87); M[6](12-6; 58-19; 65-7; 73-24; 73-32; 76-1); KB[13](1056; 3285; 3838; 3950; 4645; 4887; 4962; 5452; 5671; 5673; 5826; 6212; 6214); DLT[12] (BA; I,387-19; I,511-27; II,128-16;

II,147-5; II,162-12; II,307-16; III,49-14; III,50-19; III,70-8; III,93-20; III,266-22; III,305-1)

eşiç [34] “tencere”

M(72-9) **isiç** “olar amtı kızartmış isiçler irklikler öze kötürüp sızgurmış kızıl bakır örtlüg kamıçın susup içerler..

DLT, 38; (BA; I,52-8) “aşıç: Tencere. Şu savda dahi gelmiştir; aşıç ayur tübüm altun. Kamıç ayur men kayda men: Tencere der: Dibim altın, kepçe der: ben nerdeyim”

DK 28’ de gördüğümüz **eşiç** sözcüğü için “*pot or kettle(=kap ya da tencere)*” karşılığı verilmiştir. DTS 185’teki **EŞİÇ** sözcüğü **AŞİÇ** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 63. sayfasında yer alan bu sözcüğün “*gorşok(=çanak)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 257’deki **eşiç** sözcüğü için “*an (earthenware) cooking pot(=toprak pişirme kabı)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[2](72-9; 73-33); DLT[32](I,52-8; I,166-13; I,223-25; I,248-28; I,258-16; I,313-2; I,323-17; I,327-3; I,357-24; I,409-17; I,411-1; I,514-22; 518-5; II,12-17; II,12-243; II,72-15; II,78-16; II,178-15; II,201-4; II,253-1; 302-15; II,333-26; II,356-17; II,357-18; III142-1; III,191-2; III,206-19; III,249-6; III,280-13; III,409-10; III430-321)

bıçak [31] “bıçak” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezaladırma Nesnelere*
(s. 179)

ayağ [25] “çanak, kâse, kadeh”

IB(42) “uzun tonluğ idişin (a)yağın kodup(a)n b(a)rmiş y(a)na (ä)dgüti saşınmış”

TON(78) “ym’ twqm’q’y l’r typ. ‘nc’ q2lty pyr ”y’qt’qy swyzwk swβq’ vcwmwq k’mysyp pwlq’s’r.”

KB(824) “ayağ tirkî başlar bu aş başçısı
egü teg kerek ayğıl aş işçisi”

DLT, 54; BA, II,175-6) “*tolturdı: ‘ol ayağ tolturdı= o, kap doldurdu’*”

DK 18’de **ayağ** maddesinde **adağ** maddesine gönderme yapılmış, sözcük için “*bowl(= çanak, kâse)*” tanımı yapılmıştır. DTS 27’de **AJAQ I** maddesinde sözcüğe

“çaşa, çaşka(= kâse, fincan)” anlamı verilmiştir. EDPT 270’de ayak maddesi “a vessel(=kap, tas)” biçiminde tanımlanmış, sözcüğün çoğunlukla bir içme kabına ad olarak verildiği ifade edildikten sonra günümüz dillerinde de “cup, goblet, bowl(=kupa, kadeh, çanak)” anlamlarında kullanıldığı bildirilmiştir. UW 3, 297’de gördüğümüz sözcük için yapıtta, “schale, trinkschale(=kab, içme kabı)” ve “bettelschale(=dilenci kâsesi)” karşılıkları verilmiştir.

SDD 1, 133’de ayak maddesinde verilen 3. anlam “kadeh, bardak, uzun kulplu maşraba”dır. Sözcük DS 399’de de yer alır. Yapıtta ayak(I) maddesinde “1.tas, maşraba.2.kadeh.3.bardak, çay bardağı” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

IB[3](42[2]; 43); TON[1](78); MTT[1](612); KB[3](2824, 2878, 4645); DLT[17] (I,80-18; I,178-23; I,265-6; I,286-17; I,295-18; I,324-9; I,375-16; I,497-22; II,175-6; II,246-30; II,46-5; III,15-10; III,143-22; III,296-23; III,306-24; III,371-12; III,397-13)

yula [25] “kandil”

AY(160/1) “.: ulug nomlug yula tamturu y(a)rlikasun-lar..”

M(103-33) “..neçe neçe kşan ödlər ertser ança ança edgülüg öz-leri tengri mengileri erter barır kälti yağı alkınmış yula teg tang başınta uyalur yultuzlar teg(...)”

KB(35) “yula erdi halkқа қаранғу түні
yarukluğu yadı yarutti sini”

DLT, 455; (BA; III,25-20) “yula: Kandil. Şu beyitte dahi gelmiştir:

Tegme ewet ışka körüp turgıl ala

Çakmak çakıp ewse kalı udhunur yula: !işi görerek acele etme, sakın dur; çakmak çakarken iven kimse artık kandili söndürür.”

Sözcük için, DK 233’te “lamp(=kandil)” karşılığı verilmiştir. DTS 278’deki JULA I maddesinde sözcüğün, “fakel, svetilnik(=meşale, kandil)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 919’da yer alan yula: maddesinde, sözcük için “torch, lamp(=meşale, kandil)” karşılığı verilmiş, Studies adlı çalışma ve Kowalski kaynak gösterilerek sözcüğün sonraki dönemde Moğolcada cula biçiminde görüldüğü bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY[9](160/1), (292/14), (323/9), (430/1), (444/21), (493/3), (132b/7), (368/13), (437/19); M[1](103-33); KB[12](35), (B-41), (288), (601), (885), (1263), (1840), (1861), (4347)[2], (5166), (5592); DLT[3](BA; I,200-9), (III,25-20), (III,26-20)

şatu [21] “merdiven”

KB(6033) “*şatu kördüm elig anıng baǵnası*

yüz utru uruǵluǵ ediz hem yası”

Sözcük, DTS 521’de **ŞATU** maddesinde ele alınmış ve “*lestnitsa(=merdiven)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 867’de gördüğümüz sözcüğün kuşkusuz alıntı olduğu, ancak kaynağının bilinmediği söylenmiştir. Kowalski ve Haltod kaynak gösterilerek sözcüğün, Moğolcada; Doerfer’e dayanılarak da Farsçada bulunduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*ladder, staircase(=merdiven)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[21](772; 789; 812; 813; 1060; 1515; 2070; 2198; 2475; 2665; 3612; 3614; 3913; 4768; 5154; 6033; 6041; 6043; 6052; 6053; 6129; 6314)

otun [19] “odun”

DLT, 79; (I,14-2) “(...) *odun kesecek baltaya ‘otunǵ kesesi baldu’ derler.*”

DK 43 *vd*’de, **öt** (*fire=ateş*) maddesi altında yer alan sözcüğe “*firewood(=odun)*” karşılığı verilmiştir. DTS 374’te gördüğümüz **OTUŋ** sözcüğü için “*drova, toplivo(=odun, yakacak)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 60’ya bulunan **otun (o:ddun)** maddesinde sözcüğün **1 ot** adından türediği belirtilmiş, sözcüğün Azericede ve Osmanlıcada *odun* biçimini aldığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*firewood(=odun)*” karşılığı verilmiştir. TES 304’te “*yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç*” biçiminde tanımlanan sözcüğün Eski dönemlerden başlayarak kullanıldığı, yaygın bir inanca göre, **öt** adına eklenen **-(u)ŋ** ekiyle türediği belirtilmiştir.

Odun sözcüğü SDD 3, 1083’te yalnız olarak yer almazken **odun kuru** birleşik yapısı bulunmaktadır. Sözcük, DS IX, 3264’te de **oduneşe**, **odunkuru** yapılarıyla karşımıza çıkmaktadır. Sözcük, TS 2, 1670’te “*1. yakılmak için kesilmiş, parçalanmış ağaç, 2.mec.anlayışsız ve kaba (kimse)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, anlam genişlemesine uğrayarak günümüze ulaşmıştır.

DLT[19](I,14-2; I,67-3; I,70-3; I,134-15; I,272-4; I,449-20; II,30-2; II,238-26; II,238-24; II,341-14; III,153-1; III,187-3; III,187-24; III,246-16; III,249-2; III,249-6; III,252-9; III,292-7; III,351-14)

kap [18] “kap”

DLT, 507-8; (BA; III,146-10) “*kap: Zarf. Herhangi bir kaba da ‘kap’ denir.*”

DK 127’de bulunan **qāp** sözcüğü için şu karşılıklar verilmiştir: “*wineskin; receptacle; vessel; caul; kinsman(=şarap tulumu; kap; tas; cenin zarı; erkek akraba.)*” DTS 420’de yer alan **QAP I** sözcüğü için “*kap, tulum, kırba, çuval*” karşılıkları verilirken, **QAP II** sözcüğü “*üreme torbası, zar*” anlamındadır. Yine aynı sayfada gördüğümüz **QAP III** sözcüğü “*akraba, yakın akraba*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 578’de rastladığımız **ka:b** sözcüğünün “*a leather bag, water-skin, sack(=deri çanta, su tulumu, çuval)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta kökeni hakkında bilgi verilmeyen sözcüğün Farsçada da bulunduğu vurgulanır. Maddenin devamında sözcüğün, çağdaş lehçelerdeki biçimleri verilir.

Sözcük, SDD’de yer almazken DS VIII, 1881’deki **gab(I)** sözcüğü “*kap*” anlamındadır. Sözcük, ölçünlü dilde kap olarak kullanılmaktadır. TS 2,1192’de bulunan **kap(I)** sözcüğünün “*1.İçi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne. 2.Kap kaçak. 3.Türlü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torbai kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. Kapak, cilt. 5.Kabın içindeki yemek, çeşit*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[18](I,195-27; I,268-10; II,15-3; II,16-20; II,81-14; II,122-23; II,127-27; II,128-4; 164-16; II,170-6; II,174-4; II,189-3; II,218-14; II,229-3; III,77-25; III,146-9; III,146-10[2]

têrgi [13] “sofra”

KB(2549) **tirki** “*liv aş tirki kirse ıdsa köz*

yarağsıznu körse anı tıdsa öz”

DLT, 216; (BA; I,429-1) “*têrgi: Sofra. Şu savda dahi gelmiştir: ‘ tılın têrgige tegir: dil ile sofraya erişilir.*”

DK 186’da **têr-** (*gather=toplamak, dermek*) fiili altında yer alan tergi için “*spread table(=yayılmış tabla, sofr)*” karşılığı verilmiştir. DTS 554’te sözcük için “*obedennit stol(=yemek sofrası)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 544’te **te:r-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün “*taşınabilir yemek tablası, sofr*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, DS X, 3939’da, **tirki** biçimindedir ve “*1.küçük bakır leğen ya da büyük yemek kabı, karavana, 2.çamaşır leğeni, 3.derin bakır tepsi, 4.ağaçtan yapılmış hamur*

teknesi, 5.un, yağ vb. şeyler konulan yarayan ağaç çanak, 6.kısa saplı, yuvarlak ağaç kaşık, ağaç havan, 8.ekmek kabı” biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adı, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[3](I,429-1; I,429-2; II,54-2); KB[10](tirki; 2549; 2551; 2824; 2861; 2878; 4602; 4645; 5338; 5341; 5343)

idiş [12] “kâse, dilenci kâsesi”

IB(42) “uzun tonlug idişin (a)y(a)kın kodup(a)n b(a)rmiş. y(a)na (ä)dgüti s(a)kınmış.”

AY(28/16) “..[sızgur]miş altun sarıg önglög [kör]kle erdini tutar.. al sarıg önglög purnabadi[r]ı idiş tutar..”

M(69-11) “.. tıtsı kuvrağ yığdımız ödsüz erksaiz boşguttumuz sengik sengrem sanlıg idişin tavarın anganu alıp işletdimiz..”

TT(I,197) “yol tilämäk-tä içangyu ol. Küzäçig küzädip snmasaraš biraçi idişin....”

DLT(I,61-12) “*idiş: Kadeh. Yağma, Toxsı, Yemek, Oğuz, Argu dillerinde tas, bardak, kap, tencere gibi her şeye ‘idiş’ denir.*”

DK 32’de **idiş** biçiminde yer alan sözcük için “*cup(=fincan, kap)*” ve “*any pot or vessel(=herhangi bir kap ya da tas)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 203’teki **IDIŞ I** sözcüğü “*1.kap, kâse, kadeh; 2. mec. kap, kâse, hazne*” anlamlarını karşılamaktadır. EDPT 72’de bulunan **idiş** “*cup, vessel(=kap, tas)*” karşılığındadır. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bir bilgi verilmemiş, DLT’de yer alan, Yağma, Tuhsı, Yemek ve Oğuzlarca “*topraktan yapılmış herhangi bir kap ya da vazo*” anlamları için kullanıldığına ilişkin bilgi aktarılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

IB[3](42[3]; AY[3](28/16; 413/10; 477/4); M[3](54-24; 69-11; 73-24); DLT[3](I,61-12; III,131-21; III,232-7)

bı [10] “bıçak” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s. 184)*

igne [10] “iğne”

AY(632/20) **yigne** “*tolp et ‘özi çimileşdi.. yingne sançmış osuğluğ.. tikdi sançdı agrıdı..*”

M(110-11) **yigne** “*.. munta toğup ...-/temirliğ yigneler tolp ...-ta sançılur(...)*”

DLT, 459; (BA;III,35-12) **yigne** “*yigne: İğne. Büyük iğneye, çuvaldıza ‘temen yigne’ derler.*”

DK 225’te yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık, “*needle(=iğne)*”dır. DTS 261’de gördüğümüz **YIGNÄ** maddesinde sözcük için, “*igla(=iğne)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 110’daki **igne** maddesinde “*needle(=iğne)*” karşılığı verilen sözcüğün, *y-* sesinin düştüğü, *-ŋ-* sesinin *-g-* ye dönüştüğü bildirilmiş, **yigne** biçiminin ikincil olduğu vurgulanmıştır. TES 187’deki iğne sözcüğü, “*dikiş dikmeye yarayan araç*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün, Orta Türkçede **yigne** biçiminde görüldüğü belirtilmiş, diyaleklerde “*dikiş*” anlamında kullanılan *yik* sözcüğü ile ilişkilendirilmek istenmesinin düşündürücü olduğu vurgulanmıştır. Fince *äimä* “*yama örmeye yarayan iğne*” ve Moğolca *çegün* “*iğne*” ile birleştirilmesinin yanlış olduğu, söylenmiş, Abaev’in Slavca *jigla(<*igna)* biçiminin Türkçeden alındığı yolundaki görüşü aktarılmıştır.

Sözcük SDD’de yer almazken DS VII, 2544’teki **inne** sözcüğü için “*iğne*” karşılığı verilmiştir. Ölçünlü dilde kullanılan iğne sözcüğü, TS 1, 1050’de,

“1.dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri, bir ucunda iplik geçecek delik bulunan çelik araç, 2.iki şeyi birbirine tutturmaya yarar ince, uzun, ucu sivri metal araç, 3.toplu iğnenin süs olarak kullanılan türü, 4.altındaki iğne ile tutturulan süs eşyası, 5.bazı araçların ucu sivri parçaları, 6.kaslar veya damar yoluyla vücuda sıvı bir ilâcı vermek için kullanılan araç, enjektör, şırınga, 7.zer yoluyla vücuda verilen ilâç, 8.vücuda bu yolla ilâç verme işi, 9.mec.dokunaklı söz, 10.bazı böceklerde bulunan savunma organı, 11.oltanın ucundaki küçük çengel, 12.bot.bitkilerde yumurtacıkla tepecik arasındaki sapçık”

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, geçen zaman içerisinde benzer nitelikteki nesnelere için ad olarak yeni anlamlar kazandığı görülmektedir.

AY[1](**yigne**; 632/20); M[1](**yigne**; 110-11); DLT[5](BA; **yigne**; II,3-23; II120-1; II,150-12; III,35-12; III,13); AY[3](**yingne**; 593/15; 632/20; 633/12)

bêşik [9] “beşik”

U(I,7-16) “*taş bêşikniñ buluñın tamın üzmiş teg...*”

DLT, 205; (BA; I,408-10) “*bêşik: Çocuk beşiği*”

DK 71’de sözcük, **bēşik** olarak ele alınmış ve sözcüğe “*cradle(=beşik)*” anlamı verilmiştir. Bu nesne adı DTS 97’de **BEŠİK** biçimindedir ve “*kolıbel’, lyul’ka(=beşik, salıncak)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT 380’de **béşik** biçimindedir ve “*cradle(= beşik)*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir. TES 48’deki **beşik** sözcüğü “*süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola*” olarak tanımlar. Eren, sözcüğün eski dönemlerden beri kullanıldığını da sözlerine ekler.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bulunmaktadır. Ancak, bunlar, farklı anlamlardır. Bu yapıtlarda ayrıca, sözcükle kurulan ve ölçünlü dildeki anlamını taşıyan “**beşik boncuğu, beşik kertiği, beşik kertme, beşik kertmek, beşik kertmesi**” birleşik yapılar bulunmaktadır. TS 1, 276’da yer alan beşik sözcüğü de; “*1.süt çocuklarını yatırmaya ve sallayarak uyutmaya yarayan, tahta veya demirden yapılmış sallanır bir çeşit küçük karyola(...). 2.mec. Bir şeyin doğup geliştiği yer(...). 3.sp. Yüz üstü yatışta, geriye bükülü ayak bileklerini ellerle kavrayarak karın üzerinde baş ve ayak yönünde sallanma. 4.Ambalâjlanacak malın biçimine uygun olarak alta konulan parça veya parçaların tümü(...)*”Yukarıdaki tanımlardan da görüleceği gibi sözcük, ham Anadolu ağızlarında hem de ölçünlü dilde anlamını genişletmiş, hatta ölçünlü dilde mecaz anlam kazanmıştır. Bu durum, sözcüğün yaşıyla ilgili olmalıdır.

U[1](I,7-16); DLT[8](BA; I,236-20; I,248-25; I,261-23; I,275-7; I,408-10; III,58-4; III,78-9; III,185-12)

sış [9] “şiş”

KP(LVII-8) “(...) ötrü turup ekki kâmiş sış kıyıp ılıp ekki köziñä sançıp tãzti.. ..”

M(84-49) **şis** “.. üç adrı şislerig tevîp kozluk oylarda südrüyürler temirliğ örtlüg yalınlig kürin temirliğ kozlarığ ülüglegeli ayurlar..(...)”

DLT, 166; (BA; I,331-19) “*sış: Şiş. Tutmaç dedikleri yemeği dizmek için kullanılan nesneye de ‘sış’ derler.*”

DK 164’te **siš/ sīs** biçiminde gördüğümüz sözcük için “*skewer; instrument for arranging Tutmāč(= şiş; tutmaç dizmekte kullanılan araç)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 506’daki **SİŠ II** maddesinde sözcüğün “*1.şiş; 2.erişte çorbası yapımında kullanılan bir değnek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 856’da, “*a spit, fork, spike(=şiş, çatal, ucu sivri nesne)*” karşılıkları verilen sözcüğün ünlüsünün **-i-** ve uzun olduğu,

daha sonra bu ünlünün –i- ye dönüştüğü, ancak değişim tarihinin bilinmediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi yer almaz.

Sözcük, geçirdiği ses değişiklikleriyle günümüze *şis* biçiminde ulaşmıştır. SDD 3, 1293'te bulunan sözcüğün, "1.bisleğec, 2.tandıt çevirmeğe yarayan ucu eğri demir çubuk, 3.ateş küreği" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, DS IX, 3786'da da "1.ekmek pişirmekte kullanılan ağaç çevirgeç, 2.sacda ekmek çevirmeye yarayan ucu sivri demir çubuk, 3.tandır karıştırmaya yarayan demir, 4.tandırdı kelle ütölemek için kullanılan sivri demir çubuk" biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adı, TS 2, 2098'de de "1.bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silâh gibi kullanılabilen ince uzun çubuk, 2.örgü örmekte kullanılan, metal, ağaç, kemik vb. den yapılan uzun çubuk, 3.şişe geçirilerek veya şişte pişirilmiş olan (et)" biçiminde kullanılmıştır. Sözcüğün anlam genişlemesi yaşayarak günümüze ulaştığı görülmektedir. Günümüzde, biçim ve işlev benzerliği nedeniyle pek çok nesneye ad olmuştur.

KP[2](LVII-8; LXV-8); DLT[5](I,331-19; I,331-20; II,15-17; II,174-1; III,125-27; şis; II,282-10); M[2](şis; 84-16; 84-49)

küp[8] "küp, topraktan yapılmış büyük kap"

Tun.(IV-10) "...ulatı kam-ıg atlığ yüzlüğ otuz er keltimiz bir: kün bir koy iki küp: beğni: bitgeçi: isiz yabız kul bitidim atım bagatur çiğşi: (...)"

DLT, 494; (BA; I,147-8) "açıglığ: 'açıglığ küp:içinde ekşi bulunan, içerisine konulan şeyi ekşiten küp."

DK 114'te yer alan sözcüğe, yapıtta "vat(=fiçı)" karşılığı verilmiştir. DTS 324'te, sözcük, "topraktan yapılmış büyük kap, testi" biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 687'de, sözcük için verilen karşılık "an earthenware jar or jug(=topraktan yapılmış bir kavanoz ya da testi"dır. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, SDD'de ve DS'de **küp** biçiminde yer almazken, DS VIII, 3040'taki küpe sözcüğü için "küp" karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, Kars, Van ve Bitlis'ten derlendiği belirtilmiştir. Bu, bir Azerî Türkçesi etkisi olmalıdır. Çünkü, Azericede sözcük *küpe* (EDPT 687) biçimindedir. TS 2, 1439'da sözcüğün Arapça *küb* sözünden alıntı olduğu bildirilmiş ve sözcük, "1.su, pekmez, yağ gibi sıvıları veya un, buğday gibi tahulları saklamaya yarayan geniş karınlı, dibi dar toprak kap, 2.argo. sarhoş, 3.bazı deyimlerde çokluk, fazlalık bildirir" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten bu yana anlam genişlemesi yaşamıştır.

Tun.[1](IV-10); DLT[7](I,147-8; I,154-18; III,119-25; I,209-15; III,253-2; III,325-22; III,246-4)

tağar [8] “çuval, dağarcık”

AY(440c/3) “.....kara küji.... K'PYR sagbiç tagar[yürüng] küji bolarnı tüz ülüş kılıp..... TWP tütsüg kılun..”

M(73-31) “.. munta toğup toyın başlıg şu-şutsi azan mançaq tült töşek tağar keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç etüzlüg erür..(..)”

KB(6571) “yigüm ot köki bolsu yağmur suvı top ediz kum tüneyi tağar ton kedeyi”

DLT, 207; (BA; I,411-4) “tagar: Dağarcık, içeresine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar.”

DK 173'te **tayār** sözcüğü için “sack(=torba, çuval)” karşılığı verilmiştir. DTS 526 vd'de gördüğümüz **TAyAR** sözcüğünün “1.meşok, torba(=çuval, torba); 2.deryuga(=çuval bezi)” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 471'de gördüğümüz sözcük için “a large container(=büyük kap)” ve “a sack(=torba, çuval)” karşılıkları verilmiştir. Sözcüğün alıntı olabileceği belirtilmiş, Doerfer kaynak gösterilerek Farsça ve diğer kimi dillerde bulunduğu bildirilmiştir.

Sözcük, SDD 3, 1298'de “1(...)*topraktan yapılmış büyük kavanoz, sapsız çömlek, (...)*5.*toprak lâzımlık, 6.ağzı geniş su küpü*” biçiminde tanımlanmıştır. SDD 1, 392 vd'de gördüğümüz **dağar** sözcüğünün “1.*geniş ağızlı, topraktan yapılmış içine su, pekmez, ayran ve yoğurt gibi şeyler konulan bir çeşit küp, 2.içeresine ekmek, küllüsu, turşu gibi şeyler konulan kap, 3.hamur yağurmak üzere topraktan yapılmış iki kulplu bir çanak, 4.çömlek, (...)* 8.*fincan yıkamaya yarıyan telve çanağı, 9.dağarcık, (...)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. DS IX, 3799 vd'de bulunan **tağar** sözcüğü “1.*ağzı geniş toprak küp, 2.topraktan yapılmış kavanoz, çömlek, 3.toprak mangal, 4.oturak, 5.ateş küreği*” biçiminde tanımlanmıştır. DS IV, 1322'te yer alan **dağar(I)** sözcüğü, “1.*topraktan yapılmış ağzı geniş, dibi dar, içine su, pekmez, ayran, süt yoğurt, turşu ve küllü su konulan bir çeşit küp, 2.çömlek, 3.topraktan yapılmış hamur yağurmaya yarayan iki kulplu büyük çanak, 5.saksı, 6.topraktan yapılmış büyük kazan, (...)*” ve aynı yapının 1323. sayfasında yer alan **dağar(II)** sözcüğü, “1.*dağarcık, 2.çuvaldan biraz küçük bir çeşit torba*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 511'de gördüğümüz ve Farsça **tağār** sözünden geldiği bildirilen sözcüğün, “1.*ağzı yayvan, dibi*

dar toprak kap, 2.dağarcık” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün günümüzde daha çok topraktan yapılan kaplar için kullanıldığını görüyoruz.

AY[1](440c/3); M[1](73-32); KB[1](6571); DLT[5](I,17-15; I,224-16; I,411-4; II147-20; II,306-23); AY[1](togara; 476/5)

çakmak [7] “çakmak”

DLT, 236; (BA; I,469-21) “*çakmak: Çakmak. Ateş çıkarmak için çelikten yapılan nesne.*”

DK 87’de **çaq-** fiili altında değerlendirilen **çaqmaq** sözcüğü için “*firestick; igniting(=çakmak; ateşleme)*” anlamı verilmiştir. DTS 140’taki **ÇAQMAQ** sözcüğüne “*ognivo, kresalo(=çakmak)*” anlamı verilmiştir. Sözcük, EDPT 408’de “*çelik ve çakmak taşından oluşan yapılmış ateş yakma aracı*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün **çak-** fiilinin isim şekli olduğuna da değinilir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bu anlamıyla yer almazken TS 1, 425’te **çakmak(I)** maddesinde yapılan tanım şu biçimdedir: “*1.Taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası(...). 2.Çelik, taş, cam, plâstik vb. maddeden yapılmış gaz veya benzinle dolu tutuşturma aleti(...). 3.esk. Tabanca veya tüfeklerde bulunan tetik düzeni(...).*”

DLT[7] (BA; I,469-21; II,17-8; II,104-7; II,133-4; II,149-15; II,181-1; III,26-2)

yoğurkan [7] “yorgan”

DLT, 467; (BA; III,54-8) “*yoğurkan:Yorgan.*”

DK 229’da yer alan **yoğurqan** sözcüğü için “*coverlet(=yorgan)*” karşılığı verilmiştir. DTS 270’de, sözcük için “*oderlo(=yorgan)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 907’de sözcüğün, ilk ünlüsünün kesin olarak belli olmadığı ancak, **-o-** olabileceği bildirilmiştir. Sözcüğün, **yoğur-** fiiliyle anlam bağının olmadığı belirtilmiş, **yoğun** sözüyle ilişkili olabileceği söylenmiştir. Yapıtta sözcüğün, “*blanket(=battaniye)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, yaşadığı ses değişiklikleri sonucu günümüze **yorgan** biçiminde ulaşmıştır. Ağız sözlüklerinde yer almayan bu nesne adı, TS 2, 2463’te, “*yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[7] (BA; I,197-4; I,210-11; II,137-6; II,141-13; III,54-8; III,110-13; III,253-24)

çanak [6] “çanak”

M(71-1) “(...) çanağların kızartmış kızılba(ğır) (suv-)- suşup içerler..”

DLT, 192; (BA; I,84-19) “*ayak: Kap kacak .Oğuzlar bunu bilmezler; onlar bu gibi şeylere ‘çanak’ derler*”

Sözcük, DK 86’da “*turned on a lathe(wood)(=yuvarlak tahta levha); wooden bowl(=ağaçtan yapılmış kap)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 138’de yer alan **ČANAQ** sözcüğü; “*1.tahtadan oyulmuş küçük kap. 2.kâse, çanak, tabak.*” anlamlarını taşır. EDPT 425’te sözcüğün öncelikle “*yuvarlak, oyulmuş nesne*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, Hakaniye Türkçesinde “*a wooden cone(=koni biçiminde ağaç nesne)*” ve “*a bowl(= kap)*” anlamında kullanıldığına değinilmiştir.

Sözcük, SDD’de bu anlamıyla yer almazken, DS III, 1067’de bulunan **çanak(III)** sözcüğünün 2. ve 3. anlamı söz konusu nesneyle ilgilidir: *2.Fincan(...).3.Ağaçtan ve madenden yapılmış kap*” Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 1, 434’teki **çanak** maddesi, “*1.toprak, metal vb. den yapılmış yayvan, çukurca kap.*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, anlam açısından, genelden özele, özelden genele doğru bir biçimde seyretmiştir. Önceleri, “*ağaçtan, oyulmuş nesne*” anlamını taşıırken sonraları “*ağaç kap*” ve günümüzde ise “*kap (ağaç, metal ya da toprak)*” anlamında kullanılmaktadır.

M[1](71-1); DLT[5] (BA; I,84-19; I,381-23; I,381-25; III,32-4; III,109-22)

çuğ [6] “bohça; demet”

AY(165/20) “(...) *adruk adruk çın kirtü erür körümlerin yörer tınl(ı)g-larning nızvanlıg b(e)k bağların çugların antag bag çug yok kim yökül-megülük şeşilmegülük.. öritür(...)*”

KB(5549) **çoğ** “*isizig çogda oruda kerek*

yoriğ bolsa edgü aya sarp yürek”

DLT(III,128-4) **çoğ** “*çoğ: Eşya konan heybe, bohça.*”

DK 96’da **çuy** biçiminde gördüğümüz sözcüğün karşılığı “*package(=paket)*”tir. DTS 156’daki **ČUγ** maddesinde sözcük, **ČOγ** maddesine gönderilmiş, 151. sayfada yer alan sözcük “*svertok, tyuk(=paket, balya)*” karşılığındadır. EDPT 404’teki **1 çu:ğ** sözcüğü “*bundle(=deste, demet)*” anlamındadır ve **1 ba:ğ** sözcüğüyle arasındaki fark belli belirsizdir.

SDD 1,386’da bulunan **çuğ** sözcüğü “1.demet halinde bulunan buğday sapsarı yığını” anlamındadır. DS III,1301’deki **çuğ** sözcüğü **çuğul** maddesine gönderilmiş, burada sözcük, “2.tahıl demetlerinin sapsarından yapılan yığın” karşılığındadır.

AY[4](117/13; 117/21; 165/20[2]; KB[1](5549); DLT[1](III,128-4)

küzeç [6] “testi vb.”

TT(I,197) “yol tilämäk-tä içangyu ol. Küzäçig küzädip snmasaraş biraçi idişin....”

DLT, 253; (I,360-7) **ködheç** “ködheç: Yukarıdaki gibi testi, bardak demektir. Arguca⁵..”

DK 116’da **küzäç~ küdäç** biçiminde yer alan ve DLT’de Arguca olarak kaydedildiği bildirilen sözcük için “jug, pot(=testi, kap)” karşılığı verilmiştir. DTS 331’de sözcük için yapıttaverilen karşılık “sosud, kuvşin(=kap, güğüm)”dir. EDPT 757’de gördüğümüz sözcük için yapıtta, “a jug or other vessel(=testi ya da diğer kaplar)” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün İran kaynaklı bir dilden (Soğdca kwzt’yk ya da Farsçaya da Arapçadan geçen *kūza* sözünden) geçmiş olabileceği belirtilmiş, sondaki -ç nin küçültme eki olduğu vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

TT[6](I,189; I,194; I,197; VIII,C-10); DLT[1](BA; **ködheç**; I,360-7; **közeç**; I,360-4)

tült [6] “yastık”

M(65-7) “..sengrem sanlıg sengik tültin töşekin etimizke yirimizke tegürü töşentimiz..”

DTS’de ve EDPT’de yer almayan sözcük için saptandığı tek yapıt olan Maytrisimit’te, “yasdik” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bilgi bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[6](12-5; 30-12; 58-19; 65-7; 73-32; 76-1)

yadıım [6] “döşek, yaygı”

KB(6625) “yadıım tü çiçek yeg yıdı kin burar

⁵ Yapıtta “yukarıdaki gibi” sözüyle kastedilen sözcük, “közeç”tir ve “bardak, testi” olarak tanımlanmıştır.

ötündüm men itnü tükettim tura

DLT, 452-3; (BA; III,19-8) “*yadhım: Döşek, yaygı. ‘tülüg yadhım: tüylü yaygı, halı.’ Bu, Öz Türkçe değildir.*”

DK 208’de **yad-** (yaymak) fiili altında yer alan sözcük için, “*bedding, mattress(=yatak, döşek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 223’te bulunan sözcük için, “*podsilka(=şilte)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 891’de, **yad-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, “*carpet, rug(=halı, kilim)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

KB[2](4442; 6625); DLT[4](BA; I,15-12; I,119-5; III19-8; III19-9)

bağna [5] “merdiven, merdiven basamağı”

KB (6033) “*şatu kördüm elig anıng bağnası
yüz utru uruğluğ ediz hem yağı*”

DLT,218; (BA; I, 434-19) “*bagna: merdiven basamağı*”

Sözcük DK 63’te **bayna** biçimindedir ve “*rung(ladder)(=seyyar merdiven)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 78’de sözcük, soru işareti konularak **bag-** “*bükme, eğme*” fiiliyle ilişkilendirilmek istenmiş ve sözcüğe; *sturenyka (lesmnutsı) (=merdiven basamağı)*” anlamı verilmiştir. EDPT 316’da sözcük **F** (*foreign loan-word= ödünç sözcük*) kısaltmasıyla verilmiş, ancak bu kısaltmanın yanına soru işareti konulmuştur. Clauson, **bağna:** sözcüğünün; “*a rung of a ladder(= seyyar merdiven)*” ya da “*a step of a staircase(= merdiven basamağı)*” anlamında kullanıldığını ancak, bu karşılıkların çok açık olmadığını belirtir. Maddenin devamında Moğolca *bağana* ile bu sözcük arasında bağlantı kurulamayacağı, *şatu: (merdiven)* ve *bağna:* sözcüklerinin yabancı gibi görüldüğü ancak bu iki sözcüğün kaynağının açık olmadığı belirtilir.

Sözcük Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[4](6033; 6034[2]; 6043); DLT[1](I, 434-19)

kamıç [5] “kepçe”

IB(13) “*t(ä)ñrilig kurtga yurt(t)a k(a)lmış, y(a)gl(i)g k(a)mıç bulup(a)n y(a)lg(a)yu tirilmiş, ölümde ozmış tir.*”

M(72-11) “*olar amtı kızartmış isiçler irklikler öze kötürüp sızgurmış kızıl bakır örtlüg kamıçın susup içerler*”

DLT, 181; (BA; I,359-28) “*kamıç: Kepçe.*”

DK 125'te yer alan **qamič** sözcüğüne yapıtta "*ladle(=kepçe)*" karşılığı verilmiştir. DTS 415'teki **QAMIČ** sözcüğünün "*čepřak, kovš(=kepçe,)*" karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 626'da bulunan **kamič** maddesinde sözcüğe "*ladle(=kepçe)*" karşılığı verilmiş, sözcüğün *čömče* ve *kašık* sözcükleriyle yakın anlamlı olduğuna değinilmiştir.

SDD 2, 822'de "*mašřapa, šurahi*" anlamı verilen, DS VIII, 2615'te yer alan ve "*1.Mašřapa. 2.Sırlı šurahi*" anlamlarında kullanıldığı belirtilen **kamiš** sözcüğünün söz konusu **kamič** sözüyle ilişkisi olabilir mi? Ayrıca, SDD 1,301'de yer alan ve "*kepçe*" karşılığı verilen **çamuç** ile DS III, 1027'de "*kepçe*" ile karşılanmış *cümüš(I)* sözcüğünün ve yine, aynı yapıttın 1066. sayfasında bulunan, aynı anlamdaki **çamuç** sözcüğünün **kamič** sözüne örnekseme ile oluşturulduğunu söyleyebilir miyiz?

IB[1](13); M[1](72-11); DLT[3] (BA; I,52-10; I,359-28; II,75-9)

buqač [4] "tencere; bardak"

M(73-33) "...*mançač tült töšek tağar keyiz sunçuč isič buqač burnaç etüzlüg erür*"

DLT(I,411-1) "*bukač: Tencere, bardak. 'aşıč buqač' da denir*"

Sözcük **buqač** biçiminde yer aldığı DK 81'de "*earthen pot(= toprak kap)*" olarak tanımlanmıştır. DTS 112'deki **BUQAČ I** maddesi "*nebol'šoy glinyany sosud dlya pitsi(=içinde yemek pişirilen çamurdan yapılan kap)*" biçiminde tanımlanırken EDPT 312'de Clauson sözcüğü **bukač/ buka:č** biçiminde ele almış ve sözcüğe "*a jar or cooking pot of clay(=kavanoz ya da kilden yapılan yemek pişirme kabı)*" olarak tanımlar ve sözcüğün **eşič buqač** biçiminde ikilemeli kullanımının olduğunu söyler. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](73-33); DLT[3](I,357-23; I,411-1[2])

kışgač [4] "kısaç, maşa, kerpeten" *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s.193)*

kömür [4] "kömür"

M(III,28-6) "... *baş.. kömür bolupan.. bišip näng ölmöz tir..*"

KB(3837) "*ajun türtti yüzke kömür teg boduğ*"

körür köz yumuldı udıdı oduğ”

DLT, (I,506-19) “*kömürlük: Kömür yapmak için yakılan ağaç ve kömür konan yer.(...)*”

DK 109’da ***kömür** biçiminde yer alan sözcük için “*charcoal(=kömür)*” karşılığı verilmiştir. DTS 314’te sözcük için verilen karşılık “*ugol’(=kömür)*”dur. EDPT 723’te, **köm-** fiilinden türediği söylenen sözcüğe “*charcoal(=kömür)*” karşılığı verilmiştir. TES 256’da bulunan **kömür** sözcüğü “*odunun toprak altında veya kapalı yerlerde için için yanması sonunda oluşan yakıt*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki durumları üzerinde durulmuş, Eski dönemlerden beri kullanılan sözcüğün yaygın inanca göre **köm-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Ancak, **köy-(>küy-)** fiilinden geldiği yolundaki savın da düşündürücü olduğu vurgulanır.

Sözcük, ölçünlü dilde yaşamaktadır. Sözcük, TS 2, 1378’de “*1.karbonlu maddelerin kapalı ve havasız yerlerde için için yanmasından veya çok uzun süre derin toprak katmanları altında kalıp birtakım kimyasal değişimlere uğramasından oluşan, siyah renkli, bitkisel kaynaklı, içinde yüksek oranda karbon bulunan katı yakıt, 2.koyu kara rengi belirtmek için kullanılır*” biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](III,28-6); KB[3](3837; 3951; 5012); DLT[1](BA; I,506-19)

kösürgü [4] “*deri çanta, dağarcık*”

DLT, 245; (BA; I,490-13) **kesürgü** “*kesürgü: Dağarcık.*”

DK 104’te sözcük için “*leather bag(=deri çanta)*” karşılığı verilmiştir. DTS 303’teki **KESÜRGÜ** maddesinde sözcüğe “*sumka, torba(=çanta, torba)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 751 vd’de sözcük **kösürgü** biçiminde yer almıştır. DLT’de dört kez geçtiği ve “*a leather bag(=deri çanta)*” anlamını taşıdığı belirtilen sözcüğün, yapıtta ilk hecesinin harekesiz olduğu, dolayısıyla **kösürgü** biçiminde okunabileceği, “*telle herhangi bir şeyin boğazını bağlamak*” anlamındaki **kösür-** fiilinin de bu kanıyı güçlendirdiği söylenir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4](BA; **kesürgü** I,358-15; I,490-13; III,48-19; III,48-22)

liv [4] “*tepsi, sofr*”

KB(2549) “*liv aş tirki körü ıdsa köz*

yarağısıznı körse anı tıdsa öz”

DLT, 633; (BA; III,438-5) **liyü (liv?)** “kenç liyü: Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır.”

DTS 333'te bulunan **LIV I** maddesinde Arapça olduğu bildirilen sözcüğün, “*eda, yastvo(=yemek)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT 763'te, sözcüğün “*bir yemek türü ya da bir tabak yemek*” anlamına geldiği söylenmiştir. Giles kaynak gösterilerek, sözcüğün Çince “*a grain(=bir hgububat türü)*” anlamında kullanılan *li* (Orta Çince *liib*) sözünden alınmış olabileceği bildirilir. Yapıtta, sözcüğün DLT'de de *li:yü* (or *li:w*) biçiminde geçtiği bildirilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[3](2549;2551;2553); DLT[1](BA; **liyü (liv?)**; III,438-5)

oçok/ oçak [4] “ocak”

T(8) **oçuk**; “*yagımız tägrä oçuk teg ärti biz aş täg ärtimiz*”

TT(VI-85) **oçuq** “*anta ulatı aşıq küdänlik, uluy kişiğ qapıy, quduy, oçuq taş, soqyu tägirmän(...)*”

DLT, 44; (BA; I,490-26) **oçak**; “*köçürme: ‘köçürme oçak: bir yerden öbür yere göçürülebilen ocak.*”

DK 37'de yer alan **oçaq** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*stove(=ocak)*”dur. DTS 362'de bulunan **OÇAQ** maddesinde sözcüğün “*peç'(=ocak)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 22'deki **oçok/ oçak (? ocok)** maddesinde sözcük için “*hearth, fireplace(=ocak, şömine)*” karşılığı verilmiştir.

SDD'de ocak sözcüğü yer almamakla birlikte, yapıtta, **ocak aşı, ocak eşeği, ocak kaşı, ocak keni, ocak kocası** gibi birleşik yapılara rastlanmaktadır. DS IX 3262'de gördüğümüz **ocak(I)** sözcüğü “*ateş*” anlamındadır. DS'de de **ocakaşı, ocakeşeği, ocakkaşı, ocakkeni, ocakkocası** gibi yapılara rastlamak mümkündür. Sözcük, ölçünlü dilde de ocak biçiminde yaşamaktadır. Sözcük TS 2, 1668 *vd'*de,

“1.ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma gibi amaçlarla kullanılan yer, 2.odalarda, genellikle duvar kenarlarında tuğla veya taştan yapılmış, bacası olan yer, 3.ısı vererek üzerine veya içine konulan maddeleri ısıtan, pişiren, kaynatan, eriten araç veya alet, 4.kahvelede, kuruluşlarda çay, kahve vb.nin yapıldığı yer, 5.yer üstünde veya yer altında cevher çıkarılan yer, 6.bahçelerde ve bostanlarda her tür meyve ve sebze ekimine ayrılmış, çevresinden biraz yükseltilmiş toprak parçası, 7.mec.bir şeyin en çok bulunduğu veya yapıldığı yer, 8.aynı amaç ve düşünceyi paylaşanların kurdukları kuruluş veya

toplandıkları, görev yaptıkları yer, 9.(bazı deyimlerde) ev, aile, soy, 10.bazı hastalıkları iyi ettiğine inanılan aile, 11.yılın 31 gün süren birinci ayı, kânunısanı”

biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adının anlam genişlemesi yaşayarak günümüze ulaştığını görüyoruz.

T[1](**ocuk**; 8); TT[1](**oçuq**; VI-85); DLT[2](**ocak**; I,64-26; I,490-26)

olma [4] “kavanoz, sūrahi”

DLT, 77; (BA; I,130-13) “*olma: Çanak çömlek.*”

DK 40'ta yer alan sözcüğe, yapıtta, “*jar(=kavanoz)*” karşılığı verilmiştir. DTS 366'da gördüğümüz olma sözcüğü için “*krujka, kuvşin(=maşrapa, güğüm)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 146'da, sözcüğün yapısal açıdan **1 ol-** filinden türediğini söylemenin mümkün olduğu belirtilmiş, ancak, anlam açısından bunun güç olduğuna dikkat çekilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*jar, pitcher(=kavanoz, sūrahi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4](I,130-13; I,375-21; II,234-24; III,182-13)

sağrak [4] “sūrahi”

DLT, 237; (BA; I,471-10) “*sagrak: Sūrahi, kendisiyle bir şey içilen kap, kâse. Şu savda dahi gelmiştir: 'sawın sagrakka tegir: sözle sūrahiye erişilir',(...)*”

DK 151'de, **sāyir** sözcüğü altında değerlendirilen sözcük için yapıtta verilen karşılık “*drinking cup(=içki kabı)*”tır. DTS 481'de, sözcük için “*kubok(=kadeh)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 815'te yer alan **sagra:k** sözcüğünün **2 sa:ğır** sözcüğünden türediği belirtilmiştir. Steingass'ın, bu sözcüğün de **sa:ğır** gibi Farsça olabileceği yolundaki görüşü aktarılmıştır. Yapıtta, sözcük için “*cup, goblet(=fincan, kadeh)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 3, 1179'da gördüğümüz **sağrak** sözcüğü “*1.ağaç kapaklı yağ kutusu, 2.şinik[ölçek], 3.kadeh*” biçiminde tanımlanırken, DS IX, 3514'te bulunan **sağrak(I)** için “*ağaçtan yapılmış yağ kabı*” karşılığı verilmiştir. Aynı sayfada yer alan **sağrak(II)** sözcüğünün “*tahıl ölçeği, şinik*”; **sağrak(III)** sözcüğünün “*bardak, kadeh*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[4](I,100-7; I,468-8; I,471-8; I,471-10)

tamğalık [4] “küçük ibrik”

DLT, 263(BA; I,527-6) “*tamgalık: Küçük ibrik.*”

DK 176’da, **tamya** maddesi altında yer alan sözcüğün, “*small ewer; private table; something sealed(=küçük ibrik; özel masa; damgalı herhangi nesne)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 530’da yer alan sözcük için “*küçük yemek sofrası*” karşılığı verilmiştir. EDPT 506’da gördüğümüz sözcüğün 1 **tamğa:** adından türediği ve “*a small ewer(=küçük ibrik)*” ve “*a small table(=küçük masa)*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I,527-6; I,527-16; **tamgalıg**; I,527-7; I,527-14)

yastuk [4] “yastık”

DLT, 463; (BA; III,43-11) “*yastuk: Yastık.*”

DK 217’deki **yasta-** (*yastık ile dayanmak*) fiili altında yer alan sözcük için “*pillow(=yastık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 245’te, sözcüğün, “*podujka(=yastık)*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir. EDPT 974’te **yasta-** fiilinden türeyen sözcüğün başlangıçta, “*dayanan, yaslanan herhangi bir nesne*” anlamındayken buradan “*pillow(=yastık)*” anlamı kazandığı bildirilmiştir.

SDD 3, 1490’daki yastık sözcüğünün, “*1.araba ve kağınlarda dingil ile sandık arasında bulunan iki ucu delikli geniş ve kalın tahta, 2.düğünlerde kız evinden oğlan evine giden elbise*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiş, DS XI, 4195’teki **yastık(I)**, “*araba ve kağında dingil ile sandık arasında bulunan iki ucu delikli geniş ve kalın tahta*”; **yastık(IV)**, “*düğünde kız evinden oğlan evine giden giysi bohçası*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 2404’te, “*1.başın altına koymak veya sırtı dayamak için kullanılan, içi yün, pamuk, kuş tüyü gibi şeylerle doldurulmuş küçük minder, 2.bu biçimde yapılmış ve türlü işlerde kullanılan şey, 3.fide yetiştirmek için ince toprak ve gübreden hazırlanmış yüksekçe yer, 4.yapılarda, makinelerde bazı bölümlerin üzerine dayandığı parça*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[4] (BA; III,43-11; 107-3; III,302-3; III,320-12)

arçı [3] “heybe”

DLT, 74; (BA; I,250-11) “*er arçısın artındı= adam heybesini ardındı.*”

DK 11’de yer ala **arçı** maddesinde sözcük için “*saddlebag(=eyer çantası, heybe)*” karşılığı verilmiştir. DTS 51’de sözcük, **ARCI** maddesinde ele alınmış ve “*sedefleny panets(= sırt çantası)*” biçiminde tanımlandırılmıştır. EDPT’de **arçı**

maddesinde ise sözcüğe “*saddle-bag(= eyer çantası, heybe)*” anlamı verilmiş ve sözcüğün büyük olasılıkla **artçı** sözcüğündeki ünsüz düşümü sonucu **arçı** biçimini aldığı belirtilmiştir (EDPT, 1972; 200),

Clauson’un yukarıda değindiğimiz açıklaması doğrultusunda SDD 1, 117’de bulunan **artçı** maddesine baktık: “*artçı dümdar (Bak: Arkalık)*”; Yapıtın 115. sayfasındaki **arkalık** sözcüğü de, “*1.dümdar, 2.hamal semeri.*” Burada bizim için önemli olan Arkalık sözcüğü için verilen 2. tanımdır ‘hamal semeri’ anlamına gelen “*arkalık*” sözcüğü ile “*art*” sözcüğünün ilişkisini düşündüğümüzde, Clauson’un açıklamasının kandırıcı olduğunu düşünebiliriz. DS I,334’te yer alan **artçı** sözcüğü ise “arkadan gelen” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[3] (BA; I, 124-11; I, 231-14; I, 250-11)

bilik(I) [3] “kandil fitili”

DLT, 194; (BA; I,385-22) **belik** “*belik: Kandil fitili*”

Sözcük DK 73’teki bilik maddesinde belik(I) ile birlikte yer almıştır. Bu maddede, “*wick(lamp)(=lamba fitili); probe(wounds)(=yara için sonda)*” anlamı verilmiştir. DTS 94’te buluna **BELİK I** maddesinde ise sözcüğe; “*fiti(=fitil)*” anlamı verilmiştir. EDPT 339’da Clauson, sözcüğü **bilik(p-)** biçiminde ele alır ve “*a wick(= fitil)*” olarak tanımlar Ayrıca, sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*a surgeon’s probe(=cerrah sondası)*” anlamına da geldiğini belirtir ve Steingass’a dayanarak Farsça *pīlta* sözü ile köken ilişkisinden söz eder.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[3](BA; **belik**; I,385-22[2]; II,323-13)

boğ [3] “bohça”

DLT, 498; (BA; III,127-8) “*boğ: Eşya konan heybe, boğ, bohça*”

Sözcük DK 75’teki **boy** maddesinde “*package, bundle(=paket, demet)*” olarak tanımlanırken, DTS 109’da, sözcüğe “*seyahat heybesi, yük taşımakta kullanılan torba, bohça*” anlamı verilmiştir. EDPT 311’de sözcük için “*bundle(demet, bağlam)*” anlamı verilmiş, sözcüğün **ba:ğ** sözcüğünün ikincil biçimi olma olasılığı üzerinde durulmuştur. Sözcük, Farsçada da görülmektedir. Türkçede iki sözcüğün de (küçük anlam farkıyla) bulunması Clauson’un dikkat çektiği bir diğer noktadır.

Boğ sözcüğü SDD 1, 215’te bulunmaktadır. Sözcük, yapıtta, “*1.bohça(...). 2.sofra bezi(...). 3.hediye bohçası, hediye paketi(...)*” olarak tanımlanırken DS II,

722'deki **boğ(I)**, "1.[boça, boça] 2.Sofra bezi(...). 3.Bağlanmış paket(...)"; **boğ(V)** "Hediye, armağan" olarak tanımlanmıştır.

Sözcüğün 11. yüzyıldan günümüze pek anlam değişikliğine uğramadan gelmesine karşın kültürel değişimlere koşut olarak kullanım alanı daralmıştır. Sözcük, günümüzde daha sık kullanılan bohça sözcüğünün temelini oluşturmaktadır.

DLT[3](BA; II,133-1; II,341-13; III,127-8)

çavar [3] "ateş tutuşturmakta kullanılan nesne"

DLT, 207; (BA I,411-7) "*çawar: Ateş yakmak için kullanılan tuturuk; birleşik olarak 'çawar çuwar' denir.*"

DK 88'deki **čawar** maddesinde sözcük için "*kindling(=tutuşturucu madde)*" karşılığı verilmiştir. DTS 142'de yer alan **ČAVAR** maddesinde sözcük, "*rastopka(=çıra)*" olarak adlandırılmıştır. Clauson, EDPT 398'de, sözcüğün kökenine ilişkin bir açıklamada bulunmaz. Maddenin devamında **çava:r** sözcüğü için verilen karşılık "*kindling(=tutuşturucu madde)*" dir.

Sözcük Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[3] (BA I,17-16; I,411-7; (I,411-8)

çit [3] "çit"

ŞU(D-8) "*ordu örğün anda ititdim, çit anda tokıtdım, yay anda yayladım, yaka anda yakaladım,...*"

Uy.(V) "*çit yab neng yerde kaşuk taş bal[balı]*"

DLT, 161; (BA; I,320-10) **çit**; "*çit: Kamıştan veya dikenden yapılan dıvar*"

DK 93'te, sözcük için "*hut(=çit)*" karşılığı verilmiştir. DTS 151'de yer alan **ČĪT I** maddesinde sözcüğe "*zabor, stena(=çit, dıvar)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 401'de sözcüğün kökeni konusunda herhangi bir açıklama yapılmazken, "*a fence(=çit)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün ünlüsünün başlangıçta **-ı-** iken sonraki dönemlerde **-i-** olduğu bildirilmiştir. Eren de TES 95'te bu nesne adına yer vermiştir. Yapıtta **çit** sözcüğü, "*bağ, bahçe gibi yerlerin çevresine çekilen engel.*" olarak tanımlanmış, sözcüğün, Türk lehçelerindeki kullanımları verilmiştir. Türkçedeki "saman taşımak için kağnılara koyulan sepet veya çit" anlamındaki çiten sözcüğünün çit sözüne eklenen **-(e)n** ekiyle oluşturulduğu açıklanmıştır.

SDD 1,359'daki **çit** sözcüğü için verilen 4., 6. ve 7. anlamlar söz konusu nesneyle ilgili olmalıdır: 4.*evlerin önündeki çevrik sebzelik(...)*; 6.*Göl kenarında*

sazlardan kurulan, kamıştan örülmüş bir nevi ağ(...); 7.Kaburga kemiği(...)". Yapıttaki 7. anlam sözcüğün şekil benzerliği dolayısıyla sonradan kazandığı bir anlam olmalıdır. DS III,1191'deki **çit(II)** sözcüğü için "çalı çırpı" karşılığı verilmiştir. Aynı yapıtta,1241'de bulunan **çit(II)** sözcüğü için "Sebze bahçesi"; **çit(III)** sözcüğü için, "çocukların uçurtma yaparken kullandıkları ince, uzun çita parçaları"; **çit(IV)** için, "kaburga kemiği"; **çit(IX)** için

"1.Göl kenarında, sazlardan kurulan, kamıştan örülmüş bir çeşit ağ(...) 2.Dallardan silindir şeklinde örülmüş mısır ambarı(...) 3.İpek böceğini yetiştirmek için kullanılan çubuk örmesi(...) 4.[→çiten(I)-1] 5.[çeten(I)-1] 6. Saç üstünde pişirilen yufka, bazlama gibi şeylerin soğuması için üzerine konulan hasırdan örülmüş tabla(...)."

biçiminde tanım yapılmıştır. DS III,1149'daki **çeten(I)** sözcüğü, "1.saman taşımak için kağınlara konulan büyük sepet(...) 2.Çamaşır sepeti" anlamlarında kullanılırken aynı yapıtta 1242'de yer alan **çiten(I)** sözcüğüne "Küçük sepet, küfe." karşılığı verilmiştir. **Çiten(II)** sözcüğü "bahçe ve ağulların etrafına çekilen çit" anlamındayken **çiten(III)** sözcüğü "buzagaı veya kuzu için yapılmış özel ağıl" olarak tanımlanmıştır. Günümüzde ölçünlü dilde de kullanılan **çit(I)** sözcüğü TS 1,490'da "bağ, bahçe, bostan gibi yerlerin çevresine çalı, kamış, ağaç dalı gibi şeylerden çekilen duvar" biçiminde tanımlanmıştır.

Görülüyor ki çit sözcüğü geçen yüzyıllar içerisinde değişen kültür öğeleriyle birlikte anlam genişlemesine uğrayarak farklı anlamlar da kazanmıştır.

ŞU[2](D-8), Uy.[1](V) DLT[1](BA; **çit**; I,320-10)

ıvrık [3] "ıbrık"

DLT, 82; (BA; I,100-6) "Ivrık başı kazlayu

Sağrak tolu közleyü

Sakınç kudhı kızleyü

Tün kün bile sewnelim: İbrık başı kaz gibi, sürahü dolu göz gibi.

Sıkıntıyı çukura(kuyuya) gizliyerek gece gündüz sevinelim."

DK 37'deki **ıvrık** sözcüğü için "ewer(=ıbrık)" karşılığı verilmiştir. DTS 221'deki **İVRİK** sözcüğü **İVRİK** maddesine gönderilmiş aynı sayfada yer alan sözcüğün "kuvşiy(=güğüm, kap)" karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT'de bulunmamaktadır.

Sözcük, SDD'de bulunmamaktadır. DS VII,2503'teki **ibrik(I)** maddesi için "küçük su bardağı" karşılığı verilmiştir. Aynı yapıtta sözcüğün **ibrîh, ırbık, ırbık** biçimlerinde de yer aldığını görüyoruz. Sözcük, TS 1,1032'de "Ar. *ibrîk. Su ve sulu şeyler koymaya yarayan kulplu, emzikli kap*" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[3] (BA; I,99-28; I,100-6; III,131-21)

ka [3] "sıvı kabı"

KB(2552) "neçe ka tegürgü kerek bu aşığı
kuruğ kodmasa bir içig hem taşığ"

DLT, 537; (BA; III,211-20) "ka: Kap. Bu kelime, içerisine akarlar konan kap için kullanılır ve 'kakaça' denir."

DK 121'de yer alan **qa** sözcüğü için "vessel, container(=tas, kap)" karşılığı verilmiştir. DTS 399'daki **QA II** sözcüğüne "sosud, posuda(=kap, kap kacak)" karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT 578'de yer almış ve sözcüğe "vessel, container(=tas, kap)" karşılığı verilmiştir. Sözcüğün sıvı kabı için kullanıldığı belirtilmiştir. Yakın anlamda **ka:ka:ça** sözcüğünün de kullanıldığı söylenerek *kardeş* anlamındaki *kadaş* sözcüğünün de bu ka sözcüğü olduğu açıklanır. Sözcüğün alıntı olduğu düşünülmektedir. Ancak, bu kesin bir bilgi değildir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](2552); DLT[2] (BA; I,407-11; III,211-20)

kaşuk [3] "kaşık"

DLT, 192; (BA; I,383-2) "kaşuk: Kaşık. Şu savda dahi gelmiştir: kuruk kaşuk ağızka yaramas, kuruğ söz kulakka yakışmas: Kuru kaşık ağıza yaraşmaz, kuru söz kulağa yakışmaz."

DK 132'de **qaşuq** sözcüğü için "spoon(=kaşık)" karşılığı verilmiştir. DTS 433'te bulunan **QAŞUQ I** maddesi için "lojka(=kaşık)" karşılığı verilmiştir. EDPT 671'de, **kaşık** sözcüğünün **kaşı-** filinden türediği belirtilmiştir. Sözcüğün "spoon(=kaşık)" anlamında kullanıldığı; "tırmalanarak, kazınarak oyulmuş herhangi bir nesne" için de bu sözcüğün kullanıldığı açıklanmıştır. TES 216 vd'de sözcük, "sulu yiyecekleri ağıza götürmeye yarayan saplı sofraya aracı" biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün **kaşı-** filinden geldiğinin anlaşıldığına değinilmiş, ancak Clauson'un yukarıda verdiğimiz açıklamasının düşündürücü olduğu üzerinde durulmuştur. Türk

diyalektlerinde **kaşı-** fiilinin yalnızca “*to strach(=kaşımak, tırmalamak)*” anlamına gelmediği, Radloff’a göre Kırgızcada(yeni terminolojiye göre Kazakçada) kaşa-biçimindeki fiilin “*meisseln(=oymak)*” anlamını taşıdığı, sözcüğün bu anlamdan yola çıkılarak türetildiğini açık olduğu söylenmiştir. Maddenin devamında Gombocz’un Türkçe *kaşık* ile Moğolca *qalbağa* sözcüğünü birleştirdiği, Ramstedt’in bu birleştirmeye önce temkinli yaklaşırken daha sonra bu görüşü desteklediği, Poppe ve Street’in de bu görüşe katıldığı anlatılmıştır. Eren, yapıtında, sözcüğün komşu dillere geçtiğinden de söz etmiştir.

SDD 2,846’da bulunan **kaşık** sözcüğü “*değirmen sepetinin boğazına takılan tahta oluk*” biçiminde tanımlanmıştır. DS VIII, 2679’daki **kaşık(I)** sözcüğü için de aynı biçimde tanımlanmıştır. Aynı sayfada rastladığımız **kaşık(II)** için ise “*yapıda kullanılan çamuru taşın yanına bırakmaya yarayan bir araç, mala*” anlamı verilmiştir. Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2, 1233’te yer alan **kaşık** sözcüğünün “*1.sulu ve bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan, saplı sofraya aracı, 2.ucu iğneli kaşık biçimindeki olta*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[3](I,383-2; I,383-4; III,347-14)

kav [3] “kav, çakmak kavı”

AY(442/22) “*..tünegü orun başınta bir arıg evde yıdlig yıparlıg kav ursun..*”

DLT, 512; (BA; III,155-10) “*kav:Kav. Çakmak çakıldığında tutuşturan kav.*”

Sözcük, DK 133’te **qāw** biçiminde yer almıştır. Yapıtta, sözcük için verilen karşılık “*tinder(=kav)*”dır. DTS 436’da bulunan **QAV I** sözcüğü için yapıtta “*trut(=kav)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 579’da gördüğümüz **1 kav** maddesinde “*tinder(=kav)*” karşılığı verilen sözcüğün Farsçada da bulunduğu Doerfer kaynak gösterilerek belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de “*çakmak tutuşturan kav*” biçiminde tanımlandığından söz edilir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. TES 218’de yer alan **kav** sözcüğü “*kav mantarlarından elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi madde*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki görünüşlerinden söz edilerek araştırmacıların konuyla ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bu anlamda yer almazken TS 2, 1241’de bulunan **kav(I)** sözcüğü yapıtta “*1. kav mantarlarından elde edilen, çabuk tutuşan, süngerimsi madde. 2.hlk.yılanın deri değiştirirken attığı deri*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[2](442/22; 443/1); DLT[1](III,155-10)

kiz [3] “kutu vb. şeyler”

M(80-20) “.. ol antağ ...-/ kizig ... edgü/-... -//... tıtağayavlağ törülerig... (e)dgü törülerig yığgalı...”

DLT, 164; (BA; I,327-6) “kiz: Misk kutusu; taht, kürsü, sandık, heybe gibi şeyler.(...)”

Sözcük, DK 107’de “scent-box; wardrobe; clothing bag; case(=misk kutusu; gardırop; elbise dolabı; kutu)” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 311’de, sözcüğün “misk saklamakta kullanılan kap,çanta” anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 756’da bulunan **kiz(g-)** maddesinde sözcüğün **kizle-** filinin kökü olduğu belirtilmiştir. Bir kez saptandığı belirtilen sözcük için yapıtta “perfume box; wardrobe; clothes bag(=parfüm kutusu, gardırop, elbise dolabı)” karşılıkları verilmiş, sözcüğün, aynı zamanda “bir dolap türü” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

M[1](80-20); DLT[2](I,327-6; I,327-7)

kumğan [3] “ibrik”

DLT, 221; (BA; I,440-10) “kumgan: İbrik, güğüm, gülsuyu şişesi.

DK 147’de, **qumyān** biçiminde gördüğümüz sözcüğün, “flask(=küçük şişe)” anlamında olduğu belirtilmiştir. DTS 466’da yer alan **QUMγAN I** maddesinde, sözcük için “sosud dlya vodi(=su şişesi)” karşılığı verilmiştir. EDPT 627’de bulunan sözcük için, yapıtta “jug, water bottle, flsk(=testi, su şişesi, küçük şişe)” karşılıkları verilmiştir. Sözcüğün kökeninin açık olmadığı, Arapçada aynı anlamda kullanılan *qumquma* sözcüğünün bozulmuş biçimi olabileceği belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2999’daki **kumgan** sözcüğü **kuman(I)** maddesine gönderilmiş, yapıtın 2998. sayfasındaki sözcüğe “ibrik” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[3](I,432-6; I,440-10; II,353-15)

rekve[3] “emzikli güğüm”

KB(6326) “sunup aldı rekve kör ögdülmişe

köngül bertti közde yuvuldu yaşa”

DTS 477’de yer alan ve Arapça alıntı olduğu bildirilen sözcük için yapıtta, “emzikli ve kulplu güğüm” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[3](6322; 6326; 6327)

soku [3] “havan”

TT (VI-85) **soqyu** “*anta ulatı aşlıq küdänlik, uluy kiçig qapry, quduy, oçuq taş, soqyu tägirmän(...)*”

DLT, 545; (BA; III,226-23) “*soku: Havan. Aslı ق harfinin şeddesiyedir. Sonradan yeğnitilmiştir; (...)*”

DK 165’te, **soq-** (*ezmek; gagalamak*) fiili altında değerlendirilen **soqu< soqqu** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*mortar(=havan)*”dır. DTS 509’da gördüğümüz **SOQQU** maddesi, **SOQU** sözcüğüne gönderilmiş, aynı sayfada bulunan sözcüğün “*stupa(=havan)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 805’teki **soku: (sokğu:)** maddesinde, **sok-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün *baku* ve *yaku* gibi sözcüklerde de görülen **-kk-** kısaltması sonucu bu durumu aldığı söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a mortar(=havan)*” karşılığı verilmiştir. TES 373’te yer alan **soku** sözcüğü “*taş dibek*” anlamındayken, sözcüğün ağızlarda “*dibek toprağı*” için de kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün Orta Türkçede *soku* ve *sokku* biçimlerinde ve “*havan*” anlamında görüldüğünün söylendiği yapıtta, Türkçe **sok-** “*ezmek*” kökünden geldiği belirtilen sözcüğün Macarcada da Türkçe bir alıntı olarak bulunduğu bildirilir.

SDD 3, 1240’ta **soku** sözcüğü, “*(...) 2.havan, dibek, 3.dibekte hububat döğmeye yarıyan bir çeşit tokmak, 4.sarımsak döveceği*” biçiminde tanımlanmış, yapıtın 1238. sayfasındaki **soğu** sözcüğünün “*buğday dövecek küçük tokmak*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. 1241. sayfadaki **sokgu** sözcüğü için “*dibek tokmağı*” karşılığı verilmiştir. DS IX, 3659’da bulunan **soku(I)** sözcüğü yapıtta, “*1.tahıl dövmeye yarayan küçük taş dibek, 2.dibekte, havanda dövme işini yapan tokmak*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın 3658. sayfasındaki **sokki**, **sokku** ve 3660. sayfasındaki **sokgu** sözcükleri **soku(I)** maddesine gönderilmiştir. Sözcük, TS 2, 2004’te *hkk.* kısaltmasıyla yer almış ve “*1.taş dibek, 2.dibekte, havanda tahıl dövmeye yarayan tokmak*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, geçmişten günümüze yeni anlamlar kazanarak ulaştığı görülmektedir.

TT[1](**soqyu**; VI-85); DLT[1](III,226-23; **sokku**; III,226-23)

tokımaq [3] “tokmak”

U(IV-8) “*ört yalın täg drz-ul badruq wzirlig-g toqımaq äliglärintä tuta....*”

DLT, 200; (BA; III,177-7) “*tokmak: Tokmak, çamaşır tokmağı.*”

DK 195'teki **toqi-** (*kapıyı vurmak...*) fiili altında yer alan **toqımaq** sözcüğü için “*fuller's maller(=tokmak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 576'da, sözcük için “*ağaç çekiç, tokmak*” karşılığı verilmiştir. EDPT 470'te gördüğümüz sözcüğün **tokı-** fiilinden türediği bildirilmiştir. İkinci ünlüsünün uzun olduğu söylenen sözcük için “*club, maller(=çomak, tokmak)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, SDD'de bu anlamda bulunmaz. DS X, 3949'da bulunan **tokmak(III)**, “*büyük başlı (kimse)*” biçiminde tanımlanırken **tokmak(IV)** sözcüğünün “*hayvanın hızlı gitmemesi için ön bacaklarına geçirilen ağaç*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. Sözcük, TS 2, 2229 vd'de, “*1.ağaçtan yapılmış iri çekiç, 2.kapı kanadına asılı ve kapı çalmaya yarayan, türlü biçimlerde metal parça, 3.kapı kolu yerinde bulunan ve kapıyı açmağa yarayan topuz, 4.dibekte dövme işi için kullanılan ağaçtan araç, 5.davul vb. vurma çalgıları çalmakta kullanılan ve çalgının bir parçası olan araç*” biçiminde tanımlanmıştır.

U[2](I-43; IV-8); DLT[1](III,177-7)

yetgek [3] “bohça”

DLT, 474; (BA; III,77-22) “*yédhildi: 'yetgek yédhildi: bohça dikildi ve içerisine eşya kondu.*”

DK 224'te bulunan **yetgäk** maddesi, **yéd-** (*sew up (bag or pouch)=çanta ya da kese dikmek*) fiiline gönderilmiş, yapının 221. sayfasında bu fiil altında yer verilen sözcük için “*bag, sack, bundle(=çanta, çuval, bağ)*” karşılığı verilmiştir. DTS 259'daki **JETGÄK** maddesinde, sözcüğün, “*suma, torba(=heybe, torba)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 889'daki **yétgek (yeđe:k)** maddesinde, sözcüğün DLT'de **yè:d-** fiili altında yer aldığı bildirilmiştir. Temel anlamı, “*doldurulan sıradan bir şey*” olan sözcüğün, “*sack, bale(=çuval, balya)*” anlamını karşıladığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[3] (BA; III,70-22; III,77-22; III,434-16)

añut [2] “içecek şeylerde kullanılan huni”

DLT, 59; (BA; I,93-17) “yurt küçük bolsa oyut bedük ur= delik küçük⁶ olsa da tıpayı büyük vur”

DK 10’da yer alan **añut** maddesi için yapıtta verilen karşılık, “funnel(wine)(=şarap hunisi)” DTS 47’de de ‘voronka, leyka(=huni,süzgeçli kova)” anlamı verilmiş ve sözcüğün DLT’deki kullanımı tanık olarak gösterilmiştir. EDPT 176’da, Clauson, sözcüğün yalnızca bir yapıtta saptanabildiğini belirttikten sonra “a funnel for wine(=şarap için kullanılan huni)” anlamını vermiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Sözcüğe SDD’de ve DS’de rastlayamadık. Sözcüğün, başka Türk dillerinde ya da lehçelerinde de yaşadığına dair bir bilgi bulunmuyor.

DLT[2](BA; I,93-17; I,193-19)

burnaç[2] “testi, kap”

M(72-18) “olar amtı örtlüğ yalınlığ burnaç anginlerinte kötürüp sızgurmış kızıl bakır içerler”

Sözcük DTS 125’te “kuvşin, sosud(=güğüm, kap)” anlamındadır. EDPT 367’de yer alan **burna:ç** sözcüğü **burun** adından getirilmiş ve “a jug(= testi, kap)” olarak tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[2](72-18; 73-33)

butık [2] “tulum”

DLT, 189; (BA; I,377-7) “butık: Atın ayak derisi çıkarılarak yapılan tulum. İçerisine kırmız ve kırmızı benzer şeyler konur”

DK 82’de **butiq** sözcüğüne “small waterskin(=sıvılar için küçük deri tulum)” anlamı verilmiştir. DTS 130’da yer alan **BUTIQ II** sözcüğü “nebolşoy bordyuk(=küçük tulum)” olarak tanımlanmıştır. EDPT 301 vd.’de **butık** sözcüğünün **butı-** fiilinden türediği ve “the branch of (a tree, etc.)(= dal(ağaç vb. için))” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de “a small water-skin(= sıvılar için küçük deri tulum)” anlamını da karşıladığından söz edilmiştir.

⁶ Atalay sözcüğü küçük biçiminde okurken DK ve Clauson küçük biçiminde okumuştur. DTS’de de sözcük ayut md. tanık verilirken küçük biçiminde yazılmıştır. DLT’deki yazılış كچك biçimindedir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](BA; I,377-6; I,377-7)

kaça [2] “kap”

DLT, 550; (BA; III,238-3) “*kaça*: Kap. ‘kakaça: Kap kaçak’ anlamındadır. Kısaltılarak ‘kaça’ dahi dendiği vardır.”

Sözcük, DK 121’de **qa** maddesi altında yer almıştır. Sözcüğün İngilizce karşılığı verilmemiş, DLT’de verilen Arapça karşılığın *wi‘a*’ olduğu belirtilmiştir. DTS 400’de bulunan **QAÇA** sözcüğü “*posuda(=kap kaçak)*” karşılığındadır. EDPT 590’daki **ka:ça:** sözcüğünün alıntı olabileceği –soru işaretiyle- belirtilmiştir. Sözcüğün **ka:** adıyla olan anlam ilişkisine dikkat çekilerek sözcüğün belki de **ka:** adından türemiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Osmanlıcada kullanılan *kab kaçak* biçimindeki birleşik yapının DLT’de *ka: ka:ça:* olarak görüldüğüne dikkat çekilir. Clauson, sözcüğe “*a container(=bir tür kap)*” karşılığını vermiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde yer almamaktadır. Bugün kullandığımız, Clauson’un da dikkat çektiği *kap kaçak* yapısıyla sözcüğün ilişkisi var mıdır?

DL[2] (BA; III,238-3; III,238-4)

kağaça [2] “kap” *krş. ka, kaça*

DLT, 537; (BA; III,211-22) “*ka*: Kap. Bu kelime, içerisine akarlar konan kap için kullanılır ve ‘kakaça’ denir.”

Sözcük, DK 121’de **qa** ve **qāča~ qača** sözcükleriyle birlikte yer almıştır. Yapıtta sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılık gösterilmemiştir. Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Günümüzde **kap kaçak** ikilemesinde görülen **kaçak** sözcüğü ile bu sözcüğün ilgisi olabilir mi?

DLT[2](III,211-22; III,238-3)

kerim [2] “resimli duvar halısı”

DLT, 201; (I,398-10) “*kerim*: Duvarlara örtülen nakışlı çarşaf, halı gibi nesne, ‘tam kerimi: duvara gerilen örtü.’”

DK 103'te sözcüğe “*figured curtain(=nakışlı perde)*” karşılığı verilmiştir. Maddenin devamında, **tām kārımı** yapısı için verilen karşılık “*tapestry(=resim dokumalı duvar örtüsü)*”dir. DTS 301'de bulunan **KERİM I** maddesinde sözcük için “*kover, syuzane(=nakışlı halı)*” karşılığı verilirken tam kerimi yapısı için “*nakışlı duvar halısı*” karşılığı verilmiştir. EDPT'de yalnızca bir yapıtta saptanan sözcüğün **ker-**filinden türediği ve aslında “*germe, yayma eylemi*” anlamında, **yadım** sözcüğüne eş değer kullanıldığı söylenmiş, sözcüğün aynı zamanda “*emroidered curtain(=nakışlı perde)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, **ta:m kerimi:** yapısı için “*wall covering(=duvar örtüsü)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,398-10; I,398-11)

kıırak [2] “et ve hamur kesmekte kullanılan büyük bıçak” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cerzalandırma Nesnelere (s.197)*

kiviz [2] “halı, kilim”

DLT, 184; (BA; I,366-6) “*kiwiz: Halı, kilim gibi şeyler.*”

DK 111'de **köwiz** biçiminde yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*carpet(=halı)*”tır. DTS311'deki **KIWIZ** maddesi **KIVIZ** sözcüğüne gönderilmiş, aynı sayfada bulunan sözcük için “*kover(=halı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 692'de “*carpet, rug(=halı, kilim)*” karşılığı verilen sözcüğün ilk ünlüsünün DLT'nin basma nüshasındaki gibi kesre değil, üstün olduğu belirtilmiştir. Yapıtta DLT'deki **keviz** sözcüğünün “*büyük halı*” anlamında kullanıldığına değinilirken **köwüz** sözcüğünün de “*büyük halı ya da sofaya serilen yün şilte*” anlamını taşıdığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,366-6; **küvüz**; III,164-6)

köva(I) [2] “köva (Oğuzca)”

DLT, 549; (BA; III,237-21) “*kova: Kova. Oğuzca.*”

DK 144'te bulunan sözcüğün “*bucket(=köva)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, DLT'de Oğuzca olarak kaydedildiği bilgisi de yararlıdır. DTS 461'deki **QOVA I** maddesinde sözcük için “*vedro, bad'ya(=köva)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 581'deki 2 **kova** maddesi **kovğa** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 583.

sayfasında yer alan sözcüğün “*pail, bucket(=kova)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiş, **kovuk** sözüyle kan bağıının olduğu söylenmiştir. Sözcüğün türemiş olabileceği üzerinde durulur. DLT’de sözcüğün Oğuzca olarak geçtiği de belirtilir. Yapıtta ayrıca, Moğolcada kova anlamına gelen **koboğa/ koboğ**o sözcüğünün varlığından da söz edilir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bu anlamda kullanılmazken ölçünlü dilde varlığını devam ettirmektedir. TS 2, 1370’te yer alan **kova(I)** maddesinde, sözcük “*1.genellikle su veya sulu şeyleri içine koyup taşımaya, kuyudan veya denizden su çekmeye yarayan üstünden kulplu kap, 2.argo. futbolda çok gol yiyen kaleci veya takım*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün anlamında geçmişten günümüze genişleme yaşanmış, sözcük aktarma yoluyla argoda da kullanılır olmuştur.

DLT[2](I,147-27; III,237-21

könek [2] “ibrik”

IB(57) **könäk**; **könäk** “*k(a)n(i)gı ölm(i)ş, köñäki toymış. K(a)n(i)gı n(ä)lük ölg(ä)y ol? B(ä)glig ol. könäki n(ä)lük tong(a)y? Kün(ä)şkä olurur ol.*”

KB(141) “*basa keldi oğlağ könek hem balıq*

bular toğdı erse yarudı qalıq”

DLT, **künek** (I,392-6) “*künek: Matara, ibrik.*”

DK 109’da **kön**(*leather (horses)=at derisi*) maddesi altında yer alan **könäk** sözcüğü için yapıtta, “*leather bag(=deri çanta)*” karşılığı verilmiştir. DTS 315’te yer alan sözcük “*1.sosud, vedro, burdyuk(=kap, kova, tulum); 2.sozvezdne vodoleya(=kova burcu)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 731’de yer alan **könek(?g-)** maddesinde sözcüğün **kö:n** adından türemiş olabileceği ? ile belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğe “*pail, bucket(=kova)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün DLT’de “*deri tulum*” anlamında kullanıldığından, KB’de “*Aquarius(=kova burcu)*” karşılığında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

IB[2](**könäk**; **könäk**; 57[2]); KB[1](141); DLT(**künek**; I,392-6)

köşik [2] “örtü, perde”

KB(451) “*qayu sıgnu keldi tiledi köşik*

qayu keldi öpti iligke işik”

DLT(I,409-1) **küşik** “*küşik: Örtü, perde.*”

DK **köşi-** “(obstruct(light)=ışığa engel olmak)” fiili altında yer **köşik** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “screen, curtain(=perde)”dır. DTS 319’da bulunan **KÖŞİK** maddesinde, sözcük “1.pokrıvalo, zanaves(=örtü, perde); 2.zaşçita, ukritie(=örtme, saklama)” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 753’te, DLT’de fa’il vezni altında yer alan sözcüğün **köşi-** fiilinden türediği ve “a screen, covering(=perde, örtü)” anlamında olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, KB’de “himaye, kollama” anlamındadır, bu, sözcüğün sonradan kazandığı, mecaz anlam olmalıdır. Sözcüğün, 11. Yüzyıl öncesinde de kullanıldığını söylemek mümkündür.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](451); DLT[1](**küşik**; I,409-1)

közegü [2] “ateş karıştırmaya yarayan sıruk vb. nesne”

DLT, 225; (BA; I,448-3) **küzegü** “küzegü: Küskü. Şu savda dahi gelmiştir: ‘küzegü uzun bolsa, eliğ köymes: küskü uzun olsa el yanmaz.(...)”

DK 112’de **köz(embers=köz)** maddesi altında yer alan sözcüğe, yapıtta “fire-poker(=yanan odun vb. şeyleri düzeltmekte kullanılan süngü benzeri nesne)” karşılığı verilmiştir. DTS 321’de bulunan **KÖZÄĞÜ** maddesinde, sözcüğün “koçerga(=ateş kancası)” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 759’da, sözcüğün 2 **köze-** fiilinden türediği ve “a poker (for stirring fire)(=ateş canlandırmakta kullanılan ocak süngüsü)” anlamında olduğu açıklanmıştır.

SDD 2., 979’daki **köseği** sözcüğü “1.ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, 2.saç üzerindeki hamuru çevirmeye yarayan aygıt, bisleğeç” biçiminde tanımlanmıştır. Aynı yapıtın 1016. sayfasında bulunan **küskü** sözcüğü için verilen 2. ve 3. anlam, bu nesneyle ilgilidir: “2.yanmakta olan fırındaki odunları karıştırmak için kullanılan ağaç, 3.ince ağaç çubuk.” DS VIII, 2971 vd’de bulunan **köseği** maddesinde, sözcüğün “1.ateş karıştırmaya yarayan bir ucu yanmış odun, tahta, 2.ateş karıştırmak ya da ateş çekmek için kullanılan demir araç, 3.saç üzerinde pişen hamuru çevirmek için kullanılan araç, evirgeç, 4.büyük değnek, cop” anlamlarında kullanıldığı belirtilir. Yapıtın 3050. sayfasında yer alan **küskü** sözcüğü de “1.tyaş kaldırmakta kullanılan uzun demir çubuk ya da ağaç, basit kaldıraç, 2.ağaç ya da demir sopa, 3.fırını temizlemekte ya da ateşi karıştırmakta kullanılan sıruk, 4.dıvar delmekte kullanılan sivri uçlu uzun demir” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2, 1441’deki **küskü** sözcüğü için “1.taşa veya duvara delik açmak

için kullanılan uzun, ağır ve bir ucu sivri demir, 2.hlk.taş kaldırmakta kullanılan, uzun demir çubuk veya basit, ağaçtan kaldıraç” anlamları verilmiştir.

DLT[2](küzegü; I,448-3)

sanaç [2] “dağarcık”

DLT, 180; (BA; I,358-14) “*sanaç: Dağarcık. Kırmızı dağarcığa ‘sanaç kesürgü’ denir.*”

DK 153’te bulunan **sanač kesürgü** yapısı için yapıtta, “*red leather bag(=kırmızı deri çanta)*” karşılığı verilmiştir. DTS 483’te, söz konusu birleşik yapının “*kırmızı (deri?) çanta*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 835’teki **sanaç** maddesinde, sözcüğün “*keçi derisinden yapılan, içine un vb. şeyler konan çanta*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I,358-14; I,358-15)

savdıç [2] “ağaç dallarından örülen sepet, sandık vb.”

DLT, 229; (BA; I,455-4) “*savdıç: Ağaç dallarından örülerek içerisine meyva ve buna benzer şeyler konulan nesnenin adı.*”

Sözcük için DK 157’de “*basket(=sepet)*” karşılığı verilmiştir. DTS 492’de yer alan **SAVDİČ** sözcüğünün “*korzina, korob(=sepet, sandık)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 785’te, sözcüğün sonundaki **-dıç** yapısının **tardıç** ve **sağdıç** gibi adlarda da bulunduğu, ancak sözcüğün, **sa:v** adıyla anlam ilişkisinin olmadığı, bu nedenle diğer el yapımı nesne adları gibi bunun da alıntı olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*ağaç dallarından örülmüş, meyve taşımakta kullanılan sepet*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](I,173-7; I,455-4)

temen [2] “büyük iğne, çuvaldız”

DLT, 202; (BA; I,402-3) “*temen: ‘temen yinğne: timne, çuvaldız.*”

DK 183’te yer alan **tämän** sözcüğü için yapıtta, “*large needle(=büyük iğne)*” karşılığı verilmiştir. DTS 551’deki **TEMÄN** maddesinde, **teän jignä** yapısı, “*hasır örmekte kullanılan iğne, çuvaldız*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 507’de bulunan ve

“büyük iğne, paketlenme iğnesi” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün kökeni konusunda herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Temen sözcüğü, SDD bu anlamda yer almaz. DS X, 3875’teki İstanbul’dan derlenen **temen** sözcüğünün “*tütün dizmeye yarayan iğne*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Ayrıca, bu nesne adı, SDD 3, 1327’de **tebene** biçiminde yer almış ve “*1.yorgan iğnesi, 2.büyük çuvaldız*” biçiminde tanımlanırken, DS X, 3855’teki **tebene** sözcüğünün “*1.yorgan iğnesi, 2.çuvaldız*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Her iki yapıtta da sözcüğün ilk kullanımı Bitlis’ten, ikinci kullanımı Diyarbakır’dan derlenmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I,402-3; III,35-13)

tezek [2] “hayvan gübresi, tezek”

DLT, 194; (BA; I,386-24) “*tezek: At gübresi. Şu ‘tezek karda yatmas, edhgü ısız katmas’ savında dahi gelmiştir. ‘Tezek karda yatmaz; iyi, kötüye karışmaz’ demektir.(...)*”

Sözcük için, DK 188’de “*dung(horse)(=at gübresi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 557’de, sözcüğün, “*navoz(=gübre)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 574’te, sözcüğün “*dung(=gübre)*” özellikle de “*animal dung(=hayvan gübresi)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almazken, Doerfer kaynak gösterilerek Farsçada ve diğer kimi dillerde Türkçe bir alıntı olarak görüldüğü bildirilmiştir. TES 406’da **tezek** sözcüğü, “*1.yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi, 2.bel veya sabanın topraktan kaldırdığı iri parça, kesek*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, eski çağlardan beri kullanıldığının anlaşıldığı söylenen sözcüğün kökeninin bilinmediği ve Türkçeden komşu dillere geçtiği belirtilmiştir.

SDD 3, 1352’deki **tezek** sözcüğü, “*(...), 2.sığır hayvanlarının kurumuş veya kurutulmuş tersi, 3.sabanın veya belin kaldırdığı iri toprak*” biçiminde tanımlanmış, DS X, 3905’te yer alan **tezek(I)** sözcüğünün “*sabanın veya belin kaldırdığı iri toprak parçası*” anlamına geldiği bildirilmiştir. Sözcük, TS 2, 2212’de de “*1.yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır tersi, 2.hlk.kesek*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,386-23; I,386-24)

türgek [2] “bohça”

DLT, 410; (BA; II,289-6) “*türgek: Bohça.*”

DK 205'teki **tür-** (*roll up(book)=rulo durumuna getirmek*) fiili altında yer alan **türgäk** için, "*bundle(=paket, bohça)*" karşılığı verilmiştir. DTS 599'daki **TÜRGÄK** maddesi **TÜRKÄK** sözcüğüne gönderilmiş, aynı sayfadaki sözcük için "*uzel, svertok(=düğüm, paket)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 544'te **tür-** fiilinden türediği söylenen sözcük için "*a package, parcel(=paket, bohça)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; II,14-28; II,289-6; **térkek**; II,21-19)

ütüg [2] "ütü"

M(84-53) "*.. örtlüg yalınlıg ütüg tolp etüzlerin ütileyürler..*"

DLT, 46; (BA; I,68-23) "*ütük: Ütü. Mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikiş yerlerini yatıştırmak için kızdırılarak elbise üzerine bastırılır.*"

DK 555'te, **üt-** (*singe=hafifçe yakmak*) fiili altındaki **üti-** (*iron=ütülemek*) maddesi içinde ele alınan sözcük için karşılık verilmemiştir. DTS 629'da gördüğümüz **ÜTÜK** sözcüğü için, "*utyug(=ütü)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 51'de, **üt-** fiilinden türediği söylenen fiil için, "*flat iron(=yassı ütü)*" karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, Rusçaya *utyug* biçiminde geçtiği de bildirilmiştir. Sözcük, günümüze **ütü** biçiminde ulaşmıştır. TES 428 vd.'deki **ütü** sözcüğü, "*giysilerin buruşukluklarını gidermek için kullanılan kızgın demir araç*" biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün, **üt-** fiiline eklenen **-(ü)g** ekiyle türediği bildirilmiştir. Boodberg'in sözcüğün Çince'den alındığı yolundaki görüşü aktarılmış, Farsça, Kürtçe, Tacikçe, Rusça ve Balkan dillerinde Türkçe bir alıntı olarak kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de yer almaz. DS XI, 4080'deki **ütü** sözcüğüne "*ısınmış demir*" karşılığı verilmiştir. Ölçünlü dilde de kullanılan **ütü** sözcüğü, TS 2, 2320'de, "*1.genellikle giysilerin buruşukluklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç, 2.bu araçla yapılan iş*" biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](84-53); DLT[1] (BA; I,68-23)

aftabı [1] "kova(Oğuzca)"

DLT, 217; (BA; III,432-2) "*(...) Nitekim Oğuzlar kovaya 'aftabı' derler. Farsça'dan 'aftabe' denir.*"

DK'de **'aftabe'** maddesinde sözcüğün Farsça **'āfiābe'**den geldiği belirtilir ve sözcük, **'flesk'** (= *balon şişe; matara*) biçiminde tanımlanmıştır. (D.K, 1985; 16) DTS 16'daki **AFTABİ** maddesinde sözcük için, "*kuvşın, çeprak(=kova)*" karşılığı

verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Farsça kökenli olduğu bildirilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, SDD’de yer almazken, DS I, 71’de **ahdaba** biçiminde ve “*ibrik*” anlamındadır.

DLT[1] (3,432-2)

arığ [1] “çadır örtüsü”

DLT, 44; (BA; I,63-26) “*arığ: çadır örtüsü. Barsganca.*”

Sözcük, DK 11’de **arığ** biçiminde yer almış ve ‘*tent band(=çadır şeridi)*’ anlamı verilmiştir. DTS 51’deki **ARIG** II maddesinde, sözcüğün, “*çadırın girişindeki perde*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 214’te Clauson 3 **arığ** maddesinde sözcüğün yalnızca bir kez kullanıldığına işaret eder. Araştırmacı ayrıca sözcüğün ‘**1 arık**’ sözcüğüne örneksime ile bu biçimi aldığını, sözcüğün ‘**1uruk**’ sözcüğüne ses ve anlam açısından yakın olduğunu söyler ve sözcüğü ‘*çadırı çevreleyen halat*’ biçiminde anlamlandırır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I, 63-26)

awuş [1] “mum, balmumu (Bulgarca)”

DLT, 41-2; (BA; I; 59-23) “*awus= Mum, Bulgarca*”

DK 16’da **awuş** biçiminde yer alan sözcüğün “*wax(=balmumu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, Bulgarcadan alındığı bildirilmiştir. DTS’de **AVUŠ** maddesinde sözcük için “*vosk(= balmumu)*” tanımı yapılmıştır . Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA, I,59-23)

bart [1] “bardak”

DLT, 172; (BA; I,341-6) “*bart: Su içilen bardak. Oğuzca.*”

DK 66’da sözcük **bart** biçimindedir ve “*measuring cup(liquids)(=sıvılar için ölçme kabı)*” biçiminde anlamlandırılmış, sözcüğün ayrıca Oğuzcada “*water jug(= su testisi)*” anlamında kullanıldığı da belirtilmiştir. DTS 85’teki **BART** I maddesinde sözcüğün **jart** biçiminde okunabilme olasılığı üzerinde durulmuş ve sözcüğe “*sosud, kubok(=kap, kadeh)*” anlamı verilmiştir. Aynı yapıtta **BART** II maddesinde sözcüğün **jart** olarak okunabileceği söylenmiş, “*mera jidkosti(= sıvılar için ölçü)*” anlamında

kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 358’de Clauson da sözcüğün okunuşu konusunda kuşkulu davranarak yazmada **yart** biçiminde de okunabileceğine değinmiştir. Yapıtta sözcük, “*şarap ya da diğer sıvılar için ölçme kabı*” biçiminde tanımlanmış, sözcüğün **añut** ile olan anlam ilişkisine değinilmiştir. Ayrıca, sözcüğün Oğuzlarca “*a mug for drinking water(= su kabı)*” için kullanıldığı da belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,341-6)

basu [1] “demir tokmak”

DLT, 544; (BA; III,224-6) “*basu: Demir tokmak. Bir dilde.*”

DK 66’da bu nesne adı **bas-** fiili altında yer almıştır. Sözcük için, “*iron rod(= demir çubuk).*” DTS 86’da sözcüğe “*pest(= havan eli)*” anlamı verilmiştir. EDPT 372’de, sözcüğün bir kez kullanıldığı belirtilmiştir, sözcüğün “bir diyalekte” kullanıldığı kaydedilmiştir. Sözcüğün, **bas-** fiilinden gelen **basığ** sözcüğünün ikincil bir biçimi olduğundan ve az kullanılan **-u:** ekinin tercih edilerek oluşturulduğundan söz edilir. Sözcük yapıtta, “*a sledge-hammer(= balyoz)*” olarak tanımlanmıştır.

Sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1]BA; III,224-6)

besbel [1] “iplik”

DLT, 242; (BA; I,481-2) “*besbel: Bir tel iplik*”

DK 67’deki **basbal** sözcüğü “*coil of yarn(= iplik bobini)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 96’da bulunan **BESBÄL** sözcüğüne “*kudel(= didilmiş kendir ve kenevir elyafi)*” anlamı verilmiştir. EDPT 372’de Clauson, sözcüğü **basbal** olarak okumuştur. Bir kez saptandığı belirtilen sözcüğe “*a single-spung thread(= bir tel iplik)*” anlamı verilmiştir(EDPT, 1972; 372).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,481-2)

beziñç [1] “ipek ve yün yumağı”

DLT, 607; (BA; III,373-13) “*beziñç: İpek ve yün yumağı*”

Sözcük, DK 69’de bulunan **bädiz** maddesi altında yer alan **bözän-** fiili altında **bözänç** biçiminde yer almıştır. Sözcük, “*skein(silk, yarn)(=ipek ve yün çilesi)*” olarak

tanımlanmıştır. DTS 97’de sözcüğün, “*štuka, rulon(?) ŧelka; motok(?) pryaji(=ipek rulosu; iplik tomarı)*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcük, EDPT 392’de **bezeŋ** biçimindedir. Clauson, sözcüğün yazmada harekelenmediğini bu yüzden okunuşunun kuşkuolu olduğunu belirtir. Sözcük **bezen-** fiilinden türemiştir ve “*a hank of silk or thread(=ipek ya da yün çilesi)*” anlamındadır. Clauson, aynı maddede “*bir ağaç türü*” olan **bezeŋ** sözcüğünden de söz eder.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,373-13)

bıçguç [1] “makas” bk. *Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s. 199)*

bıçge [1] “bıçkı” bk. *Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Araçları (s. 199)*

bilegü [1] “bileği, bileği taşı”

DLT, 225; (BA; I,477-19) “*bilegü: Bileği*”

Sözcük, DK 73’te **bilä-** maddesi altındadır. Bu nesne adı yapıtta “*whetstone(=bileği taşı)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 99’da, **BİLÄGÜ** biçiminde rastladığımız sözcük için yapıtta “*toçil’ny kamen’(=bileği taşı)*” karşılığı verilmiştir. Clauson, EDPT 341’deki **bile:gü:** maddesinde sözcüğün **bile:-** fiilinden türediğini söyleyerek, “*whetstone(=bileği taşı)*” anlamında kullanıldığını belirtir. Sözcük, TES 53’te, “*kesici araçları bilemek için kullanılan alet*” biçiminde tanımlanmıştır. Eren, yapıtta, Poppe’nin sözcüğün Moğolcadan geldiği görüşüne katılmadığını belirtir.

SDD 1, 206’da yer alan **bile** maddesinde sözcük için “*bileği taşı*” anlamı verilmiştir. Sözcük, **bile** biçimiyle DS II, 690’da da yer almıştır. Yapıttaki **bile**, **bilé** maddesinde sözcüğün değişik kullanımları verilmiş ve “*bileği taşı*” anlamına geldiği belirtilmiştir. Bu nesne adı ölçünlü dilde bileği biçiminde yaşamaktadır. TS’de yer alan **bileği** sözcüğü, “*Kesici araçları bilemek için kullanılan alet*” biçiminde tanımlanırken **bileği taşı** için “*Bıçak, çaka, makas gibi kesici araçları bilemekte kullanılan ince taneli sarı ŧist*” anlamı verilmiştir(TS, 1998; 292).

DLT[1](BA; I,477-19)

bohtay [1] “elbise bohçası”

DLT, 550; (BA; III,239-22) “*bohtay: Elbise bohçası, heybesi 'bohtuy' dahi denir*”

Sözcük, DK 75'teki **boy** maddesinin altında **bohtay~ bohtuy** biçimindedir ve tanımlanmamıştır. DTS 115'te yer alan **BOXTAJ** ve **BOXTUJ** maddesinde sözcük için verilen anlam, “*uzel s odejdoj(= elbise bohçası)*”dır. EDPT 313'te bulunan **bohtay** maddesinde sözcüğün bir yerde tespit edildiği belirtilir. Clauson, sözcüğün, **bo:ğ** ile ilişkisine değinerek **ağtar-** fiilinde yaşanan **-ğt-** **-xt-**ses değişiminin burada da yaşandığını söyler. Sözcük, az kullanılan ve **turumtay** ve benzeri sözcüklerde yaşayan **-tay** ekiyle oluşturulmuştur ve “*a bale of clothing(=elbise balyası)*” anlamını taşımaktadır(EDPT, 1972; 313).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; III,239-22; **bohtay**; III,239-23)

çaha [1] “çakmak”

DLT, 7; (BA; I,9-11) “(*...*) ‘çakmak’ anlamına gelen ‘çaha’ kelimesi Kençek dilindedir”

DK 87'de **çaq-** maddesi altında yer alan sözcük tanımlanmamıştır(DK, 1985; 87). DTS'de **çaha** sözcüğü yer almaz. Clauson, EDPT 406'daki, **çaha(or çehe)** maddesinde sözcüğün kökeni konusunda temkinlidir. Araştırmacı, sözcüğün, art ünlülü olması durumunda **çak-** fiilinden türemiş olabileceğini belirtirken, bir kez saptanan sözcüğün yabancı olma olasılığından da söz eder. Clauson'un, sözcüğü okumadaki ikilemi de bu köken sorununun işareti olmalıdır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,9-11)

çalma[1] “kesek, tezek”

DLT, 218; (BA; I,433-16) “*çalma: Kerme, kemre. Koyun ağıllarında ya da deve ahırlarında toplanıp kesilerek kışın yakmak için kurutulan kesek.*”

Sözcük, DK 85'te **çalma** biçimindedir ve “*clod; dung used for fuel(=kesek; yakacak olarak kullanılan gübre)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 137'de sözcüğe “*kizyak(=tezek)*” anlamı verilmiştir. EDPT 420'de sözcüğün **çal-** fiiliyle ilişkisine değinilmiş, fiilin temel anlamıyla olan yakınlığı belirtilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*toprağa bulaşmış gübre, balçık*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,433-16)

çançu [1] “oklava”

DLT, (BA; I,417-17) “*çançu: Şehriye hamuru açılan oklava*”

DTS 138’de **ČANČU** maddesinde sözcüğün Çince den ödünçlendiği belirtilmiş ve “*erişte hamuru açmakta kullanılan oklava*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 425’te yer alan sözcüğün, Çince *chan chou* sözünden geldiği belirtilmiş, bir kez saptanan sözcüğün “*a rolling-pin(=oklava)*” anlamına geldiği *bildirilerek* “*şehriye yapmakta kullanılır*” açıklaması yapılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,417-17)

çapğut[1] “şilte, çaput”

DLT, 227; (BA I,451-15) “*çapgut: Çaput, şilte.*”

DK 87’de **čapyut** biçiminde yer alan sözcüğün “*mattress(= şilte, döşek)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 135’teki **ČAPYUT** maddesi **ČABYUT** sözüne gönderilmiş, burada, “*uzanmak için yere serilen şilte, koltuk yastığı*” biçiminde bir tanım yapılmıştır. EDPT 396’da bulunan **çapğut** maddesinde sözcüğün **çap-** fiiliyle ilişkili olabileceği ancak bunun uzak bir olasılık olduğu belirtilir ve sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*a padded garment(pamuklu giysi)*” anlamında kullanıldığı söylenir Bu nesne adına TES 80’de de yer verilmiştir. Yapıtta **çaput** sözcüğü, “*eskimiş bez parçası, paçavra*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Orta Türkçede “*paçavra, bez parçası; yama*” anlamında kullanıldığı belirtilir ve Doerfer’e dayanılarak Farsçada yaşayan *çabgut, cabgut, çağbut, çağbût* sözcüklerinin Türkçeden alıntılandığı belirtilir.

SDD 1, 305’teki **çapıt** sözcüğü için verilen 1. anlam “*Çiftçilerin işe giderken ayaklarına sardıkları aba parçası*”dır. DS III, 1075 vd.’de bulunan **çapıt(I)** maddesi de “*1.Eski bez parçası(...). 2.Çiftçilerin işe giderken ayaklarına sardıkları aba parçası(...).*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, **çaput** biçimiyle TS 1, 437’de de yer almıştır. Söz konusu yapıtta sözcük, “*1.eski bez parçası, paçavra. 2.hlk.bez.*” anlamlarını taşır. Sözcük, görüldüğü gibi geçen zaman içinde hem anlam daralmasına hem de anlam kötülenmesine uğramıştır. Geçmişte “*şilte ve pamuklu elbise*” anlamlarını taşıyan günümüzde yalnızca “*eski bez parçası, paçavra*” anlamındadır.

DLT[1] (BA; I,451-15)

çeliŋ [1] “Çin yapımı porselen kâse”

DLT, 606; (BA, III,371-12) “çeliŋ: çeliŋ ayak: Çin kâsesi.”

DK 85’te **çaliŋ** biçiminde ele alınan sözcüğe “*a Šmī bowl(=Çin kâsesi)*” anlamı verilmiştir. DTS 143’teki **ÇELİŋ** sözcüğü, “Çin yapımı porselen kâse” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, EDPT 420’de **çalıŋ** biçiminde yer aldığını görüyoruz. Burada sözcüğün metinlerde bir kez saptandığı belirtilerek, sözcüğün “Çinceden alındığı kuşkusuzdur ve belki de ilk hecesi ‘*tea(=çay)*’ anlamındaki *ch*’a sözcüğüdür.” açıklaması yapılır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA, III,371-12)

çeşkel [1] “çanak çömlek ya da çanak çömlek parçaları”

DLT, 252; (BA; I,482-17) “çeşkel: Çanak, çömlek; çanak çömlek parçaları.”

DK, 90’daki **čäškäl** sözcüğü “*earthenware, broken pots(=topraktan yapılmış eşya; kırılmış çömlek)*” olarak tanımlanırken DTS 145’te, **ČEŠKÄL** biçiminde yer alan sözcüğe “*glinyanaya çaška, goršok(=kilden yapılmış kâse, çömlek)*” anlamı verilmiştir. EDPT 431’de bulunan **çeşkel** maddesinde sözcüğün kökeni konusuna temkinli yaklaşılır. Sözcüğün Kençekçeden alınmış olabileceği üzerinde durularak “*topraktan yapılmış pişirme kabı ya da çömlek parçaları*” anlamlarında kullanıldığı belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,482-17)

çığ [1] “kamuştan yapılan çadır örtüsü”

DLT, 499; (BA; III,128-11) “çığ: Göçebelerin sele sazından(çığ otundan) yaptıkları çadır örtüsüdür. Bu, kamuştan daha ince ve daha yumuşaktır.”

DK 92’de yer alan **čiy** sözcüğüne “*type of curtain(=bir örtü türü)*” anlamı verilmiştir. DTS 147’deki **ČĪy I** maddesinde sözcük için “*kamuştan yapılan örtü*” tanımı yapılmıştır. EDPT 404’te yer alan 1 **çığ** maddesinde sözcüğün genel olarak “*reed(=kamuş, saz)*” diye çevrildiği, sözcüğün bozkırda yetişen bir bitkinin adı olduğu bildirilmiş, ve sözcük için, “*örülmüş perde*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,128-11)

çowlı [1] tutmaç süzgeci”

DLT, 634-5; (BA; III,442-8) “çowlı: Tutmaç süzgeci. Bu, taze dallardan kepçe gibi örülerek yapılır.”

DK 95’te bulunan **čowli?** sözcüğü “*strainer of Tutmāč(=tutmaç süzgeci)*” anlamındadır ve sözcüğün Kençekçe olduğu belirtilmiştir. DTS 154’deki **ČOVLĪ** maddesine gönderilmiş, 142. sayfada yer alan **ČAUVLĪ** sözcüğü “*šumovka, pletennaya iz prut’ev(=çubuklardan örülmüş kevgir)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 397’de bulunan **ço:vlı:** sözcüğünün okunuşu konusunda temkinli davranılmıştır. Steingass’a dayanılarak Farsçada “*a winnowing-fan of reeds(=kamuşlardan örülmüş harman savurma aracı)*” anlamındaki **čāwli** sözüyle aynı kökten geldiği kabul edilmiştir. V. Miller’in de Farsça sözlüğe “*tahıl elemekte kullanılan süzgeç*” anlamı verdiği söylenerek DLT’de Kençekçe olduğu belirtilen **ço:vlı:** sözcüğünün “*a strainer for tutmaç(=tutmaç süzgeci)*” anlamında kullanıldığı bu nesnenin ince kamuşlardan örülerek kepçe gibi yapıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD 1,311’de **çavlu** biçimindedir ve “*Meyva toplamak için bez veya çuvaldan yapılmış ve bir sırığa geçirilmiş torba*” biçiminde tanımlanmıştır. DS III,1094’te bulunan **çavlu** sözcüğü de “*Meyve toplamak için bezden yapılmış sepet*” anlamındadır. Sözcük, günümüze anlam değişimiyle ulaşmıştır.

DLT[1](III,442-8)

çömçe[1] “tahta kepçe”

DLT, 210; (BA; I,417-14) “çömçe: Çömçe, kepçe. Oğuzca.”

Sözcük DK 94’te **çom~çöm-**(*dive=dalmak*) fiilinin altında yer almış ve “*ladle(=kepçe)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS, 155’te yer alan **ČÖMČĀ** sözcüğüne “*kovš, čerpak, upolovnik(=kepçe)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 422’de sözcüğün Farsçada aynı anlamda kullanılan **çamça** sözünden alınmış olabileceği ve “*ladle, scoop(=kepçe, kürek)*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de Oğuzca kabul edildiği vurgulanmıştır. Eren, TES 99’da sözcüğe “*tahta kepçe*” karşılığını vermiş, Ağızlarda **çemçe** biçiminin de yaşadığını söylemiştir. Maddenin devamında sözcüğün orta Türkçede **çömçe** biçiminde görüldüğü, bunun Farsça bir alıntı olduğu, Türkçeden Suriye Arapçasına da geçtiği belirtilir. Eski Türkçede bu anlamda **kamıç** sözcüğünün varlığı da söylenenler arasındadır.

SDD 1,378’deki **çömçe** sözcüğü “*1.Ağaç kepçe. 2.Ağaçtan yapılmış su testisi ve maşraba. 3.Büyük ağaç kaşık*” anlamlarındadır. Aynı yapıttaki **çomça**(368. s.) sözcüğü

“1.Büyük kağaç kepçe. 2.Kırlarda pınarlardan su içmek için camdan oyulmuş saplı su kabı, çömçe, şapşak, susak.” anlamlarını taşır. DS III,1284’te yer alan **çömçe** “1.Kepçe, büyük tahta kaşık. 2.Kaşık şekline getirilmiş yufka parçası.” anlamlarındadır. DS III,1266’daki **çomça**, “1.[→çömçe] 2. Kırlarda pınarlardan su içmek için camdan oyulmuş saplı su kabı, çömçe, susak. 3.Sarımsak dövülen bir çeşit havan.” Sözcük TS 1,502’de de *hkk.* kısaltmasıyla, “*Tahta kepçe.*” olarak tanımlanmıştır.

DLT[1](I,417-14)

çönek[1] “deri süt kabı”

DLT(II,290-18) “*çöngek: Çömçe, kutu. Çiğilce.*”

Sözcük, DK 95’te **çönäk** biçiminde ele alınmış ve “*leather milking pail(=deriden yapılmış süt kovası)*” anlamına geldiği belirtilmiştir. DTS 155’teki **Çönek** sözcüğüne “*bad’ya, vedro(=ahşap kova, kap)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 426’da **çönek** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı vurgulanmış, sözcüğün DLT’de **çağal** ve **ternek** sözcükleri arasında yer alması gerekirken **simürgük** gibi beş ünsüz içeren sözcükler arasında yer aldığı bunun bir hata olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*deri süt kabı*” karşılığı verilmiştir. TES 100’de yer alan **çömlek** sözcüğü için, “*toprak tencere*” anlamı verilmiştir. Sözcüğün, ağızlarda **çölmek** biçiminde de görüldüğü bildirilmiş, sözcüğün kökeninin bilinmediği, Räsänen’in Orta Türkçede **Çiğilce** olarak bildirilen “*süt kabı*” anlamındaki **çönek** sözüyle bu sözcüğü ? ile birleştirdiği anlatılmıştır.

Sözcük Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](II,290-18)

evren [1] “demirci ocağı biçiminde yapılan ekmek fırını”

DLT, 67; (BA; I, 109-3) **awran** “*awran: Demirci ocağı biçiminde yapılan ekmek fırını*”

DK 30’da yer alan **äwrän** sözcüğünün, “*fırın olarak kullanılan ve demirci ocağı biçiminde yapılan nesne*” için kullanıldığı bildirilmiştir. Sözcük, DTS 70’teki **AVRAN** maddesinde “*Demirci ocağı biçiminde kurulan ekmek fırını*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 13’te gördüğümüz **evren** maddesinde, sözcüğün **evir-** fiilinden türediği ve “*a dome-shape oven(=kubbe biçiminde fırın)*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I, 109-3)

esgü [1] “süpürge”

DLT, 77; **eskü** (BA; I,129-16) “*eskü: Süpürge.*”

Sözcük, DK 27’de **äs**-(*blow wind; winnow= rüzgâr esmek; savurmak*) fiili altında **äsgü** biçiminde yer almış, tanımlanmamıştır. Yapıtta sözcüğe DLT’de Arapça “*minsaf*” karşılığının verildiği belirtilmiştir. Sözcük, DTS 184’te **ESKÜ** olarak ele alınmış ve sözcüğe “*metla(=süpürge)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 246’da **esgü** sözcüğünün **es-** fiilinden türediği belirtilmiş, bir kez saptandığı söylenen sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*winnowing basket(=savurma sepeti?)*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,129-16)

etlik [1] “et asılan çengel”

DLT, 63; (BA; I,101-17) “*etlik: Et asılacak çengel. Kesilmek için hazırlanan koyuna da ‘etlik’ denir.*”

Sözcük, DK 29’da **ât** maddesi altında yer almıştır. Burada sözcük, “*ready for slaughter(sheep)(=kesilmek üzere hazırlanmış koyun vb.)*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta barındırdığı “*et asılacak çengel*” anlamı yer almamıştır. DTS 188’deki **ETLIK** sözcüğü “*1.miyasistiy, tuçny(=etli, şişman). 2.eti için kesilmek üzere ayrılmış olan. 3.et asılan çengel. 4.et dükkânı, kasap*” biçiminde tanımlanırken EDPT 55’te yer alan **etlik** sözcüğünün **et** adından türediği belirtilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*et asılan çengel; eti için kesilmek üzere ayrılmış(koyun vb)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiş, yapıtta, sözcüğün SDD 555’te sözcüğün “*fat stock(=et stoku)*” anlamında yer aldığı da belirtilmiştir.

Sözcük, SDD 2,555’te “*1.Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvanlar. 2.Buzağı*” anlamları verilmiştir. Sözcük DS V,1799’da da “*Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvanlar. 2.Buzağı. 3.Sucuk, pastırma ve sızgıt cinsi yiyecekler.*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1,741’de ise sözcüğün, “*Kış için etinden kıyma, kavurma, pastırma ve sucuk yapılan semiz hayvanlar. 2.Buzdolabında et koyulmak için ayrılmış yer.*” anlamlarını taşıdığı belirtilir.

DLT[1] (BA; I,101-17)

indağ [1] “elek, kalbur gibi şeylerin kasnağı”

DLT, 72; (BA; I,118-17) **andiğ** “*andiğ: Elek, kalbur gibi şeylerin kasnağı*”

DK 34’te yer alan **indāy** ? maddesinde sözcük için “*frame of sieve(=süzgeç kasnağı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 177’de türemiş olabileceği ve taranan metinlerde bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün *elif, nun, dal* ve *gayn* seslerinden oluştuğu, yazımda ikinci hecenin –a:- olması gerektiği bildirilir. Yapıtta sözcük için, “*the hoop of a sieve(=süzgeç halkası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 44’teki **ANDIY** maddesinde “*obad(=kasnak (elek ve kalbur))*” anlamı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **andiğ**; I,118-17)

ırğağ [1] “donmuş buz çökmekte kullanılan kanca; bir tür olta”

DLT, 82; (BA; I,141-5) “*Donmuş olan buz buzluğa çekip getirmek için kullanılan kanca.*”

Sözcük, DK 35’te **ırya**-(*shake=sarsmak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için “*hook, grapnel(=kanca)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük için DTS 220’deki **IRYAY** maddesinde sözcüğe “*kryuk(=kanca)*” karşılığı verilmiştir. Aynı yapıtın 51. sayfasında yer alan **ARYAY** sözcüğü “*olta iğnesi*” karşılığındadır. EDPT 216’da bulunan **ırğağ** sözcüğünün **ırğa-** fiilinden türediği belirtilmiş, sözcük için “*hook and the like(=kanca ve benzeri nesnelere)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*balık yakalamakta kullanılan kanca*” ve “*buzluğa buz çekmek için kullanılan demir kanca*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Sözcük, B. Atalay yayınında iki ayrı sözcük olarak değerlendirilmiştir. Söz konusu yapıtta **argağ** “*balık avlamak için kullanılan ucu eğri demir, olta*”(Atalay, 1999d;31); **ırğağ** “*donmuş olan buz, buzluğa çekip getirmek için kullanılan kanca*”(Atalay, 1999d;218) olarak tanımlanmıştır. DTS’de de B. Atalay’ın uyguladığı yöntem izlenmiş, iki ayrı maddede iki ayrı tanım verilmiştir. DLT yazmasında sözcük aynı sayfada iki kez kullanılmıştır. İlk kullanımda(*olta anlamındaki sözcük*) *elif* üstün ile harekelenmiş, ikincisinde(*buz çekmekte kullanılan kanca anlamındaki sözcük*) *elif kesre* ile harekelenmiştir. Ancak, bu iki işlev açısından benzerlik gösterir ve kökleri **ırğa-** fiiline dayanır. Dolayısıyla biz Clauson’un ve DK’nin izlediği yöntemin daha uygun olduğunu düşünerek bu iki sözcüğü aynı maddede değerlendirdik.

DLT[1] (BA; I,141-5)

irklik [1] “kap, tencere”

M(72-9) “.. *olar amtı kızartmış isiçler irklikler öze kötürüp sızgurmış kızıl bakır örtlüg kamicın susup içerler..*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de bulunmamaktadır. Şinasi Tekin, Maytrısimit’te sözcüğe “*kap, tencere*” karşılığını vermiştir(Tekin, 1976; 397).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](72-9)

kağık[1] “ağaçtan oyulmuş nesne”

DLT, 192; (BA; I,382-15) “*Kadhık: Ağaçtan oyulmuş nesne. Arguca.*”

DK 123’te rastladığımız **qadiq** sözcüğüne “*hollowed-out(piece of wood)(=ağaç parçasından oyulmuş nesne)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Arguca olduğu söylenmiştir. DTS 404’te bulunan **QAğİQ** sözcüğünün “*rez’ba po derevu(=ağaçtan oyulan nesne)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 597’deki **kağığ** sözcüğünün bir kez saptandığı söylenmiştir. Sözcüğün, **kayık** sözcüğünün değil, **kazuk** sözcüğünün ikincil biçimi olduğu açıklanmıştır. Arguca olduğu belirtilen sözcük için verilen karşılık “*a wooden trough(=ağaçtan yapılmış tekne)*”tur.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,382-15)

kapgak [1] “kapak”

DLT, 237; (BA; I,471-22) “*kapgak: Kapak, sandık kapağı.*”

DK’de ***qap-** (*cover, close=örtmek, kapamak*) fiili altında yer alan sözcüğe “*quiver cover(=ok kalıfı kapağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 420’de bulunan **QAPyAQ** maddesinde sözcüğün “*kapak*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 584’te sözcüğün ***kap-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Kowalski kaynak gösterilerek sözcüğün Moğolcada ve Doerfer kaynak gösterilerek Farsçada bulunduğu söylenmiştir. Yapıtta sözcüğe “*lid, cover(=kapak, örtü)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*ok kalıfının örtüldüğu deri kapak*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VI, 1916’daki **gapah** ve **gapak** sözcükleri için “*kapak*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde **kapak** biçiminde yaşamaktadır. TS 2, 1192’de sözcüğün günümüzde “*1.her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği*

kapamaya yarayan nesne. 2.dolap, sandık gibi şeyleri örtmeye yarayan parça. 3.kitap, defter gibi şeylerin en üstüne geçirilen kılıf. 4.biçilen ağaç kütüklerinin iki yanından çıkan düzgün olmayan tahta. 5.zivanada iki dış yan parça.” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[1](I,471-22)

kasuk [I] “at derisinden yapılan kırmızı tulumu”

DLT, 192; (I,382-24) “*kasuk: At derisinden yapılan tulum olup içerisine süt, kırmızı gibi nesnelere konur.*”

DK 132’de yer alan **qasuc** sözcüğünün “*bark(=kabuk)*” karşılığında kullanılan **qās** adından türediği belirtilmiş ve sözcük, **qās** maddesi içinde de ele alınmıştır. Yapıtta, sözcüğün “*at derisinden yapılan kırmızı kabı*” anlamına geldiğinden söz edilmiştir. DTS 431’deki **QASUC** II sözcüğü “*at derisinden yapılan Türklere özgü tulum*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 666’da, “*kabuk, kabuk parçası*” anlamındaki **kasuk** sözcüğünün **kas** adından türediği belirtilmiştir. Sözcüğün, DLT’de bu anlamının yanında “*içinde taze süt ya da ekşi içki saklanan, at derisinden yapılmış tulum*” anlamında da kullanıldığı ifade edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,382-24)

keçe(II) [I] “sepet, sele vb. nesne”

DLT, 541; (BA; III,220-3) “*keçe: Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele ve sepet gibi nesne.*”

DK 99’da sözcük için verilen karşılık “*basket(=sepet)*”tir. DLT’de geçen ve Oğuzca olduğu bildirilen diğer **käčä** sözcüğü de yapıtta aynı maddede yer almıştır. Bu sözcük için “*felt(=keçe)*” karşılığı verilmiştir. DTS 291’de bulunan **KEČÄ** III sözcüğünün “*korzina(=sepet, sele)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 694’te yer alan 2 **kéçe** maddesinde, sözcüğün DLT’de 3 **kéçe:(géce:)** sözcüğünün altında ilk ünlüsünün harekelenmeden gösterildiği belirtilmiş, bu ünlünün –e-ye benzemediği, –è- ya da –i- olması gerektiği söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*karpuz ya da salatalık benzeri şeyleri taşımakta kullanılan bir sepet*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Clauson, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi vermemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,220-3)

kendük [1] “kilden yapılmış, içinde hububat saklanan büyük kap”

DLT, 241; (BA; I,480-13) “*kendük: Küp gibi, topraktan yapılan büyükçe bir kaptır; içerisine un ve una benzer şeyler konulur. Kençekçe.*”

DK 102’de rastladığımız **kändük** sözcüğünün DLT’de Kençekçe olarak kaydedildiği söylenmiş ve sözcüğe “*flour jar(=un kavanozu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 298’deki **KENDÜK** maddesinde sözcük, “*bol’şoy glinyanıy kuvşin(=kilden yapılmış büyük kap)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 729’da sözcüğün kesinlikle İran kökenli olduğu bildirilmiştir. DLT’deki **al-kandüc** karşılığının aynı zamanda Farsça *kandü(Orta Farsça kandüg)* sözüyle benzeştiğinden söz edilir. Yapıtta sözcük, “*içinde hububat saklanan kilden yapılmış büyük kap*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1](I,480-13)

kester [1] “toprak kap; vazo”

DLT, 230; (I,457-13) “*kester: Saksı. Uç dilince.*”

DK 104’te bulunan **kästär** sözcüğü için yapıtta “*earthenware(=taoprak kap)*” karşılığı verilmiştir. DTS 303’teki **KESTÄ** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*gorşok, vaza(=çanak, vazo)*”dır. EDPT 749’da yer alan sözcüğün İran belki de Toharca kaynaklı olduğuna kesin gözüyle bakılmıştır. DLT’de Uç diline ait olduğu söylenen ve metinlerde bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün “*earthenware(=toprak kap)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS VIII, 2768’te bulunan **kesten** sözcüğünün “*çamurdan yapılan kerpiç*” anlamını taşıdığı belirtilmiştir. Ancak, bu sözcük yalnız Kerkük’ten derlenmiştir.

DLT[1](I,457-13)

kıftu [1] “maka” bk. *Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere*

(s. 204)

kirit(II) [1] “kilit, anahtar”

DLT, 180; (BA; I,357-18) “*kirit: Anahtar. Bu kelime Arapçaya yakındır;(...)*”

DK 107’de sözcük için “*key(=anahtar)*” karşılığı verilmiştir. DTS 309’daki **KIRIT** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*klyuç(anahtar)*”tur. EDPT 738’de

sözcüğün, Hint-Avrupa kaynaklı olma olasılığı üzerişnde durulmuştur. Yapıtta sözcüğün, Arapça kaynaklı, Grekçe kleis sözüyle kan bağı olan bir Sogdca alıntı olduğı dile getirilir. DLT’de sözcüğün Arapça aynı anlamdaki sözcüğe yakınlığının; Arapça **ıqlid** sözündeki -q- nın k-ye; -r-nin -l-ye; -d nin -t ye dönüştüğünün, baştaki ı- nın da kaldırıldığına dile getirildiğı anlatılır. TES 244’te “*anahtar yardımıyla çalışan kapatma aleti*” biçiminde tanımlanan sözcüğün çağdaş türk lehçelerindeki durumlarından söz edilir. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçede **kirit** biçiminde görüldüğünden ve Kaşgarlı Mahmut’un sözcüğün kökeniyle ilgili yukarıda da verdiğimiz açıklamaları ve Clauson’un sözcük hakkında verdiği bilgiler aktarılır. Maddenin devamında, sözcüğün Türkçeye Farsçadan geldiğinin anlaşıldığı, Farsça **kilid** biçiminin Orta Türkçede **kirit** biçiminde görülmesinin nedeninin Türkçe **kir-(>gir-)** fiilinin baskısı olduğı anlatılmıştır.

Ağız sözlüklerinde yer almayan **kilit** sözcüğü TS 2, 1322’de “*1.anahtar, düğme gibi takılıp çıkarılabilen bir parça yardımıyla çalışan kapatma aleti, 2.den.bir yanı değirmi, öbür yanına demir çubuk geçirilmiş olan yarım halka*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün, Farsça **kelid**, **kilid** biçiminden geldiğı belirtilmiştir.

DLT[1](I,357-18)

korluk [1] “kırmız testisi”

DLT, 238; (BA; I,473-13) **kurluk**; “*kurluk: İçinde kırmız biriktirilen küçük testi.*”

DK 143’te **qör** maddesi altında yer alan sözcük için verilen karşılık “*skin (for koumiss)(= içinde kırmız sdaklanan deri)*”tır. DTS 458’te bulunan **QORLUQ** maddesinde, sözcüğün “*içinde ekşi süt saklanan kap*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 658’de, sözcüğün 2 **ko:r** adından türediğı ve “*içinde ekşi süt saklanan eski bir deri tulum*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA;) **kurluk**; I,473-13)

köçürme [1] “taşınabilir ocak”

DLT, 246; (BA; I,490-26) “*köçürme: ‘köçürme ocak: bir yerden öbür yere göçürülebilen ocak.*’”

DK 107’de **köç-**(*set out(troops)=toplu halde yola koyulmak*) fiili altında yer alır. Yapıtta, sözcüğe İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın **yunqala**

olduğu belirtilmiştir. DTS 311'dek, **KÖÇÜRME** maddesinde sözcük için “*perenosny, peredvinyoy(=taşınabilir, menkul)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, **köçürme oçuq** yapısı için verilen karşılık “*perenosnaya peçka(=taşınabilir ocak)*”dır. EDPT 699'da, sözcüğün **köçür-** fiilinden türediği belirtilmiş, DLT'deki **köçürme oçuk** söz grubu için “*bir yerden bir başka yere götürülebilen ocak*” karşılığı verilmiştir.

Bu birleşik yapı, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,490-26)

köpsün [1] “şilte, minder”

DLT, 220; (BA; I,437-24) “*köpsün: Şilte, minder.*”

DK 110'da, sözcük **kök**(*girth(saddle)=eyer kuşağı*) sözcüğü ile ilişkilendirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*mattress, soft bedding(=şilte, yumuşak yatak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 317'de, sözcüğün “*tyufyak(=şilte)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 691'de okunuşunun sorunlu olduğu düşünülen sözcüğün anlam açısından **köpçük** ve **köben** ile ilişkili olduğu belirtilir. Bir kez saptandığı söylenen sözcük için yapıtta verilen karşılık “*a soft bolster or mattress(=yumuşak yastık ya da şilte)*”tir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,437-24)

körge [1] “ağaç tabak”

DLT, 216; (BA; I,430-20) **körke** “*körke: Ağaçtan yapılmış tabak. Kençekçe.*”

DK 110'da **körgä** biçiminde karşımıza çıkan sözcük için yapıtta, “*wooden plate(=ağaç tabak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 317'de, sözcüğün “*derevyannoe blyudo(=ağaç tabak)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 741 vd'de bulunan **körge** maddesinde, sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu belirtilerek bir kez saptanan, Kençekçe olduğu kaydedilen sözcüğün *kendük* gibi İran kaynaklı bir sözcüğe benzediği dile getirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*ağaçtan yapılan tabak*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **körke**; I,430-20)

kuyma(II) [1] “kalıba maden dökülerek yapılmış nesne”

DLT, (III,174-3) “(…) *Herhangi bir madenden, çekiçle dövme suretiyle yapılmış olan havan, kandil ucu ve çekiç gibi aygıtların hepsine 'kuyma' denir.*”

DK 145'te ***quğ-**(*pour=dökmek*) fiili altında yer alan sözcük için, yapıtta verilen karşılık "*kalıba dökülerek yapılan araç*"tır. DTS 464'te yer alan **QUYMA II** maddesinde, sözcük için "*dökme ürün, döküm*" karşılığı verilmiştir. EDPT 677'de bulunan **kuyma** (kuğma) maddesinde, sözcüğün **kuy-** (**kuğ-**) fiilinden türediğı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT'de "*yağla yapılan bir ekmek türü*" ve "*herhangi bir madenden kalıba dökülerek yapılmış havan, kandil ucu veya çekiç gibi nesne*" anlamlarında kullanıldığı vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,174-3)

kürgek [1] "kürek"

DLT, 411; (BA; II,289-25) "*kürgek; Gemi küreğı ve her çeşit kürek.*"

DK 115'teki **küri-**(*dig up(horse; ground; sweep away(snow)=at yeri kazmak; toprağı kazmak; karı süpürmek, sıyırmak*) fiili altında yer alan **kürgäk** için "*oar; shovel(=kürek)*" karşılığı verilmiştir. DTS 328'de bulunan sözcük için "*1.lopata(=kürek), 2.veslo(=kayık küreğı)*" karşılıkları verilmiştir. EDPT 742 vd'de sözcüğün **küri-** fiilinden türediğı ve "*spade shovel; oar(=bahçıvan küreğı; kayık küreğı)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD 2, 102'de **kürek** sözcüğü "*cezve*" anlamındadır. DS VIII, 3044'te bulunan **kürek(I)** için verilen karşılık da "*cezve*"dir. Sözcüğün, bu anlamı, işlev benzerliğı nedeniyle kazandığı açıktır. TS 2, 1440'ta gördüğümüz sözcük, "*1.toprak, kömür, gibi şeyleri bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağılı bir uzun sapı bulunan araç, 2.küçük deniz teknelerini yürütmeye yarayan, bir ucu yassı, uzun ağaç, 3.kürek cezası*" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](II,289-25)

kürin [1] "içerisinde sebze taşınan küfe"

DLT, 204; (BA; I,404-19) "*kürin: Kürün, içerisinde kavun, karpuz, hıyar gibi şeyler taşınan küfe.*"

DK 115'te sözcük için "*basket(=sepet)*" karşılığı verilmiştir. DTS 329'da bulunan sözcük için, "*kavun, karpuz, salatalık taşımakta kullanılan derin sepet*" karşılığı verilmiştir. EDPT 746'da, okunuşu sorunlu bulunan ve bir kez saptandığı

belirtilen sözcüğün, “*karpuz, salatalık vb. şeyleri taşımakta kullanılan sepet*” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün alıntı olabileceği de vurgulanmıştır.

Sözcük, günümüzde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,4040-19)

lağun [1] “oyularak yapılmış içme kabı”

DLT, 207; (BA; I,410-6) “*lağun: Ölçek gibi oyulmuş bir şeydir; bununla süt, ayran ve buna benzer şeyler içilir.*”

DK 116’da sözcük için “*followed-out(drinking cup)(=içi oyulmuş içme kabı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 332’de gördüğümüz sözcüğün “oyularak yapılmış içme kabı” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 764’te yer alan **la:ğun** maddesinde, bir kez saptanan sözcüğün eski, yayılma alanı geniş bir kültür sözcüğü olduğu, Türkçe olup olmadığının açık olmadığı vurgulanmıştır. Brockelmann’ın sözcüğün Süryanicede, Grekçede ve Asurcada varlığından söz ettiği söylenmiş, sözcüğün kaynağının Asurca olabileceği üzerinde durulmuştur. Yapıtta, sözcüğün DLT’de “*su ve süt içmekte ya da hububat ölçmekte kullanılan bir tür kap*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,410-6)

lanğan [1] “çit”

M(31-32) “... *erdnilig yul bolur yul...-/// erdnilig lanğanlar –ülüg torlar altunluğ kongrağ(-lar) bolur..*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Bu nesne adının saptandığı tek yer olan Mattırsimit’te sözcüğün Çince *lan-kan* sözünden alındığı ve “çit” anlamını taşıdığı belirtilmiştir(Tekin, 1976; 427).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](31-32)

mançuk [1] “heybe”

DLT, 239; (BA; I,476-2) “*mançuk: Heybe, torba gibi at eğerine takılan şey.*”

DK 117’de sözcük için “*bag attached to saddle(=eyere eklenmiş çanta)*” karşılığının verildiğini görüyoruz. DTS 336’da yer alan sözcüğün, “*sırt çantası; heybe*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 767’de sözcüğün **man-(ba:n-)** fiilinden

türediği bildirilmiştir. Bir kez saptandığı söylenen sözcüğün “*heybe ve yem torbası benzeri eyere asılan herhangi bir nesne*” için kullanıldığı yapıtta söz edilenlerdendir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,476-2)

oğulumuk [1] “dayak olarak kullanılan düz ağaç parçası”

DLT, 85-6; (BA; I,149-15) “*oğulumuk: Üstüne tahıl atılmak için uzatılmış olan düz direk.*”

DK 39’da sözcük için “*supporting beam(=dayak, destek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 364’te, sözcüğün “*herhangi bir yükü desteklemekte kullanılan ağaç dayak*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 87’de, sözcüğün **oğul** adından türemiş gibi görüldüğü ancak, anlam bağının çok açık olmadığı belirtilmiştir. Yapıtta, bir kez saptandığı belirtilen sözcük için “*dayak olarak kullanılan herhangi bir düz ağaç*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,149-15)

saç [1] “saç, tava”

DLT, 508; (BA; III,147-5) “*saç: Tava.*”

DK 151’de yer alan sözcük için yapıtta, “*frying-pan(=tava)*” karşılığı verilmiştir. DTS 479’da gördüğümüz SAČ II maddesinde sözcüğün “*skovoroda(=tava)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 794’te bulunan 2 **sa:ç** (**sa:c**) maddesinde, sözcük için “*pişirmekte kullanılan demir sahan, tava vb.*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün Osmanlıcaya **sac** biçiminde geçtiği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi yer almaz.

Sözcük, SDD’de ve DS’de yer almaz ancak, DS’de **saca**, **sācāk** gibi yapılara rastlamak mümkündür. TS 2, 1877’de **sac** sözcüğü “*1.yassı demir çelik ürünü, 2.bu nesneden yapılmış dışbükey pişirme aracı, 3.sacdan yapılmış olan*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün geçmişten günümüze anlam genişlemesi yaşayarak ulaştığını görüyoruz.

DLT[1](III,147-5)

sağır [1] “kadeh”

DLT, 205; (BA; I,406-16) “*sagır: İçerisine şarap konulan havana benzer söbü bir kap.*”

DK 151’de, **sāyir** biçiminde yer alan sözcüğün “*koni biçiminde havan benzeri bir şarap kabı*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 480’de bulunan **SAYİR I** maddesinde sözcük, “*sıvılar için yapılmış kap*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 814’teki 2 **sa:ğır** maddesinde sözcüğün Farsça *sāğar* sözünden alındığı belirtilmiştir. Sözcüğün **sağrak** sözcüğüyle ilişkili olduğu söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “*cup, goblet(=fincan, kadeh)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS IX, 3513’teki, **sağır(I)** sözcüğü söz konusu nesneyle ilgili olmalıdır. Yapıtta, sözcük için “*şarap*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,406-16)

sarnıç [1] “*deri tulum*”

DLT, 228; (BA; I,454-26) “*sarnıç: Deve derisinden yapılan su tulumu; ağaçtan oyulmuş kap.*”

DK 155’te, **sarnič** biçiminde gördüğümüz sözcük için “*leather milking pail(=deri süt tulumu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 489’da bulunan **SARNİÇ** maddesinde, sözcüğün “*ağaçtan ya da deriden yapılan tulum*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 854’te yer alan sözcük için “*water container(=su kabı)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Farsça bir alıntı olduğu bildirilmiştir. Maddenin devamında, sözcüğün Osmanlıcada “*cistern(=sarnıç, su deposu)*” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 1915’te “*1.yağmur suyu biriktirmeye yarayan yer altı su deposu, 2.gemilerde bulunan saçtan yapılmış tatlı su deposu*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Arapça *sahrıc* sözünden alındığı bildirilmiştir. Sözcük, günümüze, anlam değişimi yaşayarak ulaşmıştır.

DLT[1](I,454-26)

saru [1] “*raf*”

DLT, 542; (BA; III,221-14) **serü** “*serü: Evlerde üzerine eşya konulan raf.*”

Sözcük, DK 159’da, **sār-** (*be patient, bear up=sabırlı olmak, dayanmak*) fiili altında yer almış, burada sözcük için “*shelf(=raf)*” karşılığı verilmiştir. DTS 497’deki sözcük için yapıtta verilen karşılık “*polka v dome(=evlerdeki raf)*”dir. EDPT 844’te

saru biçiminde yer alan sözcüğün, okunuşu konusunda temkinli davranılmıştır. Yapıtta, sözcüğün Çince **sekü** sözünden alınmış olabileceği bildirilmiş, sözcük için “*evlerde, üzerine bir şeyler konan raf*” karşılığı verilmiştir.

DLT[1](**serü**; III,221-14)

sasık [1] “saksı”

DLT, 192; (BA; I,382-1) “*sasık: Saksı. Sınır ve sınırın arkasındaki halk dilince.*”

DK 156’da sözcük için “*earthenware(=çanak çömlek)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de Uç ve ötesindeki halklarca kullanıldığının belirtildiği söylenmiştir. DTS 490’da yer alan **SASİQ** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*gonçarmie izdeliya(=çömlek)*”dır. EDPT 856’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün alıntı olduğuna kesin gözüyle bakılmıştır. Sözcük için “*earthenware(=çanak çömlek)*” karşılığının verildiği yapıtta, sözcüğün DLT’de Uç ve ötesindeki halklarca kullanıldığının söylendiği de belirtilmiştir.

Sözcük, günümüzde saksı biçiminde gördüğümüz sözcükle ilişkili midir?

DLT[1](I,382-1)

sasılık [1] “çöp kovası (?)”

M(57-35) “*.. şariputri motgalyan ...-iğ sasılıқта işi ... -ingizler tip yala-... umadın ezrua... (k)odı inip (...)*”

DTS’de ve EDPT’de yer almayan sözcük için saptandığı tek yapıt olan Maytrısimit’te, “*çöp kovası(?)*” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 455).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](57-35)

serim [1] “ibrik, testi gibi kapların ağzına süzgeç olarak gerilen ipek kumaş parçası”

DLT, 200; (BA; I,397-21) **sarım** “*sarım: İbrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnenin süzülmesi için bu kapların ağzına gerilen ipek kumaş parçası.*”

Sözcük, DK 159’da yer almış ve “*filter(wine)(=şarap süzgeci)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 488’de yer alan **SARİM** sözcüğü de, “*sıvıları süzmekte kullanılan*

ipek parçası” anlamındadır. EDPT 852’de, **ser-** fiilinden türediği söylenen sözcük için “*strainer(=süzgeç)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](**sarım**; I,397-21)

senek [1] “ağaçtan oyulan su kabı”

DLT, 604; (BA; III,367-1) “*sengek: Su içilen testi, ağaçtan oyulan su kabı. Oğuzca.*”

DK 159’da sözcük için “*jug, jar(=testi, kavanoz)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de Oğuzca kaydıyla yer aldığından da söz edilmiştir. DTS 495’te bulunan **SEŋÄK** maddesinde sözcüğün “*sosud dlya vodi, kuvşin(=sıvılar için kap, güğüm)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 838’de, sözcüğün Anadolu’da oldukça geniş bir alana yayıldığı bildirilmiş, Azerîcede de varlığından söz edilmiştir. DLT’de, sözcüğün Oğuzca olduğunun bildirildiğinden söz edilerek, sözcük için “*ağaçtan ya da topraktan yapılan su kabı*” karşılığı verilmiştir. TES 361’de bulunan ve yerel bir kullanım olduğu bildirilen senek sözcüğü, “*çam ağacından oyulmuş su kabı*” biçiminde tanımlanmış, ağızlarda **sinek (<sinék)** biçiminin de bulunduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçede **senek** biçiminde görüldüğünden, bunun Kaşgarlı Mahmut’a göre Oğuzca olduğundan söz edilmiş, sözcüğün kökeninin bilinmediği, Moğolca *senggesün, segesün* biçimiyle birleştirilmesinin yanlış olduğu söylenmiştir.

SDD 3, 1025’te yer alan **senek** sözcüğü, “*1.çam ağacından yapılan su testisi, 2.topraktan yapılmış su testisi, 3.bakır güğüm, (...)*” biçiminde tanımlanırken, yapıtın 1230. sayfasında gördüğümüz **sinek** ve **sinék** maddesinde sözcük için “*çamdan oyma testi, bardak*” karşılığı verilmiştir. DS IX, 3581’de bulunan **senek(I)** sözcüğü, “*1.çam ağacından oyularak yapılan su kabı, tahta testi, 2.toprak su testisi, küp, 3.bakır güğüm*” anlamlarını taşır. Yapıtın 3639. sayfasında yer alan **sinek** sözcüğü de **senek(I)-1** maddesine gönderilmiştir. Sözcük, TS 2, 1940’da hlk. kısaltmasıyla yer alan sözcük, yapıtta, “*çam ağacından yapılmış su testisi*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](III,367-1)

serk [1] “saksı ve saksı kırıkları”

DLT, 178; (BA; I,353-14) “*serk: Saksı ve saksı kırıkları.*”

DK 159’da **särk** biçiminde gördüğümüz sözcük için “*earthenware, potsherd(=çanak çömlek, kırık çömlek parçası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 497’de

bulunan **SERK** maddesinde, sözcüğün “1.gliyanaya sosuda(=toprak kap); 2.çerepki(=kap kacak kırığı)” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 850’deki **serk** sözcüğünün yapıtlarda bir kez saptandığı belirtilmiş, sözcük için “*earthenware and broken pieces of it(=çanak çömlek ve kırılmış parçaları)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,353-14)

sındu [1] “makas”

DLT, 210-1; (BA; I,418-15) “*sındu: Sındı, makas. Oğuzca.*”

DK 162’de bulunan **sındu** sözcüğü **si-** (*break; rout=kırmak; kökünden çıkarmak*) fiiline gönderilmiş, yapıtın 160. sayfasındaki bu madde altında **sındu** için “*shears(=makas)*” karşılığı verilmiştir. DTS 504’teki **SİNDU** maddesinde sözcüğün, “*nojnitsı(=makas)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 836’da gördüğümüz **sındu** sözcüğü için “*scissors(=makas)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada ve Türkmencede bulunduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. TES 364’te gördüğümüz **sındı**<**sındu** maddesinde, “*makas*” anlamındaki sözcüğün ağızlarda **sındı**, **sındu** ve **sindi** biçiminde kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, Brockelmann’ın sözcüğü **-du** ekiyle oluşmuş adlar altında sıraladığından, Doerfer’in **sın-** fiiliyle ilişkilendirdiğinden, Clauson’un sözcüğün alıntı olabileceği yolundaki görüşünden söz edilmiştir.

SDD 3, 1217’deki **sındı** sözcüğü **kaçı** maddesine gönderilmiş, SDD 2, 807’deki sözcük için “*makas*” karşılığı verilmiştir. SDD 3, 120’daki **sindi** sözcüğü de “*makas*” anlamındadır. DS IX, 3610’da yer alan **sındı** sözcüğü “*makas*” karşılığında, yapıtın 3638. sayfasındaki **sindi** sözcüğü de yukarıdaki **sındı** maddesine gönderilmiştir. Sözcük, TS 2, 1967’de hlk. kısaltmasıyla ve “*makas*” anlamıyla verilmiştir.

DLT[1](I,418-5)

sırlıg [1] “sırla kaplanmış kap”

DLT, 163; (BA; I,324-9) “*sır: Kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış yapılan macun. ‘sırlıg ayak: sırlı, nakışlı kâse.’*”

DK 163’te, **sır** (*lacquer=vernik*) maddesi altında değerlendirilen sözcük için herhangi bir karşılık verilmemiştir. DTS 505’te yer alan sözcük için “*boyanmış süslenmiş*” karşılığı verilmiş, **sırlıy ayaq** yapısının “*boyanmış kâse*” anlamında

kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 851’de, sözcüğün 1 **sır** adından geldiği ve “*lacquered(=verniklenmiş)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS IX, 3617’de bulunan ve Niğde’den derlendiği bildirilen **sırlı** sözcüğü, yapıtta, “*sırlanmış, sır sürülmüş (küp ve çanak)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 1972’de de “*sır sürülmüş, sırlı olan*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,324-9)

sibek(II) [1] “küçük çocukların sidiklerini akıtmak için beşiklerine yerleştirilen boru”

DLT, 195-6; (BA; I,389-5) “*sibek: Sübek, çocuğun içerisine işemesi için beşiğine konulan kamış.*”

DK 160’da **sibäk** biçiminde karşımıza çıkan sözcük için, “*reed (cradle urinal)(=beşikteki sidik kamışı)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta aynı maddede, bir diğer eş sesli sözcüğün “*pivot (hand-mill)(=mil)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 499’da gördüğümüz **SIBÄK I** sözcüğüne yapıtta verilen karşılık “*idrar akıtmak için çocukların beşiklerine yerleştirilen boru*”dur. EDPT 788’de, sözcüğün basit anlamının “*bir şeyin ortasına yerleştirilen uzun nesne*” olduğu, buradan “*değirmen taşını döndüren mil*” ve “*çocukların sidiklerini akıtmak için beşiğe yerleştirilen kamış*” anlamlarını kazandığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almaz.

Sözcük, SDD 3, 1225’te “*1.beşikteki küçük çocukların yataklarını kirletmemesi için beşiğe takılan tahtadan yapılmış içi delik boru, kamış, (...)*” biçiminde tanımlanmıştır. DS IX, 3628 *vd*’de yer alan **sibek(I)** sözcüğünün de “*1.küçük çocukların yataklarını kirletmemeleri için beşiğe takılarak sidiği oturağa götüren tahta boru, kamış, 2.çocuk oturağı*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük ölçünlü dilde kullanılmamaktadır. DS X, 3672’de yer alan ve “*1.musluk, 2.ibrik vb. emziği*” anlamlarında kullanıldığı belirtilen **söbek(VI)** sözcüğü nesneyle ilişkili midir?

Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,389-5)

sögen [1] “eyere asılan bohça”

DLT, (I,403-8) **süken** “*süken: Eşek yükünün bir tarafında olan sepet, sele gibi şeyler, seklem.*”

Sözcük, DK 165'te, **sögän** ? biçiminde yer almış ve “*basket or pack-saddle(=sepet ya da eyer bohçası)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 517'de bulunan sözcük için “*eyerin yan tarafına asılan sele*” karşılığı verilmiştir. EDPT 821'de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün bir kez geçen diğer sözcükler gibi alıntı olabileceği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a pack saddle(=eyer bohçası)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **süken**; I,403-8)

susgak [1] “kepçe”

DLT, 237; (BA; I,470-28) “*susgak: Susak, kendisiyle su ve suya benzer şeyler alınan nesne. Karluk, Kıpçak ve bütün göçebeler dilince.*”

Sözcük, DK 169'da ***sus-** (*kepçe ile daldırmak, su çekmek*) fiili altında yer almış, DLT'de, Karluk, Kıpçak ve bütün göçebelere kullanıldığının belirtildiği yapıtta sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT'deki Arapça karşılığın *yuyrafu* olduğu söylenmiştir. DTS 514'teki **SUSYAQ** sözcüğü için “*çerpak(=kepçe)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 856'da, sözcüğün “*kepçe ile almak*” anlamındaki **sus-** fiiline eklenen **-gak** ekinden oluştuğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*ladle, scoop(=büyük kepçe)*” karşılığı verilmiştir. TES 378'de, “*ağaçtan oyulmuş su kabı*” biçiminde tanımlanan sözcüğün ağızlarda “*su kabağından yapılmış su kabı*” için de kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçede **susgak** biçiminde görüldüğü, çağdaş lehçelerde “*su çekmek*” anlamında kullanılan **sus-** fiilinden türediğinin açık olarak görüldüğü bildirilmiştir.

SDD 3, 1256 vd'de bulunan **susak** sözcüğü, “*1.ağaç maşrapa, 2.değirmencilerin hak almak için kullandıkları ölçek, (...), 4.kuyulardan su çekmeğe yarayan her çeşit kova veya ağaç testi, 5.su kabağından oyulmuş maşrapa, 6.bahçıvan kovası*” biçiminde tanımlanmıştır. DS IX, 3699 vd'deki **susak(I)**, “*1.ağaçtan oyulmuş su kabı, ağaç maşrapa, 2.sukabağından oyulmuş maşrapa, 3. kuyudan su çekmeye yarayan her çeşit kova ya da testi, 4.topraktan yapılmış su bardağı, 5.süzgeçli bahçe kovası, bahçıvan kovası*” ve **susak(III)**, “*değirmencilerin öğüttükleri tahıldan emekleri karşılığında pay almak için kullandıkları ölçek*” anlamlarını barındırmaktadır. Sözcük için TS 2, 2044'te verilen 3. anlam da söz konusu nesneyle ilgilidir: “*hık. su kabağından yapılmış veya ağaçtan oyulmuş maşrapa*”. Sözcüğün anlamında geçmişten günümüze bir genişleme olduğu görülmektedir.

DLT[1](I,470-28)

susık [1] “kova (bir diyalekte)”

DLT, 192; (BA; I,382-3) “*susık: kova. Bir diyalekte; bunu ben işittim.*”

DK 169’da ***sus-** (*kepçe ile almak, su çekmek*) maddesi altında ele alınan **susaq** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*bucket(=kova)*”tır. DTS 514’teki **SUSİQ** maddesinde, sözcüğün “*vedro, bad’ya(=kova)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 856’da yer alan sözcüğün, DLT’de sonradan harekelendiğinin anlaşıldığı, **susğa:k** sözcüğünün ikincil biçimi olabileceği ve yazımın **susak** biçiminde olması gerektiği belirtilmiş, sözcük için “*bucket(=kova)*” karşılığı verilmiştir.

Susık sözcüğü, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,382-3)

süpürgü [1] “süpürge”

DLT, 245; (BA; I,490-10) “*süpürgü: Süpürge.*”

DK 171’de **süpür-** (*sweep=süpürmek*) fiili altında yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*broom(=süpürge)*”dur. DTS 517’deki **SÜPÜRGÜ** maddesinde, sözcüğün “*metla(=süpürge)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 792’de gördüğümüz **süpürgü (sipirgi)** maddesinde, sözcüğün **sipir-** fiilinden türediği ve “*broom, brush(=süpürge, fiça)*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Günümüze **süpürge** biçiminde ulaşan sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmaz. Ölçünlü dilde kullanılan sözcük, TS 2, 2052’de, “*1.süpürmeye yarayan araç, 2.elektrik süpürgesi*” biçiminde tanımlanmıştır. Teknolojik gelişmeler nedeniyle bu sözcük, işlevleri aynı olan elektrikli bir süpürme aracı için de kullanılır olmuştur.

DLT[1](I,490-10)

talğuç [1] “hayvan sırtındaki yükü dengelemekte kullanılan sopa”

DLT, 228; (BA; I,453-9) “*talğuç: Hayvan sırtına yükletilen yükü ip arasına sokulan bir ağaçtır; birkaç defa bükülünce yükü sıkar, denk sarkmaz.*”

DK 174’te, **tal-** (*strike=çarpmak*) fiili altındaki **talq-** (*tutturmak, bükmek, çarpmak*) maddesinde yer alan **talγüç** için yapıtta verilen karşılık “*ağaçtan yapılan yük tutturucu nesne*”dir. DTS 528’deki **TALγÜÇ** maddesinde, sözcüğün “*hayvan sırtındaki yükleri sıkıştırmakta kullanılan sopa*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 496’da gördüğümüz ve yapıtlarda bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, ***talk-** fiiline

eklenen **-ğu:ç** ekiyle oluştuğu bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için “*a toggle(=bir tür dirsek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,453-9)

tañ [1] “elek, süzgeç”

DLT, 600; (III,355-20) “*tañ: Elek. Arguca.*”

DK 176’da bulunan ve DLT’de Arguca olduğunun bildirildiği belirtilen sözcük için yapıtta, “*sieve(=elek, kalbur)*” karşılığı verilmiştir. DTS 532’de gördüğümüz sözcük için “*sito, peşeto(=elek, kalbur)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 511’de yer alan ve bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün alıntı olması gerektiği bildirilmiş, ancak, bu konuda gene de temkinli olunmuştur. Yapıtta, DLT’de Arguca olarak yer aldığı bildirilen sözcük için “*sieve(=elek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,355-20)

tim [1] “tulum, şarap tulumu”

DLT, 503; (BA; III,136-10) “*tim: Şarap dolu tulum. ‘timci: şarapçı, meyhaneci.’ Bir takımları şarap satana da ‘tim’ derler.*”

Sözcük için DK 190’da “*full wineskin; wine-merchant(dolu şarap tulumu; şarap satıcısı)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 561’de bulunan **TIM** maddesinde, sözcük için, “*1.içi şarap dolu tulum; 2.şarapçı*” karşılıkları verilmiştir. EDPT 503’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün yanlış anlaşılma olabileceği bildirilmiştir. Giles kaynak gösterilerek Çince “*shop(=dükân)*” anlamındaki *tien* sözünden alınmış olabileceği bildirilir. Yapıtta, sözcüğün, “*şarap dolu deri tulum*” ve “*şarap satıcısı*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,136-10)

toqurqa [1] “kapların kulpu”

DLT, 245; (BA; I,489-20) “*toqurka: Küp ve ibrik gibi şeylerin kulpu.*”

DK 196’da **toqurqa** sözcüğünün “*spigot(=tapa, tkaç)*” anlamında olduğu belirtilmiştir. DTS 577’de gördüğümüz **TOQURQA I** maddesinde sözcük için “*ruçka sosuda(=kapların kulpu)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 473’te, bir kez saptandığı ve

Türkçe bir biçim olmadığı bildirilen sözcüğün alıntı olma ihtimali üzerinde durulmuş, Moğolcada “*çadır keçesi*” anlamındaki **toğurka** ile bağlantısının olmadığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a spout(=muluk, emzik)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,489-20)

tuşsu [1] “şamdan”

DLT, 609; (BA; III,378-7) **tünğşü** “*tünğşü: Şamdan.*”

Sözcük için DK 200’de yer alan **tuşsu** maddesinde “*lantern(=fener, fanus)*” karşılığı verilmiştir. DTS 597’deki **TÜŞSÜ** sözcüğü için “*podsvetnik(=şamdan)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 526’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün Çince olduğunun kesin olduğu bildirilmiştir. İlk hece olan **teng** sözcüğünün Çince “*lamp(=lamba)*” anlamında kullanıldığı, ikincisinin ise tanımlanamadığı bildirilmiş, sözcük için “*a lantern(=fener)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; **tünğşü**; III,378-7)

tütek [1] “ibrik ve benzeri nesnelerin emziği”

DLT, 194; (BA; I,386-20) “*tütek: İbrik ve ibriğe benzer şeylerin emziği.*”

Sözcük, DK 206’da, **tüt-** (?**tütä-**) (*smpoke, smoulder=tütmek, yanmak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için, “*spout(=emzik)*” karşılığı verilmiştir. DTS DTS 601’de bulunan **TÜTÄK** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*nosik (çaynuka, kuvşuna)(=çaydanlık ve testi gibi şeylerin ucu)*”tir. EDPT 455’te, **tüte-** fiilinden türediği söylenen sözcüğün, “*a spout(=emzik)*”, “*a tube; a pipe as a musical instrument; water pipe(=tüp, müzik aleti borusu, su borusu)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,386-20)

yapğut [1] “yün didintileriyle doldurulmuş minder vb.”

DLT, 460; (BA; III,38-10) “*ya pğut: Yün veya kıl didintileri doldurulmuş olan minder ve buna benzer şeyler.*”

Sözcük için DK 213’te, “*pillow(=yastık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 235’te sözcük için verilen karşılık, “*tyufyak(=şilte)*”tır. EDPT 874’teki **yapğut** (?d-)

maddesinde, bir kez saptandığı söylenen sözcüğün **yap-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, “*dolgu maddesi ya da yün ya da tüyle doldurulmuş nesne*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,38-10)

yasgaç [1] “hamur tahtası”

DLT, 461; (BA; III,38-16) “*yasgaç: Yasdıgaç, hamur tahtası. Aslı ‘yası yıgaç’ tır, ‘yassı ağaç’ demektir.*”

DK 217’de, **yas-** (*küme yi dağıtmak; yay gevşetmek; gölgelik açmak*) fiili altında yer alan sözcüğün, “*hamur merdanesi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 245’te, sözcük için, “*1.yassı; 2.yassı levha*” karşılıkları verilmiştir. EDPT 975’te sözcüğün, **yas-** fiilinden türediği bildirilmiş, Kaşgarlı Mahmut’un etimolojisinin hatalı olduğu bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için, “*hamur açma merdanesi*” karşılığı verilmiştir.

DS 3, 1489’daki **yassıağaç** sözcüğü, “*hamur tahtası*” biçiminde tanımlanmıştır. Aynı yapıttaki **yastaç, yastağaç, yastiaç, yastiağacı, yastiağaç, yastığaç, yastigeç** sözcükleri de aynı anlamı karşılamaktadır. DS XI, 4195’teki **yastığaç** sözcüğü, “*1.[→yaslaç, āç] 2.üstünde odun kırılan kütük*” anlamlarını taşıırken yapıtın 4193. sayfasındaki **yaslaç, yaslāç** maddesi, “*üstünde hamur açılan, yemek yenilen tahta*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıttaki, **yastiaç, yastiağacı, yastiağaç, yastigeç** sözcükleri de aynı anlamı taşımaktadır. TS 2, 2404’teki **yastağaç** sözcüğü de hlk. kısaltmasıyla, “*üstünde hamur açılan, yemek yenilen tahta*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2] (BA; III,38-16; **yası yıgaç**; III,38-16)

yemeçük [1] “buğday taşınan küçük çuval”

DLT, 465; (BA; III,48-11) “*yemeçük: Buğday taşınan küçük çuval.*”

DK 222’de gördüğümüz **yämäçük** maddesinde, sözcük için “*small sack(=küçük çuval)*” karşılığı verilmiştir. DTS 255’te, sözcüğün, “*nebolşoy meşok dlya pşenitsı(=buğday konulan küçük çuval)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 935’te **yè-** fiilinden gelen ***yème:** adından türemiş olabileceği bildirilen sözcüğün, taranan metinlerde bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, “*buğday taşımakta kullanılan küçük çuval*” anlamında olduğu söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,48-11)

yergüç [1] “fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılan uzun ince ağaç parçası”

DLT, 272; (BA; I,452-9) **yerküç** “*yerküç: Kılıç gibi tahtadan yapılmış uzunca, enli bir ağaç parçasıdır; fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır.*”

DK 223’te yer alan **yärgüç** maddesi, **bürgüç** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 83. sayfasında **bür-/ bur-** fiili altında yer verilen sözcüğün, “*fırındaki ekmekleri çevirmek için kullanılan ağaç*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 258’de yer alan **YERKÜÇ** maddesinde sözcük, “*fırındaki ekmekleri çevirmek için kullanılan sopa*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 965’teki **yergüç** maddesi, **bürgüç** sözcüğüne gönderilmiş, 362 vd.’de yer alan **bürgü:ç** maddesinde, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, DLT’de **yergü:ç** biçiminde yazıldığı, ancak **boğraç** ile **bösge:ç** sözcükleri arasında yer aldığı, anlamında **bür-** fiiliyle ilişkili olduğu, dolayısıyla sözcüğün **bürgü:ç** olması gerektiği belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için, “*fırındaki ekmekleri çevirmekte kullanılan kılıç benzeri ağaç parçası*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; **yerküç**; I,452-9)

yuğurğuç [1] “oklava”

DLT, 247; (BA; I,493-19) “*yugurğuç: Şehriye ile şehriyeye benzer şeyler açmakta kullanılan oklağı.*”

DK 229’da, **yoğur-** (*knead=yoğurmak*) fiili altında yer verilen sözcük için “*pastry-roller(=merdane)*” karşılığı verilmiştir. DTS 270’te sözcük için verilen karşılık “*skalka(=oklava)*”dır. EDPT 907’de yer alan **yuğurğu:ç** sözcüğünün bir kez saptandığı ve “*a roller(=merdane)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün **yuğur-** fiilinden türediği bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,493-19)

yüdrük [1] “yükçük, üzerine eşya konulan nesne”

DLT, 463-4; (BA; III,45-10) “*yüdrük: Yükçük, üzerine eşya ve elbise konan şey; dolap, masa ve buna benzer şeyler.*”

DK 235'te, *yü- (*carry, load=taşımak, yüklemek*) fiili altındaki **yüdü-** (< **yüd**) maddesi içinde yer verilen sözcük için "*platform(=yüksekçe yer, platform)*" karşılığı verilmiştir. DTS 283'te, sözcüğün, "*elbise ve eşya dolabı*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 892'de gördüğümüz sözcüğün **yüdü-** fiilinden türediği, yapıtlarda bir kez saptandığı ve "*eşya ve elbise istif edilen yüksekçe yer*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,45-10)

1.6. DOKUMA VE KUMAŞ ADLARI

Bu bölümde yer alan 41 kumaş ve dokuma adı toplam 204 kez kullanılmıştır. Bu sözcüklerin büyük çoğunluğunun alıntı olduğu göze çarpmaktadır. Türkçe olduğu kesin olarak bilinen on üç sözcükten dokuzu fiilden türemiş nesne adıdır. Günümüzde ağızlarda ya da ölçünlü dilde yaşayan bu on kumaş adından dördünün kökeni konusunda yapıtlarda bilgi verilmemişken dördü Türkçedir. Günümüzde kullanılan bu on kumaş adından biri Arapça, biri Grekçeden Arapçaya oradan da Türkçeye geçen nesne adıdır.

ağı[51] "ipekli kumaş; mal mülk; hazine"

KT(G-6) "*süçiz salsınga yımşak ağısınga arturup, üküş Türük bodu öltüğ*"

BK(K4) "*süçig sabın yımşak ağın arıp irak [bod]unug ança yagatur ermiş*"

T(48) "*sarıg altün ürün küümüş kız kooduz ögri tabi ağı bunsız kelürti*"

HÇ(5) "*s(a)y t(ä)g: s(a)r(i)g: (a)lt(u)n(u)m: ık g(ä)rçin: (ä)gri t(ä)b](ä)m: (a)gı y(ü)d(ä)r: (a)t(a)n(i)m(...)*"

KİP(46) "*(...) el kalın satıpçılarız başlap yalçısı yirçisi bolup ertingü ölüş ağı barım ağır yükler birle ol yağılar ara uduzup iltgeki sakınsar ertingü alp erür..*"

KP(IX-2) "*tänrim elig törüg ağı barım tutar ağı barım alkınsar el törü neçük tutar biz*"

M(10-16) "*men yime allım ağı barım iliksiz tutuksuz kö-ngülin buşı birdim*"

Man(I,13-4) "*yme ağı bar(a)m közinge neng il-enmegei..*"

KB(2916) "*yaşıl kök sarif al ağı ton kedip*

aşağı kötürse yaraşur yarıp"

DLT, 57; (BA; I,89-20) “ağı: ipekli kumaş”

DK 6’da, sözcük için “*brocade(=ipek kumaş)*” karşılığı verilmiştir. DTS 17’de, sözcüğün, “1.hazine; 2.ipek kumaş” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 78’de, sözcüğün 11. yüzyıl sonrası metinlerinde “*silk brocade(=ipek kumaş)*” için kullanıldığı, daha önceki metinlerdeyse “*treasure(=hazine)*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmemiştir. UW 63’teki ağı maddesinde sözcüğün, “(beweglicher) Besitz, Schätze(=gayrimenkul, hazine)” ve “*stoff(=kumaş)*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

SDD 1,74’te yer alan ağı sözcüğü, “*tırtıl böceği*” için kullanılırken aynı sayfadaki ağı kurdu için de aynı karşılık verilmiştir. DS I, 78’deki ağ(IV) maddesi, “*ağaç ve çalılarda yuva yapıp yaprak yiyen tırtıl*” biçiminde tanımlanmış, yapıtta yer alan ağböce, ağ böcü, ağı(I), ağı böceği, ağı böcesi, ağı böcüsü, ağı kurdu gibi yapıların sözcükle ilgili olduğu belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

KT[5](G-5; G-6; G-7[2]; K-12); BK[5](K-4[2]; K-5[3]); T[1](48); KÇ[1](5); O[1](12); AY[3](525/21; 543/20; 683/15); KİP[1](46); KP[5](VII-6; VII-9; IX-2[2]; XII-6); M[2](10-16; 13-1); Man.[1](I-13-4); MTT[1](427); KB[23](902; 1034; 1426; 1546; 1719; 1926; 2742; 2799; 2822; 2916; 3181; 3416; 4228; 4424; 4426; 4661; 4768; 4773; 5367; 5368; 5422; 5799; 6523); DLT[2](BA; I,89-20; II,153-8)

böz [36] “bez”

AY(444/15) “*arig yürüng bözde otrada t(e)ngrim sizing körküngüzni bedizetsün..*”

KP(II-4) “*böz batatu kars tokıyur takı yemä adruk uzlar kântü kântü uz işin işläyür..*”

M(24-9) “*alķu kedģü tonanģu böz ara bu böz erdni yig erür*”

TT(VI-391) “*ikiģü arquru turkuru kawşurup, turqu işgirti böz ulatı bir ad bolur..*”

KB(3616) “*ajumuģ neçe tirse öz ölgülüg*

iki böz tegir ol sanga belģülüg”

DLT, 496; (BA; I,49-21) “*en: Yan tarafa olan genişlik. ‘bu böz eni neçe: bu bezin eni ne kadar*”

Sözcük, **böz** biçiminde ele alındığı DK 79’da, “*cotton cloth(= pamuklu bez)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 118’de, sözcük için “*pamuklu dokuma, keten, kumaş.*” Clauson, yapıtının 389. sayfasında sözcüğü, “*cotton cloth(=pamuklu bez)*” olarak

tanımlar. Maddenin devamında sözcüğün, Grekçeden alındığı belirtilir. Neredeyse tüm Türk dillerinde sözcüğün –ö- sesini taşıdığı ancak nadir olarak **bez** ve **biz** biçimlerinin de görüldüğünün vurgulandığı yapıtta bu ses farklılığının sebebi Arapça *bazz* ve Grekçe *visso* söyleyişlerine dayandırılır.

Sözcük ölçünlü dilde **bez** biçiminde yaşamaktadır. TS 1, 283'te sözcük, " *Ar. bezz 1.Pamuk veya keten ipliğinden yapılan dokuma(...). 2.Pamuktan, düz dokuma(...). 3.Herhangi bir cins kumaş(...). 4.Herhangi bir iş için kullanılan dokuma(...). 5.Gelişigüzel kumaş parçası, çaput(...). 6.Bezden yapılmış(...).*" biçiminde tanımlanmıştır.

AY[2](34f/12; 444/15); KP[1](II-4); M[6](21-26; 24-4; 24-9; 24-10; 24-12; 24-24); U[1](II,70-5); TT[1](VI-391); KB[7](1238; 1420; 3616; 4700; 6374; 6443; 6552); DLT[20](BA; I,21-17; I,49-21; I,117-5; I,152-9; I,382-13; I,477-28; II,129-12; II,308-15; II,337-10; II,345-14; II,365-7; III,51-14; III,69-13; III,101-8; III,122-25; III,198-20; III,268-18; III,291-7; III,296-3; III,352-6)

örtüg [23] "örtü"

AY(86/15) ":: *abıyas tıtaglıg alku kılınçlıg örtüglerin üzerler keserler..*"

M(31-25) **örtük** "*.. taķı yime tegirmile ķalaķdar ısırķalar.../ nü turur.. teg ögrünçülegülüg ögenler bolur.. alķu üstün örtük altın yapaķı yiringe tegi altunluğ kümüşlüg vayturılağ saprırlağ bolur(...)*"

Man(III,7-5) "*ol yaruq örtük sayu ai tngri ordusu kūn tngri ordusınqa yayuyur..*"

KB(1897) "*ķamuğ nengke örtüg bolur baķsa kōz*

kōngülke yoķ örtüg munı bilgü öz"

DLT, 64; (BA; I,103-18) "*örtük: Bir şeyin örtüsü; eğer örtüsü: Büyüklerin mezarlarına örtülen ipekli kumaş gibi her şeyin örtüsüne de böyle denir.*"

DK 49'da **ört-** (*cover=örtmek*) fiili altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT'deki Arapça karşılığının *satra*, *γitā*' olduğu belirtilmiştir. DTS 390'da bulunan **ÖRTÜĞ** maddesinde, *sözcüğün "1.ukritie, skritie(=örtme, saklama); 2.pokrıvalo(=örtü)"* anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 205 *vd'*de, **ört-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün genel olarak "*covering(=örtü)*" karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de bulunmaz. DS IX, 3350 *vd'*de gördüğümüz **örtü(I)** sözcüğü, "*1.yatak, 2.yorgan*" anlamında kullanılmaktadır. Yapıttaki **örtü(II)** için de "*çatı*"

karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. TS 2, 1738’de bulunan **örtü** sözcüğü “1.örtmek için kullanılan şey, 2.yapılarda çatı, dam” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[8](72/21; 76/17; 78/22; 78/23; 83/16; 86/15; 238/6; 504/19); U[3](33-5; II,34-14; II,43-9); KB[7]1897[2]; 3919[2]; 5818[2]; 5663); M[3](**örtük**; 31-25; 83-42; 85-14); Man[1](III,7-5); DLT[1] (BA; **örtük**; I,103-18)

barçın [15] “ bir tür ipekli kumaş”

KB(555) “yime yaqşı aymış biliglig sözi

biliglig sözi körse barçın tözi

DLT, 72; (I, 358-21) “kulaç: Bunun aslı ‘kol aç’tır. Nitekim ‘bir kulaç barçın’ denir ki ‘bir kulaç ipekli kumaş’ demektir”

Sözcük DK 66’da “brocade(= bir yüzü kabartmalı kumaş)” olarak tanımlanmıştır. DTS 83’teki **BARÇİN** maddesinde “şelkovaya materiya(= ipekli madde)” biçiminde tanımlanan sözcük için EDPT 357 vd.’deki **barçın** maddesinde geniş bir yer ayrılmıştır. Sözcük için “silk brocade(= ipek kumaş)” tanımı yapıldıktan sonra, diğer Türk lehçelerinde ipek ve ipekli ürünler için kullanılan sözcükler sıralanmış, Türklerin ipek üretmediği, dolayısıyla bu sözcüklerin çoğunun alıntı olduğu belirtilmiştir. Clauson, Windekens’e dayanarak, barçın sözcüğünün Toharca *paşim*(treasure=hazine) sözcüğü olabileceğini söyler.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](555); DLT[14](I,153-2; I,175-1; I,216-18; I,358-21; I,509-13; III,17-18[2]; III,28-17; III,28-18; III,143-1; III,156-13; III,335-23; III,338-7; III,394-25)

kidiz[11] “keçe”

IB(33) **kidiz** “kidizig subka suukmiş. T(a)kı ur, k(a)t(t)gdi batir. (a)nç(a) biliñl(ä)r: y(a)bl(a)k ol.”

M(73-24) **kidiz** “..sengik sengrem sanlıg soçusu az erdi mçnk sunçuğ kidiz töşekde ulatı idişin tavarın yalunguz erksinip mening ol işletdim adın adın kertiler-ka yime ök tartıp birür erdimiz ol tiltağın anta ölip uluğ tamuda toğdumuz..”

KB(4442) “kıımız süt ya yüing yağ ya yogrut kurut

Yadım ya kidiz hem erej evke tut”

DLT, 184; (BA; I,366-5) “kidhiz: Keçe.”

DK 106'da sözcük için verilen karşılık "*felt(=keçe)*"dir. DTS 306'da bulunan **KİÖLz** maddesinde sözcük için "*köşma, palas(=keçe)*" karşılığı verilmiştir. Yapıtın aynı sayfasında gördüğümüz **KIDIZ** sözcüğü için verilen karşılık da aynıdır. EDPT 707'de "*felt(=keçe)*" karşılığı verilen sözcüğün Oğuzcada keçe biçiminde görüldüğünden söz edilir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sözcük, SDD'de bulunmazken, DS VIII, 2888'deki **kiyiz** sözcüğü için "*keçe*" karşılığı verilmiş, sözcüğün Bursa'da kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

M[1](**keyiz**; 73-33); IB[1](**kidiz**; 33); M[1](**kidiz**; 73-24); KB[1](4442); DLT[7](I,366-12; I,366-5; I,508-22; II,96-16; II,304-14; III,262-19; III,32-1)

torğu [10] "ipek"

TT(VI-391) **turku** "*ikigü arquru turkuru kawşurup, turqu işgirti böz ulatı bir ad bolur..*"

KB(3846) "*ayur bu kadaşing irig sözlemiş
angar torğu idtim tiken çiknemiş*"

DLT, 215; (BA; I,427-4) **turku** "*turku: İpek. Şusavda dahi gelmiştir: 'Xanning turkusı telim, tenğlemedhip biçmas:Çin Hakanının ipeği çoktur, fakat denklemeden biçmez.*"

DK 196'da yer alan asözcük için yapıtta verilen karşılık "*silk(=ipek)*"tir. DTS 578'deki **TORQU I** maddesinde, sözcüğün, "*şelk(=ipek)*" için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 539'da, sözcüğün genel anlamıyla "*silk fabric(=ipek kumaş)*" için kullanıldığı belirtilmiş, alıntı olam ihtimali üzerinde durulmuştur. Sözcüğün bir erken dönem alıntısı olarak Moğolcada ve Farsçada da görüldüğünden söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır:

TT[1](VI-391); KB[4](68; 3288; 3846; 4098); DLT[5] (BA **turku**; I,18-11; I,427-4; I,427-6; III,72-20; III,380-16)

çuz[7] "Çin'e özgü ipekli bir kumaş"

KB(1426) "*ağı çuz töşenür özüng oğlağı
Kara yir töşengü turur ay büğü*"

DLT, 163; (BA; I,325-24) “*çuz: Yaldızlı, kırmızı renkli bir Çin kumaşı.*”

DK 96’da **çuz** sözcüğü için “*Şini brocade(=Çin ipeklisi)*” anlamı verilmiştir. DTS 157’de **ÇUZ** sözcüğünün Çince kökenli olduğu ve sözcüğün “*Çine özgü, renkli, desenli, simli kumaş*” anlamında kullanıldığı belirtilirken EDPT 431’de yer alan sözcüğe “*brocade(=ipek kumaş)*” karşılığı verilmiştir. Yakın anlamlı pek çok sözcük gibi bunun da kökeni konusunda yorum yapmanın zorluğundan söz edilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*siyah, beyaz renkli altın işlemeli Çin ipeklisi*” anlamını taşıdığı da söylenenler arasındadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[6](902; 1426; 4768; 4773; 5367; 6523); DLT[1] (BA; I,325-24)

eşük [6] “önemli kişilerin mezarları üstüne örtülen örtü”

M(12-5) “*...buzagular irk erkeç teke oğlağ tult orun eşük itig yaratağ aş içgü ı tariğ..*”

KB(5003) “*yaruk dünya yüzke eşünse eşük
men ötrü barayın ay eski tüşük*”

DLT, 48; (BA; I,72-8) “*eşük: Hanlardan, Beylerden birisi öldüğü zaman mezarı üstüne serilmek üzere gönderilen kumaştır. Bu kumaş sonra parçalanarak yoksullara dağıtılır.*”

DK 28’e **äšü-** (*cover=kapamak, örtmek*) fiili altında yer alan sözcüğe “*hanların mezarlarına örtmek için kullanılan ipek kumaş*” karşılığı verilmiştir. DTS 186’daki **EŞÜK** sözcüğü için “*1.pokrivalo(=örtü). 2. ışık perdesi, parlaklık. 3.kefen*” EDPT 260’da sözcüğün **eşü:-** fiilinden türediği açıklanır. Burada sözcük için “*blanket(=battaniye)*” karşılığı verilmiştir. Ayrıca Karahanlı Türkçesinde sözcüğün Emirlerin ya da hanların mezarları üzerine örtülmek üzere gönderilen ipek kumaş için kullanıldığı bildirilir ve bu kumaşın daha sonra fakirlere dağıtıldığı üzerinde durulur.

Eşük sözcüğü B. Atalay yayınında iki ayrı madde olarak ele alınmıştır. İlk eşük maddesi “büyüklerin ölümünde mezarları üstüne serilmek üzere gönderilen ipek kumaş; bu kumaş sonra parçalanarak fakirlere dağıtılır” biçiminde tanımlanırken diğerine “*bürgü, örtü; üste giyilen, bürünülen her nesne*”(BA; IV, 200) anlamı verilmiştir. Biz, diğer araştırmacıların yöntemlerini de göz önünde bulundurarak bu iki sözcüğün aynı madde içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşündük. Bizce, sözcüğün ilk anlamı

örtü olmalıdır. Hanların mezarları üzerine örtülen kumaş anlamı ise sözcüğün sonradan kazandığı anlamdır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](12-5); KB[2](54; 5003); DLT[3](I,14-17; I, 72-7; I,72-8)

ed [5] “kumaş benzeri ürünler”

KB(68) “*yağız yir yaşıl torğu yüzke badı*

hitay arqışı yadı tavgaç edi”

DLT, 52; (BA; I,79-9) “*adh: Kumaş ve kumaşa benzer san'at eseri olan her şey.*

Kısaltılarak edh dahi denir.”

DK 19’da **äd~äd** sözcüğü için “*manufactured(=imal edilmiş, mamül)*” karşılığı verilmiştir. DTS 162’deki **ED** maddesinde sözcüğün “*veşç’, imuşçestvo, bogatstvo(=nesne, mal, zenginlik)*” karşılıklarında kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı yapının 164. sayfasında rastladığımız **Eğ** maddesi için de aynı karşılıklar verilmiştir. EDPT 33’te yer alan **e:d** sözcüğü için DLT’de “*a manufactured article(=imal edilmiş nesne)*” anlamının verildiğini görüyoruz. Clauson’a göre sözcük **ët-** fiiliyle ilişkili olamaz. Maddenin devamında sözcüğün genel anlamının “*çiflik hayvanları; taşınabilir eşya*” olduğu çoğunlukla **e:d tavar** yapısının birlikte kullanıldığı belirtilmiştir. Haneisch kaynak gösterilerek sözcüğün erken dönem Moğolca alıntı olduğu bildirilmiştir. UW 3, 335’te bulunan sözcüğün, “*mülkiyet, varlık, hazine*”; “*ürün, zarurî maddeler, sikke*”; “*satın alınabilen şeyler, ürünler*”; “*örgü, kumaş, tekstil ürünü*”; “*biçimlendirilmemiş kumaş, hammadde*”; “*nesne*”; “*olay, koşul, faktör*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[3](68; 81; 618); DLT[2] (BA; I,79-9[2]

batrak [3] “bayrak” *bk. Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan Nesnelere (s.*

37)

eşgiti ~ eşgürti [3] “Çin’e özgü ipekli bir kumaş türü”

BK(K-11) “*Sarığ altunun, ürüng kümüşin, kargağlığ kutayın, kinliğ eşgitisin, özlik atın, adgırın, kara k[işin] (kız) kök teyengin türüküme bodunuma kazganu birtim*”

TT(VI-391) **ışgirtı** “*ikigü arquru turkuru kawşurup, turqu işgirtı böz ulatı bir ad bolur..*”

DLT, 83; (I,145-3) **eşkürti** “*eşkürti:İpekli, nakışlı Çin kumaşı.*”

Sözcük, DK **eşgüti(eşgürti, Xc.)** maddesinde “*a Şini brocade(=bir Çin ipeklisi)*” karşılığındadır. DTS 186’da yer alan **EŞKÛRTI** sözcüğüne “*ipekli bir Çin dokuması*” karşılığı verilmiştir. EDPT 261’deki **eşgü:ti** sözcüğün “*üzeri nakışlı bir tür Çin ipeklisi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Clauson, sözcüğün gerçek biçiminin ne olduğunu kestirmenin güçlüğünden söz eder. Türkçede –g- sesinin sabit olarak kullanıldığı söylenerek en iyi yazılışın DLT’deki olduğu, burada sözcüğün *fa’lûlî* başlığı altında yer aldığı, sözcüğün **eşgü:ti** biçiminde yer alması gerekirken yazmada **eşgürti:** olarak yer aldığı söylenir. Son biçimin başlangıçtaki **eşgürti** biçiminden geldiğinin anlaşıldığı ancak, -r-nin kimi zaman sözcükte yer almamasının nedeninin açık olmadığı bildirilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

BK[1](K-11); TT[1](VI-391); DLT[1](BA; eşkürti I,145-3)

örüm [3] “örülmüş herhangi bir nesne”

KB(4768) “*şekerde tatırlıg kavuğ yür manga*

çuz ol bu örüm ton ağular tengi”

DTS 391’de, sözcüğün “*grubaya odejda, rubişçe(=kaba örtü, pılı pırtı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 231’de, yalnızca bir kez saptandığı bildirilen sözcük için “*örülmüş herhangi bir nesne, dokuma*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

KB[3](4768; 6157; 6334)

tañuğ [3] “çevgen oyununda kazanana verilen ipek kumaş” *bk. Oyunlara İlişkin*

. Nesne Adları (s. 176)

‘alem [2] “bayrak, sancak” *bk. Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan*

Nesneler (s.38)

köşik [2] “örtü, perde” *bk. Ev Gereçleri (s. 71)*

sıdırım [2] “deri kayış”

DLT, 243; (BA; I,517-11) “*sıdırırgan: ‘bu er ol sıdırım sıdırırgan: bu adam sıırım sıyıran kişidir.(...)*”

DK 161’de **sıdır-** fiili altında yer alan sözcük için “*strap(=sırım)*” karşılığı verilmiştir. DTS 502’deki sözcük için “*kojanıy remen’(=deri kayış)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 802’de bulunan **sıdırım** maddesinde, sözcüğün **sıdır-** filinden türediği ve “*a single strip(=şerit)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DLT’de, sözcüğün Oğuzca olarak kaydedildiğinden söz edilmiş, Osmanlıcada **sırım** biçiminde olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bu anlamda yer almazken, TS 2, 1972’de gördüğümüz **sırım** sözcüğü, “*bazı işlerde sicim yerine kullanılmak için sicim kalınlığında, ince ve uzun esnek deri parçası*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,517-11; **sıdırım**; I,485-8)

tolvır [2] “örtü, perde”

DLT, 229; (BA; I,457-1) **tülfir** “*tülfir: Örtü, perde, kadınlar örtüsü. Bu kumaştan ve ipekten yapılır.*”

DK 194’teki **tolwir** maddesinde, sözcük için “*bridal pavilion(=düğün çadırı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 596’da bulunan **TÜLFİR** ve **TÜLVİR** maddeleri için verilen karşılık aynıdır: “*zanaveska(=perde).*” EDPT 493’te sözcüğün Arapça karşılıklarının anlam açısından tam belirgin olmadığı, sözcüğün, “*kadın baş ve vücut örtüsü*” ve “*çadır, perde*” biçiminde çevrilebileceği bildirilmiş, köken konusunda bir açıklama yapılmamıştır.

SDD 3, 1307 vd.’de bulunan **talvar** sözcüğü, “*1.üzeri ota örtülü bostan çardağı, kulübesi, 2.asma çardağı, 3.hayvanların barınması için dört direktten ibaret üzeri örtülü çardak, 4.bağ ve bahçe kulübe ve gümelelerinde direk yerine kullanılan kakma ağaç, 5.bağ teveklerini yukarı kaldırmak için yanlarına dikilen sırık, 6.sofa, gezinti yeri açık balkon, 7.raf, sergen, seri*” anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, DS X, 3815 vd’de de

“1.bağ ve bostanlarda, çalı çırpıdan yapılmış üstü kapalı bir çeşit çardak, bağ evi ya da bostan kulübesi, 2.asma çardağı, 3.çardak, 4. hayvanların barınması için dört direktten yapılmış üstü kapalı çardak, 5.ilkel biçimde yapılmış üstü açık balkon, 6.bağ ve bahçelerde tahtadan yapılan, yerden bir metre yükseklikteki yatılacak yer, 7.bağ ve bostanlarda

bekçiler için yüksekçe yapılan gözetleme yeri, 8.bağ ve bahçe kulübelerinde direk yerine kullanılan kalın ağaç, 9.bağ teveklerini yukarı kaldırmak için yanlarına dikilen sırık”

biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2] (BA; **tülfir**; I,457-1; **tülwir**; III,100-4)

töşeklik [2] “yatak yapılmak üzere ayrılmış kumaş”

DLT, 254; (BA; I,511-3) “(...) *töşeklik barçın: döşek yapılmak için ayrılan ipek kumaş’ demektir.*”

Sözcük, DK 198’de, **töşä-** (*yaymak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Bu nesne adı DTS yer almaz. EDPT 564’teki **töşeklik** maddesinde, bir kez saptanan sözcüğün **töşe:k** adından türediği belirtilmiş, **töşe:klik barçın** yapısı için “*yatak yapılmak üzere hazırlanan kumaş*” karşılığı verilmiştir.

SDD 1, 469’daki **döşeklik** sözcüğünün “*yatak konan dolap*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, DS IV, 1590’daki **döşeklik** sözcüğü, “*1.yatak yüzü, 2.yatak konulan yer*” biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adı, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2](BA; I,509-13; I,511-3)

al [1] “hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılan turuncu ipek kumaş”

DLT, 53; (BA; I,81-16) “*hanlara bayrak, devlet adamlarının atlarına eğer örtüsü yapılır turuncu renkte bir kumaştır, turuncu renge dahi al denir.*”

DK 6’da, **āl** biçiminde ele alınan sözcük için, “*an orange-coloured brocade(=turuncu renkte bir ipek kumaş)*” karşılığı verilmiştir. DTS 32’de bulunan **ĀL II** maddesinde, sözcüğün, “*bayrak ve devlet adamlarının atlarına eyer örtüsü yapılan turuncu renkli ipek kumaş*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 120’deki **al** sözcüğü için Clauson “*scarlet(= parlak kırmızı, al)*” tanımını yapar. Sözcüğün, Karahanlı Türkçesi için “*orange coloured brocade(= turuncu renkli işlemeli kumaş)*” tanımı yapılmıştır.

SDD’de **al** sözcüğü yer almaz. Sözcük DLT’deki anlamına yakın bir anlamda DS I, 166’da kullanılmıştır. **Al(II)** “*1. Düğünde güveyin boynuna atılan mendil büyüklüğünde kırmızı bez. 2. Kadınların alınlarına bağladıkları, yeşilli kırmızılı ipek örtü. 3. Gelinlerin başına örtülen uzun, kırmızı örtü, duvak*”

Sözcük TS 1, 69’da, “*1. Kanın rengi, kızıl, kırmızı. 2. Bu renkte olan 3. (At doru için) Dorunun açığı, kızıla çalan 4. is. Yüze sürülen pembe düzgün, alık*” biçiminde

tanımlanmıştır. 11. yüzyılda ve günümüzde kumaş vb. şeylere **al** adının verilmesi, bu nesnelerin rengiyle ilgili olmalıdır.

DLT[1] (I, 81-16)

amšan [1] “kürk yapılan deri”

DLT(I,109-11) **emşen** “*emşen: Kürk yapılan deri.*”

DK 9’da **amšan** biçiminde yer verilen sözcük için “*fleece(=koyun postu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 173’teki **EMŞĀN** maddesinde, sözcüğün, “*videlannaya şkurka(=işlenmiş deri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 164’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, Çince bir alıntı olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*kürk yapılan deri*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **emşen**; I,109-11)

bıçış [1] “önemli yerlere konuk olarak gidildiğinde armağan götürülen ipek kumaş”

DLT, 184; (BA; I,366-21) “*bıçış: Büyüklerin konukluğuna, düğününe, davetine gidenlere verilen ipekli kumaş*”

Sözcük, DK 72’de **biç-** fiili altında yer alır, ancak sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın olarak *qit* ‘a olduğu belirtilmiştir. DTS 105’te yer alan **BİÇİŞ** maddesinde sözcüğe verilen karşılık ise “*hediye verilmek için kesilen ipek kumaş*” biçimindedir. EDPT 296’daki **bıçış** maddesinde ise sözcüğün bir kez saptandığı ve **biç-** fiiliyle ilişkisine değinilmiş ve sözcük, “*bayramlarda önemli kişilerce şölene katılanlara verilen ipek parçası için kullanılan sözcük*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,366-21)

buçgak [1] “deve derisinin ayakkabı yapımında kullanılan parçaları”

DLT, 243; (BA; I,465-21) “*buçgak: Deve derisinden ayakkabı yapılan parça, çarık*”

DK 79’da **buçyaq** biçiminde yer alan sözcüğe, “*quarter(earth); corner; skin from camel’s flanks(=dünyanın dörtte biri; köşe; deve derisi parçaları)*” anlamı verilmiştir(DK, 1985; 79). DTS 119’da gördüğümüz **BUÇYAQ II** maddesinde sözcük

için “*deve derisinden ayakkabı yapılan parçalar*” karşılığı verilmiştir. EDPT 294’te yer alan **buçğa:k** sözcüğünde **biçğa:k** maddesine gönderme yapılarak burada sözcük, “*something cut off, segment(= kesilmiş herhangi bir nesne, parça)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün **biç-** fiiliyle bağlantısı kurulmuş, çok erken dönemlerden itibaren ses değişimine uğrayarak **buçğa:k** biçimini aldığı anlatılmıştır. SDD’de ve DS’de gördüğümüz **bucak** sözcükleri, sözcüğün genel anlamıyla ilgilidir. Sözcük, TS 1, 348’de de **bucak** sözcüğü genel olarak “*1.Kenar, köşe, yer(...)*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](BA; I,465-21)

butar [1] “arış olarak da kullanılan pamuklu ip”

DLT, 181; (BA; I,360-17) “*‘Berdi’ denilen hasırın dokumasında arış olarak kullanılan pamuk ipler*”

Sözcük, DK 77’de **botar** biçiminde yer almaktadır. Ancak, maddeden sonra soru işareti koyularak bu okuyuşun doğruluğu tartışılır. Sözcüğe yapıtta “*papyrus-cotton(= sazdan dokuma)*” anlamı verilmiştir. DTS 129’daki **BUTAR** maddesinde sözcük, “*niti osnovi pri videlke tkanı ‘bardı’(= ‘berdi’ adındaki dokumada kullanılan ipler)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 307’de, sözcüğün yapıtlarda bir yerde saptandığı belirtilir. Sözcük, DLT’de –R’li bölümün başında **badar** sözcüğünden önce yer almaktadır. İlk harf harekelenmemiştir ama **bā** olmalıdır. İkincisi harekelenmediğinden okunuş kuşkuludur. Sözcük, “*the papyrus reed(=saz, kamış)*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün alıntı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,360-17)

çaydam [1] yağmurluk yapımında da kullanılan ince keçe”

DLT, 522; (BA, III,176-12) “*caydam: Yatağa doldurulan ve yağmurluk yapılan ince keçe.*”

Sözcük DK 89’da yer almış ve “*a thin felt...(=ince keçe...)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 136’da gördüğümüz **ÇAYDAM** sözcüğüne “*yatak yapmakta kullanılan ve yağmurluk yapılan ince keçe*” anlamı verilmiştir. Sözcük, EDPT 431’de **çaydam** biçimindedir ve okunuşu kuşku sözcüklerden olduğu belirtilmiş, yazılıştaki **ç-** harfinin üzerinde üstün ve kesrenin bir arada bulunduğu vurgulanmıştır. Yapıtta sözcük, “*çobanların giydikleri yüden ince keçe*” olarak tanımlanmıştır.

Bu nesne adı, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA, III,176-12)

çek [1] “bir tür pamuklu dokuma”

DLT, 513; (BA, III,155-24) “çek: Kumaş biçiminde bir pamuk dokumadır. Bundan örtü yapılır. ‘Yemek’ler giyer.”

DK 89’da sözcüğe “a cotton fabric(=pamuklu dokuma)” anlamı verilmiştir. DTS 143’teki **ÇEK I** maddesinde sözcüğün “giyilmek üzere üretilen pamuklu dokuma” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 413’te yer alan çe:g maddesinde sözcüğün bir kez tespit edildiği bildirilir ve sözcüğe “çizgili pamuk dokuma” anlamı verilir. Sözcüğün yabancı olma olasılığı üzerinde durulur.

SDD 1, 316’da ve DS III,1111’de yer alan “başörtüsü, yemeni” anlamlarındaki **çeki** sözcüğü **çek-** fiiliyle ilgili olmalıdır. Bunlar, sözünü ettiğimiz **çek** sözcüğüyle ilişkili değildir. Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA III,155-24)

çığansı [1] “nakışlı bir Çin ipeklisi”

DLT, 245; (BA; I,489-1 çınaxsı,çixansı, çixşansı) “çixansı: Nakışlı bir Çin ipeklisi.”

Sözcük, DK 92’de **çinaxsi** ? sözcüğü “*Şinī silk*(=Çin ipeği)” anlamındadır. DTS,149’de **ÇINAXSİ** sözcüğünün Çince’den alındığı belirtilerek “Çine özgü nakışlı, ipek kumaş” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır. EDPT 409’da **çixansı** maddesinde sözcüğün metinlerde bir kez saptandığı belirtilmiş, Giles’e dayanılarak Çince *chih han ssu* sözcüğünün Orta Türkçedeki biçimi olduğu söylenmiş ve sözcüğün “nakışlı Çin ipeği” anlamını karşıladığı bildirilmiştir.

Sözcük Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,489-1)

çit(II) [1] “nakışlı bir Çin kumaşı”

DLT, 495; (BA; III,120-16) “çit: Üzerinde alacalı nakışlar bulunan Çin kumaşı.”

DK 93’te sözcüğe verilen karşılık “*Şinī brocade*(=Çin ipeklisi)”dir. DTS 146’da sözcüğe “*bumajmaya Tkan*”(=Pamuklu Çin kumaşı)” karşılığı verilmiştir. EDPT

402'deki **çi:t** sözcüğü için “*flowered silk(=nakışlı ipek)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Sanskritte “*variegated(fabric etc)(=renkli kumaş vb.)*” anlamlarını karşılayan *citra* sözünden belki de İran kaynaklı “*cotton fabrics(=pamuklu kumaş)*” anlamındaki *çit*(bozulmuş biçimi *chintz*) sözcüğünden gelmiş olabileceği söylenmiştir. Sözcüğün DLT'de “*süslenmiş bir Çin ipeklisi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,120-16)

didek [1] “*düğün günü gelinin yüzüne örtülen örtü*”

DLT, 205; (BA; I,408-11) “*didek: Gelin giderken, yad kimselere görünmemek için örtülen örtü.*”

DK 97'de **didäk** biçiminde ele alınan sözcük için “*gelinin törenle yürüyüşünde kullanılan yüz örtüsü*” anlamı verilmiştir. DTS 160'da yer alan **DIDÄK** sözcüğü için “*pokrivalo (nevesrı)(=geline örtülen örtü)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 455'te sözcüğün bir kez saptandığı söylenmiş ve “*düğün gününde gelini yabancılardan gizlemek için yüzüne örtülen kumaş parçası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de yer almazken DS IV, 1450'de rastladığımız “*Çene altından bağlanan baş örtüsü*” anlamındaki **dıdık(IV)** sözcüğü düşündürücüdür. Bu sözcük, söz konusu nesne adıyla mı, yoksa “*Yüz, çehre*” anlamındaki **dıdık(I)** sözcüğüyle mi ilgilidir? Bu nesne adı ölçünlü dilde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,408-11)

egin(II) [1] “*alışverişte de kullanılan kumaş parçası*” *bk. Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere (s.18)*

eşüklük [1] “*örtü yapılmak için hazırlanmış kumaş*”

DLT, 87; (BA; I,153-2) **eşüklük** “*eşüklük: 'eşüklük barçın: bürgü yapılmak için hazırlanmış olan ipekli kumaş.*”

Sözcük, DK 28'de **äşü-** fiili içinde **äşüklük** biçiminde İngilizce karşılığı olmaksızın yer almıştır. Sözcük için DLT'deki Arapça karşılığın *diṭār* olduğu açıklanmıştır. DTS 186'da gördüğümüz **EŞÜKLIK** sözcüğü “*prednaznaçennıy dly pokrivala, sabana(=örtü, kefen için ayrılmış olan)*” anlamındadır. EDPT 261'de yer alan **eşüklük/ eşüklük** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilerek **eşüklük**

barçın sözcüğünün “örtü yapılmak için hazırlanmış kumaş” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, *örtü* anlamındaki **eşük** sözcüğüne tahsis işlevindeki **-lik** ekinin eklenmesi sonucunda oluşturulmuştur, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,153-2)

eteklik [1] “eteklik kumaş”

DLT, 87; (BA; I,152-9) “*eteklik: 'eteklik böz: Etek yapılacak olan bez'*”

DK 29’da **ätäk** maddesi altında yer alan **ätäklük** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, sözcük için DLT’de verilen Arapça karşılık parantez içinde *dayl* olarak verilmiştir. DTS 187’deki **ETÄKLİK** sözcüğü için “*etek yapılmak için hazırlanmış madde*” karşılığı verilmiştir. EDPT 53’te rastladığımız sözcüğün **etek** adından türediği belirtilir ve DLT’de geçen **eteklik böz** yapısının “*etek yapılmak üzere seçilmiş kumaş*” anlamında kullanıldığı söylenir.

DLT[1] (BA; I,152-9)

harir [1] “ipek kumaş”

KB(5799) “*ağı kedti harir özüng örtti öz
sini yangsağuçı körüp kamdı köz*”

DTS 199’da yer alan **HARIR** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*şelk(=ipek)*”tir. Sözcük, EDPT’de yer almaz. TES 177’de **heril** için “*1.Kozadan çekilen ipek. 2.İnce ipekli. 3.tel ve pulla işlenmiş gelin duvağı*” karşılığındadır. Yapıtta sözcüğün, eski dönemlerde **harir** olarak kullanıldığı belirtilerek günümüzde yerel ağızlardaki **heril** biçiminin bir benzeşme sonucunda oluştuğu söylenir.

SDD 2,721’de bulunan **heril** sözcüğü “*1.Kozadan çekilen ipek. 2.Gelinlerin başlarına bağladıkları tel işlemeli kırep. 3.Pullu gelin duvağı.*” anlamlarını taşımaktadır. DS VII,2345’teki **heril** “*1.İnce ipekli. 2.Tel ve pulla işlenmiş gelin duvağı*” karşılığındadır.

KB[1](5799)

hulıŋ [1] “Çin’den getirilen renkli bir ipek kumaş türü”

DLT, 606; (BA; III,371-16) “*xulıŋ: Birçok renkleri bulunan ve Çinden getirilen bir ipek kumaştır.*”

Sözcük, DK 207'de **xuliŋ** biçiminde ve “*a Šmī silk(=bir Çin ipeklisi)*” karşılığındadır. Sözcük, DTS'de yer almazken EDPT 622'de bulunan **xuliŋ** maddesinde sözcüğün metinlerde bir kez tespit edildiği üzerinde durulmuştur. Yapıtta, sözcüğün, kuşkusuz Çince *ho ling* ya da *hu ling* sözünden geldiği söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,371-16)

kaçaç [1] “ipekli bir Çin kumaşı”

DLT, 408; (BA; II,285-1) “*kaçaç: İpekli bir Çin kumaşı.*”

DK 122'de bulunan **qačāč~qačāč** maddesinde sözcüğe “*Šini brocade(=bir Çin ipeklisi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 400'deki **QAČAČ II** sözcüğü “*Çine özgü bir tür ipekli kumaş*” karşılığındadır. EDPT 590'da bulunan **1 kaça:ç** sözcüğü **F**(*foreign=alıntı*) olarak değerlendirilmiş, ancak, bu kısaltmanın önünde bir soru işareti yer almıştır. Sözcüğün, barçın gibi “*ipek kumaş*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Karahanlı Türkçesi için sözcüğe verilen karşılık “*Chinese brocade(=Çin ipeklisi)*”dir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (B; II,285-1)

kafğar [1] “safran renginde ipek kumaş”

DLT, 633; (BA; III,438-10) “*kafgar: Safran renginde ipek kumaş.*”

DK 134'te **qāfyar** biçiminde yer alan sözcük için “*Bahramān silk(=Bahraman İpeği)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 405'te **QAFyAR** biçiminde yer almış ve “*safran renginde ipek kumaş*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 584'te bulunan **ka:fğar** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı ve diğer kumaş adları gibi alıntı olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün kaynağının bilinmediği söylenmiş, ancak, “batı kaynaklı olabilir mi?” sorusu eklenmiştir. Yapıtta sözcük için verilen karşılık “*yellow silk(=sarı renkli ipek kumaş)*”tir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,438-10)

kaṃdu [1] “alışverişte kullanılan, üzerinde hanın damgası bulunan kumaş” *bk.*

Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere (s. 19)

kasab [1] “altın ve gümüş işlemeli, simli bir kumaş”

KB(5368) “*kasab tozi rumi ajun tangsuği
sanga kelse tolmez ağı kaznağı*”

DTS 430’da Arapça olduğu bildirilen **QASAB** sözcüğünün “*altın ve gümüş işlemeli keten, simli kumaş*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](5368)

keçe(I) [1] “keçe”

DLT, 541; (BA; III,219-9) “*keçe:Keçe. Oğuzca.*”

DK 99’da Oğuzca olduğu bildirilen sözcük için “*felt(=keçe)*” karşılığı verilmiştir. DLT’de geçen diğer **käčä** sözcüğü de yapıtta aynı maddede yer almıştır. Bu sözcük için verilen karşılık “*basket(=sepet)*”tir. DTS 291’de gördüğümüz **KEČÄ II** sözcüğünün “*voylok, köşma(=keçe)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 694’teki **1 keçe** sözcüğü için “*felt(=keçe)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi bulunmamaktadır. TES 225’te bulunan **keçe** sözcüğü yapıtta “*yapağı veya keçi kılını hasır üzerine yaydıktan sonra ayakla basa basa veya döverek yapılan kaba kumaş*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün kökeninin bilinmediğinden söz edilir. Macarca, Sırpça, Farsça gibi dillere Türkçeden geçtiği söylenen sözcüğün Orta Türkçede **kidiz** biçiminde görüldüğü bildirilir. Maddenin devamında Dankoff’un Ermenice **kač** biçimi ile Türkçedeki **keçe** biçiminin ortak bir kaynaktan(örneğin Orta Farsçadan) alınmış olabileceğine ilişkin görüşü aktarılır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken, TS 2,1258’de “*1.yapağı veya keçi kılının dokunmadan, yalnızca dövülmesiyle elde edilen kaba kumaş. 2.bu kumaştan yapılmış olan*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](III,219-9)

kemek [1] “yağmurluk yapımında da kullanılan çizgili nakışlı, pamuklu bir kumaş”

DLT, 197; (BA; I,392-3) “*kemek: Çubuklu ve nakışlı bir kumaştır; bundan bürgü yapılır; Kıpçaklar yağmurluk yaparlar.*”

DK 101'de bulunan **kämäk** sözcüğü “*çizgili pamuklu kumaş*” biçiminde kullanılmıştır. DTS 297'de rastladığımız **KEMÄK** sözcüğü “*yağmurluk yapımında kullanılan çizgili kumaş*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 722'de bulunan **kemek** maddesinde bir kez saptanan bu sözcüğün diğer kumaş adları gibi alıntı olabileceği bildirilmiştir. Sözcüğün ilk iki ünsüzünün üzerinde üstün işaretinin olabileceği söylenmiştir. Yapıtta sözcük, “*Kıpçakların yağmurluk yapımında kullandığı, üst giysisi yapılabilen beyaz çizgili, nakışlı pamuklu kumaş*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,392-3)

kenzi [1] “karışık renkli bit tür Çin kumaşı”

DLT, 213; (BAS; I,422-27) “*kenzi: Kırmızı, sarı yeşil gibi bir takım renkleri bulunan bir Çin kumaşı.*”

Sözcük, DK 102'de yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün, “*Sinī fabric(=Çin kumaşı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 298'deki **KENZI** maddesinde sözcük, “*Çin'de üretilen renkli bir kumaş*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 735'te, bir kez saptanan sözcüğün Çince'den alındığının kuşkusuz olduğu belirtilmiştir. Prof. Simon'un sözcüğün Çince *chüan-tzü*(Orta Çince'de *kiwen-tsi*) sözünden geldiği yolundaki önerisinden söz edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün aslında “*thin silk(=ince ipek)*” ve özellikle de “*a silk handkerchief(=ipek mendil)*” anlamlarını karşıladığı üzerinde durularak DLT'de “*karışık renkli Çin kumaşı*” biçiminde tanımladığına değinilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,422-27)

kutay [1] “ipekli bir tür dokuma”

BK(K-11) “(...) *Sarığ altu]nın ürüng kümüşin, kırğağlığ kutayın, kinliğeşgitsin, özlük atın, adgırın, kara k[işin] (kız) kök teyengin Türküme bodunuma kazganu birtim, iti birtim*”

DTS 473'te bulunan **QUTAJ** maddesinde sözcüğe “*nazvanie tkani, şelk(?) (=bir ipek dokuma adı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 607 vd'de, Radloff ve Thomsen'in yapıtlarında sözcüğe karşılık verirken temkinli davrandıkları, her iki yapıtta da sözcüğün, “*değerli nesne*” olarak görüldüğü ve “*ipek dokuma türü*” olarak kabul edildiği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, ikinci hecedeki *tay* nedeniyle, -Çince'de

tai(girdle=kuşak) biçiminde yaşayan sözcük- bir birleşik yapıdan oluştuğunun tahmin edildiği bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

BK[1](K-11)

lohtay [1] “sarı kırmızı renkli, işlemeli bir Çin ipekli kumaşı”

DLT, 550; (III,240-1) “*loxtay: Kırmızı bir Çin ipeklisidir. Üzerinde sarı benekler bulunur.*”

DK 117’de sözcük için “*a Sīnī Brocade(bir Çin ipeklisi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 334’te bulunan sözcüğün Çince kökenli olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*üzerinde sarı çiçekler bulunan kırmızı, pullu bir Çin kumaşı*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 763’te yer alan ve bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün, Çince alandığı su götürmez olduğu vurgulanır. Yapıtta, Brockelmann’ın, B. Schindler’i kaynak göstererek sözcüğün Çince *ham ipek* anlamındaki *lo* sözünden alındığı yolundaki önerisi aktararak ikinci hecenin yine Çince *kuşak* anlamındaki *tai* sözünün olması gerektiği vurgulanır. Sözcük için burada, “*üzerinde sarı benekler bulunan kırmızı bir Çin ipeklisi*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,240-1)

serim [1] “ibrik, testi gibi kapların ağzına süzgeç olarak gerilen ipek kumaş” *bk. Ev Gereçleri (s. 95)*

şalaşu [1] “bir tür Çin kumaşı”

DLT, 224; (BA; I,446-4) “*şalaşu: Çin kumaşlarından bir çeşit.*”

Sözcük için, DK 172’de verilen karşılık “*a Sīnī fabric(=bir Çin kumaşı)*”tir. DTS 520’de, sözcüğün “*vid Kutayskoy materii(=bir Çin kumaşı türü)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 868’de, sözcüğün taranan metinler içinde bir kez tespit edildiği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün alıntı olduğuna kesin gözüyle bakılmış, “belki de Çince bir birleşik yapıdır.” biçiminde açıklama yapılmıştır. Sözcük için burada verilen karşılık, “*bir Çin kumaşı türü*”dür.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,446-4)

taḥçek [1] “Çin’e özgü bir ipek kumaş türü”

DLT, 240; (BA; I,476-19) “*taḥçek: Bir çeşit Çin ipeği.*”

DK 182’de, **taxčäk ?** biçiminde değerlendirilen sözcük için “*a type of Šīnī silk(=bir tür Çin ipekli kumaşı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 527’de yer alan **TAḤČÄK** maddesinde sözcüğün, “*sort Kitayskogo ŧelka(?) (=bir Çin ipek kumaş türü)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 467’deki **taxček** maddesinde, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün DLT’de harekesiz olduğu, ikinci ünlünün ḥā ile değil; **taxtu** sözcüğündeki gibi xā ile yazılması gerektiği, bunun bir yanlışlık olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, bilinmeyen dilden bir alıntı gibi görüldüğü bildirilmiş, sözcük için “*a kind of Chinese silk(=bir Çin ipek kumaş türü)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,476-19)

yatuk [1] “iki cins iplikten yapılan bir dokuma”

DLT, 450-1; (BA; III,14-22) “*yatuk: İki cins iplikten dokunan bir dokumadır. Bunun erişi yün, argacı pamuktur.*”

DK 218’deki **yat-** (*yatmak, uyumak*) fiili altında yer alan sözcük için “*a woolen fabric(=yünlü bir dokuma)*” karşılığı verilmiştir. DTS 248’de gördüğümüz **YATUQ II** maddesinde, sözcüğün, “*pamuklu ve yünlü bir tür dokuma*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 887’de, **yat-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, aslında “*yatık, yüzükoyun olmuş*” anlamındayken Karahanlı Türkçesinde, “*a woolen fabric(=yünlü bir dokuma)*” anlamını da karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,14-22)

züngüm [1] “Çin’e özgü bir ipek kumaş türü”

DLT, 243; (BA; I,485-7) **zünküm** “*zünküm: Bir çeşit Çin ipeklisi.*”

DK 237’de yer alan sözcük için “*a Šīnī brocade(=bir Çin ipeklisi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 640’da gördüğümüz **ZÜNKÜM** sözcüğü, **ZÜŋÜM** maddesine gönderilmiş, aynı sayfada yer alan sözcüğün, “*Çince kökenli olduğu ve, “Çin’e özgü simli kumaş türü*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 989’da bulunan ve bir kez

saptandığı bildirilen sözcüğün, kesinlikle Çince'den alındığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için, “*a type of Chinese brocade(=bir tür Çin ipeklisi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesine ulaşmamıştır.

DLT[1] (BA; zünküm; I,485-7)

1.8. GİYİM KUŞAM İLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Bu bölümdeki giyim kuşama ilişkin 59 nesne adının toplam 436 kez kullanıldığını görüyoruz. Bu nesne adlarının otuz birinin yapıtlarda yalnızca bir kez saptandığını söyleyebiliriz. Büyük çoğunluğu Türkçe olan söz konusu nesne adlarının çoğunluğunun Türkiye Türkçesi Ağzlarına ya da ölçünlü diline ulaştığı görülmektedir. Türkçe olduğu kesin olarak bildirilen otuz dört giyim kuşam nesnesinden on sekizi günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan diğer nesne adlarının arapça ve Farsça kökenli olanlar ve kökeni konusunda bir şey söylenemeyen sözcükler olduğunu görüyoruz.

ton [251] “giysi, elbise”

KÇ(a-5) “...saytiğ sariğ altunım öğ?ç ğ ... m ağı yeder tonım ...”

KT(D-19) “(...) Yalang bodunuğ tonluğ, çığanıy bodunuğ bay kiltım”

BK(D-21) “[Neng y]ılsığ bodunta üze olurmadım. İçre aşsız, taşra tonsuz yabız yablak bodunta [üze olurtum. T(...)]

AY(418/2) “..anta basa kedmedük yürüng arıg yangı ton kedip kop törlüg itig yaratıg üz-e et’özin uz itmiş yaratmış k(e)rgek..”

KİP(86) “... ölüm küninge tegi atayu tapıgın uduğın egsütmes er aşın içğüsün tonın tonangusın(...)”

KP(LXXVI-1) “(...) ötrü tegin ol beş yüz kol-tğuçı-larağ aşın suvın tonı atüki koptı tükäti kıltı (...)”

M(50-7) “(...) burkan körkin itip vrhar yirin sipirmiş üçün nom işidip nom bitig bitmiş üçün ton etük aş içğü buşı birmiş üçün...(...)”

Man.(I,8-14) “t(a)kı inçe k(a)ltı tonnung biti.. kim kişi neng t(e)ri-sinte ö-nüp..”

TT(I-149) [.] ton üzä ton kadildi sanga[.]”

KB(474) “bu ay toldı itti kör at ton tolum

ayur köndüreyin tapuğka yolum”

DLT, 503; BA(I,118-18) “*obrak: Yıprak, yıpranmış. ‘obrak ton: yıpranmış elbise.’*”

DK 194’te yer alan **tōn** sözcüğü için yapıtta, “*garment(=elbise, giysi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 574’te, sözcüğün “*plat’e, odejda(=giysi, elbise)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 512 *vd*’de gördüğümüz **to:n** sözcüğünün bir anlayışa göre Sakaca **tauna** sözünden alındığının düşü nül düğü, ancak Türklerin giyimle ilgili bir sözcüğü bir başka dilden almayacağı, ilk ses **t-** nin de yabancı olduğu yolundaki düşünceyi zorlaştırdığı bildirilmiştir. Azerîcede ve Osmanlıcada *don*, Türkmencede *do:n* biçiminde karşımıza çıkan sözcüğün günümüz dillerinin çoğunda “*dış elbise*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcük için “*garment, clothing(elbise, giysi)*” karşılığı verilmiştir. TES 119 *vd*’de yer alan **don** sözcüğü, “*1.giysi, 2.bacaklara geçirilen iç giysisi*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün eski çağlardan başlayarak kullanıldığı, Rusçaya *tun* biçiminde geçtiği belirtilmiştir. Clauson’un yukarıda söz ettiğimiz sözcüğün kökeniyle ilgili görüşleri aktarılmış, Çince bir alıntı olduğu yolundaki savın da düşündürücü olduğu söylenmiştir.

SDD 3, 1339’da yer alan **ton** sözcüğü, “*kürk*” anlamındadır. Yapıtta, sözcüğün Afyon, Emirdağı’ndan derlendiği bildirilmiştir. SDD’de **don** maddesi bulunmaz. DS X, 3958’deki **ton** sözcüğü için de “*kürk*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün saptandığı yer olarak Afyon, Emirdağı gösterilmiştir. DS IV, 1557 *vd.*’de gördüğümüz **don(I)** sözcüğü, “*1.çamaşır, 2.kıyafet, biçim, 3.gelin elbisesi, kadın elbisesi, 4.pantolon, 5.şalvar, 6.beyaz bezden yapılmış pijama, 7.tavukların ayağına işaret olarak bağışanan bez, 8. saman taşımak için kağınların yanlarına konulan yün örtü*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 623’teki **don(I)** sözcüğü, “*1.hlk.giysi, 2.vücudun belden aşağısına giyilen uzun veya kısa iç giysisi, külot*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten bugüne ölçünlü dilde anlam daralması yaşarken, ağızlarda, geçmişteki kullanımlarını sürdürmüş, ayrıca, *kağnı örtüsü* için de kullanılır olmuştur.

KÇ[2](a-5; b-11); KT[2](D-26; D-29); BK[2](D-21; D-23); AY[45](36/16; 80/19; 82/19; 88/20; 102/18; 119/14; 132/2; 132a/14; 141/9; 150/20; 156/1; 182/9; 201/15; 332/19; 335/15; 361/19; 391/7; 393/14; 396/24; 399/4; 406/12; 416/14; 418/2; 440c/6; 449/18; 464/18; 467/12; 478/11; 482/3; 487/7; 489/21; 513/12; 515/14; 516/23; 519/13; 525/23; 535/6; 538/14; 543/21; 575/20; 578/3; 615/18; 619/12; 649/20); KİP[1](86); KP[1](LXXVI-1); M[8](9-13; 12-6; 18-56; 21-2; 21-3; 40-11; 50-7; 75-54); Man[6](I-5; I-7; I-8; II,M-15; III-18; III-27); TT[7](I,105; I-149; V,A-83; S-6; VIII-11; VIII-38; VIII,I-20); U[1](II-15); KB[28](84; 321; 393; 474; 519; 561; 575; 1337; 2277;

2317; 2561; 2563; 2564; 2916; 3665; 4765) (4767; 4768; 4773; 4774; 4958; 5029; 5453; 5518; 5824; 5939; 6224; 6571); DLT[148]; BA; I,19-19; I,37-2; I,41-2; I,45-19; I,48-23; I,118-18; I,129-17; I,152-12; I,181-18; I,204-18; I,213-24; I,228-3; I,231-28; I,261-4; I,271-9; 273-16; I,286-3; I,294-13; I,305-24; I,320-14; I,323-8; I,338-11; I,341-14; I,358-17; I,383-19; I,449-7; I,495-21; I,509-19; I,524-25; II,4-7; II,20-21; II,23-22; II,24-15; II,76-19; II,77-2; II,88-11; II,89-14; II,93-21; II,96-10; II,106-12; II,107-15; II,113-24; II,117-19; II,119-5; II,119-20; II,120-9; II,120-12; II,122-14; II,125-26; II,134-9; II,136-10; II,138-10; II,154-5; II,161-10; II,163-14; II,163-19; II,165-12; II,171-1; II,174-14; II,181-14; II,186-11; II,191-7; II,194-22; II,211-14; II,212-13; II,222-21; II,230-8; II,233-19; II,237-1; II,239-2; II,246-3; II,252-23; II,276-13; II,277-23; II,285-4; II,296-1; II,298-21; II,298-25; II,301-9; II,304-25; II,310-30; II,312-24; II,313-26; II,315-12; II,329-19; II,332-7; II,339-19; II,345-11; II,351-10; III,25-9; III,36-11; III,46-22; III,47-13; III,49-25; III,66-13; III,75-10; III,77-7; III,77-11; III,81-18; III,82-2; III,83-23; III,85-26; III,86-10; III,87-9; III,91-6; III,96-20; III,100-12; III,106-9; III,107-15; III,107-28; III,108-17; III,129-12; III,132-25; III,137-19; III,152-8; III,155-12; III,183-24; III,190-7; III,193-19; III,207-3; III,246-20; III,249-8; III,249-15; III,252-4; III,256-1; III,257-6; III,257-11; III,260-3; III,260-10; III,263-11; III,271-14; III,274-5; III,276-3; III,277-18; III,286-28; III,292-11; III,293-2; III,295-25; III,329-13; III,332-24; III,336-8; III,358-15; III,406-16; III,431-11; III,435-6; III,441-3; III,442-20; III,447-16)

kur [21] “kuşak, kemer”

KB(1477) “*kümüş kur bağıcı munu men tiyü*

Ölüm tuttı erse üzülde kuru”

DLT, 163, (BA; I,324-19) “*kur: Kuşak, kemer.*”

DK 147’de, sözcük için “*rank; belt(=dizi; kuşak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 466’da yer alan **QUR I** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*poayas; kuşak(=kemer, kuşak)*”tır. EDPT 642’de, sözcük için “*belt, girdle(=kuşak, kemer)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde **uçkur**(< iç **kur**) yapısı dışında yaşamamaktadır.

KB[15](461; 542; 553; 580; 1456; 1477[2]; 1588; 1605; 1917; 3046; 3282; 3442; 4142; 5899); DLT[6](I,324-19; II,249-17; II,255-10; II,337-14; III,84-4; III,305-18)

kedim [20] “elbise”

İH(B-4) “- - - . özlüki: boz at: erti: kâdim b- - alpı erdemi: - - - g r çulun: yagıtukda: ...”

AY(543/22) “ötrü olarka kop törlüg öz iltینگülük ed tavar agı barım altun kümüş erdini yinçü çeç kaş aş içgü ton kedim hua çeçek tüş yimiş <alku.....>birgey m(e)n..”

M(94-4) “...turup yangı arıg kedim /-... kedim...-liginte... tütsüglük tutup evining қаpağınta ulug ağır ayamaқın kelteçi dıntarlarag... erti...”

TT(VIII,D-38) “paripālito pi kölöp ymä snānām yumquq barā tom khātım bharanabhusana...”

KB(2280) “yitürse içürse kedürse kedim

at üstem kız oğlan bu tirse telim”

DTS 294’te bulunan **KEÇİM** maddesinde sözcüğün “odejda, odeyanie(elbise, giysi)” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 704’te sözcüğün **keğ-** filinden türediği belirtilmiştir. Sözcüğün aslında “giyme eylemi” anlamı da taşıdığı ancak çoğunlukla “garment(=elbise)” anlamında kullanıldığı, bu yönüyle de **ton** sözcüğü ile eş anlamlı olduğu söylenmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS VI, 2016’da bulunan **geyim(I)** sözcüğü **geysi-1** maddesine gönderilmiş, yapıtın 2017. sayfasında yer alan bu sözcük için “1. Elbise, çamaşır vb. giyilecek şey” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 1, 858’deki **giyim** sözcüğü “1.giymek işi. 2.giyme biçimi. 3.giyilen şeylerin tümü, giysi.” anlamlarını taşımaktadır.

İH[1](B-4); AY[8](80/19; 102/8; 119/14; 156/1; 464/18; 525/23; 543/22; 613/3); M[3](9-13; 94-3; 94-4); TT[1](VIII,D-38); U[1](II,42-32); KB[6](2280; 3664; 3743; 3761; 3800; 4773)

etük [17] “ bir tür ayakkabı”

El.(5) **ädük** “elim ugrınta sü bolıp erlärım ädüküm yok aç bildiğdä bir bertiğimä sekiz er erdim”

Taş. **ädük** “erdem anar ädüki elgä tağı bar altun”

KP(LXXVI-1) “... ötrü tegin ol beş yüz қол-тғуçı-larağ aşın suvın tonı ätüki қопı түкәti қıltı”

M(50-7) “*nöm işidip nom bitig bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün...*”

KB(2494) “*ağıcı bitigçi ya iş tutguçı*

ya tonçı etükçi ‘amil bolguçı’”

DLT, 46; (BA; I,68-19) “*etük.edik, pabuç.*”

Ätük sözcüğü DK 29’da “*boot(=çizme)*” karşılığındadır. DTS 188’deki **ETÜK** sözcüğü için “*myagkaya obuv’ iz koji(=deriden yapılan yumuşak ayakkabı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 50’de yer alan **etük(edük)** biçiminde yer alan sözcük için “*boot(=çizme)*” karşılığı verilmiş, bu adın profesyonelce yapılmış çizmeler için kullanıldığı vurgulanmıştır. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz. TES 129’daki **edik** sözcüğü “*yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lâpçin; kısa çizme*” olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün ağızlarda çizme karşılığı için de kullanıldığı belirtilmiştir. Eren, maddenin devamında Sözcüğün Orta Türkçede kullanıldığından söz eder. Araştırmacı, Sözcüğün Türkçe bir türev olduğunun anlaşıldığını ancak, kökünün bilinmediğini söylemektedir. Maddenin devamında yerel ağızlarda “kara batmamak için ayağa giyilen bir kar ayakkabısı” için kullanılan **hedik** sözcüğünün bir **h-** türemesi sonucu oluştuğu, ancak, Bläsing’in bu ortaklığı olası saymayarak **hedik** sözcüğünün Ermeniceden geldiğini düşündüğü, Dankof’un da aynı düşünceyi savunduğu belirtilmiştir.

SDD 2, 505 *vd*’de yer alan **edik** sözcüğü için, “1.Köylü çizmesi. 2.Patik, çocuk ayakkabısı. 3.Köylü yemenisi, pabuç. 4.Mest. 5.Terlik. 6.Yünden yapılmış patik. 7. İskarpin. 8.Karda yürümeğe mahsus ayakkabı(…)” karşılıkları verilmiştir. Aynı yapıtın 714. sayfasında bulunan **hedik** ise “(…)7. Örme terlik.” anlamında kullanılmaktadır. DS V,1664 *vd*’de bulunan **edik(I)** sözcüğü “1.Köylü çizmesi. 2.Patik, çocuk ayakkabısı. 3.Mest.. 4.Yünden örülen çok kısa konçlu çorap. 5.Köylü yemenisi, pabuç. 6.Terlik 7.Ayakkabı. 8.Fotin. 9.Karda yürümeye yarayan ayakkabı” anlamlarında kullanılmaktadır. Yapıtta 1666. sayfada gördüğümüz **edük** biçimi de yer almaktadır. Bu sözcük “**edik(I)-2**” karşılığındadır. DS VI 2327’deki **hedik(II)** sözcüğü “1.Kara batmamak için ayağa giyilen, altı şerit şeklinde kesilmiş gönlerle kaplı, yuvarlak bir çeşit kar ayakkabısı. 2.Çocuk ayakkabısı, patik. 3.Örme terlik.” anlamlarında kullanılmaktadır. Aynı yapıtın 2328. sayfasında rastladığımız **hedük** sözcüğü de “**hedik(II)-1**” karşılığındadır. Sözcük, TS’de de yer almıştır: “*hık. 1.Yumuşak ve renkli sahtiyandan yapılmış yarım konçlu lâpçin. 2.hık. Kısa çizme.*”

Edük sözcüğü geçen zaman içerisinde işlev benzerliği dolayısıyla, anlam genişlemesi yaşayarak pek çok nesneye ad olabilmıştır.

El.[1](5); Taş.[1]; KP[1](LXXVI-1); M[4](9-13; 12-6; 50-7; 92-5); KB[2](2494; 4458); DLT[10](**etik** III,283-9; I,68-19; I,218-2; I,395-16; I,395-16; II,49-4; III,97-5; III,242-3; III,426-13; III,426-15; III,430-13)

kedgü [14] “elbise, giysi”

M(31-1) “..ol kayda tört eren işilerke kedgü tonaygu itig yaratağ yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz kergeksiz bolur-”

TT(VI,392) “tınlrylar-qa kedgü tonaygu ulatı asıy tusu qılır”

KB(4441) “yigü kedgü mingü at adgır sülük

bularдын çıkar hem yüdürgü kölük”

DLT, 216; (I,430-13) “kedgü: Ne olursa olsun giyilecek nesne.”

Sözcük, DK 99’da **käd**-(put on garment= elbise giymek) fiili altında yer almıştır.

Yapıtta sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın *malbūs* olduğu söylenmiştir. DTS 294’te bulunan **KEĐGÜ** maddesinde sözcüğün “*odejda, odevanie(elbise, giysi)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 702’de rastladığımız sözcüğün geniş anlamıyla “*clothing(=elbise)*” için kullanıldığı söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün yakın anlamlısı olan **kedim** sözüne de yapıtlarda rastlandığı dile getirilmiş, DLT’de sözcüğün, “*herhangi bir tür elbise*” biçiminde tanımlandığı bildirilmiştir.

SDD 2, 621’de bulunan **geygi** sözcüğüne “*elbise, geysi*” karşılığı verilmiştir. DS VI, 2015’teki **geygi(I)** ve aynı yapıtın 2086. sayfasındaki **giygi** sözcükleri **geysi-1** maddesine gönderilmiş, yapıtın 2017. sayfasında yer alan sözcük için “*1. Elbise, çamaşır vb. giyilecek şey*” karşılığı verilmiştir.

M[1](31-1); TT[1](VI-392); KB[11](1264; 1479; 1982; 3113; 3924; 3926; 4441; 4773; 5343; 5769; 6406); DLT[1](I,430-13)

börk [11] “başlık”

DLT, 176; (BA; I,349-21) “*börk: Kavuk, başlık*”

DLT’de **börk** sözcüğü “**kıdıhılg börk**: kıyılı börk, kenarlı külah(I,496-6); **kıymaç börk**: Çiğillere özgü tiftikten yapılan beyaz başlık(III, 175-10); **kuturma börk**: önde, arkada iki kanadı bulunan börk(I,490-24); **sukarlaç börk**: uzun külah(I,493-14)” gibi birleşik yapılarda da göze çarpar. Bu durum başlıkların Türkler için öneminin göstergesi olmalıdır.

Sözcük, DK 79'da **börk** biçimindedir ve “*cap(=kasket)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 118'de sözcük için **BÖRK** maddesinde verilen anlam, “*şapka(=şapka)*”dır. EDPT 362'de yer alan **börk** sözcüğü de “*a cap(=şapka)*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmez.

SDD 226'daki **börk** maddesinde verilen dördüncü anlam “*Başörtüsü, yemeni, çember*” biçimindedir. DS II, 770'deki **börk** sözcüğü de şu biçimde tanımlanmıştır:

“1.Tahtadan yapılmış baca örtüsü(...). 2.Sabanda tutağın ilerisindeki kılıç bağının baş çivisi(...). 3.Evlerin zayıf döşemelerinin altına çakılan direklerin başına konulan ağaç, kiriş(...). 4.Kel baş için kara sakızla yapılan yakı(...). 5.Patlıcanın tepesindeki yeşil parça(...). 6.Arı sepetinin üstüne konulan sazdan kılıf(...) 7.İpekli kefiye ve yazmaların fesin üzerine sarılmasıyla yapılan başlık, puşu(...). 8.[→ bürgü(I)-1]. 9.Bir çeşit şapka(...). 10.Kalpak(...).”

DS II, 740'taki **bork(II)** maddesinde sözcüğe, “*Kukuleta,kavuk(...)*” anlamı verilmiştir(DS, 1993; 740). Bu nesne adı TS 1, 346'da da yer alır: “*börk esk. Genellikle hayvan postundan yapılan başlık.*”

DLT[11](BA; I,349-21; I,490-24; I,493-14; I,496-6; II,93-25; II,281-6; III,175-10; III,200-16; III,336-12; III,351-22; III,361-16)

suvluk [10] “sarık, başörtüsü; havlu”

DLT, 237; (BA; II,96-5) “*sarışdı: 'ol manğa suvluk sarışdı: o, bana sarık sarmakta yardım etti.'*(...)”

DK 169'da **sūw** (*water=su*) maddesi altında yer alan sözcük için “*towel, turban(=havlu, sarık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 515'teki **SUVLUQ** sözcüğü için yapıtta, “*çalma(=sarık)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT 788'de, “*towel, turban(=havlu, sarık)*” biçiminde tanımlanmış, anlamca geniş kapsamlı **su:v** adından türediği bildirilmiştir.

SDD 3, 1254'te yer alan **suluk** sözcüğüne verilen 4. anlam bu nesneyle ilgilidir: “*hamam takımı*”. DS IX, 3692'deki **suluk(II)** sözcüğü, “*hamam takımı, hamam havlusu*” anlamındayken, yapıtın 3693. sayfasında yer alan **suluk(XII)** sözcüğü “*kadınların başlarına örttüklere çevre*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde bu anlamda yaşamamaktadır.

DLT[11](I,201-13; I,471-19; II,96-5; II,151-5; II,215-13; II,246-22; II,304-3; II,346-1; III,296-16; III,323-16; **suluk**;III,262-24)

başmak [5] “ayakkabı”

DLT, 235; (BA; I,466-22) “*başmak: Pabuç. Oğuzca.*”

Sözcük, DK 67’de **başmak** biçimindedir ve “*shoe(=ayakkabı)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün, bu kullanımının Oğuzlara ve Kıpçaklara özgü olduğu, Çiğillerin bu nesne adını **başaq** sözcüğüyle karşıladığı belirtilmiştir. Bu nesne adı, DTS 88’de BAŞMAQ olarak ele alınmış ve “*başmak, tuflya(= potin, iskarpin)*” biçiminde tanımlanmıştır. Ayrıca BAŞAQ II maddesine de gönderme yapılmıştır. Sözcüğe EDPT 382 vd.’de “*shoe, slipper(= ayakkabı, terlik)*” anlamı verildikten sonra sözcüğün **ba-** fiiline eklenen işteşlik ekiyle oluşmuş ***baş-** fiilinden gelmiş olabileceği, böylece “*herhangi bir şeyi diğeriyle birleştirmek ya da ayağa bir şey tutuşturmak*” anlamının ortaya çıkması olasılığından söz edilir. Ayrıca sözcüğün, **2.başak** sözcüğüyle kök ilişkisi kurmanın güç(obsure) olduğu da belirtilir.

SDD 1, 172’deki **başmak** maddesinde verilen ikinci anlam; “*nalın*” dır. DS 2, 564’te de **başmak(I)** maddesinde şu sözlere yer verilmiştir: “*1.(...) Ayakkabı.(...) 2. Takunya.(...) 3.Terlik.(...)*” Sözcük TS 1, 240’ta da yer almıştır: “**başmak esk. Ayakkabı, paşmak.**”. Aynı yapıttaki **paşmak** maddesinde de **başmak** özcüğüne gönderme yapılmıştır(TS, 1998; 240). Başmak sözcüğünün ölçünlü Türkçede yaşamadığı halde Rusçada bulunması ilgi çekici bir noktadır.

DLT[3](I,378-17), (I,466-22), (III,417-7; **başak**; I,378-16), (III,417-6)

kedgülük [5] “giyecek”

KB(2439) “*kişi edgüsindin kelir edgülük*

yigü içgü mingü taķı kedgülük”

Sözcük, DTS’de bulunmaz. EDPT 703’te yer alan sözcüğün yalnızca KB’de görüldüğü belirtilmiştir. Yapıtta **kedgü** adından türediği bildirilen sözcük için doğrudan karşılık verilmemiş, KB’deki *yarın bolğa edgü yegü kedgülük* cümlesi, “*yarın iyi yiyeceğin ve giyeceğin olacak*” biçiminde çevrilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[5](232; 1636; 2439; 3734; 5898)

içton [4] “iç çamaşırı, külot”

DLT(I,314-28) “ıştonlandı: ‘er ıştonlandı=adam ış elbisesi giydi.’ Aslı ‘içtonlandı’dır. Ğ harfi –çıkak yakınlığı dolayısıyla- ش ’ye çevrilmiştir.(ıştonlanmur-ıştonlanmak).

Sözcük, DK 31’de iç(inner=iç) maddesi altında *iç tön olarak ele alınmış ve sözcüğe “inner garment, drawers(=iç elbise, külot)” karşılığı verilmiştir. DTS’de sözcüğün İÇ maddesi altında değerlendirildiğini görüyoruz. Burada sözcük için “nijnee, bel’e jenşçini(=iç çamaşırı)” karşılığı verilmiştir. EDPT 21’de sözcüğün iç ve ton sözcüklerinin birleşmesi sonucu oluştuğu ve Rusçaya shtany biçiminde geçtiği söylenir. Sözcüğün özellikle “drawers(=külot)” anlamında kullanıldığı belirtilir. Karahanlı Türkçesi için sözcüğe “trousers, drawers(=pantolon, külot)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde sözlüklerinde yer almamaktadır.

DLT[4] (BA; I,314-27; I,314-28; I,315-3[2])

kağış[4] “kayış, kemer”

DLT, 185; (BA; I,369-13) “kadhiş: Kayış; hayvan derisini dikerek yapılmış olan kayışa denir.”

DK 123’te qadiş biçiminde gördüğümüz sözcük için “leather strap(=deri kayış)” karşılığı verilmiştir. DTS 404’te yer alan QAğİŞ sözcüğünün “remen’(=kayış)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 607’de bulunan kağış sözcüğü için verilen karşılık “strap(=kayış)”tir. Doerfer’e dayanılarak, sözcüğün Farsçaya kayış biçiminde geçtiğinden söz edilir. Clauson, sığırım ve yarındak sözcüklerinin de yakın anlamda kullanıldığını belirtir. DLT’de sözcüğün, “hayvan derisinin şerit biçiminde kesilmesiyle yapılan kemer” karşılığında kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, bu anlamıyla SDD’de yer almazken DS VI,1946’da gördüğümüz gayış sözcüğü için “kayış” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı günümüzde ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2,1249’daki kayış(I) sözcüğü “1.Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi. 2.Ustura bilenen cilâlî kösele.” anlamlarını taşımaktadır.

DLT[4] (BA; I,369-13; I,499-12; III,10-5; III,325-26)

kaftan [4] “kaftan”

DLT, 219; (BA; I,435-24) “kaftan: Kaftan.”

Sözcük, DK 134'te **qaftān** biçiminde yer almıştır. Yapıtta sözcüğe “robe(=cüppe, uzun elbise)” karşılığı verilmiştir. DTS 405'teki **QAFTAN** sözcüğü “*verhnyaya odejda, halat, kaftan(=üst elbisesi, cüppe, kaftan)*” anlamlarını taşır. EDPT 582'de Farsçadan erken dönem alıntısı olarak değerlendirilen sözcüğün, “*outer garment, robe(=dıştan giyilen elbise, cüppe)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün daha sonra Farsça ve Arapçada Türkçe yazılışıyla Türkçeden alıntı bir sözcük olarak yeniden görüldüğü söylenir.

Sözcük, SDD'de bulunmazken DS VI,1891'deki **gaftan** sözcüğü için “*kaftan*” karşılığı verilmiştir. Yapıttaki bu sözcüğün yalnızca Samsun'da derlenmiş olması dikkat çekicidir. TS 2, 1155'te yer alan sözcük, yapıtta tarihî olarak değerlendirilmiş ve “*çoğu ipek bir çeşit uzun, süslü üst giysisi*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[4] (BA; I,435-24; III,109-9; III,287-4; III,298-23)

kedüt [4] “giysi, elbise”

KB(1766) “*ayağ birdi tamğa at üstem kedüt
ağırladı aşru tükel boldı küt*”

DLT, 180; (BA; I,357-12) “*kedhüt: Geyisi, giyecek. Çokça düğünlerde kullanılan elbise; gerek gelinin ve gerek güveyinin hısımlarına armağan olarak giydirdikleri elbise.*”

Sözcük, DK 99'da **ked-**(*put on garment=elbise giymek*) fiili altında yer alır. Yapıtta, sözcüğe İngilizce karşılık verilmezken DLT'de sözcük için Arapça, *libās* ve *kiswa* sözcüklerinin kullanıldığı söylenmiştir. DTS 294'te gördüğümüz **KEŞÜT** sözcüğü için yapıtta “*halat, odejda(=cüppe, elbise)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 702'de bulunan sözcüğün **ked-** filinden türediği belirtilmiştir. Aslında “*giyilen herhangi nesne, elbise*” anlamında olduğu söylenen sözcüğün DLT'de “*gelinin ve damadın düğünde ailelerine armağan olarak verdikleri elbise*” için de kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, SDD'de ve DS'de yer almazken TS 1, 858'de **giyit** sözcüğü için *hlk.* kısaltmasıyla “*giysi*” karşılığı verilmiştir.

KB[1](1766); DLT[3](I,12-4; I,357-12; I,357-16)

kiş(I) [4] “samur, samur kürk”

KB(4425) “*satıgçı yok erse ajun kezgüçi*

kaçan kedgey erding kıra kiş içi”

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de bulunmamaktadır. Sözcüğün saptandığı tek yapıt olan Kutadgu Bilig'de sözcük için "*samur, samur kürk*" karşılığı verilmiştir (Arat, 1979; 260).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[4](3836; 4425; 5367; 5825)

üm [4] "şalvar"

DLT, 31; (BA; I,38-7) "*üm: Şalvar.*"

Sözcük için, DK 60'taki **üm** maddesinde "*trousers(=pantolon)*" karşılığı verilmiştir. DTS 625'te yer alan **ÜM** sözcüğü **ÖM** maddesine gönderilmiş, yapıtın 384. sayfasında yer alan sözcük için, "*ştanı(=pantolon)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 155'teki **üm** maddesinde, "*trousers; drawers(pantolon; çekmece)*" karşılıkları verilen sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgiye yer verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4] (BA; I,38-7; I,117-5; I,203-14; I,224-6)

yaqu [4] "yağmurluk"

DLT, 454; (BA; III,25-3) "*yaku: Yağmurluk. Aslı 'yağku' olup yeğnitilmiştir.*"

DK 209'da **yay-** (*fall(rain)=yağmur yağmak*) fiili altında yer alan **yaqu** < **yayqu** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT'deki Arapça karşılığın *mimtar* olduğu bildirilmiştir. DTS 238'deki **YAQU** sözcüğü, **YAyQU** maddesine gönderilmiş, yapıtın 225. sayfasındaki sözcük için "*plaşç(=yağmurluk)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 901'deki ***yağku:** sözcüğü **yaku:** maddesine gönderilmiş, yapıtın 898. sayfasındaki **yaku:** (**dağgu:**) maddesinde, sözcüğün **yağ-** fiilne eklenen **-ku** ile kurulduğu ve "*a raincoat(=yağmurluk)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4] (BA; III,25-3; III,226-28; **yagku**; III,227-1; III,228-1)

ğars [3] "yünden yapılan bir tür elbise"

KP(II-4) "*..böz batatu ğars tokıyur tağı yemä adruğ uzlar kântü ğantü uz işin işläyür..*"

DLT (BA; I,348-17) "*kars: Deve tüyünden veya koyun tüyünden yapılan elbise.*"

DK 130'da yer alan **qars** maddesinde, sözcüğün “*deve tüyünden ya da koyun yününden yapılan cüppe*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 429'da bulunan **QARS** sözcüğü “*deve tüyünden ya da koyun yününden yapılan üst giysisi*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın 428. sayfasında gördüğümüz **QARİŞ II** sözcüğü de “*şerstyanaya materiya, şerst'(=yünlü kumaş, yün)*” karşılığındadır. EDPT 663'te gördüğümüz **1 kars** sözcüğü için “*some kind of garment(=bir elbise türü)*” karşılığı verilmiştir. Doerfer'e dayanılarak sözcüğün Farsçada da bulunduğu açıklanmıştır. DLT'de sözcüğün, “*deve tüyünden ya da koyun yününden yapılan bir tür üst giysisi*” biçiminde tanımlandığından söz edilmiştir. Yapıtta “*yün elbise ya da yün kumaş*” karşılığında kullanılan ve yazmada **karış** biçiminde yer alan sözcüğün yanlış yazıldığı bu sözcüğün **kars** olması gerektiği iddia edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KP[1](II-4); DLT[1](BA; I,348-17; **karış**; III,28-18[2])

kedük [3] “yağmurluk; keçe başlık”

KB(299) “*körü barsa barça urur bu kedük
uğuşluğ biliglig kör aslı ked ök*”

DLT, 196-7; (BA; I,390-25) “*kedük: Kepenek, yağmurluk.*”

DK 99'da **käd-**(*put on garment=elbise giymek*) fiili altında yer alan sözcüğe yapıtta “*cap(of felt; of feathers)(=keçe başlık; tüylü başlık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 294'te bulunan **KEÇÜK** sözcüğünün “*nakidka iz şersti(=yünden yapılan pelerin)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 702'deki **kedük** sözcüğünün **ked-** filinden türediği ve aslında “*something put out(=herhangi bir giyim eşyası)*” anlamındayken çoğunlukla “*a felt cap(=keçe başlık)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün DLT'de “*tüylü başlık*” anlamında da kullanıldığı söylenmiştir. Sözcük, BA'da ve DTS'de “*yağmurluk, pelerin*” anlamındayken, EDPT'de ve DK'de “*başlık*” biçiminde tanımlanmıştır. Bu durum, aslında DTS'de BA tercümesinin, DK'de de EDPT'deki karşılıkların etkili olmasının doğurduğu bir sonuçtur. SDD 2, 641'de **giyik** sözcüğü “*yünden dokunmuş aba*” biçiminde tanımlanmıştır. DS VI, 2086'da yer alan **giyik(I)** sözcüğü de “*yünden dokunan aba*” anlamındadır. Sözcük, TS'de yer almaz.

KB[1](299); DLT[2](I,390-25; I,390-26)

könlek [3] “gömlek”

KB(4966) “*kalık yırttı kedmiş kara könglekin
açıldı yaruḳ yüz kötürdi egin*”

DLT, 611; (BA; III,350-18) “*boḡmaktaldı: ‘könglek bogmaktaldı: gömlek
düğümlendi.(...)*”

DK 109’da **könül**(*heart, mind*(=*kalp, düşünce*) maddesi altında yer alan sözcüğe “*shirt*(=*gömlek*)” karşılığı verilmiştir. DTS 315’te bulunan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*rubaska*(=*gömlek*)”dır. EDPT 732’de bulunan **könlek(g-)** maddesinde sözcüğün **könle:-** filinden türediği, **könül** adıyla anlam bağı kurmanın güç olmakla birlikte fiziksel olarak sözcüğün, “*kalbi örten elbise*” anlamında “*shirt*(=*gömlek*)” için kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada 16., 17. yüzyıla değin *gönlek* biçiminde yaşadığı, ancak sonraki dönemlerde nedeni bilinmeyen anî bir değişiklikle **gömlek** biçimini aldığı söylenir. TES 160 *vd*’de sözcük, “*vücutun üst kısmına giyilen ince, kollu ve yakalı giysi*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilerek Orta türkçede **könlek** biçiminde olduğu, Türkçe **könül** sözcüğünden geldiğinin anlaşıldığı belirtilir. Günümüzdeki **gömlek** biçiminin eski **könlek** biçiminden **-ñ-> -m-** değişimi yaşayarak günümüze ulaştığı ve bu durumun başka sözcüklerde de görüldüğü dile getirilir.

Sözcük, SDD 2,668’de **göynek** biçiminde karşımıza çıkar. Yapıtta, sözcük için “*beyaz iplikten dokunmuş iç çamaşır, gömlek*” karşılığı verilmiştir. DS VI, 2171 *vd*’de **göynek** sözcüğü için “*1.Frenkgömleği, 2.iç çamaşırı, 3.hanım mantosu*” karşılıkları verilmiştir. DS VIII, **köynek** sözcüğü de “*gömlek, iç gömleği*” anlamında kullanılmaktadır. Yapıtta, sözcüğün **kövnek** ve **köneyh** biçimleri de verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde **gömlek** biçiminde yaşamaktadır. TS 1, 869’da, sözcüğün “*1.vücutun üst kısmına giyilen ince kollu veya yarım kollu, yakalı giysi, 2.kadınların giydikleri ince kumaştan yapılmış kolsuz, yakasız iç çamaşırı, kombinezon, 3.vücutun üst kısmına giyilen iç çamaşırı, 4.kitap kapağına geçirilen kap, kılıf*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, geçen zaman içinde pek çok yeni anlam kazanmıştır.

KB[1](4966); DLT[2](III,350-18; III,383-18)

tonaḡu [3] “elbise, giysi”

KİP(86) “... *ölüm küninge tegi atayu tapıḡın uduḡın egsütmes er aşın içgüsin tonın tonangusın(...)*”

M(24-9) “*alğu kedgü tonanğu böz ara bu böz erdni yig erür*”

TT(VI,392) **tonağu** “*tınlıylar-qa kedgü tonayı ulatı asıy tusu qılır*”

DTS 574'te yer alan TONANıYU maddesinde, **kedgü tonanyu** yapısı, **kedgü** maddesine, **ton tonanyu** yapısı da **ton** maddesine gönderilmiştir. Yapıtın 263. Sayfasında bulunan **KEDGÜ** maddesinde, **kedgü tonanyu** yapısı için *odeyane(=giyim, kılık)*” karşılığı verilirken, 574. sayfadaki **TON** maddesi içinde gördüğümüz **ton tonanyu** yapısının “*odejde(=elbise)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 523'teki **tonanğu (d-)** maddesinde **tonan-** filinden türediği bildirilen sözcüğün Budizm'e özgü olduğu bildirilmiş, **ton tonangu** yapısı için “*cloth and clothing(=giysi ve giyim)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KİP[1](86); M[1](24-9; **tonağu**;31-1); TT[1](**tonağu**; VI,392)

bürünçük [2] “başörtüsü”

DLT, 254; (BA; I,510-11) “*bürünçük: Kadın başörtüsü, bürünülecek nesne*”

Sözcük, DK 83'te **bür-** filinin altındadır. Burada sözcüğe, “*veil(voman)(=peçe)*” anlamı verilmiştir. Bu nesne adı DTS 133'te “*jensiky golobnoy uborlegkoe pokrivalo(=örtü)*” biçiminde tanımlanırken EDPT 367'de yer alan **bürünçük** maddesinde sözcüğün, **bürün-** filinden türediği ve “*a woman's cloak or veil(=kadın pelerini ya da peçe)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Bürümcek ve **bürümcük** sözcükleri SDD 1, 241'de “*1. Ham ipekten yapılan yerli dokuması ince bez(...). 2.Başörtüsü(...).*” olarak tanımlanmıştır. DS 2, 825 vd.'deki **bürümceğ** sözcüğü **bürgü(I)-1** maddesine gönderilmiş, sözcüğe burada “*Baş örtüsü*” tanımı yapılmıştır. Aynı yapıtta yer alan **bürümcek(I)** maddesinde verilen tanım, “*Yağmurdan ıslanmamak için örtünülen bez.*” biçimindedir. **Bürünçük** maddesi ise “*Ham ipekten dokunmuş bez*” olarak tanımlanmıştır. TS 1, 367'de de **bürümcük** biçiminde yer alan sözcük, “*1.Ham ipekten dokunmuş giysi kumaşı(...). 2.Ham ipekten dokunan bir tür iç çamaşırı kumaşı(...)*” biçiminde tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi sözcük, geçen süre içerisinde anlam genişlemesine uğramıştır. Sözcük, bu zaman zarfı içinde yapısal açıdan küçük değişikliklere de uğramıştır.

DLT[2] (BA; I,510-11; II,151-7)

çaruk [2] “bir ayakkabı türü, çarık”

DLT, 191; (BA; I,381-4) “*çaruk: Çarık. Şu savda dahi gelmiştir: yadhağ atı çaruk küçi azuk: yaya kimsenin atı, çarığı; kuvveti azığıdır*”

Sözcük, DK 87’de “*sandal(=çarık, sandalet)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 141’de yer alan ČARUQ II sözcüğüne “*çariki(rod obuvu)(=çarık, ayakkabı türü)*” anlamı verilmiştir. Clauson, EDPT 428’de kökenine ilişkin bilgi vermediği **çaruk** sözcüğünü “*a kind of footwear(= bir ayakkabı türü)*” olarak tanımlar. Araştırmacı bu türün genellikle “*ev yapımı, kaba*” ayakkabı olduğundan söz ederek sözcüğün, bu bakımdan “*profesyonellerce üretilen ayakkabı*” olan **etük** sözcüğünün zıddı olduğundan söz eder. Eren, TES 80’de, **çarık** sözünü, “*1.Sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle bağlanan ayak giyeceği(...)*” olarak tanımlamış, sözcüğün kökeninin tam olarak bilinmediğini, ancak, **çar-** (Teleütçede “*umwickeln= bağlamak, sarmak anlamında*) fiiline eklenen **-(u)k** ekiyle oluşturulmuş olabileceğini(sar-ık gibi) söyler.

SDD’de **çarık** sözcüğü yer almaz. DS III, 1081’de bulunan **çarih [çarko]** sözcüğü “*çarık*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, TS 1, 438’de yer alır. Yapıttaki **çarık** maddesi “*1.Tabaklanmamış sığır derisinden yapılan ve deliklerine geçirilen şeritle sıkıca bağlanan ayak giyeceği(...)*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA I,381-4 ; I,497-5)

etek [2] “*elbisenin alt bölümü, etek*”

KB(3952) “*usı uçtı kıptı adağın örü*

ğara tün kötürmiş etekin örü”

DLT, 46; (BA; I,68-18) “*etek: Etek.*”

Sözcük DK 29’da “*skirt(= etek)*” karşılığındadır. DTS 187’de yer alan **ETĀK** sözcüğü için “*1.pola plat’ya, odejdı(=elbisenin etek bölümü, elbise). 2.pokrov, zavesa(=örtü, perde)*” karşılıkları verilmiştir. EDPT 40’de gördüğümüz **etek** sözcüğü için ilk olarak “*the skirt(of a garment)(=elbise eteği)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün buradan “*the edge(=of a skirt)(=eteğin kenarı)*” anlamı kazandığı ve sonradan “*the edge(=kıyı, kenar)*” anlamında da kullanılır olduğu belirtilmiştir.TES 140’da sözcük;

“1.giysinin belden aşağıda kalan bölümü; 2.vücudun belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi; 3.giysinin alt kenarı; 4. çadır, kanepa örtüsü gibi kumaştan yapılmış şeylerin yere sarkan bölümü; 5. dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin altbölümü; 6.yağmur sularının, çatının bazı yerlerinde içeri sızmasını önlemek için yapılan örtü”

anlamalarını taşımaktadır.

SDD’de **etek** sözcüğü yer almazken sözcüğün kimi türevlerini görebilmekteyiz.Yapıtta **etekce** “*Üç peşli entari*” ve **etekcek** “*1.Fistan. 2.Eteklilik. 3.Kadın kombinezonu.*” anlamlarını taşımaktadır(1,555). DS V,1796’da gördüğümüz **etek(II)** sözcüğü “*çocuk kundağı*”; **etek(III)**, “*Kadınların önlerine bağladıkları önlük*”; **etek(IV)** ise “*Saçak, sallanan uç*” karşılığındadır. Aynı yapıtın 1797. sayfasında bulunan **etekce** sözcüğü için “*üç etekli elbise*” karşılığı verilmiş, **etekcek** için ise “*1.Eteklilik. 2.Elbise içine giyilen kolsuz ya da askalı gömlek, kombinezon. 3.Elbise*” karşılıkları verilmiştir. Sözcük, TS 1,738’de de şu biçimde tanımlanmıştır:

“1.giysinin belden aşağıda kalan bölümü; 2.vücudun belden aşağısına giyilen, değişik biçimlerde, genellikle kadın giysisi; 3.giysinin alt kenarı; 4. çadır, kanepenin örtüsü gibi kumaştan yapılmış şeylerin yere sarkan bölümü; 5. dağ, tepe, yığın gibi yamaçlı şeylerin alt bölümü; 6.yağmur sularının, çatının bazı yerlerinde içeri sızmasını önlemek için yapılan örtü”

KB[1](3952); DLT[2](I,68-18; I,152-9)

içkur [2] “şalvar ya da iç donu bağı”

DLT, 163; (BA; I,35-22) “*iç: Her nesnenin içi. ‘iç kur: iç kuşağı, uçkur.’*”

Sözcük, DK 31’de **iç(inner=iç)** maddesi altında yer almıştır. Yapıtta sözcüğe İngilizce karşılık verilmezken DLT’deki Arapça karşılık parantez içinde *wašāh* olarak verilmiştir. Bu birleşik yapı DTS 201’de **İÇ** maddesi içinde yer almıştır. Burada bu söz grubu için verilen karşılık “*kuşak, podvyezka(=kuşak, kuşak bağı)*”dır. EDPT 23’te yer ala **içkur** maddesinde sözcüğün **iç(inner=iç)** ve **1 kur(belt=kuşak)** sözcüklerinin birleşmesi sonucu olduğu söylenmiştir. Sözcük kimi ses değişiklikleri sonucu günümüzde **uçkur** biçimini almıştır. TES 421’de sözcük, “*eski biçim şalvar ve iç donunu bele bağlamak için kullanılan bağ*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Orta Türkçe döneminde **iç kur** olarak saptandığı ve bu biçimin “*kuşak*” anlamındaki kur ile **iç** sözcüğünün birleşmesi sonucu olduğu söylenmiştir.

SDD’de ve DS’de **uçkur** sözcüğü bu anlamıyla yer almazken DS VII,4021 *vd*’de sözcüğün bulunduğu **uçkur çizmek, uçkur çomağı, uçkur çözmek, uçkurluk, uçkuruna sağlam** gibi birleşik yapıları bulmak mümkündür. TS 1,2273’te de yer alan **uçkur** sözcüğü için yağıpıtta “*1.Şalvar ve iç donunu bele bağlamak veya torba, kese*

ağzını büzmek için bunlara geçirilen bağ. 2.mec. Cinsel duygu veya ilişki.” anlamları verilmiştir. Sözcüğün saptandığı dönemden bu yana mecaz anlam kazandığını görüyoruz.

DLT82] (BA; I,35-22; I,324-20)

uyma [2] “keçe bot”

DLT, 319; (BA; II,100-22) **oyma** “*basışdı: ‘ol manğa oyma basışdı: o, bana keçeden çizme yapmakta yardım etti’,(...)*”

DK 57’de, **uy-** (*press, compact=bastırmak, yoğunlaştırmak*) fiili altında bulunan **uyma** sözcüğü için “*Türkmenlerin keçeden yaptıkları bot*” karşılığı verilmiştir. DK 365’te yer alan **OYMA** maddesi, **UYMA** sözcüğüne gönderilmiş, yapının 607. sayfasında bulunan sözcük için “*keçeden yapılan ayakkabı*” karşılığı verilmiştir. EDPT 273’te, sözcüğün **uy-** fiilinden türediği ve “*felt boots(=keçe bot)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](BA; **oyma**; II,100-22; II,207-3)

yalma [2] “bir tür kaftan”

KT(D-33) “*Yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı.*”

DLT, 459; (BA; III,34-22) “*yalma:Kaftan, kalın kaftan, yağmurluk. Farslar bu kelimeyi Türklerden alarak ‘yelme’ demişler.*”

Sözcük için DK 211’de, “*a padded raincoat(=kalın yağmurluk)*” karşılığı verilmiştir. DTS 229’da gördüğümüz **YALMA** sözcüğünün, “*odejda, plaşç, nakidka(=elbise, yağmurluk, pelerin)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 929’da **2 *yal-** fiilinden türemiş olabileceği bildirilen sözcüğün, “*a thick quilted coat; linen armour(?)(=yorgan gibi kalın ceket; keten zırh)*” anlamlarını barındırdığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KT[1](D-33); DLT[1] (BA; III,34-22)

artığ [1] “kadın mintanı, göğüslük”

DLT, 61; (BA; I, 98-3) “artığ: Kadın mintanı”

Sözcük, DK 13 ’de **art-**fiili altında değerlendirilmiş ve “*badice(woman)(=korsaj, kadın yeleşği)*” biçiminde tanımlanmıştır. Söz konusu yapıtta

art-fiili “*load, balance(=yüklemek, dengelemek)*” biçiminde tanımlanır. **Artığ** sözcüğüne ayrıca “*balanced half of load(=yükleri dengeleyen)*” anlamı verilmiştir. DTS 57’deki **ARTİy** I maddesinde “*korotkaya jenskoya kurtka beg rukavov(kadınların özgü kolsuz kısa ceket)*” tanımı yapılmıştır. EDPT 204’te Clauson, **artığ** maddesinde sözcüğün **1 art-** (*tobad= yüklemek*) fiilinden geldiğini belirtir. Maddenin devamında “*yüklenen şey ya da etrafını çevreleyen*” anlamı verilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*a woman’s bodice(=kadın korsesi; yeleşği)*” anlamına geldiği belirtilmiş, DLT’de ‘*iki eşit ağırlıktan biri*’ anlamıyla da kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,98-3)

bağırdak [1] “kadın göğüslüğü”

DLT, 251; BA; I,502-7) “*bağırdak: kadın göğüslüğü*”

Sözcük, DK 63’te **bağır** maddesi altında yer alır ve “*bodice(woman)(= kadın korsesi)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 78’de yer alan bu nesne adı, söz konusu maddede, “*kadınların içten giydikleri kısa blüz*” biçiminde tanım yapılmıştır. EDPT 319’da, sözcüğün **bağır** sözcüğünden geldiği, “*bağrı korumak amacıyla giyilen elbise*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Sözcüğün, Osmanlıcanın orta dönemlerinde **bağıldak** biçiminde ve “*swaddling clothes(= kundak bezi)*” anlamında görüldüğü belirtilmiştir.

SDD 1, 151’de **bağaltak** sözcüğüne “*hırka*” anlamı verilmiştir. DS 2, 478’deki **bağırdak(I)** maddesinde sözcüğün farklı kullanımları yer almış ve sözcük; “*1.çocuğun düşmemesi için beşiğe veya salıncağa bağlanan enli kuşak. 2.küçük çocukların göğüslerine sarılan kuşak. 3.çocuk kundağı. 4.çocukları beşiğe bağlamaya yarayan yuvarlak tahta. 5.harman aktarılırken altta kalan diri saplar*” biçiminde; aynı yapının 480. sayfasında yer alan **bağırtlak(II)** sözcüğü de “*Kadınların göğüslerini kapamak için kullandıkları göğüslük.*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük TS 1, 193’te de yer alır. Söz konusu yapıtta **bağırdak**, “*bağıldak*” biçiminde tanımlanmış; aynı sayfada bulunan **bağıldak** sözcüğüne ise “*1 hlk.. beşikteki çocukların düşmemesi için beşiğe sarılıp bağlanan, kumaştan yapılmış ince bağ, 2. hlk. kadınların âdet zamanında bağladıkları bez*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[1](BA; I,502-7)

bertü [1] “üste giyilen hırka, pardesü”

DLT, 210; (BA; I,416-5) **partu** “*partu: Üste giyilen hırka, pardesü.*”

DK 71'de sözcük için “*tunic(=uzun gömlek)*” karşılığı verilmiştir. DTYS 396'da yer alan PARTU maddesi, BERTÜ sözcüğüne gönderilmiş, yapının 96. Sayfasında, sözcük için “*kurtka(=ceket)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 358'de yer alan ve bir kez saptandığı belirtilen sözcük için verilen karşılık “*a tunic(=uzun gömlek)*”tir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; partu; I,416-5)

büküm [1]

DLT, 199; (BA; I,395-16) “*büküm: 'büküm etük: Kadın pabucu', Oğuzca. Başka Türkler 'mükim' ve 'mükin' derler*”

DK 83'teki **bük-** (*bükmek*) fiili altında yer verilen sözcük için “*kadın ayakkabısı*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Oğuzlar ve Kıpçaklarca **mükim** ya da **mükin** biçiminde kullanıldığı söylenmiştir. DTS 139'daki BÜKÜM maddesinde **büküm etük** yapısının “*kadın ayakkabısı*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 327'de, **bük-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün **mükin** ve **mükim** biçiminde de kullanıldığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için, “*kadınların giydiği terlik*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,395-16; mükim; I,395-17; mükim; I,395-18)

bürme[1] “*büzgü, herhangi bir şeyin bağcığı*”

DLT, 315; (BA) (II,94-17) “*bürüşdi: 'ol manğa bürme bürüşdi o, bana ağ dikmekte yardım etti*”

Sözcük, DK 83'te **bür-** fiilinin altında yer almıştır. Burada sözcüğe, “*waistband(=herhangi bir şeyin kemeri, bağcığı)*” anlamı verilmiştir. DTS 133'teki BÜRME maddesinde yapılan tanım, “*sborks, skladka(büzgü, kıvrım)*” biçimindedir. EDPT 366'da Clauson, sözcüğün **bür-** ile ilişkisine değindikten sonra sözcüğün “*kıvrım ya da herhangi bir şeyin çevresine dolanan büzgü*” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

SDD 1, 240 vd.'de yer alan **bürme** sözcüğü, “1.Kadın çarşafı(...) 2.Kalın ve büyük başörtüsü(...)” biçiminde tanımlanırken aynı yapıtta (s. 234) yer alan **burma** sözcüğü “1.Eğrilecek yün(...). 2.Kökünden burularak çıkarılan ot(...). 3.Üzüm küfelerinin ağzına konan ince ağaç dallarından veya otlardan yapılan bağ(...). 4.Ketenin kabuğu alındıktan sonra bu kabuktan yapılan deste(...). 5.Altın bilezik(...)”

6.Simit, halka ekmek(...).” anlamlarını taşır. DS 2, 825 vd.’de **bürme** sözcüğü **bürgü(I)** maddesine gönderilmiş burada sözcüğe “(...)1.Baş örtüsü(...). 2.Çarşaf, çar(...). 3.Atkı(...). 4.Yeldirme(...). 5.Arabanın üzerine gerilen tente(...)” anlamları verilmiştir. Aynı yapıtta, **burma** sözcüğü için on dört ayrı maddede tanım yapılmıştır. Bu tanımların bir kısmı konuyla ilgilidir: “**burma(II)** (...) 1.Eğrilmek üzere bükülmüş yün(...). 2.Keten liflerinden, kecini ayırdıktan sonra yapılan kelep, deste(...).; **burma(VIII)** İplik topundan çıkan iplik turası(...).; **burma(XIII)** Şalvarda büzgü(...).” Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; II,94-17)

bürük [1] “büzgü, şalvar vb şeyleri bağlamakta kullanılan sicim”

DLT(I,385-5) “*bürük: Sofra başı, şalvar uçkuru gibi şeylerde bulunan yuvarlak iplikler; püskül*”

Sözcüğe DK 83’te **bür-** maddesinin altında yer verilmiştir. Yapıtta sözcük, “*wound string(= kıvrılmış ip)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 133’te **BÜRÜK** sözcüğü, “*çuval şalvar gibi şeyleri bağlamakta kullanılan bağ,sicim*” anlamındadır. EDPT 362’de, sözcüğün **bür-** filinden türediği belirtilmiştir. Sözcük, yapıtta “*pucker, gather(= büzgü, kıvrım)*” olarak tanımlanmıştır. Maddenin devamında sözcüğün, günümüzde ölçünlü dilde yaşayan **börek** sözcüğü ile biçim ve anlam benzerliğine dikkat çekilmiştir.

Sözcük, biçim yönünden benzeşen pek çok nesneye ad olmuştur. SDD’de ve DS’de **bürük** sözcüğü bulunmaktadır. SDD 1, 241’de **bürük** “*Başörtüsü, hamam havlusu...*” gibi anlamlara gelmektedir. DS’de yer alan **bürük** sözcüğü de **bürüncek** ve **bürgü** sözcüklerinin karşıladığı anlamlarda kullanılmaktadır.

DLT[1](I,385-5)

çekrek [1]

DLT, 240; (BA, I,477-15) “*çekrek: ‘çekrek kapa: Yünden yapılan cepsiz bir kaftan’(köleler giyer.).*”

Sözcük, DK 89’daki **čäkräk** maddesinde “*single layered-gown(=sade olarak hazırlanan elbise)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 143’teki **ČEKRÄK** sözcüğüne “*korotkaya nijnyaya odejda(=alta giyilen kısa giysi)*” anlamı verilmiştir. EDPT 416’da bulunan **çekrek(or çekrek?)** maddesinde sözcük, Çince “*pamuklu gömlek*” anlamındaki *pu chen* sözü ile birleştirilmiştir. DLT’de geçen **çekrek qabā** sözcüğü

“kölelerin giydiği yünden yapılmış elbise” biçiminde tanımlanır. Burada, **qabā** sözcüğünün **çekrek** sözcüğüne ek olarak Türkçe sözcükler içinde gösterilmesinin bir yanlışlık olduğu vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA, I,477-15)

çenşü [1] “hırka, ceket”

DLT, 609; (BA; III,378-8) “*çenşü: Küçük hırka.*”

DK 86’da yer alan **çanşu** sözcüğü için “*short tunic(=kısa ceket)*” karşılığı verilmiştir. DTS 144’teki **ÇEŃŠŪ** sözcüğü “*kurtka(=ceket)*” anlamındadır. Clauson, EDPT 427’de, bir kez saptanan sözcüğün Çince olduğunu söyler ve sözcüğü “*a small tunic(=küçük ceket türü)*” olarak tanımlar.

Sözcüğe Türkiye Türkçesi sözlüklerinde rastlanmamıştır.

DLT[1] (BA; III,378-8)

çöge [1] “kaban”

KB(5974) “*ğadaşımı kördi uzatı yatur*

çögesin töşenmiş yingın yastanur”

DTS 154’teki **ÇÖGÄ** maddesinde sözcüğe “*plats, verhnayaya odejda(=kaban, üste giyilen elbise)*” anlamındadır. Sözcük, EDPT 414’te **çüge:** olarak ele alınmıştır. Metinlerde 1 kez geçtiği söylenen sözcük için “*cloak(=pelerin,elbise)*” karşılığı verilmiş Farsçada “*a woollen cloak(=yün elbise)*” anlamındaki **çūxā** sözcüğüyle bağlantı kurulmuştur.

Sözcük, SDD’de yetr almaz. DS III,1301’de gördüğümüz **çuha(I)** sözcüğü “*Elde işleme yünden ve yerli kumaştan yapılan, önü açık kısa bir çeşit ceket.*” anlamındadır. Sözcük, **çuha** biçiminde TS 1,506’da da yer almıştır. Söz konusu yapıtta sözcüğün Farsçadan alındığı belirtilmiş, **çuha** şöyle tanımlanmıştır: “*Tüysüz, ince, sık dokunmuş yün kumaş.*”

KB[1](5974)

çuba [1] “elbise ?”

M(60-17) “*...dıntarlarag kut-ğarğalır üçün uvut avyat-(ı)nça sınyu yarlıkğap tonsuz çuba-ng olarnı birle katılı yor-(ıyu)... yarlıkğadı*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Bir kez Maytrısimit’te saptanan **çuba** sözcüğüne yapıtta “*Elbise?*” karşılığı verilmiştir.

SDD 1,364’teki **çoba** “2.omuz” ve DS III, 1253’teki **çoba(II)** “omuz” anlamlarındaki sözcüğün bu, **çuba** sözüyle ilişkisi var mıdır? Sözcük başlangıçta “omuz” anlamındayken sonradan “omuz, sırta giyilen giyecek” anlamı kazanmış olabilir mi?

M[1](60-17)

eliglik [1] “eldiven”

DLT, 87; (BA; I,153-11) “*Eldiven, elcik.*”

Sözcük DK 22’de älig sözcüğünün altında **äliglik** biçiminde yer almıştır. Burada sözcüğe verilen karşılık “*gloves(=eldiven)*”dur. DTS 171’deki **ELIGLIK** maddesinde sözcüğe “*rukavitsı(=eldiven)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 144’te bulunan **eligflik** sözcüğünün **elig** adından türediği ve “*glove, gauntlet(=eldiven, zırh eldiveni)*” anlamını taşıdığı belirtilmiştir.

Sözcük, yaşadığı ses olayları sonucunda günümüzde **ellik** biçimini almıştır. SDD 2,525’te **ellik** sözcüğü “1.Yün veya tiftik eldiven. 2.Ekin biçenlerin sol eli parmaklarına ayrı ayrı geçirdikleri tahtadan yapılmış aygıt, tahtadan mahfazalar.” Biçiminde tanımlanmıştır. DS V, 1723’teki elli sözcüğü de “1.Eldiven. 2.Ekin biçerken sol elin parmaklarına geçirilen, eldiven şeklinde tahtadan yapılmış bir araç. 3.Yemeniciler yemeni dikerken ip ellerini kesmesin diye parmaklarına geçirdikleri meşin parmaklık.” anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, TS 1,702’de de yer alır: **ellik** “*hık. 1.Eldiven. 2.hık. Ekin biçerken sol elin parmaklarına geçirilen, eldiven biçiminde, tahtadan yapılan bir araç. 3.den. Yelken dikenlerin kullandığı, madenî yüksüğü olan meşin eldiven.*”

DLT[1] (BA; I,153-11)

eşek [1] “kadınların başörtülerini bağlamakta kullandıkları ip”

DLT, 80; (BA; I,135-13) “*eşek: Kadınların baş örtülerine bağladıkları ip.*”

DK 24’te **äş**(*cheek=yanak*) maddesi altında yer alan sözcük için “*jaws; veil string(çene; baş örtüsü ipliği)*” karşılığı verilmiştir. DTS 174’teki **EşÄK II** sözcüğü “*kadınların baş örtülerini sıkıştırmak için kullandıkları bağ*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 183’te bulunan **eşek** sözcüğünün **eş** sözünden türemiş olabileceği vurgulanarak sözcüğün başlangıçta “*lower jaw, jawbone, chin;çene altı, çene kemiği, çene*”

anlamlarında kullanılırken daha sonra özellikle “*chin(=çene)*” karşılığında kullanıldığı belirtilir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*ağız ile çenenin birleştiği yer*” ve “*kadınların baş örtülerini bağlamak için kullandıkları ip*” anlamlarında kullanıldığına değinilerek ikinci anlamın belki de ilk anlama aktarma sonucunda ortaya çıktığı söylenmiştir.

Sözcük, SDD 2,535’te ve DS V,1748’de “*İnsan ve hayvanlarda sarkan gerdan*” ve “*Alt çenenin oynak yeri*” anlamında yaşamaktadır. Ancak DLT’deki nesne anlamını günümüzde yitirmiştir.

DLT[1] (BA; I,135-13)

içmek [1] “kuzu derisinden yapılan kürk”

DLT, 64; (BA; I,102-15) “*içmek: Kuzu derisinden yapılmış olan kürk.*”

DK 31’de **iç**(*inner=iç*) adı altında yer alan sözcüğe “*fleece, sheepskin(=koyun postu; koyun derisi)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almazken yapıtın 2002. sayfasında rastladığımız **İÇMÄKLÄN-** maddesi “*koyun postudan yapılan kürke sahip olmak ya da kürkü giymek*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 27’de sözcük için “*yünden ya da hayvan postundan yapılan kaftan*” karşılığı verilmiştir. Clauson, sözcüğün **iç** sözcüğüyle bağlantısı olduğu görüşündedir. Yapıtta sözcüğün **içlik** ve **içük** ile anlam ve kök ilişkisinden söz edilir. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün “*fur-garment(=hayvan postundan yapılabn giyecek)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,102-15)

içük [1] “kürk hayvanlarının derisinden yapılan ince kürk”

DLT, 46;(BA; I,69-2) “*içük: Samur, teğın gibi hayvanların derisinden yapılan kürk.*”

DK 31’de **iç**(*inner=iç*) sözcüğü altında yer alan **içük** sözcüğünün “*fur(=hayvan postu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 203’teki **İÇÜK** sözcüğü “*meh melkih zver’kov(=kürk hayvanlarının derisinden yapılan ince kürk*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 24’te rastladığımız **içük** sözcüğünün “*fur-skin(=hayvan derisi)*” anlamını taşırken daha sonra “*fur-coat(=hayvan postundan yapılan ceket)*” anlamını kazandığı belirtilmiştir. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün “*Samur gibi hayvanların derisinden yapılan kürk*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,69-2)

ilersük [1] “şalvar uçkuru”

DLT, 87; (BA; I,152-20) “*ilersük: Şalvar uçkuru.*”

DK 33’te bulunan **ilärsük** sözcüğüne yapıtta “*waistband(=elbisenin beli)*” karşılığı verilmiştir. DTS 207’deki **İLÄRSÜK** maddesinde sözcüğe “*bel kuşağı*” karşılığı verilmiştir. EDPT 151’de sözcük için “*weist-belt(=bel kuşağı)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün SDD’de değişik biçimlerde görüldüğü belirtilir. Sözcüğün Osmanlıca döneminde de “*trouser belt(= pantolon bağı)*” anlamında kullanıldığı açıklanır. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi verilmemiştir. TES 189’da sözcük için “*uçkur*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Orta Türkçede ve Anadolu’da yazılan eski metinlerde **ilersük** biçiminde görüldüğü belirtilmiştir. Eren, sözcüğün kökünün bilinmediğini ancak, **-sik(~~sük)** ekiyle kurulduğunun anlaşıldığı söylenir.

SDD 2,785’te bulunan **ilersik** ve **ilersük**, “*uçkur bağı, don uçkuru*” karşılığındadır. Aynı yapıttın 787. sayfasındaki **ilirsik** sözcüğü için verilen karşılık ise “*uçkur*”dur. DS VII,2520’de yer alan **ilersik** sözcüğüne “*don uçkuru*” karşılığı verilmiştir. DLT’de rastladığımız **ilersük** sözcüğü yüzyıllar içinde yaşadığı ses değişikliklerine karşın anlam değişikliğine uğramadan günümüze ulaşmıştır.

DLT[1] (BA; I,152-20)

kıymaç [1] “Çiğiller’in giydiği keçi kılından yapılan beyaz renkli bir tür başlık”

DLT, 522; (BA; III,175-10) “*kıymaç: kıymaç börk: tiftikten yapılan beyaz başlık olup Çiğiller giyer.*”

DK 139’da **qiy-(cut obliquely= eğri biçimde kesmek)** fiili altında yer alan sözcük için “*Çiğillerin giydiği bir başlık türü*” karşılığı verilmiştir. DTS 442’de sözcüğün, “*yündsən yapılan beyaz şapka*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 677’deki **kıyma:ç(kıdma:ç)** maddesinde **kıy-(kıd-)** fiilinden türeyen sözcüğün aslında “*gıda maddesi*” adıyla DLT’de **kıymaç börk** yapısının “*keçi kılından yapılan, Çiğillerin giydiği beyaz şapka*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; III,175-10)

keçüklük [1] “elbiselik kumaş vb.”

DLT, 254; (BA; I,508-22) “*kedüklük: ‘kedhüklük kidhiz: Yağmurluk yapmak için hazırlanmış keçe.*”

Sözcük, DK 99’da **ked-**(*put on garment=elbise giymek*) fiili altında yer alır. Yapıtta, sözcüğe İngilizce karşılık verilmezken DLT’de sözcük için kullanılan Arapça karşılığın *mimtār* olduğu söylenmiştir. Sözcük, DTS’de bulunmazken, EDPT 703’te rastladığımız **kedüklük** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta **kedüklük kidiz** yapısı için “*yağmurluk yapmak için kullanılan keçe*” anlamı verilmiştir. Clauson’un **kedük** sözcüğü için **cap**(=*başlık*) karşılığını verirken **kedüklük kidiz** yapısını “*yağmurluk yapmakta kullanılan keçe*” biçiminde tanımlaması ilginçtir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,508-22)

kraza [1] “elbise”

M(18-55) “... *körüng siz kauj-iki ançama körkle kraza ton birle yaranmış erür..*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almamıştır. Sözcüğün saptandığı tek yapıt Maytrisimit’tir. Sözcük için burada, “*elbise*” karşılığı verilmiş ve Soğdca *krazakh* sözünden alıntı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](18-55)

kulak [1] “yenleri kısa elbise”

DLT, 192-3; (I,383-19) “*kulak: ‘kulak ton: yenleri kısa elbise.*”

DK147’de **qulaq~qulxāq~qulqāq**(*ear=kulak*) maddesi içinde yer alan **qulaq tōn** yapısı için, yapıtta “*short-sleeved garment(=kısa kollu elbise)*” karşılığı verilmiştir. DTS 465’teki **QULAQ II** maddesinde, bu birleşik yapının “*kısa kollu elbise*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 621’de bulunan **kulkak** maddesinde, **kulak to:n** yapısına “*kısa kollu elbise*” karşılığı verilmiş, nesneye bu adın, kolların kulaklara benzemesi nedeniyle verildiği belirtilmiştir.

Bu birleşik yapı, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,383-19)

kuyka [1] deri; kürk” *bk. Yapı ve Üretim Gereçleri (s. 312)*

kübig [1] “hırka”

DLT, 206; (BA; I,408-22) **küpik** “*küpik: Hırka, bezin iki katı arasına pamuk koyarak dikmek.*”

DK 114’te **küpi**-(*quilt(garment)=pamuklu elbise*) maddesi altında yer alan **küpig** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın *tadrīb* olduğu belirtilmiştir. Sözcük, DTS’de bulunmamaktadır. EDPT 688’de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **kübi**- filinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*quilting a garment(=pamuklu elbise)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **küpik**; I,408-22)

kürk [1] “kürk”

DLT, 178; (BA; I,353-18) “*kürk: Kürk.*”

DK 115’te sözcük için verilen karşılık “*fur(=kürk)*”dur. DTS 329’da bulunan **KÜRK** maddesinde, sözcüğe “*mehovaya odejda, şuba(=kürk manto)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 741’de, sözcüğün “*fur(=kürk)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almaz. TES 275’te “*hayvanların, giyecek yapmak için işlenmiş postu*” biçiminde tanımlanan sözcüğün kökeninin bilinmediği açıklanır. Yapıtta, sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki biçimleri verilir. Sikirić’in Türkçe **kürkü** Farsça *gurg(=kurt)* ile birleştirmesinin yanlış olduğu, Egorov’un **kürk** ile **körük** biçimlerini karıştırdığı anlatılmıştır. Yapıtta, sözcüğün Bulgarca, Sırpçaya ve Farsçaya geçtiğinden de söz edilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmaz. TS 2, 1441’de gördüğümüz **kürk** sözcüğünün “*1.bazı hayvanların, giyecek yapmak için işlenmiş postu, 2.kürkten yapılmış*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir.

DLT[1](I,353-18)

otran [1] “elbise (Yağma dilince)”

DLT, 67; (BA; I,108-19) “*otran: Don, elbise. (Bunu Yağma ilinde işittim).*”

DK 44’te, sözcük için “*trousers(=pantolon)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de, Yagmalarca kullanıldığının belirtildiği kaydedilmiştir. Sözcük, DTS’de bulunmaz. EDPT 66’da, sözcüğün yapıtlarda bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de kuşkulu olarak yer aldığı, alfabetik dizilimin dışında, ürkün ile içgin

sözcükleri arasında bulunduğu bildirilmiş, “trousers(=pantolon)” anlamında, Kaşgarlı Mahmut’un “Yağma ilinde bunu ben işittim.” kaydıyla yer aldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,108-19)

saçu [1] “elbise ya da mendil saçağı”

DLT, 541; (BA; III,219-6) “saçu: Elbisenin ve mendilin saçağı.”

DK 152’de, sözcüğün “fringe(=saçak)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 480’deki SAÇU I maddesinde sözcük için verilen karşılık “kayma, oborka odejdi(=elbise firfırı, şerit)”dır. EDPT 795’te, yapıtlarda bir kez saptandığı söylenen sözcüğün saç- filinden; saçu:la- filinin de bu addan türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “elbise, mendil vb. şeylerin saçağı” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,219-6)

saçalduruk [1] “başlıkların başta durmasını kolaylaştırmak için, başlığa bağlı, çene altından geçirilen bağ”

DLT, 264; (BA; I,530-7) “sakalduruk: İpekten örülür bir kaytandır. Külâhın başta durması, yere düşmemesi için çene altından geçirilerek bağlanır.”

Sözcük, DK 154’te saqal (beard=sakal) sözcüğü altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için “chin-strap(=çene lâstiği)” karşılığı verilmiştir. DTS 486’da bulunan sözcük, “şapkanın başta durmasını sağlamak için çene altından geçirilen ipek bağ” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 810’da gördüğümüz sözcüğün sakal adından türediği ve “başlığın boğazdan geçirilen lâstiği” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. TES 351’de bulunan sakandırık sözcüğü için “baş giysilerinde çene bağı” karşılığı verilmiş, sözcüğün yerel olduğu bildirilmiştir. Sözcüğün Orta Türkçede sakalduruk biçiminde saptandığı söylenmiştir.

SDD 3, 1180’de, sakandırak sözcüğü “iki veya üç aylık çocuğun başından boynuna altına geçirilen bağ” biçiminde tanımlanırken DS IX, 3518’de yer alan sakandırak(I) sözcüğü için “şapka ya da başlığın çene altından bağlanan bağı”; sakandırak(II) için “öküz ya da manda başlığının çene altına gelen bölümüne konan dişli demir” anlamı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1890’da da hlk. kısaltmasıyla “baş giysilerinin çene bağı” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, DLT’deki anlamı

günümüzde genişleme yaşayarak, ağızlarda, hayvanlar için kullanılan nesneye de ad olmuştur.

DLT[1](I,530-7)

samda [1] “sandalet, sandal”

DLT, 210; (BA; I,418-14) “*samda: Ayağa giyilen sandal. Çiğilce.*”

DK 153'te bulunan sözcük için yapıtta, “*sandal(=sandalet)*” karşılığı verilmiştir. DTS 483'te bulunan **SAMDA** maddesinde, sözcük için “*sandalii(=sandalet)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 828'de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün Grekçe *sandalion* sözüyle ilişkili olabileceği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğe “*a sandal(=sandalet)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,418-14)

saraguç [1] “kadın başörtüsü”

DLT, 244; (BA; I,487-3) “*saraguç: Kadın yaşmağı.*”

DK 155'te, ***sar**(*winding, wrapping=sarmal, sargı*) maddesi altında yer verilen sözcük için “*veil(voman)(=kadın yaşmağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 488'deki **SARAYUÇ** maddesi, “*kadın baş örtüsü*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 849'da, sözcüğün **saru:-** fiilinden türediği, ***saru:ğaç** biçiminin göçüşme sonunda bu duruma geldiği bildirilmiştir. Steingass kaynak gösterilerek sözcüğün Farsçada da bulunduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a woman's wrap(=kadınlar için sargı)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,487-3)

suf [1] “yün kuşak”

DLT, 499; (III,129-5) “*suf: Yün ipliklerinden elle örülen kuşak.*”

Sözcük, DK 199'da, **tūf ?** biçiminde ele alınmış, Arapça karşılık olarak [*minṭaqa.....sūf*] yapısı verilmiştir. DLT yazmasının 499. sayfasında yer alan sözcüğün **ثوب** biçiminde yazıldığı açıkça görülmektedir. Yapıtta, sözcüğün “*a belt of wool(=yün kuşak)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Bu nesne adı, DTS'de ve EDPT'de bulunamamıştır. TES 371'de yer alan **sof** sözcüğü, “bir çeşit sertçe , ince yünlü kumaş,

ham ipekten yapılmış astarlık kumaş” biçiminde tanımlanmış, sözcüğün Arapça sūf sözünden geldiği bildirilmiştir.

Sözcük, TS 2, 1999’da, esk.(=eskimiş) kısaltmasıyla verilmiş, “1.bir çeşit sertçe, ince yünlü kumaş, 2.ham ipekten yapılmış astarlık kumaş” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, bu nesne adının Arapça kökenli olduğu bildirilmiştir.

DLT[1](III,129-5)

terinçek [1] “çarşaf türü elbise, ince manto”

DLT, 254; BA; I,510-18) “*terinçek: İki parçadan yapılan kadın carı.*”

DK 187’de bulunan ve DLT’de Oğuzca kaydıyla yer alan sözcük için “*thin cloak(=ince manto)*” karşılığı verilmiştir. DTS 554’te sözcüğün, “*pokrıvalo(=örtü)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 552’deki sözcüğün “*kendi vücudunun çevresine herhangi bir şey dermek, sarmak*” anlamındaki *terin-* fiilinden türemiş olabileceği bildirilmiştir. DLT’de Oğuzca kaydıyla yer aldığı söylenen sözcük için “*a linen garment(=çarşaf türü elbise)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılamamaktadır.

DLT[1](I,510-18)

tonluk [1] “elbiselik kumaş”

DLT, 269; (BA; II,11-10) “*kısdı: ‘ol anınğ tonluktın kısdı: o, onun elbiseliğini, görenek olan şeklinden kıstı’(o, onun elbiseliğinden bir parça aldı).*”

DK 194’te, **tön** (*garment=elbise*) maddesi altında yer alan **tönluq** sözcüğü için, “*garment allowance(=elbise olmak için ayrılmış, elbiselik)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almamaktadır. EDPT 520’de bulunan sözcüğün **to:n** adından türediği ve “*elbiseyle bağlantılı herhangi bir nesne*” ve “*elbise almak için ayrılmış*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD 1, 459’daki **donluk** sözcüğü, “1.hizmetçi ücreti, 2. Aylık, (...), 4.çamaşırhane, 5.ensiz çizgili dokuma bez” biçiminde tanımlanmıştır. DS IV, 1561’de gördüğümüz **donluk(I)**, “*çamaşırlık*”; **donluk(II)**, “1. 9 arşın uzunluğunda ensiz çizgili dokuma, 2.iki baş örtüsüne yetecek kadar ipek çizgili ya da sade iplikten dokuma”; **donluk(III)**, “*maaş*” anlamlarını taşımaktadır. Sözcüğün, ağızlarda gördüğümüz “*maaş, ücret*” anlamı, “*elbise almak için ayrılmış (para vb.)*” mantığı gözetilerek sözcüğün kazandığı anlam olmalıdır. Türkler için elbisenin ne denli önemli olduğu düşünülürse bu mantık olası görünür.

DLT[1] (BA; II,11-10)

uğuk [1] “çizme”

DLT, 46; (BA; I,67-10) **oguk** “oguk: Çizme.”

DK 52’de sözcük için “overshoe(=şoson, lâstik)” karşılığı verilmiştir. DTS 364’te, sözcük için verilen karşılık “rod obuvi(=bir tür ayakkabı)”dir. EDPT 83’te, sözcüğün “bir tür tozluk” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almaz. Yapıtta, sözcüğün, SDD’de **uyuk** biçiminde saptandığından da söz edilmiştir.

SDD 3, 1424’te gördüğümüz **uyuk** sözcüğü “makinede dokumulan veya elde örülen yün çorap” anlamındadır. Yapıtta, sözcüğün Eskişehir Çifteler’den derlendiği belirtilmiştir. DS XI, 4051’deki **uyuk** sözcüğü de “tezgâhta dokunmuş yün çorap” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Kırım Türklerince kullanıldığı bildirilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **oguk**; I,67-10)

yağalduruk [1] “yağmurluğa dikilen başlık”

DLT, 613; (BA; III,389-4) “yağalduruk: Kepeneğin arkasına dikilmiş olan bir keçe parçasıdır ki yağmurdan, tipiden başı korumak için kullanılır. Kukuleta, başlık.”

Sözcük, DK 212’de, **yān** (kalça kemiği, kalça kemiğinin ucu) maddesi altında ele alınmıştır. Yapıtta, sözcüğün “korunmak için pelerinin omuz bölümüne dikilen keçe başlık” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 233’te bulunan sözcük için “yağmurdan korunmak için kepeneye dikilen başlık” karşılığı verilmiştir. EDPT 951’deki sözcüğün yapıtlarda bir kez saptandığı belirtilmiş, **yaña:k** adından **-k-** sesinin **-l-** ye dönüşmesiyle, kömüldürük sözcüğünün yanlış olarak örnek alınmasıyla oluşmuş olabileceği bildirilmiştir. Clauson, sözcüğün, “kar fırtınasından ve yağmurdan başı korumak için ceketlere dikilen keçe başlık” anlamında kullanıldığını söylemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,389-4)

yışım [1] “dizlere giyilen nesne, dizlik”

DLT, 453; (BA; III,19-19) **yışım** “yışım: Soğukta dizlere giyilen nesne, bir çeşit çakşır.”

DK 228'de yer alan sözcüğün, “*leggings(=dizlik, tozluk)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. DTS 263'teki **JİŞİM** maddesinde sözcük için, “*obmotki na nogah(=diz sargısı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 978'deki **YIŞIM** maddesinde sözcüğün, *yışığ* adında da görülen **yış-** (?*ış-) fiilinden gelmiş olabileceği ve “*soğuk havalarda dizlere giyilen tozluk*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; **yışim**; III,19-19)

1.8. İNANÇ ÖĞELERİYLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Aşağıda yer alan 10 nesne adı yapıtlarda toplam 159 kez kullanılmıştır. Bu nesnelere, beşi Budizme, biri İslâma, biri eski Türk inanışına ilişkindir. Bu bölümde yer alan üç nesne ise batıl inanışa ilişkindir. üç sözcüğün kesinlikle Türkçe olduğu bildirilmiştir. Bunlar fiil kökenlidir. bir nesne adı Arapça, biri Çince, biri Sanskrit, birinin kökeni açık değildir. iki sözcük için bilgi verilmemiştir.

tilgen [107] “din tekerleği”

AY(99/18) “(...) ört yalın üze:: örtünü turur et'özlüg-ler umugsuzın inagsızın sansar-lıg tilgen içinte tegzinteçiler:: eşidgüçe erserler monı açig tarka emgekleri öçer alkınur::”

M(16-25) “..anta basa ezrua tengri ötüginge barns uluşta arşivadan sengremde nomluğ tilgen tevirdi(...)”

TT(V,6-21) “už-ak tągşilip kün tngri tilgäni tąg arı-ak tągşilip kün tngri tilgäni tąg arı süz-ük altın önglük altun yrt süz-ük altın önglük altun yrtyly..”

U(III-17) “///ai//////// tilgäni tąg säviglig y[üzin] körgäli uzun turqaru öküş/////”

UT(416) “uluy mängilig mängi tilgän ärür..”

Üİ(103b-16) “(...) atı kötrülmiş kiginç birü söz-lemiş ol: . : braman-a yir suv tilgeninge tayağ- lıg- ın turur tip(...)”

DTS 561'de bulunan **TILGÄN** sözcüğü için yapıtta, “1.koleso(=tekerlek); 2.krug, disk(=daire, kurs)” karşılıkları verilmiştir. EDPT 499'da “wheel, disc(=tekerlek, disk)” anlamında kullanıldığı söylenen Uygurcaya özgü bu sözcüğün Sanskrit *cakra* sözünün Türkçedeki karşılığı olduğu, ancak etimolojisinin açık olmadığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY[62](27/19; 31/7; 34ç/20; 34d/1; 34d/2; 34ğ/2; 61/6; 79/11; 79/19; 82/11; 92/18; 96/2; 98/1; 99/18; 115/8; 122/15; 131/14; 132a/22; 132b/4; 132b/5; 133/20; 154/2; 158/7; 158/10; 159/9; 159/20; 161/7; 161/13; 162/6; 163/18; 163/22; 166/20; 167/10; 174/15; 178/2; 181/10; 181/15; 188/13; 188/22; 189/9; 190/5; 208/17; 210/16; 300/24; 311/14; 313/5; 315/11; 338/10; 348/19; 349/2; 367/19; 371/12; 378/13; 398/16; 429/12; 499/22; 500/2; 568/7; 595/15; 645/9; 659/17; 684/23); M[6](1-29; 7-27; 15-12; 16-25; 50-13; 72-14); Üİ[5](103b-16; 104a-1; 104a-2; 104a-3; 104a-5) TT[10](I-105; S-5; V,A-21; V,A-43; V,A-44; V,A-45; V,B-46; VI,A-34; VIII,G-64; X-452); U[1](III-27); UT[23](147; 400; 416; 417; 468; 533; 534; 537; 538; 547; 555; 649; 682; 686; 820; 879; 886; 904; 909; 958; 960; 975; 976)

seğrem [43] “manastır” bk. *Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları* (s. 332)

tütsüg [27] “tütsü”

AY(313/6) “*adruk adruk tütsüg hua çeçeklerig saça töke kelip tolp yagız yir yüüzin hua çeçekler üze toşgurmışları közüdür::*”

M(51-4) “(...)... *itser .. yapsar suvasar (y)örüng (to)prağ toķısar bedizeser burķan körkin sıvķa kigürser yıdın tütsüğın tapınsar.. kimbağ yapşursar(...)*

KB(98) “*ķayusı elig sundı tütsüg tutar*

ķayu büvķirer kūn ajun yıd ķopar”

DTS 601’de yer alan **TÜTSÜĞ** maddesi, **TÜTSÜK** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın aynı sayfasındaki sözcük için, “*kuritel’naya, blagovonnaya sveça(=tütsü, güzel kokulu mum)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 461’deki **1 tütsüg** maddesinde, sözcüğün ***tütüz** sözcüğünün ikincil biçimi olabileceği, böylece **tütüz-** filinden türediğini söylemenin mümkün olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*incense(=buhur)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, günümüzde **tütsü** biçimindedir. SDD 3, 1409’da, sözcüğün, “*mübarek günlerde dağıtılan yalı ekmek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, DS X, 4015’teki sözcük, “*kutsal günlerde yapılıp dağıtılan yağlı ekmek*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 2268’de, “*1.dinî törenlerde çevrenin güzel kokmasını sağlamak, büyü veya ilâç yapmak amacıyla yakılan kokulu madde, 2.bu maddeyi yakma işi, 3.et ve balık gibi yiyeceklerin tutulduğu odun veya saman dumanı, 4.argo.içki*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[23](120/16; 313/6; 350/16; 361/20; 418/9; 424/10; 424/12; 424/17; 425/14; 425/17; 425/21; 426/13; 426/18; 440c/5; 440c/8; 441/2; 442/19; 444/21; 477/13; 487/10; 487/12; 525/3; 535/9): M[3](51-4; 54-19; 92-6); KB[1](98)

çaytı [18] “tapınak, manastır” *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 333)*

vrhar [14] “manastır, tapınak” *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 334)*

balbal [10] “kahramanların mezarına öldürdüğü düşman sayısınca dikilen heykel”

O.(3) “*türk budun öñre togusıkıña kisrekün batısıkıña teği beriye tabgaçka yırıya yış[ka teği]... alp erin balbal kısıdı*”

Uy.(III, b-6) “... *bükmedim iltä kalmış altı bilğä beğ oğlına bedizin için türk kan balbalı el ara tokuz eriğ udiş er oğlın öğürüp ödür altı erdem beğimä*”

Tu.(II-3) “*yüz yaş ?y?ne teñrim çök bizkä idil yerimä benğü bal[alı]...*”

KT(D-25) “*Başlayu Kırkız kağanıg balbal tiktim*”

BK (G-7) “*Alp erin ölürüp balbal kılı bertim*”

O.[2](3), (ayrı taş); Uy.[2](III, b-6), (V); Tu.[1](II-3); KT[2](D-16), (D-25); BK[3](G-7), (G-9), (D-13)

DTS 80'deki **BALBAL** maddesinde “*balbal, insanı temsil eden ritüel taş*” (DTS, 1969; 80) biçiminde tanımlanan sözcük, EDPT 333'de yer alan **balbal** maddesinde “*kimi zaman düşmanın adının da yazılı olduğu ve öldürülen düşman için mezara dikilen taş sütun*” biçiminde tanımlanmıştır. Clauson maddenin devamında sözcüğün günümüzde Rusçada “*baba(=taş)*” biçiminde ödünçlenmiş sözcük olarak yaşadığını belirtir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilmemiştir.

DS 2, 500'de gördüğümüz *balbal(I)* ve *balbal(II)* sözcüklerinin ise söz konusu nesne adıyla anlam ilişkisi yoktur, bunlar farklı sözcükler olmalıdır. Balbal, TS 1, 208'de de yer almıştır: “*Eski Türklerde kişinin anılması için mezarının veya bazı kurganların etrafına dikilen taş.*”

çaң [6] “çan *bk. Ses Çıkaran Nesnelere (s. 204)*

çakr [5] “çark”

AY(496-9) “..ok ya kılıç urungu baltu.. v(a)çır çakır ulatı oruk yme birkerü.. körgeli sevig-lig körküngüz ol..”

M(81-16) **çkar, çkr**; “... tükel bilge Maytrı burқан-ning çkr lakşanın itilmiş adaqanta yinçürü yükünüp inçe tip ötünür..”

UT(1399) “(...) pusidi xung a. Čakir. Mani radna mončuq vanida radna(...)”

Sözcük, A. Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü adlı yapıtında **çakır** maddesinde “*Tekerlek, çarh*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta sözcüğün Sanskrit **cakra** sözünden geldiği belirtilir. Sözcük, günümüzde bir göçüşme sonucu **çark** biçimini almıştır. Eren, TES 81’de yer verdiği **çark** sözcüğünü “*bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası*” olarak tanımlamış, sözcüğün Farsça *çarx* biçiminden geldiğinden söz etmiştir. TS 1, 438’de de **çark** sözcüğünün Farsçadan alıntılandığı belirtilerek sözcüğe “*1. Bir eksenin döndürdüğü tekerlek biçimindeki makine parçası(...).*” anlamı verilmiştir (TS, 1998; 438). Budist Uygur metinlerinin bir kısmında sözcüğe değişik biçimlerde rastlamaktayız: *çakr, çıgarı, çkr vb...*

AY[3](392/13; 450/16; 496/9); UT[2](1311; 1399); M[5](**çkar, çkr**; 81-16; 81-57; 82-34; 89-37; 105-24)

mescid [4] “Müslümanların ibadet yeri, mescit” *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 346)*

çınratğu [2] “küçük çan” *bk. Ses Çıkaran Nesnelere (s. 205)*

çintek [2] “manastır odası ?” *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 352)*

kösgük [2] “nazardan korunmak için üzüm bağlarına ve bostanlara dikilen korkuluk”

DLT, 410-1; (BA; II,289-18) “*kösgük: Göz değmesinden sakınmak için üzüm bağlarında ve bostanlarda dikilen korkuluk, bostan öyüğü.(...)*”

DK 111’de ***kös-?** Fiili altında yer alan sözcük için “*scarecrow(=bostan korkuluğu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 319’da bulunan sözcük için yapıtta, “*çuçelo, prizrak(=bostan korkuluğu, hayalet)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 750’de okunuşu sorunlu sözcükler arasında gösterilen sözcüğün anlamca **küs-** ya da **küse-** fiiline

eklenen **-gük** ekiyle oluşmuş olabileceği bildirilir. “*Mirage(=serap)* ve “*scarecrow(=bostan korkuluğu)*” anlamındaki sözcüğün belki de ***kös-** fiilinden türemiş olabileceği belirtilir. Sözcüğün, DLT’de “*kötü gözlerden korunmak için bağlara ve sebze bahçelerine dikilen korkuluk)*” biçiminde tanımlandığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](II,289-18; II,289-23)

luğ [2] “buhurdan”

M(69-8) “*..luğlarığ birle (kaltı)-mız kırdımız.. tutsı kuvrag yıgdımız ödsüz erksiz boşguttumuz(...)*”

TT(V,A-130) “*tarni ärwış sözlämiş krgäk[.] tütüslüg lugta köyürmiş krgäk*”

DTS 334’te, sözcük için “*tütüsü mangalı, buhurdan*” karşılığı verilmiştir.

Yapıtta, sözcüğün Çince’den alındığı bildirilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](69-8); TT[1](V,A-130)

tütüslük [2] “buhurdan”

AY(440c/7) “*öz-i arıg suvka kirip yangı arıg ton kedip iliginte tütüslük tuta.. bo tütüsgüg urup mini okısun..*”

M(94-5) “*...turup yangı arıg kedim... kedim...-liginte... tütüslük tutup evining kapağında ulug ağır ayamağın kelteçi dıntarlarag... erti...*”

DTS 601’de, sözcüğün, “*kuril’nitsa(=buhurdan)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 461’de, **tütüsüg** adından türediği bildirilen sözcük için, “*censer(=buhurdan)*” karşılığı verilmiştir.

Tütüslük sözcüğü, ağız DS ve SDD’de yer almazken TS 2, 2269’da, “*tütüsü kabı, buhurdan, buhurluk*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[1](440c/7); M[1](94-5)

abakı[1] “bostan korkuluğu”

DLT, 80; (BA; I, 136- 22) “*abakı: Göz değmesin diye bostanlara, bahçelere dikilen korkuluk*”

DK 3’te kelime, **abakı** biçiminde okunmuş ve “*scarecrow(=korkuluk)*” anlamı verilmiştir. Kelime DTS 2’de **ABAQİ** maddesinde “*nazardan korunmak için*

bostanlara dikilen korkuluk” biçiminde tanımlanmıştır. Bu kelime yalnız DLT’de ve bir kez saptanmıştır. Clauson EDPT 8’de **aba:kı:** maddesinde sözcüğün alışılmışın dışında bir durumla **aba:çı:** biçiminde de kullanıldığını ve **abak** biçiminde yaşadığını belirtmiştir.⁷ Maddenin devamında sözcüğün “*j*”inn(= *cin*)” anlamıyla tarama Dergisinde **apak**, SDD’de **opak** biçiminde yer aldığı belirtilir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

SDD 2, 1092’de ve DS’de sözcüğe rastlayamadık. Ancak, SDD 3,3285’te geçen ve “*cin*” anlamına gelen **opak** sözcüğü ile, DS’deki, “çarpılmak” anlamı verilen **opaklanmak**(DS, 1993; 3285) fiili sözcükle ilgili olmalıdır⁸. Bu nesne adı, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (I, 136- 22)

egit [1] “safrandan elde edilen, nazardan korunmak için yüze sürülen bir ilâç”

DLT, 37; (BA; I,51-8) “*egit: Göz dokunmaktan kurtulmak için çocukların yüzüne çalınan bir ilâç. Bu ilâç, safrana bir takım şeyler karıştırılarak yapılır.*”

Sözcük DK 37’de **âgit** biçiminde ele alınmış ve “*a medicine to ward off evil eye(=kötü gözlerden korunmak için üretilen ilâç)*” olarak anlamlandırılmıştır. DTS 166’da yer alan **EGIT** sözcüğü “*çocukları göz değmesinden korumak için safrandan yapılan ilâç*” anlamındadır. EDPT 102’de gördüğümüz **egit** sözcüğünün okunuşu konusunda kuşkulu davranılmıştır. Sözcüğün **ögüt** biçiminde de okunabileceği ancak, **egit** olmasının daha büyük bir olasılık olduğu belirtilmiştir. Bir kez saptanan sözcüğün “*çocukları yaralardan ve kötü gözlerden korumak için yüzlerine sürülen safran ve benzeri maddelerin karışımı olan ilâç*” karşılığında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,51-8)

manıstan [1] “*ikametgâh; manastır*” bk. *Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne*

Adları (s. 365)

tesbih [1] “tespih”

KB(3287) “*turup yundı kıldı yana tang namaz*”

⁷ Clauson bu sözcüğü Hap. Leg. Kısaltmasıyla verir: Hapax legomenon= occurring only once= yalnızca bir kez saptanan kelime.

du'a kıldı tesbih yime küdti az"

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de yer almaz. Taradığımız metinler içinde sözcüğün saptandığı tek metin olan KB'de sözcük için "tesbih" karşılığı verilmiş, sözcüğün Arapça kökenli olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmaz. **Tespîh** sözcüğü TS 2, 2205'te, "*Dinî sözleri tekrarlamak veya elde oyalanmak için kullanılan, türlü maddelerden boncuk biçiminde yapılmış, genellikle 33 veya 99 taneden oluşmuş dizi*" biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Arapça *tesbîh* sözünden alındığı belirtilmiştir.

KB[1](3287)

1.9. KİMYASAL ÜRÜNLERE VERİLEN ADLAR

Bu bölümdeki 3 nesne adının toplam 3 kez kullanıldığını görüyoruz. Bu sözcüklerin tamamı DLT'de saptanmıştır. 11. Yüzyılda kimyasal üretimin -kısıtlı da olsa- varlığından söz edebiliriz. Bu sözcüklerin ikisi, Türkçe *kara* sözcüğü ile ilişkili iken tek heceli *tuç* sözcüğünün kökeni konusunda bir yargıda bulunmak güçtür.

tuç [2] "bakır çinko alaşımı, pirinç"

DLT, 495; (BA; III,120-20) "*tuç: Tunç.*"

DK 199'da sözcük için "*yellow copper(=sarı bakır)*" karşılığı verilmiştir. DTS 584'teki **TUČ** maddesinde, sözcüğün, "*bronza(=bronz)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 449'daki **tu:ç (tu:c)** maddesinde, sözcüğün Türkçenin erken dönemde, "*bronze(=bronz, bakır kalay alaşımı)*" değil, "*brass(=pirinç, bakır çinko alaşımı)*" sözcüğünü karşıladığı belirtilmiştir. Sözcüğün Farsçada bir Türkçe alıntı olarak yaşadığı belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 2, 2252'de, "*1.bakır, çinko ve kalay alaşımı, bronz, 2.sıf.tunçtan yapılmış olan, 3.sıf.koyu kırmızı renkte olan*" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2] (BA; II,353-5; III,120-20)

kara yağ [1] "gaz yağı, petrol"

DLT, 543; (BA; III,222-18) "*kara yağ: Neft.*"

⁸ Aysu Ata'nın "Derleme Sözlüğünde Geçen En Eski Türkçe Kelimeler I" başlıklı yazısında ise abakı> opak-lanmak ilişkisine değinilmemiştir.

DK 129'da **qara** sözcüğü altında yer alan **qara yāy** maddesi için yapıtta “*naphtha(=neftyağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 422 *vd'*de bulunan **QARA I** maddesi içinde yer alan **qara yay** yapısına burada verilen karşılık “*neft'(=petrol, gaz yağı)*”tir. EDPT 643 *vd'*de rastladığımız **kara:** maddesi içinde **kara: ya:ğ** birleşik yapısının “*naphtha(=neftyağı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük grubu Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,222-18)

ķaraġu [1] “zaç yağı, demir sülfat”

DLT, 224; (BA; I,446-7) “*ķaragu: Zaç denilen kara boya.*”

Sözcük, DK 129'da **qara** maddesi altında yer alır. Yapıtta sözcüğün “*vitriol(=zaç yağı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 424'te bulunan **QARAYU IV** sözcüğü “*demir zaçı olarak kullanılan kara boya*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır. EDPT 656'da, sözcüğün **kara:** adından türediğı bildirilmiştir. Sözcüğün “*blind(=kör)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, DLT'de “*çocukların karanlıkta oynadığı bir oyuna verilen ad*” ve “*sulphate of iron(=demir sülfat)*” anlamlarını da karşıladığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,446-7)

1.10. MÜZİK ARAÇLARI

Bu bölümde yer alan 7 müzik aracı adı toplam 17 kez kullanılmıştır. İki sözcük, Çince, biri *ege-* fiilinden türemiş bir isimdir. *Kopuz* sözcüğünün eski bir Türk sazı olduğu bilinmektedir. Söz konusu müzik araçlarından sıbızğunun kökeni konusunda tereddüt yaşanırken, *borguy* sözcüğünün alıntı olabileceğı bildirilmiştir.

ķopuz [6] “uda benzeyen telli bir müzik aracı”

KP(LXX-7) “(...) *anta uduzup balıķ ortusınta bältirdä kalın ķovrag ara olğurtı tegin ķopuzķa ärtiñü uz ärti*”

DLT, (I,365-21) **ķubuz** “*ķubuz: Kubuz, uda benzer bir çalgı.*”

DK 143'teki **qopuz** maddesinde, sözcüğe “*lute(=ut)*” karşılığı verilmiştir. DTS 451'de bulunan **QOBUZ** maddesinde, sözcüğün “*telli bir müzik aleti, kopuz*”

anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 588’de, sözcük için “*a stringed instrument(=telli bir müzik aracı)*” karşılığı verilen sözcüğün Moğolcada *kuğut/ku’ur* biçiminde erken dönemde yaşadığı Kowalski kaynak gösterilerek belirtilmiştir. Doerfer’e dayanılarak sözcüğün Farsçaya da Moğolcadan geçtiği bildirilir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir açıklama yapılmamıştır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almaz. TS 2, 1361’de bulunan **kopuz** sözcüğü esk. kısaltmasıyla “*ozanların çaldığı telli bir Türk sazı*” biçiminde tanımlanmıştır.

KP[2](LXX-1; LXX-7); DLT[4](BA; **kubuz**; I,19-14; I,365-21; II,235-15; III,173-2; III,283-15)

sıbızğu [4] “kaval, flüt”

DLT, 245; (BA; I,217-20) “*öttürdi: ‘sıbızğu öttürdi: düdük öttürdü.’(...)*”

DK 159’da bulunan sözcük için “*flute(=flüt)*” karşılığı verilmiştir. DK 502’de yer alan **SİBİZγU** maddesinde, sözcüğün “*svirel’(=kaval)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 794’te, sözcüğün **sı:bız** sözcüğünden türemiş olabileceği, ancak yansıma gibi görünen **sıbızğu** ile **sı:bız** arasında anlam bağının olmadığı ifade edilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*kaval, flüt benzeri üflemeli müzik aracı*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4](I,176-7; I,217-20; I,246-24; I,489-5)

egeme [3] “uda benzer bir müzik aracı”

DLT, 81 **ekeme**, **ikeme** DLT(I,137-14) “*ikeme: Bir çeşit saz, kubuz gibi çalınan bir çalgı.*”

Sözcük, DK 20’de **egämä** biçimindedir. Yapıtta sözcüğe “*type of lute(=bir ut türü)*” anlamı verilmiştir. DTS 167’deki **EKÄMÄ** maddesinde sözcüğün “*viyolonsele benzer bir müzik aleti*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Sözcük, EDPT 108’de **ège:me:** maddesinde ele alınmıştır. Burada sözcüğün **ège:-** filinden türediği belirtilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün “*yayla çalınan bir müzik âleti*” için kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (BA; I, 137-14; III,174-11; **ekeme**, **ikeme**; I,137-14))

kuḡkau [2] “arp, telli bir müzik aracı”

M(4-5) “(kün) ay tengri körkin belgürtü(p) ... (n)omlayu yarlıkap kutgaru yarlıkadi ...- bi gantarvılar iligin kutgar-çalır üçün kungkauçı etüzin belgürtüp kungkau etizip kutgaru yarlıkadi... ..”

KP(LXX-3) “ol udçı är bir kungkau tilöp kälürdiberdi(...)”

DTS 466’da sözcüğün Çince *kunhoy*, *khon-çau* sözünden alındığı ve “bir müzik aleti, arp, lãvta” anlamında olduğu belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KP[3](LXIX-7; LXX-3; LXX-5); M[1](4-5)

borguy [1] “borazan”

DLT, 551; (BA; III,241-12) “*borguy: Üflenerek öttürülen boru*”

DK 76’da **boruy** biçiminde ele alınan sözcük, için “*trumpet(=borazan)*” anlamı verilmiştir. DTS 113’te yer alan **BORGUJ** maddesinde “*duhovoy muzikal’ny instrument(=nefesli müzik aleti)*” biçiminde tanımlanan sözcük, EDPT 361’de “*trumpet(=borazan)*” olarak anlamlandırılır. Aynı maddede sözcüğün fonetiğinin karmaşık olduğu belirtilerek yabancı olma olasılığı üzerinde durulur. Sözcüğün, yalnızca DLT’de sonda -y sesini bulundurduğuna dikkat çekilir(EDPT, 1972; 361). Eren, TES 58’de, **boru** sözcüğünü “1.Bir yerden başka bir yere sıvı veya gaz aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir. 2.Nefesle çalınan perdesiz madenî çalgı” olarak tanımlar ve Clauson’un konuyla ilgili yukarıda değindiğimiz bilgileri aktarır.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS II, 740’taki **borı(II)** maddesinde “Boru” tanımı yapılmıştır. TS 1, 330’da yer alan **boru** sözcüğüne de “1.Bir yerden başka bir yere sıvı veya gaz aktarmaya yarayan, içi boş, uçları açık, uzun ve dar silindir(...) 2.Nefesle çalınan perdesiz madeni çalgı(...)” anlamı verilmiştir. Görülüyor ki sözcük, daha önce var olan boru ismine biçim benzerliği dolayısıyla bir müzik aracının adı olabilmıştır.

DLT[1](BA; III,241-12)

poçı [1] “bir ut türü”

DLT(III,219-4) **buçı** “*buçı: Çok inliyen bir ut*”

Sözcük, DK’de **boči** olarak yer almış ve “*type of lute(=bir tür ut)*” biçiminde tanımlanmıştır(DK, 1985; 75). DTS’de **BUČĪ** maddesinde sözcük için şunlar söylenir:

“*strunnyy tsipkoviy muzikal’nyy instrument(=telli bir müzik aleti)*”(DTS, 1969; 119). Sözcük, EDPT’de **po:çı:** biçimindedir. Giles kaynak gösterilerek sözcüğün Çince p’a tzü sözünden gelmiş olabileceği söylenir ve “*lute, guitar(=ut, gitar)*” anlamında kullanıldığı belirtilir.

DLT[2](Ba, **buçı:** III,173-2; III,219-4)

tümrüg [1] “tef (Oğuzca)”

DLT, 240; (BA; I,478-13) **tümrük** “*tümrük: Dümrük, def. Oğuzca.*”

DK 204’te sözcük için “*tambourine(=tef)*” karşılığı verilmiştir. DTS 597’deki, **TÜMRÜK** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*buben, tamburin(=tef)*”dir. EDPT 509’da, “*tambourine(=tef)*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün kökeni konusunda bilgi verilmemiştir.

SDD 1, 483’te yer alan **dümrük** sözcüğü, “*üstüvani biçimde olan*” biçiminde tanımlanırken, DS IV, 1629’daki **dümrük** sözcüğünün “*silindir biçimde olan şey*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu sözcükler söz konusu nesne adıyla ilişkili olmalıdır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; **tümrük;** I,478-13)

1.11. OKÇULUK İLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Bir savaş ve avlanma aracı olan okun Türklerin yaşamında büyük önemi vardır. bu bölüme aldığımız taradığımız metinlerde saptanan okla ilgili 18 sözcüğün toplam 191 kez kullanıldığı görülmektedir. Beklendiği gibi bu bölümde yer alan sözcüklerin çoğunluğu Türkçedir. 7 sözcük, ad kökü ya da addan türemiş bir adken 6 sözcük fiil kökenlidir. 1 sözcük farsçadan alınmıştır, 1 sözcük İran kaynaklı bir dilden alıntıdır. Yatan/ yatan sözcüğünün ise ya adından türemiş olabileceği gibi Çince bir alıntı olabileceği de belirtilmiştir. Bu bölümdeki 5 nesne adı günümüze ulaşmıştır.

oç [96] “ok”

KT(D-33) “*Yarıkınta yalmasınta yüz artuk okun urtı, yüz[inge] başınga bir t[egmedi...]*”

AY(621-8) “*közüm emigim tep-reyür öngrekide öngişük okın yürekime ursukmuş teg..*”

M(105-16) “*... anı körüp ... (u)luğlar sansa-r ... (t)itir...-ğ oç ermiş*”

TT(I-162) “*kiçig oylan- - - - y-a qurup oq atqalır..*”

KB(6397) “*kayusı törütmiş idike turup*

Yağı teg ok attı yasını kurup”

DLT, 31; (BA; I,157-5) “*atışgan: ‘ol mening birle ok atışgan: onun benimle – yarışmak için- ok atışmak âdetidir.*”

DK 41’de sözcük için “*arrow(=ok)*” karşılığı verilmiştir. DTS 364’te bulunan **OQ I** maddesinde, sözcüğün, “*strela(=ok=)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 76’da yer alan sözcüğün, çok eski dönemlerden başlayarak kullanıldığının, ritüel bir nitelik kazandığının düşünüldüğü belirtilmiş, bir boy adı olan **On ok** biçiminin sözcüğün eskiliğinin kanıtı olduğu vurgulanmıştır. Sözcüğün sonraki dönemlerde, “*miras payı; ağaç parçası, dingil, mil vb.*” anlamları da karşılar olduğu belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için “*arrow(=ok)*” karşılığı verilmiştir. EDPT’de sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

SDD 3, 1085 vd’de **ok** sözcüğü “*1(...).hamur açmağa mahsus oklava, 3.tarla tırmiğı, 4.Trabzon kemeçesinin yayı,(...) 6.cirit, değnek, 7.kağnıda mazi üzerine boydan boya uzatılan yan ağaçları*” anlamlarını taşımaktadır. DS IX, 3273 ’te yer alan **ok(I)** sözcüğü “*1.oklava, 2.cirit, değnek, 3.üzüm çardağına konulan uzun sıruk, 4.tavanın orta direği, 5.kârgir yapılarda iki duvarın arasına çapraz konulan kalın direkler, 6.araba, kağı yapımakta kullanılan, uzun, düz çam, 7.kağnıda mazi üzerine boydan boya uzatılan yan ağaçları*”; **ok(II)** “*kemeçe yayı*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın 3274. sayfasında yer alan **ok(III)** “*kalem gibi olan bitki gövdesi*”; **ok(IV)** “*1.bir tarım aracı, tırmık, 2.sürgü ya da tırmiğı boyunduruğa bağlayan ağaç, zincir ya da demir parçası*”; **ok(VII)** “*miras kalan mallar pay edilirken yapılırken yapılan ad çekme*” anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, TS 2, 1673’te, “*1.yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk, 2.yön göstermek amacıyla belli yerlere konulabilen, oka benzeyen işaret, 3.bazı âletlerde veya araçlarda düz ve uzun bölüm, 4.mat. bir dairede bir kirişin ortasında bu kirişi gören yayın ortasına indirilen doğru parçası*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçen zaman içerisinde anlam genişlemesi yaşamıştır.

Ok, nesne ve dolayısıyla sözcük olarak Türklerin vazgeçemediği bir öge olmuştur. Savaşçı Türkler, oku her zaman kullanmış, benzer nesnelere de bu adla adlandırmıştır. Yapıtlarda, -özellikle DLT’de ok sözcüğüne ve ok türlerine, ok ile ilgili

nesne adlarına pek çok kez rastlanmıştır. Günümüzde bu nesne çoğu zaman spor amaçlı olarak kullanılmaktadır.

KT[2](D-33; D-36); AY[4] (; 496/8; 621/8; 623/17; 632/23); M[2](105-5; 105-16); TT[4](I-162; I-163; II,B-83; IV,B-12); U[1](II,M-26); KB[18](371[2]; 1099; 1983; 2055; 2066; 2376; 2558; 2635; 2885; 2961; 3623; 4046; 5421; 5430; 5688; 6397; 6532); DLT[64](I,11-4; I,21-15[2]; I,37-4; I,157-5; I,160-4; I,160-5; I,166-15; I,170-6; I,171-6; I,180-8; I,193-6; I,199-11; I,217-16; I,222-7; I,237-26; I,267-13; I,275-26; I,326-28; I,393-8; I,457-3; I,493-21; I,494-3; I,522-7; I,522-17; II,20-5; II,82-6; II,129-1; II,196-15; II,196-28; II,199-1; II,208-7; II,221-16; II,224-9; II,226-5; II,236-5; II,252-27; II,284-14; II,326-11; II,328-16; II,329-1; II,333-10; II,338-1; II,348-21; II,350-24; II,356-3; III,75-16; III,97-25; III,99-9; III,106-14; III,107-4; III,108-21; III,115-23; III,21716; III,260-6; III,276-14; III,281-5; III,287-10; III,300-2; III,318-14; III,343-10; I,375-5) (III,390-11; III,392-4; III,396-6); AY[1](ook; 477/6)

ya [51] “yay, ok atma aracı”

AY(496/8) “ilinginigzde tutyuk siz.. ok ya kılıç urungu baltu..(..)

TT(I-162) “kiçik oğlan- - - - ya qurup oq attılar..”

U(III,55-4) “yatıg ya-sın gorup agulug aqın yüräkrä urup...”

UT(392) “ya ‘arışlig ornnıp turur..”

KB(371) “boçumerdi ok teg köngül erdi ya

köngül kılgu ok teg boçum boldı ya”

DLT, 539; (BA; I,496-18) “kuruglıg: ‘kurugluğ ya: kurulu yay’.

DK 2089’de yer alan sözcük için “bow(=yay)” karşılığı verilmiştir. DTS 221’de bulunan JA I maddesinde, sözcüğün, “luk(=yay)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 869’daki 1 ya maddesinde, sözcük için verilen karşılık “bow(=yay)”dur.

SDD 3, 1496’da, bulunana yay sözcüğü için verilen 3. anlam, “Trabzon kemençesinde tellerin dipten bağlandığı tahta”dır. DS XI, 4208’de bulunan yay(III), “pamuk atmada kullanılan, yay biçiminde araç”; yay(IV), “kemençede tellerin bağlandığı tahta” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 2413’te, “1.ok atmaya yarayan, iki ucu arasına kiriş gerilmiş, eğri ağaç veya metal çubuk, 2.çeşitli amaçlarla ve çeşitli biçimlerde yapılan esnek makine bölümleri, 3.keman, viyolonsel gibi çalgılarda, titreşim yoluyla ses çıkarmaya yarayan parça, 4.mat.bir eğriden alınan parça, 5.zemberek, 6.hallacın pamuk veya yünü atmak için tokmak yardımıyla

kullandığı araç” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, günümüzde biçim ve işlev açısından benzer pek çok nesneye ad olduğu görülmektedir.

AY[1](496/8); TT[2](I-162; IX-79); U[1](III,55-4); UT[1](392); KB[6](65; 371[2]; 4139; 6397; 6532); DLT[41] (BA; I,280-14; I,360-26; I,496-18; I,500-16; I,501-4; II,7-29; II,37-18; II,50-1; II,59-6; II,59-6; II,59-7; II,61-2; II,61-4; II,61-5; II,65-13; II,66-11; II,67-6; II,68-1; II,68-7; II,98-7; II,114-9; II,134-20; II,138-22; II,190-9; II,198-7; II,198-11; II,205-13; III,16-25; III,50-6; III,59-26; III,73-8; III,78-17; III,97-14; III,215-15; III,239-10; III,318-5; III,407-17; III,219-16; III,331-11; III,370-16; III,409-6)

keş [12] “ok kılıfı, sadak”

El.(8) “...urungu külig tok böğü terkinge kangım beğ erdim için ben er kürt el kan alp urungu altunlug keşiğin bangtım beldä elim tokuz kırk yaşım.. (...)”

Oz.(a-3) “...elim kanım sizimä adırıldım altun keş adırıldım”

Uy.Tu.(2) “...altunliğ keşiğ belimte bantım tengri elimke bükmedim sizime ayta(.)üçö külüğ tiriğ ben tengri elimte yemliğ ben”

DLT(III,126-18) **kiş** “*kiş: Sadak. Oğuzlar ve Oğuzların kardeşi olan Kıpçaklar bunu bilmezler.*”

DK 104'te yer alan **kēš** sözcüğü için verilen karşılık “*quiver(=ok kılıfı, sadak)*”dir. Yapıtta ayrıca, sözcüğün DLT'deki Oğuzlar ve Kıpçakların sözcüğü bilmediği yolundaki kaydına değinilmiştir. DTS 310'daki **KIŠ II** maddesi **KEŠ** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 303'teki sözcük için “*kolčan(=ok kılıfı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 752'deki **kē:š** maddesinde “*a quiver(=ok kılıfı)*” karşılığı verilen sözcüğün Eski Kırgızcada -ê- ile yazıldığı belirtilmiştir. Yapıtta ayrıca DLT'deki Oğuzlar ve onların kardeşi olan Kıpçakların bu sözcüğü bilmediğine ilişkin bilginin varlığı belirtilir

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

El[2](1; 8); Oz.[1](a-3); Uy.Tu.[1](2); DLT[9](BA; **kiş**; I,393-8; I,444-19; I,457-3; I,494-3; I,504-2; II,275-19; II,333-10; III,126-18; III,281-5)

başak(I) [5] “ok temreni”

DLT, 190; (I,378-14) “*başak: okun veya mızrağın ucuna geçirilen demir, temren*”

DK 67’de bu nesne adına, **bāš** (head=baş) sözcüğü altında yer verilmiştir. Sözcük aynı yapıtta, “*head(arrow)(=ok ucu)*” olarak tanımlanır. DTS 87’deki **BAŞAQ I** maddesinde sözcük için, “*nakonečnik, ostri(= uç, sivri uç)*” anlamı verilir. EDPT 378’de **1.başak** maddesinde ele alınan sözcüğün **baş** sözcüğüne küçültme eki getirilerek oluşturulduğu, “*a small head(= küçük uç)*” anlamına gelen sözcüğün, önceleri özellikle “*an arrow-head(= ok ucu)*” sonraları “*ear of corn(= mısır başağı)*” anlamına geldiği vurgulanır. TES 42’de de **başak** sözcüğü yer almıştır. Söz konusu yapıtta şu sözlere yer verilir: “ ‘arpa, buğday gibi ekinlerin, taneleri taşıyan başı.’ Anadolu ağzlarında ‘tarlalarda kalmış veya dökülmüş başak’ olarak da kullanılır. (...) Orta Türkçede başak “*okun veya kargının ucuna geçirilen demir, temren.*”

SDD’de **başak** sözcüğü bulunmazken DS 2, 550’de **başak(I)** maddesinde “1.Tahıl ve meyveleri devşirdikten sonra geriye kalan döküntüler (...) 2. Sigara izmariti” tanımları yapılmıştır.” TS 1, 235’te bulunan **başak(I)** maddesinde verilen tanım ise şu biçimdedir: “1. Arpa, buğday ve yulaf gibi ekinlerin taneleri taşıyan kılçıklı başı. (...) 2. *hlk.*Tarlalarda, bağlarda dökülmüş veya tek tük kalmış ürün. (...)” Sözcüğe Tarama Sözlüğü’nde bu anlamıyla rastlanır. Tar. S. I, 419’da yer verilen **başak** maddesindeki tanım; “*Demren okun ucundaki sivri demir*” biçimindedir. Sözcük için Kamus-ı Osmanî tanık olarak gösterilmiş, yapıttaki şu cümle örneği verilmiştir: “(...) *Ok demreni, mızrak timürü, okun ucundaki sivri timür ki Türkçede başak tabir olunurmuş.*” Buradaki “*olunurmuş*” ibaresi **başak** sözcüğünün, Kamus-ı Osmanî’nin yazılış tarihi olan 1895’te kullanılmadığını göstermektedir.

Sözcüğün Orta Türkçe döneminden itibaren kazandığı ve bugün de yaşayan anlamı, sözcüğün ilk ve genel anlamıyla ilişkili olmalıdır.

DLT[5][I,378-14), (II,14-24), (II,129-1), (II,328-16), (III,220-21)

büri [3] “ok ucun geçirilen halka”

DLT, 542; (BA; III,220-20) “*borı: Okun ucuna geçirilen temrenin oyuğu, halkası. Buna ‘başak borısı’ derler*”

Sözcük DLT(III,220-23)’teki örnekte, “*Hokka ve tas gibi şeylerin yarılmamak için ağzına geçirilen halka*” olarak tanımlanmıştır. DK 84’te **büri** biçiminde yer alan sözcüğün, “*ridge(arrowhead)(=ok ucu oyuğu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 113’te iki ayrı madde olarak yer almıştır. **BORİ I**’de “*İçinden kaynak suyu geçirilen ‘ahşaptan kaplama*” ve **BORİ II**’de “*okun ucuna geçirilen demir halka.*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 356’da, birkez saptandığı ve **bür-** fiilinden türediği bildirilen

sözcüğün, “*ok ucuna geçirilen halka*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, Türkiye Türkçesinde DTS’deki 2. anlamıyla yaşamamaktadır.

DLT[3](BA; III,220-20; III,220-21; III,220-23)

kurman [3] “ok kabı”

DLT, 223; (BA; I,444-18) “*kurman: Gedeleç, yay konan kap, yaylık. Oğuz ve Kıpçakça. ‘Kiş kurman: ok ve yay konan kap.’ Aslı ‘beline kuşağı bağla’ demek olan ‘kurman’ sözünden gelmiştir.*”

DK 148’de yer alan **qurmān** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*bowcase(=ok kabı)*”tir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de Oğuzca ve Kıpçakça olarak gösterildiği belirtilir. Sözcüğün, “*fasten the belt(=kuşak bağlamak)*” anlamındaki **qūr mān** biçiminin birleşmesiyle oluştuğu düşünülmektedir. DTS 468’deki **QURMAN** sözcüğünün “*naluç’e, saadak(=ok kabı)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 660’ta, “*bow case(=ok kabı)*” karşılığı verilen sözcüğün aynı anlamdaki **kuruğluk** sözü ile köken bağının kurulmaya çalışılabileceğini ancak, Oğuzlar ve Kıpçaklarca kullanıldığı söylenen **kurman** sözcüğünün, Arapçada “*içine herhangi bir şey konulan kılıf ya da kap*” anlamındaki qaraba sözünden alınan Farsça **qurbān** sözünün bozulmuş biçimi olduğu belirtilmiştir. Maddenin devamında bu yolu izleyerek Türkçeye geçen pek çok sözcüğün varlığından söz edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[3](I,444-18; I,444-19; III,16-23)

yasıç [3] “yassı ve uzun temren”

KÇ(b-2) “*er erdemim adaki eğitime ana eğmiş eğit yereltilim baş içalarım yasıç yılıkı sizime abda egeyin atım ak nr ğy...*”

IB(40) “*t(a)l(i)m urı y(a)r(i)n (a)nça y(a)sıçin y(a)l(i)m k(a)y(a)g y(a)ra uruup(a)n y(a)lhusun yorıyur tir.*”

DLT, 448; (BA; III,8-16) “*yasıç: Yassı ve uzun temren.*”

DK 217’deki **yasič** maddesi, ya sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 208. sayfasındaki **ya** (*bow=yay*) maddesi içinde sözcük için “*yassı temren*” karşılığı verilmiştir. DTS 245’te, sözcüğün, “*yassı ok temreni*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 974’te, **yası** adından türediği bildirilen sözcük için, “*yassı ve uzun ok temreni*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KÇ[1](b-2); IB[1](40); DLT[1] (BA; III,8-16)

yatan/ yatañ [3] “ok atılan tahta yay; pamuk atılan yay biçiminde nesne”

DLT, 453; (BA; III,21-3) **yeten** “*yeten: Kendisiyle ok atılan tahta yay.*”

DK 219’da gördüğümüz **yatan, yatañ** maddesi, **ya** (*bow=yay*) adına gönderilmiş, yapıtın 208. sayfasında yer verilen **ya** maddesi altında yer alan **yatan** için, “*tahta yay*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, **yatañ** sözcüğü için de “*yün tarama yayı*” karşılığı verilmiştir. DTS 259’da bulunan **JETÄN** için, “*1.yay; 2.pamuk tarama yayı*” karşılığı verilmiştir. Aynı sayfadaki **JETÄñ** sözcüğünün de, “*pamuk tarama yayı*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 892’de sözcüğün, **1 ya** sözcüğü ile birleştirilebileceği gibi Çince bir alıntı olabileceği de söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün, “*ok atılan tahta yay*” ve “*yay biçiminde yün atma aracı*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[3] (BA; **yeten**; III,21-3; III,21-4; III,372-20)

çığılvar [2] “kısa bir ok türü”

DLT, 247 ; (BA; 493-21) “*çığılvar: ‘çığılvar okı: Küçük ok.’ Bu, kısa bir oktur.*”

DK 91’de sözcük için, “*short arrow(=kısa ok)*” karşılığı verilmiştir. DTS 148’de yer alan sözcük için, “*korotkie strelı(=kısa ok)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 408’de sözcükte bulunan –**vār** eki dolayısıyla, sözcüğün İran kaynaklı olması gerektiği bildirilmiş, sözcük için “*kısa ok*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; I,493-21; I,494-3)

kalwa [2] “temrensiz ok, öğrencelik ok”

DLT, 214; (BA; I,426-21) “*kalwa: Öğrence oku, üzerinde temreni bulunmayan, yuvarlak bir tahta parçası bulunan ok.*”

DK 125’teki **qalwa** sözcüğü “*headless arrow(=başsız ok)*” karşılığındadır. DTS 413’te yer alan **QALVA** sözcüğü için yapıtta “*strela bez nakoneçnika(=uçsuz ok)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 617’de bulunan **kalwa** sözcüğünün “*a blunt hunting arrow(=sivri olmayan avlanma oku)*” anlamında kullanıldığı, bu okun deriyi acıtmadığı, küçük avlanmalarda kullanıldığı, okun ucunda metal başlık yerine yuvarlak bir ağaç parçasının olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (BA; I,426-21; I,528-10)

koğuş(I) [2] “oluk; okları düzeltmekte kullanılan aygıt”

DLT, 185; (BA; I,369-17) “*koguş: ‘teğirmen koguşu: değirmen oluğu.’*”

DK 144’te **qōw-**(*drive; chase after=sürmek; kovalamak*) fiili altında yer alan sözcük için “*içinden su akan hendek; ok düzeltici araç*” karşılıkları verilmiştir. DTS 453’te bulunan **QOYUŞ II** maddesinde sözcük için “*su oluğu*” karşılığı verilirken **teğirmän qoyuşı** yapısı “*değirmen oluğu*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın aynı sayfasında gördüğümüz **QOYUŞ III** maddesinde de sözcük “*oka çap vermek, perdahlamak için kullanılan nesne*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 613’teki **2 koğuş** maddesinde sözcüğün basit anlamıyla “*oluk*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün türemiş bir sözcük olabileceği ? ile tam emin olunmadan söylenmiştir. Karahanlı Türkçesinde sözcük için “*su oluğu*” karşılığı verilmiş **teğirme:n koğuşu:** yapısının “*değirmen oluğu*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün DLT’de aynı zamanda “*ok yapıcılar tarafından kullanılan ok düzeltici aygıt*” için de kullanıldığı dile getirilmiştir.

B. Atalay yayınında ve buna bağlı olarak DTS’de yukarıda sözünü ettiğimiz iki koğuş sözcüğü ayrı madde başı olarak değerlendirilmiştir. EDPT’de ve buna bağlı olarak DK’de bu iki sözcüğün bir kökten geldiği düşünülerek aynı maddede ele alınmıştır. Biz de EDPT’ye uyarak bunları aynı maddede inceledik.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS VIII, 2903’teki **koğuş ağacı** yapısı, sözcüğün ikinci anlamıyla ilgili olmalıdır. Yapıtta **koğuş ağacı** “*dağ yamaçlarında yetişen dallarından ok ve yay yapılan bir çeşit ağaç, kayın ağacı*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde “*oluk*” anlamına aktarmayla kazandığı “*kışla, okul, tutuk evi, hastahane gibi kalabalık yerlerde, içinde birçok kimsenin yattığı veya barındığı büyük oda(...)*” anlamıyla yaşamaktadır.

DLT[2](I,369-17; I,369-20)

kurugluk [2] “ok kabı”

DLT, 251; (I,504-2) “*kurugluk: Sadak, okluk, gedeleç. Bu sözden alınarak ‘kiş kurugluk’ denir ki ‘sadak, gedeleç’ demektir.*”

DK 147’de, **qur-**(*grubu toplamak;han çadırını açmak; yay germek*) fiili altında yer alan sözcük için “*bowcase(=ok kabı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 470’teki **QURUꞤLUQ II** maddesinde, sözcüğün “*naluçnik, saadak(=ok kabı)*” anlamında olduğu bildirilmiştir. EDPT 657’de gördüğümüz **2 kuruğluk** maddesinde, **2 *kuruğ** adından türediği bildirilen sözcüğün “*bow-case(=ok kabı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I,501-5; I,504-2)

yasık [2] “ok kılıfı”

DLT, 451; (BA; III,16-21) “*yasık: Gedeleş. Öbür Türklerce. Bunu Oğuzlar ve Kıpçaklar bilmezler. Onlar ‘kurman’ derler.*”

DK 217’deki **yasiq** sözcüğü, **ya** maddesine gönderilmiş, yapıtın 208. Sayfasındaki **ya** (*bow=yay*) maddesi altında yer verilen sözcüğün, “*bowcase(=ok çantası)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 245’te, sözcü için, “*çehol dlya luka(=ok kılıfı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 974’te, sözcüğün **yas-** fiilinden türemiş olabileceği bildirilmiş, bir kez saptandığı söylenen sözcük için, “*a bowcase(=ok çantası)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (BA; III,16-21; III,16-25)

kesme [1] “enli bir ok temreni türü”

DLT, 218; (I,434-2) “*kesme: Enli ok temreni.*”

Sözcük, DK 103’te **käs-**(*cut=kesmek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için “*broad iron arrowhead(=demirden yapılmış enli bir ok temreni)*” karşılığı verilmiştir. DTS 303’te bulunan **KESMÄ** maddesinde sözcüğün “*1.kusok, klok, puçok(=parça, demet, yığın; 2.yassı bir ok temreni türü)*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. EDPT 750 *vd*’de sözcüğün **kes-** fiilinden türediği ve “*cut, cut up, cut off(kesme işi, kesim vb.)*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün pek çok farklı anlamının olduğu söylenmiştir. DLT’deki kullanım için sözcüğe “*a broad iron arrow-head(=demirden yapılmış enli bir ok temreni)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 2, 888’de kesme sözcüğü için verilen 3. anlam “*domuz, kurt gibi büyük hayvanları vurmakta kullanılan kurşun*” biçimindedir. DS VIII, 2766’da yer alan

kesme(VII) sözcüğü de “*domuz, ayı, kurt avında kullanılan kurşun parçaları*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, anlam değişimi geçirerek günümüze ulaşmıştır.

DLT[1](I,434-2)

okluk [1] “ok kılıfı”

DLT, 63; (BA; I,100-24) “*okluk: Sadak.*”

DK 41’de, **oq** maddesi altında yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*quiver(=ok kılıfı)*”dır. DTS 369’da gördüğümüz sözcüğe yapıtta verilen karşılık “*kolçan(=ok kılıfı, okluk)*”dır. EDPT 85’te, sözcüğün **1 ok** adından türediği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*quiver(=ok kılıfı)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bu anlamda yer almazken, TS 2, 1674’te gördüğümüz **okluk** sözcüğü *esk.* kısaltmasıyla, “*içine ok konulan ve sırtta taşınan meşinden yapılmış ok kılıfı, sadak*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,100-24)

sukım [1] “ağaçtan çam kozası biçiminde yapılan ıslık çalan bir ok başlığı”

DLT, 200; (BA; I,397-27) **sokım** “*sokım: Bir ağaç parçası çam kozası şeklinde kesilerek içi ayrılır, üç tarafından delinerek okun üzerine konur.*”

DK 169’da, **suq-** (*girmek; güç kullanarak sokmak*) fiili altında bulunan **suqim** sözcüğü için “*whistling arrowhead(=ıslık çalan ok başlığı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 509’daki **SOQİM** maddesinde sözcük, “*ağaçtan yapılan üç tarafı delik ıslık çalan ok ucu*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 811’de bulunan **sukım** sözcüğünün **suk-** fiilinden türediği ve başlangıçta “*bir kez sokma hareketi*” anlamını karşıladığı bildirilmiş, Karahanlı Türkçesinde “*ıslık çalan ok başlığı*” anlamını da barındırdığı söylenmiştir. Sözcüğün Osmanlıcada **sokum** biçiminde ve “*sokma hareketi ve sokma noktası*” anlamında görüldüğü anlatılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **sokım**; I,397-27)

temürgen [1] “temren, ok ucu”

DLT, 260; (BA; I,522-24) “*temürgen: Ok temreni. Oğuzca.*”

DK 185’te, **tämür** (*iron=demir*) maddesi altında yer alan sözcük için “*arrowhead(=ok ucu, temren)*” karşılığı verilmiştir. DTS 551’de gördüğümüz

TEMÜRKÂN sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*nakoneçnik(=uç)*”tir. EDPT 509’da bulunan **temürge:n** maddesinde **temir** adından türediği söylenen sözcüğün “*arrow-head(=ok ucu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, Osmanlıcada görülen **temren** biçiminin öz Osmanlıca olmadığı söylenir. TES 401 vd’de yer alan **temren** sözcüğü, “*ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün **demir** adına eklenen küçültme eki **-gen** ile oluştuğu belirtilmiştir. Ligeti’nin, Macaristan’da yer (ve kişi) adı olarak kullanılan, Kumanlardan kalma **tömörkény** biçimini öne sürerek, DLT’deki sözcüğün **temürkēn** biçiminde okunması gerektiğini ve sözcüğün 14. yüzyılda Moğolcaya **demren** biçiminde geçtiğini söylediği, Clauson’un yukarıda verdiğimiz açıklamaları ve sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki durumları aktarılır.

Sözcük, SDD 1, 416’da **demren** biçiminde ve “*tavan çatısında bulunan en kuvvetli kiriş*” anlamındadır. DS IV, 1419’daki **demren** sözcüğü, **demrek(II)** maddesine gönderilmiş, aynı sayfadaki sözcük, “*kalın ağaç, çatıda kullanılan en kuvvetli ve kalın ana ağaç*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 2, 2187’de bulunan **temren** sözcüğünün, “*ok, kargı gibi şeylerin ucundaki sivri demir*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[1] (BA; I,522-24)

tili [1] “ok temreni üzerine sarılan sırim”

DLT, 548; (BA; III,233-3) “*tili: Ok temreni üzerine sarılan sırim.*”

DK 190’da, **til-** (*cut lengthwise=uzunlamasına kesmek*) fiili altında yer alan sözcüğün, “*thong (arrow)(=ok sırimı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 562’deki **TILI** maddesinde, sözcük için “*ok ucuna sarılan bir sırim*” karşılığı verilmiştir. EDPT 491’de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **til-** fiilinden türediği ve “*ok ucu sıkıştırılan ince deri vb. sırim*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,233-3)

1.12. OYUNLARA İLİŞKİN NESNE ADLARI

Bu bölümdeki 9 sözcük toplam 33 kez kullanılmıştır. Bu bölümde yer alan nesne adlarının çoğunun dışında Türkçe olduğu saptanmıştır. İki sözcük, günümüze anlam açısından aynen ulaşırken biri anlam değişmesi yaşayarak günümüze gelmiştir.

topık [17] “top”

KB(661) “*topık yirde urdum bu söz berkitü*

özüm yangzağını sanga körkitü”

DLT, 191; (BA; I,380-3) “*topık: Çevgenle vurulan top, topaç.*”

Sözcük için, DK 195’te yer alan **töp< topik** maddesinde “*ball(=top)*” karşılığı verilmiştir. DTS 575’teki **TOPIQ** I maddesinde sözcük için verilen karşılık, “*şar, myaç(=küre, top)*”tır. EDPT 437’de yer alan sözcüğün **to:b** adının küçültme eki almış biçimi olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün, “*a ball(=top)*” anlamından, aktarmayla “*yuvarlak yumru gibi kemik*” ve genellikle, “*ankle-bone(=ayak bileği kemiği)*” ya da “*knee-cap(=diz kapağı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, ölçünlü dilde, sonradan kazandığı anlamıyla yaşamaktadır. TS 2, 2239’da, “*1.anat.ayağın toparlakça olan alt bölümü, 2.ökçe, 3.mdn.belli bir amaçla kazılmaksızın asıl yerinde bırakılan kömür bloku veya cevher kütlesi*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün günümüzde yeni anlamlar kazandığı görülmektedir.

KB[4](622; 647; 661; 662); DLT[13] (BA; I,190-5; I,380-3; II,22-26; II,88-1; II,113-15; III,61-12; III,74-2; III,80-13; III,96-7; III,112-10; III,112-12; III,119-13; III,306-6)

çögen [6] “çevgen oyununda kullanılan sopa”

KB(2581) “*kalı atlanur bolsa begler süke*

ya kuşka çögenke ya il körgüke”

DLT203; (BA; I,402-5) “*çögen: Çevgen.*”

DK 95’te bulunan **çögen** biçiminde ele alınan sözcük için “*polo-stick(=polo sopası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 154’te **ÇÖGĀN** sözcüğü “*klyuka dly igrı v myaç(=top oyununda kullanılan sopa)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 416’daki **çögen** maddesinde sözcüğün Farsçadan alındığı ve “*ucu eğri bir tür sopa, polo sopası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, Farsçada *çawgān* biçimindeyken Arapçada *cawkan* olarak görülür. Eren TES 88’de, **çevgen** sözü için “*ucu eğri değnek*” karşılığını verir. Sözcüğün yerel ağızlarda ince dalları çekmeye yarayan çengelli sopanın da adı olduğu belirtilerek Eski kaynaklarda “*polo değneği*” anlamında kullanıldığı söylenir. Sözcüğün Farsçadan Türkçeye girdiği buraya da Pehlevicede *çōpakān* “*polo-stick(=polo*

sopası)(<çōb wood, stick= ağaç, sopa) sözünden geldiği Kürtçe ve Ermenicede de yaşadığı bildirilir.

Sözcük, SDD 1,375'te bulunan **çöğen** sözcüğü "1.Ucu eğri baston. 2.Su taşımak için kullanılan omuzluk. 3.Yüksek dalları çekmeğe yarayan çengelli ağaç(...)" anlamlarını taşır. DS III, 1279'daki **çöğen(I)** maddesi de "1.Ucu eğri baston. 2.Su taşımak için kullanılan omuzluk. 3.Yüksek dalları çekmeğe yarayan çengelli ağaç." olarak tanımlanmıştır. TS 1,465'te yer alan **çevgen** maddesinde sözcüğün Farsça kökenli olduğu ve "1.Değnek. 2.Atlara binilerek değneklerle oynanan bir çeşit top oyunu, polo." Anlamlarında kullanıldığı açıklanır.

KB[2](2581; 2635); DLT[4](I,187-7; I,223-9; I,242-5; I,402-15)

tañuk [3] "çevgen oyununda kazanana verilen ipek kumaş"

DLT604; (BA; III,365-9) "tañuk: Çevgen oyununda –gerilen ipten- topu geçirebilen adama verilen ipek kumaş parçası."

DK 177'de, **tañ-** (el bağı bağlamak; sıkıca bağlamak) fiili altında yer alan sözcüğün, "hanla için verilen, yemek ve ipekten oluşan armağan" ve "çevgen oyununda kazanana verilen ipek kumaş" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 533'te gördüğümüz **TAñUQ I** maddesinde sözcük, "1.armağan, 2.yarışmada galip gelene verilen ipek kumaş, 3.bayrak kumaşı" biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 519'da, **tañ-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, "hanlara yolculukları sırasında verilen yiyecek ve ipek; çevgen oyununda kazanana verilen ipek kumaş; savaş sırasında mızraklara takılan ipek kumaş" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,365-7; III,365-9; III,365-12)

top [2] "top"

DLT, 494; (BA; III,119-13) **top** " top: 'topık' kelimesinin kısaltılmışıdır."

DK 195'te yer alan **töp**< **topik** maddesinde sözcük için "ball(=top)" karşılığı verilmiştir. DTS 575'teki **TOP III** sözcüğünün, "şar, myaç(=küre, top)" anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 434'te gördüğümüz **to:b** maddesinde, sözcüğün DLT'de **tobık** sözünün kısaltılmışı olarak kaydedildiği ancak bu etimolojinin kesinlikle hatalı olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, "a ball(=top)" karşılığı verilen sözcüğün kökenine ilişkin başka bir bilgi yer almaz.

Sözcük, SDD 3, 1341’de, “(...) 2.urgan bükerken dolaşmaması için kullanılan çekiç biçiminde üstü yivli ağaçtan yapma bir aygıt, 3.kepek veya undan yapılan yuvarlak deve yiyeceği, deve hamuru, 4.minder, 5.kol bileziği, burma, 6.araba tekerleğinin başlığı” biçiminde tanımlanmıştır. DS X, 3961’de bulunan **top(I)**, “urgan bükerken dolaşmaması için kullanılan, çekiç biçiminde üstü yivli ağaç araç”; **top(II)**, “araba tekerleği başlığı”; **top(III)**, “yığın, demet”; **top(V)**, “minder”; **top(VI)**, “kepek ya da undan yapılan yuvarlak deve hamuru”; **top(VII)**, “kol bileziği, burma”; **top(IX)**, “ilek de denilen incir”; **top(XI)**, “beş arşın uzunluğunda bez” biçiminde tanımlanmıştır. Ölçünlü dilde de kullanılan **top** sözcüğü, TS 2, 2232 vd.’de, “1.birçok spor oyunlarında kullanılan türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış toparlak, 2.bazı aletlerde bulunan toparlağımsı parça, 3.ask.gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silâh, 4.kumaş, kâğıt gibi şeylerin belli miktardaki bağı, ferde, 5.birçok şeyin hepsi, 6.kumaş, kâğıt vb. şeylerin düzenli bir yığın durumuna getirilmiş bağı, 7.yuvarlak biçimde olan, toparlak, 8.tamamen, bütünüyle, 9.homoseksüel erkek” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten günümüze ulaşıncaya dek biçimce benzeşen pek çok nesneye ve pek çok kavrama ad olmuştur.

DLT[2]; BA; **top**; I,318-22; III,119-13)

bandal [1] “çevgen oyununda kullanılan ağaç parçası”

DLT, 242; (BA; I,482-1) “Ağaçtan omuzbaşı şeklinde çıkarılan parça. Bunu çocuklar alırlar, yakarlar, geceleyin közünü birbirlerine vururlar, atarlar. Buna ot bandal denir, çevgen oyununda oynanır”

DLT[1](I,482-1)

DK 64’teki **bandāl** maddesinde sözcük için, “A tree stump burned at night etc. ... (= gece yakılan ağaç parçası vb. ...)” ifadesi kullanılır. DTS 81’de sözcük, “bolşoy suk na dereve(=küçük ağaç parçası)” biçiminde kullanılmıştır. Sözcük EDPT’de bulunmamaktadır.

Bu nesne adı Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Bunun bir nedeni de DLT’de sözü edilen çocuk oyununun artık oynanmaz olması olmalıdır. Sözcüğün karşıladığı kavram ortadan kalkınca sözcük ölümü yaşanmıştır.

eteç [1] “çocukların ceviz oynamak için açtıkları çukur”

DLT, 38; (BA; I,52-7) “atıç: çocukları ceviz oynadıkları çukur.”

DK 29'da **ätič** sözcüğü için “*ceviz oyununun hedefi olan çukur*” karşılığı verilmiştir. DTS 187'deki **ETÄČ**, “*çocukların ceviz oynadıkları çukur*” karşılığındadır. Yapıtın aynı sayfasında yer alan **ETIČ** sözcüğü de aynı biçimde tanımlanmıştır. EDPT 43'te harekelenişi sorunlu olarak görülen sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta sözcük, “*ceviz oynarken çocukların hedef olarak açtıkları çukur*” biçiminde anlamlandırılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,52-7)

eteçlik [1] “ceviz oyunu oynamak için açılan çukur”

DLT, 87; (BA; I,151-14) “*eteçlik: Ceviz oynamak için açılmış olan yer.*”

Sözcük, DK 29'da **ätičlik** biçiminde **ätič** maddesinin altında yer almıştır. Sözcük, tanımlanmamış Arapçada *mazda* karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 187'de yer alan **ETÄČLIK** sözcüğü yapıtaki **ETÄČ** ve **ETIČ** sözcükleriyle aynı biçimde tanımlanmıştır: “*çocukların ceviz oynadıkları çukur*”

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,151-14)

koðurçuk [1] “oyuncak bebek, kukla”

DLT, 523; (I,501-23) **kudhurçuk** “*kudhurçuk: Kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla.*”

Sözcük için, DK 141'de “*a doll(=oyuncak bebek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 464'teki **QUĐURČUQ** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*kukla(=kukla)*”dır. EDPT 606'da gördüğümüz **koðurçuk** sözcüğünün yapıtlarda bir kez saptandığı, okunuşu sorunlu olan bu sözcüğün bir fiilden ya da addan(?) türemiş olabileceği belirtilir. Yapıtta, kaynağının anlaşılması güç olduğu bildirilen sözcüğün Arapça *al-kayd* ile karşılandığı, bunun normalde “*cunning, deceit(=kurnazlık, hile)*” anlamındayken burada “*kız çocuklarının oynamak için, insan modelinde yaptıkları oyuncak bebek*” anlamında olduğu açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA, **kudhurçuk**; I,501-23)

küvlük [1] “zıp zıp gibi atılan küçük çamur top”

DLT, 241; (BA; I,479-18) “Çamurdan findık büyüklüğünde yapılan yuvarlaklar. Kurumadan önce ve kuruduktan sonra zıp zıp gibi atılır.”

DK 116’da, sözcük için “*clay pellet(shot)=(atılan küçük çamur topakları)*” karşılığı verilmiştir. DTS 330’da gördüğümüz sözcük, yapıtta, “*sapandan atılan, küçük topaklar halinde yapılarak kurutulmuş çamur*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 689’da yer alan sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün addan ad yapım eklerinden **-lük** ya da **-ük** ile türemiş bir ad olabileceği ancak etimolojisinin açık olmadığı söylenmiştir. Clauson, sözcüğün “*mermi olarak kullanılan kurutulmuş küçük çamur parçaları*” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

DLT[1](I,479-18)

1.13. SAVAŞ ARAÇLARI, KESİCİ NESNELER, CEZALANDIRMA NESNELERİ

Bu bölümdeki 44 sözcük, toplam 307 kez kullanılmıştır. Bu nesne adlarının çoğunluğunun kökeni hakkında yargıda bulunulmamıştır. Türkçe olduğu kesin olarak bildirilen on beş sözcük fiilden türemiştir. ik sözcüğün Sanskrit, bir sözcüğün Çince olduğu görülmektedir. On altı sözcük ağızlarda yaşamaktadır. Bu sözcüklerin on üçü ayrıca ölçünlü dilde de kullanılmaktadır.

kılıç[89] “kılıç”

IB(8) “(a)ltun b(a)şl(i)g yıl(a)n m(ä)n. (a)ltun kurugs(a)k(i)min kal(i)ç k(ä)sip(ä)n özüm yul intin, b(a)ş(i)min yul (ä)bintin tir. (a)nç(a) bilinl(ä)r: y(a)bl(a) ol.”

AY(477/6) “(...) mandal içinte tütsüg hua çeçekler saçıp altun kümüş idişlerte tolu mur sütde ulatı tatıglıg közüngü ook kılıç birle tükel ursun..”

KİP(27) “...ölürgeli azu kınağalı saşınсар kılıçı biçgesi kağılı tsun tsun sınar uvşanur...”

Mir.(B-10) “(...): külüğ: sangun: ka: : yasuuک: yarlıg: boltı kürebir: urungu: sangurka: :kılıç: :bardulık: yarlıg: boltı: ...”

M(58-24) “...kılıç süngü şikti çakr baltu çomağ iliglerinte belgülig bolur..”

TT(I-162) “.. yalıng qılıç tutup oq üzkalır..”

U(IV,8-29) “. bu mäning yti qılıçımın körüngläär.”

KB(268) kılıçaldı biri budunuğ tüzer

ķalem aldı biri yoruk yol süzer”

DLT(I,359-4) “*kılıç: Kılıç. Şu savda dahi gelmiştir: koş kılıç kınka sıgmas: çifte kılıç kına sıgmaz.(...)”*

DK 135’te bulunan **qilič** sözcüğü için yapıtta vaerilen karşılık “*sword(=kılıç)*”dur. DTS 442’deki **QILIČ I** maddesinde, sözcüğün “*meç(=kılıç)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 618’de sözcük için “*sword(=kılıç)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgiye yer verilmezken Farsçada yaşadığı bildirilmiştir.

SDD 2, 900 *vd*’deki **kılıç** sözcüğü “*1.saban ökçesini oka bağlayan ağaç parçası, 2.dokumacılıkta kullanılan cetvele benzer bir aygıt, 3.boyunduruğun ortasındaki deliğe takılan kısa ağaç, 4.kendir liflerini dövmek üzere kullanılan çatal ağaç, 5.tekerlekle eysenini vaziyetini tespit eden ağaç parçası*” anlamlarını taşımaktadır. Aynı yapıtın 901. sayfasında gördüğümüz **kılınç** sözcüğüne verilen 2. anlam “*sabanı ok ile eneğe bağlayan çivi*”dir. DS VIII, 2797’de bulunan **kılıç(I)** sözcüğü için yapıtta “*1.saban ökçesini oka bağlayan ağaç parçası, 2. boyunduruğun ortasındaki deliğe takılan kısa ağaç, 3. Tekerlekle, eksenini birbirine bağlayan ağaç parçası*” anlamları verilmiştir. Aynı sayfada yer alan **kılıç(II)** ise “*dokumacılıkta kullanılan cetvele benzer bir araç*” biçiminde tanımlanmıştır. Aynı yapıtın 2799. sayfasında rastladığımız **kılınç(III)** sözcüğü de **kılıç(I)- 1** ile aynı anlamı taşımaktadır. Sözcük, TS 2, 1290’da “*1.uzun, düz veya eğri, ucu sivri, bir veya iki yüzü keskin, kın içinde bele takılan, çelikten silâh, 2. saban ökçesini oka bağlayan ağaç parçası*” biçiminde tanımlanmıştır.

IB[1](8); AY[3](28/19; 477/6; 496/9); KİP[1](27); M[4](58-24; 81-57; 85-35; 112-42); Mir.[2](B-10; B-11); TT[2](I-162; V,A-92); U[6](IV,9-26; IV,8—29; IV,10-49; IV,12-86; IV,12-107); KB[45](222; 223; 268; 286; 1736; 2055; 2069; 2138; 2139; 2140[2]; 2141; 2143[2]; 2144[2]; 2145; 2155; 2279; 2354; 2377; 2418; 2425; 2426; 2427; 2708; 2711; 2714; 2715; 2719; 2720; 2961; 2999; 3039; 3042; 3045[2]; 3046; 3047; 3048; 4139; 4393; 5279; 5519; 5911); DLT[26](I,183-8; I321-6; I,339-26; I,359-3; I,359-4; I,359-18; I,397-9; I,417-23; II,116-26; II,129-14; II,147-15; II,197-11; II,246-17; II,281-11; II,308-16; II,344-21; II,356-18; III,70-13; III,77-15; III,135-2; III,169-8; III,268-15; III,277-4; III,296-12; III,373-1; III,437-10)

bıçak [31] “bıçak”

KİP(A-27) **biçek** “*tutup ö. saşınç ılıtı biçeki*⁹”

M(74-3) **biçek** “*örtlüg yalınlig bı biçek yağa kelirler..*”

U(III,64-9) “*////// qınuntın yitti bıçaqın t[artıp] ////// tin boyazlayalı... ”*

KB(4599) “*bıçağ tartma anda kötürme süngük
ayı bolma kıovdaş ne silkim sepük*”

DLT, 193; (I,384-23) **biçek** “*biçek: Pıçak. Şu savda dahi gelmiştir; Neçe yitik
biçek erse öz sapın yanumas:bıçak ne kadar keskin olsa da kendi sapını yontmaz*”

DK 72’deki biç- maddesi altında yer verilen biçäk sözcüğü için “knife(=bıçak)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 98’deki **BIÇÄK** maddesinde ele alınmış ve sözcüğe “noj(= bıçak)” anlamı verilmiştir. EDPT 293’te sözcük **bıçak** biçimindedir ve **biçek** sözcüğü de **bıçak** maddesine gönderilmiştir. Clauson, **biç-** fiilinden türeyen sözcüğün “knife(= bıçak)” ve benzeri anlamlarda kullanıldığını belirttikten sonra sözcüğün günümüz dillerinin kiminde art ünlü, kiminde de ön ünlü ile kullanıldığını söyler. Eren de TES 50’de sözcüğü şöyle tanımlar: “**bıçak** ‘kesme aracı’”. Yapıtta, sözcük, **biç-** fiiline bağlanmıştır.

Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. TS 1, 284’te bıçak sözcüğü, “1. Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç(...). 2. Çeşitli kesme işlerinde kullanılan keskin ağızlı araç(...). 3. Jilet” biçiminde tanımlanmıştır.

U[1](III,64-9); KB[1](4599); KİP[1](**biçek**; A-27); M[2](**biçek**; 74-3; 105-2); KB[5] (**biçek**; 772; 788; 810; 811; 4131); DLT[26](BA; **biçek**; I,384-23; I,384-24; I,473-1; II,176-2; II,195-29; II,231-11; II,231-15; II,260-1; II,262-8; II,271-9; II,293-17; II,310-11; II,317-9; II,325-14; III,18-9; III,82-5; III,91-9; III,126-8; III,169-9; III,254-19; III,270-15; III,273-24; III,299-17; III,350-6; III,420-20; III,442-4)

tulum [24] “silâh”

KB(474) **tolum** “*bu ay toldı itti kör at ton tolum
ayur köndüreyin tapuğka yolum*”

DLT, 200; (BA; I,215-9) **tolum** “*(...) tolum anutsa kulun bolur, tolum unutsa
bulun bolur: silâh hazırlayan tay da bulur, silâhı unutan tutsak olur.*”

Sözcük için DK 199’da, “weapon(=silâh)” karşılığı verilmiştir. DTS 573’te gördüğümüz **TOLUM** maddesinde, sözcüğün “orujie, snaryajenie(=silâh, teçhizat)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 500’de yer alan 1 tulum maddesinde,

⁹ Ş. Tekin metninde bu sözcük *biçgesi* biçimindedir. Tekin, metnin A nüshasında (bu, Radloff’un dökme Uygur harfleri ve Almanca notlarla yayımladığı, St. Petersburg’taki nüshadır.) *biçeki* biçiminde yazılan

sözcüğün yalnızca Karahanlı Türkçesinde “*weapons, military equipment(=silâh, askeri donanım)*” anlamında kullanıldığı, orta dönemlerde kullanılan ve tuluş sözcüğünün ikincil biçimi olan, “*deri, kap, tulum, deri tulumlar şişirilerek yapılan sal*” anlamındaki sözcüğün bununla benzeşmediği, bu iki sözcüğün farklı olması gerektiği vurgulanmıştır. Yapıtta, bu iki sözcüğün **tol-** fiiliyle anlam açısından ilişkili görüneler de günümüz dillerindeki tulum biçiminin bu olasılığı düşünülür kıldığı, bu sözcüklerin **tul-** fiiliyle de anlam ilişkisinin olmadığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[18](**tolum**; 474; 1381; 1537; 2277; 2317; 2339; 2355[2]; 2561; 2963; 3623; 4830; 4838; 5291; 5485; 5594; 6205; 6291); DLT[6](BA; **tolum**; I,183-7; I,215-9[2]; I,359-17; I,397-2; II,30-10)

berge [12] “kamçı”

M(82-24) “*ol tınlıglarığ sangat tamuda örtlüğ yalınlıg temirliğ çomağın bergen toқыurlar tül-türürler..*”

TT(IV,B-6) “*az-u bay borluq ı tarıg ya bädük bärğän qatry qayalın toqıp ämgädip...*”

KB(5279) “*ay ilig kılıç berge sinde turur
bu berge kıyınlar isizke erür*”

DLT(III,323-7) “*çatıladı: ‘berge çatıladı: kamçı şakladı’. Herhangi bir şey kamçı şıkartısı gibi ses verirse yine böyle denir*”

DK 71’de yer alan **bärgä** sözcüğü, “*stick; whip(= asa, kamçı)*” olarak tanımlanmıştır. **BERGÄ** sözcüğü, DTS 95’te, “*rozgi, prut, hlist(=çubuk, değnek)*” anlamındadır. EDPT 362’de sözcük için verilen anlam “*a whip(= kamçı)*”dır. Çok eski olan sözcüğün **-ge** eki ile oluşturulduğu belirtilir. Ayrıca, TT IV’te sözcüğün Latince “*a rod, stick(= kamçı, baston)*” anlamına gelen ve Orta Farsçada da kullanılan *virga* sözcüğünden geldiğinin açıklandığı da belirtilmiştir. Clauson’a göre, Orta Farsçada böyle bir sözcüğün izleri görünmemektedir. Dolayısıyla, bu varsayımın olanaksız olduğunu belirtir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[3](82-24; 110-3; 110-14); TT[1](IV,B-6); KB[7](893; 2395; 5218; 5279[2]; 5280; 5281); DLT[1](III,323-7; **berke**; I,427-20)

kın [11] “kın, kılıf”

U(III,64-9) “///// qınuntın yitti bıçaqın t[artıp] ///// tin boyazlayalı....”

KB(2144) “*kılıç teprer erken yağı tepremez*

kılıç kınka kirse beg inçlik yimez”

DLT, 504; (BA; I,339-25) “*kın: Bıçak ve kılıç gibi şeylerin kını. ‘kılıç kını’ denir.”*

DK 137’de **qın** sözcüğü için verilen karşılık “*sheath(=kın, kılıf)*”tır. DTS 444’deki **QİN I** maddesinde, sözcüğün “*nojın(=kın)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 630’da yer alan **1 kı:n** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*sheath, scabbard(=kını kılıç kını)*”dır. Yapıtta, sözcüğün DLT’de **kın** ve **kı:n** biçiminde yer aldığı, kuşkusuz ikinci biçimin başlangıçta kullanılan biçim olduğu günümüz Türk dillerindeki durum göz önünde bulundurularak dile getirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. TES 237’de bulunan **kın** sözcüğü “*bıçak, kılıç gibi kesici araçların kabı*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığı, Orta Türkçede de **kın** olarak görüldüğü kaydedilir. Moğolcada aynı anlama gelen *qui* sözcüğünü Türkçe **kın** sözüyle birleştiremeyeceği, ancak, Ramstedt’in, bu iki sözcüğü bir saydığı belirtilmiştir.

Ağız sözlüklerinde bulunmayan sözcük, ölçünlü dilde yaşamaktadır. TS 2, 1292’de “*1.bıçak, kılıç gibi kesici araçların kabı, 2.bot. buğdaygillerde olduğu gibi, yapraklarda sapın bir bölümünü uzunlamasına saran, geniş dış bölüm*” biçiminde tanımlanan sözcüğün 2. anlamı nesneyle olan işlev benzerliği dolayısıyla sonradan kazanılmış terim anlamıdır.

U[1](III,64-9); KB[3](87; 2138; 2144); DLT[7](I,183-8; I,339-25; I,359-18; I,359-14; I,397-9; II,246-17; III,140-13)

bı [10] “bıçak”

M(82-1) “*yir öze yiti bı bıçkun oxsuz teginçsiz ölürürler*”

U(IV,20-237) “*(...) bintipal-ta ulatı bı bıçyu-ları bir ikintidä salmış toqımış(...)*”

Maytrisimit’te sekiz kez saptanan bu sözcük, bu kullanımların yedisinde *bıçgu*; birinde *bıçek* sözcüğüyle birlikte kullanılmıştır. Sözcük, DTS 97’deki **BI III** maddesinde “*lezvie(= bıçak)*” olarak tanımlanmıştır. Clauson, EDPT 297’de sözcüğü **bi**

olarak ele alır ve seslendirmede çok emin olmadığını belirtir. Araştırmacının sözcük için verdiği anlam “*a knife(= bıçak vb.)*” biçimindedir ve sözcüğün **bile-** fiiline temel oluşturmuştur. Uygurcada çoğunlukla **bi bıçgu** biçiminde görülür. Clauson, Giles’in sözcüğün Çince “*bölmek*” anlamına gelen *p*’i sözüden geldiğini düşündüğünü de sözlerine ekler.

Sözcük, günümüzde kullanımdan düşmüştür. Bu nesne adı **bı** biçiminde mi yoksa **bi** biçiminde mi okunmalıdır? Sözcüğün, bugün kullandığımız “*bıçak, bıçkı, bıçkı dikiş, biçmek, bilemek*” sözcükleriyle köken ilişkisi nedir?

M[8](68-27; 74-3; 75-35; 78-63; 82-1; 84-10; 84-11; 113-13); U[2](II,59-4; IV,20-137)

bıçgu [10] “bıçkı”

M(84-10) “*oqsuz teginçsiz örtlög yalınlıg bı bıçgu etüzleri öze yağar*”

U(IV,20-237) “*(...) bintipal-ta ulatı bı bıçyu-ları bir ikintidä salmış toqımış(...)*”

DLT, 10-11; (BA; II,69-27) “*Ağaç kesilen şeye, bıçkıya ‘yığaç bıçgu denir*”

Bu nesne adı Maytrisimit’te yedi kez geçer, sözcük bu yedi kullanımda da *bı* sözcüğüyle birlikte. Sözcük, DK 72’de **biç-** fiilinin altında ele alınmış ve “*ax(=balta)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük DTS 105’te **BičγUč** biçimindedir yapıtta, sözcük için “*prisposoblenye dlya rezaniya, noj(=kesmek için kullanılan araç, bıçak)*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT 294’te **bıçgu** biçiminde yer almıştır. Maddenin devamında sözcüğün **biç-** fiilinden geldiği ve “*saw(=bıçkı)*” anlamı taşıdığı ayrıca diğer kesici araçlar için de bu adın kullanılabilirdiği belirtilmiştir(EDPT, 1972; 294).

SDD’de bu nesne adı yer almazken DS’deki **bıçkı** maddesinde sözcük için, “*1.Testere(...). 2.Deri ve kösele kesmek için ayakkabıcı ve saraçların kullandığı bir aygıt(...). 3.Bağ budamaya yarayan dişli bıçak(...)*”(DS, 1993; 658). **Bıçkı** sözcüğü TS’de de “*1.Tahta veya ağaç biçmekte kullanılan, karşılıklı iki sapı olan ve iki kişi tarafından kullanılan büyük testere. 2.Motorla çalışan bir çeşit güçlü testere. 3.Saraç bıçağı. 4.hlk. Bağ budamaya yarayan dişli bıçak*” olarak tanımlanmıştır(TS, 1998; 285).

M[7](68-27; 5-35; 78-63; 82-1; 84-10; 84-11; 113-13); U(III,64-9)DLT[2](BA; I,13-11; II,69-27)

süğü [10] “süğü”

BK(D-26) **sünüg** “yeti o[tuz yaş]ıma Kırkız tapa süledim . Süngü batımı kariğ söküpen, Köğmen yışığ toğa yorıp Kırkız bodunuğ uda basdım. ”

M(33-39) “(...) *sakınıp yar(lı-) kaçuçu bilig-lig üç /-... süngün yülegün san(çı-)tmış osuğluğ bolup(...)*”

KB(2376) “eng aşnu yıraqtın tegişgü okun

Yağusa süngün teggü birse boyun”

DLT(I,497-17) “başaklığ: ‘başaklığ süngü: temrenli süngü, başlı mızrak.’ (...)”

Sözcük, DK 171’de, **sün-** (kayılar arasında gizlenmek; güç kullanarak sokmak) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için “lance, spear(=mızrak, kargı)” karşılığı verilmiştir. DTS 517’de sözcük için verilen karşılık “kop’e(=mızrak)”dir. EDPT 834’te bulunan **sünü** maddesinde, sözcüğün ***sün-** fiilinden türediği ve **sünü:g** adıyla akraba olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “a lance, spear(=mızrak, kargı)” karşılığı verilmiştir. TES 379 vd’de “tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silâh” biçiminde tanımlanan sözcüğün eski dönemlerden başlayarak kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, Sözcüğün, Arapça ve Sırpçaya Türkçeden geçtiği bildirilmiş, kökeni konusunda bir bilgi verilmemiştir.

SDD’de süngü sözcüğü yer almaz, ancak 3, 1263’te bulunan **sünge** sözcüğü “fırının kızgın küllerini süpürmek için kullanılan ucuna paçavra bağlanmış sıruk” biçiminde tanımlanmıştır. DS IX, 3715’te gördüğümüz **süngü(I)** sözcüğü de **sünge** sözcüğüne gönderilmiş, aynı sayfadaki bu sözcüğün “ucunda ıslak bez bulunan, fırındaki kızgın külleri süpürmeye yarayan sıruk” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Sözcük, TS 2, 2051’de de “1.tüfek namlusunun ucuna takılan küçük kılıç biçiminde delici silâh, 2.mezar başına nişan olarak dikilen sıruk, 3.ısıtma kazanında kömürün karıştırılmasını sağlayan demir çubuk, 4.is. mdn. kavlakları düşürmek için kullanılan sivri uçlu, uzun çelik çubuk” biçiminde tanımlanmıştır.

M[3](33-39; 75-15; 78-42); KB[1](2376); DLT[6](I,349-3; I,441-9; I,497-17; II,264-25; III,337-7; III,368-16) BK[1](**sünüg**; D-26)

tura [10] “kalkan”

KB(4710) “kanı ol bu dünya tilep tutğuçı

özinge temür kend tura yapğuçı”

DLT, 542; (BA; II,356-19) “Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara

Bıçlıp anıñ boynu takı kalkan tura: Kılıcı onun başı üstünde parlat; ona kak, yarala, onun boynunu ve tura kalkanını da biçerek.”

DK 201’de, **tura qalqan** yapısı için “*shield(=kalkan)*” karşılığı verilmiştir. DTS 587’de gördüğümüz **TURA I** maddesinde, sözcüğün “*ukreplennoe jilişçe, krepost’(=sağlam yer, sağlamlık)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir, **tura qalqan** yapısı için “*diğer silâhlardan korunmaya yarayan kalkan*” karşılığı verilmiştir. EDPT 531’de bulunan **2 tura** maddesinde, sözcüğün başlangıçta “*geridekini koruyan herhangi bir şey*” anlamından “*göğüs siperliği*” anlamı kazandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bilgi verilmezken, Kowalski’ye dayanılarak Moğolcada ilk anlamıyla, Doerfer kaynak gösterilerek Farsçada ve diğer kimi komşu dillerde yaşadığı belirtilmiştir.

SDD 3, 1398’de gördüğümüz **tura** sözcüğü, “*1.duvarı muhafaza için yapılan tahta siper, 2.bahçe kapılarının üstüne beşik örtüsü tarzında yapılan tahta kaplama, çatı(...)*” biçiminde tanımlanmıştır. DS X, 3993’te yer alan **tura(I)** sözcüğünün, “*1.ev duvarlarını dış etkenlerden korumak için üzerlerine çakılan tahta perde, 2.bahçe kapısını korumak için beşik örtüsü biçiminde tahtadan yapılan örtü*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde bu anlamda kullanılmamaktadır.

KB[7](256; 1736; 4710; 5263; 6434; 6605; 6625); DLT[3] (BA; II,356-19; III,221-2[2]

qalkān [9] “kalkan”

KB(3840) “*qopa keldi örlep sita qopi*

Ajun mengzi boldı örüng erdini”

DLT, 221-2; (BA; II,356-19) “*Yaşnat kılıç başını üze kakkıl yara*

Bıçlıp anıñ boynu takı kalkan tura: Kılıcı onun başı üstünde parlat; öna kak, yarala, Onun boynunu ve tura kalkanını da biçerek”

DK 125’te **qalqān** sözcüğü için verilen karşılık “*shield(=kalkan)*”dir. DTS 413’teki **QALQAN** sözcüğü için yapıtta “*şçit(=kalkan)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 621’de rastladığımız kalkan sözcüğünün “*shield(=kalkan)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Doerfer’e dayanılarak sözcüğün Moğolcada ve Farsçada da görüldüğü bildirilir. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin bilgi bulunmaz.

SDD 2,819’daki **kalkan** sözcüğü “*1.kırlarda yetişir büyük diken, deve diken. 2.uçurtma. 3.üzeri çatılı ve kiremitli evlerdeki atı duvarı*” anlamlarında kullanılmaktadır. Sözcük, biçim ve işlev benzerliği nedeniyle başka nesnelere de ad

olmuştur. Sözcük, DS'de yer almazken TS 2,1171'deki **kalkan(I)** sözcüğü için "1.oktan veya kılıçtan korunmak için savaşçıların kullandığı korunmalık. 2.toplum olaylarında güvenlik görevlilerinin çeşitli saldırı araçlarından kendilerini ve başkalarını korumak için kullandıkları, özel olarak yapılmış korunmalık. 3.mec.koruyucu." karşılıkları verilmiştir. Sözcük, geçen zaman içinde anlam genişlemesine uğrayarak günümüze gelmiştir.

KB[4](3288; 3840; 4263; 4895); DLT[5] (BA; I,441-9; II,356-19; III,82-25; III,221-2; **kalkanğ**;III,386-6)

baldu/ balto/ baltu [8] "balta"

AY(496/9) ".. ok ya kılıç urungu baltu.. vaçır çakır ulatı oruk yme birkerü.."

M(81-58) **baltu** "... kılıçın süngü şikti çakır baltu çomak iliglerinte belgülig bolur..."

Man(I,14-12) "(...) ol ödün khurmuzta t(e)ngrı oot t(e)ngrig baltoça kılıp(...)"

KB(2055) "kılıç baldu oğ ya kavı küç yürek
bar erken ked er nengke kerek"

DLT, 210; (BA; III,421-25) "karı öküz balduka korkmas= yaşlı öküz baltadan korkmaz..."

Sözcük DK'de "ax(= balta)" olarak tanımlanmıştır. DTS 80'de **BALDU** maddesinde DLT ve DS tanık gösterilmiş, şu tanımlara yer verilmiştir: "1.Topor(= balta, nacak), 2.sekira(= teber, ay balta)" EDPT 333'de **baldu** maddesi yer almaz, sözcük, **baltu: (balto:)** biçiminde değerlendirilmiş ve sözcük "an axe(= balta)" olarak anlamlandırılmıştır. Aynı maddede sözcüğün erken dönemlerde özellikle bir savaş aracı olarak kullanıldığı, sonraki dönemlerde genel anlam kazandığı açıklanmıştır. Sözcüğün Karahanlı Türkçesi metinlerinde **baldu** biçiminde olduğuna da değinilmiştir. Sözcük, TES 37'de yer almış ve "kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç" biçiminde tanımlanmış, EDPT'deki gibi bir açıklamayla sözcüğün Eski Türkçeden itibaren kullanıldığı, önceleri daha çok "savaş baltası" olarak göze çarptığı ve Orta Türkçede baldu biçiminde olduğu belirtilmiştir.

SDD 1, 160 vd.'de yer alan **balta** sözcüğünün 1. ve 3. anlamları, bu nesne adıyla yakın gibi görünmektedir: "1.Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren demir, haçvari aygıt (...) 3.Gümüş bel kemerlerine süs için takılan küçük ve dişli parçalar." DS 2, 511'de yer alan **balta(I)**, **balta(II)**, **balta(IV)** ve baltacık sözcükleri de konuyla ilgili görünmektedir: **balta(I)** "1.[baltacık] 2.Gümüş kuşaklarda süs için

yapılan gümüşten dişli bir kısım”.; **balta(II)** “Engel.”; **balta(IV)** “Kalafatçılıkta kullanılan keskiye benzer, oluklu demir aygıt.; *baltacık 1. Değirmen taşının ortasında bulunan ve onu döndüren demir, haç şeklindeki aygıt. 2.Hacamat neşteri*” Sözcük günümüzde ölçünlü dilde **balta** biçimindedir ve TS 1 212’de şu biçimde tanımlanmıştır: “Kesmek, yarmak, yontmak gibi işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç.”

En eski metinlerden bu yana rastladığımız bu nesne adı, önceleri bir savaş aygıtıyken sonraları genel bir anlam kazanmıştır. Bu sözcük, günümüzde ise mecaz anlamda da kullanılır olmuştur. Yukarıda DS’den verdiğimiz **balta(II)** “(= Engel)” ve TS 1, 213’teki **baltalamak** (...) “2. mec.Bir işi, bilinçli ve kasıtlı olarak bozacak veya yıkacak davranışta bulunmak, sabote etmek.”

AY[2](496/9; 544/6); M[1](**baltu**; 81-58); Man.[2](**balto**; I,16-13; I,20-13) KB[6](1736; 2055; 2140; 2141; 2143; 2377; 2961); DLT[2](BA; I,14-2; III,421-25)

yarık [8] “zırh”

KT(D-33) “Yarıkahta yalmasınta yüz artuk okun urtı.”

T(54) “bu türük bodun ara yarıklık yagıg yältürmädım”

Mir.(A-2) “törtinç: ay: tookuz: otuzka unagan: çur: yarıka: urungu: tudun: çığşı: ke: yarlıg: boldı.”

KB(2385) “at üstem yarıklar bolur kıp kızıl

kızıl kızgu engler bolur yap yaşıl”

DLT, 451; (BA; III,15-12) “yarık: Zırha, kalkana verilen genel bir isimdir. Aralarını ayırd etmek için zırha, cebeye kübe yarık, demir göğüslüğe ‘say yarık’ denir.”

DK 217’de sözcük için “coat of mail(=zırh)” karşılığı verilmiştir. DTS 241’de, sözcüğün, “pansir’, kolçuga(=zırh, yelme)” karşılıkları verilmiştir. EDPT 962 vd.’de gördüğümüz bu sözcüğün kökeninin açıklanmasının güç olduğu bildirilmiş, sözcük için “body armour(=vücut zırhı)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KT[1](D-33); T[1](54); Mir.[20](A-2; A-4; A-9; A-11; A-14; A-15; A-21; B-1; B-3; B-5; B-7; B- arka,7; B-arka,9; C-1; C-3; C-4; C-5; C-6; C-7[2]; TT[1]IV,10-12; U[1](III,29,32-3); KB[1](2385); DLT[5](III,15-12; III,15-14; III,15-15; III,158-15; III217-18; **yarag**; III,49-27 [2])

çomak [6] “çomak, değnek”

M(73-13) “örtlüg yalınlig etüzin ört-lüg çomaklar tut(a) bizni toқыur inçe tip tiyürler...”

KB (4701) “bu munça isinmek azu tumlımaq

tilek iki boldı ay ersig çomak”

DLT, 191; (BA; I,381-18) “çomak: Çomak, asâ, değnek”

DK 94’te “stick(=sopa, değnek)” anlamı verilen sözcük, DTS 153’teki **ÇOMAQ I** maddesinde “palka, posoh, jezl(=değnek, sopa, asa)” olarak anlamlandırılmıştır. EDPT 422’de yer alan çomak sözcüğünün yabancı olduğu F(Foreign=yabancı)” kısaltmasıyla verilmiş ancak gene de temkinli davranılarak soru işareti ile duyulan kuşku belirtilmiştir. Sözcüğün anlamı başlangıçta “a cudgel(=sopa)” iken savaşlarda kullanılan “a mace(=topuz)” anlamını da taşıdığı söylenir. Ancak, bu Türk silahlarından değildir ve Müslüman olmayan Türklerce Müslümanları tanımlamak için de **çomak** sözü kullanılır. Maddenin devamında Orta dönemde Çağataycada görülen ve aynı anlamı taşıyan **çokmar** sözcüğünün varlığından söz edilir. Doerfer kaynak gösterilerek bu iki sözcük arasında köken ilişkisinin olabileceği ancak, kökün karmaşık olduğu belirtilir.

SDD’de çomak sözcüğü bu anlamıyla yer almazken DS III,1265’teki **çomah(I)** sözcüğüne verilen karşılık “Çomak, sopa(...).” dır. TS 1,499’da bulunan **çomak** “Değnek.” anlamındadır.

M[4](68-31; 73-13; 81-58; 82-24); KB[1](4701); DLT[1] (BA; I,381-18)

kağıl [6] “kamçı”

KİP(27) “... ölürgeli azu kınağalı saqınsar kılıçı biçgesi kağıl tsun tsun sınar uvşanur...”

M(110-3) “... bergen kağıl toқыr tongladaçı erdimiz ırğag tartar isiz erdimiz...”

TT(IV,B-6) **qayal** “az-u bay borluq ı tariğ ya bädük bärğän qatry qayalın toқыp ämgädip...”

DLT (BA; I,409-3) “kağıl: Üzüm asmaları bağlanan yaş söğüt dalı(...).”

DTS 405’teki **QAγAL** maddesinde sözcüğe verilen karşılık “prut(=çubuk)”tur. Yapıtın aynı sayfasında yer alan **QAγİL** sözcüğü ise “ivovaya vetv’, ivoviy prut(=söğüt dalı, söğüt dalından yapılan değnek)” karşılığındadır. EDPT 610’da bulunan **ka:ğıl** sözcüğünün **ka:ğ-** fiiline eklenen **-ıl** ekiyle oluşturulduğu söylenmiştir. Sözcüğe

Karahanlı Türkçesi için “üzümleri bağlamakta kullanılan yaş söğüt dalı” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, kamçı anlamını başlangıçtaki söğüt dalı anlamı yardımıyla kazanmış olmalıdır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamıyla kullanılmamaktadır.

KİP[1](27); DLT[2](BA; I,409-3; I,409-6) M[2](kağal 7-46; 110-3) ; TT[1](qayal; IV,B-6)

kazğuk [6] “kazık”

AY(n526/4-5) –Bulunamadı--

M(68-28) “(...) *amarıları kızartmış temirliğ kazğuklar bir ikintişte kulğakra tokışu kelirler..*”

DLT(III,383-1) kazğuk “*kazğuk: Kazık. Bu sözden alınarak kutup yıldızına ‘temür kazğuk’ denir,(...)*”

DK 135’te **qaz**-(dig out=kazmak) fiili altında yer alan **qaznuq** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*stake or peg(=kazık, tahta çivi)*”dir. DTS 439’daki **QAZYUQ** maddesi için “*kol(=kazık)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 682’de sözcüğün **kaz-** fiilinden türediği ve “*a peg driven into the ground(=yere çakılan tahta çivi)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DLT’deki **kazğuk** biçiminin başka bir yapıtta bulunmadığı bildirilir. Sözcüğün Macarcaya *karú* biçiminde geçtiği yapıtta söz edilenlerdendir. TES 224’te bulunan **kazık** sözcüğü “*1.toprağa çakılmak için hazırlanmış ucu sivri çubuk, 2.direk, sopa*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün ağızlarda **gazuk** biçiminde de yer aldığı bildirilir. Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığı söylenen sözcüğün **kaz-** fiiline eklenen **-guk** ekiyle oluştuğu bildirilir. Yapıtta, sözcüğün Macarcaya da verildiğinden ve araştırmacıların Macarcadaki biçim hakkındaki görüşlerinden de söz edilir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2712’de gördüğümüz **kazık** sözcüğü “*havuç*” anlamındadır. Sözcüğün bu anlamı biçim benzerliği nedeniyle kazandığı anlaşılıyor. DS VI, 1955’deki **gazuk** sözcüğü için “*kazık*” karşılığı verilmiştir. TS 2, 1256 vd’deki **kazık** sözcüğü,

“1.toprağa çakılmak için hazırlanmış, ucu sivri çubuk. 2.direk, sopa. 3.yapıların temelinde kullanılan, toprağa çakılan veya betonarmeden silindir, prizma vb. biçimindeki uzun parça. 4.esk. insanı üzerine oturarak öldürdükleri, yere dik çakılmış sivri uçlu odun veya şiş. 5.esk. kazığa oturarak uygulanan öldürme cezası. 6.sp. genellikle yağlı güreşte,

güreşçinin, elini hasmının kispeti içine sokarak yaptığı oyun. 7. İis ve s. tkz. Alış verişte aldatılma”

anlamalarını taşımaktadır. Sözcük, günümüzde pek çok alanda terim anlamda kullanılmakta, biçim ve işlev benzerliği dolayısıyla pek çok nesneye ve kavrama ad olmaktadır.

AY[1](n526/4-5); M[2](68-28; 107-10); TT[2](I-186; V,B-42); DLT[1](BA; **kaznğuk**; III,383-1)

kişen [6] “köstek, pranga” *bk. Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları*
(s.227)

bügde [5] “hançer”

KB(810) **bögde** “*bu bögde biçek kim eligde turur*

bıçığı kesikli turur ay unur”

DLT(I,31-24) “Öz Türklerin dilinde bulunan **Δ** harfi, Oğuzlarda **Ê** olur. Türkler hançer için ‘bügde’, Oğuzlar ‘bükte’ derler”

Sözcük, DK 78’de **bögde** biçimindedir ve burada “*dagger(=hançer)*” olarak tanımlanmıştır. Aynı maddede, sözcüğün Oğuzlarca **bögte** biçiminde kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 117’deki **BÜGDÄ** maddesi **BÖGDÄ**’ye gönderilmiş, yapıtın 11. sayfasındaki sözcük için “*kinjal(=hançer)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 325’te gördüğümüz **bügde** maddesinde “*dagger(=hançer)*” biçiminde tanımlanan sözcüğün aynı zamanda “*iron whip(=demir kamçı)*” anlamında da kullanıldığı vurgulanmıştır. Aynı maddede sözcüğün okunuşuyla ilgili belirsizliğe de değinilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,31-24) KB[1](**bögde**; 810); DLT[3](BA; **bükte**; I,31-24; I,418-8; III,272-1)

sıta [5] “mızrak”

KB(3840) “*çopa keldi örlep sıta kalçanı*

ajun menğzi noldı örünğ erdini”

Sözcük, DTS 506’da yer alan **SİTA II** maddesinde, “*güneş ışığı(?), ışın(?)*” biçiminde tanımlanmıştır. Oysa, sözcüğün saptandığı tek yapıt olan KB’de, sözcük için “*mızrak*” karşılığı verilmiştir(Arat, 1979; 398). Bu nesne adı, EDPT’de bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[5](77; 3840; 4892; 4895; 5679)

toy(I) [5] “ordu karargâhı”

KB(2349) “yağıka yağusa yezekin alu

tüşürse toyuğ körse ot suv talu”

DLT, 505; (BA; III,141-20) “toy: Ordu kurağı, ordu karargâhı. Bu sözden alınarak ‘Xan toy’ denir ki, ‘Hakanın ordu kurduğu yer’ demektir. Oğuzlar bunu bilmezler.”

Sözcük, DK 196’da **tōy** biçiminde ele alınmış ve “*military camp(=askerî üs)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 572’de bulunan **TOJ I** maddesinde, sözcüğün, “1.stavka, rezidentsiya(=karargâh, konak); 2.gorod(=şehir)” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. EDPT 566’da yer alan **1 toy** maddesinde, sözcüğün başlangıçta “*a camp(=kamp)*” anlamını taşıdığı, buradan “*a community(=topluluk)*”; sonra “*large gathering(=büyük toplantı)*” ve nihayet “*a feast(=şölen)*” ve özellikle “*a wedding feast(=düğün ziyafeti)*” anlamını kazandığı bildirilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*military camp(=askerî üs)*” anlamı taşıdığı bildirilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 2242’deki **toy(II)** maddesi esk. kısaltmasıyla “*ziyafet, şölen, yemekli eğlence*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[2](2347; 2349); DLT[3] (BA; I,522-5; III,141-20; III,141-21)

kargu [4] “dağ tepelerinde düşmanı haber vermek için kurulan gözetleme kulesi”

ŞU(G-1) “iş[ine?] er kelti, korluk işinge kelmedük tidi,[erin?] sü karluk ta[pa]....g kem(?) kargu .di, ertiş ü[güzüğ] arkar başı tuşı anda; er kamış altın [ya]nda sa[llap] keçdim,...”

T(35) “yalmö kargu ädgüti urgıl basutma temiş”

DLT, 214; (BA; I,426-6) “kargu: dağ tepelerine minare biçiminde yapılan yapı olup duşman geldiği zaman herkesin hazır bulunması için üzerinde ateş yakılır.”

Sözcük, DK 130’da yer almıştır. Yapıtta **qaryuy** sözcüğüyle **qaryunun** ilişkili olduğu belirtilmiş ve sözcüğün “*fire-tower(=yangın kulesi)*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir. DTS 426’da bulunan **QARŸU** sözcüğü “*signal’naya storojevaya*

başnya(=işaret kulesi)” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın aynı sayfasında bulunan **QARŷUY** için verilen karşılık da aynıdır. EDPT 653’te yer alan **karġu**: sözcüğünün “*saldırı uyarısı için tepelere kurulan gözetleme kulesi*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir. DLT’de sözcüğün alternatif biçiminin **karġu:y** olarak verildiğini başka yerde görülmeyen bu sözcüğün belki de sözcüğün **karġuñ** biçiminin bir sonraki durumu olduğu belirtilir ve sözcüğün gelişimi şu biçimde verilir: **karġuñ> karġu:y> karġu:**.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

ŞU[1](G-1); T[2](35; 53); DLT[2](I,426-6; karġuy; III,241-19)

kısġaç [4] “kıskaç, maşa, kerpeten”

M(82-17) “...-/ uluġ etüzlüġ yangalar ġoptın singar kelip öküş yıl ay çarihuştaġüzüm osuġluġ teperler yançarlar ol emgekke ölüp ikile tirilürler ötürü temirliġ *kısġ(aç)ların luların künçit ikşu ġam(iş) osuġluġ sıkırlar tangarlar(...)*”

Man(I,8-10) “*t(a)kı ançol-ayu k(a)tı urdun b(a)zgan khusġaç k(e)ntü ul’uk temiren itil-miş ol..*”

TT(V,26-116) “*kiçig qanlı-ning qızyaçı boyuz bayı yoq ärsär..*”

DLT, 229; (BA; I,455-12) “*kısġaç: Kıskaç, kerpeten.*”

Sözcük, DK 138’de **qis**-(squeeze;...=*kısmak*;...) fiili altında yer almıştır. Yapıtta öszcüġe verilen karşılık “*pincers(=kerpeten)*”tır. Yapıtta, sözcüğün Oġuzlarca aynı zamanda “*ısırgan, küçük siyah bir hayvan*” anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 447’de **QİSŷAČ** maddesinde sözcük, “*şçıptsı, kleşçi(=kıskaç, kerpeten)*” karşılığındadır. EDPT 667’de sözcüğün **kıs-** fiilinden türediġi, küçük ses deġişiklikleriyle günümüz Türk dillerinde yaşadığı söylenmiştir. Karahanlı Türkçesi için sözcüġe “*tongs, pincers(=maşa, kerpeten)*” karşılıġı verilmiştir.

SDD 2, 923’teki **kıskaç** sözcüġü “1.demirecilerin kızgın demiri tuttukları maşa gibi büyük demir aygıt, 2.maşa, 3.soġanların, sebzelerin içine giren küçük bir böcek, 4.aġaç ve baldıranlar arasında yaşayan bir kurt, 5.cimbız” biçiminde tanımlanmıştır. DS VIII, 2842 **kıskaç(I)** için yapıtta “1. demirecilerin kızgın demiri tuttukları maşa gibi bir araç, 2.maşa, 3.cimbız, 4.kerpeten” karşılıkları verilmiştir. Yapıtın aynı sayfasında yer alan **kıskaç(II)** sözcüġünün de “1. soġanların, sebzelerin içine giren küçük böcek, 2.aġaç ve baldıranlar arasında yaşayan bir kurt” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 1305’te “1.bir şeyi tutup sıkıştırmaya yarayan kerpeten, pense gibi araç, 2. Açılıp kapanan eğreti merdiven, 3.böceklerde besin maddelerini parçalamaya ve

kendilerini savunmaya yarayan organ, 4. demircilerin kızgın demiri tuttukları maşa, 5.kıskaç biçiminde olan” biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](82-17); Man[1](I,8-10); TT[1](V,26-116); DLT[1](I,455-12)

tuşağ [4] “köstek, bukağı” *bk. Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları*
(s.231)

yüligü [4] “ustura”

M(33-39) “(...) *saķınıp yar(lı-)kançuçu bilig-lig üç /-... süngün yülegün san(çı)-tmış osuğluğ bolup..(...)*”

DLT, 521; (BA; III,174-15) “*yüligü: Saç tıraş eden ustura. Bunu Oğuzlar bilmez. Oğuzlar ‘kerey’ derler.*”

DK 236’da, **yüli-** (*shave=tıraş olmak*) fiili altında yer verilen sözcüğün, “*razor(=ustura)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 286’daki **JÜLİĞÜ** maddesinde sözcük için, “*britva(=ustura)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 928’deki **yüli:gü:** maddesinde **yüli:-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*a razor(=ustura)*” karşılığı verilmiştir. TES 462’de yer. kısaltmasıyla “*ustura*” karşılığı verilen sözcüğün, **yüle-**, **yüli-** fiiline eklenen **-gü** ile kurulduğu bildirilir. Fiilin ağızlarda **yüle-**, **yülü-** biçiminde “*tıraş etmek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD 3, 1558’de yer alan **yüleği** ve **yülüğen** sözcükleri için “*ustura*” karşılığı verilmiştir. DS XI, 4329’daki **yüleği** sözcüğü, “*1.ustura, 2.bileği taşı*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 2480’de **yülgü** biçiminde yer almış ve hlk. kısaltmasıyla “*tıraş için kullanılan bıçak, ustura*” olarak tanımlanmıştır.

M[3](2-8; 33-39; 58-46); DLT[1] (BA; III,174-15)

irpek [3] “kesme aracı, bıçkı”

M(68-35) “*.. amarıları örtlüğ yalınlığ irpeklerin bir ikintişke irpeşü kelirler*”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için Şinasi Tekin, Maytrısimit’te “*bıçkı; kesme âleti*” karşılığını vermiştir(Tekin, 1976; 397).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[3](68-34; 68-35; 86-13)

bukağı [2] “suçlulara vurulan pranga”

M(83-11) “*kim yime tınlıg-lar adınlaıg bağda bukağuda kerikde... //lir emgek tolgağ körkütser-(ler kim y)ime...*”

DLT, 224; (BA; I,446-26) “*bukagu: Bukağı; hırsızların ellerine vurulur*”

DK 81’deki **buqayu** sözcüğüne “*fetter(= pranga)*” anlamı verilmiştir. DTS 112’deki **BUQAγU** maddesinde **BOQAγU** sözcüğüne gönderme yapılmış, sözcük burada, “*okovi, kolodki, nadevaemie na prestupnikov(=suçlulara takılan zincir)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT 314’te yer alan **buka:ğu:** maddesinde “*fetter, leg-iron, handcuff(=pranga, ayağa vurulan demir, kelepçe)*” olarak tanımlanmıştır. Clauson, Doerfer’e dayanarak sözcüğün ***buka:-** filinden türemiş olabileceğini belirtir.

Sözcük, Anadolu ağzlarında varlığını sürdürmektedir. SDD 3, 1166’de yer alan **puha** sözcüğü, “*Hayvan ayağına vurulan köstek, bukağı*” anlamındayken **puka** sözcüğü “*Hayvana vurulan kilitli bukağı, köstek*” olarak tanımlanmıştır. DS II, 662’deki **bıhağı** maddesi de “*Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek.*” Biçimindedir. **Bukağı** sözcüğü TS 1, 352’de de şu biçimde tanımlanmıştır: “*esk. 1.Ağır cezalılarının ayaklarına takılıp ucuna pranga bağlanan demir halka(...). 2.Kaçmaması için hayvanların ayağına takılan zincir, demir köstek(...)*” Görüldüğü gibi sözcük, zaman içinde anlam değişikliğine uğrayarak “*suçluların ayaklarına vurulan pranga*” anlamındayken “*hayvanların ayağına kaçmaması için vurulan demir köstek*” anlamında kullanılır olmuştur.

M[1](83-11); DLT[1](BA; I,446-26)

çawıg [2] “kamçı ucu”

DLT, 187; (BA, I,374-5) “*çawıg: Kamçı ucu.*”

Sözcük DK 88’de “*whip-strap(=kamçı kayışı)*” olarak anlamlandırılmıştır. Bu nesne adına DTS 142’de yer alan **ÇAVIγ** maddesinde “*plet, knut(=kamçı, kırbaç)*” biçiminde tanımlanan sözcük, EDPT 395’te **çavıg** biçimindedir. Burada sözcüğe, “*a whip-lash(=kamçı ucu)*” karşılığı verilmiş, DLT’deki **çağıg** kullanımının bir yanlışlık olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](BA, I,374-5; II,231-1)

kamçı [2] “kamçı”

KB(2354) “*oduğ beg sözi kör büke yolçılığ*

kör arslan münügli kılıç kamçılığ

DLT, 210; (BA; I,417-23) “*kamçı: ‘kılıç kamçı: içinde kılıç olan kamçı.’*”

DK 126’da yer alan **qamči** maddesinde sözcük, **qam-** fiiline gönderilmiştir. Yapıtın 125. sayfasında yer alan **qam-(beat to death=öldürmek için vurmak)** fiili altında rastladığımız sözcüğe “*whip(=kamçı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 415’teki **QAMČĪ** sözcüğü için verilen karşılıklar şunlardır: “*plet’, knut, biç; nakazanie, udar plet’f(=kamçı, kırbaç, kamçı; cezalandırmakta kullanılan kamçı.)*” EDPT626’da sözcüğün **kam-** filinden türediği ve “*a whip(=kamçı)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Berge sözcüğüyle yakın anlamlı olarak değerlendirilen **kamçı:** sözcüğünün Farsçada da görüldüğü –Doerfer kaynak gösterilerek- bildirilir. TES 204’te sözcük “*uzun esnek bir değneğin ucuna sıırım bağlanarak yapılmış vurma aracı*” biçiminde tanımlanmış, Ağızlarda **kımçı** biçiminin de kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta sözcüğün eski dönemlerden başlayarak kullanıldığı belirtilir. Orta türkçede **kamçı** sözcüğünün DLT’de kimi hayvanların erkeklik organları için de kullanıldığının söylenmesinin düşündürücü olduğu söylenmiştir. Orta Türkçede sözcüğün **kam-** filinden türediği yolundaki düşüncenin tartışmaya açık olduğu, Türkçede “*terki bağı, terki kayışı*” anlamındaki *kancığa, kancuğa* sözcüklerinin bu sözcükle birleştirilmesinin doğru olmadığı vurgulanır.

SDD 2, 903’teki **kımçı** sözcüğü “*küçük ve ince değnek*” karşılığındadır. DS VIII, 2801’de yer alan **kımçı** sözcüğüne ise “*küçük, ince değnek*” karşılığı verilmiştir. TS 2,1178 *vd*’de **kamçı** biçiminde bulunan sözcük, “*1.bir ucuna ip, deri vb. bağlı vurma, dövme aracı. 2.den.bir ucu bir yere bağlı, öbür ucu herhangi bir işte kullanılmak için serbest bırakılan halat. 3.biy.spermatozoitlerde ve bazı tek hücreli hayvanlarda hareketi sağlayan ipliksi organ.*” anlamlarındadır. Sözcük, günümüzde terim anlamı kazanmış durumdadır.

KB[1](2354); DLT[1](BA; I,417-23)

kıḡrak [2] “et ve hamur kesmekte kullanılan büyük bıçak”

HD(ss.14) **king-lu** “*Hsiung-nu king-lu <*king-lak Hsiung-nu’ların tören kılıcı *kingrak*”

DLT(III,382-25) “*kingrak: Et ve hamur kesilen satıra benzer büyük bıçak.*”

Sözcük, DK 138’de **qırḡrak** biçiminde değerlendirilmiştir. Yapıtta sözcük için “*broad knife(=enli bıçak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 445’te, sözcüğün “*iki yanı keskin bıçak*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 639 *vd*’de yer alan sözcüğün ***kıḡra-** filinden türediği ve “*eğri olan herhangi bir nesne ya da eğri biçimde kesen nesne*”

anlamını taşıdığı belirtilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*et ve hamur kesmekte kullanılan bıçak benzeri kasap satırı*” anlamında kullanıldığı dile getirilmiş, DLT yazmasında sözcüğün **kırqa:k** biçiminde yer aldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

HD(ss.14); DLT[1](III,382-25)

korğan [2] “askerî kamp”

KT(K-8) “*Amga korgan kışlap yazınga Oğuzgaru sü taşıkdımız*”

BK(D-31) “*Amgı korgan kışladukda yut boltı*”

Sözcük için, DTS 458’de **QORĬYAN** maddesinde “*stan, voenniy lager*’(=*kamp, askerî kamp*)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’e yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KT[1](K-8); BK[1](D-31)

küpe(II) [2] “küçük metal halkalardan yapılan zırh”

DLT, 540; (BA; III,15-14) “*yarık: Zırha, kalkana verilen genel bir isimdir. Aralarını ayırd etmek için zırha, cebeye ‘kübe yarık’; demir göğüslüğe ‘say yarık’ denir.*”

DK 114’te **küpä** biçiminde karşımıza çıkan maddede **küpä yariq** yapısı için “*coat of mail(=zırh)*” karşılığı verilmiştir. DTS 322’deki **KÜBÄ** maddesinde bu birleşik yapının “*metal zırh*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 687’de yer alan **küpe:** maddesinde, sözcüğün aslında “*kulağa takılan küçük metal halka*” anlamında olduğu, **küpe: yarık** söz grubunun “*metal halkalardan yapılmış zırh*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi yer almazken, Doerfer kaynak gösterilerek Moğolcaya Farsçadan geçen *kühe* sözcüğünün Türkçeden bir erken dönem alıntısı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Tuna Bulgarcasına ait dil ürünlerinde de **Estrogin / Estrügin küpe** biçiminde görülmektedir. Bu yapının anlamının “*Estergon (iş) zırh*” olduğu bildirilmiştir(Tekin, 1987; 39).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde, kulağa takılan süs eşyası anlamında kullanılmaktadır.

DLT[2](III,15-14; III,217-18)

şakti [2] “mızrak”

M(84-12) “.. bı bıçguluğ evlerde bekle-(yür)ler.. tarjul şaktilerin ilgeklerin sançarlar yağar teg//... ururlar..”

DTS’de ve EDPT’de bulamadığımız bu nesne adı için saptadığımız tek yapıt olan Maytrisimit’te “mızrak” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *şakti* sözünden geldiği bildirilmiştir(Tekin, 1976; 463).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[2](84-12; **sikti**; 81-57)

yoşuk [2] “demir başlık, miğfer”

Mir.(B-8) “yolta: at: köğürmiş: erke: :yarık: yarlıg: boltı: külüğ: sangu: ka: yosuk: yarlıg: boltı(...)”

DLT, (BA; I,67-6) **aşuk** “aşuk: Demir başlık, tulga”

EDPT 977’de, “a helmet(=miğfer)” karşılığı verilen sözcüğün DLT’deki yazılıminin oldukça belirsiz olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

Mir.[2](A-22), (B-8); DLT[1](BA; I,67-6)

bıçguç [1] “makas”

DLT, 227; (BA; I,452-3) “bıçguç: Makas; kendisiyle herhangi bir şey kesilen nesne.”

DK 72’deki **bič-** maddesinde yer verilen **bičguč** sözcüğüne “shears(=bahçıvan makası)” anlamı verilmiştir. DTS 105’te bulunan **BičγUč** sözcüğüne “krivoy noj(= eğri bıçak)” anlamı verilirken EDPT 294’teki **bıçguç** maddesinde sözcüğün **bıç-** fiiliyle ilişkisine değinilir ve sözcük “scissors(=makas)” biçiminde tanımlanır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,425-3)

biçge [1]¹⁰ “bıçkı”

KİP(27) “... ağır yazuqluğ bolup tutup ölürgeli azu kınağalı saşansar kılıçı biçgesi kağılı tsun tsun sınar uvşanur...”

¹⁰ Ş. Teki metninde *biçge* biçiminde olan bu sözcük KİP’in A nüshasında(bu, Radloff’un dökme Uygur harfleri ve Almanca notlarla yayımladığı, St. Petersburg’taki nüshadır.) *biçeki* biçimindeyken yayımın notlar bölümünde *bıçakı* biçimindedir(Tekin, 1993; 10).

Sözcük bu biçimiyle DTS’de yer almazken Clauson, EDPT 294’teki **biçge** maddesinde **biçgu** sözcüğüne gönderme yapmış, söz konusu maddede de yukarıdaki kullanımı tanık göstermiştir. Araştırmacı, sözcüğün **biç-** fiilinden türediğini belirterek sözcüğe “*saw(= bıçkı)*” anlamını vermiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır
KIP[1](27)

boğsuk [1] “kelepçe; pranga”

DLT, 234; (BA; I,465-25) “*bogsuk: Lâle. Bir diyelekte*”

DK 76’daki **boxsuq~ boysuq** maddesinde sözcük için yapılan tanım, “*manacles(= kelepçe)*” dir. DTS 109’da “*tutsakların boyunlarına geçirilen demir halka*” (DTS, 1969; 109) biçiminde tanımlanan sözcük için EDPT 320’de gördüğümüz, **boxsuk(?boxsoğ)** maddesinde “*manacle, fetter(= kelepçe, pranga)*” tanımını yapar. Maddenin devamında sözcüğün **boxsa-(buxsa-: kabul etmemek; zorla yapmak)** fiilinden gelmiş olabileceği ancak bu iki yapı arasındaki anlam ilişkisinin çok zayıf olduğu belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,465-25; **bohsuk**; I, 465-23)

ekdü [1] “ucu eğri bir tür bıçak”

DLT, 75; (BA; I,125-1) “*ekdü Kılıç kını ve kılıç kınına benzer şeyleri oymakta kullanılan ucu eğri bıçak.*”

Sözcük, DK 20’de **äg-** fiili altında yer almıştır. Sözcüğün İngilizce karşılığı verilmemiş, DLT’de Arapça karşılığı olarak *sikkin mu‘aqqaf ar-ra’s* yapısı verilmiştir. DTS 167’deki **EKDÜ** maddesi **EGDÜ** ye gönderilmiş yapının 165. sayfasında yer alan sözcüğün “*krivoy, izognutiy noj(=eğri , eğri bıçak)*” anlamını taşıdığı belirtilmiştir. EDPT 102’de **egdü** sözcüğünün **eğ-** fiilinden türediği ve sözcüğün “*a cuved knife(=eğri bıçak)*” anlamını karşıladığı vurgulanmıştır. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*kılıç kını ve benzeri şeylerin saplarını oymakta kullanılan ucu eğri bıçak*” için kullanıldığı belirtilmiştir. TES 129’da **eğdi** sözcüğü *yer.(=yere)* kısaltmasıyla verilmiş ve “*ağaç kaşıkların içini oymaya yarayan eğri uçlu demir aygıt*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta sözcüğün Eski Türkçe sözlüklerde geçtiği vurgulanarak Clauson’un sözcüğü **eğ-** fiiliyle ilişkilendirdiğinden, Ligeti’nin **-tu** ekiyle türetildiğini söylediği sözcüğün köküne değinmediğinden söz edilmiştir.

SDD 2,509'daki **eğde** “Bahçelerdeki otları kesmek için kullanılan tahta saplı ve eğri uçlu bir aygıt” anlamındayken **eğdi** sözcüğü “1.Sebze diplerindeki otları kesmeğe ve sebzelerin diplerini kabartmağa yarıyan bir türlü çapa. 2.Ağaç kaşıkların içini oymağa yarıyan bir türlü aygıt(...). 4.Peteklerden bal almakta kullanılan eğri uçlu demir aygıt.” Anlamlarını içermektedir. DS V,1674'te yer alan **eğdi(I)** sözcüğü “Yüksek dallardaki meyveleri toplamaya yarayan çatal ağaç” anlamındayken **eğdi(II)** “1.Sebze diplerindeki otları kesmeye ve sebzelerin diplerini kabartmaya yarayan bir çeşit çapa. 2.Ağaç kaşıkların içini oymaya yarayan bir çeşit araç.” Olarak tanımlanmıştır. Aynı sayfada yer alan **eğdi(IV)** sözcüğü ise “Peteklerden bal almakta kullanılan eğri uçlu demir araç.” anlamındadır.

Sözcüğün günümüzde kazandığı anlamlardan söz konusu nesnelere bu adın eğri olmaları dolayısıyla verildiği anlaşılmaktadır. Sözcük, yüzyıllar içinde değişen yaşam şartları ve kültür değerlerinin dili ne denli etkilediğine de güzel bir örnektir. Sözcük, DLT'de kılıç kını oymak için kullanılan eğri bıçağın adıyla yüzyıllar sonra kılıcın önemini kaybetmesiyle bu anlamını yitirmiş biçim ve işlev açısından benzeyen başka nesnelere ad olmuştur.

DLT[1] (BA; I,125-1)

ilgek [1] “kanca”

M(84-12) “.. bı bıçguluğ evlerde bekle-(yür)ler.. tarjul şaktilerin ilgeklerin sançarlar yağar teg/-... ururlar..”

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de yer almamaktadır. Maytırsimit'te saptanan sözcük için Şinasi Tekin, yapıtta “kanea”¹¹ karşılığını vermiştir(Tekin, 1976; 394).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi bulamadık. Ancak, Türkçe olduğunu düşündüğümüz sözcüğün **il**-(EDPT 125'te yer alan fiil, “herhangi bir şeyi elle, kancayla ya da bağla yakalamak” biçiminde tanımlanmıştır.) fiiline eklenen ve nesne adı yapımında da kullanılan **-gek** ekiyle oluştuğunu düşünüyoruz. DS VII, 2521'de rastladığımız “çengel” ve SDD 2,785'te yer alan “çengelli iğne, küçük çengel” anlamındaki ilgeç sözcüğü de bizce aynı fiille ilişkili olmalıdır.

M[1](84-12)

¹¹ Yapıtta sözcük için bir basım hatası nedeniyle “kanea” karşılığı verilmiştir. Bu karşılık “kanca” olmalıdır.

kaçut [1] “kısa mızrak”

DLT, 179; (BA; I,12-2) “ ‘Kısa mızrak’ demek olan ‘kaçut’ kelimesindeki ت gibi; bu kelime ‘kaçdı’ sözünden çıkmıştır.”

DK 122’de **qač-**(*flee=kaçmak*) fiili altında yer alan **qačut** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, sözcüğün DLT’deki Arapça karşılığının *tırād* olduğu belirtilmiştir. DTS 401’deki **QAČUT** sözcüğüne verilen karşılık “*presledovanie(=izleme, takip etme)*”dır. EDPT 590’da bulunan **kaçut** sözcüğünün **kaç-** fiilinin ettirgen biçimi olduğu belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için “*a rout in battle(=savaş bozgunu)*” anlamı verilmiştir. DLT’de sözcüğün **kaçdı** sözcüğünden –t eki ile türediğinin belirtildiği de yapıtta söylenenlerdendir. Görülüyor ki, **kaçut** sözcüğü B. Atalay dışındaki araştırmacılarca bir eylemin adı olarak tanımlanırken B. Atalay, sözcüğe “*kısa mızrak*” karşılığını vermiştir(BA; IV, 245).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,12-2)

ķarmaķ [1] “kanca, çengel”

KB(6116) “*anunmiş turur bu ölüm tarmaķı
usanıp yorida iler ķarmaķı*”

DTS 428’de bulunan **QARMAQ** maddesinde sözcük için “*ķryuk, ķryuķok(=kanca, çengel)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2665’teki **karmak(IV)** maddesinde sözcüğün “*olta*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

KB[1](6116)

kerey [1] “ustura”

DLT, 521; (BA; III,174-16) “*yüligü: saķ tıraş eden ustura. Bunu Oğuzlar bilmez. Oğuzlar ‘kerey’ derler.*”

DK 103’te **ķārāy** biçiminde yer alan sözcük için “*razor(=ustura)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de Oğuzca kaydıyla yer aldığı belirtilmiştir. DTS 300’deki **KERĀJ** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*britva(=ustura)*”dır. EDPT 748’deki **kere:y** maddesinde sözcüğün Hint-Avrupa dillerinden Yunanca “*to shave(=tırash olmak)*” anlamındaki *keiro* sözünden gelmiş olabileceği belirtilir. Yapıtta sözcük için

“razor(=ustura)” karşılığı verilmiş, sözcüğün *yüli.gü:* ile eş anlamlı olduğu bildirilmiştir. Sözcüğün DLT’de Oğuzca olarak kaydedildiği bilgisi yapıtta söylenenlerdendir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,174-16)

kerik [1] “işkence aleti”

M(83-11) “... *kim yime tınlığ(-lar adınlarığ) bağda bukağuda kerikde ...- // lir engek tolgağ körkütser(-ler kim y)ime yarlıkañsız biligin...(...)*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Yalnızca Maytrisimit’te saptadığımız bu sözcüğe söz konusu yapıtta “*ışkence âleti*” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 407). Bu sözcük, DLT’de “*dülger keseri*” karşılığı verilen “*kerki*” sözcüğü ile ilişkisi var mıdır?

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](83-11)

kesgü[1] “herhangi bir kesme aracı”

DLT(I,13-15) “ ‘*Yumşak kâf*’, bu harf bazı kere **Ė** harfinin yerini tutar; ‘*kesgü neng*’ sözünde olduğu gibi ki ‘*kesecek nesne*’ demektir.”

Sözcük, DK’de yer almaz. DTS 302’de yer alan **KESGÜ** maddesinde sözcük “*orudne dlya rezannya(=kesmeye yarayan âlet)*” biçiminde tanımlanmıştır. **Kesgü** sözcüğü EDPT’de de yer almamaktadır.

SDD’de yer almayan bu nesne adı DS VIII, 2766’da **keski** biçiminde karşımıza çıkar. Yapıtta, sözcük için “*1.bıçak, kama, 2.sabanın otlarını ve çamurlarını temizlemeye yarayan araç, 3.nacak, 4.demir kesmeye yarayan araç, 5.ayakkabıcıların kullandıkları yastı uçlu bir çeşit bıçak*” karşılıkları verilmiştir. TS 2,1282’de bulunan **keski** sözcüğü de “*1.ağaç, taş, metal vb. yontmaya yarayan, bir ucu keskin çelik araç, 2.demir ve saç kesmek için üzerine çekiçle vurularak yürütülen keskin araç, tırnak, 3.pulluk gövdesi önüne takılan ve toprağı kesip ayıran bıçak veya disk biçiminde çelikten yapılmış pulluk parçası*” anlamlarını taşımaktadır.

DLT[1](I,13-15)

kezik [1] “kadınların elbiselerinin üst bölümüne taktığı küçük bıçak”

DLT, 241; (BA; I,478-25) “*kezlík: Kadınların üst elbiselerine taktıkları küçük bıçak.*”

Sözcük DK 105’te **káz**(*notch(arrow)=ok çentiği*) adı altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için “*a small knife... (=küçük bir bıçak...)*” karşılığı verilmiştir. DTS 305’te bulunan sözcüğün “*kadınların üst elbiselerine tutturdıkları küçük bıçak*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 760’ta, sözcüğün 1 **kez** adından türediği ve “*çentik atmaya yarayan araç*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Farsçada *gazlak/gizlik* biçiminde görüldüğü bildirilen sözcüğün DLT’de “*kadınların elbiselerine tutturdıkları küçük bıçak*” biçiminde tanımlandığından söz edilmiştir. TES 235’teki **kezlík** sözcüğü **gezlík** maddesine gönderilmiştir. Yapıtın 155. Sayfasında bulunan **gezlík** “*1.çakı, 2.eğri kılıçların ağız bölümü*” biçiminde tanımlanmış, Anadolu ağızlarında **kezlík** biçiminin varlığından söz edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün günümüz Türk lehçelerindeki durumlarına değinilir, sözcüğün orta Türkçede **kezlík** olarak görüldüğünden söz edilir. Farsçadaki *gizlik* ve *Şugni kezlek* biçiminin Türkçe alıntı olduğu üzerinde durulur.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS VIII, 2780’de rastladığımız **kezlík** sözcüğü için yapıtta “*çakı, bıçak*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, yalnızca Afyon(Emirdağ- Yazılı)’dan derlenmiştir. TS 2, 850’deki **gezlík** sözcüğü “*eğri kılıçların ağız bölümü*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,478-25)

kıftu[1] “makas”

DLT, 210; (BA; I,416-12) “*kıftu: Makasi kırkı. Çiğilce.*”

DK 139’da bulunan **qıftu** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*shears(=makas)*”tır. DK 440’da yer alan **KIFTU** maddesinde sözcük için “*nojnitı(=makas)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 582’deki **kıftu** sözcüğünün okunuşu ve kökeni hakkındaki kuşkular ? ile dile getirilmiştir. Yapıtta “*scissors(=makas)*” karşılığı verilen sözcüğün, Doerfer’in Çince kaynaklı olduğu yönündeki düşüncesinin mantık dışı olduğu savunulmuştur. DLT’de Çiğilce kaydıyla yer alan sözcüğün “*scissors(=makas)*” biçiminde tanımlandığı da yapıtta söz edilenlerdendir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,416-12)

kögen [1] “süt sağılacağı zaman hayvanların ayaklarına geçirilen ilmikli

köstek” bk. *Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları (s. 244)*

kösrük [1] “atın ön ayaklarına vurulan köstek” bk. *Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları (s.245)*

kıuyak [1] “göğüslük, zırh”

KB(1036) **kuyağ** “vezirlik angar birdi tamğa ayağ
tuğı kövrügi birle birdi kıuyağ”

DTS 464’te bulunan sözcük için, yapıtta “*pantsir*’, *kol’çuga(=zırh)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 676’da, sözcüğün *küpe* ve 2 *yarık* sözcükleriyle yakın anlamlı olduğu belirtilir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi yer almazken, “*a breastplate(=göğüslük, zırh)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](**kuyağ**; 1036)

salıju [1] “taş atmaya yarayan sapan” bk. *Avcılığa İlişkin Nesne Adları (s.9)*

say [1] “zırh”

DLT, 514; (BA; III,158-15) “*say yarıq: Vücade giyilen zırh.*”

DK 157’de bulunan **say yarıq** yapısı için verilen karşılık “*suit of armor(=zırh elbise)*”dur. DTS 481’deki **SAJ II** maddesinde, bu birleşik yapı için “*pantsir’ (voorujenie)(=zırh)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 858’de gördüğümüz **2 sa:y** maddesinde, sözcüğün Çince’den alınmış olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, **sa:y yarıq** yapısı için “*a breastplate; plate armour(=göğüslük; metal zırh)*” karşılığı verilmiştir.

Bu söz grubu, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,158-15)

tarjul [1] “üç kancalı mızrak”

M(84-12) “.. *bı bıçguluğ evlerde bekle-(yür)ler.. tarjul şaktilerin ilgeklerin sançarlar yağar teg //-.. ururlar...*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Nesne adının saptandığı tek yapıt olan Maytrisimit’te sözcük için, “*üç kancalı mızrak*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *trişula* sözünden alındığı bildirilmiştir.(Tekin, 1976; 468).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](84-12)

1.14. SES ÇIKARAN NESNELER

Aşağıda yer verdiğimiz 4 sözcük, taradığımız yapıtlarda toplam 22 kez kullanılmıştır. Bu nesne adlarından küvrüg sözcüğünün kökeni konusunda bilgi verilmezken bir sözcüğün Türkçe, birinin Arapça, birinin Çince ya da Farsça olduğu saptanmıştır. Bu sözcüklerden ikisi günümüzde yaşamaktadır.

köbürge ~ küvrüg [13] “davul”

BK(B-4) **köbürge**; “*yay bolsar, üze t[engri(?)] köbürgesi eterçe, ança[a], tağda suğun etser, a[nça(?)] sakınur men*”

KP(XXXI-8) “(...) *yettinç kün tañ tañlayur erkän ädgü ögli tegin uluğ küvrüg tokitıp inçä tep yarlığkadı(...)*”

M(18-40) “.. *taķı yime ğantari ğantarviler tengridem kövrüglerig tültürdi(...)*”

TT(VIII,G-70) “*yüz tilkängim praticchadyāti ürtär... ratir ghosa küvrüğini täg yanguluq...*”

KB(1036) **kövrüg** “*vezirlik angar birdi tamğa ayağ*

tuğı kövrügi birle birdi kuyag”

DLT, 241; (BA; I,479-7) “*küvrüg: Kös, davul.*”

DK 116’da, sözcük için “*kettle-drum(=kazan biçiminde davul)*” karşılığı verilmiştir. DTS 331’de sözcük için verilen karşılık “*baraban(=davul)*”dır. EDPT 690 vd’de yer alan sözcük için yapıtta, “*drum(=davul)*” karşılığı verilmiştir. Hanesich, Kowalski, Haltod ve Studies adlı çalışma kaynak gösterilerek sözcüğün Moğolcada önce, *ke’ürge/kö’ürge/körge*; sonra, *keñgerge* biçiminde yaşadığı belirtilmiştir. Tarama Sözlüğüne dayanılarak sözcüğün Osmanlıcada varlığından da söz edilmiştir.

Sözcük için, TTS IV, 2458’de “*çan, küçük çan*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta verilen tanık, Clauson’daki cümleyle aynıdır. Ancak, sözcük Clauson’da **ke:vrüg**, TTS’de **keverge** biçimindedir.

Sözcük, türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

BK[1](**köbürge**; B-4); KP[2](XXXI-8; XXXIII-1); M[4](**kövrüg**; 18-40; 36-9; 52-8; 81-26); TT[4](**kövrüg**; I,191; III-56; V,A-23; VIII,G-70); KB[1](**kövrüg**; 1036); DLT[1](I,479-7)

çaŋ[6] “çan”

AY(27/18) “*sol iliginte çang tutar sakınıp yür[ek] içinde lnhua kün tilgeni[ning] otrasında kök önglüg [hung] üjik sakınıp ol hung üjik tegzinü(...)*”

UT(1304) “*pinsun-ta uladı burxan-larig yarlıkadıp.çang vaçir kösüngü mandal kapa'la tamaru: sekiz tapig üç tipsi äd-lig sisi(...)*”

DLT, 600; (BA; III,372-2) **çen** “çeng: Zil, çalpara.”

DTS 139'da yer alan **ČAŋ II** maddesinde sözcüğe “1.kolokolçik(= küçük çan). 2.tarelki(=zil)” anlamı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün Çince den alıntulandığı da belirtilir. EDPT 424'teki **çaŋ** sözcüğü “bell, cymballs(=zil, çan)” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta, yansıma olduğu açıkça görülen bu sözcüğün, Çince *cheng* ya da Farsça *çang* sözünden gelip gelmediğini kestirmenin imkânsız olduğu belirtilir. Sözcük, TES 78'de yer almıştır. “İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmalarıyla ses çıkaran madenden ara, kampana” biçiminde tanımlanan sözcüğün Eski çağlardan başlayarak kullanıldığı belirtilerek sözcüğün yansıma olduğu vurgulanır.

SDD 1, 301'de bulunan **çan** sözcüğündeki 2. anlam, “Kışın dolma yapılmak için içi oyulup kurutulan patlıcan(...)” biçimindedir. Bu ad, sözcüğe **çan** nesnesiyle olan şekil benzerliği dolayısıyla verilmiş olmalıdır. DS III, 1067'deki **çañ(II)** sözcüğü, “İçi oyularak kurutulmuş patlıcan(...).” anlamını taşıırken **çañ(IV)** sözcüğü “Değirmenlerde tahılın bitmesini haber veren, taş üzerine sarkan ipe bağlı maden parçaları(...).” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 1, 433'te de yer almaktadır: “İçinden sarkan tokmağının kenarlara vurmalarıyla ses çıkaran madenden araç, kampana(...).”(Ts, 1998; 433).

AY[2](27/18; 490-17); UT[2](1304; 1325) DLT[1] DLT[1] (BA; **çen**; III,372-2)

çınratğu[2] “küçük çan”

KP(LXXIX-5) “*kaç kereklig yemiş söğüt(iñ) üzä birär çınratğu asıñ bir söğüt üz-ä birär çınratğu asañ ışığ bañ...*”

Sözcük, DTS 150'de **ČĪŋARTγU** biçiminde ele alınmış ve sözcüğe “kolokol'çık(=küçük çan)” karşılığı verilmiştir. EDPT 426'daki **çınratğu**: maddesinde **çınratğu**: okuyuşunun yanlış olabileceği üzerinde durulmuştur. Sözcüğün bir kez

saptandığı belirtilerek “*a bell(=çan)*” anlamını karşıladığı ve **çınrat-** fiilinden türediği söylenmiştir.

Sözcüğün kökü yansıma ses olmalıdır: **çın+gar-t-gu** ya da **çın+ar+tt+gu...** Günümüzde bu nesne adıyla yakın anlamda kullanılan **çingirak** sözcüğü de aynı yansıma sestten oluşmuştur.

KP[2](LXXIX-5; LXXIX-7)

tavil [1] “davul”

DLT, 517; (BA; III,165-7) **tovil** “*tovil: davul, avda doğan kuşu için çalınan davul. Bu kelimenin Arapçadan alınarak –çıkaklarının yakınlığı dolayısıyla- Ø harfinin Ê ye döndüğünü sanıyorum.*”

Sözcük için DK 181'deki **tavil** maddesinde, “*drum(=davul)*” karşılığı verilmiştir. DTS 578'de sözcük için verilen karşılık “*baraban(=davul)*”dır. EDPT 439'da Arapça *tabl* sözünden İran yoluyla alındığı bildirilen sözcük için “**drum(=davul)**” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, günümüzde **davul** biçimini almıştır. Bu nesne adı, SDD'de yer almazken DS IV, 1379'daki **davıl** sözcüğü, “*davul*” anlamındadır. TS 1, 532 vd.'de gördüğümüz sözcük, “*büyük ve enlice bir kasnağın iki yanına deri geçirilerek yapılan, tokmak ve değnekle çalınan çalgı*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA; **tovil**; III,165-7)

1.15. SÜSLENME İLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Bu bölümde yer alan 32 nesne adı toplam 164 kez kullanılmıştır. Günümüze ulaşan on dört sözcüğün on biri Türkçedir. Bu bölümdeki iki sözcük Arapça, iki sözcük Çince, ik sözcük Farsça, bir sözcük, Grekçeden Soğdcaya oradan Türkçeye geçen nesne adyken bir sözcük, Moğolca bir sözcük Sanskrittir.

altun [245] “altın, altından yapılmış nesne” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s.22)*

kümüş [73] “gümüş” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s. 24)*

yinçü [50] “inci” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s. 25)*

yıpar [46] “misk, güzel koku”

AY(94/12) “[yıd yıpar hua çeçek ‘WY.....] kılıp”

KB(70) “tümen tü çiçekler yazıldı küle

yıpar toldı kafur ajun yıd bile”

DLT, 456; (BA; III,96-20) “yukturdi: ‘ol anıñ tonıñğa yıpar yukturdi: o, onun elbisesine misk sürdü, bulaştırdı; (...)”

DK 227’de yer alan **yipār** maddesinde, sözcük için “musk(=misk)” karşılığı verilmiştir. DTS 267’deki **JĪPAR** maddesinde, sözcüğün, “1.muskus(=misk); 2.zapah, aromata(=koku, güzel koku)” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 878 vd.’de bulunan sözcüğün *kin* ile anlamca yakın olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün, genellikle **yıd yıpar** biçiminde yapıtlarda yer aldığı ve “misk ya da çiçek vb. maddelerden yapılan güzel koku” anlamı taşıdığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bir bilgi verilmemiştir.

SDD 3, 1529’da bulunan **yıpar** sözcüğünün “güzel koku” anlamında İçel ve köylerinde kullanıldığı belirtilmiş, DS XI, 4273’teki **yıpar** ve 4279’daki **yıpar** sözcüklerinin İçel ve dolaylarında “güzel koku” anlamında kullanıldığı söylenmiştir. DS VII, 25245’te yer alan **ıpar** sözcüğü, “yüksek dağların kar tutmayan yerlerinde yetişen bir çeşit dikenli otun, kurusa bile kokusu uzun zaman gitmeyen sarımtırak çiçekleri, misk, amber” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

AY[22](94/12; 120/15; 201/20; 347/22; 416/10; 416/13; 426/14; 475/21; 475/22; 476/7; 487/13; 516/5; 516/12; 526/9; 575/3; 617/10; 364/10; 176/20; 342/4; 520/8; 519/15; 524/16); TT[5](I-146; I-193; V,A-12; V,A-117; S-87); KB[10](64; 70; 71; 312; 1719; 1937; 4848; 6514[2]; 6619); DLT[9](I,327-8; II,4-23; II,6-19; II,122-24; III,7-17; III,48-22; III,96-20; III,180-8; III,308-9)

yıd [43] “güzel koku”

AY(120/14) “köyürgülük saçguluk türtgülük islaguluk neçe edgü yıd yıparlar erser..”

TT(VI-168) “yimä burnı turqaru adruq adruq alqınçsız yıd yıpar yıdlayur.”

KB(97) “kayusı elig sundı tütsüg tutar

kayu büvkişer kin ajun yıd kopar”

DTS 264’te **JĪD** maddesinde, sözcük için, “zapah, aromata(=koku, güzel koku)” karşılığı verilmiştir. EDPT 883’te yer alan sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmezken

“scent, odour, smell(=koku, güzel koku)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, **yıd yıpar** ikilemesiyle, “a pleasant smell(=güzel koku)” anlamında kullanıldığı da söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktır.

AY[24](94/12; 120/14; 176/20; 201/19; 300a/28; 342/4; 347/22; 364/10; 416/9; 416/13; 424/18; 425/17; 426/14; 487/13; 516/5; 516/11; 519/14; 520/8; 524/16; 526/9; 575/3; 575/4; 612/5; 613/1); TT[7](I-146; I-193; III,5-4; IV,B-56; V,A-83; V,A-117; W-36); U[1](II,57-5); KB[10](70; 71; 97; 98; 312; 1808; 5110; 6484; 6514; 6625); DLT[1](BA; III,48-22)

temir [31] “demir” bk. *Değerli Taşlar, Madenler (s.26)*

vayduri [18] “zümrüt” bk. *Değerli Taşlar, Madenler (s. 28)*

monçuk [17] “süs için takılan değerli taşlar” bk. *Değerli Taşlar, Madenler (s.29)*

közñü [16] “ayna”

Aç.(C-4) **küzenü** “...[alt]mış er adaşingız iliğ er edgü eşingiz özüngein eçingiz i... [sek]iz bagır küzenüsi ert... ç.g”

İA(1. ayna) **küzkü** “Küd aruk bek küzküsi”

Töz.Oq.N(143) “kwysynkw t' twysmys c' kwyrkd's l'r n't'k pwydwn kwyznkwnwnk yrwy 'rwr 'rs'r...”

KB(5618) **küzünü** “köngül kimke bütse anı küzüngü tut

özüng körge sen tip anı utru tut”

DLT, 610; (BA; III,379-17) “közngü: Ayna.”

DK 112'de **köz**(eye=göz) maddesi altında değerlendirilen sözcük için yapıtta, “mirror(=ayna)” karşılığı verilmiştir. DTS 321'deki **KÖZÜŃÜ** maddesinde, sözcük için verilen karşılık “zerkalo(=ayna)”dur. EDPT 761'de, **közün-** fiili ile ilişkili olduğu söylenen sözcüğün “mirror(=ayna)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, günümüze yaşadığı ses değişimleri sonucu **gözgü** biçiminde ulaşmıştır. SDD'de bulunmayan **gözgü** sözcüğü için DS VI, 2181'de “ayni”¹² karşılığı verilmiştir. DS VIII, 3056'da sözcüğün **küzgü**, **küzkü** biçiminde de yer aldığını görüyoruz. Bu

¹² Sözcük için yapıtta “ayni” karşılığı verilmiştir. Bu, “ayna” olmalıdır.

kullanımlar, Konya(Başhöyük* Kadınhanı)'da saptanmıştır. Sözcük için TS 1, 892'de hlk. kısaltmasıyla verilen karşılık da “ayna”dır.

DLT[1](III,379-17); Töz.Oq.N.[2](73; 143); Töz.Oq.N.[11](kwyswnkw; 50[2];120; 140; 142; 148; 157; 164; 173; 307; 322); DLT[2](BA; közünğü; III,45-15; III,132-12); Aç.[1](küzenü; C-4); KB[2](küzünü; 5618; 5619); İA[2](küzkü; 1. Ayna; 2. ayna)

vaçır [16] “hükümdarlık asası; elmas” *bk. Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan Nesnelere (s. 36)*

boğuğ [7] “boya”

M(28-15) “*ol an(tag) –l/ m yüz bir türlüğ boduğın bodumuş osuğluğ hua çeçekin yaratağlağ tümen bire king çumbudvip uluş-luğ...*”

KB(4885) “*küjek yazdı rumî kıızı örtti yüz
kara saç boduğı ajun toldı tüz*”

DLT(II,304-23) “*ödhlek karıtmuşka bodhuğ talkımas: zamanın kocattığına boya, kına ayıp sayılmaz*”

Sözcük, zamanla renk, kına anlamları da kazanmıştır. DK 75'teki **boğu-** fiili altında yer alan bu nesne adı söz konusu yapıtta “*dye(=boya)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 109'da **Boğuğ** biçiminde görülen sözcüğe “*kraska(=boya)*” anlamı verilmiştir. Clauson, EDPT 302'de, **boğuğ(?bodoğ)** maddesinde incelediği sözcüğün **boğu-** fiilinden geldiğini ve “*dye(=boya)*” kimi zaman özellikle “*hair dye(=saç boyası)*” ya da genel olarak “*a bright colour(= parlak renk)*” anlamında kullanıldığını belirtir.

Sözcük, günümüze gelinceye dek birtakım ses değişikliklerine uğramıştır. Günümüzde ölçünlü dilde **boya** biçiminde kullanılmaktadır. SDD 1, 220'deki **boyak** maddesi, “*Boya*” anlamındadır. DS'de **boyak** sözcüğüne “*boya*” anlamı verilir. Aynı yapıtta “*boyacı, boyacı, boya gecesi, boya günü, boya kökü, boyalamak, boyalık, boyama, boyamak...*” gibi kullanımlara da rastlanır. TS 1, 335'te de **boya** sözcüğü; “*1.Renk vermek, dış etkilerden korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde(...). 2.Renk(...). 3.hlk. Yazmak için kullanılan mürekkep. 4.mec. Aldatıcı görünüş(...)*” anlamlarını taşır.

M[2](28-15; 104-21); KB[3](452; 3837; 4885); DLT[2](II,11-3; II,304-23)

tizig [5] “gerdanlık”

M(31-2) “*eren işilerke kedgü tonağı itig yaratağ yivig tizig ed tavar üzüksüz e(gs)üksüz bolur-lar*”

TT(X-160) “*..soltun yınçaq aqıqsız ägdükä tägmiş arxant-lar qaz-lar tizigi täg bolup turdı-lar..*”

U(I-29) “*adruq adruq yivig tizig itig yaratı“adruq adruq yivig tizig itig yaratı üzä itiglig uz bädizätzün..*”

Sözcük için, DTS 564’te, “1.ojerel’e(=gerdanlık); 2.pyad, verenitsa(sıra, dizi)” karşılıkları verilmiştir. EDPT 574’teki **tizig (d-)** maddesinde, sözcüğün **tiz-** fiilinden türediği ve “*a row, line, string (of pearls)(=sıra, çizgi, ipe dizilmiş inci)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, yaşadığı ses değişiklikleri sonunda günümüzde **dizi** biçimini almıştır. SDD 1, 450’de yer alan sözcüğün, “(..), 2.kadınların boyunlarına taktıkları altın kordon” anlamını karşıladığı söylenmiştir. DS IV, 1531’deki **dizi(I)** sözcüğü de “kadınların boyunlarına taktıkları altın kordon” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, daha Eski Türkçe döneminde başlangıçtaki “sıra, dizi” anlamından aktarmayla “gerdanlık” anlamını karşılar olmuştur. Bu durum günümüzde de devam etmektedir. TS 1, 608’de yer alan **dizi** sözcüğü için verilen 1. anlam, “bir iplik veya tel üzerine dizilmiş inci, boncuk gibi şeylerin oluşturduğu bütün, sıra”dır.

M[2](9-13; 31-2); TT[2](X-160; X-450); U[1](I-29)

üstem [5] “eyerlerde, kemerlerde ya da tokalarda bulunan altın, gümüş işleme”

KB(2385) “*at üstem yarıklar bolur kıp kızıl*

kızıl kızgu engler bolur yap yaşıl”

DLT, 66; (BA; I,107-12) “*üstem: Egerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın, gümüş. Oğuzlar buna ‘saxt’ derler.*”

DK 61’de ***üst** (*over, above=üst, yukarı*) maddesi altındaki ***üstä-** (*increase=artmak, çoğalmak*) fiili içinde yer verilen sözcük için, “*inlay(buckles)(=tokaların işlemesi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 628’de, sözcüğün, “eyer, kemer ve tokalardaki altın ya da gümüş işleme” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 242’de, **üste-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, temel anlamının “bir nesnenin üstüne tutturulan herhangi bir şey” anlamındayken, daha sonra “altında ya da gümüşten yapılan kemer ya da koşum takımı süsü” için kullanılır olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[4](1766; 2280; 2385; 3439); DLT[1] (BA; I,107-12)

bakan [4] “süs eşyası olarak kullanılan halka”

DLT, 201; (BA; I,399-11) “*bakan: Halka. Altın ve altına benzer şeylerden yapılan halka, toka*”

DK 65’te sözcük için, “*ring or necklace(=halka ta da gerdanlık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 82’de sözcüğün “*kol’tso(metalliçeskos)(=metal halka)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 316’da, sözcük için “*necklace(=gerdanlık)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Moğolca *bagana* sözünden geldiği Kowalski ve Haltod kaynak gösterilerek bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4](BA; I,399-11; I,399-12; I,432-7; I,499-12)

didim [4] “taç; gelin tacı”

AY(313/15) **didim** “..*avanana şanpraştıtı atl(ı)g yanmaksızda bişinç oruntaki bodıs(a)t(a)vlarka körü kanınçsız körkle kız erdinisi tolp et’özin üküş törlüg erdinilig yivig tizigler üze itip yaratıp töpüsin-te yana hualıg didim kedmişleri közünür*”

M(3-26) **didim** “...-*in itilmiş kayların beltirler-in yarataglağ yir tengrisining didımı pasakinge oqşatı kutluğda...*”

DLT, 200; (BA; I,397-20) “*didim: Geline gerdek gecesi giydirilen taç.*”

DK 97’de yer alan **didim** sözcüğü için verilen karşılık “*crown(=gelin tacı)*”dır. DTS 160’da sözcüğün kökeninin Soğdca olduğu ve oradan Grekçeye geçtiği vurgulanarak “*venets korona(=taç, gelin tacı)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.EDPT 456’daki **didim** sözcüğü için “*crown(=taç)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün Grekçeden Soğdcaya oradan da Türkçeye geçtiği söylenmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*Düğün gecesinde geline takılan taç*” için kullanıldığından da söz edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY(313/15); M[2](3-26; 62-42); DLT[1] (BA; I,397-20)

kin [4] “misk”

KB(71) “*saba yili kıptı karanfil yıdın*”

ajun barça bütrü yıpar burdı kin

DLT, 171; (BA; I,340-11) **kün** “*kün yıpar: Misk göbeği.*”

DK 106’da, **kin yıpar** söz grubu için “*musk-bag(=misk kesesi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 307’deki **KIN I** maddesinde sözcük için “*muskus(=misk)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 725’te, sözcüğün “*musk(=misk)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Maddenin, misk geyiği ya da misk faresi gibi hayvanların salgısı olduğu açıklanır. DLT’deki **kin yıpar** için yapıtta, “*musk-sack(=misk kesesi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **kün**; I,340-11); KB[4](71; 98; 1937; 6625)

bezek [3] “süs, nakış”

KB(6070) “*neçe karşı ordu bezeklig saray*

ölüm buzdu barça turu kaldı hay”

DLT, 193; (BA; II,99-19) “*bezeşti: ‘ol manğa bezek bezeşti= o, bana bir şey nakşetmekte yardım etti.’*”

Sözcük, DK 69’da bädiz ismi altında yer alan **büzä-** fiili içinde ele alınmış, sözcüğün Arapça karşılığı “*naqş*” olarak verilmiştir. DTS’de **BEZÄK** maddesinde sözcük için verilen anlam, “*ukraşenie; rospis’, rez’va(= süsleme; resim, oyma)*” dır. Clauson, EDPT 391’de, sözcüğün **beze:-** filinden türediğini belirtir ve sözcüğe “*ornamentation., painting etc(= süs, boyama vb.)*.”

Bezek sözcüğü SDD’de farklı anlamdayken, DS II, 650’deki **bezek, bēzek(II)** sözcüğü, “*1.Süs, ziyet(...). 2.Süslü elbise.; bezek(III), ‘Bayram, şenlik, donanma, resmî eğlence.; bezek(IV), Güzel hayvan.; bezek(V)[→benk(I)-2](benk(I)-2. Leke)’*biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 1, 283’te de, “**bezek** *1.Süs eşyası, ziyet. 2.Bir eseri süslemeye yarayan motiflerin her biri.*” Biçiminde tanımlanmıştır.

KB[1](6070); DLT[3](BA; I,385-7; I,412-8; II,99-19)

öñik [3] “takma zülüf”

DLT, 80; (BA; I,135-15) “*Kadınların takma olarak keçi kılından yaptıkları zülüf. ‘öñik yürgeyek: ulanmış zülüf.’* Aslı ‘başka’ anlamına gelen ‘öñgi’ sözünden alınmıştır.”

DK 47’de, **öñi** (*other=başka, diğer*) maddesi altında yer alan sözcüğün “*false earlock; silk tassels of a pillow(=yapma kulak zülüfü; ipekten yapılan yastık püskülü)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 387’de gördüğümüz **ÖñIK** maddesinde,

öñik yörgenek yapısı için “*yapma zülüf*” karşılığı verilirken, aynı sayfadaki **ÖñÜK** sözcüğü için “*salkım, saçak*” karşılığı verilmiştir. EDPT 183 *vd*'de bulunan sözcüğün ikinci hecesinde hem kesre hem zemme bulunduğu bildirilmiştir. Sözcüğün DLT'de 1 **öñ** adına eklenen küçültme eki ile türetildiği yolundaki görüşün inanılası güç olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*kadınların keçi kılından yaptıkları kâkül*” ve “*kulaklar ve yastıklar için ipekten yapılan püskül*” karşılıkları verilmiştir.

DLT[3](I,135-15; I,135-16; I,135-20)

yağut [3] “yakut” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s.31)*

bilezük [2] “bilezik”

DLT, 258; (BA; I,518-11) “*kawurgan: 'bu bilezük ol bilek kawurgan: bu, daima bileği sıkın bileziktir'*”

DK 73'te **biläzük** biçimindeki sözcük, **biläk** maddesi altında verilmiştir. Sözcük, “*bracelet(= bilezik)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 99'da bu nesne adının **BİLÄZÜK** maddesinde, “*braslet(= bilezik)*” biçiminde tanımlandığını görürüz. Clauson, EDPT 345'teki **bile:zük** maddesinde sözcüğü C(compound=birleşik) kısaltmasıyla verir. Araştırmacının nesne için kullandığı tanım “*bracelet(=bilezik)*”tir. Maddenin devamında, Radloff'un, sözcüğün **bilek yüzük** biçiminden geldiği yolundaki görüşünün akla yatkınlığı belirtilerek, “*bilek sözcüğüyle ilişkisi apaçıktır. Başka bir yolla açıklamak güç görünüyor*” denir. Sözcüğün orta sesinin –r- olduğu biçimlerinin de bulunduğu belirtilerek “*Bunlar geç dönem biçimleridir*” açıklaması yapılır. Eren TES 53'te, **bilezik** sözcüğünü “*bileğe süs olarak takılan halka*” olarak tanımlar. Eren de sözcüğün bilek yüzük yapısından geldiğini düşünmektedir.

SDD 1, 206'da yer alan **bilezik** sözcüğü “*Bilezik şeklinde harmana konan sap*” anlamını taşımaktadır. DS II, 692'deki **bilenzik** sözcüğü “*bilezik*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta geçen **bilezik(I)** sözcüğüne, “*1.Kuyu ağzına konulan ortası delik taş(...). 2.İki boruyu eklemek için kullanılan halka(...). 3.Kağnılarda oku boyunduruk kayışına birleştiren halka(...). 4.Bilezik şeklinde harmana yığılmış sap(...)*” anlamları verilmiştir.

Sözcük TS 1, 294'te ise,

“1.Bileğe süs için takılan halka(...) 2.İki borunun ucunu birleştirmeye yarayan halkaya benzer parça(...) 3.Motor pistonlarına, yağlama, soğutma, özellikle sızıntıyı önleme gibi

amaçlarla yerleştirilmiş, genel olarak dökme demirden yapılmış, uçları açık ve esnek halka. 4.arg. Kelepçe. 5.Mobilyaların ayak altlarına takılan kare, dikdörtgen, silindir, kesik koni ve benzeri şekilli, pirinç veya nikel kaplı demirden yapılmış, iki ucu delik gereç”

olarak tanımlanmıştır. Türkiye Türkçesinde rastladığımız bu anlamlar, nesneye olan biçim benzerliği nedeniyle sözcüğün sonradan kazandığı anlamlardır.

DLT[2](BA; I,518-11), (II,82-18)

boğmak (I) [2] “gerdanlık”

DLT, 235; (BA; I,466-24)“*boğmak: Gerdanlık, boğmak. Bu, altundan, gümüştan yapılır, üzerine değerli taşlar ve inciler oturtulur. Gerdek gecesi için süslenen geline takılır*”

Sözcük, DK 75’te “**boğ-** *straagle(=boğmak)*” fiili altında ele alınarak “*button; bridal necklace(= düğme; gelin gerdanlığı)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük DTS 109’da iki ayrı maddede değerlendirilmiştir. **BOGMAQ I** maddesinde “*zavyazka na rubaške(= gömlek düğmesi)*”; **BOGMAQ II**’de ise “*geline gerdek gecesi öncesinde takılan gerdanlık*” anlamı verilmiştir. EDPT 315’te de sözcüğün **boğ-** fiilinin master hali olduğu belirtilmiş, “*herhangi bir şeyi ya da boynu sıkmak; gömlek düğmesi; gerdanlık*” anlamında kullanıldığı belirtilir.

SDD 1, 216’da bulunan **boğmak** maddesinde sözünü ettiğimiz nesne adlarına ilişkin herhangi bir anlam yakınlığına rastlanmazken DS II, 729’daki **boğmak(II)** sözcüğü “*1.Düğüm, boğum(...) 2.Hayvanların boyunlarına takılan halka(...). 3.Gerdanlık(...) 4.Boğum, kas, iki tarafı boğulmuş küçük bir parça(...) 5.Parmak boğumu(...)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2](BA; I,466-23, I,466-24)

kirşen [2] “üstübeç, allık, pudra”

DLT, 220; (BA; I,437-27) “*kirşen: Üstübeç.*”

DK 107’de sözcüğe “*white lead(=üstübeç)*” karşılığı verilmiştir. DTS 309’daki **KIRŞĀN** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*belila(=üstübeç)*”dır. EDPT747’de sözcüğün kozmetikte kullanılan “*white lead(=üstübeç)*” olduğundan söz edilir ve sözcüğün *opo* sözcüğüyle eş anlamlı olduğu bildirilir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz. TES 246’da *yer(=yere)* kısaltmasıyla verilen sözcük, “*üstübeç allık, pudra*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün kökeninin bilinmediğinin

açıklandığı yapıtta, sözcüğün Evliya Çelebi’de **kirşend** biçiminde geçmesi ilginç bulunur.

SDD 2, 942’de **kirşan** biçiminde gördüğümüz sözcük için yapıtta “*üstübeç, allık, podra*” karşılığı verilmiştir. DS VIII, 2881’deki **kirşan** sözcüğü de “*üstübeç, allık, pudra*” anlamlarındadır. Yapıtta, sözcüğün Anadolu’da **kirşan** biçiminde kullanıldığı da belirtilmiştir. Ölçünlü dilde yaşamayan sözcük, Anadolu’ya anlam değişimi yaşamadan ulaşabilmiştir.

DLT[2](I,437-27; II,353-10)

tarğak [2] “tarak”

DLT, 235; (BA; I,467-21) “*targak: Tarak.*”

DK 179’da, **tara-** (*comb=taramak*) fiili altında yer verilen sözcük için yapıtta verilen karşılık “*comb(=yarak)*”dur. DTS 537’de, sözcüğün “*grebeşok, rasçeska(=tarak)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 539’da gördüğümüz **tarğa:k** (?d-) maddesinde, **tara-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*a comb(=tarak)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 3, 1315’te yer alan **tarak** sözcüğü, “(…)5.*avlu korkuluğu, 6.taş yontmaya, düzeltmeye yarayan demirden yapma dişli aygıt, 7.deve hamutlarındaki tahta kısımların deliğine geçirilen ağaç parçası*” biçiminde tanımlanırken DS X, 3831’de bulunan **tarak(II)** için, “1.*avlu korkuluğu, 2.kağnı yanlarındaki parmaklıklar*”; **tarak(III)** için, “*dokuma tezgâhlarındaki mekik*”; **tarak(IV)** için, “*tarla ekildikten sonra tohumu örtmeye yarayan dişli araç*”; **tarak(V)** için, “*deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç*”; **tarak(VI)** için, “*taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit demir araç*” anlamları verilmiştir. Ayrıca, SDD’de **darak** biçiminde bulunmayan bu nesnenin, DS IV, 1366’daki **darak** maddesinde, “1.*tarak, ayağın parmaklara yakın olan kısmı, ayak tarağı, 3.pamuk fidelerinin çiçekten önce tarak biçiminde görünüşü, 4.tırmık, 5.hasır dokumak için kullanılan bir aygıt, 6.köylü kadınların koyunların yapağularını ayırmak için kullandıkları makine*” anlamlarını içerdiğini görüyoruz. Yapıtın aynı sayfasında yer alan **darah**, **darah(I)** maddesinde sözcüğün “*iki taraflı testere ağzı gibi dişli taşı çekici*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 2137’de de,

“1.saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tuturmaya yarayan dişli araç, 2.bahçivanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu

bu biçimde olan araç, 3.dokuma tezgâhlarında, dişleri arasından arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç, 4.bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik, 5.insanda ayağın yüksek olan üst bölümü, 6. (suda yaşayan hayvanlarda) solungaç, 7.zoo.yassı solungaçlılardan, kabukları yuvarlak, yelpaze biçiminde bir yumuşakça”

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, geçmişten günümüze gelinceye değin biçim ve işlev açısından benzeşen pek çok nesneye ad olduğunu görüyoruz.

DLT[2](I,14-10; I,467-21)

tuş [2] “altın ya da gümüş kemer tokası”

KB(213) “yağız yir *katında*ki altın taş ol

kalı çıkısa behgler başında tuş ol”

DLT, 497; (BA; III,125-12) “*tuş: Kemer kayışlarının ucuna takılan altın veya gümüşten yapılmış toka.*”

Sözcük için DK 201’de “*belt buckle(=kemer tokası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 590’da yer alan TUŞ III maddesinde, sözcüğün, “1.*altın kemer tokası; 2.altın süsleme, bezek*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 558’de gördüğümüz **2 tu:ş** maddesinde, **tuşa:-** fiilinin bu addan türediği bildirilmiş, ve “*belt(=toka)*” anlamındaki sözcüğün DLT’de, “*kemer uçlarına tutturulan altın veya gümüş toka*” biçiminde tanımlandığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](213); DLT[1] (BA; III,125-12)

‘abir[1] “anber”¹³

KB(4892) “*‘abir bükürirer teg tünerdi kalık*

sita kıoptı yirdin yaçıldı butık”

Sözcüğe yalnız KB’de rastladık. DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Ayrıca sözcük SDD’de ve DS’de de yer almaz. Sözcüğün bir kez kullanılmış olması, nesnenin çok bilinmediğinin kanıtı olmalıdır. Sözcük için yapıtta, “*anber*” karşılığı verilmiştir(Arat, 1979; 1).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

¹³ F. Devellioğlu kelime için şunları söyler: “1. Bir ilaç terkibi.[Bu terkip; beyaz sandal, sümbül kökü, kırmızı gül, turunc ve iğde çekirdekleri, nârenç gibi güzel kokulu bâzı otlarla bir miktar döğülmüş miskten meydana gelirmiş]. 2. güzel koku”(Devellioğlu, 1996; 4).

KB[1](4892)

beçkem [1] “ipekten ya da sığır kuyruğundan yapılan takma saç”

DLT, 242-3; (BA; I,438-11) “*beçkem: Alâmet, belge; savaş günlerinde yiğitlerin belge olmak üzere takındıkları ipek parçası ya da sığır kuyruğu. Oğuzlar buna ‘perçem’ derler*”

DK 69’daki **bäçkäm~ bärçäm** maddesinde **bärçäm** biçiminin Oğuzlara özgü olduğu belirtilerek sözcük, “*decoration of warrior(= savaşçı süsü)*” olarak tanımlanır DTS 90’da sözcük için, “*bunçuk iz şelka ili hvosta antilopi(= ipekten ya da sığır kuyruğundan yapılan takma saç)*” anlamı verilmiştir. EDPT 295’te yer alan **beçkem(? peçkem)/ berçem(? perçem)** maddesinde Benveniste kaynak gösterilerek, sözcüğün İran kaynaklı olduğu ve Osmanlıcada da kullanıldığı belirtilir. Sözcüğe Karahanlı Türkçesi için verilen anlam, “*savaş günlerinde savaşçıların belge olarak üzerlerine taktıkları ipekten ya da öküz kuyruğundan yapılan rozet, belge*” anlamı verilmiştir. Bu nesne adı TES 329’da da perçem biçimiyle yer almıştır. Eren, bu maddede sözcüğü “*saç tutamı*” olarak tanımlar, sözcüğün Türkçede “*kâkül*” olarak da kullanıldığını belirtir ve Orta Türkçe dönemindeki biçimlerinden söz eder. Eren de Clauson gibi Benveniste’yi kaynak göstererek sözcüğün İran kaynaklı olduğunu düşünmektedir.

SDD 3, 1143’teki **perçem** maddesinde verilen 4. anlam, “*mısır püskülü*”dür(SDD, 1947; 1143). DS IX, 3428’de ise **perçem** sözcüğü üç ayrı madde olarak yer almasına karşın, hiçbiri SDD’deki anlamı içermez. Her iki sözlükte(SDD, 3, 1139; DS IX, 3419) de geçen **peçük** maddesinde ise sözcük “*keçi kuyruğu*” biçiminde tanımlanmıştır. Peki, bu sözcük, **beçkem/peçkem** ile ilişkilendirilebilir mi? TS 2, 1789’da **perçem** sözcüğü, Farsça olarak değerlendirilmiş ve *esk.* kısaltmasıyla verilmiştir. Yapıtta sözcük, “*1.başlarını tıraş edenlerin tepede bıraktıkları saç tutamı. 2.yele.(...) 3.Kâkül (...).*” olarak tanımlanmıştır.

DLT[1](BA; I,438, 11)

eñlik [1] “allık”

DLT, 70; (BA; I,115-17) “*eñlik: Kadınların yanaklarına sürdükleri allık.*”

Sözcük, DK 24’te **äñ** (*cheek=yanak*) maddesi altında yer almıştır. Yapıtta sözcüğe “*rouge(=allık)*” karşılığı verilmiştir. DTS 175’te bulunan **EñLIK** sözcüğü ise “*rumyana(=ruj)*” karşılığındadır. EDPT 185’te sözcüğün **eñ** adından türediği vurgulanır ve sözcüğe “*red cosmetic, rouge(=kırmızı kozmetik ürünü, ruj)*” karşılığı

verilmiştir. Maddenin devamında “beyaz kozmetik ürünü” için opo ya da kirşen sözcüklerinin kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD 2,539’da yer alan **enlik** sözcüğü “1.Boyacılıkta kullanılan bir çeşit ot” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, bu anlamıyla DS V,1759’da da bulunmaktadır. DS’de aynı yerde gördüğümüz **enlik(II)** sözcüğü için ise “Yüze sürülen kırmızı boya” karşılığı verilmiştir.

DLT[1] (BA; I,115-17)

kalıda [1] “gerdanlık”

DLT, (I,432-5) **kilide** “(...) Oğuzlar kovaya ‘aftabı’ derler. Farsçada ‘aftâbe’ denir; ve nitekim gerdanlık için ‘kilide’ derler. Bunun Arapçası **كلا** dir.”

DK 125’te yer alan **qalıda** < Ar. *Qalāda* sözcüğü yapıtta “necklace(=gerdanlık)” karşılığındadır. DTS 443’teki **QİLİDA** maddesi **QALİDA** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 411. sayfasında sözcüğe “*ojerel’e(=gerdanlık)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 620’de bulunan **kalı:da** sözcüğü de **bakan** maddesine gönderilmiş, yapıtın 316. sayfasında yer alan **bakan** sözcüğüne “*torque, necklace(=gerdanlık)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, Kowalski ve Haltod kaynak gösterilerek sözcüğün Moğolca bağana sözünden geldiği bildirilmiştir. Maddenin devamında, DLT’de geçen yukarıda da verdiğimiz cümle verilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **kilide**; I,432-5)

kirit(I) [1] “taç”

M(2-54) “..kim hormuzta tengri-(te) ulatı uluğ küçlüg tengri(-ler) kirit atlıg dıdımlıg başları öze yinçürü töpün yükünmiş tözün bursong kuvrağ erdni kutinga men kirtülüg upası (bo)z bay tirek yidleg birle (i)lgimizni qavişurup...”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için UTS’de “taç” karşılığı verilmiş, yapıtta sözcüğün, Sanskrit *krīta* sözünden alındığı belirtilmiştir. Sözcüğün saptandığı tek yapıt olan Maytrısimit’te de Sanskrit aslı *krīta* olan sözcük için “taç” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 412).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Taranan metinlerde bir kez saptanan sözcüğün eski dönemlerde de çok yaygın olarak kullanılmadığı açıktır.

M[1](2-54)

koqılık[1] “güzel koku, parfüm?”

BK(G-11) “*koklık ö[...] altun kümüş kergeksiz kelürti*”

DTS 457’de bulunan **QOQİLİK** maddesinde sözcük için “*blagovonnie kureniya, fimiam(=günlük, güzel koku)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 610’da sözcüğün okunuşu konusunda temkinli davranmak gerektiği *PU*(pronunciation uncertain=oknuşu belirsiz) kısaltmasıyla verilmiştir. Clauson, şimdiye kadar olan yayınlarda sözcük için **kok-** fiiliyle ilişki kurularak “*perfumes(=parfüm)*” karşılığının verildiğini ancak bunun ne yapısal açıdan ne de anlam açısından uygun olabileceğini açıklar.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

BK[1](G-11)

köndegü [1] “gerdanlık”

KİP(167) **küntegü** “... ötrü kuanşi im pusar ol buşı birmiş erdnilig küntegüg alıp iki ülüş kıltı”

Sözcük, DTS’de yer almazken EDPT 730’da, “*necklace(=gerdanlık)*” karşılığı verilen sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu bildirilmiştir. Sözcüğün Sanskrit kaynaklı olabileceği gibi; **-gü** dolayısıyla ve *kön-*, *könd-* *ger-* fiilleriyle olan anlam bağlantısı nedeniyle Türkçe olabileceği de belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün çok geniş alanlarda kullanılmadığının anlaşıldığı da vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KİP[2](**küntegü**; 157; 167)

küpe(I) [1] “küpe, kulağa takılan süs nesnesi”

DLT, 540; (BA; III,217-7) “*küpe: Küpe.*”

DK 114’te sözcük için “*earring(=küpe)*” karşılığı verilmiştir. DTS 328’de bulunan **KÜPÄ I** maddesinde **küpä yariq** yapısı tanımlanmıştır. Aynı sayfada gördüğümüz **KÜPÄ II** maddesi, **KÜBÄ** sözcüğüne gönderilmiş, burada da **kübä yariq** yapısı tanımlanmıştır. EDPT 687’de yer alan **küpe:** maddesinde, sözcüğün aslında “*kulağa takılan küçük metal halka*” anlamındayken daha sonra “*an earring(=küpe)*” anlamı kazandığı ve **küpe: yarıq** söz grubunun “*metal halkalardan yapılmış zırh*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili herhangi bir bilgi yer

almazken, Doerfer kaynak gösterilerek Moğolcaya Farsçadan geçen *kühe* sözcüğünün Türkçeden bir erken dönem alıntısı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, SDD'de yer almaz. DS VIII, 3040'ta bulunan **küpe(IV)** sözcüğü, “1.kulak memesi, 2.koyun ve keçilerin çenesinin iki yanından sarkan deri uzantıları” anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, bu anlamları, nesneyle olan biçim benzerliği dolayısıyla kazanmış olmalıdır. TS 2, 1439'da, sözcüğün “1.kadınların kulak memelerine taktıkları süs takısı, 2.bazı hayvanların boyunlarının iki yanından sarkan deri uzantıları” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[1](III,217-7)

opo [1] “allık”

DLT, 55; (BA; I, 86-23) **obu** “*obu: Üstübeç*”

DK 41'de, **opu** biçiminde gördüğümüz sözcük için “*white lead(=üstübeç)*” karşılığı verilmiştir. DTS 362'deki **OBU** maddesi **UBU** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 603. sayfasında bulunan sözcüğün “*svintsovie belila(=kurşun üstübeç)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 6'da sözcüğün okunuşu konusunda temkinli davranılmıştır. Yapıtta, sözcük için “*beyaz kozmetik ürünü ya da yüz pudrası*” karşılığı verilirken Çince beyaz anlamında kullanılan ikinci hecedeki *po* dolayısıyla Giles kaynak gösterilerek sözcüğün Çince bir alıntı olabileceği söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*rouge(=allık)*” anlamındaki eşlik sözcüğüyle karşılıklı kullanıldığına değinilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I, 86-23)

saht [1] “eyerlere, kemerlere, tokalara işlenen altın ya da gümüş”

DLT, 66; (BA; I,107-14) “*üstem: Egerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın, gümüş. Oğuzlar buna 'saxt' derler.*”

DK 61'de **üst** (*over, above=üst, yukarı*) sözcüğü içinde gördüğümüz **üstäm** sözcüğü için “*inlay(buckles)(=toka işlemesi)*” karşılığı verilmiş, DLT'de Oğuzların bu nesne için **saxt** sözünü kullandığının belirtildiğinden söz edilmiştir. DTS 493'te bulunan **SAXT** maddesinde sözcük, “*kemere, elbisenin bir bölümüne işlenen altın ve gümüş süs*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Farsça bir alıntı olduğu bildirilmiştir. EDPT 806'da yer alan sözcüğün Farsça *sāxt* sözünden alındığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*kayış, at zirhi, eyer, yular süsü*” ve “*diğer sanat ürünü kap vb. şeyler*”

karşılıkları verilmiştir. Sözcüğün DLT’de Oğuzlarca kullanıldığının belirtildiğinden de söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,107-14)

şu-şutsi [1] “tarak”

M(73-31) “.. *munta toğup toyın başlığ şu-şutsi azan mançağ tült töşek tağar keyiz sunçuk isiç bukaç burnaç etüzlüg erür..(…)*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almamıştır. Maytrisimit’te bu nesneye verilen karşılık “*tarak*”tır. Yapıtta, sözcüğün Çince bir alıntı olduğu bildirilmiştir(Tekin, 1976; 465). Sözcüğün bir kez ve yalnızca Maytrisimit’te kullanılmış olması, çok yaygın olmadığının ve sıklıkla kullanılmadığının kanıtı olmalıdır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](73-31)

tizildürük [1] “ayakkabıların uçlarına süs için takılan pullar”

DLT, 264; (BA; I,529-20) “*tizildürük: Çedik, mest gibi şeylerin ucuna takılan pullar.*”

Sözcük, DK 192’de, **tiz-** (*string together=ipe dizmek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün “*ayakkabı uçlarına yerleştirilen bakır pullar*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir. DTS 565’te bulunan sözcük, yapıtta, “*ayakkabının uçlarına takılan metal ya da plâstik pullar*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 576’daki **tizildürük (d-)** maddesinde, **tiz-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün taranan metinlerde bir kez saptandığı bildirilmiştir. Yapıtta sözcüğün, “*terliklerin uçlarına dikilen küçük metal parçacıklar*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,529-20)

toku [1] “toka, kemer tokası”

DLT, 545; (BA; III,226-21) “*toku: Toka, kemer tokası.*”

DK 195’te bulunan sözcük için yapıtta, “*belt buckle(=kemer tokası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 577’de yer alan **TOQU I** maddesinde, sözcüğün “*kemere tutturulan toka*” için kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 466’ vd’deki **toku: (?toko:)** maddesinde, “*buckle(=toka)*” anlamındaki sözcüğün DLT’de, “*belt buckle(=kemer tokası)*”

anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, günümüzde **toka** biçimini almıştır. SDD 3, 1372’de yer alan sözcük, “(...),2.*iplik makarası*, (...), 4.*hayvan yemliklerinde hayvanı bağlamak için takılan demir halka*, 5.*kalem raptiyesi*” biçiminde tanımlanmıştır. DS X, 3946’da gördüğümüz **toka(I)** maddesi, “1.*yemliklerde hayvanı bağlamak için takılan demir halka*, 2.*çember*” biçiminde tanımlanmış, **toka(III)** maddesinde, sözcüğün, “*saç tutturmaya yarayan bir çeşit firkete*” **toka(IV)** maddesinde, “*iplik makarası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 2229’da yer alan **toka(I)** maddesinde, “1.*kemer, kayış, ayakkabı vb.nin iki ucunu birbirine bağlamaya, bunları istenilen genişlikte tutmaya yarayan, türlü biçimlerde tutturmalık*, 2.*kadınların saçlarını tutturmaya yarayan, bazen de süs olarak kullanılan araç*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, günümüzde ağızlarda biçim ve işlev açısından benzeşen pek çok nesneye ad olarak verildiği görülmektedir.

DLT[1](III,226-21)

tolğag [1] “küpe”

DLT, 410; BA; II,283-3) “*tolğag: Kadın küpesi. ‘yinçü tolğag: inci küpe.’*”

DK 194’te, **tolya-** (*küpe takmak; yünü çile durumuna getirmek*) fiili altında yer alan **tolyay** için “*earring(=küpe)*” karşılığı verilmiştir. DTS 573’teki **TOLYA** I maddesinde sözcüğün, “*ser ‘gi(=küpe)*” anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 496’da, **tolğa:-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün başlangıçta “*bükülmüş herhangi bir nesne*” anlamını karşılarken DLT’de “*woman’s earring(=kadın küpesi)*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](II,283-3)

ükmek[1] “küpe”

DLT, 65; (BA; I,105-15) **ükmek** “*ükmek:Kadınların kulaklarına taktıkları altın veya gümüşten yapılmış halka. Bu, aslında mastardır.*”

DK 58’de **ügmäk** biçiminde yer alan sözcük için “*earring(=küpe)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almamaktadır. EDPT 108’de bulunan **ükmek** maddesinde, sözcüğün **ük-** fiilinin mastar hali olduğu, Uygurcada kimi zaman y- li biçimde de görüldüğü söylenmiştir. Sözcüğün, Budizm terimi olan Sanskrit *skandha*

(*heap, collection=küme, yığın*) ve *sambhāra (provision=tedarik)* sözcüklerinin Türkçe karşılığı olduğu bildirilmiştir. Clauson, sözcüğün Karahanlı Türkçesinde, “*altın veya gümüşten yapılmış küpe*” anlamında kullanıldığını belirtmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **ökmek**; I,105-15)

yüzük [1] “yüzük”

DLT, 452; (BA; III,18-26) “*yüzük: Yüzük. (Parmağa takılan yüzük).*”

DK 237’deki **yüzük** maddesinde sözcük için “*seal-ring(=mühür yüzüğü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 288’de sözcüğün, “*kol'tso, persten'(=halka, yüzük)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 986’daki **yüzük (?d-)** maddesinde, “*finger-ring(=parmak yüzüğü)*” anlamında kullanılan sözcüğün erken dönemde Macarcada *gyürü* biçiminde görüldüğü bildirilmiştir, sözcüğün, belki de ilk biçiminin **düzük** biçiminde olduğu belirtilen sözcüğün Farsçada ve diğer kimi dillerde yaşadığı Doerfer’e dayanılarak bildirilmiştir. TES 462 vd.’deki **yüzük** sözcüğü, “*parmağa takılan altın veya gümüş halka*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, **yüz** (Tuva, Hakas ve Karagas dillerinde, “*eklem, mafsal*” anlamında kullanılan *çüs*) sözcüğüne eklenen küçültme eki **-(ü)k** ile kurulduğu Räsänen’e dayanılarak bildirilmiş, Räsänen’in sözcüğü **yüksük** ile birleştirmesinin yanlış olduğuna değinilmiştir. Maddenin devamında, Ligeti’nin Macarcadaki *gyürü* sözcüğünün Çuvaş özelliği taşıyan bir Türk dilinden kalma olduğu görüşünden söz edilmiş, Clauson’un Macarcadaki *gyürgü* sözcüne dayanarak başta **d-** li biçimden söz etmesinin yanlış olduğu söylenmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 2491’de, “*1.parmağa geçirilen genellikle metal halka, 2.yüzük oyunu*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA; III,18-26)

1.16. ŞEHİRCİLİK İLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Aşağıda yer alan şehircilikle ilgili 6 nesne adı toplam 12 kez kullanılmıştır. Bu sözcüklerin üçünün Türkçe olduğu kesin olarak bilinmektedir. Bir sözcük Sanskrit kökenli iken 2 sözcüğün kökeni konusunda bilgi edinilememiştir.

toğ [4] “set, su bendi”

DLT, 498; (BA) **tug** “*tuğ*” *Su bendi, büvet, germeç. ‘suwka tuğ ur: suya germeç ger, büvet yap.’*”

DK 198’deki **tu-** (*kapamak, tıkmak, örtmek*) fiili altında yer verilen sözcük için “*dam; cover, stopper(=bent; örtü, tıkaç)*” karşılığı verilmiştir. DTS 584’te yer alan TUy II maddesinde, sözcüğün, “*1.pregrada, zaval, zapruda(=set, tıkaç, su bendi); 2.zaslonka, zadvijka(=kapak, sürgü)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 463’ vd.’de, herhangi bir nesne için “*engel, set, bariyer*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün **to:-** fiilinden türemiş olabileceği dile getirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[4] (BA; **tug**; III,127-22; III,127-23; III,127-25; III,127-27)

karım [3] “hendek”

KP(XXXIX-5) **karam** “(*...*) *ol balık tağrä yemä yetti kat karam içintä alku ağuluğ lö-lär yılanlar yatur(...)*”

M(29-6) “*...sapiririn itglic balık kentleri bolur tört erdnilig kerpiçlerin yapmış yiti kat karımları bolur..*”

KB(6063) **kırım** “*kalı içse suvnu tüketü tükel*

Tükedi tiriglik kazıldı kırım”

DTS 427’de yer alan **QARİM** sözcüğü “*yama, rov(=kuyu, hendek)*” karşılığındadır. Aynı yapının 424. sayfasında gördüğümüz **QARAM** sözcüğü için de “*rov(=hendek)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 659 vd’de bulunan **karım** maddesinde **kar-** fiilinden türeyen sözcüğün “*hendek, kale hendeği*” anlamlarında kullanıldığı belirtilir. Arat’ın KB’de yukarıda da verdiğimiz beyitte geçen sözcüğü **kırım** biçiminde yanlış okuduğu, kafiye nedeniyle sözcüğün **karım** biçiminde okunması gerektiği ifade edilir¹⁴.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2662’de yer alan **karım(IV)**sözcüğü “*Bağın üst tarafına kazılan, yağmur sularını biriktirmeye yarayan uzun çukur, ark*” anlamındadır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

KP[1](**karam**; XXXIX-5); M[2](29-6; 101-24); KB[1](**kırım**; 6063)

satu [2] “köprü”

¹⁴ Sözcük, KB dizininde yer almamıştır. Bu, bir yanlışlık olmalıdır.

M(31-39) “.. *sekiz türl(-üg) noş tatağlağ suvın tolu (bolu)r inçip yime ol kan ordusu ...-g törtđin yingakıntın ... -ning tör(t) satular bolur*”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için, saptandığı tek yapıt olan Maytrisimit’te, “*köprü*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *setu* sözünden alındığı bildirilmiştir(Tekin, 1976; 456).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[2](31-12; 31-39)

қадағ [1] “kanal”

DLT, 362; (BA; II,190-20) “*kazturdı: ‘ol anğa kadhağ kazturdı: o, ona kanal kazdırdı, ırmak kazdırdı; (...)*”

DK 123’te yer alan **қадағ** sözcüğü *qazi*y maddesine gönderilmiş, aynı yapıtın 135. sayfasında yer alan *qazi*y? İçin İngilizce karşılık verilmemiş, sözcüğün DLT’deki karşılığının *nahr* olduğu belirtilmiştir. DTS 404’te yer alan **QAδAγ** sözcüğüne yapıtta verilen karşılık “*kanava, kanal(=hendek, kanal)*”dır. EDPT 597’de yer alan **қадағ** maddesinde DLT’de **қадағ** olarak yer alan sözcüğün aslen **қудуғ** yazılması gerektiği bu yazılışın bir hata olduğu belirtilmiştir. Ancak, bu, bizce mümkün değildir. Çünkü DLT yazmasında **қадағ** ve **қудуғ** sözcükleri için iki ayrı Arapça karşılık verilmiştir. Yazmada **қадағ** için *nahr*; **қудуғ** için *bi’r* karşılığı kullanılmıştır. Dolayısıyla bunlar aynı sözcük olamazlar.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; II,190-20)

қır [1] “su bendi”

DLT, 163; (BA; I,324-24) “*қır: Su bendi, germeç.*”

DK 137’de **қір** biçiminde yer alan sözcük için yapıtta “*dam; rock mountain(=su bendi, kayalık dağ)*” karşılığı verilmiştir. DTS 445’teki **QİR I** maddesinde, sözcüğün “*plotina(=baraj, su bendi)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 641’de yer alan **3 kır** maddesinde, yalnızca DLT’de saptanan sözcüğün **1 kır** sözcüğüyle uzak bir anlam ilgisi olduğundan söz edilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a dam(=baraj, su bendi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,324-24)

köprüg [1] “köprü”

DLT, 240; (BA; I,478-11) “*köprüğ: köprü.*”

DK 110’da sözcük için verilen karşılık “*bridge(=köprü)*”tir. DTS 317’deki **KÖPRÜK** maddesinde, sözcüğün “*most(=köprü)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 690’da, “*a bridge(=köprü)*” karşılığı verilen sözcüğün, **köpür-** fiilinden gelmiş olabileceğinin yapısal açıdan söylenebileceği ancak anlam ilişkisinin çok açık olmadığı belirtilir. *Studies* adlı çalışmaya dayanılarak sözcüğün ilk dönemlerde Moğolcada *ke’ürge* biçiminde ve Doerfer kaynak gösterilerek Farsçada yaşadığı söylenir.

Sözcük, SDD’de yer almazken DS VIII, 2961’de yer alan **köprü(II)** sözcüğü “*dokuma aygıtında çözümlü ipliklerinin geçtiği tahta ya da demir araç*” biçiminde tanımlanırken aynı sayfadaki **köprü(I)** maddesi *kevür* sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 2777. Sayfasında bulunan sözcük, “*ağaçtan ağaca geçmekte kullanılan merdiven*” biçiminde tanımlanmıştır. **Köprü** sözcüğü, günümüzde ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2, 1380’de, sözcüğün, şu anlamlarda kullanıldığı belirtilmiştir:

“1.herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlaya veya trafik akımının, başka bir trafik akımını kesmeden üstten geçmesini sağlayan, ahşap, kâgir, beton veya demir yapğı, 2.den.geminin önünü iyice görecekt bir yükseklikte, sancaktan iskeleye kadar kurulan kumanda yeri, 3.mec.iki şey arasında bağ veya ilişki sağlayan şey, 4.tıp olmayan dişlerin yerini tutmak veya takma dişleri ağızdaki dişlere sağlam tutturmak amacıyla yapılan diş protezi, 5.sp.güreşte omuzları yere değıdirmemek için ayakları ve alını yere dayayıp beli yukarı kaldırarak alınan durum, 6.sp.vücudun, sırt yere dönük olarak el, baş veya diz yere dayanarak yay biçimi aldığı durum”

Geçen zaman içerisinde sözcük anlam genişlemesi yaşayarak mecaz anlam kazanmış pek çok alanda kullanılan terim durumuna gelmiştir.

DLT[1](I,478-11)

1.17. TARIM VE HAYVANCILIĞA İLİŞKİN NESNE ADLARI

bu bölümde yer verdiğimiz 62 sözcüğün toplam 122 kez kullanıldığını görüyoruz. Yirmi dört sözcük günümüze ulaşmıştır. Tarım ve hayvancılıkla ilgili bu nesne adlarının çoğunluğunu Türkçe sözcüklerden oluşmaktadır. Bu sözcüklerden biri

Farsça, biri Toharcadır. Farsça *akur* sözcüğü günümüze ulaşmıştır. Diğer sözcüklerin kökeni konusunda bilgi edinilememiştir.

orğak [9] “orak”

M(82-47) “.. *antada basa (ört)-lüg temirliĝ baĝlar öze yatu-rurlar adın baĝlarıĝ etüzleri öze ötrüp yörgep uluĝ bedük ...ş/delig orğaklar içinte soĝar-(la)r..*”

DLT, 72; (BA; II,128-20) “*tişeldi: ‘orgak tişeldi: orak bilendi, dişendi’.(...)*”

DK 42’de, **ör**-(*mow=biçmek*) fiili altında yer alan sözcüğe “*scythe(=tırpan)*” karşılığı verilmiştir. DTS 370’de gördüğümüz **ORȚAQ** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*çerp(=orak)*”tir. EDPT 216’da yer alan sözcüğün **o:r-** filinden türediği ve “*sickle, reaping hook(=orak, biçme kancası)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. TES 308’de sözcük, “*ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde bir araç*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçede **orğak** biçiminde saptandığından söz edilir. Sözcüğün, Eski Türkçede biçmek anlamında kullanılan **or-** filine eklenen **-gak** eki ile oluştuğu belirtilir. Orta Türkçede yakın anlamda kullanılan *baştar* sözünden de söz edilerek bu sözcüğün, “*yerleşik bir kültür ulusunun dilinden kalma bir alıntı*” olduğu söylenir.

Orak sözcüğü SDD’de bulunmaz. DS IX, 3285’te bulunan **orak(I)** sözcüğü “*ekin biçme zamanı*” karşılığında kullanılırken, **orak(II)**, “*cin*” anlamındadır. Sözcüğün, bu anlamları sonradan kazandığı açıktır. TS 2, 1690’da sözcük, “*1.ekin biçmekte kullanılan, yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin bir bıçakla, buna baĝlı bir saptan oluşan ekin biçme aracı, 2.ekin biçme zamanı*” biçiminde tanımlanmıştır.

M[2](82-47; 83-41); DLT[7](I,14-11; I,119-18; II,128-20; II,244-4; II,307-19; III,45-5; III,267-5)

örk [7] “yular”

KB(722) “*manga urmasa örk mini tuttaçı*

keyik teg kaçır men kim ol yetteçi”

DLT, 33; (BA; I,43-2) “*örk: Hayvanın çenesi altından geçirilerek baĝlanan yular ve at tavlası.*”

DK 48’de sözcük için “*halter; tether(=yular)*” karşılığı verilmiştir. DTS 389’da bulunan sözcük için verilen karşılık “*uzda(=dizgin)*”dır. EDPT 221’de, sözcüğün **ör-**

fiilinden türediği ve “*tether(=yular)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada **örk** biçiminde yaşadığına da değinilmiştir. TES 317’de “*hayvanları çayıra bağlamaya yarayan kalın ip*” biçiminde tanımlanan sözcüğün **ör-** fiiline eklenen **-(ü)k** ekiyle oluştuğu bildirilmiştir.

SDD 3, 1115’te bulunan **örk** sözcüğü “*1.hayvanları çayıra bağlamak üzere kullanılan yünden yapılmış ip(...)*” biçiminde tanımlanmıştır. DS IX, 3347’de, sözcüğün “*1.hayvanları bağlamaya yarayan kalın ip ya da zincir, 2.hayvanı çayıra bağlamaya yarayan ucu halkalı demir kazık*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 1736’da da *hık. kısaltmasıyla*, “*hayvanları çayıra bağlamaya yarayan kalın ip, örük*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[6](91; 722; 1988; 2009; 2418; 2504); DLT[1](I,43-2)

çomak [6] “çomak, değnek” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s. 186)*

kağıl [6] “kamçı” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s. 188)*

kişen [6] “köstek, pranga”

KB(702) “*bu ay toldı aydı manga berk kişen*

bu bir kaç neng ol kör bireyin nişan”

DLT, 270; (BA; II,13-27) “*şeşdi: ‘er attın kişen şeşdi: adam, attan köstek çözdü(...).*”

DK 107’de *kišā-* (*hobble(horse); bind(slave)=(at) topallamak; köleyi bağlamak*) fiili altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmezken, DLT’de kullanılan Arapça karşılığın *šikāl* olduğu belirtilmiştir. DTS 310’da bulunan sözcüğe yapıtta, “*putı, okovı(=köstek, zincir)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 754’te sözcüğün **kişe-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*atın ayağına vurulan köstek; pranga, ayak bağı*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. TES 246’da sözcük, “*zincirden yular veya ayak kösteği*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilir. “*Bağlamak, kösteklemek*” anlamındaki **kişē-** fiilinden türeyen sözcüğün, Orta Türkçede **kişen** biçiminde görüldüğü belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[6](314; 701; 702; 710; 1837; 6615); DLT[1](BA; II,13-27)

saban [6] “saban”

M(66-16) **sapan** “ötrü bir bere uluğ tilimizni ağzımıztın taşgaru tartıp tük tümen yıl ört-lüg yalınluğ sapanın tilimizni sapan-(layurlar)...”

DLT, 203; (BA; I,402-14) “*saban: Saban, sapan, bütün aygıtlariyle beraber çift takımı.*”

DK 151’de sözcük için “*çift sürme takımı; sürme hareketi*” karşılıkları verilmiştir. DTS 478’de, sözcüğün, “*1.çiftçilerin öküze bağladıkları koşum takımı; 2.çift sürme*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 790’da, sözcük için “*plough(=saban)*” karşılığı verilmiş, ancak sözcüğün, nesnenin hangi türü ya da parçası için kullanıldığının açık olmadığı belirtilmiştir. DLT’de geçen bokursı: sözcüğünün sözcükle yakın anlamda anlamda kullanıldığı üzerinde durulmuş, sözcüğün Osmanlıcada da **saban** biçiminde olduğu söylenmiştir. TES 347’de **saban** sözcüğü “*tarla sürmeye yarayan demir uçlu araç*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçeden beri kullanıldığı, DLT’de yakın anlamda amaç ve bokursı sözcüklerinin de varlığı belirtilmiştir. Maddenin devamında, günümüzdeki saman sözünün de sabandan geldiğinin açık olduğu vurgulanarak, sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumundan söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de yalnız başına yer almazken yapıtta, **saban** ökçesi, **sabangezek**, **saban kiran** gibi yapılara rastlamak mümkündür. Sözcük, DS’de de **sabanverme** yapısıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu nesne adı günümüzde ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. TS 2, 1875’te bulunan **saban** sözcüğü, “*tarlayı ekilir duruma getirmek için çift süren hayvanların koşulduğu demir uçlu tarım aracı*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[5](I,402-14; I,402-18; I,402-19; II,214-4; III,416-23); M[1](**sapan**; 66-16)

arığ [5] “ark, kanal”

DLT, 45; (BA; II,10-4) “*kazdı: ‘er ark kazdı: adam ark kazdı*”

DK 12’deki **arığ** maddesinde ‘*canal(= kanal)*’ tanımı verilmiştir. Clauson EDPT 214’te sözcük için “*an irrigation canal(=sulama kanalı)*” tanımını verir. Maddenin devamında sözcüğün Osmanlıcada **ark** ve **arığ** biçimleriyle kullanıldığından söz edilir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilmemiştir. DTS’de **ARIQ II**’de “*rüçey*,

arık (=kanal, ark)” sözlere yer verilir ve DLT’deki örnekler tanık gösterilir (DTS, 1969; 52).

SDD 1, 112’deki **arık** sözcüğü, “*1.su yolu, (...) 5.çay, ırmak*” biçiminde tanımlanırken yapıtın 114. Sayfasındaki **ark** sözcüğünün, “*oluk*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DS I, 315 vd.’deki **arık(I)** sözcüğü, “*1.su yolu, 2.dere, çay, (...) 4.yol ve tarla kenarlarına açılan hendek*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, **arık** sözcüğü yer almaz. Sözcük, günümüzde “*ark*” biçiminde yaşamaktadır. Ancak, 11. yüzyıldan günümüze gelinceye kadar anlam daralmasına uğramıştır. Sözü ettiğimiz dönemlerde ‘*ırmak*’ anlamında da kullanılırken günümüzde yalnızca ‘*içinden su akıtmak için toprağı kazarak yapılan açık oluk, arık, hark, cetvel, kanal*’(TS, 1998; 132)

DLT[5](BA; I, 302-1; I, 382-22; II, 10-4; II, 59-9; II, 135-1).

buruntuğ ~ burunduğ [5] “burunduruk”

M(110-6) “*ki // çin buruntuğun küçeyü soydurur erdimiz...*”

KB(5337) “*çalı tetrü yitse burunduğ vezir*

kamug tetrü boldı özüm ayğuçı”

DLT, 250; (BA; I,501-17) “*burunduk: Yular*”

Bu nesne adı, DK 81’de **burun** sözcüğünün altında yer almış ve “*halter or nose-rope(=burun bağı ya da yular)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük DTS 126’da sözcük için “*develerin burnuna geçirilen mil*” karşılığı verilmiştir. EDPT 368’de sözcüğün **burun** ile ilişkisi üzerinde durulmuş ve sözcüğe “*leading-rein, nose-ring(=ana dizgin, burun halkası)*” anlamı verilmiştir. Bu aletin hayvanları- özellikle de develeri- kontrol altında tutmak için kullanıldığı açıklanmıştır. Eren, TES 64’te, **burunduruk** sözcüğüne yer vermiş, sözcüğü “*atları nallarken dudaklarına takılan kıskaç, yavaşa.*” olarak tanımlamıştır(Eren, 1999; 64)

SDD’de bu nesne adı yer almazken DS II, 803 vd.’de **burun** sözcüğüyle oluşmuş ve bu nesne adına anlamca yakın sözcükler bulunmaktadır. Yapıtta **burunduruk** sözcüğü, “*Hayvanların burunları üstüne takılan kıskaç*” ; **burunsak** “*1.Anasını emmemesi için buzağuların burnuna geçirilen başlık(...). 2.[→ burunsuluk] 3.Hayvanların burunlarına takılan ip(...).*”; **burunsalık(I)**, “*Yularda, başlığın burun üstüne gelen parçası(...).*”; **burunsuluk**, “*Hayvanın yem yemesine engel olmak için başına takılan aygıt*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 362’deki **burunduruk** maddesi “*Hayvanları nallarken ısırması için dudaklarını kısırmaya yarayan kıskaç, yavaşa.*”;

burunsak ise “1.hayvan yavrusunun anasından süt emmesini önlemek için burnuna geçirilen başlık. 2.hayvanların burunlarına geçirilen ip” biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](110-6); KB[2](159; 5337); DLT[2](I,501-17; II,16-26)

eğer [5] “eyer”

KB(1428) “*yayılmaz yorığa keveldin tüşüp*

Edersiz yıgaç mingü munluğ bolup”

DLT, 379; (BA; II,253-11) “*köklendi: ‘edher köklendi: eğerin kaburga tahtaları bağlandı’*”

DK 19’da bulunan **ädär** sözcüğü “*saddle(=eyer)*” karşılığındadır. DTS 162’de bulunan **EDÄR** sözcüğü için “*sadlo(=eyer)*” anlamı verilmiş, yapıtın 164. sayfasında **EDÄR** sözcüğü için de aynı karşılığın verildiğini görüyoruz. EDPT 63’te yer alan **eğer** sözcüğü “*saddle(=eyer)*” karşılığındadır. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir. Eren, TES 142’de **eyer** sözcüğünü “*binek hayvanların sırtına konulan, üzerine oturmaya yarayan özel yastık*” biçiminde tanımlamış, sözcüğün Eski çağlardan başlayarak kullanıldığını belirtmiştir. Eren, sözcüğün Macarcaya da geçtiğini söyler. Ayrıca, Ligeti’nin sözcükle ilgili ince sıradan kalın sıraya geçebildiği yolundaki görüşleri, Doerfer’in sözcüğün Moğolcada da yaşadığına ilişkin düşüncesi, Bang’ın bu konuya değinmesi bu maddede anlatılanlar arasındadır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmaz. Günümüzde ölçünlü dilde yaşayan **eyer** TS 1,749’da “*Binek hayvanların sırtına konulan, oturmaya yarayan nesne*” olarak tanımlanmıştır. Yapıtta ayrıca **eyer kaltağı**, **eyer kaşı** gibi yapılara rastlamak da mümkündür.

KB[1](1428); DLT[4](II,224-25; II,253-11; II,283-20; II,327-22)

ağıl [4] “ağıl, koyun yatağı”

IB. “(ä)r ümäl(ä)yü b(ä)rmiş, t(ä)ņrikä sookuşmuş. Kut kolmuş. Kut birmiş ‘(a)g(ı)lıkta yilkız bolzu, özüj uzun bolzun!’ timiş” (47)

Su. “bay bar estim, ağıl on yilkım sansız erti inim yiti, urım üç kızım üç erti” (5)

DLT “*ağılda oğlak togsa arikda atı öner=ağılda oğlak doğsa ırmakta, arkta otu biter*”(1, 65-21)

DK’de sözcük için “*sheepfold(ağıl)*” ve “*sheep-dung(=hayran dışkısı)*” tanımı yapılmıştır(DK, 1985; 5). Atalay da sözcüğün ikinci anlamını “(Oğuzlarca) koyun pisliği” olarak verir (Atalay, 1999; 9). DTS 18’de sözcük için, “*hayvanlar için*

yapılmış, etrafı çevrili yer” tanımı yapılmıştır. Sözcük için EDPT 83’de “*çiftlik hayvanları için çevrilmiş yer, hayvan yatağı*” tanımı verilir. Clauson sözcüğün Moğalcaya ağıl Rusçaya *aul* biçiminde verilmiş bir sözcük olduğunu belirtir. Osmanlıcada, Azerice ve Türkmençede **ağıl** biçiminde görüldüğü bildirilmiştir.

Sözcük günümüzde de kullanımını sürdürmektedir. SDD 1, 74’te yer alan **ağıla** sözcüğünün “*ağıl*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DS I, 89’daki **ağıla(I)** sözcüğü, **ağıl(I)** maddesine gönderilmiş, yapıtın 81. Sayfasındaki sözcük, “*gece, kırdan yatırılan koyun sürüsünü korumak için yapılan çitle çevrili yer, açık ağıl*” biçiminde tanımlanmıştır. Yalnız, ölçünlü dilde “*koyun pisliği*” için kullanılmamaktadır. Ancak, “*ağıl*” anlam genişlemesine uğrayarak “*bazı yıldızların, özellikle ayın çevresinde görülen geniş ve aydınlık teker, ayla, hale*” (TS, 1998;34) anlamını da karşılar olmuştur.

IB[2](1; 47); Su[1](5); DLT[2](BA; I, 65-21; I, 73-19)

tuşag [4] “köstek, bukağı”

KB(316) “*kişenlig küremez kerekçe yorır*

tuşaglıg yıramaz tilekçe barrı”

DLT, 207; (BA; I,411-22) “*tuşag: Köstek, at ayağına vurulan bukağı.*”

DK 201’deki **tuš** (*belt buckle=kemer tokası*) maddesi altındaki ***tuša-** (*shackle, hobble=zincirlemek, kösteklemek*) maddesi içinde ele alınan **tuşay** ve **tuşayu** sözcükleri için İngilizce karşılık verilmezken, DLT’de sözcüğe verilen Arapça karşılığın *şikāl* olduğu bildirilmiştir. DTS 590’da bulunan **TUŞAY** maddesinde, sözcüğün “*atların ön ayaklarına geçirilen köstek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 562’de, **tuşa:-** fiilinden türediği belirtilen sözcüğün, “*a hobble for a horse(=at kösteği)*” için kullanıldığı bildirilmiştir. Yapıtın 563. Sayfasında yer alan **tuşa:ğu: (?d-)** maddesinde, **tuşa:-** fiilinden türeyen sözcüğün bir kez saptandığı bildirilir. Bu nesne adı için doğrudan karşılık verilmezken DLT’deki “*at tuşagu boldı*” cümlesi, “*ata köstek vurma zamanı geldi*” biçiminde çevrilmiştir.

SDD 3, 1400’de yer alan **tuşak** maddesinde, sözcüğün, “*1.hayvan kösteği, 2.sığırların ekili yerlere girmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. SDD 1, 476’da gördüğümüz **duşak** sözcüğü de, “*1.hayvan kösteği, 2.çatallı ağaç köstek, 3.ip köstek, 4.ayağa dolaşan şey*” biçiminde tanımlanmıştır. DS X, 3996’daki **tuşak** maddesi, “*hayvanın sakıncalı yerlere gitmemesi için ön ayaklarına bağlanan ip*” biçiminde tanımlanırken, DS, IV, 1609’da bulunan

duşak sözcüğünün, “1.hayvanların ayak bağı, köstek, 2.hayvanların ayaklarını bağlamak için özel olarak yünden yapılan ip, 3.çatallı ağaçtan yapılmış köstek, 4.mecazen ayak bağı olan şey, 5.döven kanatlarını birbirine tutturana ağaç parçası, 6.bir şeyin düşmemesi için yapılan ağaç destek” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 1, 646’da gördüğümüz **duşak** sözcüğü hlk. kısaltmasıyla, “hayvanın iki ayağını ipe bağlayarak yapılan köstek” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, geçmişten günümüze anlam genişlemesi yaşayarak ulaştığını görüyoruz.

KB[1](316); DLT[3] (BA; I,411-22; I,479-3; **tusagu**; I,446-23)

yügün [4] “gemlerin ucunda bulunan halka”

DLT, 506; (BA; III,371-8) “*tulunğ*: Gemde olan bir halkadır; kulağın altında bulunur. Baştan ve dulundan gelen kayışları birleştirir. Buna ‘yügün tulunğı’ denir, ‘gem halkası’ demektir.”

DK 235’te bulunan **yügün** sözcüğü için, “*bridle*(=*dizgin*)” karşılığı verilmiştir. DTS 284’te, sözcük için verilen karşılık “*uzdeçka*(=*dizgin*)”dır. EDPT **yügü:n** (?yügö:n) maddesinde sözcüğün, “*bridle*(=*dizgin*)” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[4] (BA; III,144-1; III,163-11; III,366-4; III,371-8)

ağur [3] “ahır”

KB(5370) “*tirildi tümen miñ tolu köp titir*

yazıda kalın yond ağur katır”

DLT, 5; (BA; I,7-7) “*akur*: ahır- kullanılan”

Ağur sözcüğü için DK 10’da, “*stable*(=*ahır*)” karşılığı verilmiştir. EDPT’de, ‘*stable=ahır*’ biçiminde tanımlanmıştır. DTS 49’da sözcüğün, “*konyuşnaya*(=*ahır*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 89’da sözcüğün Farsçadan alındığı bildirilmiş, son dönemlerde sözcüğün “*stable*(=*ahır*)”dan ziyade “*manger*(*yemlik*)” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de **ağur** biçiminde yer almış ve “1.*Düz, arızasız (yol hakkında)* 2. *Hayvan yemliğı*” biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adı DS’de bu anlamda yer almaz..

Günümüzde ölçünlü dilde kullandığımız **ahır** sözcüğü, ağur biçiminden birtakım ses değişimleri sonucu son şeklini almıştır. Sözcük, TS’de şu şekilde tanımlanmıştır:

“*Far. âhûr Evcil büyükbaş hayvanların barındığı kapalı yer, hayvan damı*” (TS, 1998; 47).

KB[2](5369; 5370); DLT[1](BA; I,7-7)

kısmak [3] “üzenginin her iki yanında bulunan enli kayış”

DLT(I,474-20) “*kısmak:Özenginin iki yanında bulunan kayıştır, özengi bu kayışların arasında bulunur.*”

Sözcük, DK 138’de **qismāq** biçiminde yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün “*stirrup straps(=üzengi kayışları)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almamaktadır. EDPT 668’de sözcüğün **kıs-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de “*üzenginin iki yanında bulunan iki enli kayış*” biçiminde tanımlandığı söylenmiş, burada, üzenginin deri olması gerektiği, günümüzdeki gibi demirden olamayacağı dile getirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[3](I,474-17; I,474-20; II,219-17)

karım [3] “hendek” *bk. Şehircilik ile İlgili Nesne Adları (s.225)*

adı [2] “buğday temizlemek için kullanılan aygıt, yaba; çatal, çatal değnek”

DLT, 75; (BA I,126-6) “*adhri: Buğday temizlemek için kullanılan aygıt. İki yanı bulunan her nesneye de adhri denir.*”

DK 4’de ***ad-** (*be apart, differentiate= ayrı olmak, ayırt etmek*)” maddesinde **adır-** fiilinin altında **adhri** biçiminde ele alınmış ve “*winnowing fork; branched(= harman savurma çatalı; ayrı olan, ayrılmış)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 15’de **AḌRĪ** maddesinde verilen 3. anlam “*buğday atmaya yarayan araç adı*” biçimindedir. Clauson, EDPT 63 vd.’deki **adı** maddesinde sözcüğün **adır-** fiiliyle ilişkisinden söz eder. Araştırmacı, yalnızca DLT için “*a pitchfork(=yaba)*” anlamını verir, diğer Türk lehçeleri için “*başka; bitişik olmayan*” anlamları verilmiştir.

SDD 1, 141’de “**ayrı**” maddesi “**ayrık 2**” maddesine gönderilmiş, burada “*Buğday demetlerini yığılı olduğu yerden indirmek için kullanılan ucu kancalı bir aygıt*” açıklaması yapılmıştır. DS I, 430’ da ise **ayrı** maddesinde verilen tanım şu

biçimdedir: “Çalı ya da başak demetlerini toplamak, kaldırmak için yapılmış çatal ağaç.”¹⁵ Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I, 126- 6), (II, 22- 26)

aşbar [2] “saman, kepek ve ot gibi şeyler karıştırılıp ıslatılarak hazırlanan hayvan yemi”

DLT, 71; (BA; II, 351-21) “yelpetti: “ol atka aşkar yelpetti”= o, ata yem ıslattı”

Bu nesne adı DK 14’te **aşbar** biçimindedir ve “moistened straw and bran as fodder(= hayvan yemi olarak kullanılan ıslatılmış saman ve kepek)” olarak tanımlanmıştır. DTS 63’te **AŞBAR** maddesi için verilen Rusça karşılık da “aşbar”dır. Ayrıca parantez içinde “mesivo ig solomii” omruvoy (= saman karışımı)” biçiminde bir açıklama yapılmıştır. EDPT 257’de **aşba:r** sözcüğü için C(=compound=birleşik) kısaltması verilmiştir. Clauson sözcüğün **1a:ş** sözcüğü ile ikinci kısım açık olmayan (belirsiz) bir birleşik yapı olduğunu belirtir ve sözcüğe “used when strow and brain are moistened and mixed and fed to a horse(=saman ile kepeğin ıslatılması ve karıştırılması ile yapılan bir tür at yemi)” anlamı vermiştir.

Yalnızca DLT’de geçen sözcüğün yapısı hakkında açık bilgi yoktur. Ancak, sözcüğün Rusçada aynen yaşıyor olması ilgi çekicidir. Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](BA; I,117-16), (II,351-21)

atız [2] “sulama kanalı”

M(73-51) **ataz** “ munta tozup koynun kalınlık etüzlüf koyusu kalın etüzlüf kayası söğüt etüzlüg kayusu ataz etüzlüg aklın tayın başlığ erür biz...”

DLT, 39; (BA; I,54-18) “etiz: iki dere arasındaki sed”

DK 16’da yer alan sözcük için “strip of land between embankments(= iki toprak parçası arasındaki set)” tanımlaması yapılmıştır. DTS 67’deki **ATİZ** için bunlar söylenir: “posevnaya ploşçadka mejdi dvumya arıkami(=iki ekili alan arasından geçen kanal).” Clauson EDPT 73’te **atız** sözcüğünün günümüz dillerinde “a small field (küçük alan)” anlamında kullanıldığını belirttiikten sonra sözcüğün ilk dönemlerde Moğolcada da “atar(=uncultivated ground=sürülmemiş yer)”biçiminde görüldüğünü açıklar. Araştırmacının Karahanlı Türkçesi için verdiği tanık DLT’denir ve sözcüğe ‘any strip of land between two dykes(=iki alan arasındaki kanal)” anlamı verilmiştir.

¹⁵ Adrı sözcüğü de Aysu Ata’nın yazısında yer almaz.

UW 3, 260'daki **atız** maddesinde sözcüğün, “*kanal, bewäserrungsgraben(=kanal, sulama kanalı)*” ve “*iki tarla arasındaki sulama kanalı*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,54-18); M[1](**atız**; 73-51)

ķabaklık [2] “kabak tarlası” bk. *Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları* (s. 352)

ķağunluk [2] “kavun tarlası” bk. *Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları* (s. 352)

ķamçı [2] kamçı” bk. *Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere* (s. 195)

ķom [2] “deve havudu”

DLT, 503; (III,136-22) “*kom: Deve havudu. Bu, devenin çulu alınarak içerisine saman doldurulur, devenin hörgücü kadar yükseltilir, sonra devenin üzerine konur; buna 'tewey komı' denir.*”

DK 142'de bulunan **qōm** maddesinde, sözcüğün “*pack saddle(camel)(=deve havudu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 455'te sözcük için verilen karşılık “*verbloj'e v'yuçnoe sedlo(=deve havudu)*”dur. EDPT 625'te yer alan **1 ko:m** maddesinde, sözcüğün “*camel's pack-saddle(=deve havudu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](III,136-22; III,136-26)

ķök [2] “eyer bağı”

DLT, 407-8; (II,283-19) “*ķök: Eğer bağı. Şu savda da gelmiştir: 'er sözi bir, edher ķöki üç: erin sözü bir, eğer bağı üç olur,(...)*”

DK 108'de sözcük için “*girth (saddle)(=eyer kuşağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 312'de bulunan **KÖK IV** maddesinde sözcüğün “*planka sedla(=eyer çitası)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 708'de yer alan **2 ķök** maddesinde,

sözcüğün “*thong(=sırım)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün KarahanlıTürkçesinde “*eyere tutturulan sırım*” anlamında kullanıldığından söz edilir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](II,283-19; II,283-21)

kömüldürük [2] “atların göğsünden aşağıya doğru geçirilen eyer kayışı”

DLT, 264; (BA; I,17-5) “(...) *Yahut da altı harf üzerinedir. ‘At göğüslüğü’ demek olan ‘kömüldürük’ ve ‘kuskun’ anlamına gelen ‘kudhurgun’ kelimeleri gibi.(...)*”

DK 109’da bulunan **kömüldürük** maddesi, **köñül** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 110. sayfasındaki **köñül** maddesinde **kömüldürük** için “*breast-girth (saddle)=hayvanın göğsünden geçirilen eyer kuşağı*” karşılığı verilmiştir. DTS 314’te, sözcüğün “*atların göğsünden geçirilen kayış*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 722 *va*’de bulunan **kömüldürük (g-)** maddesinde, sözcüğün, **köñül** sözcüğünden bozma ***kömül** adından türediği belirtilmiştir. Sözcüğün Moğolcaya **kömüldürge** biçiminde geçtiği de yapıtta söylenenlerdendir.

SDD 2, 658’deki **gömüldürük** sözcüğü, “*atların göğsüne takılan gümüşlü ve işlemeli göğüslük, 2.boyunduruğa geçirilen kısa değnek, çomak, zekve*” anlamındadır. Yapıtta, sözcük için verilen ilk anlamın İçel’de kullanıldığı belirtilirken ikinci anlamın Çankırı’da tespit edildiği belirtilmiştir. DS VI, 2151’de ise sözcük “*madenden yapılmış kemer tokası*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün bu kullanımı da Çankırı’ya özgüdür. Sözcük, TS 1, 870’te de “*1.boyunduruğa geçirilen kısa değnek, 2.eyerin geriye kaymaması için atların boyunlarından aşırılıp kolanlarına bağlanan kayış*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,17-5; I,530-6)

saman [2] “saman”

DLT, 209; (BA; I,415-1) “*saman: Saman. Çiğilce.*”

DK 153’te gördüğümüz sözcük için “*straw(=saman)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de Çiğilce kaydıyla yer aldığı belirtilmiştir. DTS 483’te, sözcüğün “*soloma(=saman)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 829’da, sözcük için “*straw(=saman)*” karşılığı verilmiştir. TES 354’te bulunan **saman** sözcüğü “*türlü ekinlerin taneleri alındıktan sonra harmanda kalan parçalanmış saptarı*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, Türkçe **sap** kökünden geldiğinin açık olduğu belirtilmiştir.

Maddenin devamında, sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bulunmamaktadır. TS 2, 1900’de gördüğümüz **saman** sözcüğü “*türlü ekinlerin taneleri alındıktan sonra harmanda kalan parçalanmış sapları*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,415-1; II,316-11)

tapçan ~ tapçağ [2] “üzerine çıkılıp üzüm toplanan üç ayaklı nesne”

DLT, 219; (BA; III,385-13) “*tapçağ: Sofra biçiminde üç ayağı bulunan bir şeydir. Bağ bekçisi üzerine çıkarak çardaktaki üzümleri toplar.*”

DK 178’de yer alan **tapçân** maddesinde, sözcük için “*üç ayaklı üzüm toplama taburesi*” karşılığı verilmiştir. DTS 534’te yer alan sözcük, “*üzüm toplamakta kullanılan üç ayaklı yüksek dayanak*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 436’daki **tapça:n/ tapçağ** maddesinde, sözcüğün alıntı olma olasılığı üzerinde durulur, iki biçiminde Kençekçe olabileceği belirtilerek, “*üzerine çıkılarak üzüm toplanan üç ayaklı tabla biçiminde nesne*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](I,436-26; III,385-13)

tin [2] “yular”

DLT, 503; (BA; III,138-6) “*tin: Yular, dizgin.*”

DK 190’da sözcük için verilen karşılık “*rein(=dizgin)*”dir. DTS 561’de, sözcüğün “*uzda(=yular)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 512’de gördüğümüz **ti:n** sözcüğü için yapıtta, “*halter, leading-rein, bridle, rein(dizgin, yular)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](I,339-11; III,138-6)

tizgin [2] “dizgin”

DLT, 194; (BA; I,339-11) “*tin tizgin: yular ve dizgin.*”

Sözcük, DK 192’de, **tiz-** (*string together=ipe dizmek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için “*rein(=dizgin)*” karşılığı verilmiştir. DTS 564’teki **TIZGIN** sözcüğü, **TIN** maddesine gönderilmiş, yapıtın 561. Sayfasında yer alan sözcüğün “*uzda(=yular)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 574’te, **tiz-** fiilinden

türediği bildirilen sözcük için “*reins(=dizgin)*” karşılığı verilmiştir. TES 116’da, “*gemin uçlarına bağlanan kayış*” biçiminde tanımlanan sözcüğün Orta Türkçeden bu yana kullanıldığından söz edilir. Yapıtta, Türkçe **tiz-** (>**diz-**) veya **tüz-** (>**düz-**) kökünden geldiğinin anlaşıldığı belirtilmiş, Bulgarca, Sırpça, Arnavutça, Rumence gibi Balkan dillerine ve Suriye Arapçasına geçtiği bildirilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almaz. Bu nesne adı, TS 1, 607’de, “*gemin uçlarına bağlanarak hayvanı yöneltmeye yarayan kayış*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,339-11; I,424-18)

yapğuç [2] “eşekleri sürmekte kullanılan çubuk”

DLT, 461; (BA; III,38-14) “*yapğuç: Eşek ve eşeğe benzer hayvanları sürmek için kullanılan değnek.*”

DK DK 214’teki **yapyuç** maddesinde, sözcüğün, “*eşekleri sürmekte kullanılan çubuk*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Aynı madde içindeki **yaptaç(yapyuç?)** sözcüğünün de, “*küçük keçe başlık*” karşılığında kullanıldığı bildirilmiştir. DTS 235’te sözcük için, “*eşeklerin acele etmesini sağlamakta kullanılan kamçı*” karşılığı verilmiştir. Yapıtın 236. Sayfasındaki **JAPTAČ** sözcüğü için, “*kardan ve yağmurdan korunmak için giyilen başlık*” karşılığı verilmiştir. EDPT 874’teki **yapğuç (?d-)** maddesinde **yap-** fiilinden türediği bildirilmiş, DLT’nin basma nüshasında yanlışlıkla **yaptaç** biçiminde yer alan sözcüğün, **yapğuç** olması gerektiği açıklanmıştır. Yapıtta sözcüğün, “*eşekleri sürmekte kullanılan ince çubuk*” ve “*çobanların yağmurda giydiği küçük keçe başlık*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; III,38-14; **yaptaç**; III,38-12)

aran [1] “ahır, at tavlasi”

DLT, 51; (I, 76-17) “*aran= At tavlasi, ahır*”

DK 12’de sözcük için “*stable(=ahır)*” karşılığı verilmiştir. DTS 51’de **ARAN** maddesinde “*skotny dvor, konyušn (=davar ahırı, atların bulunduğu yer)*” biçiminde tanım yapılmıştır. Sözcük EDPT 232’de “*a stable (=ahır)*” biçiminde tanımlanmıştır. Clauson, sözcüğün birkaç küçük diyalekte yaşadığından söz eder. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almaz. Maddenin devamında SDD’de sözcüğün ‘*tabacco barn (=tütün ambarı)*’ anlamıyla yer aldığı da belirtilir.

SDD 1, 109'da aran sözcüğü için şunlar söylenir: “1. *Tütün dizmeğe, işlemeğe ve kurutmaya yarıyan üstü kapalı yer, salaş. 2. Dağ diplerinde rüzgardan mahfuz kuytu yer, ova, yanı.*” DS I, 298'de ise sözcük iki ayrı maddede tanımlanmıştır: **aran(I)** *Tütün dizmeye, kurutmaya, işlemeye yarıyan üstü kapalı yer, sergi. 2. Saman çekmek için ağaçtan yapılan kanat; aran(II)* “1. *Ova, kuytu, sıcak yer, kışlak. 2. Yayla.*”

Sözcük, günümüzde DLT'deki kullanımını yitirmiş görünmektedir. SDD'de ve DS'de geçen **aran** sözcüğü ile DLT'de geçen **aran**, aynı sözcük midir? Bu iki kullanım arasında bir anlam bağlantısından söz edilebilir mi?

DLT[1](BA; 1, 76-17)

bağırçak [1] “eşek semeri”

DLT, 251; (BA; I,502-1) “*bağırçak : Eşek semeri*”

Sözcük, DK 63'te **bağır** maddesini altında yer almış ve “*pack-saddle(asses)* (=semer (eşekler için))” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 78'de bu nesne adı için, “*sedlo dlya osla(= eşekler için semer)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 318'de Clauson, **bağırçak** maddesinde sözcüğün **bağır** ile ilişkisine değinir. Araştırmacı, sözcüğün Şemsettin Sami (Kamus- Türkî)'de de yer aldığını belirttikten sonra DLT'deki kullanımını verir ve sözcüğü “*a donkey'sıfat-fil pack-saddle(= eşek semeri)*” olarak tanımlar.¹⁶

SDD 1, 152'de **bağarcık** maddesinde verilen 2. anlam şudur: “*At ve öküz arabalarında ön yastık ile ön dingil arasına konan ve dingil üzerindeki oku yerinde tutmaya yarıyan enli uzun parça.*” DS 2, 474'te **bağırçak** maddesi **bağarcık(I)** maddesine gönderilmiş ve sözcük burada “*At ve öküz arabalarında ön yastık ve ön dingil arasına konulan ve dingil üzerindeki oku yerinde tutmaya yarayan enli uzun parça*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,502-1)

baştar [1] “orak (Arguca)”

DLT, 229; (BA; I,455-20) “*baştar: Orak. Arguca*”

Sözcük, DK 68'de “*scythe(= orak)*” biçiminde tanımlanmış ve Arguca bir sözcük olduğu belirtilmiştir. DTS 88'de yer alan **BAŞTAR** sözcüğüne ise “*serp(=orak)*” anlamı verilmiştir. EDPT 378'de sözcüğe küçük bir yer ayrılmış, burada

¹⁶ Sözcük Kamus-ı Türkî'de “yük arabasının çatal yeri” biçiminde tanımlanmıştır (Sami, 1989; 269).

sözcüğün Arguca olma olasılığından söz edilerek bir kez saptandığına ve “*a sickle(=orak)*” anlamında kullanıldığına değinilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,455-20)

boyunduruk [1] “boyunduruk,hayvanların boyunlarına geçirilen ağaç çember”

DLT, 523; (BA; III,179-17) “*boyunduruk: Her iki öküzün birden boynunun üzerine konulan boyunduruk*”

DK 77’de, **boyin** “(neck=boyun)” maddesi altında **boyunduruq** biçiminde yer alan sözcük, “*yoke(=boyunduruk)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 111’de bulunan **BOYUNDURUQ** maddesinde verilen anlam, “*yarmo(=boyunduruk)*”dur. EDPT 387’deki **boyunduruk** maddesinde sözcüğün, **boyun** adından geldiği vurgulanmış, sözcüğe, “*a yoke(put on the neck of a draught animal= hayvanların boyunlarına geçirilen boyunduruk)*” anlamı verilmiştir. Sözcük, TES 59’da Eren, sözcüğü, “*çift süren veya arabaya koşulan hayvanların boyunlarına geçirilen bir çeşit ağaç çember*” olarak tanımlar. Maddenin devamında sözcüğün, “*eski ve yeni diyalektlerde yaygın*” olarak kullanılan –**duruk** ekinin boyun sözcüğüne eklenmesiyle oluştuğu belirtilir.

SDD 1, 221’de yer alan **boyunduruk** sözcüğü, “*Değirmen çakıldağını zapteden âlet(...)*” olarak tanımlanmıştır. DS II, 747’de **boyundruk** “*Maden ocaklarında yapılan bağların üst kısımlarını bağlayan yatay direk*” olarak tanımlanırken **boyundurluk** sözcüğü **boyuncak** maddesine gönderilmiş sözcüğe burada “*boyunduruk*” anlamı verilmiştir. TS 1, 339’daki boyunduruk maddesinde ise sözcük için şunlar söylenir:

“1.Çift süren veya arabaya koşulan hayvanların birlikte yürümelerini sağlamak için boyunlarına geçirilen bir tür ağaç çember(...) 2.mec. Zulüm ve zorbalık baskısı, esaret(...) 3.Güreşte hasmın başını koltuk altına alıp boynuna kol dolama oyunu. 4.Kapı veya pencere gibi açıklıkların üzerine konulan ağaç, taş veya beton giriş, lento. 5.Mengenenin üst yanındaki kemer biçimli bölüm(...).”

DLT[1](BA; III,179-17)

butlu[1] “deve burunduruğu”

DLT, 216; (BA; I,430-21) “*butlu: Yavaşa, devenin burnuna geçirilen burunsalık*”

DK 82’de yer alan, **butlu(?buylu)** maddesi, “*nose-plug(=develer için burunluk)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, DTS 130’daki **BUTLU** maddesinde ele alınmış ve “*develeri kontrol altına almak için burunlarına takılan çubuk, mil*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT 304 vd.’de **butlu** biçimindedir ve “*a camel’s nose peg*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,430-21)

çefşen [1] “koyun kırkılan makas”

DLT, 612; (BA, III,385-19) “*çefşenğ: Koyun kırpılan makas, kırkı. Çiğilce.*”

Sözcük için DK 88’de yer alan **čawšān** maddesinde “*shears(=bahçıvan makası)*” anlamı verilmiştir. DTS 145’deki **ČEFŠĀn** sözcüğü “*koyun kırkmakta kullanılan makas*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 399’da bulunan **1 çavşa:ñ** maddesinde sözcüğün bir kez saptanan sözcüğün morfolojik açıdan **çavşa:ñ** sözcüğüne benzediği vurgulanır. Clauson, sözcüğün kaynağının bilinmediğini söyleyerek “*koyun kırkmakta kullanılan makas*” anlamında kullanıldığını belirtir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA, III,385-19)

çetgen [1] “gem dizgini”

DLT, 222; (BA; I,443-11) “*çetgen: Gem dizgini.*”

DK 90’da bulunan ve “*bridle-rein(=gem dizgini)*” karşılığı verilen sözcüğün okunuşunda ikilem yaşanmıştır. Sözcük dizinde **čätgän(çigän?)** biçiminde yer almıştır. DTS 145’deki **ČETGĀN** sözcüğüne verilen karşılık “*uzda(=dizgin)*”dir. Sözcük, EDPT 402’de **E(error=hata)** kısaltmasıyla verilir. Sözcük, iki kez geçen tizgin sözcüğüyle eş anlamlıdır. Ancak, burada tizgin sözcüğünün temel sözcük olarak metne girmediği, girmiş olması durumunda terkin ile *taşken* sözcükleri arasında (*çetken* ile aynı sayfada) bulunması gerektiği, dolayısıyla **çetken** sözcüğünün yerleştirilmesinde bir karışıklık olduğu belirtilir. Belki de **çetken** sözcüğünün yalnızca *tizgin* sözcüğüne ek olarak metne yerleştirilmek istendiği vurgulanır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,443-11)

bukursı [1] “saban demiri”

IB(25) “(e)ki öküzüg bir bukursıka kölm(i)ş. k(a)mş(a)yu umatın turur tir. (a)nça biliñ y(a)bl(a)k ol.”

DLT, 552; (BA; III,242-14) “bukursı: Sapan demiri”

DK 76’daki **boqursi** sözcüğü “*ploughshare(=saban demiri)*” olarak anlamlandırılmıştır. Sözcük, DTS 125’te, **BUQARSĪ** maddesinde “*soha(=kara saban)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 319’da gördüğümüz **bokursı** maddesinde sözcüğe “*wooden plough(=ağaç pulluk)*” anlamı verilmiştir. Van Windekens’a dayanarak sözcüğün Toharcada “sivri kazık” anlamına gelen *pyākūš* sözcüğünden gelmiş olabileceği belirtilerek bu biçimi alış seyri şaşkınlıkla karşılanır. Yapıtta ayrıca sözcüğün DLT’de “*ploughshare(=saban demiri)*” anlamında kullanıldığı da belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

IB[1](25); DLT[1](BA; III,242-14)

çigen [1] “yular”

KB(6110) “*ķara tapsa begler bediyür ħopar*

üzengü bar erse çigen berk ħapar”

DTS 145’teki **ĀIGĀN** sözcüğüne verilen karşılık, “*uzda, nedouzdok(=dizgin, yular)*” biçimindedir. EDPT 415’te çigen okuyuşunun hatalı olduğu, sözcüğün çiggen biçiminde okunması gerektiği belirtilmiş ve okuyucu üzenü: maddesine gönderilmiştir. Burada (EDPT, 288) sözcüğün **çig-** fiilinin sıfat-fiil eki almış biçimi olduğu üzerinde durulur ve KB’nin el yazmasında geçen sözcüğün diğer yapıtlarda bulunmadığından söz edilir. Sözcüğün açık bir tanımı yapılmamış, KB’deki yukarıda da yer alan cümle şu biçimde çevrilmiştir: “eğer bir adamın üzenisi varsa onu düğümler ve sıkı çeker.”

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](6110)

çikten [1] “eyer örtüsü”

DLT, 219 (BA; I,435-23) “*çikten: Eğer örtüsü*”

DK 92’de çiktän sözcüğüne “*saddle-cover(=eyer örtüsü)*” anlamı verilmiştir. DTS 146’da yer alan **ĀIKTĀN** sözcüğüne verilen karşılık “*çeprak(=eyer örtüsü)*”tır. EDPT 414’te, Çinceden alıntı olan ve metinlerde bir kez geçen bu sözcüğün bu anlamıyla kimi ağızlarda bulunduğu vurgulanmış, sözcüğün “*saddle cover(=eyer örtüsü)*” karşılığı kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,435-23)

daᅇgal [1] “saman kesmiği”

DLT, 611; (BA; III,384-1) “*daᅇgal: saman kesmiği.*”

Sözcük, DK 97’de **däᅇgäl?** biçiminde ele alınmış ve “*node or knob(=düğüm ya da top)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 158’de yer alan **DAᅇAL** sözcüğüne “*soçlenenie kamiş(=kamiş parçası)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 520’deki **deᅇge:l** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilir. Sözcüğün dört ünsüz barındıran sözcükler arasında yer aldığı vurgulanarak **-ᅇ**-den sonra ayrıca bir kâf harfinin olması gerektiği söylenir. İnan kaynaklı olabileceği söylenen sözcük için “*a kunckle; a knot in a (corn) stalk(=mısır saplarından yapılan düğüm*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,384-1)

ederlik [1] “eyerin altına konan ağaç parçası”

DLT, 87; (BA; I,151-16) “*edherlik: Üzerine eğer konulan ağaç(...)*”

DK 19’da **ädär** maddesi altına verilen **ädärlik** sözcüğü için karşılık verilmemiştir. DTS 164’teki **EᅆÄRLİK** maddesinde sözcüğün “*derevyannaya podkladka pod sedlo(=eyerin altına astar olarak geçirilen ağaç)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. EDPT 70’te gördüğümüz **ederlik** maddesinde sözcüğün **eder** sözcüğünden türediği ve “*saddle-tree(=eyer ağacı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de “*üzerine eyer konulan ağaç parçası*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,151-16)

edrim [1] “eyerin altına iki yana konan keçe, teyelti”

DLT, 66; (I,107-5) “*ağırım: Eğerin altına iki yana konan keçe, teyelti*”

DK 19’daki **eder** sözcüğü altında yer alan sözcük için “*saddle-pad(=eyer dolgusu)*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, DTS’de bulunmazken, EDPT 66’da yer alan sözcüğün **eder** sözcüğünden türediği ve “*saddle-pad(=eyer dolgusu)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

SDD'de ve DS'de sözcük *eyrim* şeklinde yer almış, SDD 2, 566'da "at eyerinin altına konulan keçe, teyelti" biçiminde tanımlanırken DS V 1827'de "at eyerinin altına konulan keçe" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; I,507-5)

ekim [1] "bir ekimlik yer" *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 360)*

ekin [1] "ekilen yer, tarla" *bk. Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları (s. 361)*

kağdağ [1] "kanal" *bk. Şehircilik ile İlgili Nesne Adları (s. 226)*

kesgük [1] "köpek tasmaı"

DLT, 410; (BA; II,289-16) "kesgük: Halka, köpeğın boynuna geçirilen halka, tasma."

DK 103'te **käs**-(cut=*kesmek*) fiili altında yer alan **käsgük** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık "iron dog collar(=*demirden köpek tasmaı*)"dır. DTS 302'de sözcüğe "oşeynik(=*tasma*)"karşılığı verilmiştir. EDPT 750'de yalnızca DLT'de saptanan sözcüğün "a cutting object(*kesici nesne*)" anlamına taşıdığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün "a dog-collar(=*köpek tasmaı*)" için de kullanıldığı söylenmiş, bu adın, tasmanın çivilerle donatılması nedeniyle verilmiş olabileceği açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](II,289-16)

ketmen[1] "kazma"

DLT, 223; (BA;I,444-23) "ketmen: Yeri kazmak için kullanılan aytıt."

DK 104'te **ketmân** biçiminde yer alan sözcük için "spade(=*bahçırvan beli*)" karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 304'te **KETMÂN** maddesinde "ketmen'(=???)" biçiminde anlamlandırılmıştır. EDPT 704'te **ketme:n(g-) b** maddesinde sözcüğün **1 ket**-(to notch=*çentik atmak*) fiilinden geldiği ve "a mattock(=*kazma*)" karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün yaşadığı küçük ses değişiklikleriyle kimi günümüz dillerinde yaşadığı da yapıtta söylenenlerdendir. Sözcüğün DLT'de "yeri kazmakta kullanılan kazma" biçiminde tanımlandığı açıklanmıştır. Bu nesne adının Osmanlıcada

gedmen biçiminde kullanılmıştır. Ş.Sami sözcüğü “*külingülü kazma*” biçiminde tanımlamıştır(Şemsettin Sami, 1989; 1102).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,444-23)

köva(II) [1] “gemlerin üzerinde bulunan ve burna doğru uzanan kayış”

DLT, 549; (BA; III,237-22) “*kova: Türklerin kullandıkları gemde atların burnuna doğru dikilen kayış.*”

DK 144’te sözcük için “*spout (on bridle)(=gem ucu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 461’de yer alan **QOVA II** sözcüğü yapıtta, “*gemlerin üzerinde burna doğru dikilen kayış*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 581’de bulunan **1 kowa** maddesinde okunuşu sorunlu olarak görülen sözcüğün bir kez saptandığı bildirilir. Sözcüğün Arapça al-*şanbūr* biçiminde kaydedildiği ancak, bu sözcüğün sıradan Arapça sözlüklerde bulunmadığı söylenerek anlamın çok açık olmadığı vurgulanır. Sözcüğün, B. Atalay yayınında *Türk gemlerinde atların burnuna doğru dikilen kayış*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,237-22)

kögen [1] “süt sağılacağı zaman hayvanların ayaklarına geçirilen ilmikli köstek”

DLT, 209; (BA; I,415-5) “*kögen: İlmikli köstek. Süt sağılacağı zaman hayvanların ayağına vurulur.*”

DK 107’de yer alan sözcük için yapıtta, “*noose(=ilmik, bağ)*” karşılığı verilmiştir. DTS 312’deki **KÖGÂN** maddesinde, sözcük, “*hayavnların ayağına vurulan köstek*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 712’de, sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu, kimi günümüz lehçelerinde ilk ünlü –ö- iken kiminde de –ü- olarak görüldüğü dile getirilir. Yapıtta, sözcüğün **kü-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de, “*buzacağı, tay ve inek gibi hayvanları kontrol için, inekleri sağarken ayaklarına vurulan köstek*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,415-5)

köpçük [1] “eyer yastığı”

DLT, 240; (BA; I,478-14) “*köpçük: Eğerin ön ve arka yastıkları.*”

DK 110’da yer alan **köp** sözcüğü kök(girth(saddle)=eyer kuşağı) ile ilişkili kabul edilmiştir. Yapıtta, köpçük için “*saddle-cushion(=eyer yastığı)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de oğuzca kaydıyla yer aldığı belirtilmiştir. DTS 317’deki **KÖPÇÜK** maddesinde, sözcüğün “*eyerin önüne ve arkasına konulan yastıklar*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 688’de, “*under-saddle horde-cloth(=atlara giydirilen eyer altlığı)*” anlamındaki sözcüğün alıntı olabileceği söylenir. Yapıtta ayrıca, DLT’de, sözcüğün Oğuzca olduğunun söylendiği dile getirilir.

SDD 2, 101’da yer alan ve Çanakkale’den derlendiği belirtilen **küpcok** sözcüğüne, yapıtta “*eğer yastığı*” karşılığı verilmiştir. DS VIII, 304’daki **küpcük** de Çanakkale’den derlenmiş, “*eyer yastığı*” anlamında kullanılan bir sözcüktür. Aynı yapıtın 2960. sayfasında gördüğümüz **köpçek(III)** için yapıtta, “*eğerin içi yün dolu yumuşak yeri*” karşılığı verilmiştir. Aynı sayfada bulunan **köpçük** için verilen karşılık ise “*minder*”dir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,478-14)

kösrük [1] “*atın ön ayaklarına vurulan köstek*”

DLT, 241; (BA; I,479-3) “*kösrük: Köstek. ‘kösrük tuşag: atın ön ayaklarına vurulan tuşak veya köstek.*”

DK 111’de ***kös-?** Fiili altındaki **kösür-(shackle=pranga takmak)** fiili altında yer **kösrük** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *şikal* olduğu açıklanmıştır. DTS 319’daki **KÖŞRÜK** maddesinde, **köşrük tuşay** yapısı için “*putı(=bukağı, köstek)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 751’de, sözcüğün **kösür-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada eş anlamlısı olan köstek sözcüğü ile bağlantılı olabileceği dile getirilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün DLT’de “*atların ayağına vurulan köstek*” biçiminde tanımlandığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,479-3)

kuğurgun [1] “*kuskun*”

DLT, 13; (I,518-18) “*kuskun: Kuskun, eğerin kuskunu.*”

DK 146’da ***qudur-(tail etc.=kuyruk vb.)** maddesi altında quduzyün(←quduryün) biçiminde yer alan sözcük için, yapıtta “*crupper(saddle)(=eyer*

kuskunu)” karşılığı verilmiştir. DTS 464’teki **QUḌURyUN** maddesinde, sözcüğün “*podhvostnik, pahva(=kuskun)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 606’da, sözcüğün, geçişsiz ***kudur-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*the crupper of a saddle(=eyer kuskunu)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, günümüzdeki kuskun ile aynı sözcük müdür? Yapısal açıdan DK’de gördüğümüz kuduzgun biçimi, kuduzgun> kuyuzgun>küzgun>kuskun biçiminde bir gelişme yaşamış olabilir mi? SDD 2, 998’de gördüğümüz **kuskun** sözcüğü, “1.âdet bezi, 2.zeybek şalvarını arkadan kuşağa bağlayan kısım” biçiminde tanımlanırken DS VIII, 3013’te yer alan **kuskun** sözcüğünün, “1.şalvarın arkasında bulunan ve kuşağa bağlanan ip, 2.don parçası, 3.bebek bezi, 4.kadınların âdet bezi” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 1419 vd’de, “*hayvanın kuyruğu altından geçirilerek eyere bağlanan kayış*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, ağızlarda anlam genişlemesi yaşayarak işlev açısından benzer nesnelere ad olduğunu görüyoruz.

DLT[2](I,17-6; I,518-18)

ķondıġu [1] “harman düveni”

DLT, 246; (BA; I,491-15) **ķundıġu** “*ķundıġu: Düġen,döġen, harman döġeni.*”

DK 142’de **ķondi-**(*polish with a polish-stone=cilâ taşı ile cilâlamak*) fiili altında yer alan sözcüġe İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, sözcüġe DLT’de verilen Arapça karşılığın *midwas* olduġu belirtilir. DTS 466’da, sözcüğün “*cilalamakta kullanılan araç*” anlamında olduġu belirtilmiştir. EDPT 636’da, bir kez saptanan sözcüğün **ķondi-** fiilinden türediġi ve “*whetstone(=bileġi taşı)*” anlamında kullanıldıġı belirtilmiştir. Aktardığımız karşılıklardan da anlaşılıyor ki, B. Atalay yayınında sözcük için verilen karşılıkla, diġerleri birbirini tutmamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **ķundıġu**; I,491-15)

ķöben [1] “deve havudunun altına konulan çul vb. nesne”

DLT, 203; (BA; I,404-16) **ķüben** “*ķüben: Deve hamudunun altına konulan çul, gölüġe gerekli olan çul ve çula benzer şeyler. Oġuzca.*”

DK 110’da **ķök** (*girth(saddle)=eyer kuşaġı*) ile bağlantılı olduġu düşünölen köp maddesi altında yer alan **ķöpân** sözcüġü için, yapıtta “*camel-blanket, pack-sadde cloth(=deve havudu bezi)*” karşılıġı verilmiştir. DTS 322’de yer alan **KÜBÂN**

maddesinde, sözcüğün “*deve havudunun altına konan çul*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 689’da gördüğümüz **köben(?köpen)** maddesinde sözcüğün alıntı olma olasılığından söz edilir. DLT’de Oğuzca olduğu bildirilen sözcüğün yakın anlamdaki köpçük ile karşılaştırılması istenir. Yapıtta, sözcük için “*develerin eyer minderi ya da hayvanların yük hayvanları için kullanılan küçük ekipman*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](**küben**; I,404-16)

küveç [1] “küçük yular”

DLT, 516; (BA; III,163-11) **küvüç** “*küvüç: küvüç yügün: küçük yular, çilbir.*”

DK 115’te, sözcüğün “*Nayzakī(bridle)(=yular)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 331’de bulunan **KÜVÜÇ** maddesinde, **küvüç yügün** yapısı için “*malen’kiy nedouzdok(=küçük yular)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 687 vd’deki **küveç** maddesinde, sözcüğün, Brockelmann’ın dediğinin aksine, Osmanlıcada ve Azerîcede yaşayan “*topraktan yapılmış pişirme kabı*” anlamındaki güveç ile aynı olmadığı, bu iki anlamın birbirine uymadığı belirtilmiştir. **Küveç yügün** yapısı için “*a curb bit(?) (=yular)*” karşılığının verildiği yapıtta, sözcüğün alıntı olabileceği belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](**küvüç**; III,163-11)

küvük [1] “saman (Oğuzca)”

DLT, 517; (BA; III,165-6) “*küvük: Saman. Oğuzca.*”

DK 116’da, DLT’de oğuzca olarak kaydedildiği bildirilen **küvük** sözcüğü için “*straw(=saman)*” karşılığı verilmiştir. DTS 331’deki **KÜVÜK I** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*soloma(=saman)*”dır. EDPT 689’da bulunan **2 küvük(?küvük)** maddesinde, sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu belirtilmiştir. DLT’de ilk ünlünün –e- biçiminde kaydedildiği, ancak sonrasındaki **küvük** sözcüğü dolayısıyla –e- ya da –ê- yazımının bir hata olduğu, sözcüğün ilk ünlüsünün –ü- olması gerektiği belirtilir. Sözcük için yapıtta, “*straw(= saman)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 2, 891’de yer alan **kevik** sözcüğü için yapıtta verilen 6. Anlam “*iri saman*”dır. DS VIII, 2776’da karşımıza çıkan **kevik(II)** sözcüğü de “*kalburda kalan iri saman ve başak taneleri*” anlamındadır. Sözcük, ölçünlü dilde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,165-6)

tartıĝ [1] “eyer kayışı”

DLT, 232; (BA; I,462-11) “*tartıĝ: Yüĝ ipi, denk sargısı.*”

DK 180’de, **tart-** (*tartmak, germek...*) fiili altında yer alan sözcük için “*girth (saddle)(=eyer kuşaaĝı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 539’da, sözcüğün “*sargı kayışı, ip*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 535’teki **tartıĝ (?d-)** maddesinde **tar-** fiilinden türediğı bildirilen sözcüğün, “*a gift(=bir tür kayış)*” için kullanıldığı söylenmiştir.

SDD 3, 1318’de bulunan **tartı** sözcüğü, “*1.kayıklarda yelkeni aşıağı yukarı indiren ip, 2.ip, 3.harmandaki yıĝınları çekmek ve dağıtmakta kullanılan, ucu kendiliğinden çengelli uzun sırık(...)*” biçiminde tanımlanırken SDD 1, 405’te **dartı** sözcüğünün “*1.ip, urgan(...)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DS X, 3835’te bulunan **tartı(I)**, “*1.harmandaki yıĝınları çekmeye ve dağıtmaya yarayan, ucu çengelli, uzun sırık, sürülmüş tarlayı düzeltmeye yarayan tahta sürgü, 3.çekül*”; **tartı(II)**, “*kayıklarda yelkeni aşıağı yukarı indirip çıkaran ip*” biçiminde tanımlanmıştır.” DS IV, 1373’te yer alan **dartı(II)** sözcüğünün “*1.harmanda sapları indirmeye, yaymaya yarayan ucu çatallı uzun aĝaç, dirgen, 2.hasır dokunan tezgâhta otları sıkıştırırmaya yarayan aĝaç*” anlamında kullanıldığı belirtilirken, aynı sayfadaki **dartı(IV)** için “*ip, urgan*” anlamı verilmiştir. TS 2, 2141’de yer alan sözcük için verilen 5. anlam “*den.yelkenleri indirip kaldırmaya yarayan ip*”tir. Sözcük, geçmişten günümüze anlam genişlemesi yaşayarak ulaşmıştır.

U[1](II,40-17); DLT[1](I,462-11)

terlik [1] “teri çekmek için eyerin altına konulan keçe”

M(105-4) “... etüzlüĝler amarıları... (b)içek yim//? yançuk kor osuĝluĝ etüzlüĝler (a)marıları artçu bibat... –um terlik etüzlüĝler amarı(ları) ... oĝ osu(ĝ)luĝ etüz(lüĝler)...(...)”

DLT, 240; (BA; I,476-22) “*terlik: Teri çekmek için eĝerin veya palanın altına konulan keçe.*”

DK 186’da **târ** (*wages; sweat= ücret; ter*) maddesi altında yer alan sözcük için “*saddle-felt(=eyer keçesi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 555’teki **TERLIK** maddesinde sözcük için verilen karşılık, “*potnik(=terlik)*”tir. EDPT 546’daki sözcüğün **ter** adından türediğı ve “*teri çekmek için kullanılan herhangi bir nesne*” anlamında kullanıldığı

belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de “*saddle-felt(=eyer keçesi)*” anlamındayken daha sonra Osmanlıcada “*teri çekmesi için hafif ayakkabı*” anlamından “*terlik*” anlamını kazandığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD 3, 1346’da “*1.beyaz patiskadan yapılan veya yünden örülen takke, arakçın, 2.manto, ferace, yeldirme, 3.çocuk başlığı, 4.entari, 5.sıcak ve soğuktan korunmak için kullanılan örtü, başlık, (...)*” biçiminde tanımlanmıştır. DS X, 3893’teki **terlik(I)** maddesinde, sözcüğün, “*1.beyaz patiskadan dikilen ya da yünden örülen takke, başlık, 2.yün çorap, 3.manto, 4.yeldirme*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 2199’da da “*1.genellikle ev içinde giyilen hafif ve türlü biçimlerde ayakkabı, 2.hlk. beyaz patiskadan dikilen veya yünden örülen takke, başlık*” biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](105-4); DLT[1](I,476-22)

sıp akur [1] “yem torbası”

DLT, 244; (BA; I,487-4) “*sıpakur: Hayvan torbası. Aslı ‘sıp akurı’dır, ‘iki aylık tayın yem yediği yer’ demektir.*”

DK 163’te, **sip** (*two-year-old colt=iki yaşında tay*) maddesi altında **sipāqur< sip aquri** biçiminde yer alan sözcüğe “*nosebag(=yem torbası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 594’te gördüğümüz **SİPAQUR** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*torba dlya loşadi(=at için torba)*”dir. EDPT 787’deki **sıpa:kur** maddesinde, yalnızca DLT’de saptanan sözcüğün başlangıçtaki halinin **sıp aku:rı** olduğu belirtilmiştir. Kaşgarlı Mahmut’un etimoloji denemesinin olabileceği ancak, Farsçadan alınan *akur* sözcüğünün orta dönemlerde “*manger(=yemlik)*” değil; “*a stable or stall(=ahır ya da hara)*” anlamında kullanıldığı, dolayısıyla sözcüğün başka bir alıntı olduğu ya da etimolojinin yanlış olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*nose- bag(=yem torbası)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](BA; I,487-4; **sıp akurı** I,487-4)

utgun [1] “eyer kayışı”

DLT, 66; (BA; I,107-25) **otgun** “*otgun: Eğerin solunda kolanın halkası geçirilir, dile bağlanır enli bir kayış.*”

Sözcük için DK 56'da, "*type of saddle strap(=bie eyer kayışı türü)*" karşılığı verilmiştir. DTS 373'te, sözcüğün, "*eyerin sol kolan halkasına takılan enli bir kayış*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 47'de okunuşu konusunda temkinli olunan sözcüğün yapıtlarda bir kez saptandığı ve "*eyerin sol kolanının halkasına geçirilip dile bağlanan enli kayış*" karşılığında kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; otgun; I,107-25)

sarmak [1] "eşek eyeri örtüsü"

DLT, 237; (BA; I,471-15) sırmak "*sırmak: Eşek palanındaki teyelti.*"

Sözcük için DK 164'te, "*pack-saddle cloth(=eyer örtüsü)*" karşılığı verilmiştir. DTS 505'te bulunan **SİRMAQ** maddesinde, sözcüğün "*sedlo dlya ezdi na osle(=eşekler için eyer örtüsü)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 852'de bulunan **sarma:k** maddesinde, bir kez saptandığı bildirilen sözcük için *a donkey's pack-saddle(=eşek eyeri)*" karşılığı verilmiş, sözcüğün "*bir nesnenin etrafını sarmak*" anlamındaki ***sarma:-** fiilinden türediği bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; sırmak; I,475-15)

tegirmek [1] "deve üzerinde insan ve yük taşımakta kullanılan sepet vb."

DLT, 253; (BA; I,506-28) "*Deve üzerine iki taraflı olarak içerisine binilen sepetle sepete benzer nesne. Oğuzlar buna 'ügürmek' derler.*"

DK 184'te ***tegir-** (*go around=sarmak, çevirmek*) fiili altında **tegirmäk** ~**ügürmäk** biçiminde yer alan sözcük için "*camel-litter(=deve üzerindeki tahtirevan)*" karşılığı verilmiştir. Yapıtta, ügürmäk biçiminin DLT'de Oğuzca kaydıyla yer aldığı bildirilmiştir. DTS 548'de bulunan **TEGIRMÄK** maddesinde, sözcüğün "*develerin üzerine yerleştirilen yük taşımak için kullanılan sepet*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 486'da, bir kez saptandığı söylenen sözcüğün bu yazılışla, ***tegir-** fiilinden gelmiş olması gerektiği, ancak anlam bağlantısının zayıf olduğu bildirilmiş, **tegür-** fiilinin sözcüğe anlamca daha yakın olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için "*a camel litter(=deve üzerindeki tahtirevan)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,506-28)

tèrgü [1] “eyer kayışı”¹⁷

DLT, 216; (BA; I,428-24)

DK 186’da tēr- (*gather=toplamak, dermek*) fiili altında yer alan tergü sözcüğü için yapıtta “*saddle straps(=eyer kayışı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 554’te gördüğümüz **TERGÜ** maddesinde, sözcüğün, “*1.sofra üzerindeki yemekler; 2.sıra, saf*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu, B. Atalay yayını temel alınarak yapılmış bir tanım olmalıdır. EDPT 544’te, **tè:r-** filinden türediği belirtilen sözcük için “*saddle straps(=eyer kayışı)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün Osmanlıcada **tergi**, Anadolu Ağzlarında **dergi** biçiminde ve “*tırmık*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Doerfer kaynak gösterilerek sözcüğün Farsçaya ve diğer kimi dillere verildiği bildirilir. TES 404’te, “*eyer kayışı, eyer bağı*” biçiminde tanımlanan sözcüğün Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığı, ağzlarda, “*eyerin arka bölümü*” ve yerel ağzlarda “*at vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük*” anlamlarını kapsadığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmezken Škaljić’in Türkçe **deri<teri**’den geldiği, Sikirić’in Farsça *tırkaş*’tan geldiği yolundaki düşüncelerinin yanlış olduğu söylenir.

Terki sözcüğü, SDD 3, 1345’te, “*atın arka tarafı*” biçiminde tanımlanırken, DS X, 3891 vd’deki **terki** sözcüğünün, “*1.atın arkası, 2.at vb. hayvanlara yüklenen eşya, yük*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. Yapıtın 3892. sayfasındaki **terki bağı** için “*terki heybesini bağlayacak şerit ya da ip*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 2198’de, “*1.eyerin arka bölümü, 2.binek hayvanının sağırsı*” biçiminde tanımlanmıştır. Günümüzde, sözcüğün temel anlama bağlı kalınarak farklı anlamlar kazandığını görüyoruz.

DLT[1](I,428-24)

tevren [1] “şalvar uçkuru, sapan kolu vb. yapmak için örülmüş iplikler”

DLT, 219; (BA; I,436-16) **tawran** “*tawran: Şalvar uçkuru, sapan kolu yapmak için bir araya getirilerek örülmüş olan iplikler.*”

DK 187’de, ***tāw-/taw-** (*dönmek, örmek, taşımak*) fiili altında yer alan **tāwrān** sözcüğü için “*twisted threads(=örülmüş iplikler)*” karşılığı verilmiştir. DTS 542’de, **TAVRAN** biçiminde gördüğümüz sözcüğün, “*şnup, verevka(=sicim, ip)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 443’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **tevir-**

¹⁷ Sözcük, B. Atalay yayınında “tergi” ile eş değer görülmüş ve “sofra üzerindeki çeşitli yemek; sıra, dizi” biçiminde çevrilmiştir.

fiilinden türediği, sözcüğün ikinci ünlüsünün alışılanın dışında, uzun olduğu bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için, “*kuşak ya da sapan kordonu yapılmak üzere örülüp toplanmış iplikler*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](tawran; I,436-16)

tış [1] “saban demiri”

DLT, 497; (BA; III,125-21) “*tış: Sapan demiri.*”

DK 191’de yer alan **tış** için, “*tooth; ploughshare(=diş; saban demiri)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 569’da bulunan **TİŞ** sözcüğünün, “*jelezka dlya praşçi(=sapan demiri)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 557’deki **1 tı:ş** maddesinde “*tooth(=diş)*” anlamındaki sözcüğün ünlüsünün uzun olduğu, Karahanlı Türkçesinde ve sonrasında *-i-* olarak görüldüğü, ancak değişim tarihinin ne zaman olduğunun bilinmediği açıklanmıştır. Sözcüğün, DLT’de aynı zamanda “*plough share(=saban demiri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, günümüze **diş** biçiminde ulaşmıştır. SDD 1, 447’de yer alan diş sözcüğü için verilen 2. anlam nesneyle ilgilidir: “*kağının okuna takılarak mazıyı arasına alan kazıklardan her biri.*” DS IV, 1520’deki **diş(V)** sözcüğü de, “*kağının okuna takılan ve mazının dönmesini sağlayan kazıklardan her biri*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 601 vd’de yer alan **diş** sözcüğü için verilen 2. anlam, “*çark, testere, tarak gibi çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri*”dir.

DLT[1](III,125-21)

üçürgü [1] “eyer yastığı”

IB(50) **üçürgü** “*tıg (a)t kudruukın tügün tig(ä)t,y(a)z(i)g kodı y(a)dr(a)t. Tookuz k(a)t üç(ü)rgü topuulg(i)nça t(ä)ritzün tir. (a)nça bilinl(ä)r: y(a)b<l>(a)k ol.*”

DTS 622’deki **ÜÇÜRGÜ** maddesinde, sözcük için, “*eyer astarı, eyer terliği*” karşılığı verilmiştir. EDPT 31’de **öçürgü**: biçiminde ele alınan sözcük için, “*an extinguisher(=yangın söndürme âleti)*” anlamında olduğu ancak, “*horse blanket, shabrack(=eyer yastığı)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

IB[1](üçürgü; 50)

ügürmek [1] “deve üzerinde insan ve yük taşımakta kullanılan sepet vb.”

DLT, 253; (BA; I,507-3) “*tegirmek: Deve üzerine iki taraflı atılarak içerisine binilen sepetle sepete benzer nesne. Oğuzlar buna ‘ügürmek’ derler.*”

DK 58’deki **ügürmək** maddesi **tegirmäk** sözcüğüne gönderilmiş, DK 184’te ***tegir-** (*go around=sarmak, çevirmek*) fiili altında **tegirmäk ~ügürmək** biçiminde yer alan sözcük için “*camel-litter(=deve üzerindeki tahtirevan)*” karşılığı verilmiştir. DTS 623’te, sözcüğün “*develerin sırtına yerleştirilen yük taşımakta kullanılan sepet*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 115’teki **ügrümük** maddesinde, DLT’de **ügürmek** biçiminde geçtiği bildirilen sözcüğün, “*sallanan nesne*” anlamına geldiği ve **ügr-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Maddenin devamında, DLT’de, sözcüğü, Oğuzlar’ın “*a camel litter(=deve üzerindeki tahtirevan)*” anlamında kullandığının söylendiği anlatılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,507-3)

üzengi [1] “üzengi”

KB(6110) “*ğara tapsa begler bedüyür kıpar*

üzengü bar erse çigen berk kıpar”

DTS 630’da yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık, “*stremya(=üzengi)*”dır. EDPT 289’da bulunan **üzenü (or üzenğü:?)** maddesinde, sözcüğün ilk biçimini hangisi olduğunun kesin olmadığı, ancak **üzenü** biçiminin daha yakın olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için, “*stirrup(=üzengi)*” karşılığı verilmiştir. TES 430’da, “*1.üzengi; 2.dokuma tezgâhının basarığı*” biçiminde tanımlanan sözcüğün, yerel ağızlarda “*merdiven*” anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, Türkçe bir türev olduğunun görüldüğü bildirilmiş, Pelliot’un *üze* adıyla ilişkilendirdiğinden söz edilmiştir. Maddenin devamında, Laufer’in, Çinliler’in *üzengi*yi Türklerden aldığı, Avrupada *üzengin*in yayılmasında Avarların etkisi vurgulanmış, sözcüğün bütün komşu dillere geçtiği söylenmiştir.

Üzenği sözcüğü, SDD’de yer almazken, DS XI, 4084’te, “*ayak altı çukuru*” biçiminde tanımlanmıştır. Ölçünlü dilde de yaşayan sözcük, TS 2, 2322’de, “*eyerin iki yanında asılı bulunan ve hayvana binildiğinde ayakların basılmasına yarayan, altı düz demir halka*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[1](6110)

yapı [1] “eyerin üstüne ve altına konulan keçe”

DLT, 454; (BA; III,24-8) **yabı** “yabı: Eğerin üstüne ve altına konan keçe, eğer yastığı. Çiğilce.”

DK 213'te **yap-** (*kapı kapatmak, kuşa ağ atmak, duvar örmek*) fiili altında yer verilen yapı sözcüğü için, “*saddle-cushion(=eyer minderi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 222'deki **YABİ** maddesinde sözcüğün, “*eyerin üstüne ve altına koyulan eyer keçesi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 872'deki yapı maddesi **yapığ** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 873. sayfasında yer alan ve **yap-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “**horse-blanket(=eyer battaniyesi)**” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yer almamaktadır.

DLT[1] (BA; **yabı**; III,24-8)

yelü [1] “tayları bağlamakta kullanılan ip, örk”

DLT, 455; (BA; III,26-10) **yalu** “yalu: Tayları bağlamak için kullanılan ip, örk(...)”

DK 222'de sözcük için “*tether (for colts)(=tayları bağlamakta kullanılan ip)*” karşılığı verilmiştir. DTS 230'da da sözcüğün, “*tauylatı bağlamak için kullanılan ip*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir. EDPT 919'da sözcüğün, **1 yel-** fiilinden türemiş olabileceği ancak, anlam bağlantısının belirgin olmadığı bildirilmiştir. Yapıtta, bir kez saptandığı söylenen sözcüğün, “*tayları bağlamakta kullanılan ip*” ve “*süt sağarken ya da çayırda hayvanların bağlandığı ucu halkalı bağ*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; **yalu**; III,26-10)

yanlık [1] “çoban çantası”

DLT, 463; (BA; III,45-8) “yanlık: Çoban çantası.”

Sözcük için, DK 212'de, **yān** (*kalça kemiği, kalça kemiğinin ucu*) maddesi altında “*shepherd's bag(=çoban çantası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 232'de bulunan sözcük içi verilen karşılık, “*suma pastuha(=çoban torbası)*”dır. EDPT 950'de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **yan** adından türediği ve yançuk ile eş anlamlı olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*a shepherd's bag(=çoban çantası)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, DS XI, 4171'de, "2.keçi, koyun postundan yapılmış, çiftçilerin yoğurt ya da ayran taşıdıkları çanta, 3.günlük yoğurdu saklama, suyunu süzdürmek için kullanılan, işlenmiş koyun, keçi derisinden yapılmış tulum" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,45-8)

yonak [1] "eyer altına konulan kaba kumaş"

DLT, 456; (BA; III,29-15) "*yonak: Eşek, öküz ve benzerleri gibi hayvanların semerleri altına konulan şey, çul, çuval parçası.*"

DK 230'da bulunan **yonāq** maddesinde, sözcüğün, "*eyerin altına yerleştirilen herhangi bir nesne*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 272'de gördüğümüz sözcük, "*eşek eyerinin altına konulan kaba kumaş*" biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 949'da, **yon-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, anlamca "*kesilmiş*" bağlantısıyla bu fiile yakın olduğu bildirilir. Sözcük için yapıtta verilen karşılık, "saddle-pad(=eyer yastığı)"dır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,29-15)

1.19. TAŞIMA ARAÇLARI

Taşımacılığa ilişkin 7 sözcük, 41 kez kullanılmıştır. Sözü nü ettiğimiz bu yedi nesne adından dördü günümüzde yaşamaktadır. Yapıtlarda kayguk biçiminde saptadığımız, günümüzde kayık biçimini alan deniz aracının, Fransızcada ve denizci toplum dili olarak bilinen İtalyancada Türkçe bir alıntı olarak yaşaması ilginçtir.

kemi [20] "gemi"

AY(613/21) "*.. anı için m(e)n bökünki künte bo et'özimin yunglap mungadınçig ulug sansarlıg taluy ögüz içinte tar kemi bolayın..*"

KP(XXXV-7) "*.. ötrü kadaşı ayığ ögli teginig ötlöp kemi tutuzup yantru ıdtı..*"

M(31-35) **kimi** "*- ülüg torlar altunluğ kangrağı(lar) bolur.. tört erdnin itmiş...- lar kimiler bolur..*"

KB(3386) **kime** "*kime mindi saqın kişi alğuçı*

tengiz utra kirdi kime mingüçi"

DLT, 548-9; (BA; III,235-3) "*kemi: Gemi. Oğuzca ve Kıpçakça.*"

DK 101'deki **kämi~ kemi** maddesinde DLT'de *kämi* biçiminin Oğuzcada ve Kıpçakçada kullanıldığı söylenmiştir. Yapıtta sözcük için "*boat(=gemi)*" karşılığı verilmiştir. DTS 297'de yer alan **KEMI** sözcüğünün "*lodka, sudno(=kayık, gemi)*" anlamında kullanıldığı söylenmiştir. EDPT 721'de bulunan **kemi:(g-)** maddesinde sözcük için "*ship, or boat(=vapur ya da gemi)*" karşılığı verilmiştir. Sözcüğün pek çok günümüz Türk dilinde *kemi, gemi* biçiminde yaşamasının, sözcüğün ilk ünlüsünün *-e-* olduğunun kanıtı olduğu, ancak bu sesin Karahanlı Türkçesinde ve zaman zaman Uygurca döneminde kesinlikle *-ê-* biçiminde olduğu açıklanmıştır. Sözcük TES 153'te, "*su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine*" biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün kimi Türk dillerindeki durumlarından söz edilmiş, Türkçeden Balkan dillerine geçtiği söylenmiştir. Maddenin devamında Orta Türkçede *kemi* biçiminde geçtiğinden söz edilmiştir.

SDD 2, 609'da yer alan **gemi** sözcüğü "*üzerine binilerek su üstünde gezilen buz parçası*" biçiminde tanımlanmıştır. Bu, sözcüğün nesneyle olan işlev benzerliği dolayısıyla kazandığı anlam olmalıdır. DS VI, 1986'daki **gemi(I)** sözcüğü de "*1.sal. 2.kayık. 3.üzerine binilerek su üstünde gezilen buz parçası*" anlamlarını taşımaktadır. TS 2,835'te bulunan *gemi* sözcüğü "*su üstünde yüzen, insan ve yük taşımaya yarayan büyük taşıt, sefine*" olarak tanımlanmıştır.

AY[1](613/21); KP[9](XVII-3; XVII-5; XVII-7; XVIII-3; XXXI-5; XXXI-6; XXXIV-2; XXXV-7; LIV-6); KB[4](**kime**; 3386[2]; 3387[2]; DLT[2](I,179-1; III,235-3); M[4](**kimi**; 18-16; 31-13; 31-35; 32-12); DLT[2](BA; **kimi**; III,235-6; III,235-11)

kaḡlı [13] "kaḡnı"

M(36-1) "... *kaḡlıda suryakant erd(ni)... vıman içinde kuḡcuı... tegriklep yortır..*"

TT(V,26-116) "*kiçig qaḡlı-ning qızyaçı boyuz baıı yoq ärsär..*"

Üİ(108b-14) "*kaḡlı ud kuḡuḡ-luḡ qaḡlıḡ atamış teg ud qaḡlı tip netegin tiptiser kaḡlı yırtinçü-deki-l(e)rke yomkı-ka bililmiş için(...)*"

DLT, 609; (BA; III,379-6) "*kaḡlı: Kaḡnı, üstüne aḡırlık yükletilen kaḡnı arabası.*"

DK 127'de yer alan *qaḡlı* sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, DLT'deki Arapça karşılık da belirtilmemiştir. DTS 419'da bulunan **QAḡLİ I** sözcüğü, "*dört tekerlekli araba*" karşılığı verilmiştir. EDPT 638'de rastladığımız sözcük için,

“wagon, carts, carriage(vagon, at arabası taşıma aracı)” karşılığı verilmiş, sözcükle tam olarak neyin anlatıldığının anlamının güç olduğu bildirilmiştir.

DS, VI, 1912’de yer alan gāni sözcüğü için “kağni” karşılığı verilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kağni biçiminde yaşamaktadır ve TS 2, 1157’de, “iki tekerlekli, tekerlekleri tek parça, dingili tekerlekle birlikte dönen öküz arabası” biçiminde tanımlanmıştır.

M[4](12-2; 35-7; 36-1; 101-10); TT[2](V,26-15; V,26-116); U[1](II,22-7);Üİ[5](108a-13; 108a-14; 108b-14[2]; 109a-10); DLT[1](III,379-6)

tar [3] “su taşıtı, sal”

M(31-13) “*taķı yime ol kidin otrasınta yarım bire king yarım bire tering tört erdnin itilm(iş) çldat atlıg yul bolur erdnilig l//... -ler erdnilig satular erdnilig ... tar kimilerin itmiş yaratmış... sekiz türlüg noş tatağlağ //-...(...)*”

DLT, 508-9; (BA; III,148-4) “*tar: Kelek(Irmaklarda kullanılan kelek). Bu, tulumların başları bağlanarak şişirilir. Sonra birbirine bağlanır. Suyun üzerinde dam gibi bir şey yapılır. Üzerine oturularak böylelikle su geçilir. Bu, kamıştan ve ağaç dallarından dahi yapılır. Yabaku ve Tatar dillerince.*”

DK 178’de sözcük için “raft(=sal)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 536’daki TAR II maddesinde, “*deri tulumlar şişirilerek ya da ağaç ve kamışla yapılan sal*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 528’deki **ta:r** maddesinde “*deri tulumlar şişirilerek yapılan sal*” biçiminde tanımlanan sözcüğün *sal* ile eş anlamlı olduğu ancak, salın yapımında kerestelerin, tarın yapımında tulumların kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmezken, DLT’de Yabaku ve Tatarlarca kullanılan bir sözcük olduğunun söylendiği belirtilmiştir.

SDD 3, 1314’te bulunan **tar** sözcüğü için verilen 4. anlam, “*ağaçları birbirine bağlayarak yapılan sal*”dır. Yapıtta, sözcüğün derlendiği yer “Ceyhan, Seyhan [Aşiret]” olarak bildirilmiştir. Sözcük için DS X, 3830’da da “*sal*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Adana’daki Şükriye Aşireti’nden derlendiği bildirilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

M[1](31-13); DLT[2](III,148-4; III,157-1)

sal(I) [2] “sal, gelişi güzel yapılan ırmak ya da göl taşıtı”

ŞU(G-1) “iş[inge?] er kelti, karluk işine kelmedük tidi, [erin?] sü karluk ta[pa].
 g kem (?) kargu . di, ertiş ü[güzüğü] arkar başı tuşu anda; er kemiş altın
 [ya]nda sa[llap] keçdim,(...)”

DLT, 513; (BA; III,156-27) “sal: Sal. Keleklerden veya sazlardan yapılan sal.
 ‘tar’ da bu anlamdadır.”

DK 152’de, sözcük için “raft; lacquer(=sal; vernik)” karşılığı verilmiştir. DTS 482’de bulunan SAL I sözcüğünün “tulumlardan yapılan sal” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 824’te yer alan 1 sa:l sözcüğünün “özellikle kerestelerden yapılan sal” anlamında olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamıştır. TES 352’de, gördüğümüz sal 1 sözcüğü “birçok kalın direk ya yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz ırmak, göl veya deniz taşıtı” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün ağzılarda “arabalara sap veya ot yüklemek için yapılan kayık gibi araç” için de kullanıldığı söylenmiştir. Sözcüğün Moğolcada da sal biçiminde yaşadığı, Farsça sāl sözünün Türkçe bir alıntı olduğu, sözcüğün Macarcada da eski bir alıntı olarak yaşadığı vurgulanmıştır.

SDD 3, 1181 vd’deki sal sözcüğü “(...)3.üzüm ezmeğe yarıyan büyük tekne veya taştan oyulmuş şirahane, (...)5.hayvan, araba, saban gibi şeyleri güneş veya yağmurdan korumak için yapılan çatı, (...)9.tarladan sap taşımak için ağaç dallarından örülmüş araba çiti, (...)13.tabut” anlamlarını karşılarken DS IX, 3520 vd’de bulunan sal(II) sözcüğü “1.arabalara ot, sap vb. şeyleri yüklemek için tahtadan yapıla kayık gibi araç, 2.tarladan sap taşımak için ağaç dallarından örülmüş araba çiti, 3. hayvan, ya da saban vb. araçları yağmur ve güneşten korumak için tahtadan yapılan çatı, 4.hasta, yaralı, ölü taşınan sedye, 5.tabut” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıttaki sal(VI) sözcüğü için de “üzüm ezmeye yarayan büyük tahta ya da taştan oyulmuş tekne” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1894’te “birçok kalın direk ya yana bağlanarak yapılan, düz ve korkuluksuz deniz veya ırmak taşıtı” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük özellikle Anadolu’da pek çok farklı anlamda kullanılmaktadır. Sözcüğün temel anlamıyla olan biçim ve işlev benzerliği nedeniyle pek çok nesnenin bu adla anıldığını görüyoruz.

ŞU[1](G-1); DLT[1](III,156-27)

ķayguk [1] “kayık”

DLT(I,186-13) “Kar buz kamuğ erüşdi

Taglar suwı akışdı

Kökşin bulıt örüşdi

Kayguk bolup egrışür: Kar, buz eridi; dağların suyu aktı; göğümsü bulut belirdi, kayak gibi dolandır.”

DK 134’de bulunan **qayyuq** sözcüğü için “*small boat(=küçük gemi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 407’deki **QAJYUQ** maddesinde sözcüğe verilen karşılık “*lodka, çeln(=kayık, kano)*”dir. Yapıtın aynı sayfasında rastladığımız **QAJYİQ** maddesi de aynı biçimde tanımlanmıştır. EDPT 677’deki **kayğuk** maddesinde, sözcüğün **kay-** fiilinden türediği ve “*a small boat(küçük gemi)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Nesnenin *geminin küçüğü (ön bölümü ve belki de ayrıca arka bölümü yukarıya doğru kalkık)* olduğundan söz edilmiştir. TES 221’de sözcük “*kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün eski dönemlerden başlayarak kullanıldığı, **kay-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta sözcüğün Türk lehçelerindeki durumları gösterilmiş, pek çok komşu dile verildiği üzerinde durulmuştur. İtalyancada ve Fransızcada aynı anlama gelen sözcüklerin Türkçe *kayguk* ile bağlantılı olduğu söylenmiştir. Simor ve Barczy’nin Macarcadaki *hajó* sözcüğünün kökenine ilişkin sorunları dile getirdiğinden, Ligeti’nin Türkçe *kayguk* sözcüğüne ilişkin eski verilerin azlığı üzerinde durduğundan söz edilmiştir.

Sözcük, günümüze yaşadığı kimi ses olayları sonucunda **kayık** olarak ulaşmıştır. Kayık sözcüğü SDD’de bu anlamda yer almazken DS VIII, 2700’de bulunan **kayık(III)** sözcüğü “*kızak*” karşılığındadır. DS VI, 1945’te rastladığımız **gayık(II)** için de aynı karşılık verilmiştir. Sözcüğün bu anlamları, nesneye olan biçim benzerliği sonucu kazandığı açıktır. TS 2,1248’de bulunan **kayık** sözcüğü “*1.kürek veya yelkenle yürütülen ufak tekne(...)*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,186-13; kayık; I,100-18; III,175-16)

oluk(II) [1] “küçük kayak”

DLT, 46; (BA; I,68-1) “*oluk: Küçük kayak. Bu kelimenin aslı evvelki kelimedir.*”¹⁸”

DK 40’ta **oluq (olaq?)** maddesinde, sözcüğün **ol-** ile ilişkili olduğu söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “*gövdesi oyulmuş herhangi bir şey; yalak; küçük kayak*” karşılıkları verilmiştir. DTS 366’da bulunan **OLUQ I** maddesinde, sözcüğün “*1.oyulmuş ağaç, yalak; 2.küçük kayak*” anlamlarını kapsadığı belirtilir. EDPT 136 *vd*’de, sözcüğün ilk önce “*gövdesi oyulmuş herhangi bir nesne*” anlamındayken daha sonra, “*trough*

boat(=küçük kayık)” anlamını da kazandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır. TES 306’da, sözcük “1.üst yanı açık boru; 2.yağmur sularını damların kenarlarına toplayıp akıtan, yatay konumlu boru” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Orta Türkçede taşıdığı anlamlar verilmiş, Sözcüğün kökeninin bilinmediği belirtilmiştir. Sevortyan’ın sözcüğün Türkçe bir türev olduğunu belirttiği, Egorov’un **oy-** fiilinden türediği olasılığı üzerinde durduğu, Menges’in sözcüğün Ermeniceden alındığı yolundaki görüşü yapıtta söylenenlerdendir.

Oluk sözcüğü SDD’de bu anlamda yer almazken, DS IX 3278 vd’de bulunan **oluk(II)** sözcüğü, “1.musluk, 2.çeşme, pınar”; **oluk(III)**, “1.suyun daralarak aktığı yer, 2.ırmak, 3.çay ve dere den küçük akarsu”; **oluk(IV)**, “1.hayvanların yem yedikleri, su içtikleri taş ya da ağaçtan oyulmuş yalak, 2.içinde üzüm ezilen çam ağacından oyulmuş nesne, 3.sepicilerin içinde derileri yıkadıkları ağaç tekne” anlamlarını taşımaktadır. TS 2, 1682’de gördüğümüz **oluk** sözcüğü de “1.bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru, 2.yağmur sularını damların kenarlarına toplayıp akıtan, yatay konumlu, genellikle çinko vb. boru, 3. Bir şeyin üzerinde oyulmuş yol, 4.astr.ay yüzeyinde görülen uzun yarıklardan her biri” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, anlam genişlemesi yaşayarak günümüze ulaşmıştır.

DLT[1](I,68-1; I,67-14)

kötürgü [1] “taşıma aracı”

DLT, 245; (BA; I,490-11) “götürge, kendisiyle bir şey götürülen nesne.”

DK 111’de **kötür**-(*carry; be pregnant; lift= taşımak; hamile olmak; kaldırmak*) fiili altında yer alan sözcük için yapıtta, “*conveyance(=nakil aracı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 320’de, sözcüğün “*pod’emnik(=vinç, asansör)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Burada verilen bu karşılıkla günümüz olanaklarına sahip olmayan, ilkel bir araç kastedilmiş olmalıdır. EDPT 706’da bulunan ve bir kez saptandığı belirtilen sözcük için “*a means of transport(=taşıma aracı)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün **kötür-** fiilinden türediği bildirilmiştir.

Bu nesne adı, SDD’de ve DS’de **götür-** fiiline –ge eki getirilerek oluşan **götürge** biçimindedir. SDD 2, 665’teki götürge sözcüğü için verilen “2.manivela” ve “5.değirmen taşını kaldırıp indirerek öğütülecek bulgur veya buğdayın derecesini tayin için ağaçtan yapılmış bir çeşit manivela, aygıt” karşılıkları söz konusu nesneyle ilgili

¹⁸ DLT’de sözü edilen bir önceki sözcük, “uluk” sözcüğüdür. B. Atalay, yapıtında Kaşgarlı’nın asıl kastedtiği sözcüğün daha önceki “oluk” sözcüğü olduğunu düşünür.

olmalıdır. DS VI, 2166'da yer alan götürge sözcüğü, yapıtta "1.bir ucunun bağlı bulunduğu bir nokta etrafında dönen kol, kaldıraç, manivela, 2.değirmen taşını kaldırıp indirmek için kullanılan ağaçtan yapılmış bir çeşit ayar aracı, 3.öğütülecek buğdayı değirmen teknesinden taşın altına yavaş yavaş döken araç" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,490-11)

1.19. TIP İLE İLGİLİ NESNE ADLARI

Aşağıda yer verilen 24 nesne adının 267 kez kullanıldığı görülmektedir. Bu nesne adlarının çoğunluğu bir kez geçen sözcüklerdir. Bu bölümle ilgili sekiz nesne adı günümüze ulaşmıştır. Bu sekiz sözcüğün üçü yalnızca ölçünlü dilde kullanılmaktadır. İki sözcük yalnızca ağız sözlüklerinde yer alırken üçü hem ağızlarda hem de ölçünlü dilde karşımıza çıkmaktadır. Tıp ile ilgili nesne adlarının üçü Sanskrit, ikisi Arapça, ikisi Farsçadır. Bir sözcüğün Hint kaynaklı olabileceği söylenirken bir sözcüğün de İran kaynaklı olma ihtimalinden söz edilmiştir. Bu bölümdeki yedi sözcüğün Türkçe olduğu kesin olarak bildirilmiştir.

ot [137] "ilâç"

AY(236/5) "...kut kolunmaglıg küç küsün üze öz et'özüg tınl(ı)glarka yim içim ot em kılmak erür:."

KİP(87) "...ltin töşekin otunga eminge tegi alku alku tüketi tegürser ol edgü kılınç erüş mu titir"

M(55-31) "taḳı yime içgü otlar yil-... ulunu yapırgaḳı çeçeki tüşi ...-ig-... -arası altunluḡ kümüşlüḡ vayırtırlıḡ sprırlıḡ söḡütleri..."

TT(II,17) "uzun sansar içintäki otča öpälür opuça kjinlänür.."

U(I,7-3) "birök otaçı emçi ärsär ot yäm alyai tip..."

KB(1970) "bu beglik iḡinge otı öḡ bilig
uḳuş birle emle ay kılḳı silig"

DLT, 29; (BA; I,35-7) "ot: İläç. 'ot içtim: ilâç içtim.' Bundan dolayı hekime 'otaçı' denir."

DK 43'te gördüğümüz ot sözcüğü için yapıtta, "plant; fodder; medicine; poison(=bitki; hayvan yemi; ilâç; zehir)" karşılıkları verilmiştir. DTS 373'te bulunan OT III maddesi için yapıtta verilen karşılık "lekarstvo(=ilâç)"dur. EDPT 34 vd'de,

sözcüğün öncelikle yetiştirilmeyen, kendiliğinden yetişen “*bitki*” anlamındayken daha sonra “*ilâç* olarak kullanılan bitki, ilâç; zararlı bitki, ot; zehir” anlamlarında kullanılmaya başlandığı, sözcüğün o “*zehir*” anlamının diğerlerine oranla daha az kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün çoğu zaman birlikte kullanıldığı, “*şifalı bitki*” anlamındaki e:m sözcüğü ile arasında küçük anlam farkının görüldüğü söylenmiştir. EDPT’de, sözcüğün kökeni, ne ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. TES 310’da gördüğümüz ot sözcüğü için yapıtta, “*1.toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir süre sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad; 2.ağı, zehir; 3.ilâç*” anlamları verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün eski Türkçeden başlayarak kullanıldığı belirtilmiş, Dankoff’un, sözcüğün Ermenice xot sözüyle birleştirilmesini tartışmaya açık bulduğu, Sevortyan’ın Ermenice xot üzerinde durmadığı, Bazin’in, sözcüğün Moğolcada yıl anlamına gelen on sözünün çoğul biçimi olduğunu söylemesinin düşündürücü olduğu üzerinde durulmuştur. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi yer almaz.

SDD 3, 1094’te bulunan ot için verilen karşılık “*1.otacılar tarafından gözü sağıltmak için kullanılan ilâç(...)*”tır. DS IX, 3292’deki ot(I) sözcüğü de, “*1.göz hastalığını iyileştirmek için kullanılan ev ilâcı, 2.enfiye*” anlamlarını içermektedir. Sözcük, TS 2, 1702’de de *1.toprak üstündeki bölümleri odunlaşmayıp yumuşak kalan, ilkbaharda bitip bir süre sonra kuruyan küçük bitkilere verilen ortak ad, 2.ağı, zehir, 3.ilâç, 4.otla yapılmış ve otila doldurulmuş, 5.argo. esrar*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[41](34d/28; 34ğ/23; 80/20; 156/4; 172/10; 236/5; 256/12; 257/2; 384/13; 416/5; 475/19; 476/14; 476/16; 477/16; 478/3; 482/2; 482/3; 529/5; 529/14; 534/21; 535/6; 579/9; 585/9; 586/16; 587/1; 587/5; 588/2; 590/7; 590/16; 591/23; 592/13; 593/6; 593/7; 593/11; 595/3[2], (595/20; 595/23; 596/4; 596/9; 598/2); KİP[1](87); M[4](51-6; 53-14; 54-27; 55-31); Man[2](I,15; II,29-14); TT[15](I,19-70; I-123; I,194; II, 17-77; III,29; III,127; V,A-8; V,A-44; V,A-90; V,B-124; VIII, K-4; VIII,M-25; VIII,M-28; VIII,M-34; X-326); U[1](7-3); KB[36](158; 226; 879; 1061; 1070; 1085; 1199; 1969; 1970; 2002; 2109[2]; 2191; 2318; 2888[2]; 2895; 2944; 3175; 3189; 3873; 3875; 4312; 4365; 4642; 4694; 4838; 4871; 5245; 5522; 5850; 6012; 6068; 6167; 6174; 6361); DLT[14](I,35-7; I,35-9; I,47-16; I,154-20; I,514-12; I,515-13; II,72-20; II,116-14; II,127-21; II,176-19; II,315-22; II,345-1; III,224-8; III,252-13); AY[23](oot; 34/17; 102/20; 316/22; 366/5; 368/21; 464/4; 475/13; 475/17; 500/15; 509/12; 513/14; 544/14; 584/14; 588/12; 594/11; 624/16; 630/6; 637/1; 638/14; 639/21; 640/14; 641/1; 641/10)

em [52] “ilâç”

AY(598/2) “.. ötrü ol bayagut oğlu urı yme olarning iglerin-ge yaraşı öngi öngi törlüg ot em birip barçanı yanglık inç kılı..”

KİP(87) “...ltin töşekin otinga em tegi alku tüketi tegürser ol edgü kılınç erüş mu titir...”

M(79-37) “ayığ kılınça em ürünteg saşınсар maytrı saşınçқа -к қуруғ қовуқ mensiz saşı(nç saşın)sar..”

KB(1061) “ot em қалмады көр нече қıldысар

Yaraşık ne erse amı birdiler”

DLT, 31; (BA; I,38-3) “em: İlâç. Buradan alınarak ilâç yapan adama ‘emçi’ denir.”

DK 22’de yer alan **äm** sözcüğü için “*medicine(=ilâç)*” karşılığı verilmiştir. DTS 171’deki **EM I** sözcüğünün “*lecebnoe sredstvo, lekarstvo(=tedavi maddesi,ilâç)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. EDPT 155’te bulunan **em** sözcüğünün genel olarak “*remedy(=ilâç)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, “*vegetable remedy(=otlardan yapılan ilâç)*” anlamıyla ot em yapısının bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Sözcükle birlikte kullanılan diğer bir sözcüğün de sem olduğundan söz edilir. Yapıtta sözcüğün kökeni hakkında bilgi verilmemiştir. UW 3, 365 vd.’deki **äm** maddesinde, sözcük için, “*şifa verici maddeler, ilâç, reçete*”; “*yardım, çare*” karşılıkları verilmiştir. “TES 134’te sözcüğe “*ilâç, merhem*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığı bildirilir. Maddenin devamında Doerfer’in sözcüğün Moğolcaya **em** biçiminde geçtiği yolundaki görüşüne karşılık Ramstedt, Räsänen ve Sevortyan’ın bu iki sözcüğü, iki dildeki ortaklık olarak kabul ettikleri belirtilmiştir. Doerfer’e göre ise bir kültür sözcüğü olan **em** sözcüğünün ana dilden kaldığını söylemek kolay değildir.

Sözcük, günümüzde ağızlarda yaşamaktadır. SDD 2,527’de yer alan **em** sözcüğü için “*1.Merhem*” karşılığı verilmiştir. DS V,1729’da sözcüğe verilen karşılık ise “*İlâç, merhem*”dir. TS 1,704’teki em sözcüğü de hlk. kısaltmasıyla verilmiştir. Burada da sözcük “*İlâç, merhem*” karşılığındadır.

AY[25](15/11; 80/20; 156/4; 236/6; 256/12; 257/2; 478/17; 513/14; 585/10; 586/16; 587/1; 587/5; 588/2; 590/16; 592/13; 592/20; 592/21; 593/7; 593/11; 595/3; 596/2; 596/9; 596/21; 597/9; 598/2); KİP[1](87); M[2](53-14; 79-37); KB[19](749; 1061; 1065; 1085; 1199; 2002; 2895; 2943; 3873; 3935; 4838; 5021; 5244; 5245; 5522; 6014; 6068; 6167; 6174); DLT[5](I,38-3; I,95-13; I,407-28; II,363-19; III,157-7)

yöründek [39] “ilâç”

AY(258/8) “:iknti ülgüsüz san-sız yöründek başlagıg nomlarıg adırtılıg ukmakka tayanıp(...)”

Üİ(111b-15) “alķu yöründekig bo alķu yöründek iş-siz ermez tip yörügi yme antag ermez.”

M(79-37) **örünteg** “... ayıg kılınçinga em ürünteg... sakınsar maytrı sakınçka...-k kuruğ kovuğ mensiz sakı(-nç sakın)sar..(...)”

TT(III-29) “...ot üzä anga yürünteg qıltingız[.]”

U(III,44-1) “ötrü buyruq .. targaru yürüntäg bolzun//////////”

DTS 287’da **YÜRÜNTÄK** biçiminde ele alınan sözcük için, “*sredstvo, lekarstvo(=ilâç, çare)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 971’de sözcüğün, Uygurcaya özgü olduğu bildirilmiştir. Yapıtta, bu nesne adsı için “*a remedy(=ilâç)*” karşılığı verilmiş, kökeni konusunda herhangi bir bilgi verilmezken çoğu zaman **em yöründek** biçiminde kullanıldığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY[22](15/11; 148/21; 258/8; 262/7; 262/10; 262/12; 262/15; 262/16; 262/18; 262/22; 262/24; 263/2; 263/3; 263/6; 263/9; 263/14; 275/13[2]; 399/21; 585/11; 586/17; 596/17); TT[3](I-109; III-29; IV,A-11); U[1](III,44-1); Üİ[12](111a-12; 111b-8; 111b-15[2]; 111b-17; 112a-4; 112a-7; 112a-9; 112a-11; 112a-16; 112b-1/2; 125b-2); M[1](**örünteg**; 79-37)

yakıg [5] “yaki”

DLT, 450; (BA; III,13-19)“*yakıg: Yaka. Şişkinlik ve şişkinliğe benzere şeyler üzerine konulur.*”

DK 214’te bulunan **yaq-** (<*ya-) (*bandage (wound)=yara sarmak*) fiili altında yer verilen **yaqıy** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmezken DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *damād* olduğu bildirilmiştir. DTS 237’deki **YAQİy** maddesinde, sözcük için “*plastır’(=yara yakısı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 900’de, **yak-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*ointment(=merhem)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 3, 1457’de bulunan yakı sözcüğünün, “*1.pekmez ve yağla karışık olarak yapılan ve en çok lohusalara verilen bir türlü yemek,(...)*” anlamında kullanıldığı belirtilirken DS XI, 4128’deki **yakı(I)**, “*çeşitli otlardan, nesnelere yapılarak, ağrıyan, hasta organ üzerine konulan bir em*”; **yakı(III)**, “*pekmez ve yağla yapıp*

lohusalara yedirilen yemek” biçiminde tanımlanmıştır. Ölçünlü dilde kullanılan **yaki** sözcüğü, TS 2, 2368’de “*bazı hastalıkları tedavi etmek amacıyla bir bez üzerine yayılıp vücudun bazı yerlerine konulan, koyuca lâpa veya özel biçimde yapılmış eczalı parça*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[5] (BA; I,407-28; III,13-19; III,62-10; III,74-5; III,96-11)

urağun [4] “Hindistan’dan getirilen bir ilâç”

KB(772) “*bedük bir biçekig eligde tutar*

solındın urağun ongındın şeker”

DLT, 81; (BA; I,138-4) “*Hindistandan gelir bir ilâç*”

DK 55’te gördüğümüz **urāyun** sözcüğü için “*ilâç olarak kullanılan Hindistan’dan gelen bir uyuşturu madde*” karşılığı verilmiştir. DTS 614’te sözcüğün, “*Hindistan’dan getirilen acı, sıvı bir ilâç adı*” olduğu belirtilmiştir. EDPT 219’daki sözcük için “*a kind of drug(=bir ilâç türü)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün Hint kaynaklı olduğu belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[4](772; 789; 814; 815); DLT (BA; I,138-4)

buğa[3] “Hindistan’dan getirilen bir ilâç”

DLT, 544; (BA; III,224-24) “*buga: Hindistandan getirilen bir ilâç. Bunun sarısına ‘sarığ buga’, bozuna ‘boz buga’ denir*”

DK 80’deki **buğa** sözcüğüne verilen anlam, “*an Indian drug(=bir Hint İlacı)*”dır. DTS 120’de bulunan **BUĞA II** maddesinde sözcüğe “*Hindistan’dan getirilen bir ilaç*” anlamı verilmiştir. EDPT 312’de bulunan **1 buğa**: maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilerek Sanskritçede *bir fındık türünün adı olan pûga* sözcüğünden gelmiş olabileceği belirtilerek sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*Hindistan’dan getirilen bir ilaç*” anlamında kullanıldığı anlatılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesi ağızlarında yaşamaktadır: SDD 1, 229’da bulunan **buğa diken** sözcüğü, “*Boz renkte bir cins etli bitki olup yılan sokmasına karşı ilâç olarak kullanılır(...).*” DS II, 779’daki **buğa diken**[**buğa tiken**] sözcüğü, “*1.Yılan sokmasında ilâç yerine kullanılan bir bitki(...). 2.Etli, lezzetli, tatlı, kabuğu soyularak yenir dikenli bir bitki(...). 3.Su kenarlarında biten 1,5- 2 metreye kadar uzayan bir çeşit diken(...).*” Sözcük, ölçünlü dilde yaşamamaktadır.

DLT[3](BA; III,224-24; III,224-25; III,224-26)

çurnı [3] “Türklerce yapılan bir tür müshil”

KB(2887) “*kamuğ türlüg otlar idişçi tutar*

Güvariş ya ma ‘cun ya çurnı kıatar”

DLT, 218; (BA; I,435-1) “*çurnı: Türk hekimlerinin yaptıkları sürgünlük ilâcı*”

DK 96’da **çurnı** maddesinde sözcüğe “*a laxative(=müshil)*” karşılığı vardır.

DTS 157’de bulunan **ÇURNİ** maddesinde sözcüğün Sanskrit kökenli olduğu vurgulanır: “*1.lekarstvenny, poroşok(=toz ilâç). 2.slabitel’noe(=Sürgünlük ilâcı.)*” anlamlarını taşır. EDPT 430’da “*powder(=toz)*” anlamındaki sözcüğün Sanskritte de aynı anlamdaki *cūrna* sözcüğünden geldiği belirtilir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*Türk fizikçileri tarafından üretilen bir müshil*” anlamında kullanıldığına değinilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[2](1064; 2887); DLT[1] (BA; I,435-1)

ötrüm [3] “müshil”

KB(1059) “*kayu aydı ötrüm içürğü kerek*

özi kıatmış emdi boşutğu kerek”

DLT, 66; (BA; I,106-19) “*ötrüm: Müshil, insanın içini sürdüren ilâç.*”

DK 49’da **öt-** (*move the bowels=bağırsak hareketlenmek*) fiili altında yer alan sözcük için “*purgative(=müshil)*” karşılığı verilmiştir. DTS 393’te görülen **ÖTRÜM I** için yapıtta, “*slabitel’noe(=müshil)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 66’da, **2 ötür-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*a purgative medicine(=müshil ilâcı)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](1059); DLT[2](I,106-19; I,226-22)

sem [3] “ilâç”

TT(VI-265) “*öküş türlüg im sam al çaviş ayu birürler..*”

DLT, 513; (BA; III,157-7) “*em sem: İlâç. ‘sem’ kelimesi yalnız kullanılmaz.*”

Sözcük, DK 153’te bulunan **sām** maddesinde, “*medicine(=ilâç)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 495’teki **SEM** maddesi **EM I** sözcüğüne gönderilmiş, burada “*leçebnoe sredstvo, lekarstvo(=tedavi maddesi,ilâç)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 828’de yer alan sözcüğün tek başına değil; her zaman uyaklı sözcük em ile birlikte

kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, **em sem** yapısı için “*remedy(=ilâç)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde *eme seme yaramamak* deyimini içinde yaşamaktadır. TT[1](VI-265); DLT[2](I,407-28; III,157-7)

sorğu [3] “kan almakta kullanılan şişe”

DLT, 214; (BA; I,425-4) “*sorgu: Kan alacak şişe, kan alanların aygıtı.*”

Sözcük, DK 165’teki **sor-** (*suck; ask.. = emmek; sormak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün “*cupping-glass(=çekme şişesi)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. DTS 509’da yer alan sözcük, “*kan almakta kullanılan boru, kan şişesi*” biçiminde tanımlanmıştır. 848’de bulunan sorğu sözcüğünün **1 sor-** fiilinden türediği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*cupping-glass(=çekme şişesi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[3](I,16-14; I,425-4; II,69-29)

arkaçak [1] “ağıza ilaç akıtmak için kullanılan içi delik bir aygıt; akıtmaç.”

DLT, 84; (BA; I, 144-22) “*ağıza ilaç akıtmak için kullanılan içi delik bir aygıt.*”

Bu nesne adı için DK 12’deki **arqiçaq** maddesinde, “*instrument topour medicine into corner of month(= ağıza ilaç akıtmak için kullanılan araç)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 54’te **ARQACAQ** biçiminde okunmuştur: “*prisposoblenye dlya vvedeniyya dekarstua v polost b rta(=ağza ilaç akıtmak için araç).*” Clauson, EDPT 218’de, sözcüğün bir kez saptanan sözcüklerden olduğunu belirtir. Sözcüğün okunuşuna ve kökenine kuşkuyla yaklaşır. Sözcüğün ikinci ünlüsünün uzun olmaması dolayısıyla ‘af’alil veznine uymadığını belirtir. Araştırmacıya göre sözcük -belki de- arka sözcüğünden türemiştir. Yapıtta, sözcüğün, “*ağza ilâç akıtmak için kullanılan araç*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır..

DLT[1](BA; I,144-22)

arsayın [1] “iksir”

M(19-48) “*vaybaş şaştarlamaj arsayın içmiş aryaçntri bodisut kşi açarı entkek tilintin tohrı tilinçe yaratmış (...)*”

Bu nesne adına DTS’de ve EDPT’de de rastlayamadık. Sözcük yalnızca Maytrisimit’te saptanmıştır. Yapıtta, sözcük için “*iksir*” karşılığı verilmiş, sözcüğün,

Sanskrit kökenli olduğu belirtilmiştir(Tekin, 1976; 352). Bu durum, sözcüğün Budizm'e özgü olması biçiminde açıklanabilir mi?

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamaktadır.

M[2](19-48)

bilik(II) [1] “yara yoklama mili”

DLT, 194; (I,385-23) **belik** “*belik: yara yoklamak için kullanılan mil*”

Bu nesne adı DK 73'te **bilik** biçiminde ve belik(I) ile aynı maddede değerlendirilmiştir. Sözcüğe “*wick(lamp)(=lamba fitili); probe(wounds)(=yara için sonda)*” anlamları verilmiştir. DTS 94'teki **BELİK II** maddesinde sözcük için verilen anlam “*yaranın derinliğini ölçmek için kullanılan araç*” biçimindedir. EDPT 339'da sözcük bilik(p-) biçiminde yer alır ve “*a wick(=fıtıl)*” olarak tanımlanır. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde ayrıca “*a surgeon's probe(=cerrah sondası)*” anlamına geldiği belirtilir ve Steingass'a dayanılarak sözcüğün Farsça *pīlta* sözü ile köken ilişkisinden söz edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. SDD'de ve DS'de bulunan **belik**, **bilik** sözcüklerinin bu nesne adıyla anlam ve köken bağı yok gibi görünüyor. Sözcük, ölçünlü dilde de kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **belik**; I,385-23)

közlük [2] “at kuyruğundan yapılan göz ağrısında ya da kamaştığında üzerine gözün konulan dokuma”

DLT, 241; (BA; I,478-27) “*közlük: At kuyruğundan yapılmış bir dokumadır; göz ağrıdığı veya kamaştığı zaman üzerine konur.*”

Sözcük, DK 112'de **köz**(eye=göz) maddesi altında yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün “*at kuyruğundan yapılan göz dinlendiricisi*” için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 321'deki **KÖZLÜK** maddesinde, sözcük için “*naglazniki(=göz siperi, gözlük)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 760'ta, **köz** sözcüğünden türediği bildirilen sözcüğün günümüzde “*gözlük; at gözlüğü*” anlamlarını taşıdığı belirtilir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*at kuyruğundan yapılan göz iltihaplandığında ya da çok kamaştığında göze takılan bir nesne*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yaşamamaktadır. Geçmişten günümüze, **gözlük** biçiminde ulaşan sözcüğün anlamında da değişiklik olmuştur. TS 1, 893'teki **gözlük** sözcüğü “*1.görme bozukluğu olan gözlerin daha iyi görmesine veya*

gözleri korumaya yarayan, bir çerçeveye yerleştirilmiş çift camdan oluşan araç, 2.atların çevreden ürkmeleri için gözlerinin iki yanına takılan siper, 3.gözene” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,478-27; I,530-2)

daru[1] “bir tür ilâç”

KB(5244) “*seningde turur kör buşarning emi
otağul daru birle bolğil kamı”*

DTS 159’da yer alan **DARU** sözcüğünün Farsça bir alıntı olduğu bildirilmiş ve “*lekarstvo, credstvo(=ilâç, çare)*” anlamlarını karşıladığı söylenmiştir. Sözcük EDPT’de yer almaz Sözcüğe, taradığımız metinlerde bir kez, yalnızca Kutadgu Blilg’de rastlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](5244)

ekçek [1] “kan biriktirme kabı”

KB(1058) “*qayu aydıkan tutmuş emdi muni
açı birgü ekçek aqıtğu qanı”*

Sözcük, DTS 167’de **EKÇÄK** maddesinde sözcük için “*vena, krovenosniy sosud(=kan için kullanılan kap)*” anlamı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](1058)

hab[1] “hap”

KB(6590) “*ya sevda küçedip mengim artadı ol
közümkemü körnür özüm hab içeyi”*

DTS 198’de sözcüğün Arapça kökenli olduğu ve “*pilyulya, lekarstvo(=hap, ilâç)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken ölçünlü dilde yaşamaktadır. TS 1,942’de **hap(I)** sözcüğü, “*Ar. Habb 1.Kolayca yutulabilmesi için küçük toparlak durumuna getirilmiş ilâç. 2.argo Bir içimlik afyon*” anlamlarını taşımaktadır. Görülüyor ki sözcük, anlam genişlemesine uğrayarak argoda da kullanılır olmuştur.

KB[1](6590)

hasnı [1] “çocukları semirtmek için kese içinde ağızlarına verilen ilâç”

DLT, 218-9; (BA; I,435-5) “*xasnı: Çocukları semirtmek için, bir kese içerisinde konularak ağızlarına verilen bir devadır, Hindistandan gelir.*”

DK 207’de **xasnı** biçiminde yer alan sözcüğe “*an Indian medicine(=bir tür Hint ilâcı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 636’da gördüğümüz sözcük, “*çocukları iyi duruma getirmek için kullanılan Hint ilâcı*” anlamındadır. EDPT 66’deki sözcüğün bir kez saptandığı, İran kaynaklı, *hindiba* anlamındaki *kāsnī* sözünden geldiği belirtilmiştir. Sözcüğün normalde içinde yağ yapmak için kullanılan deri anlamında kullanıldığı ancak burada “*çocukların emebilmesi ve böylece iyi beslenmesi için kullanılan bir Hint ilâcı*” karşılığında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS VIII,2676’da gördüğümüz **kasnı** sözcüğü “*Büyük yapraklı, gövdesi soyularak yenen, kokulu bir bitki*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, bu yönüyle Clauson’un İran kaynaklı olan ve *hindiba* anlamındaki *kāsnī* sözcüğüyle ses yapısı ve işlev açısından uyumaktadır. Ancak, DS’de bu bitkinin Anadolu’da şifa niyetine yendiğine ilişkin bir bilgi yoktur.

DLT[1] (BA; I,435-5)

iprük [1] “yoğurt ve sütle yapılan müşhil”

DLT, 63; (BA; I,101-6) “*iprük: Ekşi yemekten içine katılık gelen kişiye –içini sürdürmek için- yoğurt ile süt karıştırılarak verilen ilâç.*”

Sözcük, DK 34’te yer almıştır. Yapıtta sözcü, “*sütle yapılan içecek*” olarak tanımlanmıştır. DTS 211’deki **IPRÜK** “*sütle hazırlanan müşhil ilâcı*” karşılığındadır. EDPT 13’te bulunan **iprük** sözcüğünün okunuşunun sorunlu olduğu dile getirilir. Bir kez saptanan sözcüğün **öpür-** fiiline eklenen **-ük** ekiyle oluşturulduğu söylenir. Sözcüğe yapıtta verilen karşılık “*taze ya da katı süttten yapılan, ekşi ya da yağlı süt içerek kabız olanlara içirilen müşhil ilâcı*” dır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,101-6)

irvi [1] “Hindistan’dan getirilen bir ilâç”

DLT, 76; (BA; I,128-8) “*irwi: Hindistandan gelir bir ilâç. Hastalara verilir.*”

DK 36'daki **irwi** sözcüğü yapıtta "*ilâç olarak kullanılan Hindistan'a özgü bir ot*" olarak tanımlanmıştır. DTS 213'te bulunan sözcük, "*Hindistan'a özgü bir ilâcın adı*" olarak tanımlanmıştır. EDPT 198'de yer alan **irvi** sözcüğünün okunuşuna kuşkuyla yaklaşılır. Sözcüğün, başlangıçta kuşkusuz bir bitki adı olduğu söylenir. DLT'de "*uzun, ince kulak*" için **irvi: kula:k** kullanımından da söz edilerek **irvi:** sözcüğünün "*hastalara verilen bir Hint ilâcı*" için kullanıldığı belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,128-8)

közüldürük [1] "at kuyruğundan yapılan göz ağrısına ve kamaşmasına iyi gelen bir dokuma"

DLT, 264; (BA; I,529-22) "*közüldürük: At kuyruğundan dokunur bir bez parçasıdır; göz kamaştığı, yahut ağrıdığı zaman gözün üzerine konur; 'közlük' te denir.*"

Sözcük, DK 112'de **köz(eye)** maddesi altında, "*at kuyruğundan yapılan göz dinlendiricisi*" anlamındaki **közlük** sözüyle bir tutularak **közüldürük~közlük** biçiminde yer almıştır. DTS 321'de yer alan sözcüğe, yapıtta "*at gözlüğü*" karşılığı verilmiştir. EDPT 761'de yer alan sözcüğün, **köz** adına eklenen düzensiz **-ül-** ekiyle oluştuğu söylenmiş, bu durumun tizil- fiilinden türeyen tizildürük ve kömül(könül) adından türeyen kömüldürük biçimlerine örneksime yoluyla oluşmuş olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün "*at kuyruğundan yapılan göz iltihaplandığında ya da çok kamaştığında göze takılan bir nesne*" anlamında kullanıldığı belirtilmiş, aynı anlamda kullanılan bir diğer sözcüğün közlük olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,529-22)

ķunduz [1] "kunduz taşığından yapılan bir ilâç"

DLT, 230; (BA; I,458-8) "*kunduz: 'kunduz kayrı: kunduz taşığından yapılan bir ilâç.*"

DK 147'de, **qunduz** maddesi içinde yer alan sözcüğe, yapıtta "*castoreum(=kunduzun guddelerinden çıkarılan keskin kokulu, eczacılıkta ve parfümeride kullanılan bir madde)*" karşılığı verilmiştir. DTS 466'da, **QUNDUZ** maddesi altında değerlendirilen **qunduz kajrî (~qajrî)** yapısı "*kunduz guddesinde gizlenmiş olarak bulunan güzel kokulu madde*" biçiminde tanımlanmıştır. EDPT

635'teki **kunduz** maddesinde gördüğümüz **kunduz kayırı** söz grubu için yapıtta da “*castoreum(=kunduzun guddelerinden çıkarılan keskin kokulu, eczacılıkta ve parfümeride kullanılan bir madde)*”

Kunduz kayırı birleşik yapısı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,458-8)

matrıduş [1] “bir tür ilâç”

KB(1064) “*kerek kat şelise kerek tiryak it*

kerek matrıduş kat ya çurnı ögit”

Sözcük, DTS 338'de, “*bir kocakarı ilâcının adıdır*” biçiminde tanımlanmıştır.

Bu nesne adı, EDPT'de bulunmamaktadır. Sözcüğün kullanıldığı tek yapıt olan KB'de Sanskrit *matrıduş* sözünden alındığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[1](1064)

tiryâk [1] “bitkisel, hayvanî ve madenî maddelerin karışımından yapılan macun, panzehir”

KB(1064) “*kerek kat şelise kerek tiryak it*

kerek marıduş kat ya çurnı ögit”

DTS 569'da gördüğümüz **TIRJAQ** sözcüğü için “*teriak, opium(=tiryak, afyon)*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT'de bulunmaz.

Sözcük, TS 2, 2226'da, esk. kısaltmasıyla yer almış ve “*bitkisel, hayvanî ve madenî maddelerin karışımından yapılan macun, panzehir*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Arapça *tiryāk* sözünden alındığı bildirilmiştir.

KB[1](1064)

1.20. YAPI VE ÜRETİM GEREÇLERİ

Bu bölümde yer alan 99 nesne adı toplamın 428 kez kullanılmıştır. Otuz dokuz nesne adı günümüz ağızlarına ya da ölçünlü diline ulaşmıştır. Doksan dokuz nesne adından yirmi sekizi fiilden türemiş adlardır. On sekiz sözcük addan ad yapım ekleriyle türetilmiştir. Bu bölümdeki nesne adlarının dördü Çince, biri Farsça, biri Sanskrit, biri Grekçeden Süryaniceye oradan Türkçeye geçen bir sözcükken , ikisi İran kaynaklıdır.

tam [47] “duvar”

KT(G-D) “Yiğirmi kün olurup bu taşka bu tāmka kop Yolluğ Tigin, bitidim”

AY(466/4) “.. yme kimning evinte tört-din yingak tam üze bo tört törlüg yaşın iliglerning atların öz öz yingaklarında bitiserler bititserler(...)”

M(29-16) “(...) kent tamining altu(lu)ğ itigleri bolur vayturi erdinilig kent tamining saprir erdni özeki itigi (yara)tığı bolur..”

Üİ(103b-4) “(...) tidiğ-lıg tutuğ-luğ üçün munı üz-e ötrü kök kalıq tüzü<-te> bolmağ kergek kalı tamta ulatı-l(a)r yimrilser tüşser kök kalıq yana közünür.”

DLT(II,174-20) “teltürdi: ‘ol tam teltürdi: o, duvar deldirdi.’(...)”

Sözcük için, DK 175T’te “wall(=duvar)” karşılığı verilmiştir. DTS 529’da, sözcük için “stena(=duvar)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT 502’de **ta: (?d-)** maddesinde ele alınmıştır. Yapıtta, “çamurdan ya da kerpiçten yapılan duvar” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün kökeni konusunda bir bilgiye yer verilmemiştir. Sözcük, TES 104’te “1.bir yapının, bir evin üzerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm, 2.toprak damlı ev, küçük ev, köy evi, 3.ahır, 4.argo tutuk evi” biçiminde tanımlanan sözcüğün Eski Türkçeden başlayarak kullanıldığı, kökeninin bilinmediği, bilimsel yayınlarda Sanskrit tama(~ Latince domus) biçiminden alındığının sık sık dile getirildiği, kimi zaman, Moğolca tama ile Korece tam biçimleriyle de birleştirildiği vurgulanmıştır.

SDD 3, 1308’de yer alan tam sözcüğünün, “1.ahır, dam, (...) 3.baca, 4.toprak dam” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. SDD 1, 399’da gördüğümüz **dam** sözcüğü ağırlı maddesine gönderilmiş, yapıtın 77. Sayfasında bulunan sözcük için “ahır” karşılığı verilmiştir. Tam sözcüğü DS X, 3816’da “1.ahır, 2.yapıların üst bölümü, dam, 3.toprak tabanlı, tek katlı ev, köy evi, 4.büyük, boş, ışiksiz oda, 5. Baca” biçiminde tanımlanmış, DS IV, 1347 *va*’deki **dam** sözcüğünün, “1.toprak, damlı ev, kulübe, köy evi, 2.oda, 3.ceza evi, 4.kapalı yer, 5.hayvan yiyeceğinin saklandığı yer, ambar, 6.yaylada sütlerin saklandığı yer, 7.ahır, 8.baca” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. **dam(I)** sözcüğü TS I, 522’de, “1.yapıları dış etkilerden korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm, 2.toprak damlı ev, küçük ev, köy evi, 3.hlk. ahır, 4.argo tutuk evi” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, Eski dönmelede yalnızca duvar anlamındayken günümüzde pek çok yeni anlamlar kazanmıştır.

KT[1](GD); AY[1](466/4); M[3](29-16; 29-18; 83-43); TT[1](I-57); U[1](I,7-16); Üİ[5](103b-1; 103b-4; 103b-7; 103b-8[2]); DLT[36](I,153-10; I,172-22; I,176-14;

I,214-8; I,270-17; I,307-3; I,348-23; I,398-11; II,13-3; II,22-17; II,44-11; II,108-6; II,146-3; II,147-12; II,147-26; II,152-13; II,174-20; II,177-26; II,231-11; II,232-7; II,242-7; II,325-20; II,354-1; III,32-17; III,54-6; III,57-19; III,74-22; III,81-22; III,82-19; III,89-21; III,93-15; III,111-11; III,137-5; III,157-6; III,267-24; III,306-14)

yıp [44] “ip, iplik”

AY(440b/22) **yıp** “..atı kötrülmüş t(e)ngrim bo dar(a)ning bir otuz kata sözlep bir otuz tügsün..”

DAŞ(19) **yıp** “tükäl bilgä t(ä)ñri t(ä)ñrisi burhan-nıñ yipün lenhu-a yap[ır]gak [täğ] ı-dak t[i]l[i]n y(a)rlıkamış nomunta inç[ä teyür](...)”

M(106-17) **yıp** “..yime yinçge yip egirgü-(lüg) küvenç köngülin tur-(gururlar)(...)”

KP(XLI-3) “(..)kapağda ekki.. arığ kızlar turur elgi ärdini-lig yip äñirär..”

Üİ(111a-2) “(..) ağığ-lıg atkangu-luğ ed-l(er) erser kaltı tirgük teg erür alku niz-vani-ta ulatıl(a)r erser yip teg erür.”

KB(748) **yıp** “bu ma ‘ni üçün atım ay toldı tip atadı biliglig sözün yinçke yip”

DLT, 445; (BA; III,3-12) “yıp: Kendisiyle at bağlanan uzunca örk. İp’e de ‘yıp’ denir.”

Sözcük için, DK 227’de yer alan **yıp** maddesinde, “yarn; tether; rope(=ip; z.ncir; halat)” karşılıkları verilmiştir. DTS 262’deki **JIP** maddesi, **JİP** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 267. sayfasında gördüğümüz sözcük için, 1.nit’, tes’ma(=tel, şerit); 2.verevka, putı(=ip, bukağı)” karşılıkları verilmiştir. EDPT 870’te bulunan **yıp** maddesinde, sözcüğün, “cord, thread, string(=ip, iplik, sicim)” anlamlarında, 1 uruk, ba:ğ sözcüklerinden daha ince nesnelere için kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün ünlüsünün başlangıçta –ı- olduğu, ancak erken dönemde (Uygurcadan başlayarak) –i-ye dönüştüğü belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır. Sözcük, günümüzde Türkiye Türkçesinde **ip** biçimini almıştır. TES 192’e, “kalın bükülmüş sicim” biçiminde tanımlanan sözcüğün Çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarına değinilmiş, Orta Türkçede **yıp** biçiminde görülen sözcüğün, y- baskısıyla **yıp** biçimini aldığı, sözcüğün kökeninin bilinmediği, ancak Çuvaşçadaki *şip* dolayısıyla, sözcüğün Ana Türkçede de ***yıp** biçiminde olduğunun düşünüldüğü

ifade edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, **-lik** ekiyle kurulan **yiplik(>iplik)** türevinin Macarcaya *gyeplö* biçiminde ve “*dizgin*” anlamında geçtiği bilgisi de yer almaktadır.

Ağız sözlüklerinde yer almayan **ip** sözcüğü, TS 1, 1093'te, “*1.dokuma maddelerinin bükülmüş liflerinden yapılan bağ, 2.(bazı bölgelerde) iplik, 3.mec.asarak öldürme cezası*” biçiminde tanımlanmıştır.

KP[3](XLI-3; XLII-3)(XLIII-2); DLT[41] (BA; I,158-7; I,158-25; I,165-15; I,178-28; I,185-1; I,213-13; I,220-22; I,236-16; I,253-3; I,302-20; I,414-23; I,523-26; I,524-3; II,8-2; II,9-17; II,98-24; II,120-1; II,132-12; II,180-19; II,189-25; II,194-25[2]; II,207-12; II,227-6; II,236-1; II,244-9; II,330-16; II,336-20; II,354-25; II,362-7; II,362-13; III,3-11; III,3-12; III,3-13; III,104-3; III,255-10; III,286-7; III,388-9; III,426-6; III,428-6; III,444-11); AY[2](**yip**; 440b/20; 536/22); DAŠ[1](**yip** 19); M[2](**yip**; 106-17; 106-21); Üİ[1](**yip**; 11a-2); KB[2](**yip**; 748; 5640)

ul [35] “temel, duvar temeli”

KB(819) “*bu beglik ulı kör könilik turur*

köni bolsa begler tiriglik bolur”

DLT, 36; (BA; I,48-20) “*ul: Duvar temeli. Bu manada ‘tam ulı’ denir.*”

DK 53'te yer alan **ül** maddesi için “*foundation(=temel)*” karşılığı verilmiştir. DTS608'de yer alan **UL** maddesinde, sözcüğün “*osnovanie, fundament(=iskelet, temel)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 124'te “*foundation, basis(=temel, esas)*” karşılığı verilen sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[34] (A29; 441; 506; 819; 821; 861; 921; 942; 1544; 1755; 1772; 1817; 2021; 2137; 2308; 2412; 2571; 2573; 2931; 2898; 3016; 3029; 3563; 3620; 3918; 4028; 4079; 4156; 4983; 5055; 5172; 6061; 6497; 6498) DLT [1](I,48-20)

tügün [31] “düğüm”

DLT, 202; (BA; I,524-1) “*şeşilgen: ‘bu tügün ol şeşilgen: bu, daima çözülen bir düğümdür.*”

DK 203'te, **tüg-** (tie or knot= bağlamak ya da düğümlmek) fiili altında yer verilen sözcük için yapıtta, “*knot(=düğüm)*” karşılığı verilmiştir. DTS 595'te yer alan **TÜGÜN** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*uzel(=düğüm)*”dir. EDPT 484'te gördüğümüz **tügün** (d-) maddesinde sözcüğün **tüg-** filinden türediği ve “a

knot(=düğüm)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada düğün biçiminde ve “evlilik ya da sünnet eğlencesi” anlamında yaşadığı belirtilmiştir.

Günümüze **düğün** biçiminde ulaşan bu nesne adı, geçmişteki *düğüm* anlamını kaybetmiş, bu ilk anlamından aktarmayla bugün, TS 1, 651’de gördüğümüz “1.evlenme dolayısıyla yapılan tören, eğlence, 2.sünnet düğünü” anlamlarını taşır olmuştur. Tüğün sözcüğünü ise günümüzde düğüm karşılar olmuştur. Sözcük, TS 1, 651’de, “1.iplik, ip, halat gibi bükülebilir şeyleri kıvrıp kendi üzerine veya birbirine dolayarak yapılan boğum, 2.mec.anlaşılamayan, çözülemeyen karışık durum, 3.fiz.gelen ve yansımış dalgaların girişimiyle oluşan kararlı dalgalarda titreşim genliğinin sıfır olduğu noktalardan her biri, 4.ed.edebî eserlerde çapraşık olguların çözülmeyeceği toplandığı en büyük merak unsuru” biçiminde tanımlanmıştır. **düğüm** sözcüğünün eski **tüğüne** oranla anlam genişlemesi yaşayarak pek çok bilim dalı terimi olduğunu görüyoruz.

DLT[31] (BA; I,400-22; I,437-6; I,524-1; I,525-20; II,20-13; II,106-3; II,124-9; II,130-1; II,134-2; II,142-14; II,143-10; II,162-12; II,18-25; II,184-28; II,187-10; II,210-15; II,285-17; II,293-4; II,307-3; III,59-4; III,73-4; III,78-12; III,95-7; III,105-6; III,110-20; III,111-29; III,112-2; III,112-5; III,266-4; III,267-11; III,270-1)

bağ(II) [27] “bağ, kenet”

AY(165-19) “(...)yınl(i)glarning nızvanılıg b(e)k bağların çugların antag bag çug yok kim yörül-megülük şeşilmegülük..(..)”

M(83-11) “..kim yime tınlıg(-lar adınlarıg) bağda bukağuda kerikde..”

Man(I,13-20) “..yiti türlüg erdmete ötrü... bir k(a)mağ yeklerke bağı bolzun..”

TT(VIII,A-35) “az-u tişiksiz bay titiksä..”

KB(2419) “bu il bağı örki bu iki tüzer

bu iki birikse anı kim tüzer”

DLT, 511; (BA; I,409-6) “kal sawı kalmas kağıl bağı yazılmas(=yaşlı adamın sözü kalmaz, kağıl bağı çözülmez.”

Bağ sözcüğü DK 63’te **ba-** maddesinin altında ele alınmış, ve sözcük, “bundle(= deste, demet).” DTS 77’de bu nesne adı, **BAy I** maddesinde şu biçimde tanımlanmıştır: “1.okovı, ugi(= zincir; bağ, ilişki), 2.povyagka, pokrivalo(= sargı, örtü) 3. ugel(movara), kira; vayaganka(= düğüm; yığın, bağlam) 4. tom, razdel(= cilt, bölüm) 5.gruppa, razryad(= grup, sınıf).” EDPT 310’daki **1 ba:ğ** maddesinde sözcüğün **ba-** fiiliyle ilişkisinden söz etmiş, sözcüğün, “bond, tie, belt(=bağ, kemer, kuşak)” gibi

anlamları karşıladığına değinmiştir. Ayrıca bu maddede sözcüğün “bağlanmış ya da tutturulmuş herhangi bir şey, balya” anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir. Erken dönem politik terminolojisinde sözcüğün “konfederasyon” anlamında görüldüğü de söylenmiştir. Ancak bu herhangi kan bağı olmayan gruplar için kullanılır, kan bağı olan, akraba topluluklar için **bo:d** sözcüğünün kullanıldığı bildirilir. TES 32’de yer alan **bağ 1** maddesinde sözcük, TS’deki ilk dört anlamı sıralayarak tanımlamıştır. Eren, maddenin devamında sözcüğün Eski Türkçeden beri kullanıldığından, Orta Türkçede “bağ, düğüm, ip; odun bağlamı” olarak geçtiğinden ve sözcüğün **ba-** fiilinden geldiğinden söz eder.

Sözcük, SDD’de yer almazken, DS 2, 472’de altı ayrı madde başı olarak görülmektedir. Bunlardan (I), (II) ve (VI). Maddeler bizi ilgilendirir: **bağ(I) 1.** [→ **bağlam**] 2. Bir araya bağlanmış beş çile pamuk ipliği.; **bağ(II) 1.** Çatıda kullanılan esas kirişler. 2. Bina katlarının her biri (ahır bağı, orta bağ, üst bağ), katları ayıran ağaç kısım. 3. Madenlerde kazılmış yerlerin çökmesini önlemek için konulan dirseklerin birleştiği yer. 4. Dört tekerlekli arabalarda dingili yastık altına bağlayan vidalı demir.; **bağ(VI) Yaklaşık olarak 100-150 kg gelen kendir demeti.”** TS 1, 192’de de **bağ(I)** sözcüğü; “1. bir şeyi başka bir şeye veya birçok şeyi topluca birbirine tutturmak için kullanılan ip, sicim, şerit tel gibi düğümlenebilir nesne. 2. sargı. 3. bağlam, deste, demet. 4. mec. ilgi, ilişki, rabıta. 5. anat. kemikleri birbirine bağlamaya, iç organları yerinde tutmaya yarayan lif demeti” biçiminde tanımlanmıştır.

Görüldüğü gibi bu sözcük önceleri yalnızca bir nesne adı iken sonraki dönemlerde bu kullanımının yanında soyut olarak da kullanılmaya başlanmış ve “ilişki, rabıta” anlamını karşılar olmuştur.

AY[4]13/17; 165/19; 165/20; 631/10); M[4](83-11; 82-44; 82-45; 83-11); Man[2]; (I,13-20; III,28-4); TT[6](I-9[2]; V,B-78[3]; V,B-116); KB[9](727; 1953; 2015; 2018; 2026; 2419; 3307; 3925; 4884); DLT[4](BA; I,409-6; II,21-19; III,153-1; III,152-28)

yışığ [16] “ip, halat”

KP(LXXX-1) **ıſığ** “(...) bir söğüt üz-ä birär çınratğu asañ ıſığ bañ kamağ ıſığ başın birgerü bap meniñ eligdä uruñ”

DLT, 450; (BA; III,13-11) “yışığ: Kayıştan örülmüş bağ, boyunduruk kayışı.”

DK 228’de bulunan **yışır** sözcüğü için, “thong of camel’s girth(=develer için kuşak sırımı)” ve “rope(=halat)” karşılığı verilmiştir. DTS 268’de yer alan sözcük için,

“*nit*, *tes'ma*(=*tel*, *şerit*)” karşılığı verilmiştir. EDPT 977'deki **yışığ** (?ışığ) maddesinde sözcüğün, ***yış-** (?ış-) fiilinden türediğinin görüldüğü, ancak, başlangıçtan bu yana *y-* sesini taşıyıp taşımadığının açık olmadığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için, “*cord*, *rope*(=*ip*, *halat*)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[12] (BA; I,126-18; I,158-18; I,165-19; I,183-22; I,196-20; I,209-8; I,276-26; I,427-13; II,123-23; II,216-23; II,349-22; III,13-11); KP[4](**ışığ**; XXXIII-4; LXXX-1[2]; LXXX-4)

yuŋ [15] “yün”

KP(II-3) “*ämäri tınlıg-lar çığarı äñirär yuŋ äñirär kentir äñirär..*”

DLT, 602; (BA)(III,248-12) “(*...*)*ol manğa yuŋğ sudı: o bana, bükülmek için yün gönderdi.*”

DK 234'te sözcüğün “*wool*(*sheep*; *camel*)(=*koyun*, *deve yünü*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 281'deki **JUŋ** maddesi, **YÜŋ** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın “*1.pero ptitsı*(=*kuş tüyü*)”; *2.şerst*, *puh*(=*yün*, *tüy*)”; *3.hlopok*(*pamuk*)” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. EDPT 941'de, **1 yuŋ** (ñ-) maddesinde, sözcüğün, “*wool*(=*yün*)” anlamında kullanıldığı, erken dönemlerde sınırlı bir alanda “*cotton*(=*pamuk*)” anlamını da karşıladığı, ilk dönemlerde sözcüğün Moğolcaya *nuŋğasun* (-sun Moğolcada ek) biçiminde geçtiği bildirilmiştir.

Sözcük, günümüzde *y-* nin etkisiyle **yün** biçimini almıştır. TS 2, 2480 vd.'de, “*1.güzün kırkılan koyun tüyü*, *2.genel olarak koyun tüyü*, *3.s.genel olarak hayvan tüyünden yapılmış*” biçiminde tanımlanmıştır.

KP[1](II-3); DLT[14] (BA)(I,150-11), (I,248-15), (I,507-11), (II,89-7), (II,147-20), (II,220-26), (II,221-11), (II,236-15), (II,241-16), (III,3-9), (III,248-12), (III,289-19), (III,361-25), (III,362-1)

uruk [14] “ip, halat”

AY(7/19) “*ol üç manga yakın kelip bir<i>-si uruk üze boyunımın badı*”

DLT, 45; (BA; I,66-8) “*ip*, *urgan*”

DK 55'te gördüğümüz **uruq** sözcüğü için, yapıtta “*rope*(=*ip*, *halat*)” karşılığı verilmiştir. DTS 616'da yer verilen sözcük için verilen karşılık, “*verevka*, *kanat*(=*ip*, *halat*)”tır. EDPT 215'te bulunan sözcüğün, **ur-** fiilinden türemiş olabileceği belirtilmiş, sözcük için, “*rope*(=*ip*, *halat*)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

AY[2](6/1; 7/19); DLT[12] (BA; I,42-14; I,66-8; I,147-27; I,150-11; I,209-19; I,221-3; II,136-14; II,205-7; III,110-11; III,330-21; **urk**; I,42-14; I,258-13)

bakır [10] “bakır” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s.30)*

bıçgu [10] “bıçkı” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere (s. 184)*

torku [10] “ipek”

TT(VI-391) **turku** “*ikigü arquru turkuru kawşurup, turqu işgirti böz ulatı bir ad bolur..*”

KB(3846) “*ayur bu kadaşing irig sözlemiş*

angar torku ıdtım tiken çıknemiş”

DLT, 215; (BA; I,427-4) **turku** “*turku: İpek. Şusavda dahi gelmiştir: ‘Xanning turkusı telim, tenğlemedhip bıçmas:Çin Hakanının ipeği çoktur, fakat denklemeden biçmez.*”

DK 196’da yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*silk(=ipek)*”tir. DTS 578’deki **TORQU I** maddesinde, sözcüğün, “*şelk(=ipek)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 539’da, sözcüğün genel anlamıyla “*silk fabric(=ipek kumaş)*” için kullanıldığı belirtilmiş, alıntı olam ihtimali üzerinde durulmuştur. Sözcüğün bir erken dönem alıntısı olarak Moğolcada ve Farsçada da görüldüğünden söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır:

TT[1](VI-391); KB[4](68; 3288; 3846; 4098); DLT[5] (BA **turku**; I,18-11; I,427-4; I,427-6; III,72-20; III,380-16)

çüvüt [8] “boya, boya maddesi”

DLT, 516; (BA; III,162-17) “*kızıl çüvüt: Kızıl boya, zincifre, sülegen*”

DK 97’de yer alan **çüvit** sözcüğü tek olarak tanımlanmamış bağlı bulunduğu birleşik yapıyla birlikte tanımlanmıştır: *qizil* ç.: *cinnabar(=zincifre)*”; al ç.: “*vermillion(=parlak kırmızı)*”; kök ç.: “*azure(=gök mavisini)*”; yeşil ç.: “*verdigris(=jengâr, zencar, bakır pası)*”; sâriy ç.: “*arsenic(=arsenik)*.” DTS 158’deki **ÇÜVÜT** sözcüğüne “*kraska(voobtse)(=genel olarak kırmızı)*” karşılığı verilmiş,

ardından birleşik yapılar tanımlanmıştır. EDPT 395'teki **çüwit** maddesinde sözcüğün "*bir tür boya maddesi, mineral ya da belki renklendirilmiş toprak*" anlamında kullanılan sözcük olduğu belirtilir. DLT'den anlaşıldığına göre bir alana ya da bölüme bağlı değil genel bir sözcük olduğu bildirilir. Kaynağının belli olmadığı ancak büyük olasılıkla alıntı olduğu vurgulanır. Eren, TES 95'te sözcüğü "*eskiden çivit otundan, bugün yapay yollarla elde edilen, mavi renkli, sarılığını gidermek için çamaşırın son suyuna karıştırılan toz boya.*" Olarak tanımlamış, Räsänen'in sözcüğü Uygurca yipün sözcüğüyle karşılaştırdığından söz etmiştir.

Sözcük, SDD'de ve DS'de bu anlamlarıyla yer almazken TS 1,492'deki **çivit** "*Eskiden çivit otundan, bugün yapay yollarla elde edilen, mavi renkli, sarılığını gidermek için çamaşırın son suyuna karıştırılan toz boya.*" anlamındadır. Aynı yapıtta çividî, çivitlemek, çivitlenmek, çivitli, çivit mavisi, çivit otu, çivit rengi gibi yapıların da bulunduğunu görüyoruz.

DLT[8] (BA; III,162-17; III,162-18; III,162-19; III,162-20; III,162-21; III,162-22; III,162-23; III,162-25)

tayak [8] "dayak, destek"

KB(6322) "*turup rekve birle tayakın alıp*

ilig utru urdı kumarı kılıp"

DLT, 518; (BA; III,166-20) "(...) *tayak bile taymas, tanuk sözün bütmes: dayangaç ile olan kaymaz, tanık sözü ile inanılmaz.(...)*"

Sözcük, DK 183'te, **taya-** (*prop up=desteklemek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için "*staff(=değnek, direk)*" karşılığı verilmiştir. DTS 527'de gördüğümüz **TAJAQ I** maddesinde sözcük için "*palka, posoh(=değnek, sopa)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 568'de bulunan sözcüğün **taya-** fiilinden türediği ve "*prop, support(=destek, dayak)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de yer almaz. DS X, 3851'deki **tayak** "1.[*tayağa*] "2. *Dayak, destek*" biçiminde tanımlanmış, sözcüğün Konya, Iğın'dan derlendiği belirtilmiştir. Aynı sayfada yer alan **tayağa** sözcüğü de "*sopa*" anlamındadır. DS IV, 1383 vd'de gördüğümüz **dayak** sözcüğü de, "1.*destek, 2.kaçını ve dört tekerlekli arabalarda oku yukarda tutmaya yarayan ağaç destek, 3.evlerin kapısının açılmaması için, kapının arkasına konulan ağaç kol, takoz, 4.kalınca, uzun sopa, asa, 5.bir yükü yalnız başına sararken kullanılan yük dayamaya yarayan ucu çatallı, kalınca ağaç, 6.merdiven*"

biçiminde tanımlanmıştır. Bu nesne adı, TS 1, 533'te, "(...), 2. bir şeyin yıkılmaması için dayatılan ağaç, destek, payanda, 3. evlerin kapısının açılmaması için kapının arkasına konulan kol, destek, sürgü" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten bu yana çok geniş kapsamlı olarak kullanılmaktadır.

KB[4](4715; 5633; 6322; 6325); DLT[4](I,417-6; III,166-12; III,166-13; III,166-20)

boduş [7] "boya" bk. Süslenme ile İlgili Nesnelere (s.208)

çığrı [7] "çıkırık"

KP(II-3) "*tınlıg- larag ölüürür ämäri tınlıg-lar çığarı äñirär yuñ äñirär kántir äñirär*"

DLT, 212; (BA; I,421-12) "*çığrı: Değirmen, çark, dolap gibi şeylerin çıkırığı; ip çıkırığı ve her türlü makara.*"

DK 91'de yer alan **çiyri** maddesinde sözcüğe "*sphere; spindle; whorl; pulley(=küre; eğirmen; helezon; makara)*" anlamı verilmiştir. DTS 148'deki **ÇİYRİ** maddesi sözcük "*1.koleso; kolodeznyi vorot(=çark; kuyu çıkırığı); 2.nebesny svod(=gök kubbe)*" olarak tanımlanmıştır. EDPT 410'da **çığrı** biçiminde ele alınan sözcük, "*dönen herhangi bir şey*" , "*değirmen çarkı; makara; gök kubbe*" olarak tanımlanmıştır. Orta dönemlerden başlayarak kimi dillerde sözcüğün eş anlamlısı olan **çığırık/ çıkırık** sözünün de kullanıldığı belirtilerek bu iki sözcüğün de ***çığır-** fiilinden türediği vurgulanmıştır.

Bu nesne adı geçen zaman içinde kimi ses değişikliklerine uğramıştır. DS III, 1163'de yer alan **çığırık** sözcüğü için "*İplik bükme işinde kullanılan çıkırık(...)*" anlamı verilmiştir. Sözcük TS 1, 475'te yer alan **çıkırık** maddesinde, sözcüğün, "*1.Kuyudan kovayı çekmeye yarayan ve el ile çevrilen araç. 2.İplik bükme, iplik sarmak gibi işlerde kullanılan, el veya ayakla çevrilen dolap. 3.fiz. Ağır bir şeyi çekecek ipin sarılmasına yarayan ve bir eksen üzerinde uzunca bir kolla çevrilerek dönen silindir.*" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

KP[1](II-3); DLT[6] (BA; I,421-10; I,421-12; II,24-24; II,82-10; II,230-22; II,255-19)

koğuş(II) [7] "deri"

DLT, 185; (BA; I,369-16) “*koguş: Sepili, sepisiz deri.*”

DK 141’de sözcük için verilen karşılık “*leather(=deri)*”dır. DTS 452’de yer alan **QOYUŞ I** maddesinde, sözcüğün “*koja, sıromyat’(=ham deri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 613’te, sözcüğün **koğ-** filinden türemiş olabileceği ? ile belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*leather(=deri)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün DLT’de “*sepilenmiş, sepilenmemiş deri*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir.

Sözcük, bu anlamda Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[7](I,369-16; II,205-21; II,210-24; II,355-20; III,140-23; III,308-25; III,319-2)

kön [7] “gön, deri”

DLT, 504; (BA; III,140-14) “*At derisi, gönü. ‘At köni’ denir ve en çok burada kullanılır.*”

DK 109’da sözcük için “*leather(horses)(=at derisi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 314’te gördüğümüz **KÖN** sözcüğünün “*videlannaya koja(=işlenmiş deri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 725’teki **kö:n(g-)** sözcüğünün “*işlenmek için ayrılmış ham deri*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de “*at derisi*” anlamında kullanıldığından söz edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeniyle ilgili bir bilgi yer almaz. TES 162’de sözcük, “*1.tabaklanmış deri, 2.kösele*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün eski sözlüklerde “*ham kösele, deri*” anlamında karşımıza çıktığından söz edilir. Maddenin devamında, sözcüğün tarihî ve Çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilir.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS VI, 2151 *vd*’de “*1.hayvan derisi, 2.kösele, 3.cilt, ten, 4.tabaklanmış deri*” anlamlarını karşılamaktadır. TS 1, 870’te de sözcük için “*1.tabaklanmış deri, 2.kösele, 3.hlk.hayvan derisi*” karşılıkları verilmiştir.

DLT[7](III,140-14[2]; III,140-18; III,140-21; III,335-19; III,353-1; III,425-25)

tegirmen [7] “değirmen”

TT (VI-86) “*anta ulatı aşlıq küdänlik, uluy kiçig qapıy, quduy, oçuq taş, soqyu tægirmän(...)*”

DLT, 185; (III,282-19) “*teğirmende toğmuş sıçgan kök kökreginge korkmas: değirmende doğan sıçan gök gürlediğinde korkmaz.*”

Sözcük, DK 184’te *teğir- (go around=sarmak, çevirmek) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için verilen karşılık “*mill(=değirmen)*”dir. DTS 548’deki

sözcüğe “mel’nitsa(=değirmen)” karşılığı verilmiştir. EDPT 486’da gördüğümüz tegirme:n (d-) maddesinde, sözcüğün *tegir- fiilinden türediği ve “hububat öğütmekte kullanılan çarklı değirmen” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Özmen, konuyla ilgili yazısında,

“(…)değirmen, tegirme, tegre, tegreg/k, değri-, değrin- ve ilerleyici ünlü benzeşmesiyle tegirme kelimesinden ortaya çıktığı anlaşılan tegirmi kelimeleri *tek- “dön-, dolaş-, devret-” fiil kökünden, -r- eki ile türeyen tegir- < *tek-i-r-; tegzin- ve tegzinç kelimeleri ise ettirgenlik eki -z- ile türeyen *tek-i-z- gövdesinden türemiş, -k- sesi ise, iki ünlü arasında kaldığı için daha Eski Türkçe döneminde tonlulaşmaya başlamıştır”(Özmen, 1993; 150)

diyerek sözcüğün, *tek- fiilinden geldiğini bildirmiştir.

Günümüze yaşadığı ses değişimiyle değirmen biçiminde ulaşan sözcük, SDD’de bulunmazken DS IV, 1435’te yer alan **dermen, dèrmen(II)** sözcüğü için “*değirmen*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, TS 1, 540’ta, “1.öğüten araç veya alet, 2.içinde öğütme işi yapılan yer” biçiminde tanımlanmıştır. Nesne adının geçmişten bu yana kullanılmasına karşın geçen zaman içinde yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde nesnenin kendisi, pek çok değişikliğe uğramıştır, günümüzde, *öğütme işini gören küçük el aracı* ya da *elektrikle çalışan hububat öğütülen yer* anlamlarını karşılamaktadır.

TT[1](VI-86); DLT[6](I,369-18; II,128-22; III,266-24; III,267-3; III,282-19; III,355-10)

kazguk [6] “kazık” *bk. Savaş Araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere*
(s.189)

kerpiç[6] “kerpiç, tuğla”

M(29-5) “... yiti kat altunun kü(müşin) vayturin sapririn itiglig balık kent-leri bolur tört erdnilig kerpiçlerin yapmış yiti kat karamları bolur..”

DLT, 229; (BA; I,455-16) “kerpiç: Kerpiç. Pişmişine ‘pışig kerpiç’ denir, ‘tuğla’ demektir.”

DK 103’te rastladığımız **kärpič** sözcüğü için burada verilen karşılık “brick(=tuğla)”tir. DTS 301’deki **KERPIČ** maddesinde sözcüğe “kirpiç(=tuğla)” karşılığı verilmiştir. EDPT 737’de, sözcüğün “brick(=tuğla)” özellikle de “sun-dried brick(=güneşte kurutulmuş tuğla)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün

Farsçada *xışt*; Rusçada *kirpich* biçiminde yaşadığı belirtilerek, Türkler tarafından “*diğer bazı topluluklardan*” ödünçlenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. TES 233’te **kerpiç** sözcüğü “*duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Orta Türkçede kerpiç biçiminde görüldüğü belirtilir. Yabancı dilden geldiğinin anlaşıldığı belirtilen sözcük için Joki ve Menges’in Türkçe **kert-** fiiline eklenen **-piç/-peç** ekiyle oluştuğu yolundaki görüşleri aktarılır.

SDD’de kerpiç sözcüğü bulunmaz. DS VIII, 2756 yer alan kerpiç sözcüğü **kemre(I)** maddesine gönderilmiş, aynı yapıtın 2740. sayfasında bulunan **kemre(I)** sözcüğü için “gübre, tezek” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1276’da “*1. duvar örmekte kullanılmak için kalıplara dökülüp güneşte kurutulmuş saman ve balçık karışımı ilkel tuğla, 2.kerpiçten yapılmış*” biçiminde tanımlanmıştır.

M[2](29-5; 101-33); DLT[4](I,373-3; I,455-16[2]; III,119-27)

arış[5] “eriş, dokumanın tezgaha sarılmış olan ve uzunluğuna dikine bulunan telleri”

TT (VI,391) **ärüş** “*qaltı yirtünçidä ärüşü arqayı ikigü arquru turquru qawşurup(...)*”

UT(432) **ärüş** “*birär-läri ärüş arqy täg ...*”

DLT, 42; (BA; 1, 61-15) “*arış: Arış (eris), ‘arış arkağ= eriş, argaç’ demektir.*”

DK’de sözcük “*narp(=dokumacılıkta çözgü)*” biçiminde tanımlanır. Sözcük DTS 53’te **ARIŞ II**’de “*osnova tkany(=dokumanın temeli)*” biçiminde tanımlanır. Clauson EDPT 238’teki arış maddesinde sözcüğü “*the wamp (= dokumacılıkta kullanılan çözüm)*” olarak tanımlar. Araştırmacı sözcüğün *arış*, *arkağ* ve *argaç* sözcüklerinde görülen ve kaybolmuş bir fiil olarak nitelediği ***ar-** fiilinden gelmiş olabileceğini düşünür. Maddenin devamında sözcüğün Osmanlıcada ‘**arış**’ biçiminde olduğu ve sıklıkla ‘**argaç**’la birlikte kullanıldığı da belirtilir.

Bu nesne adı SDD 2, 545’te ve DS V, 1771’de **eriş** biçimindedir: “*1.dokuma tezgahlarında uzunluğuna atılan ip, arış, boy ipliği (...)* (SDD, 1941; 545), **eriş(I)** *dokuma tezgahlarında uzunluğuna atılan ip, arış, boy ipliği* (2. *Siyahla karışık benekli ip, 3. Kirinden, kötüsünden, kırtğından ayrılmış temiz yün, 4.Uzun ve iyi elyafly yün ve pamuk, 5. Yün kuşak 6. Sicim, 7. Araba oku, 8. Uzun bir değneği taşa vurmak suretiyle oynanılan bir türlü çocuk oyunu. 9 Hasır yapmakta kullanılan sazın tezgaha uzunlama komulanı.*)” SSD’deki 9.; SD’de ise 6. anlam (*Hasır yapmakta kullanılan, sazın tezgaha*

uzunlama konuları) sözcüğün ilk anlamına çok yakındır. Sözcük, bu anlamı sonradan anlam genişlemesi yoluyla mı kazanmıştır yoksa eski dönemlerde de bu anlamı taşıyor muydu? Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (I, 61-15[2]); TT[1](ärüs VI-391); U[2](ärüs 432; 450)

arkağ [5] “argaç; bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip eşya iplik”

TT (VI,391) “*qaltı yirtünçidä ärüşi arqayı ikigü arquru turquru qawşurup(...)*”

UT(432) “*birär-läri ärüş arqy tæg ...*”

DLT (I, 118-5) “*arkağ= Argaç; bez, halı, kilim gibi şeyler dokunurken enlemesine atılan ip veya iplik*”

Sözcük, DK 12’de **arqay** biçimindedir ve “*weft(= kumaşın atların, argaç)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 54’te **ARQAy** maddesinde “*utok, popereçnie niti tkani (=argaç, dokuma ipliği)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 216’da da, “*the woof(or moft) uf a waven material(= bir dokuma nesnesi, kumaş atkısı)*” biçiminde tanım yapılmış, tanımlarıyla Tarama Sözlüğüne atıfta bulunularak Osmanlıcadaki eş anlamlısının ‘**argaç**’ olduğu belirtilmiştir. Maddenin devamında bu iki sözcüğün (arkag ve argaç) ***ar-** fiilinden gelmiş olabileceği söylenir (Ancak, bu sözcükler bilinen **ar-** “*yorulmak ve aldatmak*” fiilleriyle ilişkili değildir.) Clauson’a göre, arış ‘*warp(=dokumacılıkta çözgü, araç)*’ sözcüğü de söz konusu **ar-** fiiliyle ilgili olmalıdır.

SDD’de DS’de sözcüğe rastlayamadık ancak, DS I, 308’de **argaç** yer alır: **argaç(I)** “*1. dokumalarda çözgü üzerine enliliğine atılan ip*” biçiminde tanımlanmıştır. Argaç sözcüğü TS 2, 129’de de yer almıştır: “*dokuma tezgahlarında enine atılan iplik, atki.*”

DLT[2](BA; I, 61-5; 1, 118-5) TT(VI-391); UT[2](432; 450)

sırıçğa[5] “sırça, cam”

TT (V,A-24) “*saqınmiş krgäk [...] süz-ük arıg sırıçqa tæg üç ming ulug ming...*”

KB(3394) sırıçğa “*sırıçğa sakışı turur bu köngül*

idi ked küdez sınması ay oğul”

DLT(I,489-6) “*sırıçğa: Sırça.*”

Sözcük için DK 163’te verilen karşılık “*glass(=cam)*”tır. DTS 505’teki **SİRİÇYA** I maddesinde, sözcüğün “*steklo(=cam)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 846’da, “*glass(=cam)*” karşılığı verilen sözcüğün başlangıçtaki anlamının “*rock*

cyristal(=billur kaya)” olabileceği söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgiye yer verilmezken Osmanlıcada sırça biçiminde görüldüğü belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS IX, 3615’te gördüğümüz **sırça(I)** maddesi “*renkli camdan bilezik*” anlamındayken **sırça(II)**, “*içi sırlı çömlek*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 1971’de yer alan **sırça** sözcüğünün “*1.cam, 2.camdan yapılmış*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

TT[2](V,A-24; V,A-48); KB[2](**sırınçga**; 3394; 4610); DLT[1] (BA; I,489-6)

yamağ [5] “yama”

DLT, 456; (BA; III,28-16) “*Yamağ: Yama. Şu savda dahi gelmiştir: barçın yamağı barçınka, karış yamağı karışka: ipekli yaması ipekliye, yünlü yaması yünlüye, bu sav, cinsi cinsine çeker denemek yerde kullanılır.*”

DK 211’de, **yama-** (*patch(garment)=elbise yamamak*) fiili altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *ruq’a* olduğu bildirilmiştir. DTS 231’de, sözcüğün “*latka, zaplata(=yama)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 935’te, **yama-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*a patch on teh garment(=elbise yaması)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 2378’de, “*1.delik, yırtık veya eski bir yeri uygun bir parça ile onarma, kapatma, 2.bu iş için kullanılan parça, 3.deride geniş leke*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[5] (BA; II,21-23; III,28-16; III,28-17; III,28-18; III,51-14)

yarındağ [5] “keçi derisinden yapılan Türklele özgü bir kayış”

DLT, 466; (BA; III,51-1) “*yarındağ: Türk sıvımı. Keçi derisinden yapılır tasma gibi bir şeydir.*”

DK 215’teki **yar-** (*güç kullanarak bölmek, yarmak*) fiili altında yer alan sözcüğün, “*strap(=kayış)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 241’de sözcük için “*deriden yapılmış kayış*” karşılığı verilmiştir. EDPT 971’de, **1 yarın** adından türediği bildirilen sözcüğün, “*keçi derisinden yapılan bir tür Türk kayışı*” için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[5] (BA; II,23-9; II,108-11; II,175-9; II,262-7; III,51-1)

çikin [4] “ibrişim, ipek tel”

AY(477/2) “(...) .. ötrü antada basa aglak yirde.. sargaksız arıg orunta ud mayakın suvap sekiz çikin turkı mandal kalsun(...)”

M(50-9) “...nom işidip nom bitig bitimiş üçün ton etük aş içgü buşı birmiş üçün ... çikin etüzlüg uluğ...”

DLT,209; (BA; I,414-23) “çikin: İbrişim. ‘çikin yıpı: İbrişim teli.”

Sözcük, DK 91’de **çigin** biçimindedir ve “*silk; brocade stitch figured with gold(= ipek; altın ile bezenmiş kumaş*” olarak tanımlanmıştır. DTS 143’teki **ÇEKİN I** sözcüğünde **çekin jipī** yapısı “*şelkovaya nit’(= ipek tel)*” karşılığundayken, **ÇEKİN II** maddesinde sözcük, “*vişivanie mişuroy po şelki(=sırma nakışlı ipek)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 415’te yer alan **2 çiki:n** maddesinde sözcüğün F(Foreign=yabancı) kısaltmasının yanında yer alan soru işaretiyle verilmiştir. Clauson, bu düşüncesinde kuşkuludur. Giles’e dayanılarak sözcüğün ikinci hecesi olan *kin*(Çince *chin*) yapısının Çince altın anlamını karşıladığı vurgulanarak iki yapı arasında ilişki kurulmaya çalışılır. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde *silk(=ipek)* sözcüğünü karşıladığı belirtilerek **çiki:n yıpı** yapısı “*silk thread(=ipek tel)*” olarak tanımlanır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

AY[1](477/2); M[2](50-9; 101-42); DLT[1](I,414-23)

tünlük [4] “baca, pencere”

DLT, 611; (BA; III,383-16) “*tünlük: Baca, pencere.*”

DK 205’te yer alan **tünlük** maddesinde sözcük için “*smokehole or window(=baca ya da pencere)*” karşılığı verilmiştir. DTS 597’de bulunan sözcüğün, “*otverstie, proem(=delik, kapı ya da pencere deliği)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 520’de, yapı açısından ***tün** adından türediği anlaşılan sözcüğün **tügü:nük** ile eş anlamlı olduğu ve **tügünük** biçiminin sözcüğün ilk biçimi olabileceği bildirilmiştir. Uyapıtta sözcük için “*the smoke hole of a tent(=çadır bacası)*” ya da “*window(=pencere)*” karşılıkları verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[4] (BA; II,18-1; III,120-23; III,127-26; III,383-16)

yelim [4] “bir tür tutkal”

AY(444/14) **yilim** “(...) biş törlüg bodugka ıgaç yilimin katıp yangı arıg yürüng bözde otrada t(e)ngrim sizing körküngüzni bedizetsün..”

DLT, 453; (BA; III,20-10) “*yelim: Kendisiyle tüy ve tüye benzer şeyler yapıştırılan tutkal. Balık tutkalına ‘yaruk yelim’ denir.*”

DK 222’de yer alan **yelim** sözcüğü için verilen karşılık “*glue(=tutkal)*”dır. DTS 254’te bulunan **YELİM** maddesinde, sözcüğün, “*kley(=tutkal)*” için kullanıldığından söz edilmiştir. EDPT 929’daki **yelim** (?**yelim**) maddesinde, “*glue, paste(=tutkal, macun)*” karşılığı verilen sözcüğün, Osmanlıcada da **yelim** biçiminde ve “*glue(=tutkal)*” anlamında yaşadığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır. TES 44)’da, esk. Kısaltmasıyla yer verilen sözcüğün, “*tutkal*” anlamında olduğu ve ağızlarda **ilim** biçiminde de kullanıldığı belirtilmiştir. Orta Türkçede **yelim** biçiminde görüldüğü bildirilen sözcüğün, kökeni hakkında bilgi verilmemiş, Doerfer kaynak gösterilerek, Farsçaya geçtiği bildirilmiştir.

DS VII, 2525’te gördüğümüz **ilim(I)** sözcüğü, “*erik ve kayısı ağaçlarının çıkardığı zamk*” biçiminde tanımlamıştır. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[4] (BA; III,20-10; III,70-1; III,99-9; III,108-21); AY[1](**yilim**; 444/14)

ağırçak [3] “ağırçak”

DLT, 85; (BA; I,149-14) “*ağırçak: Ağırçak.*”

DK 6’daki **ayır** (*ağır; pahalı*) maddesi altında yer verilen sözcük için, “*spindle whorl(=sarmal mil)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almaz. EDPT’de, sözcüğün ağır adından türemiş olabileceği bildirilmiş, **ağırçak** sözcüğü için “*spindle whorl(=sarmal mil)*” tanımını yapmıştır, daha sonraları sözcüğün yuvarlak her nesne için kullanıldığını belirtir. Clauson, sözcük içi -ç/-ş- değişiminden de söz etmiş; Osmanlıcada ağırçak biçimindeki kullanımına değinmiştir.

SDD 1, 120’de sözcüğün **aşak** biçimi verilmiş ve sözcük için “*1 Ağırçak 2 İki su borusunu birbirine bağlayan bilezik, boru, rakor 3. Sacayağı*” tanımları yapılmıştır. DS I, 92’de **ağırşah** ve **ağırşak** maddelerinde ise şu tanımlara yer verilir: **Ağırşak, 1-Yün, iplik eğitimi için altına takılan yuvarlak ağaç parçası, ağırşak, 2- İp bükmeğe yarayan iğ, ağırşak. ‘ağırşak’ kağıt arabalarında tekerlekler üstüne konulan ağaçların gerdirilmesi için kullanılan parça 2. El değirmeninin de iki taş arasına yatay olarak konulan tahta veya demir, 3. Memenin etli, şişkin kısmı 4. Bir çeşit elma.” Sözcük TS 1, 37’de de yer alır: “*1.yün iplik eğrilen iği ağırlaştırmak için iğın alt ucuna geçirilen yarım küre biçiminde, ortası delik ağaç veya kemik parça, teker biçiminde yassı nesne, kurs*”**

İA[2](iki ağırçak); DLT[1] (I, 149-14)

kiriş [3] “kiriş, yay”

DLT, 186; (BA; I,198-10) “(...) ‘*kurug yıgaç egilmes kurmuş kiriş tügülmes: kuru ağaç eğilmez, kurulu kiriş düğülmez.* (...)”

DK 107’de **kir-** filinden türediği belirtilen sözcük için “*bowlstring(=kiriş)*” karşılığı verilmiştir. DTS 309’daki **KIRIŞ II** maddesinde, sözcüğün “*tetiva, luka(=kiriş, kaş)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 747’de sözcüğün “*bowlstring(=kiriş)*” ve geniş anlamıyla “*cord, the joist of roof(=gerili ip, dam kirişi)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, ağızlarda bu anlamda kullanılmazken, ölçünlü dilde yaşamaktadır. TS 2, 1329’da bulunan **kiriş** sözcüğü “1.bazı telli müzik araçlarında kullanılan, hayvan bağırsaklarından yapılan tel, 2.ok atılan yayın iki ucu arasındaki esnek bağ, 3.mim.dört köşe kalın keresteden, demirden veya betonarmeden yapılmış yatay destek parçası, 4.mat.bir eğrinin iki noktasını birleştiren doğru parçası, 5.anat.kasların uçlarında bulunan, kasları kemiklere ve başka organlara bağlayan beyazımsı kordon” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçen zaman içinde anlam genişlemesine uğramıştır. Günümüzde, pek çok alana özgü terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

DLT[3](I,198-10; II,83-22; III,215-16)

sap [3] “sap, kılıç ya da bıçak sapı”

DLT, 507; (BA; III,145-8) “*sap: Kılıç veya bıçak sapı. Şu savda da gelmiştir: ‘oglan ışı, ış bolmas oglak müngüzü sap bolmas: çocukların işi iş olmaz. Oğlak boynuzu iyi sap olmaz.’*”

DK 154’te, **sāp** biçiminde ele alınan sözcüğe “*handle(=sap)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS 485’te bulunan **SAP I** maddesinde “*ruçka, rukoyatka(=kabza, sap)*” anlamındadır. EDPT 782’deki **sa:p (sap)** maddesinde, sözcük için “*kılıç, bıçak vb. sapı*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün ünlüsünün uzun olduğu, DLT’de, kısa olarak baş ve taş gibi sözcüklerle sıralanmasının hata olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bilgi yer almaz.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 2, 1906 vd’de, “1.bitkinin dal, yaprak, çiçek gibi bölümlerini taşıyan, ağaçlarda odunlaşarak gövde durumunu alan bölüm, 2.çiçek ve meyveyi dala bağlayan ince bölüm, sak, 3.bir aracı tutmaya yarayan bölüm, 4. iplik, tire, ibrişim gibi şeylerde iğneye geçirilen bir dikişlik iplik, 5.hlk. demet durumundaki ekinler” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[3](I,384-25; III,145-8; III,145-11)

sua [3] “zincir”

KP(XXXI-5) “(...) *taluy ögüz-kä tægip yetti kün turup kemi yarattı yetti temir sua kemi solap turgurdi...*”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için KP’de “zincir” anlamı verilmiş, sözcüğün Çince *suǒ* sözünden alındığı bildirilmiştir(Hamilton, 1998; 217).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KP[2](XXXI-5; XXXIII-3); U[1](II,76-1)

tirgük [3] “destek, direk”

Üİ(111a-1) “(...) *ağığlığ atkangu-luğ ed-l(e)r erser ƙaltı tirgük teg erür alƙu niz-vani-ta ulatıl(a)r erser yip teg erür.*”

KB(3463) “*bu kök tirgük ol könilik törü törü artasa kök turumaz örü*”

Sözcük için, DTS 562’de “*opra(=dayanak)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 544’te yer alan **tirgük** maddesinde, **tire-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*pillar, support(=sütun, destek)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün **tirek** ile eş anlamlı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

Üİ[1](111a-1); KB[2](3463; 4345)

törpigü [3] “törpü”

DLT, 246; (BA; I,491-18) “*törpigü: Ağaç yontacak keser.*”

DK 198’de yer alan **törpi-** (*düzlemek, törpülemek*) fiili altında ele alınan **törpig** ~**törpigi** sözcüğü için yapıtta, “*adz or file(=keser ya da törpü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 581’de gördüğümüz **TÖRPIG** ve **TÖRPIGÜ** maddeleri için “*terpug, napil’nik(=törpü, eğe)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 533’teki **törpigü:** maddesinde, sözcüğün **törpi-** fiilinden türediği bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için “*ağaç düzeltmekte kullanılan törpü*” karşılığı verilmiştir.

Günümüze yaşadığı ses değişiklikleriyle **törpü** biçiminde ulaşan sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmaz. Bu nesne adı, TS 2, 2244’te, “*1.ağaç veya kurşun, kalay gibi yumuşak metallerin kabasını almaya yarayan, dişleri uzun ve aralıklı olan eğe, 2.bir*

şeyin yüzündeki pürüzleri gidermek, düzgünleştirmek için kullanılan kısa, ince, pürüklü eğe” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[3] (BA; I,476-20; I,491-18; **törpig**; I,476-20)

tügsin [3] “dört köşeli düğüm”

DLT, 219-20; (BA; I,436-24) “*tügsin: Dört köşeli olarak düğümlenen bir çeşit düğüm.*”

Sözcük, DK 203’te, **tüg-** (*tie or knot= bağlamak ya da düğümlmek*) fiili altında yer almış ve “*kare biçiminde bir düğüm türü*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 595’te bulunan sözcüğün, “*dört köşeli bir düğüm*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 487’de sözcüğü, **tüg-** fiiline eklenen bilinmeyen –**si:n** ekiyle oluşmuş olabileceği belki de ***tügsi-** fiilinden türediği belirtilmiş, sözcüğün Çince ya da tegi:n gibi eski bir dilden miras kalmış bir sözcük olabileceği vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcük için “*a kind of knot(=bir düğüm türü)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

bistek [2] “eğrilmek üzere atılmış pamuk”

DLT, 239; (I,476-10) **pistik** “*pistik: Eğrilmek üzere hazırlanmış, atılmış pamuk sümeği. Çiğilce.*”

DK 74’te sözcük için “*carded cotton(=taranmış pamuk)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün bu anlamda Çiğillerce kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün “*wick(=fıtıl)*” anlamında Argularca kullanıldığı da yapıtta sözü edilenlerdendir. DTS 103’te yer alan **BISTIK I** için yapıtta verilen karşılık “*eğrilmek için hazırlanan pamuk*” iken **BISTIK II** için “*fıtıl’(=fıtıl)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 372’de yalnızca DLT’de saptanan sözcüğün ikinci hecesinin harekesiz olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün basbal ve bilik ile aynı kökten türemiş olabileceği üzerinde durulmuştur. DLT’deki kayıtlara dayanılarak sözcüğün Argularca, “*eğrilmek için hazırlanmış, taranmış pamuk topu*”; Çiğillerce, *a wick(=fıtıl)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[2](BA; **pistik**; I,476-10; I,476-12)

çigne[2] “mala”

DLT, 218; (BA; I,435-3) “*çigne: Mala; çiftçilerin ‘sürgü’ dedikleri aygıt. Yağma dilince.*”

DK 91’de **čignä** biçiminde yer alan sözcük için “*harrow(=tapan, kesek kırma makinası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 145’te yer alan **ČIGNÄ** sözcüğü **ČEKNÄ** maddesine gönderilmiş, burada sözcüğün “*borona(=tırmık)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 416’da sözcüğün **čikne(or čigne:?)** biçiminde yer aldığını görüyoruz. Yapıtta sözcüğe “*a smoothing implement(=düzleme aracı)*”, “*a mason’s trowel(=duvarcı malası)*” ve “*a stone roller(=taş silindir)*” karşılıkları verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; I,435-3; **čikne**; III,301-24)

čij [2] “çivi”

DLT, 496; (BA; III,123-4) “*čij: Demir çivi.*”

Sözcük DK 94’te **čič** maddesinde “*iron nail; nail-head(coat of nail)(=demir çivi; çivi başı)*” anlamı verilmiştir. DTS 147’deki **ČIŽ** sözcüğü için “*gvozd’; šlyapka gvozd’(=çivi; çivi başı)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT 400’de “*an iron nail(=demir çivi)*” anlamındaki sözcüğün bir kez saptandığı ancak günümüz Türk dillerinde kullanılan bu anlamdaki sözcüklerin **čé:j** sözcüğüyle ilişkili olduğunun açıkça görüldüğü belirtilir. Sözcüğün ilk ünlüsünün “*kapalı e(-é-)*” olduğu bildirilir. Son ünsüz –j-nin varlığı dolayısıyla sözcük yabancı kökenli kabul edilmiştir. Sözcük, ses olayları sonucu Türkiye Türkçesinde çivi biçimini almıştır. Eren, TES 95’te çivi sözcüğünü, “*1.iki şeyi birbirine tutturmak için çakılan, ucu sivri, başlı, metal veya ağaçtan yapılmış ufak çubuk(...)*” biçiminde tanımlar. Maddenin devamında kimi Türk lehçelerindeki eş anlamlı sözcükleri çivi sözcüğüyle olan ses yakınlığı “*düşündürücü*” bulunmuştur. Barbera kaynak gösterilerek sözcüğün İtalyancadan alındığı yolundaki düşüncenin yanlış olduğu açıklanır.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS III,1248’deki **čivi(I)** sözcüğü **cağ(V)-1** maddesine gönderilmiş, burada(III, 842) sözcüğün “*Çorap şişi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıttaki **čivi(II)** için “*Telli sazların tek burguları*”; **čivi(III)** için “*1.Sallanan şeye konan destek(...). 2.Kazık(...). 3.Kütükleri yarmakta kullanılan ağaçtan veya demirden ucu yassı aygıt(...).*” anlamları verilmiştir. TS 1,491’de yer alan çivi sözcüğü “*1.İki şeyi birbirine tutturmak için çakılan, ucu sivri, başlı, metal veya ağaçtan yapılmış ufak çubuk(...).*” biçiminde tanımlanmıştır. Çivi sözcüğü geçen zaman içinde özellikle Anadolu Ağızlarında, aralarında biçim ve işlev benzerliği olan pek çok nesneye ad olabilmıştır.

DLT[2] (BA; 123-4; III,124-1)

içlik [2] “eyer keçesi”

DLT, 64; (BA; I,102-14) “*içlik: Eğer keçesi, içlik.*”

DK 31’de iç(inner=iç) maddesi altında yer alan içlik sözcüğü için verilen karşılık “saddle cloth(=eyer örtüsü)”tur. DTS 202’de bulunan İÇLİK sözcüğünün “eyer örtüsü, eyerin altına konulan keçe astar” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 26’daki içlik maddesinde sözcüğün iç adından türediği ve Karahanlı Türkçesinde sözcüğün “eyerin dolgu maddesi” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, bu anlamıyla SDD’de yer almaz. DS VII, 2506’da yer alan içlik sözcüğü için verilen 6. anlam “[→içirik(I)-1]”dir. Yapıtın aynı sayfasında gördüğümüz içirik ise “1.Yatak doldurmaya yarayan yün, pamuk, kıtık vb. şeyler(…)” anlamında kullanılmaktadır.Sözcük, TS’de de bu anlamıyla yer almaz.

DLT[2](I,102-14; I,104-25)

ik [2] “iğ, ip bükme aygıtı”

DLT, 35; ig (BA;I,48-17) “*ig: İğ,ip bükme için kullanılan aygıt. Bu manada ‘yig’ dahi denir.*”

DK 33’te rastladığımız ik~ yik sözcüğü için “spindle=eğirmen, iğ) karşılığı verilmiştir. DTS 206’daki IK I maddesi IG maddesine gönderilmiş, yapıtın 203. sayfasında yer alan sözcüğe vereteno(=iğ)” karşılığı verilmiştir. EDPT 99’da bulunan i:k sözcüğü için “spindle, staff(=eğirmen, iğ, değnek)” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün yapıtta yer alan ve “pivot(of a mill)(=döndürme mili) karşılığında kullanılan 1 ok sözcüğüyle işlev açısından benzer olduğu dile getirilmiştir. Sözcüğün, DLT’de i:k biçiminde yer aldığı ayrıca yi:k biçiminin de yapıtta kullanıldığı söylenmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, SDD 2, 781’de iğ biçimindedir ve: “1.Değirmen taşının ortasında bulunan ve yukarıdaki üst taşa geçen demir, mihver. 2.Dingilin tekerleklerle geçen kısmı(…)” biçiminde tanımlanmıştır. DS VII, 2508’deki iğ(III) maddesi de,

“1.Değirmen taşının ortasında bulunan ve yukarıdaki üst taşa geçen demir eksen.2.Bezirhanede kuvvet kolundaki taşı kaldırıp indirmeye yarayan helezon biçimindeki ağaç. Çıkrıkla ipliğin sarıldığı demir tel. 4.Dokuma tezgâhlarında kalemleri sarmak için kullanılan demir eksen. 5.İplik gerilen çarkın uzun ucu. 6.Dingilin tekerleklerle geçen kısmı. 7.Su dolaplarının ortasında bulunan kalın ağaç dingil.”

anlamalarını taşımaktadır. Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. TS 1,1050'de bulunan iğ sözcüğünün "1.Pamuk, yün gibi şeyleri eğirmekte kullanılan, ortası şişkin, iki ucu sivri ve bunlardan biri çoğu kez çengelli ağaç araç, eğirmen, kirmen. 2.hlk. Araba okunun eksen. 3.hlk. Değirmen taşının ortasında bulunan ve yukarıdaki üst taşa geçen demir eksen. 4.biy. bk iğ iplik." anlamlarındadır.

DLT[2] (BA; **ig**; I,48-18; I,85-19)

kendir [2] "kendir, kenevir"

AY(370/1) "*tuturkan kendir berk kamyş.. yap yavışgu alkançsız::bo edlerig kalısız.. biçip kesip barça alsar::*"

KP(II-3) **kentir** "*ämäri tınlıg-lar çıgarı äñirär yuñ äñirär kentir äñirär..*"

DTS 298'deki KENDIR maddesinde sözcük için konoplya(=kenevir, kendir)" karşılığı verilmiştir. EDPT 729'da, sözcük için "hemp, Cannabis(=kendir, kenevir bitkisi)" karşılığı verilmiştir. Sözcüğün Türkçeye Türkler tarafından işgal edilen Hint-Avrupa(?Toharca) dillerinin konuşulduğu bölgelerde yetişen bitkinin adı olması nedeniyle girmiş olabileceği söylenmiştir. Gabain kaynak gösterilerek Almancada aynı anlamdaki hanf(dolayısıyla İngilizcedeki hemp) sözcüğüyle köken ilişkisi sorgulanmıştır. Yapıtta sözcüğün aslının belki kentir olabileceği söylenmiştir. TES 230'da kendir sözcüğü için "kenevir" karşılığı verilmiş, Türk lehçelerindeki biçimleri sıralanmıştır. Sözcüğün Uygurcada ve daha sonraki dönemlerde kendir biçiminde kullanıldığı belirtilmiştir. Gombocz ve Doerfer kaynak gösterilerek sözcüğün Türkçe olamayacağı söylenir. Kendir maddesinin Slavlara büyük olasılıkla iskit topraklarından geçtiğinden ve F. P. Filin'in Avrupa'ya güneydoğu'dan, Hazar ve Güney Ural steplerinde geldiği yolundaki düşüncesinden söz edilir. Maddenin devamında Macarca kender biçiminin Türkçeden geçtiği üzerinde durularak Türkçe kenevir ile kendir sözcükleri arasındaki ses benzerliğine dikkat çekilir.

Sözcük, SDD'de bulunmaz. DS VIII, 2741'de yer alan kendir(I) sözcüğü, "1.urgan, ip. 2.[→kendirik(II)]" biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın 2742. Sayfasında yer alan kendirik(II) için "kenevir" karşılığı verilmiştir. Aynı sayfada bulunan kendir(II) sözcüğü "1.yaygı, 2.minder"; kendürük sözcüğü "deriden, çadır bezinden yapılan ve hamur tahtasının altına serilen yaygı, sofrta örtüsü" anlamlarını taşımaktadır. Sözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2, 1273'teki kendir sözcüğü için "1.kenevir, 2.kenevirden yapılmış olan" anlamları verilmiştir.

AY[1](370/1); KP[1](**kentir**; II-3)

kimbağ [2] “yaprak halindeki altın” bk. *Değerli Taşlar, Madenler (s. 33)*

kip[2] “kalıp”

DLT, 494; (III,119-26) **kip** “*kip: Kalıp. Herhangi bir şeyin kalıbı. ‘Kerpiç kipi: Kerpiç kalıbı.’*”

Sözcük, DK 102’de **kēp** biçimindedir. Yapıtta sözcük için “*mold(=kalıp)*” ve *like(=gibi)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 308’deki **KIP** maddesi, **KEP** maddesine gönderilmiş, yapıtın 299. sayfasında sözcük için, “*forma(=kalıp)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta **kerpič kebi** yapısının “*kerpiç kalıbı*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 686 *vd*’de sözcüğün aslında “*mould, model(=kalıp, biçim)*” anlamındayken Oğuzcada aktarma yoluyla “*likeness, resemblance(=benzerlik, benzeyiş)*” anlamında kullanılmıştır. Sözcük, sonuna eklenen -i ekiyle “*like(=gibi)*” anlamında kullanılan bir edat olmuştur. Maddenin devamında DLT’de **ki:b** sözcüğünün “*herhangi bir şey için kullanılan kalıp*”; **kerpiç ki:bi** yapısının “*a brick mould(=kerpiç kalıbı)*” biçiminde tanımlandığı söylenmiştir.

Sözcük, türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](BA; **kip**; III,119-26; III,119-28)

kurşag [2] “yünden dokunan bir kuşak”

DLT, 234; (BA; I,464-24) “*kurşag: Tura; yünden dokunur, bel kuşağına benzer bir nesne olup çadırı sarılır; buna ‘ew kurşagi’ denir.*”

DK 147’de, **qur** (rank; belt=dizi; kuşak)” maddesi altında yer alan **ew kurşay** yapısı için, “*tent band(=çadır kuşağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 468’deki **QURŞAY** maddesinde, sözcüğe “*poyas, kuşak(=kemer, kuşak)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 664’te, **kurşa:-** fiilinden türediği söylenen sözcüğün “*barrel hoop; girth of a tent(=fiçi kasnağı, çadır kuşağı)*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir.

SDD 2, 998 *vd*’de kuşak biçiminde gördüğümüz sözcük, “1.tahta kapıların arka tarafından ufki çakılan parça, 2.sülâle, batın, karın, 3.kayığın dış kenarını kuşatan tahta, 4.havali, mıntıka” biçiminde tanımlanmıştır. DS VIII, 3009’da yer alan **kurşag** sözcüğü “*tahta kapıların arkalarına yatay çakılan tahta parçası*” anlamındadır. Aynı sayfada yer alan **kurşak** sözcüğü ise “*kadınların arkadan bellerine bağladıkları işlemeli kuşak*” biçiminde tanımlanmıştır. Aynı yapıtın 3014. sayfasında gördüğümüz **kuşak(I)** sözcüğünün “1. tahta kapıların arkalarına yatay çakılan tahta parçası, 2.evin sağlam

olmasını sağlamak için, pencere başlarından geçen, evi çevreleyen ağaçlar” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde de kuşak biçiminde yaşamaktadır. TS 2, 1421’de gördüğümüz sözcük, yapıtta

“1.bele sarılan uzun ve enli kumaş, 2.sağlamlığını artırmak için, bir şeyin çevresine geçirilen ağaçtan veya metalden bağ, 3.sos.yaklaşık olarak yirmi beş, otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, 4.fel.yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu, 5.mat.bir küre yüzeyi, paralel iki düzlemlerle kesildiğinde iki kesitin arasında kalan bölüm, 6.coğr.yeryüzünün kutuplar, kutup daireleri ve dönencelerle belirlenen beş bölümünden her biri, 7.astr.yer yüzünde veya herhangi bir gök cisminde belli şartları ağlayan bölge, 8.sin.henüz birleştirilmemiş ses ve görüntü taşıyan filmler”

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten günümüze anlam genişlemesi yaşayarak pek çok alana özgü terim olma özelliği göstermiştir.

DLT[2](I,464-24; I,464-26)

sıgzağ [2] “ayakkabıların dikişleri arasına yerleştirilen sahtiyan”

DLT, 233; (BA; I,464-8) **sıgziğ** “sıgziğ: Mest ve ayakkabı gibi şeylerde iki dikiş arasına konulan sahtiyan.”

DK 161’de sıy-(touch (wors; heart); fit=dokunmak; uygun olmak) fiili altında gördüğümüz sözcük için “thong (shoe); patch; tootpick(=ayakkabı şeridi; yama; kürdan) karşılığı verilmiştir. DTS 503’te yer alan SİyZİy I maddesinde sözcük, “ayakkabının dikişleri arasına döşenen sahtiyan” biçiminde tanımlanırken SİyZİy II maddesinde sözcük için “skoba, skrepa(=kenet, bağ)” karşılığı verilmiştir. EDPT 818’de, sıgza:- fiilinden türediği belirtilen sözcük için “iki şey arasına tutturulan nesne” karşılığı verilmiş, sözcüğün Osmanlıcada “elbise köşebendi” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, günümüzde, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](**sıgziğ**; I,464-8; I,464-10)

sırukluk [2] “çadır direği olarak kullanılmaya elverişli ağaç”

DLT, 251; (BA; I,505-11) “(...) İkincisi: Başka bir şey için hazırlanmış olan nesnenin adı olmaktır: ‘sıruklu yığaç’, ‘tukaklık yığaç’ sözcükleri gibi; ‘sırık yapmak için hazırlanan ağaç’, ‘süzek yapmak için ayrılmış olan ağaç’ demektir.”

DK 164’te, sıruq (tent-pole=çadır direği)” adı altında ele alınan sözcüğe İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın “saqq olduğu bildirilmiştir. Sözcük DTS 506’da, “çadır direği yapmak için ayrılmış ağaç” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 849’da, sıruk adından türediği bildirilen sözcüğün bir kez saptandığı ve “çadır direği yapmaya elverişli ağaç parçası” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Bu nesne adı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I503-14; I,505-14)

şabiñ [2] “metal tokmak, balyoz (Çiğilce)”

DLT(III,369-15) **şebiñ** “*şebiñğ: Küçük demir çomak, demir baston. Çiğilce.*”

DK 171’de yer alan şabiñ ? maddesinde DLT’de Çiğilce olarak kaydedildiği söylenen sözcük için “iron rod(=demir, çubuk, asa)” karşılığı verilmiştir. DTS 522’de gördüğümüz ŞEBİñ sözcüğü “toprağı kırmak için kullanılan metal tokmak” biçiminde tanımlanırken, aynı sayfadaki ŞEBÄñ için “metalliçeskaya palka(=metal asa)” karşılığı verilmiştir. EDPT 867’de, okunuşuna temkinli yaklaşılacak sözcüğün ikinci ünlüsünün kesre ile harekelendiği, ilkinin de üstünlü olduğu bildirilmiş, ikinci hecenin boş biçiminde okunuşunun yanlış olduğu söylenmiştir. Yapıtta, İran kaynaklı olabileceği bildirilen sözcük için “a sledge-hammer(=balyoz)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **şebiñ**; III,354-20; **şebiñ**; III,369-15)

talğuk [2] “balta sapını sıkıştırmakta kullanılan tahta çivi”

U(III,47-9) “..bu braman baxsi ning yrlığınga trkin biş yüz tāmīr talguq-larığ anut qıl..”

DLT, 236; (BA; I,469-5) “*talğuk: Baltanın sapını sıkıştırmak için çakılan çivi.*”

Sözcük, DK 174’te, tal- (strike=çarpmak) fiili altındaki talq- (tutturmak, bükme, çarpma) maddesinde içinde yer almıştır. Yapıtta, talğūq için, “balta sapını sağlamlaştırmak için kullanılan tahta çivi” karşılığı verilmiştir. DTS 528’de yer alan sözcüğün, “balta sapını sıkıştırmakta kullanılan çivi” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,469-5)

tegrek [2] “çerçeve, kasnak”

DLT, 240; (BA; I,479-9) “*tegrek: Herhangi bir şeyin halkası, değresi. ‘kudhug tegregi: kuyu ağzına konulan halka.’*”

DK 184’te *tegir- (go around=sarmak, çevirmek) fiili altında yer alan sözcük için, “rim(=kenar, kasnak)” karşılığı verilmiştir. DTS 549’da bulunan TEGRÄK maddesinde, sözcüğün “obodok, obruç(=çerçeve, çember)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 485’te, sözcüğün tegre adının küçültülmüşü ve aynı zamanda eş anlamlısı olduğu belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için “the rim of anything(=herhangi bir şeyin kenar, çemberi)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, SDD 1, 412’de “değirmi, dairevî” biçiminde tanımlanmış, sözcüğün Gaziantep’ten derlendiği belirtilmiştir. Bu nesne adı, DS’de bu anlamda yer almaz. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

DLT[2](I,477-9; I,477-10)

tirek [2] “direk, destek”

DLT, 255; (BA; I,412-9) “*tirek: Direk.’*”

DK 191’de tirä- (desteklemek) fiili altında yer verilen sözcük için yapıtta, “bar of a gate(=kapı sığı)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, DTS’de bulunmaz. EDPT 543’te, tire- fiilinden geldiği ve “support, prop, column(=destek, dayak, kolon)” anlamlarını barındırdığı belirtilen sözcüğün Farsçaya ve diğer kimi komşu dillere verildiği, Doerfer kaynak gösterilerek belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bu anlamda yer almazken, TS 1, 597’de, “1.ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek, 2.(bazı özel adlarda) sütun, 3.mec.en önemli kimse” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,387-4; I,412-9)

toğaklık [2] “süzgeç yapılmak için ayrılan ağaç”

DLT, 251 ; (BA; I,503-11) **tugaklık** “*tugaklık: Süzgeç yapılacak ağaç.’*”

DK 198’deki tu- (kapamak, tıkamak, örtmek) fiili altında yer verilen sözcük için İngilizce karşılık verilmezken, yapıtta yalnız başına kullanılmayan *tuyaq sözcüğü için, “strainer(=süzgeç)” karşılığı verilmiştir. DTS 584’teki TUḡAQLĪQ maddesinde,

sözcüğün, “süzgeç yapılmak üzere ayrılan ağaç” için kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtın, 585.sayafasında yer alan TUQAQLIQ için de aynı karşılık verilmiştir. EDPT 469’da, sözcüğün DLT’de iki farklı yazılışla yer aldığı belirtilir. Sözcüğün, *toğa:k/toka:k biçimlerinden türediği bunların da süz- anlamındaki bir fiilden türemiş olabileceği bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “süzgeç yapmaya elverişli ağaç parçası” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; tugaklık; I,503-11; tukaklık; I,505-12)

toy(II) [2] çömlek çamuru

DLT, 505; (BA; III,142-1) “*toy: Çanak yapılan çamur. Bu sözden alınarak çömleğe ‘toy aşış’ denir.*”

DK 196’da tōy biçiminde ele alınan sözcük için, “ceramic clay(=seramik çamuru)” karşılığı verilmiştir. DTS 572’de yer alan TOJ III sözcüğüne “glina(=kil)” karşılığı verilmiştir. EDPT 567’de bulunan 2 to:y maddesinde, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün “potters’ clay(=çömlek çamuru)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; III,141-26; III,142-1)

yartu [2] “yazı tahtası; yonga, talaş” *bk. Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere (s. 17)*

adaklık [1] “üzüm çardaklarına ayak yapılacak ağaç”

DLT, 86; (BA; I, 149-20) *adhaklık : üzüm bağlarında çardak ayakları yapmak için kullanılan ağaç*”

Sözcük, DK 5’te adaq maddesi içinde yer almış ve “wood for trellis legs(= çardak ayakları için ayrılan ağaç)” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, DTS 2’de ADAQLIQ maddesinde ele alınmış, DLT kaynak gösterilerek aynı biçimde tanımlanmıştır. EDPT 48’de adaklık maddesinde sözcüğün aak adından geldiği belirtilmiştir.

Sözcük, yapısal olarak adak adına eklenen -lık yapım ekinde oluşmuş, ekin tahsis işlevinden yararlanılmıştır. Bu nesne adı, SDD 1, 133’te ve DS I, 404’te farklı

anlamlarla yer alır. TS 1, 170'de 'ayaklık' maddesinde şunlar söylenmiştir: "1.ayakla işletilen makinelerde ayağın bastığı yer, pedal. 2.ayak basacak yer. 3.ayakçak. 4.taban".

DLT[1](I, 149- 20)

arkuk [1] "iki duvar veya iki direk arasına çapraz olarak konulan ağaç"

DLT, 67; (BA; I, 109-25) "*arkuk: iki duvar veya iki direk arasına arkuru olarak konulan ağaç*"

DK 12'de arquq sözcüğü için, "*wooden obstruction (=inatçı; tahtadan yapılmış set)*" karşılığı verilmiştir. DTS 55'teki ARQUQ maddesin için verilen 1. anlam, "*perekladina, balla (=kiriş, kalas)*" biçimindedir. EDPT 216'da yer alan **arkuk** maddesinde sözcük, "*obstinate, refractory (=inatçı, itaatsiz)*" biçiminde tanımlanmış ve DLT'deki arkuk kişi örneği verilmiştir. Maddenin devamında da sözcüğün aynı zamanda "*a transverse strut between two walls or pillars (=iki duvar veya direk arasına çapraz olarak uzatılan payanda)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Bun esne adına Türkiye Türkçesi sözlüklerinde rastlayamadık, bu ad sözcüğe nesnenin konuluş şekli, ağacın uzatılış biçimi dolayısıyla verilmiş olmalıdır. Ayrıca, sözcük Clauson'un sözünü ettiği *argaç*, *arış* ve *arkag* sözcüklerinin de temelini oluşturan ar- fiilini aklımıza getirir.

DLT[1](BA; I,109-25)

arumḍun [1] "boya"

DLT, 81; (BA; I, 138-3) "*arumdhun: Boya*"

Sözcük DK'de **arūdūn** biçimindedir ve "*dye(=boya)*" biçiminde tanımlanmıştır. Bu okuyuş Clauson'dan esinlenilerek tercih edilmiş olmalıdır. DTS 58'de sözcük **ARUMḌUN** biçiminde yer alan sözcük için, "*krasitel'(=boya)*" karşılığı verilmiştir. Clauson, EDPT 212'de sözcüğü yukarıda sözünü ettiğimiz gibi **aruḍu:n** biçiminde ele alır okuyucuyu ve **arumḍu:n** maddesine gönderir. Yapıtın 232. sayfasında yer alan ve alıntı olabileceği söylenen sözcüğün telaffuzunun şüpheli olduğu, yanlış olabileceği belirtilir. Sözcük, *'fa'alü'* veznine giren sözcüklerdendir, sonuna *-n* eklenmiş ve *-D-*den sonra **alu:çi:n** ile **ura:ğu:n** arasında yer almıştır, bu kuşkusuz bir hatadır. Yapıtta sözcük için, "*a kind of dye (= bir tür boya)*" karşılığı verilmiştir.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı gibi, DLT’de sözcükle ilgili tanımlama yetersizdir. **arumḏun (aruḏun)** ne tür bir boyadır, nasıl elde edilir, ne amaçla kullanılır? gibi sorulara bu tanımlar çerçevesinde bir cevap verilemez.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; 1,138-3)

baḏıçlık [1] “üzüm asmalarına çardak yapılmak üzere ayrılan ağaç”

DLT, 251; (BA; 1,502-21) “*baḏıçlık: ‘baḏıçlık yıgaç= üzüm asmalarına çardak yapılmak üzere ayrılan ağaç’*”

Sözcük, DK, 63’te baḏıç maddesinin altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmezken, DLT’deki Arapça karşılığı ‘*ariš al-karm*’ olduğu bildirilmiştir. DTS 77’de baḏıçlık sözcüğü yer almazken **BAḐİÇ** maddesine yer verilmiştir (bk. baḏıç). EDPT 300’de baḏıçlık maddesinde sözcüğe yapıtlarda bir kez rastlandığı vurgulanır ve baḏıç ile ilişkisinden söz edilir. Sözcük için “üzüm çardağı yaparken kullanılan ağaç” tanımı yapılmıştır.

Sözcük Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (1,502-21)

basu [1] “demir tokmak” bk. *Ev Gereçleri* (s.76)

batğa [1] “üzerine keçe kesilen tahta”

DLT, 213; (BA; 1,424-6) “*batga: Üzerinde külah yapmak için yün ve keçe kesilen tahta*”

Sözcük, DK 68’de **batya** biçimindedir ve “*cutting tablet for felt(= keçe kesilen tabla)*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 89’daki **BATYA** maddesinde sözcük, “*doska dlya raskroya voyloka ı şkur na şapki(= kalpak yapmak için üzerinde deri ya da keçe kesilen tahta)*” biçiminde anlamlandırılmıştır. Bu nesne adı, EDPT 302’de “*kasket yapmak için üzerinde deri ya da keçe kesilen tahta*” anlamı verilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün bir kez kullanıldığından söz edilmiş, Süryanicede rastlanan *petqā/petqā* sözcüğüyle ilişkisine değinilerek Süryanicedeki söz konusu bu sözcüğün aslının da Grekçe “*yazı tahtası*” anlamına gelen *pittakion* sözünden geldiği bildirilmiştir. Araştırmacı Grekçedeki bu sözün genel olarak “*document(= belge)*” anlamı taşıdığını söyler ve Türkçe **bétkeçi**: ile ilişkisine değinir.

DLT[1](I,424-6)

borta [1] “ince altın tabakası” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s.33)*

çeçge [1] “çulha tarağı”

DLT, 216; (BA, I,429-28) “çeçge: Çulha tarağı.”

DK 89’da bu nesne adı **čăčgă** biçimindedir ve “*weaver’s reed(=dokuma tarağı)*” anlamını karşıladığı belirtilmiştir. DTS 143’teki **ČEČGĀ** maddesinde, sözcüğün “*dokuma tezgâhı makarası*” anlamında olduğu söylenir. EDPT 401’de Clauson sözcüğün metinlerde bir kez saptandığını belirtir ve sözcüğe “*a weaver’s reed(=dokuma tarağı)*” karşılığını verir. Yapıtta “(D)(Derived= türemiş)” kısaltmasından başka, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmemiştir.

Sözcüğe Türkiye Türkçesi sözlüklerinde rastlanmamıştır.

DLT[1] (BA, I,429-28)

çekük [1] “çekiç”

DLT, 409; (BA, II,287-8) “çekük: Çekiç. Oğuzca.”

DK 89’da **čăkăk** biçiminde ele alınan sözcüğe “*hammer(=çekiç)*” anlamı verilmiştir. DTS 143’teki **ČEKÜK** maddesi “*molot, molotok(=çekiç)*” olarak tanımlanmış, EDPT 415’te yer alan **çekük** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiş, sözcük, öz Türkçe bir sözcük olan **çek-** fiiliyle ilişkilendirilmiştir. İbn-i Mühenna Lügati’nde sözcüğün Farsça, çakuş sözcüğü ile eş anlamlı olması dolayısıyla bu sözcükle bağlantı kurulmak istendiği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, Türkçeden Farsçaya geçtiği, Farsçadaki çeküş biçimini açıklamanın güç olduğu, belki de çek-filinden türeyen aynı anlamda çekük ve çeküş sözcüklerinden söz etmek gerektiği bildirilmiştir.

SDD(1, 293)’de ve DS(III, 1042)’de yer alan **çakuç** sözcüğü “çekiç” olarak tanımlanmıştır. Bu, nesnenin **çak-** fiiliyle olan anlam ilişkisi sonucu verilmiş bir isim olmalıdır. TS’deki **çekiç**, *1.Çivi çakmak, madenleri dövmek gibi işlerde kullanılan bir sapla dövecek bir maden bölümünden yapılmış araç. 2.sp. Yaklaşık 1.20 m uzunluğundaki madenî tele bağlı ve ağırlığı 7.257 kg olan gülle*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde anlam genişlemesine uğrayarak bir spor terimi için de kullanılabilir olmuştur.

DLT[1] (BA, II,287-8)

çarukluk [1] “çarık yapılmak üzere ayrılmış deri”

DLT, 251; (BA I,503-9) “*çarukluk: Çarık yapılmak üzere ayrılmış deri.*”

Sözcük DK 87’de **čaruq** maddesi altında yer almış ve tanımlanmamıştır. DTS 141’de sözcük için verilen tanım, “*çarık dikilmek üzere hazırlanmış deri*” biçimindedir. EDPT 428’de sözcüğün bir kez saptandığına ve çaruk sözüyle olan ilişkisine değinildikten sonra “*ayakkabı yapmak için hazırlanan deri parçası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, **çarıklık** biçiminde TS 1, 438’de de yer almıştır. Burada sözcüğe “1.Çarık yapmaya elverişli(...). 2.Çarık konulacak yer” anlamları verilmiştir(TS, 1998; 438).

DLT[1] (BA I,503-9)

çodın [1] “tunç ve süzölmüş bakır” *bk. Değerli Taşlar, Madenler (s.33)*

çukubarı[1]¹⁹ “pota çamuru”

DLT, 552; (III,243-2) “*hukubarı: Pota yapılan çamur.*”

DK 95’te **čoqūbarı** sözcüğü için “*clay of a crucible(=pota çamuru)*” karşılığındadır. DTS 157’de bulunan **ČUQUBARĪ** sözcüğünün hukubari biçiminde de okunabileceği belirtilerek sözcük için “*pota(kalıp) imalinde kullanılan çamur*” karşılığı verilmiştir. EDPT 406’daki **çoku:barı** sözcüğünün metinlerde bir kez saptandığı belirtilmiş, alıntı olduğu kuşkusuz olan sözcüğün İran kaynaklı olabileceği belirtilmiştir. Sözcük için burada “*clay for making crucibles(=pota yapmakta kullanılan çamur)*” anlamı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,243-2)

dava[1] “yün çilesi”

DLT, 549; (BA; III,237-18) “*dava: Yün sümeği. Yün kabartıldıktan sonra halka gibi yapıp kola geçirilir, sonra eğrilir.*”

DK 97’de gördüğümüz dava sözcüğü için “*skeil(wool)(=yün çilesi)*” karşılığı verilmiştir. DTS’deki **DAVA II** “*eğrilmek üzere hazırlanmış yün tomarı, yumak*”

anlamındadır. EDPT 436’da yer alan *dawa* maddesinde Clauson, DLT’de geçen iki *dawa* sözcüğünden söz ederek bunlar arasında anlam ilişkisinin olmadığını açıklar. Birinci *dawa* sözcüğü Arapça “*drug(=ilâç)*” anlamındaki *dawā* sözüyle ilişkilidir. İkincisi “*eğrilmek üzere hazırlanmış yün yumağı*” anlamındadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,237-18)

egrik [1] “eğrilmiş ip”

DLT, 65; (BA; I,105-10) “*egrik. Eğrilen ip*”

DK 20’de **ägir-** maddesi altında yer alan **ägrik** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, sözcüğün DLT’de *yaızl* sözcüğüyle karşılandığı belirtilmiştir. Bu nesne adı DTS 166’da **EGRİK** maddesinde “*eğirme işleminden geçirilmiş ip*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcük için EDPT 112’de “*eğrilmiş nesne*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün **egir-** fiilinden türediği belirtilerek ilk dönemlerde “*eğrilmiş iplik*” ve sonra “*girdap*” anlamlarını da karşıladığı söylenmiştir.

SDD’de sözcük bu anlamıyla yer almaz. DS V,1684’te yer alan **eğrik(II)** sözcüğü “*Bükülmüş, ip haline getirilmiş pamuk ya da yün*” anlamını taşımaktadır.

DLT[1] (BA; I,105-10)

erük [1] “deri sepilemekte kullanılan nesne”

DLT, 47; (BA; I,70-16) “*erük: kendisiyle deri sepilenen her nesne.*”

DK 26’da **ärük** sözcüğünün “*tanning material(=deri sepileme aracı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS’de **erük** sözcüğü bu anlamıyla yer almazken yapıttaki **ERÜKLÄ-** maddesinde sözcüğe “*tabaklamak, deriyi işlemek*” karşılığı verilmiştir. EDPT 222’deki **2 erük(?ëürk)** maddesinde sözcüğün başlangıçta “*deri sepileme aracı*” karşılığında kullanılırken sonradan aynı zamanda “*sepilenmiş deri*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*deri sepilenen herhangi bir nesne*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,70-16)

eşiklik [1] “eşik yapılmak üzere ayrılmış ağaç”

¹⁹ B. Atalay, sözcüğün, yanlış olması ihtimalinden söz eder. Türkçede “h” harfi olmadığından bu, **çukubarı** biçiminde okunmalıdır (Atalay, 1999c; 243).

DLT, 87; (I,152-27) “*eşiklik: ‘eşiklik yığa:ç: eşik yapmak için hazırlanan ağaç.’*”

Sözcük, DK 28’de **eşik** sözcüğü altında yer almış, tanımlanmamıştır. Sözcük için DLT’de verilen Arapça karşılık parantez içinde “*‘ataba’* olarak gösterilmiştir. DTS 185’de **EŞİKLİK** için verilen karşılık “*‘prednaznaçennny dly dver’ (=kapı için ayrılmış olan)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 261’deki **eşiklik** sözcüğünün bir kez saptandığı belirtilmiş, **eşik** adından türediği belirtilmiştir. DLT’deki yukarıda da verdiğimiz **eşiklik yığa:ç** yapısının “*eşik yapılmak üzere kullanılan kereste*” anlamında kullanıldığı dile getirilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almazken DS V 1792’de bulunan **eşiklik** sözcüğü “*Kapı boşluğunun alt kısmında bulunan alçak basamak, eşik*” anlamındadır.

Sözcük, zaman içinde anlam değiştirerek önceleri “*eşik yapılmak üzere ayrılmış olan(nesne, ağaç)*” anlamındayken günümüzde ağızlarda eşik anlamında kullanılır olmuştur. Bu nesne adı TS’de bulunmamaktadır.

DLT[1](I,152-27)

etüklük [1] “ayakkabı yapılmak için ayrılmış deri”

DLT, 87; (BA; I,152-14) “*etüklük: ‘etüklük sağrı: mest yapmak için ayrılan sahtiyan.’*”

Sözcük, DK 29’daki **ätük** sözcüğü altında yer almıştır. Burada sözcüğe İngilizce karşılık verilmezken sözcüğün DLT’deki Arapça karşılığının *xuff* olduğu söylenmiştir. Bu nesne adı DTS’de yer almaz. EDPT 53’teki **etüklük** maddesinde, sözcüğün **etük** adından türediği belirtilerek DLT’deki **etüklük sağrı**: yapısının “*çizme yapılmak üzere hazırlanan deri*” karşılığında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,152-14)

ir [1] “delik açmakta kullanılan araç”

DLT, 34; (BA; I,45-11) **ēr** “*ēr: Delik açmak için kullanılan aygıt.*”

Sözcük, DK 35’te bulunan **ir(ēr?)** sözcüğü için “*awl(=biz, saraç ve kunduracı bizi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 211’de yer alan **IR V** maddesi **ER III** maddesine gönderilmiş, yapıtın 175. sayfasında bulunan sözcüğe “*burav(=büyük burgu, matkap)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 192’deki **1 ir** sözcüğü için verilen karşılık “*awl, drill(=biz, matkap, delgi)*” dir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,45-11)

ķaraęu [1] → *Kimyasal Ürönlere Verilen Adlar (s. 161)*

ķařukluk [1] “ķařık yapılmak üzere ayrılmış nesne”

DLT, 251; (BA; I,504-4) **ķařıklık** “ķařıklık: ‘ķařıklık münęüz: ķařık yapmak için hazırlanan boynuz.’”

Sözcük, DK 132’de *qasıuq*(spoon=ķařık) sözcüğünün altında yer almıştır. Yapıtta sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT’deki Arapça karşılığın *mil’aqa* olduğu belirtilmiştir. DTS 431’de bulunan **QAŐİQLİQ** maddesinde **qaőıqlıq münęüz** yapısı “ķařık yapımı için ayrılan boynuz” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 672’deki ķařukluk maddesinde sözcüğün **ķařuk** adından türediği ve günümüzde çoğunlukla “ķařık askılığı” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, DLT’deki **ķařukluk münęüz** (Yazmada ķařıklık biçiminde yer aldığı bildirilir.) yapısı “ķařık yapılmaya uygun boynuz” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, kimi ses değişiklileriyle günümüze ulaşmıştır. SDD’de ve DS’de **ķařıklık** sözcüğü yer almazken DS VI, 1934’te bulunan **ęařıklık** sözcüğü “*sepet*” karşılığında kullanılmaktadır. TS 2, 1233’te, **ķařıklık** sözcüğünün “1.içine ķařık, çatal, bıçak gibi şeylar konulan kap. 2.ķařık yapmaya elverişli. 3.ķařıęın alabileceği ölçüde” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. Sözcük, anlam genişlemesine uğrayarak günümüze ulaşmıştır.

DLT[1] (BA; **ķařıklık**; I,504-4)

ķatut(II) [1] “ayakkabıcıların kullandığı bir tutkal türü”

DLT, 408; (BA; II,284-18) “*katut: Papuçcuların kullandığı çiriş.*”

Sözcük, DK 133’te **qat**-(mix=ķariřtırmak, eklemek) fiili altında yer alır. Yapıtta sözcük, “*glue*(shoemaker)(=ayakkabıcıların kullandığı bir tür tutkal)” biçiminde tanımlanmış, bir diğer **qatut** sözcüğünün “*dried*(fruit)(=kurutulmuş meyve)” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 436’da yer alan **QATUT II** sözcüğü için verilen karşılık “*sapojny kley*(=ayakkabıcı tutkalı)”dir. EDPT 596’daki **katut** sözcüğü nün **kat**- fiilinden türediği belirtilmiştir. Sözcüğün anlamının “sıvı karışımı” olduğu, “parça, dilim” anlamını da taşıdığı ancak, bu iki anlam arasındaki bağın zayıf olduğu

vurgulanmıştır. Sözcüğün, “*ayakkabıcıların kullandığı tutkal*” için de kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; II,284-18)

kerki [1] “marangoz keseri”

DLT, 216; (BA; I,430-19) “*Keser, dülger keseri.*”

DK 103'te sözcük için “*carpenter's ax(=marangoz baltası)*” karşılığı verilmiştir. DTS 301'deki **KERKI** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*toporik, kirka(=balta, kazma)*”dır. EDPT 741'de sözcük için “*an adze(=marangoz keseri)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında yorum yapmanın zorluğu üzerinde durulmuş, alıntı olabileceği dile getirilmiştir.

Sözcük için, SDD 2,883'te “*keser*” karşılığı verilmiştir. DS VIII, 2755'te yer alan **kerki(II)** sözcüğü için verilen karşılık da “*keser*”dir. **Kerki** sözcüğü için TS 2,1276'da hlk. kısaltmasıyla “*keser*” karşılığı verilmiştir.

DLT[1](BA; I,430-19)

ketmen [1] “kazma” bk. *Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları* (s. 244)

kidizlik [1] “keçe yapılmak üzere ayrılmış(yün vb.)”

DLT, 253; (BA; I,507-11) “*kidhizlik: 'kidhizlik yünğ: keçe yapmak için hazırlanan yün. 'Kelime yumşak kâfla söylenirse 'yün dsahibi' demek olur.*”

DK 106'da **kidiz** maddesi altında yer alan sözcük için ingilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, DLT'de sözcüğe verilen Arapça karşılığın *libd* olduğu belirtilmiştir. DTS 306'da, sözcüğün “*keçe yapmak için ayrılmış nesne*” anlamında kullanıldığı söylenmiş, **kidizlik jüñ** yapısı için “*keçe yapılmak üzere ayrılan yün*” anlamı verilmiştir. EDPT 707'de bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün **kidiz** adından türediği belirtilmiş, DLT'deki **kidizlik yuñ** yapısının yapıtta, “*keçe yapılmak için ayrılmış yün*” biçiminde tanımlandığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,507-11)

kimsen [1] “yaprak halindeki altın” bk. *Değerli Taşlar, Madenler* (s. 34)

körük [1] “körük, kuyumcu ya da demirce körüğü”

DLT, 1997; (BA; I,391-7) “körük: *Kuyumcu ya da demirci körüğü.*”

DK 100’de, sözcüğün “*blowpipe, smith’s bellows(=üfleme borusu, demirci körüğü)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 318’de bulunan **KÖRÜK** maddesinde, sözcük için “*demirci ya da kuyumcuların ocak körüğü*” karşılığı verilmiştir. EDPT 741’de, *bellow(=körük)* karşılığı verilen sözcüğün yalnızca Redhouse’da bulunan ve geri plânda kalan **körü-**(*to blow with bellows=körükle üflemek, körüklemek*) fiilinden türemiş olabileceği belirtilmiştir. Sözcüğün DLT’de “*a blacksmith’s bellows(=demirci körüğü)*” biçiminde tanımlandığı belirtilmiştir. TES 260’da sözcük “*1.ateşi yellemek için kullanılan araç; 2.bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta,sözcüğün Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığı belirtilmiştir. Scherner’in sözcüğün Farsçada ocak anlamında kullanılan kūra sözünün *kōrak* biçiminden alındığı yolundaki görüşü anlatılmış, sözcüğün Türkçeye küre biçiminde geçtiği, dolayısıyla *kōrak* biçiminin Türkçeye **körük** biçiminde geçmesinin olanaksız olduğu belirtilir. Ramstedt’in sözcüğü Moğolca alıntı saydığı ancak daha sonra Moğolca *körge* ve Türkçe **körük** sözcüklerini korece kuregi ile karşılaştırdığından, Poppe, Kaluzynsi ve Ligeti’nin Türkçe ve Moğolca biçimleri birleştirdiğinden, Ligeti’nin, “*tipik bir kültür kavramı*” olarak “Altay” söz dağarcığından olduğunu söylemenin kolay olmadığı yolundaki düşüncesinden ve sözcüğün Farsçaya *koruk* biçiminde geçtiğinden söz edilir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2969’da yer alan **körük(II)** maddesi körüklük sözüyle birleştirilerek sözcük için “*demirci dükkânı*” karşılığı verilmiştir. Geçmiştemn günümüze anlam genişlemesi yaşayarak ulaşan sözcük, TS 2, 1384’te “*1.ateşi canlandırmak için kullanılan ve açılıp kapandıkça içindeki havayı üfleyen araç, 2.bazı araçların açılıp kapanabilir üst üste katlanmış bölümü, 3.bazı müzik araçlarında hava vermeye yarayan, el ve ayakla işletilen meşin veya kâğıt bölüm*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,391-7)

köyde [1] “maden cevheri eritilip süzülen ocak”

DLT, 521; (BA; III,173-8) “*köyde: Altın ve gümüş eritilerek süzülen ocak.*”

DK 112’de *köy-(burn=yanmak)* fiili altında yer alan köydä sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*furnace(smelting ore)(=maden eritme ocağı)*”tır. DTS 312’de gördüğümüz **KÖJDÄ** maddesinde, sözcük için “*plavil’naya peç’(=maden eritme*

ocağı)” karşılığı verilmiştir. EDPT 755’te bulunan **küye** maddesinde, sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu belirtilir. Bir kez saptandığı söylenen sözcüğün alıntı olabileceği söylenir. Yapıtta, **küy-** fiiliyle anlam bağı kurmanın olası olduğu, ancak, **-de** biçiminde bir ekin bilinmediği vurgulanır. Maddenin devamında, sözcüğün “*altın ve gümüş cevheri eritilerek süzülen maden ocağı*” anlamında olduğu açıklanır.

Sözcük, günümüzde Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,173-8)

kuyka [1] “deri, kürk”

DLT, 521; (BA; III,173-10) **koyka** “*koyka: Deri. Aslında deri için kullanılan bu kelime kürk için dahi kullanılır.*”

DK150’de bulunan sözcük için, yapıtta verilen karşılık “*skin, fur(=deri, kürk)*”dur. DTS 464’teki **QUJQA** sözcüğü için “*koja, şkura(=deri, post)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 676’da gördüğümüz sözcük için yapıtta, “*skin, fur(=deri, kürk)*” karşılığı verilmiştir. Kowalski ve Haltod’a dayanarak, sözcüğün Moğolcada “*kafatası derisi*” anlamında, bir Türkçe alıntı olarak yaşadığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](**koyka**; III,173-10)

küzeçlik [1] “çömlek yapımında kullanılan çamur”

DLT, 253; (BA; I,506-12) **közüçlük** “*közüçlük: ’küzüçlük titik: çömlek yapmak için ayrılan çamur.*”

DK 116’da **küzäč~ küdäč**(*jug, pot=testi, kap*) maddesi altında değerlendirilen sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’de verilen Arapça karşılığın *bastūqa* olduğu belirtilmiştir. Sözcük, DTS’de yer almazken EDPT 758’de, **küzeç** adından türediği bildirilen sözcüğün bir kez saptandığı belirtilerek **küzeçlik titig** yapısının “*testi yapmaya elverişli çamur*” anlamında olduğu söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **közüçlük**; I,506-12)

lu [1] “değirmen”

M(82-18) “*kara tağ ...-/ uluğ etüzlüğü yangalar koptın singlar kelip öküş yıl ay çarihuş-tağı üzüm osuğluğ teperler yançar-lar ol emgekke ölüp ikile tirilürler ötürü temirliğ kıs(kaç-) ların luların küncit ikşu kam(iş) osuğluğ sıkıkarlar tangarlar(...)*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de bu anlamda yer almaz. Sözcüğün saptandığı tek yapıt olan Maytrisimit’te sözcüğün Çince *lung* sözünden alındığı ve “değirmen” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir(Tekin, 1976; 427).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](82-18)

minguy [1] “yapıştırıcı olarak kullanılan bir hamur”

DLT, 551; (BA; III,241-25) “*minguy: Bir çeşit hamur olup bununla kâğıt yapıştırılır. İyi yapışması için su konup kaynatılarak iyice koyulaştırılır.*”

DK 119’da bulunan sözcük için “*dough paste(=hamurdan yapılan yapıştırıcı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 346’da sözcüğe verilen karşılık “*kleyster(=çiriş)*”dir. EDPT 769’da yer alan sözcüğün bir kez saptandığı ve Çince *un* anlamındaki *mien* ile *hamur* anlamındaki *hu* sözcüklerinden oluşan bir alıntı olduğu belirtilir. Yapıtta, sözcük, “*koyulaşana kadar kaynatılan ve sonra kâğıt yapıştırılan hamur*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,241-25)

mînâ [1] “renklendirilmiş, nakışlı cam”

KB(4960) “*yaşık türtti yüzke sarığ za ‘faran*

özin kıldı mina öngi teg cihan”

DTS 344’de yer alan **MINA II** maddesinde, sözcük için “*mine, (aktartma) mavilik; gök mavisisi*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Farsça bir alıntı olduğu bildirilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Ağız sözlüklerinde bulunmayan sözcük, TS 2, 1566 vd’de, **mine** biçimindedir: “*1.metal eşya üzerine vurulan renkli cam katmanı, 2.saat kadrani, 3.dişlerin taç kısmını kaplayan beyaz ve sert doku, 4.mec.ince ve parlak nakış.*” Yapıtta, sözcüğün Farsça aslının *mînâ* olduğu belirtilmiştir.

KB[1](4960)

oçaklık [1] “ocak yapımında kullanılan çamur”

DLT, 86; (BA; I,150-7) “*oçaklık: (...) ‘oçaklık titig: çamur ve çamura benzer ocak yapılacak her nesne.*”

DK 37’de bulunan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’deki Arapça karşılığının *kānūn* olduğu bildirilmiştir. DTS 362’de sözcük için “*ocak yapılmak üzere ayrılmış (şey ya da yer)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, **oçaqlık titig** yapısı için “*ocak sıvamakta kullanılan çamur, kil*” karşılığı verilmiştir. EDPT 24’teki **oçaklık (ocaklık)** maddesinde, sözcüğün **oçak** adından türediği belirtilmiştir. Yapıtta, **oçaklık titig** için “*ocak yapmakta kullanılan çamur vb. materyal*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almamaktadır. DS IX 3263’teki **ocaklık** sözcüğü “*1.oda, 2.mutfak, 3.baca, bacanın tabanı*” anlamlarını taşımaktadır. TS 2, 1669’da yer alan **ocaklık** sözcüğü de, “*1.bir aileye, babadan oğula geçmesi için verilen (mülk), 2.ateş yakılan yer, 3.bir yapının temelini veya çatısını oluşturan büyük kereste, temel direği, 4.hlk.mutfak, 5.hlk.baca*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](BA; I,150-6; I,150-7)

sağ [1] “yün atmakta kullanılan çubuklar”

DLT, 512; (BA; III,154-9) “*sağ: Sağ. Yün atmak, yün kabartmak için kullanılan çubukların adı.*”

DK 152’de **sāy** “*intelligence, cleverness; health, soundness=zekilik, akıllılık; sağlık, sağlamlık*” maddesi içinde değerlendirilen sözcüğün “*yün taramakta kullanılan çubuklar*” anlamında olduğu belirtilmiştir. DTS 480’de yer alan **SAy IV** maddesinde, sözcük için “*yün taramakta kullanılan iki çubuk*” karşılığı verilmiştir. EDPT 803’teki **2 sa:ğ** maddesinde bir kez saptanan sözcüğün alıntı olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*yün işlemekte kullanılan çubuklar*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,154-9)

sağrı [1] “deri”

DLT, 212; (BA; I,152-14) “*etüklük: ‘etüklük sağrı: mest yapmak için ayrılan sahtiyan.*”

DK 152’de sözcük için “*sahtiyan; yüzey, yer yüzü*” karşılıkları verilmiştir. DTS 481’de bulunan **SAyRİ** sözcüğü, “*1.hayvan derisi; 2.der*” biçiminde tanımlanmıştır.

EDPT 815'te, sözcüğün başlangıçtaki anlamının “işlenmemiş, ham deri” olduğu, buradan önce, “atın arka derisi”; daha sonra “atın arkası, budu” anlamını kazandığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında herhangi bir bilgi yer almaz. TES 349'da, “hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm; 2.kalın deri, hayvanın sağrısından çıkan kalın deri” biçiminde tanımlanan sözcüğün ağızlarında, “dağın tepesine yakın yokuş yer” anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün tarihî ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumları üzerinde durulmuş, Farsça, Tibetçe (Farsça aracılığıyla), Fransızca, Almanca, İngilizce gibi dillere de Türkçeden geçtiği bildirilmiştir.

Sözcük, SDD 3, 1179'da, “1.toprak üzerindeki hafif tepeler, 2.dağın tepesine yakı-n olan yokuş, 3.hallaç yayının tahtası üzerinde pamuk sarılmamak için kuzu derisinden yapılan kısım” biçiminde tanımlanmıştır. DS IX, 3515'te gördüğümüz sağrı(I), “1.toprak üstündeki küçük tepeler, 2.dağın tepesine yakın, yokuş yer” anlamında kullanılırken, sağrı(II) için “hallaç yayının tahtası üstünde pamuk sarılmaması için kuzu derisinden yapılan yer” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1886'da, “memeli hayvanlarda bel ile kuyruk arasındaki dolgun ve yuvarlakça bölüm” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten günümüze anlam daralmasına uğrayarak, başlangıçtaki “deri” anlamını yitirmiştir.

DLT[1](I,152-14)

sal(II) [1] “kaplara sürülen vernik”

DLT, 513; (BA; 157-2) “Sal: Sır, tutkaldan yapılan yapışkan bir şeydir. Çin kaplarına ve buna benzer şeylere sıvanarak üzerine nakış yapılır.

DK 152'de, sözcük için “raft; lacquer(=sal; vernik)” karşılığı verilmiştir. DTS 482'de yer alan SAL II maddesinde, sözcüğün “nakışların altına sürülen vernik” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 824'te, okunuşu sorunlu olarak değerlendirilen sözcüğün yapıtlarda bir kez saptandığı ve “lacquer(=vernik)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Toharca belki de İran kaynaklı bir alıntı olduğu, Çince olmadığı vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; 157-2)

saplık [1] “kılıç ya da bıçak sapı olmaya uygun nesne”

DLT, 236; (BA; I,470-14) “*saplık: Saplık, kılıç, bıçak gibi şeylere sap olmaya yarayan nesne.*”

Sözcük, DK 154’te, **sāp** (*handle=sap*) maddesi altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığının *miqbad, nisab* olduğu belirtilmiştir. DTS 485’teki **SAPLIQ** sözcüğü, “*1.sapı, kabzası olan nesne; 2.sap olmaya elverişli madde*” biçiminde tanımlanmıştır.EDPT 788’de gördüğümüz sözcüğün **sa:p** adından türediği belirtilmiş, yapıtlarda bir kez saptandığı bildirilen sözcük için, “*kılıç, bıçak vb. sapı olmaya elverişli herhangi bir şey*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,470-14)

sazınçı [1] “alçı taşı”

DLT, 608; (BA; III,375-11) “*sazınçı: ‘sazınçı taşı: alçı taşı.’*”

DK 155’te, **sarinçi ?** maddesi içinde bulunan **sarinçi taşı** yapısı için “*gypsum(=alçıtaşı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 493’teki **SAZİNÇİ** maddesinde söz konusu yapı için verilen karşılık “*gips(=alçıtaşı)*”tir. EDPT 864’te, sözcüğün **-nç-** ve sonrasındaki bir ünlüden oluştuğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de içinde tutunçu sözcüğünün de bulunduğu **T**’li sözcükler altında yer alan **R**’li sözcükler arasında ve karınça sözcüğünün öncesinde yer aldığı dolayısıyla **-z-** li yazılımın yanlış olduğu, doğrusunun **-r-** li olması gerektiği vurgulanır. Maddenin devamında, “*gypsum(=alçıtaşı)*” karşılığı verilen sözcüğün yayılma alanının dar olduğu vurgulanmıştır.

Sazınçı taşı yapısı Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,375-11)

sır [1] “sır, kaplara sürülen vernik”

DLT, 163; (BA; I,324-7) “*sır: Kendisiyle Çin kâseleri cilâlanıp üzerine nakış yapılan macun. ‘sırlı ayak: sırlı, nakışlı kâse.’*”

DK 163’te bulunan sözcük için “*lacquer(=vernik)*” karşılığı verilmiştir. DTS 505’te, sözcüğün “*Çin kâselerini boyamakta kullanılan vernik*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 842 *vd*’de yer alan **sır** sözcüğü için “*lacquer(=vernik)*” karşılığı verilmiş, Giles kaynak gösterilerek, sözcüğün Çince alındığı bildirilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 1969'daki **sır(I)** sözcüğü, "1.bazı nesnelere parlaklık vermek, dış etkilerden korumak, sızmalarını önlemek gibi amaçlarla sürülen, saydam veya donuk vernik, 2.aynaların arkasına ve kaplama metal eşyanın yüzüne sürülen ince metal tabaka" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,324-7)

sıruk [1] "sırık, çadır direği"

DLT, 192; (BA; I,381-28) "*sıruk: Sırık; çadır direği.*"

DK 164'te sözcük için "*tent-pole(=çadır direği)*" karşılığı verilmiştir. DTS 505'te bulunan sözcük için yapıtta verilen karşılık "*şest, jerd'(=sırık, direk)*"dir. EDPT 848'de yer alan sözcüğün "*pole(=sırık)*" özellikle de *tent pole(=çadır sıığı)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün Osmanlıcada **sırık** biçiminde görüldüğü bildirilmiş, kökeni konusunda herhangi bir şey söylenmemiştir. TES 365'te, "*değnekten uzun ve kalın ağaç*" biçiminde tanımlanan sözcüğün kökeninin bilinmediği bildirilmiştir.

Sözcük, SDD'de bulunmazken DS IX, 3616'daki **sırık** sözcüğü için "*1.meşeden kesilen fidan, 2.kalın ve uzun sopa, sırık*" karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 1971'de de "*değnekten uzun ve kalınca ağaç*" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,381-28)

sibek(I) [1] "değirmen taşını döndüren mil"

DLT, 195-6; (BA; I,389-3) "*sibek: Değirmen taşının üzerinde döndüğü demir.*"

DK 160'da **sibäk** biçiminde karşımıza çıkan sözcük için, "*pivot (hand-mill)(=mil)*" karşılığı verilmiştir. Yapıtta aynı maddede, bir diğer eş sesli sözcüğün "*reed (cradle urinal)(=beşikteki sidik kamışı)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 499'daki **SIBÄK II** maddesinde, sözcük için "*vtulka jernova(=değirmen taşı mili)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 788'de, sözcüğün basit anlamının "*bir şeyin ortasına yerleştirilen uzun nesne*" olduğu, buradan "*değirmen taşını döndüren mil*" ve "*çocukların sidiklerinin akıtmak için beşiğe yerleştirilen kamış*" anlamlarını kazandığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almaz.

SDD 3, 1247'de bulunan **söbek** sözcüğü için "*(...)2.el değirmenlerinde mile çakılıp üst taştaki evine girerek dönmesini temin eden ve çekice benzeyen bir demir, baltacık demiri veya tahtası, 3.el değirmenlerinin bulguru iri çekmesi için baltacık demiri altına konup demiri yükselten ıslak ve yuvarlak bez(...)*" biçiminde

tanımlanmıştır. Yapıtın 1225. Sayfasında gördüğümüz **sibek** sözcüğü için verilen 2. Anlam da nesneyle ilgili olmalıdır: “*değirmenlerde alt raşın ortasında bulunan demir mihvere, taşların birdenbire aşınmaması için, geçirilen tahta bir aygıt.*” DS IX, 3672’de bulunan **söbek(I)** sözcüğü, “*1.el değirmenlerinde alt taşın ortasına çakılan demir ya da ağaç çivi, 2.el değirmenlerinde alt ve üst taşlar arasına konan, delikli tahta ya da demir araç, 3.üst değirmen taşının ortasındaki mile takılarak dönmesini sağlayan demir baltacık, 4.bulgurun iri çekilmesini sağlamak için baltacığın altına komularak yükselmesini sağlayan topraklanmış ıslak bez*” biçiminde tanımlanırken, yapıtın 3629. sayfasında yer alan **sibek(II)** sözcüğünün, “*1.el değirmenlerinde alt taşın ortasına çakılan, üst taşın dönmesini sağlayan küçük kazık ya da sivri demir, (...)*” anlamını taşıdığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır. Sözcük, geçmişten günümüze yaşadığı anlam genişlemesiyle ulaşmıştır.

DLT[1](I,389-3)

sorkıç [1] “ağaçtan elde edilen bir tür yapıştırıcı”

DLT(I,454-23) **surkaç** “*surkaç: Lök ağacının zamkıdır; bununla kılıç, hançer, keski gibi şeylerin sapları berkitilir.*”

DK 169’da **surqič** biçiminde gördüğümüz sözcüğe yapıtta verilen karşılık “*resin(=reçine)*”dir. DTS 514’te yer alan **SURQAČ** maddesinde, “*silâhların saplarını sağlamlaştırmakta kullanılan lak reçinesi*” anlamında kullanıldığı söylenen sözcük için EDPT 848’de, “*lak ağacı suyundan yapılan ve kılıç, hançer ve bıçakların saplarını tutturmakta kullanılan yapıştırıcı*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün taranan metinlerde bir kez saptandığı bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **surkaç**; I,454-23)

suk [1] “firça” *bk. Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere (s. 20)*

sunı [1] “ev kirişi”

DLT, 549; (BA; III,236-9) “*sunı: Evin kirişleri.*”

Sözcük için DK 168’de “*beam (house)(=ev kirişi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 514’te bulunan **SUNĪ** maddesinde sözcüğün, “*balka, brevno, stropilo(=kalas,kiriş)*” anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 834’te, bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün,

“herhangi bir şey uzatmak” anlamındaki **sun-** fiilinden türediği belirtilmiş, sözcük için “*the cross-beam of a house(=evlerde karşıya uzatılan giriş)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,236-9)

tahtu [1] “eğrilmemiş, ham ipek”

DLT, 210; (BA; I,416-7) “*taxtu: Eğrilmemiş, ham ipek.*”

DK 182’de *taxtu* sözcüğü için “*raw silk(=ham ipek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 543’te gördüğümüz sözcük için yapıtta verilen karşılık “*şelk-sirets(=ham ipek)*”tir. EDPT 467’de, bir kez saptandığı bildirilen sözcük için “*raw silk before it is spun(=eğrilmemiş ham ipek)*” karşılığı verilmiş, sözcüğün **taxçek** gibi bilinmeyen bir dilden geldiği belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,416-7)

tekne [1] “çoğu ağaçtan ya da taştan yapılan uzun ve geniş kap”

DLT, 218; (BA; I,434-24) “*tekne: Tekne.*”

DK 184’te gördüğümüz **tāknā** sözcüğünün “*through(=tekne)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 550’de bulunan sözcük için yapıtta, “*lohan’, korito(=tekne, gerdel)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 484’te, “*a through(=tekne)*” anlamna geldiği söylenen sözcük için “belki de erken bir alıntıdır.” açıklaması yapılmıştır. TES 400’de, “*türlü işlerde kullanılmak için ağaçtan yapılmış, uzun ve geniş kap, 2.deniz taşıtı*” biçiminde tanımlanan sözcüğün kökeninin bilinmediği belirtilmiş, Clauson’un yukarıda verdiğimiz açıklamaları aktarılmıştır. Yapıtta, Macarca *teknö* biçiminin eski bir Türk dilinden alındığı açıklanmıştır.

SDD 3, 1333’teki **tekne** sözcüğü, “*1.kaplumbağa, 2.vapur*” biçiminde tanımlanırken, DS X, 3866’da yer alan **tekne(I)** sözcüğünün, “*buğday öğütülürken buğdayı taşın deliğine azar azar akıtan tahta depo*”, **tekne(II)** sözcüğünün, “*vapur*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, **tekne(IV)**, “*çoğunlukla sebze ve meyve koymaya yarayan yarım küre biçiminde ağaç kap*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, TS 2, 1442’de de

“1.türlü işlerde kullanılmak için çoğu ağaçtan veya taştan yapılan, uzun ve geniş kap, 2.den.geminin omurga, kaburga ve kaplamadan oluşan temel bölümü, 3.deniz taşıtı,

4.jeo.katmanlı kayaçların içeri doğru çukur, alçak bölümü, inec, kemer karşıtı, 5.jeo.,coğr. Yer kabuğundaki kıvrımların çukur, alçak yeri, havza, 6.sızdırabilir veya sızdırmaz olarak yapılmış, levhaları bir parçadan oluşmuş, kulpları ve kulp delikleri bulunan bir veya iki kişi tarafından taşınabilir üstü açık bir ambalaj türü”

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüzde biçim ve işlevce benzeşen pek çok nesneye ad olmuştur.

DLT[1](I,434-24)

tiküç [1] “ekmekçilerin ekmek üzerine nakış yaparken kullandıkları nesne”

DLT, 180; (BA; I,358-9) “*tiküç: Ekmekçilerin ekmek üzerine nakış yapmak için kullandıkları nesne, kuş yeleşti.*”

Sözcük, DK 189’deki **tik-** (*sew...=dikmek...*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta **tiküç** için “*pastry prick(=hamur delicisi)*” karşılığı verilmiştir. DTS 559’deki **TIKÜÇ** sözcüğünün, “*ekmek hamurunu çizmek için kullanılan tüy*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 479’da gördüğümüz sözcüğün **tik-** fiilinden türediği, **tikgüç** sözcüğünün bozulmuş biçimi olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*ekmek ya da kek üzerine nakış yapmakta kullanılan delici*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,358-9)

tiregü [1] “direk, dayak”

DLT, 225; (BA; I,447-20) “*tiregü: Direk, kendisine bir şey dayanılan her nesne, direcen ve buna benzer şeyler.*”

Sözcük, DK 191’de, *tirä-* (*desteklemek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için “*support(=destek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 561’deki sözcük için, yapıtta verilen karşılık “*stolb, podporka(=direk, mesnet)*”dır. EDPT 546’da, **tire-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*column, support(kolon, destek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,447-20)

tomrum [1] “ağaçtan yapılan ayakkabı kalıbı”

DLT, 243; (BA; I,485-2) “*tomrum: ‘tomrum yıgaç: pabuççuların üzerinde sahtıyan ve gön gibi şeyleri kestikleri ağaç kütük, ağaç tomruğu.*”

Sözcük, DK 194'te, **tomur-** (*ağacı yuvarlak biçimde kes-*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT'deki Arapça karşılığın *maqtu* olduğu bildirilmiştir. DTS 574'teki **TOMRUM** maddesinde, **tomrum yığaç** yapısı için "*derevyannaya kolodka(=ağaçtan yapılan kalıp)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 509'daki **tomrum** maddesinde, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **2 tomur-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün "*ayakkabıcıların şekil vermekte kullandıkları ağaçtan yapılan kalıp*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,485-2)

toz [1] yaylara sarılan sırim"

DLT, 496; (BA; III,123-7) "*toz: Yaylara sarılan sırim.*"

DK 197'de **töz** biçiminde karşımıza çıkan sözcüğün, "*yayların etrafına sarılan huş ağacı kabuğundan yapılan sırim*" için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 579'da yer alan **TOZ III** sözcüğü için "*naluçnik(=yaylara sarılan kayış)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 571'de sözcük için "*bircg-bark(=huş ağacı kabuğu)*" karşılığı verilmiş, kökeni hakkında bilgi verilmeyen sözcüğün –Doerfer kaynak gösterilerek- Farsçaya ve diğer kimi komşu dillere geçtiği bildirilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde, "*yayların çevresine sarılan şerit*" için de kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,123-7)

tügme [1] "düğme"

DLT, 218; (BA; I,433-13) "*tügme: Düğme. Gömlek, hırka, kaftan gibi şeylerin düğmesi.*"

DK 203'te, **tüg-** (*tie or knot= bağlamak ya da düğümlemek*) fiili altında yer verilen sözcük için yapıtta verilen karşılık "*button(=düğme)*"dır. DTS 595'te yer alan **TÜGMÄ** sözcüğü için "*pugovitsa (zavyazka?)(=düğme, düğüm?)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 482'deki **tügme (d-)** maddesinde **tüg-** fiilinden türeyen sözcük için "*button(=düğme)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, günümüze **düğme** biçiminde ulaşmıştır. SDD 1, 480'de yer alan **düğme** sözcüğü, "*tomurcuk, gonca*" biçiminde tanımlanırken, DS IV, 1621'deki **düğme(I)** sözcüğünün "*konca*" ve **düğme(II)** sözcüğünün "*çamların çıkardığı yuvarlak reçine*" anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. Ölçünlü dilde de kullanılan sözcüğü TS 1,

416'da, 1.giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturmalık, 2.çevrilmek veya üzerine basılmak yoluyla bir elektrik akımını açan, kapayan herhangi bir makineyi işleten veya durduran parça, komütatör, 3.zoo.üst deri altındaki kıkırdak ve yağda oluşmuş düğme biçimindeki çıkıntı" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA; I,433-17)

tügek [1] "eyerdeki yükü sıkıştırmakta kullanılan ipin ucundaki halka"

DLT, 409; (BA; II,287-5) **tükek** "tükek: Halka. Yük yükletilirken yükü sıkıştırmak için kullanılan ve ipe takılmış bulunan ağaç halka."

DK 203'te, **tüg-** (tie or knot= bağlamak ya da düğümlemek) fiili altında yer verilen yapıtta, sözcüğün, "yük bağlamakta kullanılan, ipin ucuna tutturulmuş ağaç halka" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 595'teki **TÜKÄK** maddesinde sözcük, "eyerdeki yükü sağlamlaştırmakta kullanılan ipe tutturulmuş ağaç halka" biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 480'de, **tüg-** filinde türediği bildirilen sözcüğün, "yükü sağlamlaştırmak için kullanılan ipin ucundaki ağaç halka" için kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; **tükek**; II,287-5)

tügünük [1] "duman deliği, baca"

IB(18) "k(ä)räkü içi nä t(ä)g ol? tügünüki nä t(ä)g ol? közünüki nä t(ä)g? Körüklüg ol."

Sözcük, DTS'de bulunmazken EDPT 485'teki **tügü:nük** sözcüğünün **tügün** adından türediği ve "the smoke hole in the top of a tent(=çadırın tepesinde bulunan duman deliği, baca)" anlamında kullanıldığı ve **tünlük** ile eş anlamlı olduğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

IB[1](18)

tüşrüm [1] "eğrilmiş ip yumağı (Arguca)"

DLT, 243; (BA; I,485-6) "tüşrüm: Eğrilmiş ip yumağı. Arguca."

DK 206'daki **tüşrüm** maddesinde, sözcüğün "ball of spun thread(=eğrilmiş ip yumağı)" için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 555'te bulunan **TEŞRÜM** maddesi,

TÜŞRÜM sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 600. sayfasında gördüğümüz sözcük için “*motok pryaji(=ip çilesi)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 566’da, bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün **tüşür-** fiilinden türediği, kısalma yoluyla bu biçimi aldığı bildirilmiş, anlam ilişkisinin belirgin olmadığı vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcüğün DLT’de Arguca kaydıyla yer aldığı bildirilmiş, sözcük için “*ball of thread(=ip yumağı)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **tesrüm**; I,485-6)

tüveklük [1] “kuş avlamak için üfleme borusu yapmakta kullanılan ağaç dalı”

DLT, 253-4; (BA; I,508-15) “*tüveklük: Serçe kuşu vurmak üzere –üfürülerek yuvarlaklar atmak için- oyulan ağaç dalı.*”

DK 206’da, **tüwäk** (*blow-gun=üfleme borusu*)” adı altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. DTS 602’de, sözcüğün, “*serçeleri vurmakta kullanılan boruyu yapmak için kullanılmak için ayrılmış ağaç dalı*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 439’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, “*küçük kuşları vurmakta kullanılan nefesli boru yapılmak için uygun ağaç dalı*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,508-15)

ükeklik [1] “kutu yapılmak üzere ayrılan ağaç”

DLT, 87; (BA; I,153-8) “*ükeklik: Sandık yapılmak için ayrılan ağaç. Üzerinde burçlar bulunan kaleye ‘ükekliğ tam’ denir.*”

DK 59’da **ükäk** (*box; tower=kutu; kule, burç*) maddesi altında bulunan sözcük için karşılık verilmemiştir. DTS 623’te yer alan sözcük, “*tabut, sandık yapılmak üzere ayrılmış ağaç*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 105’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün *ükek* adından türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için, “*kutu yapılmak üzere ayrılmış ağaç parçası*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,153-8)

ürnek [1] “kireç”

DLT, 73; (BA; I,121-11) “*ürnek: Kireç.*”

DK 61'de, *ürün* (*white=beyaz vb.*) maddesi altında yer alan **ürnäk** için, "gypsum(=*alçı taşı*)" karşılığı verilmiştir. DTS 627'de, sözcük için verilen karşılık, "izvest'(=*kireç*)"tir. EDPT 234 vd.'de bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, **ürçe:-** fiilinden gelen **ürün** adından türediği bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için, "plaster, gypsum(=*sıva, alçı taşı*)" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,121-11)

yapak [1] "kapak (?)"

M(31-26) "*..tağı yime tegirmile kalaqlar ısırkalar .../nü turur.. teg ögrünçülegülüg ögenler bolur.. alku üstün örtüki altın yapağı yiringe tegi altunluğ kümüşlügvayturilağ saprirlağ bolur(...)*"

DTS'de ve EDPT'de yer verilmeyen sözcük için, saptandığı tek yapıt olan Maytırsimit'te, "kapak(?)" karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 502).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](31-26)

yonındı [1] "talaş, yonga"

DLT, 460; (BA; III,38-5) "*yonındı: Yonuntu, talaş.*"

DK 230'da **yon-** (*cut, carve=kesmek, yontmak*) fiili altında yer verilen sözcük için İngilizce karşılık verilmezken, DLT'deki Arapça karşılığın *nuhata, burâya* olduğu bildirilmiştir. DTS 272'de gördüğümüz sözcük için "*oskrebki, strujki(=yontulmuş, yonga)*" karşılığı verilmiştir. EDPT'de sözcük yer almazken yapıtın 952. sayfasında yer verilen ve **yon-** fiilinden türediği bildirilen **yonın-** fiilinin "*yontulmak*" anlamı taşıdığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,38-5)

yüksük [1] "yüksük, terzilerin parmaklarına iğne batmaması için taktıkları koruncak"

DLT, 464; (BA; III,46-16) "*yüksek: Yüksük. Tunçtan yahut deriden yapılır. Terziler, parmaklarına iğne batmaması için takarlar.*"

Sözcük için DK 236'da "*thimble(=yüksük)*" karşılığı verilmiştir. DK 285'te **JÜKSÄK** biçiminde ele alınan sözcüğün, "*naperstok(=yüksük)*" anlamında kullanıldığı

belirtilmiştir. EDPT 916'da, **yükse:-** fiilinden türemiş olabileceği bildirilen sözcüğün, belki de böylelikle “*yükseltilmiş*” anlamında olduğu, buradan, “*a thimble(=yüksük)*” anlamı kazandığı bildirilmiştir. TES 461vd.’deki **yüksük** sözcüğü, “*dikiş dikerken iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan koruncak*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün, Türk diyalektlerinde “*dikiş*” anlamında kullanılan **yik** sözcüğüne eklenen **-sik** ekiyle kurulduğu açıklanır. Maddenin devamında, Räsänen’in sözcüğü, ? ile **sük(-suk)** ekiyle oluşan bir türev olarak gösterdiği, ancak bu sözcüğü yüzük ile birleştirmesinin yanlış olduğu, Brockelmann’ın **-sük** ekiyle kurulduğunu bildirdiği, Clauson’un yukarıda verdiğimiz açıklamaları, Ligeti’nin sözcüğün **yik(<yüg)** kökünden türediği yolundaki görüşü anlatılmış, sözcüğün Macrcada ve Sırpcada Türkçe bir alıntı olarak yaşadığı bildirilmiştir.

SDD 3, 1557’de yer alan **yüksük** sözcüğü, “*1.baldır kemiğinin kalça kemiği ile birleştiği mafsal, mafsalı harkafi-i fahzi, 2.develerin ağızlarına, ağaç v.s. yememeleri için, takılan ipten örülmüş ağızlık, 3.değirmenlerde taşlar ortasına konulan amudî demir yatak*” anlamlarını taşır. DS XI, 4328’deki **yüksük(II)**, “*develerin ağzına takılan ipten örülmüş ağızlık*”; **yüksük(III)** “*değirmenlerde taşlar ortasına konulan yatay demir yatak*”; **yüksük(IV)**, “*baldır kemiğinin kalça kemiği ile birleştiği eklem*” biçiminde tanımlanmıştır. Ölçünlü dilde de kullanılan **yüksük** sözcüğü, TS 2, 2480’de, “*1.dikiş dikerken, iğnenin batmasını önlemek için parmak ucuna takılan kesik koni biçiminde koruncak, 2.zoo.köklerin ucunda bulunan ve kökün üretken dokusunu korumaya yarayan oluşum, kalensöve*” anlamlarını kapsamaktadır. Sözcük, günümüzde eski dönemlere oranla daha çok anlamı karşılamaktadır.

DLT[1] (BA; III,46-16)

1.21. YER, EV, İKAMETGÂH BİLDİREN NESNE ADLARI

Bu bölümde yer verdiğimiz 101 nesne adı toplam 1005 kez kullanılmıştır. Otuz yedi sözcük, günümüze ulaşmıştır. Bu bölümde yer verilen nesne adlarının kimi, Budizme ait yer adlarıdır. Sanskrit sözcük sayısı bu bölümde artmaktadır. Sekiz sözcük Sanskrit kökenlidir. İki sözcük Çince alınıştır. Günümüze ulaşan *mezar* anlamındaki *sın* sözcüğü de Çince kökenli bir sözcük olarak dikkati çekmektedir. Altı sözcük Farsça, dört sözcük Arapça kökenlidir. İki sözcük Soğdca alıntı iken bir sözcük,

Grekçeden Farsçaya oradan da Türkçeye geçmiştir. Türkçe olduğu kesin olarak bildirilen sözcüklerin çoğunluğu fiilden türemiş nesne adlarıdır.

eb ~ ev [213] “ev, mesken”

İH(20) “...: karluk tapa: __ghı: barıp: znr. Yana: ebinge: süngüş: kiğirti: karluk: atlandı: ...”

O(10) “*tengri bilge kaganka sakınu işiğ küçiğ bersigim bar ermiş erinç teğdükin üçü... [yı]gdım ebke teğdükim uruş kılıp...*”

ŞU(C-4) “... içre ben [?]ulgayın timiş, taşdından...şayın timiş, basmıl yağıdıp ebimrü bardı...”

Uy.(Arka 3) “*eşim.ebimiz şadıım elim eçindim ad[ırıldım] er erdemim e... açden(?) er erdemime okun er atım...*”

KT(K-1) “*Erin kop ölürmiş, ebin barımın kalısız kop kelürti*”

BK(D-37) *Selenge kudi yorıpan Karağan kısılta, ebin barkın anta buzdum*”

T(30) “*bän äbgerü tüşäyin tidi*”

IB(9) “*ulug äb örtänmiş. k(a)tıña t(ä)gi k(a)lm(a)duk, büükiñä t(ä)gi kodm<(ad)>uk tir.(a)nça biliñl(ä)r : y(a)bl(a)k ol.*”

AY(535/3) “*(...)..yağı yawlakıg utguluk t(e)rs asıg sözcilerig basguluk bo montag küsüşlerin yügerü kılıp bir arıg evde tayçu itigin kalsun..*”

KP(LXVII-7) “*.. ol ödün udçı är öz äviñä elitti açıntı ävintäki uluğ.. kiçigkä tutuztı*”

M(52-50) “*.. tört yingaktıñkı bursang (kuv)rağlarka süng tayağ kılzar (ig)lig yatğu evler itip buşı birser*”

KB(486) “*evindin turup çıktı keldü berü*

bir ança yorıyu bir ança turu”

DLT(32-1) “*(...) Türklerin ‘ew’ dediğine Oğuzlar ‘ev’ derler(,,)*”

DK 30’da yer alan sözcük için yapıtta, “*house(=ev)*” karşılığı verilmiştir.EDPT 3 vd.’de sözcüğün temel anlamının “*dwelling place(=ikamet yeri)*” olduğu, “*tent, house(=çadır, ev)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün yapıtlarda türlü biçimlerde yer aldığına değinilerek **ev bark** biçimindeki kullanımına değinilmiştir.

AY[37](4/23; 6/4; 17/11; 18/22; 28/24; 34ğ/8; 121/16; 141/16; 352/25; 361/15; 361/19; 362/6; 362/9; 368/2; 403/27; 440ç/22; 442/19; 442/22; 454/4; 466/19; 466/24; 482/2; 519/5; 519/15; 521/3; 524/23; 525/14; 531/20; 533/1); (535/3; 552a/18; 554/2; 573/8; 586/23[2]; 605/4; 605/6; 682/18); KP[2] (LXVII-6; LXVII-7); M[25](1-24; 3-22; 7-54;

7-57; 10-9; 18-22; 15-3; 23-16; 25-17; 27-7; 40-8; 50-25; 52-50; 52-54; 56-2; 58-10; 58-15; 69-4; 83-31; 84-11; 94-1; 94-5; 101-34; 101-41; 111-8); TT[9](I-16; I-25; I-33; I-160; II,A-41; III-137; V,A-83; S,A-8; W-32); U[7](I-32; 1-37; II-11; III-160; III-173; III-189; IV-6-11); UT[4](97; 340; 1279; 1319; KB[98](131; 132; 138; 164; 341; 486; 499; 561; 743; 744[2]; 745; 759; 765; 834; 948; 951; 1299; 1304; 1324; 1418; 1419; 1524[2]; 1563; 1604), 81940; 2559; 2787; 3004; 3068; 3282; 3289; 3293; 3331; 3437; 3522[2]; 3560[2]; 3835; 3841; 3946; 3947; 3955; 4246; 4442; 4477; 4504; 4510; 4512; 4513; 4514; 4518; 4520; 4536; 4548; 4645; 4665[2]; 4667; 4727; 4834; 4881; 4882; 4958; 4976; 5005; 5013; 5019; 5022; 5027; 5032; 5365[2]; 5448; 5453; 5486; 5668; 5684; 5823; 5848; 5939; 5968; 6155; 6183; 6197; 6198; 6214; 6224; 6283; 6304; 6339; 6420; 6421; 6585); DLT[7](I,32-1; I,105-2; I,105-4; I,137-18; I,211-19; 326-11; I,516-17) İH[1](20); O[1](**eb**; 10); ŞU[9](**eb**; C-4; C-5[2]; C-6; C-79; C-10; B-3; D-2; D-12); Uy.[1](**eb**; Arka 3); KT[2](**eb**; K-1; K-8); BK[5](**eb**; D-32[2]; D-34; D-37; K-14); T[1](**eb**; 30); IB[4](**eb**; 5; 8; 9; 55)

kağı [188] “kapı”

Hu.(7) “*tengri (yiringeri) barsar öngü-ü ka(pığı) kün ay tengri ol...*”

KP(XLI-1) **kapağ** “(...) *kapağda ekki arıg kızlar turur elgi ärdini-lig yıp äñirär..*”

M(51-53) **kapağ** “.. *mingülerke minip sansız tümen kitumati kent uluş*”

TT (VI-85) **qapuy** “*anta ulatı aşıq küdänlik, uluy kiçig qapıy, quduy, oçuq taş, soqyu tägirmän(...)*”

KB(2535) **kapuğ** “*körü bekletip çıksa karşı kapuğ*

tükel boldı ol künki barça tapuğ”

DLT, 188; (BA; II,11-5) **kapuğ** “*kısdı: ‘kapuğ erin adhakın kısdı: kapı, adamın ayağını kıstırdı.*”

Sözcük, DK 127’de ***qap**-(*cover, close=örtmek, kapamak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcüğe “*door(=kapı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 420’de yer alan **QAPAY** maddesinde sözcüğün “*vorota, dver’(=kapı,giriş kapısı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtın aynı sayfasında gördüğümüz **QAPIY** sözcüğüne yapıtta verilen karşılığın “*vorota, vrata(=kapı, kale kapısı)*” olduğunu görüyoruz. Aynı yapıttın 421. sayfasında bulunan **QAPUY** maddesi için “*1.drev’, vorota, vrata(=kapı, kale kapısı); 2.priemnaya komnata, priemnie pokoy, zala dlya priema(=kabul odası,*

dinlenme salonu)” karşılıkları verilmiştir. EDPT 583’te rastladığımız **kapığ** maddesinde sözcüğün ***kap-** fiiline eklenen **-ığ** ekiyle oluştuğu söylenmiştir. Yapıtta “*door, gate(=kapı, geçit)*” karşılığı verilen sözcüğün ikinci ünlüsünün aslen **-ı-** olduğu söylenmiş, Maniheist Uygur metinlerinde ve kimi Budist Uygur metinlerinde bunun **-a-** biçiminde görüldüğünden, daha sonra dudak benzeşmesi nedeniyle **-u-** biçimini aldığından söz edilmiştir. TES 208 *vd*’de yer alan **kapı< kapu** sözcüğü “*1.bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı; 2.bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün eski çağlardan başlayarak kullanıldığı belirtilir. Sözcüğün Macarcaya, geçtiği söylenir. Doerfer’e dayanılarak Farsça ve Tacikçe gibi dillerde de kullanıldığından söz edilir. Škalyič kaynak gösterilerek sözcüğün kimi Balkan dillerinde yaşadığı söylenir.

Sözcük, kimi ses değişiklikleriyle günümüze ulaşmıştır. Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VI, 1916’da yer alan **gapı** sözcüğüne yapıtta “*kapı*” karşılığının verildiğini görüyoruz. Bu nesne adı günümüzde ölçünlü dilde *kapı* biçiminde kullanılmaktadır. TS 2, 1196 *vd*’de bulunan sözcüğün,

“1.Bir yere girip çıkarken geçilen ve açılıp kapanma düzeni olan duvar veya bölme açıklığı. 2.Bu açıklıktaki açılıp kapanan kanat. 3.Gelir, geçim, kısmet sağlayan yer, kaynak veya imkân. 4.Gidere yol açan ihtiyaç. 5.(tavla oyununda) iki pul üst üste getirilerek karşı oyuncunun o haneyi kullanmasına engel olan yer. 6.mec.Ev gezmesi için gidilen yer. 7.Devlet dairesi. 8.mec.Çok yakın zaman. 9.tar.Resmî daire.”

anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

AY[16](6/4; 12/10; 222/9; 222/10; 368/5; 368/20; 418/12; 457/5; 461/20; 461/21; 477/7; 601/11; 606a/9; 661/8); Hu.[2](7; 126); KP[8](**kapığ**; XLI-1; XLII-1; XLII-3; XLII-7; XLII-8; XLIII-5; XLIV-4; XLIV-7); M[3] (**kapığ**; 51-53; 58-15; 94-6); Man[1](III,23-2); TT[6](**gapuy**; I,105; I-128; I-144; II,A-65; V,B-82; VI-85); KB[122](**kapığ**; C 36; C 55; 97; 100[2]; 264; 436; 484; 520; 554; 574; 576; 590; 595; 596; 601; 616; 719; 812; 843; 943; 945; 948; 1134[2]; 1303; 1321; 1413; 1451; 1558; 1563; 1575; 1604; 1607; 1614; 1643; 1768; 1772; 1811; 1813; 2130; 2135; 2202; 2490; 2527; 2529; 2530; 2535; 2536; 2538; 2540; 2547; 2551; 2554; 2555; 2556; 2558; 2566; 2588; 2589; 2590; 2727; 2776; 2814; 2972; 2992[3]; 3069; 3232; 3236; 3291; 3292; 3341; 3356; 3531[3]; 3747[1]; 3748; 3754; 3957; 3958; 3973; 4003; 4037; 4057; 4157; 4168; 4169; 4170; 4171; 4174; 4247; 4378; 4382; 4429; 4520; 4560; 4662; 4688; 4832;

4859; 4972; 5097; 5169; 5315; 5336; 5682[2]; 5770; 5771; 5781; 5954; 5967; 6152; 6285; 6308; 6349; 6412; 6445; XLVIII); DLT[38] (BA; **kapuğ**; I,48-27; I,64-23; I,94-19; I,150-4; I,163-26; I,180-21; I,218-6; I,239-9; I,256-18; I,276-9; I,337-17; I,375-2; I,478-1; I,495-27; I,506-4; I,520-15; I,511-6; II,11-5; II,27-20; II,108-20; II,135-10; II,203-24; II,308-20; III,49-12; III,57-12; III,76-21; III,83-1; III,93-13; III,167-4; III,234-7; III,262-12; III,268-9; III,280-24; III,292-23; III,330-14; III,345-1; III,348-21; III,376-16),

ağılık [69] “hazine, değerli eşyaların saklandığı yer”

AY(270/4) “*ķ(a)ltı bo üç ağılık iki y(i)rmi bölük nomlarığ yiti törlüg uğurın tükel bilmek uķmaq erür..*”

KP(VII-5) “*küniñä ayıña munçulayıcı berip ağılıktaki ağı barım aşkına kaltı*”

M(12-46) “*ķamağ ağılıkımtaki ed tavarımın buşıcı kıltıuçı dıntarlar ilitdi-ler*”

TT(III-74) “*yitih ayılıq nomlar-ıy nomlatıngız.*”

U(I-18) “*bodıtv kök qalıq [ayılıqı]?.....*”

KB(4145) “*ağılıkķa kalsa ağıcı sini*

bütün çın bolup sen yoriğil köni”

DTS 18’de **AGILIQ** maddesi geniş bir yer tutar. Sözcüğün tanımı söz konusu yapıtta ‘*hazine deposu, hazine, define*’ biçimindedir. Maddenin devamında Uygurca metinlerden cümle örnekler verilmiştir. EDPT 86’da sözcüğün **ağı** sözcüğü ile bağlantılı olduğu söylenmiş ve ‘*treasury*’ (=devlet hazinesi) tanımı yapılmıştır. Çincece tsang, Sanskrit dilinde ise *garbha* ‘*treasure*’ (=hazine) sözcüklerinin Budist terminolojisindeki biçimi olduğu belirtilir ve Uygur dönemine ait değişik metinlerden tanıklar sunulur. UW 63 vd.’de sözcük için, “*Schathaus, vorrathaus(- eines Herrschers)*(=devlete ait hazinelerin bulunduğu yer); *Vorrathaus*(=kiler)” karşılıkları verilmiştir.

Bu sözcük, günümüzde ölçünlü dilde ve ağızlarda yaşamamaktadır. Bu durumun en büyük nedeni kuşkusuz bu sözcüğün Budizm’e özgü bir terim olmasıdır. Sözcük başta hazine ‘*değerli eşyaların sakladığı yer*’ anlamında kullanılırken, yukarıda da verdiğimiz ‘*kök kalık ağılıkı*’ burkan ‘*ay teñri ağılıkı*’ gibi örneklerde mecazi bir anlama bürünmüştür.

AY [54]34/11; 34d/14; 34d/15; 34d/44; 34d/46; 36/13; 68/5; 88/13; 105/16; 118/14[2]; 121/18; 172/14; 270/2; 270/4; 270/10; 270/21; 270/22; 271/22; 273/22; 274/2; 274/3; 274/7; 274/10; 274/15; 275/5; 275/6; 275/8; 275/10; 278/8; 278/10;

278/22; 278/25; 279/2; 279/4; 279/8; 285/5; 288/22; 312/13; 342/2; 325/1; 330/3; 359/10; 359/12; 384/20; 444/4; 447/5; 519/2; 534/19; 545/6; 545/7; 607/12; 675/1; UT[1](897); KP[3] (VII-4), (VII-5), (VII-8); TT[2](III-47; III-74); U[4](I-18; I-20[2]; (I-29); M[4]; (12-46; 36-24; 69-2; 97-26); KB[1] (4145)

kend [67] “şehir”

AY(32/4) **kent** “burkan bahşı şravaklarig tüz baz kalıp raça(a)rh kentde pıppılanguh ögüzde edgü ögli bulunlug yingak-lig çaytika yükünür m(e)n:”

DAŞ(13) “ol ok baranas kântda santani atl(ı)g bir ulug kutlug bayagut ärti..”

M(15-13) **kent** “..kasip burkan nurvanka barmışta berü evrilmediük nomluğ tilgen branas kent uluşta tevirdi(…)”

TT(X-51) “..kânt tägräki budun-uy buqunuy ölürgäli alqıp muna amtı balıq içinä kirgäli turur”

U(III,34-6) “qamqyu barça şravst kântkä pinçat-qa kiringlär mä ming munta ança işlägülig işim bar..”

KB(3236) “berü kel uluş kendte kılğıl tapuğ

kamuğ edgülikke açılsu kapuğ”

DLT(I,343-16) “kend: Şehir. Bu sözden alınarak Kaşgar için ‘Ordu Kend’ derler. ‘Hanın oturduğu şehir’ demektir;(…)”

DK 101’de yer alan **känd** sözcükleri için “city; village; town(=şehir, köy, kasaba)” karşılıkları verilmiştir. DTS 290’da Sogdca kökenli olduğu bildirilen sözcük için verilen karşılık “gorod(=şehir, kasaba)”dur. EDPT 728’de bulunan **kend** maddesinde sözcüğün Sogdca *kend* sözünden geldiği belirtilmiştir. Yapıtta “town(=kasaba)” karşılığı verilen sözcüğün günümüzde çoğu zaman **kent** biçiminde ve birleşik sözcük yapısında görüldüğünden söz edilir. TES 231’de **kent** sözcüğü için “şehir” karşılığı verilmiştir. Uygurcadan başlayarak kullanıldığı söylenen sözcüğün Sogdca kökenli olduğundan söz edilir. Yapıtta, sözcüğün kimi günümüz Türk dillerindeki biçimleri ve anlamları da aktarılmıştır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 2, 1273’te yer alan **kent** sözcüğünün Sogdca olduğu bildirilmiş ve sözcüğe “1.şehir. 2.tar. site.” karşılıkları verilmiştir.

AY[10] (**kent**; 32/4; 32/9; 34ğ/6; 94/7; 479/22; 251/1; 406/22; 528/4; 531/19; 682/20); DAŞ[1](13); M[19](**kent**; 3-16; 3-27; 7-25; 15-13; 16-28; 29-4; 29-14; 29-16; 29-18; 29-20; 29-21; 30-7; 35-33; 40-05; 51-18; 54-9; 54-11; 69-32; 101-22);

TT[2](V,A-41; X-51); U[1](III,34-6); KB[23](B-26; B-34; 216; 488; 1043; 1981; 2178; 2421; 2428; 2968; 2999; 3104; 3203; 3214; 3215; 3226; 3236; 3327; 3347; 3460; 3500; 3636; 3652; 3922; 3944; 3974; 4161; 4316; 4687; 4710; 4834; 5354; 5519; 5546; 6435; 6551; 6599); DLT[1](III,34-27); DLT[10](I,22-12; I,178-26; I,236-13; I,248-21; I,302-22; I,339-28; I,343-16; I,343-25; I,344-11; III,150-17); **ken**; I,339-27)

ordu [64] “saray”

KT(K-8) “Oğuz yağı orduğ basdı”

AY(90/3) “(...) ikinti ordu karşı içinteki katun-lar tigitler ..begler buyruklar tevsüz kürsüz ezüksüz armaksız ırşısız karşısız tüz baz.. ilinge kaninga ayaguluk [ağırlağı]luk erür..”

IB(28) “k(a)n olurup(a)n ordu y(a)pmiş. İli turmiş. Tört bulunt(a) (ä)dgüsü uyurtı tirilip(ä)n m(ä)nil(ä)yür b(ä)dizl(ä)yür tir.”

KP(XLII-7) “.. ötrü takı .. içgerü kirdi ordu kapağda säkiz körklä kızlar sarıg altun yıp äñirär-lär(...)”

M(47-20) “.. amtı men irte-ki kün ök orduğ karşığ kodup toyın dıntar bolayın(...)”

KB(5569) “negü tir eşitgil üç ordu hanı
at edgü tile ay ölügli hanı”

DLT, 74; (BA; I,124-12) “ordu: Hâkanın oturduğu şehir. Bundan alınarak Hâkanların oturdukları Kaşgar şehrine ‘Ordu kend’ denilmiştir.”

DK 42’de sözcük için verilen karşılık “royal residence(=Han ikametgâhı)”dır. DTS 370’de, sözcüğün “stavka, rezdentiya hana, dvorets(=han ikametgâhı, saray)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 203’teki 1 **ordu:(ordo:)** maddesinde, sözcüğün aslında “han ikametgâhı, saray, askerî kamp” anlamlarını taşıırken Budist ve Maniheizt metinlerde “cennet köşkü” anlamını da taşıdığı bildirilmiştir. Sözcüğün kökenine ilişkin bilginin yer almadığı yapıtta, Haenisch kaynak gösterilerek sözcüğün Moğolcada da bulunduğu söylenmiştir. Clauson, Osmanlıcada sözcüğün “army(=ordu)” anlamını kazandığını da sözlerine eklemiştir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bu anlamda kullanılmazken ölçünlü dilde de yukarıda Clauson’un da belirttiği Osmanlıcadan itibaren kazandığı “ordu, silâhlı kuvvetler” anlamında kullanılmaktadır.

KT[2](K-8; K-9); AY[27](90/3; 399/5; 414/23; 415/1; 416/22; 418/11; 420/18; 420/22; 421/20; 424/14; 424/20; 424/22; 425/2; 425/14; 425/22; 427/1; 432/5; 434/1; 528/5; 533/23; 553/3; 565/9; 565/22; 566/10; 572/20; 621/22; 632/14); IB[1](28); KP[2](XLII-7; XLIII-5); M[13](23-16; 31-29; 34-9; 35-5; 47-20; 51-28; 51-39[2]; 52-13; 52-22; 53-6; 54-9; 89-49); KB[22](B-26; B-57; 310; 487; 1594; 1658; 1906; 2035; 2966; 3084; 3815; 4834; 5176; 5178; 5263; 5569; 6070; 6113; 6404; 6433; 6434; 6436); DLT[1](I,424-12)

barq [51] “ev bark”

KT(K-D) “*Barkın bedizin bitiğ taş[ın] Biçi yulka, yitiñ ay yiti otuzka kop alkd[ım]ız*”

BK(D-37) “*Karağan kısılta, ebin barkın anta buzdu*”

ŞU(D-2) “*...[teng]ri tuta birti, kara iğil budunıg yok kalmadım, ebin barkın yulkasın [y]ulımadın kıyın aydım turguru kotım, kentü budunımtidim(...)*”

AY(34ğ/8) “*(...) üküş ev bark itgeli usar ançada timin tilegülük ol..*”

Hu.(249) “*(...)yme ev barq tutduk üçün yulkıka barımka bulun azo mungumuz takımız tegip(...)*”

M(28-16) “*ang (ilk) evig barkağ orduğ qarşığ ...-uğ kodmazlar..*”

Man.(I,12-9) “*...k(a)ltı yangı yimişlik ev barq y(a)ratrıça...*”

TT(VIII,O-5) “*alqo äewte barqta közümür kälip örlätir*”

UT(97) “*äv barq-ta ulatı-lar-qa yılınıp yoluy bışurını umazlar..*”

KB(4545) “*uluğ yolka tutma sen ev barq yaqın tokığay yoduğ sen munı ked saqın*”

DLT(III,333-9) “*Ewin barkın satıgsadı*

Yoluğ bėrip yarıgsadı

Tiriğ erse turıgsadı

Anğar saqınç küni togdı (= Evini barkını satmak istedi, Fidyeye verip yargılanmak istedi, Yaşadıkça durmak istedi. Onun saqınacak günü doğdı)”

DK 66’da **barq** maddesinde sözcük için **äv barq** “*house and home(ev ve yuva)*” tanımı yapılmıştır. DTS 84’teki **BARQ I** maddesinde “*zdanie, soorujenye(= bina, yapı)*” biçiminde tanımlanan sözcük için EDPT 359’da Clauson, “*movable property, household goods(= taşınabilir eşya, ev eşyası)*” anlamını verir ve sözcüğün **ba:r** dan gelmiş olabileceğini söyler. Maddenin devamında ayrıca, sözcüğün neredeyse her zaman “ev” ile birlikte kullanıldığı da belirtilir.

SDD’de ve DS’de bark sözcüğü yer almazken TS 1, 221’deki **bark** maddesinde **ev bark** maddesine gönderme yapılmış, yapıtın 744. Sayfasındaki bu maddede; “1. *Ev, mülk. 2.Aile, çoluk çocuk*” tanımı yapılmıştır.

KT[6](D-20; D-32; D-34; D-37; K-D; K-13); BK[5](D-32; D-34; D-37; G-B; K-15); ŞU[2](D-2; D-12); AY[6](34ğ/8; 121/16; 141/16; 368/2; 533/19; 552a/18); Hu.[2](235; 249); IS[5](112; 309; 462; 587; 609); M[9](3-22; 18-22; 16-22; 23-16; 27-7; 49-2; 52-54; 58-10; 111-8); Man[1](12-9); TT[9](II,A-42; III-137[2]; SA-8; VA-84; W-32; VIII,O-5; VIII,O-6; IX-62); UT[1](97); KB[5](4545; 4645; 4727; 4536; 5486); DLT[1](BA; III,333-9)

sejrem [43] “manastır”

AY(135/19) “.. *azu vihar sengrem astupka sanlig edig tavarig .. azu yme törtdin singarki bursang kuvraglarka sanlig edig tavarig kuntum altım ogurladım erkimçe tapımça işletdim erser::*”

M(16-25) “..*anta basa ezrua tengri ötüginge barns ulşta arşivadan sengremde nomluğ tilgen tevirdi(...)*”

Budizme özgü bir sözcük olan **sejrem**, DTS’de ve EDPT’de bulunmaz. Sözcük için Maytrisimit’te “*manastır*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *sangharama* sözünden alındığı bildirilmiştir.

Sözcük, Budist etkinin ortadan kalkmasıyla Türkçedeki kullanımını yitirmiştir.

AY[11](17/9; 28/22; 34g/13; 135/19; 479/23; 525/1; 531/18; 572/21; 582/12; 591/20; 591/21); M[32](16-25; 20-16; 20-26; 52-4; 52-19; 52-15; 52-42; 52-34; 52-42; 52-44; 52-45; 52-47; 52-53; 54-13; 55-8; 62-3; 65-6; 67-19; 67-25; 69-10; 69-14; 70-59; 73-23; 73-40; 76-2; 85-32; 94-12; 101-40; 109-5; 109-27; 109-28; 109-32)

örgin [30] “taht”

ŞU(G-10) “(...) *anda yana tüşip orkun balıklıg beltirinte el örginin anda örgipen ititdim,(...)*”

IB(1) “*t(ä)nsi m(ä)n. y(a)r(i)n kiçä (a)ltun örgin üzä olurup(a)n m(ä)ñil(ä)yür m(ä)n. (a)nça bilinl(ä)r: (ä)dgü ol.*”

AY(96/7) **örgün** “:: *vaydurı erdini-lig asan örgün[ler]te:: ontın singar y(a)ruk yaşuk:: közünür.....*”

M(47-22) **örgün** “.. *amtı men irte-ki kün ök orduğ karşığ kodup toyın dıntar bolayın ötrü utğurak katabğ köngülin örgüninte kodı ine inçe (ti)p sav sözleyür..*”

Man(III,35-18) “*iliglär qutu bu iduq örgin qutih tngrii iligimiz iduq qut üzä ornanmağı bolzun..*”

TT (II,A-68) “*////// kädip altunluq örgin üz-ä olurdı.*”

DTS 388’de gördüğümüz **ÖRGİN** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*tron; stavka pravitalya(=taht; yönetici karargâhı)*” iken aynı sayfada yer alan **ÖRGÜN** sözcüğü için “*tron; prestol, vozvişenie(=taht; yüksek taht)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 225’teki **örgi:n** maddesinde, sözcüğün **örge-** fiilinden türediği bildirilmiş, sözcük için doğrudan karşılık verilmezken IB’deki **altu:n örgi:n** yapısı “*golden throne(=altın taht)*” biçiminde çevrilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

ŞU[4](D-8; D-9; B-6; G-10); IB1; Man[1](III,35-18); TT[5](II,A-68; IV,B-54; V,A-31; V,A-32; V,A-34); AY[13](**örgün**; 25/10; 93/1; 96/7; 122/13; 380/7; 380/21; 416/5; 424/5; 429/12; 574/23; 584a/4; 678/23; 681/8); M[6](**örgün**; 1-26; 13-14; 39-2; 39-21; 47-22; 50-39)

çaytı [18] “tapınak, manastır”

AY(583-17) “*..bo montag yanglıg ögdi-lig.. iduk çaytı orunta.. mini körgeli bolgaylar*”

Sözcük DTS(136)’da **ÇAYTI I** biçiminde yer almış ve Sanskrit kökenli olduğu belirtilerek “*tapınak, kutsal yer*” olarak tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT’de yer almazken, Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü’nde sözcüğe “*Manastır*” anlamı verilmiştir(Caferoğlu, 1993; 40).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY[16](3/18; 30/16; 30/24; 31/5; 31/11; 31/18; 32/1; 32/6; 32/11; 32/17; 32/19; 33/15; 33/22; 342/2; 583/13; 583/17; IS[2](1017; 1025)

vrhar [14] “manastır, tapınak”

M(62-3) “*öngre yalanguğ (ajunınta) (erken) vr(h)ar sengrem sa(nlıg) (sengik) (aşın) içgüsin yidimiz (yungladımız)(...)*”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için saptandığı tek yapıt olan Maytrısimit’te, “*manastır, tapınak*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün, Soğdca *Brg’r* sözcüğünün Sanskrit (*vihara*) yoluyla Türkçeye geçtiği belirtilmiştir(Tekin, 1976; 499).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[14](50-5; 52-43; 52-45; 52-47; 52-53; 54-2; 62-3; 62-31; 70-59; 101-40; 104-18; 104-19; 104-27; 109-5)

bra [13] “gölgelik, çardak”

AY(36/22) **pra** “körü kanınçsız körkle adınçig edgü altunlug lınhua çeçeklerin erdinilig pra kuşatırın ağır ayag tapıg udug kılıp t(e)ngri t(e)ngrişi burkanka inçe tip ötünti.”

M(18-33) “tört bulung yingak yarudı yaşudı kök kalıkda bra aşkuğ köligelik ed tavar-lar közünti”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcük için, Maytrısimit’te “gölgelik, çardak” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *pr* sözünden alındığı bildirilmiştir(Tekin, 1976; 372).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[2](18-33; 44-3); AY[12](**pra**; 36/22; 81/8; 176/20; 201/21; 342/5; 361/16; 416/7; 477/11; 487/12; 525/5; 533/20; 575/1)

saray [13] “saray”

KB(4834) “ölüm buzdı ordu telim kend uluş

ölüm buzdı karşı ev öküş”

DTS 488’de bulunan **SARAJ** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*dvorets(=saray)*”tir. Yapıtta, sözcüğün Farsça bir alıntı olduğu bildirilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almamaktadır.

Sözcük, SDD’de bulunmazken DS IX, 3543’teki **saray(I)**, “*kiremitlik*” anlamında Uşak’tan derlenmiş bir sözcüktür. “*hükümet konağı*” anlamında kullanılan **saray(II)** sözcüğünün de Çanakkale’den derlendiği görülmektedir. **Saray** sözcüğü, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 2, 1910’da gördüğümüz sözcük, yapıtta, “*1.hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı, 2.kamu işlerinin yürütüldüğü büyük yapı, 3.devlet başkanı ve çevresi, 4.mec.görkemli, iyi zevkle döşenmiş yapı*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün geçen zaman içerisinde anlam genişlemesine uğradığı görülmektedir.

KB[13](1180; 1418; 1419; 1444; 3439; 3672; 4834; 5179; 6070; 6113; 6404; 6433; 6436)

ornağ [12] “oturacak yer, taht”

AY(243/20) “*k(a)ltı bo köngül içinte ilkisizdin berüki töz tüp ornag tutmış kamag biş ajun tınl(ı)glarıg ça-şurtaçı bulgadaçı k(e)ntü köngülüg buşurtaçı emgetdeçi az övke biligsiz küni küvenç körüm sizğikde ulatı kamag nızvanılar erür:.*”

Sözcük, DTS 371’de, “*1.oturacak yer, taht; 2.depo*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 234’te yer alan **orna:ğ** maddesinde, sözcüğün **orna:-** fiilinden türediği ve “*place, seat(=yer, koltuk)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

AY[12](237/11; 243/20; 346/13; 460/9; 460/10; 460/20; 461/21; 509/6; 509/15; 614/10; 625/20; 682/18)

tünek [12] “zindan, hapisane”

KB(3520) “*apa yazdı erse bayat kınadı*”

Bu dünyag tünek kıldı erklig idi”

DLT, 205; (BA; I,408-14) “*tünek: Hapishane, zindan. Barsgan dilince.*”

DK 204’teki **tün** (*night=gece*) maddesi altında yer alan sözcük için “*prison(=hapishane)*” karşılığı verilmiştir. DTS 597’de, sözcüğün, “*temnitsa, tyur’ma(=zindan, hapishane)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 519’da yer alan **tü:nek** maddesinde, sözcüğün, “**tüne:-** fiilinden türediği ve “*prison(=hapishane)*” ve “*a dark place(=karanlık yer)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, günümüze değişmeden **tünek** biçiminde ulaşmıştır. Sözcüğün kökü olan **tün**, günümüzde **dün** biçimini almışken, **tüne-** gövdesi aynı biçimde devam etmektedir. SDD 3, 1407’de “*1.gecelenecek mahal, 2.kümes*” anlamları verilen sözcük, DS X, 4011’de, “*gecelenecek, yatacak yer*” biçiminde tanımlanmıştır. Ölçünlü dilde de kullanılan sözcük TS 2, 2265’te, “*kuşların, evcil kanatlıların üzerinde tünedikleri dal veya sıvık*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[11](3084; 3520; 3521; 4809[2]; 5185[2]; 5186; 5421; 5423; 5424); DLT[1] (BA; I,408-14)

tarıglağ [8] “tarla”

UK(2) **tarlağ** “*çocuk böri şangun ...un katun tarlagım ...m tarlag y.. r... (ö)küm katunım .. yrd*”

AY(529/1) “*(...) tört taluy ögüz içinteki yirning toprakın yağlıg yumşak tarıglağ yirlerin şı sileng(?) edgü kılı tegingey m(e)n..*”

M(73-40) “.. biz yime ilkide şakimun burkan şazanıta toyınlar şmnançlar erdimiz sengik sengrem sanlıg tarıglağ yirin kalınlıkların borluğların sög-ütün yimişin erksinip adın igil kertilerka birdimiz..”

KB(4733) “bu dünya içi bir tarıglağ turur
negü ekse munda yarın ol önür”

DLT, 248; (BA; I,496-11) “tarıglağ: Tarla, ekerge.”

DK 179’da **tarı-** (*cereal crops=tahıl ekmek*) fiili içinde yer alan sözcük için “*sown field(=ekili alan)*” karşılığı verilmiştir. DTS 537’de bulunan **TARİYLAY** maddesinde, sözcüğün, “*vspahannoe pole, pašnya(=ekili alan, tarla)*” anlamına geldiği belirtilmiştir. EDPT 541 vd’deki **tarıgla:ğ** sözcüğünün **tarığ** adından gelen ***tarıgla:-** fiilinden türediği belirtilmiş, sözcük için “*a cultivated field(=işlenmiş alan)*” karşılığı verilmiştir. TES 395’te, “*tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası*” biçiminde tanımlanan sözcüğün yapısının, **tarığ-la-ğ** biçiminde olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, çağdaş Türk lehçelerindeki durumları ve anlamları üzerinde durulan sözcüğün Macarcada da eski bir Türkçe alıntı olarak yaşadığı bildirilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken, TS 2, 2140’ta, “*1.tarıma elverişli olan, sınırlı ve belirli toprak parçası, 2.deniz hayvanlarının çoklukla bulunduğu yer*” biçiminde tanımlanmıştır.

AY[2](168/21; 529/1); M[1](73-40); KB[3](1393; 4733; 5248); DLT[2](I,496-11; I,500-19); M[2](**tarıglağ**; 109-6; 109-7); UK[2](**tarlağ**; 2; 3); KB[1](**tarlağ**; 6555)

bağ(I) [7] “bağ, bahçe”

TT(IV,B-6) “*az-u bay borluğ ı tarığ ya bädük bärğän qatıy qayalın toqıp ämgädip...*”

KB(6435) “*neçe kent uluş bağ çiçeklerig
kuruğ koğtı kör bu ölüm ay tirig*”

DLT, 537; (BA; III,152-27) “*bağ: üzüm asması*”

DK 63’te **bāğ** “*vineyard(= üzüm bağı)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 77’de sözcük için “*1.sad(= bahçe, bağ), 2. vinogradnik(= üzüm bağı)*” anlamları verilmiştir. Clauson EDPT 311’deki **2 ba:ğ** maddesinde sözcüğün Farsçadan çok eski bir alıntı olduğunu söyler. Sözcük, Farsçada “*garden(=bahçe)*” anlamında kullanılırken, Türkçede esasen “*vineyard(= üzüm bağı)*” anlamında kullanılmaktadır.

Sözcük günümüzde ölçünlü dilde kullanılmaktadır, SDD’de ve DS’de bu anlamıyla yer almayan sözcük için TS’de, **bağ(II)** maddesinde; “1. Üzüm kütüklerinin dikili bulunduğu toprak parçası. 2. Meyve bahçesi” (TS, 1998; 193) anlamları verilmiştir.

TT[1](IV,B-6); KB[4] (1807;1808; 2278; 6435); DLT[2] (III,152-27; III,212-1)

suburğan [7] “Müslüman olmayanların mezarlığı”

M(5-11) “..bu yağular kız ... yiti öngi etüzlerin biçip... (s)uburğanlar ara kemişingler...(virutak) ilig beg yarlığın ...-ü tükkel bilge tengri (burğan eşidip) ol katunlarning... uluğ ödin kolusun uķup(...)”

Man(I,6-2) “supurgan içre.....”

TT (VI-289) “ölüg kişi için sın suburgan orun..”

U(III-19) “ötrü yričantri [sin] suburyan yirkä yaqın //////////////////////////////////////”

DLT(I,516-14) **subuzgan** “subuzgan: Maşatlık, müslüman olmayanların mezarlığı.”

DK 167’de bulunan **subuzyān** sözcüğü suburyan maddesine gönderilmiş, aynı sayfada yer alan sözcük için “sepulchral vault, tombs (infidels)(=Müslüman olmayanların mezarlığı)” karşılığı verilmiştir. DTS 512’de bulunan SUBUZγAN (**suburyan** ?) “müslüman olmayanların mezarlığı, kabir, makber” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 792’deki **suburğa:n** (or **supurğa:n**) maddesinde, W.B. Henning’in yapıtında sözcüğün İran kaynaklı olarak, Soğdca *zmyry’n sözünden alındığının belirtildiği söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “a tomb(=mezarlık)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](5-11); Man[1](I-6-2); TT[1](VI-290); U[2](II-53; III-19); DLT[2](**subuzgan**; I,516-14; I,516-17)

aşlık [6] “aş evi, mutfak”

M(101-36) “kışlık aşlık koznakları alkan kurjluğ kap kana tütün takımışı belgürtir”

TT (VI-85) “anta ulatı aşlık küdänlik, uluy kişiğ qapıy, quduy, oçuq taş, soqyu tægirmän(...)”

DLT, 70; BA; I,114-4) “aşlık: Aşevi, mutfak (...)”

Sözcük, DK 14'te **aş** (*food=yemek*) maddesi altında ele alınmış ve “*wheat(=buğday)*” ve “*grain(=tane, tohum)*” anlamı verilmiştir. Sözcüğün ilk tanımı için verilen Arapça karşılık *maṭbah* tır. DTS 63'te buunan **AŞLIQ 2** maddesinde sözcük için, “*kuhnya(=mutfak)*” karşılığı verilmiştir. Clauson, EDPT 261'de, sözcük için öncelikle “*food.provisions(=yiyecek, erzak)*” tanımını yapar ve sözcüğün sık olmamakla birlikte “*cerzols(=tahıl)*” anlamında da kullanıldığını söyler. Aynı maddede sözcüğün Uygurca ve Karahalı Türkçesi “*the kitchen(=mutfak)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. UW 3, 243'te yer alan **aşlık** maddesinde, sözcüğün, “*küche(=mutfak)*” ve “*getreide, weizen(=tahıl, buğday)*” anlamlarını barındırdığından söz edilmiştir.

Sözcük, kolaylıkla anlaşılacağı gibi **aş** adına eklenen **-lık** ekiyle oluşturulmuştur. Günümüzde *mutfak* anlamı kullanımını yitirmiş ve “*1.aş yapmak için hazırlanan ve saklanan şeyler, 2.dövüldükten sonra savrulularak temizlenen ve kurutulan buğday, 3.sırası gelince kullanılmak için saklanan yemeklik şeyler, zahire*” (TS, 1998; 153) anlamlarında kullanılır olmuştur.

M[1](101-36); TT[1](VI-85); DLT[4](BA; I,114-5[2]; I,373-22; II,203-14)

ergü [6] “ev, ikametgâh”

AY(92/14) “(...) *kaçan öz ergüsinge tegdükde ötrü ol tünle ök tülinte bir erte bedük altun küvrüg körür tüşedi..*”

M(70-36) “(işi)tgeli... (e)rgüleri .../// maytrı (burқа)ntın azsarlar...”

DTS 176'da rastladığımız **ERGÜ I** sözcüğü için “*storanka, jilişçe(=durak yeri, ev)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 223'teki ergü sözcüğünün **er-** fiilinden türediği ve “*dwelling place(ikametgâh)*” anlamına geldiği belirtilmiştir. UW 426'da yer alan **ärgü** sözcüğünün “*wohnung, wohnstadt, zimmer(=ev, ikametgâh, oda)*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir.

Sözcüğün “*erişilecek, ulaşılabacak yer, mesken*” anlamında olduğu ve **er-** fiilinden türediği anlaşılıyor. Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

AY[5](31/12; 92/13; 92/14; 143/3; 673/3); M[1](70-36)

kay [6] “sokak”

M(30-16) “...-de *olurup tengri meng(isin) (mengi)leyürler törtünç kayda spir erdnilig bolur.*”

U(IV,8-13) “*ayuluy yılanın at’üzlärin itinip yaratımp qai bältir sayu yorıyur-lar ärti*”

DTS 406’da yer alan **QAJ II** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*ulitsa(=sokak)*”dır. Yapıtta sözcüğün Çince den alındığı belirtilmiştir. EDPT 674’teki **1 kay** sözcüğünün “*street(=sokak)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Giles kaynak gösterilerek sözcüğün Çince de aynı anlamdaki *chieh* sözünün Türkçedeki biçimi olduğu söylenir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmaktadır.

M[4](3-24; 30-16; 30-18; 32-16); U(III,65-5; IV,8-13)

yurt [6] “yurt, yerleşim yeri”

T(19) “*üç otuz balık sıdı usın buututu yurtda yatu kalur ärti.*”

Mir.(B-2) “*ınal: urungu: yarıkı: [.] mas: [ka:] yarlıg: boltı: yurt??: at: üçon: yarık: yağmış: tutuukka: yarlıg: boltı: (...)*”

AY(461/19) (...) *togguluk b(e)lürgülük orunu yurtı için.. anın bo ilinmeksiz atl(i)g dar(a)nı nom kapıg-da yig nom kapıgı yok titirv tip y(a)rlıkadı..*”

IB(13) “*t(ä)ñrilig kurtga yurt kalmış.*”

KB(5412) “*ölümüg unitma güürüng yurtung ol
özüngni unitma savı yurtung ol*”

DLT(BA; III,258-16) “*(...) üdhik meni küçeyür*

Tün kün turup yıglayu

Kördi közüm tawrakın

Yurtı kalıp ağlayu ‘Aşk bana zulmediyor, gece gündüz durup ağlıyarak, gözüm onun davrandığını gördü, yurdu boş kalarak”

DTS **JURT I** maddesinde, sözcüğün, “*ev, mesken, ikamet edilen yer, toprak parçası, ülke*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. EDPT 957 vd.’deki **yurt (?yurd)** maddesinde, sözcüğün erken dönemlerde çok nadir kullanıldığı belirtilmiş, “*terkedilmiş yerleşim merkezi*” anlamında, orta dönemde, “*ikamet yeri, ikametgâh*” anlamında kullanıldığı, günümüzde, “*ikamet, bir çadır türü, ülke*” anlamlarını karşıladığı belirtilmiştir. Yapıtta sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bu anlamda bulunmaz. Ölçünlü dilde kullanılan **yurt** sözcüğü, TS 2, 2473’te,

“1.bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası; vatan, 2. insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, 3.mec.bazı nitelik veya değerleri taşıyanların çok bulunduğu yer, diyar, 4.mec.bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan, 5.bir grup insanın oturduğu, yetiştirildiği veya bakıldığı kurum, 6.kalacak, barınacak yer, 7.toplu olarak bir iş öğretilen yer, 8.hastaların tedavi edildiği yer, 9.esk.sahip olunan arazi, emlak, 10.hlk.yörüklerin yazın veya kışın oturdukları yer, 11.göçebe Türklerin oturduğu çadır.”

biçiminde tanımlanmıştır. Geçen zaman içinde, sözcüğün pek çok yeni anlam kazandığı görülmektedir.

T[1](19); Mir.[1](B-2); AY[1](461/19); IB[1](13); KB[2](5412)[2]

kerekü [5] “çadır”

BK(D-1) “*Tengri teğ, Tengri yaratmış, Türük Bilge Kağan sabım: [K]angım Türük Bilge Kağan.....Alıtı Sir, Tokuz Oğuz, Eki Ediz kerekülüğ beğleri bodunu [.....ü]rük [eng]ri [.....] üze kağan olurtum.*

IB(18) “*käräkü: içi: ne:teğ: ol:tügünüki: ne:teg:ol:közünükki:ne:teg:körüklüğ:ol:...*”

DLT(I,447-23) **keregü** “*keregü: Türkmenlerce ‘çadır’ demektir, göçebelerce ‘kışlık ev’ anlamına gelir.(...)*”

DK 103’te **käräkü** biçiminde yer alan sözcüğe yapıtta “*tent(=çadır)*” karşılığı verilmiştir. DTS 300’de bulunan **KERÄGÜ** maddesinde sözcüğe verilen karşılık “*şater, yurt(=çadır, göçebe çadırı)*”dır. EDPT 744’te, sözcüğün, “*çatıyı desteklemek üzere kullanılan örtü, çatı*” anlamından “*a tent(=çadır)*” anlamı kazandığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

BK[1](D-1); IB[1](18); DLT[3] (BA; **keregü**; I,404-12; I,447-23; I,448-1)

kınlık [5] “cezaevi, hapisane”

KP(LXIII-4) “*...oğlum savı .. ädgü yavlağ bälgürginçä kınlıkta yatzun tep yarlıg boltı elgin adağın bälöp kınlıkta urdı-lar*”

KİP(37) “*...ağır yazukluğun yazuksuzun yana yağıla kelip kınlıkta kirip...*”

M(58-45) “*.. ...- miş kangı ilig begig kınlıkta bekletip yiti yüligün adağı ol/- ...*”

DTS 444’te yer alan **QINLIQ** maddesinde sözcük için “*tyur’ma(=hapisane)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 639’daki **kınlık(kınlık)** maddesinde, sözcüğün **2 kı:n** adından türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için doğrudan karşılık verilmezken,

KP'de geçen, yukarıda da verdiğimiz cümle “*let him lie in prison(=hapishanede yatsın)*” biçiminde çevrilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KP[2](LXIII-4; LXIII-6); KİP[1](37); M[2](11-5; 58-45)

kürsî [5] “kürsü, yüksekçe yer”

KB(786) “*bu ay toldı aydı bu mening*

kümüş kürsi ornung ne ol bu sening”

DTS 329'da, Arapça kökenli olduğu bildirilen sözcük için “*kreslo(=koltuk)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT'de yer almaz.

Sözcük, SDD'de ve DS'de bu anlamda yer almaz. TS 2, 1441'de, Arapça *kursî* sözünden alındığı bildirilen sözcüğün “*1.kalabalığa karşı söz söyleyenlerin üzerine çıktıkları yüksekçe yer, 2.esk.bir fakültede araştırma ve öğretim birimi, 3.hlk.sandalye*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

KB[5](771[2]; 786; 787; 801)

sın [5] “mezar”

TT (VI-289) “*ölüg kişi için sın suburgan orun..*”

U(III-19) “*ötrü yriçantri [sin] suburyan yirkä yaqın //*”

DLT, 504; (BA; III,138-21) “*sın: Mezar.*”

Sözcüğe , DK 162'de “*stature, height; grave(=boy, yükseklik; mezar)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 503'te yer alan SİN II maddesinde, sözcüğün “*mogila(=mezar)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 832'de bulunan **2 sı:n** maddesinde, Gabain'in sözcüğün Çince *ts'in* sözünden alınmış olabileceği yolundaki görüşü iletilerek “*Ancak, Orta Çincede sözcüğün -n ile değil, -m ile bitmesi gerekir.*” biçiminde bir açıklama yapılmıştır. Yapıtta, sözcüğün Osmanlıcada **sin** biçiminde görüldüğü bildirilmiş, sözcük için “*tomb(=mezar)*” karşılığı verilmiştir. TERS 368'de, “*ölü gömülen yer, mezar*” biçiminde tanımlanan sözcüğün ağızlarda **sinlik** biçiminde de görüldüğü bildirilmiştir. Yapıtta, Gabain'e göre sözcüğün Çince'den alındığı, Clauson'un yukarıda da belirttiğimiz nedenden bu görüşü desteklemediği, Räsänen'in, Gabain'e; Baskakov'un da Räsänen'e dayanarak sözcüğün Çince'den geldiğini bildirdiği açıklanmıştır.

SDD 3, 1229'da bulunan **sin** sözcüğü için “*kabir, mezar*” karşılığı verilirken, DS IX, 3637'de yer alan **sin(I)** sözcüğünün “*ölü gömülen yer, kabir*” anlamında

kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 1986'da da esk. kısaltmasıyla, "ölü gömülen yer, gömüt, mezar, kabir, metfen, makber" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, günümüze, anlam değişimi yaşamadan ulaşmıştır.

DLT[2](III,65-2; III,138-21); TT[1](VI-289); U[2](II-53; III-19)

yaylağ [5] "yaz geçirilen yer, yayla"

IB(51) t(a)l(ı)m k(a)ra kuş m(ä)n. Y(a)şıl k(a)ya y(a)yl(a)g(ı)m, kızıl k(a)ya kışl(a)gım ol. T(a)gda turup(a)n m(ä)ñil(ä)yür m(ä)n, (a)nça biliñl(ä)r:"

DLT, 464; (BA; III,47-16) "yaylağ: Yayla. Yazlanılan yer."

DK 220'de, **yay** (*spring, summer=bahar, yaz*) maddesi altındaki **yayla-** fiili içinde yer verilen sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT'de verilen Arapça karşılığın *muştaf* olduğu belirtilmiştir. DTS 227'de sözcüğün, "yazgeçirilen yer, yazlık" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 981'de, **yayla-** fiilinden türediği bildirilen sözcüğün, *kışlag* adının karşıtı olduğu ve "yazlık yer" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

DS XI, 4212'de yer alan **yaylağ**, **yaylak** sözcüğü için "otlak" karşılığı verilmiştir. TS 2, 2116'daki **yayla** sözcüğü, "coğr. 1.akarsularla derin bir biçimde yarılmış, parçalanmış, üzerinde düzlüklerin belirgin olarak bulunduğu, deniz yüzeyinden yüksek yeryüzü parçası, plâto, 2.dağlık, yüksek bölgelerde, kışın hayat şartları güç olduğu için boş bırakılan, yazınsa havası iyi ve serin olan, hayvan otlatma veya dinlenme yeri" biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[5](I,13-3; I,214-8; II,355-13; III,47-16; III,265-13)

çuvaç[4] "hanlar için kurulan güneşlik"

DLT, 267; (BA; I,195-1) "kurvı çuvaç kuruldı

tugum tikip uruldı

süsi otun oruldı

kançuk kaçır ol tutar : Hanın yuvarlak çadırı kuruldu; tuğ dikilip nöbet davulu vuruldu; düşman askeri ot gibi biçildi; nereye kaçarsa o tutar."

Sözcük, DK 95'te **çuvač** olarak ele alınmış ve "royal pavillion(=han sarayı)" olarak anlamlandırılmıştır. DTS 157'de yer alan **ČUVAČ** maddesinde sözcüğün "şater, palankin(=çadır, otağ)" anlamında kullanıldığı vurgulanır. EDPT 395'te bulunan **çowa:ç** sözcüğünün okunuşuna kuşkuyla yaklaşılmış, başka biçimlerde de

okunabileceği soru işaretiyle vurgulanmıştır. Sözcüğün “*a royal parasol(=han şemsiyesi, güneşlik)*” anlamını karşıladığı, yabancı kökenli olduğu –özellikle de –w-nin varlığı dolayısıyla- kesin görülmüştür. Bu nesnenin yazın sıcaktan kışın yağmurdan ve kardan korunmak amacıyla hanlar için yapıldığı vurgulanır.

Sözcük, bu anlamıyla Türkiye Türkçesinde yaşamaz Ancak, SDD 1,387’de ve DS III,1306’da yer alan **çuvaç** sözcüğü anlam açısından düşündürücüdür: “1. *Güneş.* 2. *Güneşli yer.*”

DLT[4] (BA; I,195-1; II,7-24; II,190-11; III,60-1)

eşik [4] “eşik, kapı eşiği”

KB(451) **işik** “*kayu sığnu keldi tiledi köşik*

kayu keldi öpti iligke işik”

DLT, 33; (BA; I,42-5) “*art: Dağbeli ‘ermegüğe eşik art bolur: tenbele eşik dağbeli olur.’ Savında da gelmiştir.*”

DK 28’de **eşik** sözcüğüne verilen karşılık “*threshold(=kapı eşiği)*”dur. DTS 185’te bulunan **EŞİK** sözcüğüne yapıtta “*dver’(=kapı, giriş)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 260’da bulunan sözcük için “*threshold(=kapı eşiği)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kimi zaman astroloji terimi olarak da kullanıldığından söz edilmiş, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi verilmemiştir. Eren TES 140’da sözcüğün “*kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak*” anlamında kullanıldığını söyler. Maddenin devamında sözcüğün eski dönemlerden başlayarak kullanıldığı belirtilir. Çağdaş lehçelerdeki biçimleri verilir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken TS 1,734’teki **eşik** sözcüğü için şu tanımlar verilmiştir:

“1.Kapı boşluğunun alt yanında bulunan alçak basamak. 2.Kapı ağzında basamağın konulabileceği yer. 3.mec. Başlangıç yeri, başlangıç noktası, yakını. 4.müz. Telli çalgılarda üzerine tellerin bindiği köprü. 5.coğr. Karalar üzerinde veya deniz diplerinde birbirine komşu iki çukurluğu ayıran tümsek biçiminde, üzeri çoğu kez düz kabartılar. 6. psikol. Bir tepkinin başlamasında, ortaya çıkmasında etkili olan ruhî, fizyolojik nokta(…)”

Yukarıda verdiğimiz tanımlardan da anlaşıldığı gibi sözcük, ilk kullanıldığı dönemden bu yana, bir yandan mecaz anlam kazanırken diğer yandan terim anlam kazanmıştır. Geçen zaman içinde sözcüğün anlamında genişleme olmuştur.

KB[3](164; 451; 2727); DLT[1] (BA; I,42-5)

ısrıka [4] “köşk, saray”

AY(34g/5) “..k(a)ltı birök neçede çibinning çiyanning adakk(a)yaları üze idiz kalık[da] ısrıka itip bütürgeli bultuksar ol kalıklar y(a)rpı üze ırgalmaguluk boltukda..”

M(31-23) .. takı yime tegirmile kalaqlar ısrıkalar .../ nü turur.. teg örgünçülegülüg ögenler bolur..”

SD(72) “(...) y'n' t'kyrmyl'yw 'lp t'psqwlwq cynt'm'ny cwd'm'ny pylynk'm'ny prqm'// m'ny t' wl'dy 'rdyny l'r 'wyz' 'r'l'stwrw 'ydmys yytyr'r q't t'm// lyq 'tyncyq kwyrkl' yytyr'r q't q'lyq l'ry 'ysyrq'lyq l'ry 'wl yyk SHANG ky kwyrkl' 'wl q'lyq l'ryq yytyr'r q't q'βs'yw twrwr(...)”

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de bulunmamaktadır. **ısrıka** sözcüğü A. Caferoğlu'nun Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü adlı yapıtında da yer almaz. Şinasi Tekin Mayısimit'te sözcük için “köşk, saray” karşılığını vermiştir(Tekin, 1976; 392). Yazar, *Die uigurische Bearbeitung der Geschichte von Sadāprarudita und Dharmodgata Bodhisattva* adlı yapıtta geçen 'ysyrq'lyq(ısrıkalık) sözcüğünün “schloß(=saray, şato, köşk)” anlamlarını karşıladığını söyler(Tekin, 1980; 311).

AY[1](34g/5); M[2](29-25; 31-23); SD[1](72)

kebit [4] “dükkân”

KB(5108) “kebit ked bezedim kişi körgüsi
asıg yok kebitle satıg belgüsi”

DLT, 180; (BA; I,357-9) **kepit** “kepit: İçki içilen yer, meyhane.”

DK 99'da yer alan **käbit** sözcüğüne yapıtta “inn(=han, otel)” karşılığı verilmiştir. DTS 290'daki **KEBIT** sözcüğü 1.lavka, magazin(=dükkân, mağaza); 2.vinnaya lavka, kabak(=şarap dükkânı, meyhane)” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 688'de bulunan **kebit** sözcüğü için “shop(=dükkân)” karşılığı verilmiştir. Poppe kaynak gösterilerek sözcüğün Moğolcada da bulunduğu söylenmiştir. Yapıtta sözcüğün, BA'da ve DTS'de gördüğümüz meyhane anlamı yer almaz. Clauson, sözcüğün kökenine ilişkin bilgi vermemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

KB[3](5108[2]; 5497); DLT[1] (BA; **kepit**; I,357-9)

kışlak [4] “kışlanacak yer”

IB(51) *t(a)l(i)m k(a)ra kuş m(ä)n. Y(a)şıl k(a)ya y(a)yl(a)g(i)m, kızıl k(a)ya kışl(a)gım ol. T(a)gda turup(a)n m(ä)ñil(ä)yür m(ä)n, (a)nça bilinl(ä)r:*”

DLT, 234; (I,13-4) “B- ‘Kök-isimlerin’ sonuna gelerek yer ismi yapar: ‘yaylağ’! sözü gibi; ‘yaz’ demek olan ‘yay’ sözünden alınmıştır. Yine böyle kışlanacak yere ‘kışlağ’ denir; bu da ‘kış’ sözünden gelmiş ve sonuna bir Ğ harfi getirilmiştir. Bu kelimelere mekân anlamını, sonlarına eklenen ڤ harfi vermiştir.”

Sözcük, DK 139’da **qış** maddesi altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT’deki Arapça karşılığın *mištāt* olduğu belirtilmiştir. DTS 448’de, sözcüğün, “*zimov’e, zimovka(=kışlama yeri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 672’de sözcüğün **kışla:-** filinden türediği ve “*winter quarters(=kışın yerleşilen yer)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün karşıt anlamlısının *yayla:ğ* olduğu dile getirilmiştir. **Kışla:ğ** sözcüğünün küçük ses değişiklikleriyle *kışla* biçiminde Osmanlıcada “*barracks(=kışla)*” karşılığında kullanıldığından söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VIII, 2846’da yer alan **kışlak** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*köy*”dür. Sözcük, yalnızca Trabzon’dan derlenmiştir. Yapıtın aynı sayfasında görülen **kışla(I)** sözcüğü “*1.koyun ve keçi sürülerinin gecelediği ya da kışın barındıkları kapalı ağıl*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 2, 1308’deki **kışlak** sözcüğünün “*hkk. 1.kışın barınılan yer, 2.kışın orduların, göçebe oymakların hayvanlarıyla birlikte yayladan inip konakladıkları yer*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtın aynı sayfasında bulunan **kışla** sözcüğü “*1. askerlerin toplu olarak barındıkları büyük yapı, 2.hkk.koyun ve keçi sürülerinin gecelediği veya kışın barındığı kapalı ağıl*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, geçmişten günümüze, yaşadığı anlam değişiklikleriyle ulaşmıştır. Geçen yüzyıllar içinde sözcüğün anlamında daralma da meydana gelmiş, günümüzde yalnızca *hayvanların kışladıkları yer* anlamında kullanılır olmuştur. *Askerlerin barındığı yer* ise, sözcüğün başlangıçtaki temel anlamını içermektedir.

IB[2](51; 56); DLT[3](I,13-4; I,464-28; III,88-10)

mescid [4] “Müslümanların ibadet yeri, mescit”

KB(5556) “*kısa tutsa fasık yava boşlağığ*”

tolu tutsa mescid cema'atlarıg'

DTS 343'te bulunan **MESŽID** maddesi, **MÄSŽID** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 339. sayfasında yer alan sözcük için "*meçet'(=cami, mescit)*" karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Arapçadan alındığı bildirilmiştir. Sözcük, EDPT'de yer almamaktadır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almaz. TS 2, 1542'de, sözcüğün Arapça *mescid* sözünden alındığı bildirilmiştir. Yapıtta sözcük, "*1.cami, 2.içinde Cuma ve bayram namazı kılınmayan, minaresiz, küçük cami*" biçiminde tanımlanmıştır.

KB[4](5486; 5556; 6477[2])

otağ [4] otağ, büyük çadır"

KB(2562) "*tapuğka kelir erse yat baz kişi*

körü alsa itse otağı işi"

DLT, 536; (III,208-13) "*sü: Asker. Şu savda dahi gelmiştir: 'otagka öpkelep süge sözlemedük: otağa kızıp askerle konuşmadı',(...)*"

DK 44'te sözcük için "*tent(=çadır)*" karşılığı verilmiştir. DST 373'teki **OTAγ** maddesi için yapıtta verilen karşılık "*şater, jilişçe(=çadır, mesken)*"dir. EDPT 46'da, sözcüğün yapısal açıdan **ota-** fiiline eklenen **-g** ekiyle oluşmuş olabileceği, anlamca, "*ışıklandırılmış yer*" biçiminde, **ota-** fiiliyle bağ kurulabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için, "*a small temporary building(=küçük, geçici olarak kurulmuş mesken)*" karşılığı verilmiştir. EDPT'de, Doerfer'in, sözcüğün Osmanlıcada **oda** biçimini aldığı yolundaki düşüncesi de yer alır.

Sözcük, SDD'de bulunmaz. DS IX, 3292'de gördüğümüz **otağ** ve **otah** sözcükleri **otak** maddesine gönderilmiş, yapıtta, aynı sayfada yer alan sözcük için "*1.konak, apartman, 2.oda, 3.çadır*" karşılıkları verilmiştir. TS 2, 1702'de bulunan **otağ** sözcüğünün Türkçeden Farsçaya geçen **otāg** sözünden alındığı bildirilmiş, sözcük, "*büyük ve süslü çadır*" biçiminde tanımlanmıştır.

KB[3](499; 2562; 4139); DLT[1](III,208-13)

tarıglık [4] "tahıl ambarı"

DLT, 251; (BA; I,503-5) "*tarıglık: Anbar.*"

Sözcük DK 179'da **tarı-** (*cereal crops=tahıl ekmek*) fiili altında yer almış ve "*granary(=tahıl ambarı)*" biçiminde tanımlanmıştır. DTS 537'deki **TARİYLİQ**

sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*ambar(=ambar)*”dır. EDPT 542’de, **tarığ** adından türediği bildirilen sözcük için “*a granary(=tahıl ambarı)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,503-5; **tarıglıg**; I,496-15; I,501-2; I,501-3)

aķur [3] “ahır” bk. *Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları (s.235)*

alaçu [3] “çadır, kulübe”

M(88-28) **alaçuk** ölümlüg-ler kamyş alaçuk.../sra kılurlar”

U(III,6-2) “..*gri çantri t(igin) alaçu tususinta yoryur ärkän..*”

DLT, 80; (BA; I, 136-12) alaçu: Alaçuk

DK 7’da bulunan **alaçu** maddesinde, sözcüğün, “*large tent(=büyük çadır)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 33’te yer alan ALAÇU maddesinde sözcük için “*şater(=çadır)*” karşılığı verilmiştir. Clauson sözcüğü, **ala:çu** maddesinde açıklar ve “*tent, hut(=çadır, kulübe)*” biçiminde tanımlar. Araştırmacı, genellikle -ķ ile sonlandırıldığından, bu iki biçim arasındaki ses ve anlam değişikliğinden söz eder ve sözcüğün ödünçlendiğinden söz eder, *alaçuķ, (a hut made out of branches of trees (=ağaç dallarından yapılmış kulübe))*” biçiminde tanımlamıştır. UW 91’deki alaçu sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*hütte(=baraka, çardak)*”dir.

Sözcük, SDD’de **alaçık, alaçık, olaşık, alaycık, alacık, alacuk, alçık, alacık** biçimleriyle yer almış ve genel olarak; “*alaçık(is): Çardak, bostan kulübesi* (SDD= 1939; 88) ve **alaçık** (is) *Ağaç dallarından ve kalınca çalılardan yapılmış kulübe*” (SDD, 1938; 88) tanımları verilmiştir. DS’de de **alacık** maddesinde şu tanımlara yer verilir. 1. *Üzeri dal veya hasırla örtülen çoban evi, tarla, baston, bağ kulübesi, çardak (...)* 2. *Çul veya keçeden yapılan çadır.* 3. *Göçebe çadırlarının üzerine konan eğri ağaç, eğilmesi kolay ağaç sürgünü.* 4. *Bostan korkuluğu.* 5. *Ormandaki küçük düzlük, ağaçsız yer.* 6. *Vücuttaki çok küçük leke*” biçiminde tanımlanmıştır. TS 2, 71’de de **alaçık** maddesi “*is.hlk 1.üzeri dal ve hasırla örtülmüş kulübe, çardak. 2.hlk keçeden yapılan çadır*” biçiminde tanımlanır (TS, 1998; 71)

U[1](III,6-2); DLT[1] (I, 136-12); M[1] (**alaçuk**; 88-28)

borluķ [3] “bağ, üzüm bağı”

M(73-41) “*tarıglağ yirin kalınlıkların borluķların söğütin yimişin erksnip adın igil kertilerķa birdimiz*”

TT(IV,B-6) “*az-u bay borluq ı tarıg ya bädük bärğän qatır qayalın toqıp ämgädip...*”

DTS 113’te yer alan **BORLUQ** maddesinde sözcüğe “*vinogradnik(=bağ)*” anlamı verilmiştir. EDPT’de ise **borluk** sözcüğü bulunmaz. Yapıtın 366. sayfasındaki **borlukçı** maddesinde sözcüğün **borluk** adından geldiği belirtilerek “*vine grover(=üzüm yetiştiricisi)*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

TT[1](IV,B-6); M[2](69-13; 73-41)

çatır [3] “çadır”

DLT, 204; (BA I,406-11) “*çatır: Çadır*”

DK 88’de, **çatır** sözcüğü için “*tent(=çadır)*” anlamı verilmiştir. DTS 142’deki **ÇATİR** I maddesinde sözcük için, “*şater, palatka(=otağ, çadır)*” anlamı verilmiştir. EDPT 403’te bulunan **1 çatır** maddesinde sözcüğün Sanskrit asıllı olduğu belirtilerek söz konusu dilde “*kraliyet şemsiyesi*” anlamını taşıdığı vurgulanır. Bu anlamda kimi zaman “*çadır bezi, branda*” anlamındaki **çowa:ç** sözünün de kullanıldığından söz edilir. Bu yolla Türkçeye giren sözcüğün kimi anlam ve yapı değişimleri geçirerek Türkçeden başka dillere geçtiği de söylenenler arasındadır. Eren de TES 75’te **çadır** sözcüğüne yer verir. Yapıtta sözcük, “*kıl dokuma, deri veya keçeden yapılmış göçebe evi.*” olarak tanımlanmıştır. Maddenin devamında sözcüğün çok eski dönemlerden başlayarak kullanıldığından, kökeninin karışık olduğundan söz edilir. Sözcüğün kökeni konusunda kimi araştırmacıların Farsça (ya da Orta Farsça) alıntı olduğunu iddia ederken kimilerinin de Türkçe **çat-** fiiliyle ilişkilendirmeye çalıştığından söz edilir. Vambey ve Nemeth gibi Türkologlar sözcüğün Türkçe olduğunda ısrar ederken, Poppe’ye göre sözcük Farsça kökenlidir.

Bu nesne adı SDD’de yer almazken DS III, 1032’deki **çadır(I)** maddesi, “*Şemsiye(...)*”; **çadır(II)** maddesi “*1.Kefen(...)* 2.[→ *çadır bezi*] 3.*Yorgan çarşaf(...)*. 4.*Kadınların örtündükleri alacalı veya düz renkli çarşaf(...)*.” biçiminde tanımlanmıştır. TS 1, 420’deki **çadır** sözcüğü “*1.Keçe, deri, kıl dokuma veya sık dokunmuş kalın bezden yapılarak direklerle tutturulan, taşınabilir barınak, çerge, oba, otağ(...)*. 2.*Gölgelik olarak kullanılan tente veya şemsiye(...)*” anlamlarını içermektedir.

DLT[3] (BA I,406-11; **çacıır**; I,406-3; **çasır**; I,406-13)

çiçeklik [3] “çiçeklerin bol olduğu yer”

KB(78) “*çiçeklikte sandvaç öter ming ünün
okır surı 'ibri tünün hem künün*”

DLT, 253; (BA; 1-508-12) “*çeçeklik: Çiçeklik, çiçek yetişen yer.*”

Sözcük, DK 89'da **čėčāk** maddesinin altında yer almış ve tanımlanmamıştır. DTS 143'teki **ČĚČÄKLİK** sözcüğü için “*tsvetnik(=çiçeklik, çiçek bahçesi)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 401'de bulunan **čėčėklık** maddesinde sözcüğün **čėčėk** adından türediği ve “*flower garden(=çiçek bahçesi)*” anlamında kullanıldığı belirtilir. Eren, yapıtında sözcüğe yer vermemiştir.

Çiçeklik sözcüğü SDD'de yer almazken DS III,1203'teki **çiçeklik** sözcüğü “*Odanın bir duvarında lâmba ve çiçek gibi şeylerin konması için yapılan raf.*” anlamındadır. Sözcük, TS 1,482'de “*1.koparılmış çiçekleri koymaya yarar kap(...). 2.çiçek saksılarını koymaya veya çiçek yetiştirmeye ayrılmış yer. 3.eski evlerde süs eşyası konulan raflı duvar oyuğu. 4.çiçeğin üzerinde çanak, taç ve öteki organlarının bulunduğu parça.*” anlamlarını taşımaktadır.

KB[2](78; 5972); DLT[1] (BA; I,508-12)

kidin [3] “ev, bina?”

M(95-2) “*(...) ol oğurdağı yalanguklar kişi etüzin tengri mengisin mengileyürler tağı yime ol kidin otrasınta yarım bire king yarım bire tering tört erdnin itilm(iş) çıdar atlıg yuo bolur(...)*”

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de bu anlamda yer almamaktadır. Yalnızca Maytrisimit'te rastladığımız bu nesne adı için söz konusu yapıtta, “**ev, bina*” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 411). Şinasi Tekin'in de sözcük için metin bağlamında verdiği bu karşılığın doğruluğundan kuşkulu olduğu görülmektedir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[2](31-8; 95-2)

kösetri [3] “gölgelik, çardak”

AY(361-16) **küsatrı** “*antada basa bir karangku ev içinte suv yadıp pra küsatrı asıp tayçu etigin kılıp(...)*”

M(44-1) **küsetr** “*kümüşlög vayturlög sprırlıg kuz(et-)ri mntrağ ulatı hua çeçekler... .. kök kalıkda bra askuğ... (kölgelik) küsetr angaru tegzinü...*”

DTS 319'da bulunan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*pokrivalo(=örtü)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün, yapıtta, **köşâtri** biçiminde yer almasının nedeni Radlof'un AY 361-16'daki sözcüğü bu biçimde okuması olmalıdır. Ceval Kaya yayınında sözcük **kuşatrı** biçimindedir. Sözcük, EDPT'de yer almamaktadır.

AY[1](**kuşatrı**; 361-16); M[1](**kuzetri**; 44-1) M[1]; (**küsetr**; 44-4)

kötü [3] “dam”

DLT, 542; (BA; I,269-1) “*oyuldi: 'yer oyuldi: yer oyuldu, çukurlaştı', 'kötü oyuldi: yağmur yüzünden dam oyuldu.; (...)*”

DK 115'te **kütü** biçiminde yer alan sözcük için yapıtta, “*roof(=dam)*” karşılığı verilmiştir. DTS 320'deki **KÖTÜ** maddesinde, sözcüğün “*krişa(=çatı, dam)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 701 vd'de bulunan sözcüğün okunuşunun sorunlu olduğu belirtilmiş, sözcüğün geniş alanlarda kullanılan bir Türkçe sözcük olmadığı vurgulanmıştır. Yapıtta, sözcük için “*the roof a house(=evin çatısı, dam)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yaşamamaktadır.

DLT[3](I,269-1; I,278-24; III,219-2)

mençek [3] “dinlenme yeri”

U(III,88-7) “*lını umatın mänçäk-tä kirip bir ödün ki-ä arıyın tinturyalı yatdı..*”

M(73-23) **menk** “*..sengik sengrem sanlıg soçusu az erdi menk sunçuğ kidiz töşekde ulatı idişin tavarın yalnguz erksinip mening ol işletdim(...)*”

DTS'de **MÄNÇÄK** biçiminde gördüğümüz sözcük için yapıtta “*dinlenme yeri, yatak*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Sanskrit *manca* sözünden alındığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT'de bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

U[1](III,88-7); M[2](**menk** 73-23; 73-32)

suzak [3] “köy”

M(16-30) “*(...) biş pnçiki toyınlarağ sekiz tümen tengriler(ig) kutgaru yarlıkap barnas kent ul(u)šta y-a yine magat il(ke) (baru) yarlıkadı anta sinayani bra(man)ning suzak //...- kı nant nantapula nega...(...)*”

TT(VIII,C-3) “*ötrü äwrişläri üzä wäläho wäläho adhlıg tuzçılarning suzāqı ärsär..*”

U(IV,38-149) “*tört türlüg suumin balıqımın uluş-ımn kânt soz-aq küntki yinçkä qırqınlarımın barça päk mängü saqındım ärdi.*”

DTS’de yer almayan sözcük için EDPT 861’de “*village(=köy)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Budist Uygur metinlerinde görüldüğü ve alıntı olabileceği bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](16-30); T[1](VIII,C-3); U[1](IV,38-149)

askuğ [2] “askı, çardak”

M(18-33) “*kök kalıkda bra askug köligelik ed tawarlar közüsti*”

Bu nesne adı, yalnızca Maytrisimit’te saptanmıştır. Sözcük, DTS’de EDPT’de ve UW’de yer almaz. A.Caferoğlunun Eski Uygur Türkçesi sözlüğünde tanık gösterilmeden ‘askı, çardak’ biçiminde tanımlanmıştır (Caferoğlu, 1968; 22) Ş.Tekin, Maytrisimit’ adlı yapıtının notlar bölümünde askuğ için “*bra, kendisinden sonra gelen ushuğ (askıg) köligelik bunun Türkçesi olsa gerek: ‘gölgelik, çardak’*: Hindistan’da öteden beri hükümdarlık alameti olan ‘şemsiye, gölgelik’ vb. şeyler, Burhancıların edebiyatında, Burkan ve velilere saygı göstermede kullanılan eşya ve malzeme arasında sayılmaktadır. Buna göre ilk akla gelen Skr.pr “koruma (güneşten)’ bra’ya şekil ve anlam bakımından uymaktadır(Tekin, 1976; 309).

Sözcük, yapı açısından nasıl açıklanır? İlk bakışta as-fiili ile ilgisinden söz edebiliriz. Peki, -kuğ nasıl bir yapıdır: Tekin de sözcüğün yapısı konusunda bir açıklamada bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[2](18-33; 44-3)

çintek [2] “manastır odası ?”

M(54-23) “*bay bayagutlar sengrem itip buşı birser vrhar çintek itip buşı birser..*”

Sözcük, yalnızca Maytrisimit’te saptanmıştır. Bu yapıtın yayımcısı olan Şinasi Tekin de yapıtın dizin kısmında sözcüğe anlam verirken oldukça tereddütlü davranmıştır: “*çintek<? Manastır müstemilatından, oda(?)*”(Tekin, 1976; 379). Bu nesne adına sözlüklerde de rastlanmamıştır.

M[2](54-23; 109-27)

ķabaklık [2] “kabak tarlası”

DLT, 251; (BA; I,503-18) “*kabaklık: Kabak tarlası.*”

DK 122’de **qabaq** sözcüğü altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. DLT’deki Arapça karşılığın *qar*’ olduğu söylenmiştir. DTS 399’daki **QABAQLİQ** sözcüğü “*kabak tarlası, bahçe*” anlamındadır. EDPT 584’te bulunan sözcüğün **kabak** adından türediğı ve “*pumpkin bed(=kabak tarlası)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bu anlamda yer almamaktadır.

DLT[2] (BA; I,503-18; I,505-18)

ķağunluk [2] “kavun tarlası”

DLT, 252; (BA; I,504-19) “*kagunluk: Kavunluk, kavun tarlası.*”

DSK 124’teki **qāyūn** maddesi altında yer alan bu sözcük için yapıtta İngilizce karşılık verilmezken sözcüğe DLT’de verilen Arapça karşılığın *mabtaxa* olduğu belirtilmiştir. DTS 406’da bulunan **QAYUNLUQ** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*dinnoe pole, baxça(=kavun tarlası, bahçe)*”dır. EDPT 611’de sözcüğün kağun adından türediğı belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için verilen karşılık “*a melon patch(= kavun ekili olan yer)*”tir.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[2](I,504-19; I,505-18)

ķalınlık [2] “bağ, üzüm bağı ?”

M(73-41) “*tarığlağ yirin ķalınlıkların borluğların sōğ-ütin yimişi erksinip adın igil kertiler ķa birdimiz*”

Yalnızca Maytırsimit’te saptanan bu sözcük, DTS’de ve EDPT’de bulunmamaktadır. Şinasi Tekin, Maytırsimit’te sözcüğe “*bağ(?)*” karşılığını vermiştir(Tekin, 1976; 400). Araştırmacı da sözcüğe verdiği karşılığın doğruluğundan emin değildir.

M[1](73-41; 73-49)

ķası [2] “koyunlar için, ağaç dallarından yapılan ağıl”

DLT, 544; (BA; III,224-10) **kası** “*kasu: Koyunlar için ağaçtan yapılan ağıl.*”

DK 131’de bulunan **qasi** sözcüğüne yapıtta “*koyunlar için tahtalarla çevrilmiş yer*” karşılığı verilmiştir. DTS 430’daki **QASĪ I** maddesinde, sözcüğün “*çubukların birbirine bağlanmasıyla hayvanlar için yapılan etraftı çevrili yer*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 666’da bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün “*koyunlar ve diğer hayvanlar için tahtalarla çevrilmiş alan*” anlamına geldiği açıklanmıştır. Yapıtta sözcüğün yabancı kökenli olabileceğinden de söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS VIII, 2674. sayfadaki bulunan ve “*kümes hayvanlarını besleyip yağlandırmak için ayrılan yer*” biçiminde tanımlanan **kası** sözcüğü bu nesne adıyla ilgili olmalıdır.

DLT[1] (BA; **kası**;III,224-10; III,224-11)

kepeklik [2] “kepek konan yer”

DLT, 253; (I,508-13) “*kepeklik: Kepek konan yer; sahibi için kelime yumşak kâfla kullanılır.*”

DK 102’de **käpäk** (*bran=kepek*) maddesi altında yer alan **käpäklik** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın *nuxāla* olduğu bildirilmiştir. DTS 300’de yer alan sözcük, yapıtta “*kepeklerin toplandığı yer*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 689’da, metinlerde bir kez saptanan sözcüğün **kepek** adından geldiği belirtilmiştir. Yapıtta sözcüğe “*kepek üretilen yer*” karşılığı verilmiştir.

SDD 2, 877’de bulunan **kepellik**²⁰ sözcüğü “*ocakların iki tarafında yapılan dolap*” biçiminde tanımlanırken DS VIII, 2745’teki **kepeklik** sözcüğünün “*evlerde ocakların iki tarafında bulunan hücreler, gözler*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS’de bulunmaz.

DLT[2](I,508-13; I,510-26)

köligelik [2] “gölgelik, çardak”

M(18-33) “*.. tört bulung yingak yarudı yaşudı kök kalıkda bra askuğ köligelik ed tavar-lar közünti..*”

DTS 314’te yer alan **KÖLİGÄLİK** maddesi, **KÖŞÄTRI** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 319. sayfasında bulunan sözcük için “*pokrivalo(=örtü)*” karşılığı

²⁰ Yanlışlıkla böyle yazılmış olmalıdır. Verilen tanık cümlede sözcük, kepeklik biçimindedir.

verilmiş, maddenin devamında, **köşatri köligâlik** yapısı için “*ten'*(=*gölgelik*)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmamaktadır.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS VI, 2144’teki, Sinop’tan derlenen **gölgelik** sözcüğü için yapıtta, “*şemsiye*” karşılığı verilmiştir. Saözcük, ölçünlü dilde de yaşamaktadır. TS 1, 868’de bulunan **gölgelik** sözcüğü “*1.gölge altında bulunan yer, 2.gölgesinde oturuşan tente, çardak gibi herhangi bir şey*” anlamlarını taşımaktadır.

M[2](18-33; 35-10)

lin [2] “oda, manastır hücresi”

M(109-28) “... *antada maru ulatı ming yılka tegi upasilar burkan şazınınga vrhar sangram itgeyler sangr(amka) çintek lin prayan itge(y)..*”

TT (IV,B-1) “- *bulunamadı*--

DTS 333’te, Sanskrit *lena* sözünden alındığı bildirilen sözcük için “*kamera; kel'ya*(=*oda; manastır hücresi*)” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır. Kültür değişimiyle birlikte, Budizm’e özgü bir sözcük olan *lin*, Türklerin farklı kültür dairelerinin etkisi altına girmesiyle kullanımını yitirmiş olmalıdır.

M[1](109-28); TT[1](V,B-1)

sögütlük [2] “sögütlük, söğüt ağacı bol olan yer”

DLT, 252; (BA; I,506-9) “*sögütlük: Sögütlük, söğüt ağacı biten yer(sert kâfla).*(...)”

DK 165’te, **sögüt** maddesi altında bulunan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *xilâf* olduğu belirtilmiştir. DTS 510’da sözcüğe “*iviyak*(=*sögütlük*)” karşılığı verilmiştir. EDPT 820’de, sözcüğün **sögüt** adından türediği ve “*a plantation of willow-trees*(=*sögüt fidanlığı*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bulunmazken, TS 2, 2018’de “*sögüt ağacı bol olan yer*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[2](I,506-9; I,510-22)

tarus [2] “çatı, ev çatısı”

DLT, 184; (BA; I,366-12) “*tarus: Evin çatısı.*”

DK 179'da sözcük için "*roof(=dam)*" karşılığı verilmiştir. DTS 539'da yer alan TARUS maddesinde, sözcüğün "*krişa, krovlya(=çatı, dam)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 553'te, sonu -s ile biten sözcüklerin Türkçede çok nadir görüldüğü bildirilerek, alıntı olabileceği söylenmiştir. Sözcük için yapıtta, "*the roof of a house(=evin çatısı, dam)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,366-12)

tireklik [2] "kavak ağacı bol olan yer, kavaklık"

DLT(I,509-6) "*tireklik: Direklik ağaç yetişen yer, kavaklık. (...)*"

DK 191'de **tirä-** (*prop up= desteklemek*) fiili altındaki **tiräk** maddesi içinde yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT'de verilen Arapça karşılığın *lizāz* olduğu bildirilmiştir. DTS 561'de gördüğümüz **TIRÄKLİK** maddesinde, sözcük için "*podporka(=dayak, direk)*" karşılığı verilmiştir. EDPT 546'da yer alan ve **térek** adından türediği bildirilen yalnızca DLT'de saptanmış sözcük için, "*a plantation of poplars(=kavaklık, kavak yetişen çiftlik)*" karşılığı verilmiştir.

DLT[2](I,509-6; I,511-6)

toplu [2] "mezar"

DLT, 217; (BA; I,430-28) "*tublu: Mezar. Bir insana ilenildiği zaman 'tubluka tol' denir ki 'mezara gir' demektir.*"

DK 195'teki **topul-** (*delik açmak; elbise almak...*) fiili altında yer alan sözcük için "*grave(=mezar)*" karşılığı verilmiştir. DTS 584'te bulunan **TUBLU** maddesinde, **tubluqa tol-** yapısının "*mezara girmek*" anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 439'da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün kökeninin açık olmadığı söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için "*the grave(=mezar)*" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; I,430-28; I,431-1)

tünerig [2] "karanlık yer; mezar"

DLT, 245; (BA; I,488-3) **tünerik** "*tünerik: 'tünerik yer: karanlık yer.' Mezara da 'tünerik' denir.*"

DK 204'te **tün** (*night=gece*) maddesi altındaki **tünär-** (*become dark=karanlık olmak*) fiili içinde değerlendirilen sözcük için "*grave(=mezar)*" karşılığı verilmiştir.

DTS 597’de, sözcüğün, “1.karanlık; 2.kara; 3.mezar” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 525’te, **tüner-** fiilinden türediği ve “*dark, darkness(=koyu, karanlık)*” anlamında kullanıldığı belirtilen sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*any dark place(=karanlık yer)*” ve “*the grave(=mezarlık)*” anlamlarını karşıladığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2] (BA; **tünerik**; I,488-3; I,488-4)

aran [1] “ahır, at tavlasi” bk. *Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları (s. 240)*

ast [1] “sokak (Çiğilce)”

DLT, 33; (BA; I, 42-9) “*ast: sokak. Çiğilce*”

DK 14’teki **ast** maddesinde ‘*lanes(=dar yollar, dar sokaklar)*’ biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün DLT’de Çiğilce kaydıyla yer aldığı bildirilmiştir. DTS 61’de bulunan **AST** maddesinde şu sözlere yer verilir: “*ulaçka, pereulok(küçük ve dar sokak)*” EDPT 242’de gördüğümüz **2 ast** maddesinde Clauson sözcüğün, seslendirmesinin belirsiz olduğunu VU kısaltmasıyla (Vocalization Uncertain) belirtir. Araştırmacı, sözcüğün bir kez saptandığını, Çiğilce asıllı olduğunu ve “*lanes, side-streets(=dar yollar, kenar sokaklar)*” anlamına geldiğini sözlerine ekler.

Bu nesne adı Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Sözcüğün bir kez saptanmış olması da halk arasında çok bilinmediğinin ve az kullanıldığının kanıtı olmalıdır.

DLT[1](BA; I, 42-9)

azan [1] “sedir”

M(73-31) “*munta togup toyın başlıg şuşutsi azan mançak tült töşek tağar keyiz sunçuğ isiş bukaç burnaç etüzlüg erür..*”

Bu nesne adı DTS’de ve EDPT’de de bulunmamaktadır. Maytrısimit’te sözcük için “*sedir*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, Sanskrit *asana* sözünden alındığı bildirilmiştir(Tekin, 1976; 358). UW 3, 320’de yer alan **azan** maddesinde, Sanskritten Toharcaya oradan da Türkçeye geçtiği bildirilen sözcük için, “*sitz, thron(=koltuk, taht)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır. Bu nesne adının yalnızca bir kez saptanmış olması, az bilindiğinin ve az kullanıldığının kanıtı olmalıdır.

M[1](73-31)

bağıç [1] “asma çardağı”

DLT, 149(BA; I, 295- “üzümlendi: ‘bağıç üzümlendi= asma çardağı üzümlendi” 4)

DK 63'te **bağıç** sözcüğü “*vine trellis(=asma çardağı)*” olarak tanımlanmıştır. DTS 77'deki **BAĞIÇ** maddesinde şu sözlere yer verilir: “*vinogradnaya loga(=asma çardağı.)*” Sözcük, EDPT 300'de “*vine trellis(=asma çardağı)*” biçiminde tanımlanmış; “*Üzümlle bağlantılı, İnan kaynaklı diğer sözcükler gibi üzümlle bağlantısı kuşkusuzdur*” biçiminde bir açıklama yapılmıştır. Ayrıca sözcüğün, Farsça *wāyic* sözcüğüyle ilişkisi Steingass sözlüğü kaynak gösterilerek belirtilmiştir(EDPT, 1972; 300).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (I, 295-4)

beçküm [1] “evin sofası”

DLT, 243; (BA; I,484-6) “*beçküm: Evin sofası*”

Sözcük DK 69'daki **bäçküm** maddesinde “hall(= koridor, hol) biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük DTS 90'da **BEÇKÜM** biçimindedir ve “*naves, galereya(= sundurma, galeri)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 295'te Clauson, sözcüğü **beçküm(? peçküm)** olarak ele alır. Araştırmacı, Benveniste'ye dayanarak, sözcüğün İnan kaynaklı olduğunu, Farsçadaki *paçkam, paçkam* biçiminin “*sofa; court; vestibule(= sofa; avlu; antre)*” anlamında olduğunu belirtir. Maddenin devamında DLT tanık gösterilerek sözcüğe “evin önünde taştan yapılmış uzun bank” anlamı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,484-6)

beyt [1] “ev”

KB(4339) “*bular ehl-i beyt ol habibka kadaş*

habib savçı haqqı için sev adaş”

Sözcük, DTS'de ve EDPT'de bulunmamaktadır. Arapça olan sözcük Türkçede çoğu zaman **ehlibeyt** tamlamasıyla kullanılmıştır. TS'de **ehlibeyt** maddesi, “*Ar. Ehl-i beyt tar. Hz. Muhammed'in kızı, damadı ve torunlarından oluşan ailesine verilen ad.*” olarak tanımlanmıştır.”(TS, 1998; 679). Burada olduğu gibi **beyt** sözcüğü KB'de de

mecaz anlam kazanarak “*peygamberin evinden, ailesinden olan*” anlamını kazanmıştır(Arat, 1979; 76).

KB[1](4339)

burduz[1] “avlu, küçük bahçe”

DLT, 230; (BA; I,457-20) “*burduz: Bahçe, bostan. Bu kelime öz Türkçe değildir*”

Sözcük, DK 76’da, **burduz** biçiminde ele alınan sözcük “truck-garden(=küçük bahçe)” olarak tanımlanmıştır. DTS 125’te, **BURDUZ** maddesinde ele alınan sözcüğe, “ogorod(=bahçe)” anlamı verilmiş, alıntı bir sözcük olduğu belirtilmiştir. EDPT 359’da **burduz** maddesinde sözcüğün bir kez saptandığı belirtilerek Grekçede *park* anlamına gelen *paradeisos* sözcüğün Orta Farsça döneminde alıntılı olduğu olasılığı üzerinde durulur. Sözcüğün DLT’de “*kitchen garden; melon patch(=avlu; kavun tarlası)*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,457-20)

buzluk [1] “içerisinde yaz için buz bekletilen yer”

DLT, 234; (BA; I,466-12) “*buzluk: İçerisine buz doldurularak yaz için saklanan yer*”

DK 83’te **buz** maddesinin altında yer alan **buzluq** sözcüğü tanımlanmamış, Arapça karşılığı *majmada* olarak verilmiştir. DTS 131’deki **BUZLUQ** sözcüğü “*lednik(= buzluk, buzخانه)*” olarak tanımlanmıştır. Clauson, EDPT 391’de bulunan **bu:zluk** maddesinde sözcüğe, “*an ice-house(= buzخانه)*” anlamını vermiştir.

Ölçünlü dilde buzluk sözcüğü yaşamaktadır. Ancak sözcük, geçen zaman içinde gelişmeler dolayısıyla kimi anlam değişikliğine uğramıştır. TS 1, 365’te **buzluk** sözcüğü “*1.Yiyecek ve içecekleri soğutarak saklamak için kullanılan, buzla soğutulan kap veya dolap. 2.Buzdolabının içinde buz yapan bölme.*”

DLT[1](BA; I,466-12)

çumuşluk [1] “tuvalet”

DLT, 251; (BA; I,503-8) “*çumuşluk: Aptesane, ayakyolu.*”

Sözcük, DK 93’te **çom~çöm-** maddesinin altında ele alınmıştır. Sözcüğün ***çomuş** adına eklenen **-luk** ekiyle oluştuğu düşünülmektedir. Yapıtta sözcüğe verilen

karşılık “*privy(=tuvalet)*”tir. DTS 154’teki **ÇOMUŞLUQ** sözcüğü “*perdeyle çevrilmiş banyo*” anlamındadır. EDPT 424’teki **çomuşluk** maddesinde bir kez saptanan sözcüğün **çom-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Clauson sözcüğe “*a secluded place(=kapalı yer)*” ve “*privy, lavatory, wash-house(=tuvalet, lavabo, banyo)*” karşılıklarını vermiştir.

DLT[1] (BA; I,503-8)

egin(I) [1] “dam”

IB(18) “*k(ä)r(ä)kü iç nä t(ä)g ol? tügünüki nä t(ä)g ol? Közüniکی nä t(ä)g ol? körüklüg ol. (ä)g(i)ni n(ä) t(ä)g? (ä)dgü ol.*”

DTS 166’da bulunan **EGIN I** için “*pleço(=omuz)* karşılığı verilmiştir. EDPT 109’daki **egin** sözcüğünün **eg-** fiiline eklenen **-n** ekiyle oluştuğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcüğe “*shoulder(=omuz)*” karşılığı verilmiştir. Maddenin devamında IB’deki yukarıda da verdiğimiz cümle verilmiş ancak sözcüğün burada dam anlamında kullanıldığına ilişkin bir bilgi verilmemiştir. Sözcüğe “*dam*” anlamını ilk kez Eski Türk Yazıtları adlı yapıtında verilmiştir. Orkun, sözcüğün asıl anlamının “*omuz*” olduğundan söz eder(Orkun, 1994; 792). Ardından Irk Bitig The Book of Omens adlı yapıtta sözcük, “*roof(=dam)*” olarak tanımlamıştır(Tekin, 1993; 53). Sözcük, günümüzde ağızlarda “*omuz*” anlamında kullanılmaktadır.

IB[1](18)

egme[1] “evin kemeri”

DLT, 77; (BA; I,130-8) “*egme: Evin kemeri.*”

Sözcük DK 20’de **äg-**(*bend=eğmek, kıvrırmak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcüğe “*arch(=kemer, tak)*” karşılığı verilmiştir. DTS 166’daki **EGMÄ** sözcüğüne verilen karşılık “*arka, svod doma(=kemer, ev kemeri)*”dır. EDPT 108’de bulunan **egme** sözcüğünün **eg-** fiiliyle ilişkisi üzerinde durulmuş ve sözcüğe “*the arch or vault in a house(=ev kemeri)*” karşılığı verilmiştir.

SDD 2,512’deki **eğme** sözcüğünün barındırdığı 2. anlam söz konusu nesneyle ilgili olmalıdır: “*Yazın ağaç dalları ile yapılan ve üstü çul ile örtülen kulübe.*” DS V,1681’de yer alan **egme(I)** sözcüğü “*1. Yazın ağaç dallarıyla yapılan ve üstü çul ile örtülen kulübe. 2.Eğilerek duvar üstüne yatırılmış çalı ağacı. 3.Döven ile sırt denilen kısmı birbirine bağlayan eğilmiş ince ağaç*” anlamlarını taşımaktadır.

DLT[1] (BA; I,130-8)

ekdi [1] “mezbaha”

DLT, 75; (BA; I,125-4) “Sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği yer, mezbaha.”

Sözcük, DK 20’de **ägdi?** biçiminde ele alınmıştır. Yapıtta sözcüğe “slaughterhouse(=hayvan kesilen yer)” karşılığı verilmiştir. DTS 167’deki **EKDI** maddesinde sözcüğe verilen karşılık “boyiya(=mezbaha)”dır. EDPT 102’de Clauson, sözcüğün okunuşuna kuşkuyla yaklaşmıştır. Araştırmacı sözcüğü *türemiş* olarak göstermesine karşın bu görüşünde de emin değildir. Bir kez saptandığı belirtilen sözcük için “slaughter house(=hayvan kesilen yer)” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,125-4)

ekim [1] “bir ekimlik yer”

DLT, 50; (BA; I,75-12) “ekim: ‘bir ekim yer: bir ekişte ekilecek kadar olan yer.”

Sözcük DK 21’de **äk-**(*sow, spread=tohum ekmek, saçmak*) fiili altında yer almış ve tanımlanmamıştır. Sözcüğün DLT’deki Arapça karşılığının *yubdaru* olarak verildiğini görüyoruz. DTS 168’de yer alan **EKIM** sözcüğü için verilen karşılık “posev(=*ekme, ekim*)”dir. EDPT 108’de sözcüğün bir kez saptandığı ve **ek-** fiilinden türediği belirtilir. Yapıtta DLT’deki **bi:r ekim yè:r** yapısı “bir ekiş için elverişli olan yer” olarak tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamıyla yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,75-12)

ekin [1] “ürün ekilen yer”

DLT, 51; (BA; I,78-1) “ekin: Çiftlik. Oğuzca.”

DK 21’de **äk-** maddesi altında yer alan **äkin** sözcüğüne İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta sözcüğün Oğuzca olduğu söylenmiş DLT’deki karşılığı *mazra ‘a* olarak gösterilmiştir. DTS’168’deki **EKIN** sözcüğünün “ekim, sürülmüş tarla, ekilecek yer” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 109’da yer alan **ekin** sözcüğünün **ek-** fiilinden türediği ve “ürün, olgunlaşmış ama henüz biçilmemiş ürün” ve aynı zamanda “ürün yeri, ürün yetiştirilen yer” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, bu anlamıyla Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,78-1)

ergülük [1] “ev, ikametgâh”

M(12-31) “*amtu kentü kentü ergülük evke baralım..*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almayan sözcük yalnızca Maytrısimit’te bir kez saptanmıştır. Söz konusu yapıtta Şinasi Tekin sözcüğe “ev, ikametgâh” karşılığını vermiştir. Sözcük, bu yönüyle **ergü** sözcüğüyle eş değerdir(Tekin, 1976; 386).

M[1](12-31)

erle [1] “ikametgâh”

DLT,555; (BA; III,251-10) **irle** “*Bolsa kiminğ altun kümüş irle iter*

Anda bolup tenğrigerü tapgın öter: Kimin altını, gümüşü olsa yurtluk yapar; orada oturarak tanrıya karşı tapkısını öder.”

Sözcük, DK 26’da **ärlä**—> **ayla** biçiminde yer almış **ayla** maddesinde sözcüğe “*thus(=böylece)*” karşılığı verilmiştir. DTS 180’deki **ERLÄ** sözcüğü için verilen karşılık “*usad’ba(=çiftlik)*”dır. EDPT 229’da sözcüğün, baştaki *elifin* harekesiz olması dolayısıyla, hatalı okunmuş olabileceği üzerinde durulur. Diğer yandan çeviride önerilen yazılış hatası olduğu yolundaki görüşe karşın sözcüğün oldukça açık olduğu vurgulanır. Yapıtta sözcük için doğrudan karşılık verilmez. Ancak, DLT’deki yukarıda da verdiğimiz cümlenin İngilizce karşılığı verilirken sözcük için “*residence(=ikametgâh)*” karşılığının verildiğini görüyoruz.

Sözcük, Türkiye Türkçesi sözlüklerinde bulunmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,251-10)

erüklük [1] “erik bahçesi”

DLT, 87; (BA; I,152-25) “*erüklük: Eriklik, erik bahçesi.*”

Sözcük, DK 26’da **ärük** maddesi altında yer almıştır.Yapıtta tanımlanmayan sözcüğün DLT’deki Arapça karşılık “*xawx* tır. DTS 182’de gördüğümüz **ERÜKLÜK I** sözcüğü için verilen karşılık “*erik ağaçlarının bulunduğu bahçe*”dir. EDPT 228’de yer alan **erüklük** sözcüğünün **1 erük** sözcüğünden türediği belirtilmiş, sözcüğe “*a plum orchard(=erik bahçesi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, günümüzde ölçünlü dilde kullanılmaktadır. TS 1,720’de **eriklik** sözcüğü için şunlar söylenmiştir: “*Erik ağaçları çok olan yer, erik bahçesi.*”

DLT[1] (BA; I,152-25)

hisar [1] “kale”

KB(4546) “*begig koşni kılma ya yadgun ögüz*

hisarğa yakın turma ay köngli tüz”

DTS 200’de HİSAR sözcüğünün Arapça olduğu ve “*krepost*”(=*kale*)” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

SDD’de ve DS’de yer almayan bu sözcük, ölçünlü dilde yaşamaktadır. Sözcük, eski olmakla birlikte günümüzde pek çok yerleşim yerinin adında bir parçayı oluşturmaktadır. TS 1,998’teki **hisar(I)** sözcüğü “*Ar. hisār esk. Bir şehrin veya önemli bir yerin korunması için taştan yapılmış yüksek duvarlı ve kuleli, çevresinde hendekler bulunan küçük kale, kermen, germen*” olarak tanımlanmıştır.

KB[1](4546)

kalıma [1] “güneşlik, yüksek çardak”

DLT, 521; (BA; III,174-10) “*kalıma: Güneşlik, yüksek çardak.*”

Sözcük, DK 125’te **qalıma** biçimindedir. Yapıtta, sözcüğün “*upper chamber*(=*yüksek oda*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 411’deki **QALİMA** sözcüğü “*evin üst odası*” karşılığındadır. EDPT 622’de yer alan sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiştir. Sözcüğün **kalı-** fiilinden türediği ve “*balcony*(=*balkon*)” karşılığında kullanıldığı açıklanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,174-10)

kapğa [1] “büyük kapı, kale kapısı”

DLT, 214; (BA; I,425-7) “*kapga: Büyük kapı, kale kapısı.*”

Sözcük, DK 127’de ***qap-** (*cover, close*=*örtmek, kapamak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta sözcüğe “*gate or pass*(=*geçit ya da boğaz*)” karşılığı verilmiştir. DTS 420’deki **QAPγA** sözcüğünün “*vorota*(=*kapı*)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 583’te bulunan sözcüğün ***kap-** fiilinden türediğinin görüldüğü bildirilmiştir. Yapıtta sözcük için verilen karşılık, “*a great gate, town gate*(=*büyük kapı, kale kapısı*)”tir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,425-7)

kebezlilik [1] “pamuk tarlası”

DLT, 253; (BA; I,507-5) “*kepezlik: Pamukluk, pamuk biten yer.*”

DK 99’da *käbâz(cotton=pamuk)* maddesi altında yer alan *käbâzlik* sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, DLT’deki Arapça karşılığın *maqtana* olduğu bildirilmiştir. DTS 290’da bulunan **KEBÄZLIK** maddesinde sözcük, **KEPÄZLIK** maddesine gönderilmiş, yapıtın 300. sayfasında yer alan sözcük için “*pole, zaseyannoe hlopkom(=pamuk ekili tarla)*” anlamı verilmiştir. EDPT 692’de *kebez* adından türediği belirtilen sözcüğün bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için “*cotton plantation(=pamuk tarlası)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,507-5)

kelişlig barışlıg ev [1] “konuk evi”

DLT186; (BA; I,370-17) “*keliş: Geliş. ‘keliş barış: gidiş geliş.’ Konuk odasına ‘kelişlig barışlıg ew’ denir.*”

DK 101’de *käl-(come=gelmek)* fiili altında bulunan **kälişlig barişliy äw** yapısı için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’de bu söz grubu için verilen Arapça karşılığın *bayt ad-difân* tamlaması olduğu belirtilmiştir. DTS 296’da gördüğümüz **KELİŞLİG** maddesi altında **kelişlig barişliy ev** yapısı “*misafirlerin kaldığı ev*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 720’de, yapıtlarda bir kez saptanan **kelişliğ barışlıg ev** yapısının “*gelinip gidilen ev*” anlamından “*han(ya da misafir evi)*” anlamını kazandığı belirtilir.

Bu sözcük grubu Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,370-17)

konukluk [1] “konuk evi”

M(54-21) “... üç kat yir suvda edgü at kü bultaçı bolur..konukluk ev bark buşu birser..”

DLT, 252; (BA; I,504-20) “*konukluk: ‘konukluk ew: konuk için ayrılan ev, şölen evi.*”

DK 141’de ***qo-** (*put down=koymak, indirmek*) fiili altında yer alan **qonuqluq** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmezken, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *diyāfa* olduğu belirtilmiştir. DTS 456’da, sözcük, “*1.konulserverlik; ikram; 2. misafirlere özel ikram; 3.konuklara ayrılmış barınak*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 638’de sözcüğün **konuk(2 konak)** adından türediği belirtilmiştir. Yapıtta, **konukluk ev** yapısı için “*a guest house(=konuk evi)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda yaşamamaktadır.

M[1](54-21) DLT[1](I,504-20)

konut [1] “mesken, barınacak yer”

KB(4471) “*olardın tileme tavarın yanut*

yanutu bayat birge edgü konut”

Sözcük için DTS 456’da sözcük için “*pristanişçe, priyut(barınacak yer, mesken)* karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmamaktadır.

Ağız sözlüklerinde yer almayan sözcük, TS 2, 1359’daki **konut(I)** maddesinde “*bir insanın yatıp kalktığı, iş zamanı dışında kaldığı veya tüzel kişiliği olan bir kuruluşun bulunduğu ev, apartman gibi yer, ikametgâh*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, burada *cennet* anlamı kazanmıştır. Bu durum **konut** sözcüğünün eskiliğini göstermesi açısından önemli olmalıdır.

KB[1](4471)

kömürlük [1] “kömürlük, kömür konan yer”

DLT, 253; (BA; I,506-19) “*kömürlük: Kömür yapmak için yakılan ağaç ve kömür konan yer.(...)*”

DK 109’da **kömür** maddesi içinde bulunan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. Yapıtta, sözcük için DLT’de verilen Arapça karşılığın *fahm* olduğu belirtilmiştir. DTS 314’teki **KÖMÜRLÜK** maddesinde sözcük, “*1.kömür yapmak için kullanılan ağaç; 2.kömür deposu*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 723’teki **kömürlük** maddesinde, sözcüğün **kömür** adından türediği ve “*kömür yapmakta kullanılan ağaç; içinde kömür saklanan yer*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 1379’da “*kömür saklanan veya konulan yer*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,506-19)

kötrüm [1] “üzerinde oturlan yüksekçe yer”

DLT, 243; (BA; I,485-12) “*kötrüm: Üzerinde oturlan kerevet, dükkân, seki.*”

DK 111’de **kötür**-(*carry; be pregnant; lift= taşımak; hamile olmak; kaldırmak*) fiili altında yer alan sözcük için “*bench(=sıra, bank; tezgâh)*” karşılığı verilmiş, DLT’de sözcüğe verilen Arapça karşılığın *dükkân* olduğu bildirilmiştir. DTS 320’de, sözcüğün “*oturmak için yapılmış yüksekçe yer*” anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT

704'te sözcüğün **kötür-** filinden türediği ve “*özetle, üzerinde oturulan yüksekçe yer*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün DLT'de “*üzerinde oturulan bank*” biçiminde tanımlandığından söz edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,485-12)

közünük [1] “pencere”

IB(18) “*k(ä)räkü içi nä t(ä)g ol? Tügünüki nä t(ä) ol? Köz(ü)nüki nä t(ä)g? Körüklüg ol(...)*”

DTS 321'de, sözcüğün “*okno(=pencere)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 762'de bulunan ve “*a window(=pencere)*” karşılığı verilen sözcüğün **közün-** filine eklenen, çoğunlukla edilgen ve geçişsiz yapılu fiillere getirilen **-ük** ekiyle oluştuğu anlatılır. Sözcüğün başlangıçta, “*something which is seen(=görünen herhangi bir şey)*” anlamındayken aktarma yoluyla bu anlamı kazandığından söz edilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

IB[1](18)

manıstan [2] ikametgâh; manastır”

IB(67) “*b(a)rs yıl (e)kinti (a)y biş yig(i)rmikä t(a)ygünt(a)n m(a)nusta(a)nt(a)kı kiç(i)g di<n>t(a)r burua guru (e)ş(i)d[ip] iç(i)m(i)z isig s(a)ñun itaçuk üçün bitid(i)m.*”

Man.(I,27-36) “*arığ yoruk küçlüg birişti-lern(i)ng kongusu arığ toruk süzük mani-stanlar içinte(...)*”

DTS 336'da yer alan **MANİİTSAN** maddesinde, sözcük için, “*ikametgâh, konak; manastır*” karşılığı verilmiştir. Bu nesne adı, EDPT'de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

IB[1](67); Man[1](I,27-36)

oru [1] “sebzeleri saklamak için kazılan çukur”

DLT, 56; (BA; I,87-25) “*oru: Şalgam, buğday ve buna benzer şeyleri saklamak için kazılan çukur.*”

DK 42'de bulunan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*pit(=çukur)*”tir. Yapıtta, sözcüğün “*vadi*” ve “*dere*” anlamlarını taşıdığı da belirtilmiştir. DTS 371'deki **ORU** maddesinde sözcük için “*1.sebze saklamak için kazılan çukur; 2.kuyu, zindan*” karşılıkları verilmiştir. EDPT 197'deki **oru: (?oro:)** maddesinde, sözcüğün “*yere*

kazılan depo” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,87-25)

orunluk [1] “oturacak yer, taht”

M(112-37) “...*kayısı örtlüg (temirli)g orunluklar öze olur(-urlar)...(...)*”

DTS 372’de, sözcük için “1.*tron(=taht); 2.loje, nosilki(=yatak, tahtirevan)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 237’de, sözcüğün **orun** adından geldiği ve “*throne, seat(=taht, koltuk)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](112-37)

otluk [1] “yemlik, ahır”

DLT, 61; (BA; I,98-16) “*otluk: ‘Onların dilince’ Yemlik, ahır.*”

DK 43’te, **ot** (*plant; fodder; medicine; poison=bitki; hayvan yemi; ilâç; zehir*) maddesi altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki Arapça karşılığın *mu ‘şib* olduğu bildirilmiştir. DTS 374’te gördüğümüz **OTLUQ** maddesinde, sözcük için “*yem yalağı*” karşılığı verilmiştir. EDPT 55’te, sözcüğün **2 ot** adından türediği belirtilmiştir. Yıptta, sözcük için verilen karşılık “*manger(=yemlik, ahır)*”dır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde bu anlamda yer almamaktadır. TS 2, 1703’te **otluk** sözcüğünün “1.*otu bol olan yer, 2.kış için kurutulmuş ot yığını, 3.ot konulan yer*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[1](I,98-16)

otunluk [1] “odunluk, odun konulan yer”

DLT, 91; (I,162-8) “*otunluk: Odunluk*”

DK 43 *vd*’de **öt** (*fire=ateş*)” maddesi altında yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılığın *muhtatib* olduğu belirtilmiştir. DTS 374’te, sözcüğün “*içinde odun bulunan yer*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 63’te bulunan **otunluk (o:ddunluk)** maddesinde, sözcüğün **otun** adından türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün “*woodpile(=odunluk)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de ve DS’de bulunmazken TS 2, 1670’te “1.odun konulan yer, 2.odun durumuna getirilip yakılmaya elverişli, 3.kabalık, anlayışsızlık” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,162-8)

ör [1] “taht”

M(16-38) “/-... tapığın aşayu on küçin küçedü üç türlüğ örüg ornanmış ögtu//...”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de bulunmaz. Nesne adının saptandığı tek yapıt olan Mayrısimit’te sözcük için “taht” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 446).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](16-38)

sarvağ [1] “saray”

M(31-22) “tört bulungtın körtle sarvağlar (bo)lur.. tağı yime tegirmile kılaklar ısırkalar .../nü turur..”

U(I-??)

DTS 490’da yer alan SARVAğ maddesinde, sözcük için “dvorets(=saray)” karşılığı verilmiş, sözcüğün Soğdca kökenli olduğu bildirilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de bulunmaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](31-22)

satma [1] “kulübe”

DLT, 218; (BA; I,433-19) “satma: Kulbe, kulube. Bu, bağ bekçisinin geceleri barınmak için ağaç üzerinde yaptığı çardaktır.”

Sözcük, DK 157’de, “guard-hut (in tree)(=ağaç üzerine yapılan bekçi kulübesi)” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 491’de, sözcüğün “ağaç üzerine, geceleme için dallardan yapılan yapı” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 801’de yer alan sözcüğün yanlış yazılmış olabileceği sözcüğün sat- fiiliyle ilişkisinin olmadığı, “bir şey eklemek ya da bağlamak” anlamındaki sap- fiilinin sözcük için daha uygun olduğu belirtilmiştir. Yapıtta sözcük için “gece bekçisinin geceleme için ağaç üzerine kurduğu yapı” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün kökenine ilişkin bilgi verilmemiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,433-19)

sekü [1] “dükkân, tezgâh”

DLT, 547; (III,230-12) “*sekü: Dükkân, seki.*”

DK 158’de, sözcüğün “*bench (=tezgâh, peyke)*” karşılığı verilmiştir. DTS 494’te yer verilen **SEKÜ** sözcüğü, yapıtta “*yatmakta veya oturmakta kullanılan yüksek yer*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 819’da, sözcüğün Farsça *sakû* sözünden alındığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*benchi platform, terrace(=bank, tezgâh, teras)*” karşılığı verilmiştir. Maddenin devamında, sözcüğün güney batı Türk lehçelerinde de yaşadığı bildirilmiştir. TES 359’da gördüğümüz **seki 1** sözcüğü “*1.ormanlık, kayalık yerlerde möerdiven basamağı biçiminde düzlük; 2.toprağın kayıp akmasını önlemek için çekilen duvar; 3.merdiven, merdiven basamağı; 4.oturmak için evlerin önünde kullanılan taş; oturmak için yapılan set; 5.alçak ayaklı iskemle; 6.kerevet, karyola*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Orta Türkçede **sekü** biçiminde görüldüğü bildirilmiş, Tietze’nin, önce sözcüğün Farsça bir alıntı olduğunu söylediği, ancak daha sonra Farsçadaki ve Kürtçedeki biçimlerin Türkçeden alındığını belirttiği aktarılmıştır. Yapıtta, Ramstedt’in sözcüğü Korece *sjek* sözüyle birleştirmesinin yanlış olduğu, sözcüğün macarcada da yaşadığı söylenmiştir.

SDD 3, 1200’deki **seki** sözcüğü, “*1toprak üstündeki yükseklik, set; 2.alçak ayaklı iskemle; 3.merdiven; 4.okul sırası; 5.küçük oda, koridor; ev; 6.eşik, basamak; 7.meyilli [yer]; 8.bağ, bahçe ve bostanlarda bulunan maşala; 9.ışık almağa veya bir şey koymağa yarıyan pencereler; 10.dağ başlarındaki düz yer; 11.tahta balkon; 12.ormanlık arasında bulunan düz ve büyük açıklık*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](III,230-12)

soçu [1] “ev”

M(73-23) “*..sengik sengrem sanlıg soçusu az erdi (...)*”

DTS’de ve EDPT’de bulunmayan sözcüğe, saptandığı tek yapıt olan Maytrısimit’te, “ev” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Çince *soç*’u sözünden geldiği bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](73-23)

şal [1] “kulübe, ev”

M(51-1) “*şal çoğ-... itser.. yapsar suvasar (y)örüng (to)prak toğsar bedizeser burğan (kö)rkin suvğa kigürser yıdın tütsüğin tapınsar..(...)*”

Sözcük, DTS’de ve EDPT’de yer almaz. Mayısimit’te Sanskrit *şala* sözünden alındığı bildirilen sözcük için “*kulübe, ev*” karşılığı verilmiştir(Tekin, 1976; 463).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[1](51-1)

şın [1] “taht, sedir (Çiğilce)”

DLT, 504; (BA; III,140-9) “*şın: Taht, sedir. Çiğilce.*”

DK 173’te **şın** biçiminde yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*couch(=sedir, kanep)*”tur. Yapıtta, sözcüğün DLT’de Çiğilce olarak kaydedildiği de bildirilmiştir. DTS 524’te, sözcüğün “*postel’, loje(=yatak, döşek)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu nesne adı, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,140-9)

temürlük [1] “demir süzülen ve eritilen yer”

DLT, 253; (BA; I,506-16) “*temürlük: Demir eritilen ve süzülen yer.(...)*”

DK 185’te, **tämür** (*iron=demir*) maddesi altında yer almıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. DTS 551’deki sözcüğün “*demir eritilen yer*” anlamında olduğu bildirilmiştir. EDPT 509’daki **temürlük (d-)** maddesinde, bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün “*demir kayasının eritilip süzüldüğü yer*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,506-16)

térnek [1] “meclis, toplantı yeri”

DLT, 240; (BA; I,477-4) “*térnek: Dernek; ulusun, işleri konuşmak için toplandıkları yer.*”

DK 186’da, **tër-** (*gather= toplamak, dermek*) fiili altındaki **terin-** maddesi içinde yer alan **ternäk** sözcüğü için İngilizce karşılık verilmemiştir. DTS 555’teki **TERNÄK** sözcüğü, “*1.soyuz, obşçina(=birlik, topluluk); 2.sobranne, sovet(meclis, toplantı yeri)*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 551 vd’de gördüğümüz sözcüğün **térin-**

fiilinden türediği ve “*an assembly or gathering(=toplantı salonu ya da toplantı yeri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün Osmanlıcada **dernek** biçimini aldığı söylenmiştir. TES 109’da yer alan **dernek** sözcüğü, “*1.toplantı, düğün, 2.Pazar veya panayır kurulan gün, 3.ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan topluluk*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün “*toplanmak*” anlamındaki **derin-** fiiline eklenen **-(e)k** ekiyle oluştuğu bildirilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almaz. Ölçünlü dilde kullanılan dernek sözcüğü, TS 1, 564 vd’de, “*1.toplantı, düğün, 2.pazar veya panayır kurulan gün, deri, 3.belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[1](I,477-4)

tumsa [1] “minber (Arguca)”

DLT, 213; (BA; I,423-10) **tümse** “*tümse: Minber. Arguca. Öz Türkçe değildir.*”

DK200’de bulunan **tumsa** ? maddesinde, sözcüğün “*platform(=kürsü, yüksekçe yer)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 597’de sözcük için “*vozvişenie, kafedra(=yüksekçe yer)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 509’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, İran kaynaklı bir dilden alınmış olabileceği söylenir. Sözcük için “*a pulpit(=minber)*” karşılığının verildiği yapıtta, sözcüğün DLT’de Arguca kaydıyla yer aldığı ve öz Türkçe olmadığını bildirildiği belirtilir.

DLT[1] (BA; **tümse**; I,423-10)

ügürlük [1] “darı konulan yer, darı ambarı”

DLT, 87; (BA; I,152-1) “*ügürlük: Darı konulan yer.*”

DK 58’de **ügür** (*millet=darı*) maddesi altında **ügürlük** sözcüğüne yer verilmemiştir. Burada bulunan ügürlük sözcüğünün ise İngilizce karşılığı bulunmaz. DTS 623’te gördüğümüz **ÜGÜRLÜK** sözcüğünün, “*mesto, gde hranyat proso(=içinde darı saklanan yer, ambar*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 115’teki ügürlük maddesinde, **ügür** (üyür) adından türediği bildirilen sözcük için, “*a place where millet(=darı bulunan yer)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,152-1)

yêrçü [1] “mezar”

DLT, 457; (BA; III,30-13) “*yêrçü: Sın, mezar.*”

DK 228’de, **yirçu** biçiminde ele alınan sözcük için “*grave(=mezar)*” karşılığı verilmiştir. DTS 257’deki **YERÇÜ** maddesinde sözcük için verilen karşılığın “*mogila(=mezar)*” olduğunu görüyoruz. EDPT 958’de, bir kez saptandığı ve **yê:r** adından türediği bildirilen sözcüğün, “*grave(=mezar)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,30-13)

zindan [1] “zindan”

KB(893) “*ne edgü törü urdı begler begi*

isizke bu kın berge zindan yigi”

DTS 639’da yer alan ve Farsça kökenli olduğu bildirilen sözcük için, “*hapishane, zindan; suçluların tutulduğu kuyu*” karşılıkları verilmiştir. Bu nesne adı EDPT’de bulunmamaktadır.

Sözcük, SDD 3, 1583’te, “*çocuk arabası*” biçiminde tanımlanmıştır. DS XI, 4388’de yer alan sözcüğün, “*emekleyen çocuğu yürümeye alıştırmak için kullanılan tahta araba*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Ölçünlü dilde de kullanılan **zindan** sözcüğü, TS 2, 2516’da, “*1.tutuklu veya hükümlülerin içine konulduğu kapalı yer, 2.mec.çok karanlık ve sıkıntılı yer*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, anlam genişlemesine uğrayarak, “*karanlık ve sıkıntılı yer*” anlamında da kullanıldığı görülmektedir.

KB[1](893)

1.22. YİYECEK İÇECEK ADLARI

Bu bölümde yer verdiğimiz 76 nesne adı toplam 599 kez kullanılmıştır. Yirmi sekiz sözcük günümüze ulaşmıştır. Bu yirmi sekiz nesne adının yirmisi yalnızca ağızlarda yaşarken sekiz sözcük yalnızca ölçünlü dilde yaşamaktadır. Yetmiş altı nesne adının Türkçe olduğu kesin olarak belli olan otuz biri fiillerden türemiştir. İki nesne adı doğrudan addır ya da addan türemiştir. Yedi sözcük Farsça, altı sözcük Çince, iki sözcük Arapça, üç sözcüğün İran kaynaklı olduğu bildirilmiştir. Günümüze ulaşan

sözcüklerin genellikle genel anlam içeren *aş*, *içki* gibi sözcükler olduğu görülmektedir. Çok sayıda yemek adı günümüze ulaşmamıştır.

aş [177] “aş, yemek, yiyecek”

T(8) “*yağımız tägrä oçuğ täg ärti biz aş täg ärtimiz*”

Toy.(yaprak I, Ark. 7) “*ne yab(la)ğ çulbu sağıntı aş erser /// aşayın y(m)e ... ///(er) ser (...)*”

Uy III(a-1) “*(e)r (e)rd(e)mi üç(ü)n (e)çimä y(i)ta y(o)ğl(a)dı kulu aş tut(a)r küç üç (e)çim(ä) b(e)g (ä)rigçe s(a)b k(a)bs(a)r (e)çimiz y(a)ğıda... çop budun tiğ(i)n bilir (ä)rti*”

AY(4/14) “*.. aş kılı tüketmişde kin on kün ertmez-ken ötrü ol beg belinçteg ağır igledi..*”

Hu.(56) “*(...) on yılan başlığ erşekin iki kırk tişin tirig özüg aş içkü-ü tenrig neçe açtımız ağritımız erser(...)*”

KİP(86) “*(...) ölüm künişe tegi atayu tapığın uduğın egsütmeseraşın içğüsün tonın tonağusun...*”

KP(XIX-6) “*(...) ötrü tegin başın tönitip iğlayu yerdä yatıp yoğkaru turgalı aş aşlağar(=l)ı unamadı inçä tep tedi(...)*”

M(112-20) “*yalağuş ajunıta toğmiş tınl(t)ğlar için anutmuş aş içgü yimediler yunlamadılar erser(...)*”

Man. (I,14-2) “*ol ödün k(a)ltı t(e)ñri küçi aş içkü kol-sar ..*”

U.(I-30) “*adruğ adruğ aş içkülär tutup(...)*”

UT(895) “*näğü yisär aş bolmaq. qurduğ ot bilmäk qılınç ayasqant büdürmək*”

TON(396) “*(...) anı için ötünür men alku tözünler tözünşe tayanzunlar inçe kaltı bedizteki aş açğa neteg tusu bolmasar (...)*”

DLT(III, 270-6) “*bu aş kamuğğa tükedi= bu yemek herkese yetti*”

DK 14'teki *āş* maddesinde sözcük, “*food(=yemek, yiyecek)*” biçiminde tanımlamıştır. Sözcük DTS 61'de *AŠ* maddesinde ele alınmış ve “*eda, pıtsa(= yemek, yiyecek)*” tanımlaması yapılmıştır. EDPT 253'de sözcük “*a:ş*” biçiminde ele alınarak “*food(=yemek, yiyecek)*” tanımı yapılmış, sözcüğün, “Orta dönemlerinden itibaren Farsça “*āş; soup, porridge(= çorba, lapa)*” sözcüğüyle karışmış olması muhtemeldir” biçiminde bir açıklama yapılmıştır. UW 2, 237 *vd*'de *aş* sözcüğü için; “*a) Speise, Nahrung, Lebensmittel, Proviant(=yemek, gıda, erzak, yiyecek); b) Speise usw. (des Dharma)(= Yemek vesaire (Darma'ya ait); c) Futter(=yem); d) Mahlzeit, Gastmahl,*

Bewirtung(=öğünlük yemek, ziyafet, ikram); e) *Bezeichnung einer Steuer für die Bewirtung von Beamten usw.(?)*(=Memura sunulan vergi vb. için kullanılan tabir)" anlamları verilmiştir. TES 23'te aş sözcüğüne yer vermiştir. Eren'in sözcük için verdiği anlam "pişirilerek hazırlanan yemek"tir. Maddenin devamında araştırmacıların sözcükle ilgili görüşlerine yer verilmiştir.

Sözcük, SDD 2, 120'de ve DS'de de yer alır. SDD'de sözcük için yapılan tanımlar şu biçimdedir: "1. Çorba. 2. Pilâv." DS 1, 348'de de; "1. Bulgur pilâvi. 2. Pirinç pilâvi. 3. Bulgurdan yapılan sulu pilâv. 4. Çorba. 5. Nişasta, şeker ve su ile yapılan bir çeşit tatlı. 6. Tarhana. 7. Buğday unundan yapılan erişte. 8. Fırınlanmış mısır kırıklarından yapılan bir çeşit yemek. 9. Zeytin tanesinin mengine sıklıktan sonra kalan posası" anlamları verilmiştir. Sözcük TS 1, 148'de ise "Pişirilerek hazırlanan yemek" biçiminde tanımlanmıştır. Görüldüğü gibi aş sözcüğü taradığımız metinlerde "yemek(her tür yemek)" anlamına gelmektedir. Sözcüğe TS'de de benzeri bir anlam verilmiştir. Aş sözcüğü günümüzde kullanımını büyük ölçüde yemek sözcüğüne bırakmıştır. Ağızlara baktığımızda ise söz konusu metinlerdeki ve TS'deki bu genel anlamın daraldığını, çoğu zaman *pilâv* ya da *tahıl ve tahılların yan ürünleriyle yapılan yiyecek* anlamında kullanıldığını görürüz. Bu anlam daralması aslında tahılların Anadolu Türk kültüründeki önemini göstermektedir. (Et ve etli yemekler göçebe kültürlerin vazgeçilmez ögesidir.)

T[1](8); Toy.[1](Yaprak 1, Arka taraf 7), Uy.[1](III, a-1), AY[60](4/14[2]; 4/10; 5/6; 6/11;17/20; 80/19; 102-17; 119/17; 135/14; 156/2; 168/23; 169/10; 361/20; 362/7; 436/2; 441/1; 445/1; 464/17; 478/9; 513/12; 515/13; 516/23; 520/6; 520/9; 520/11; 521/4; 525/22; 526/10; 528/17; 531/2; 535/10; 543/21; 578/2; 584b/2; 588/8; 588/11; 588/17; 590/9; 591/17; 591/18; 591/19; 591/20; 591/22; 592/1; 592/2; 592/5; 592/6; 592/8; 593/7; 605/7; 605/12; 606/2; 610/11; 610/15; 610/17; 611/13; 613/3; 630/8); DH[4](21; 186; 324; 561); Hu.[1](56); IS[3](322; 324; 344); KİP[1](86); KP[6](XIX-6; XIX-8; XXVIII-3; LXVIII-4; LXXI-6; LXXV-7); M[20](12-7; 21-7;25-12; 50/7; 52-46;53-13; 58-15; 71-58[2]; 72-20; 72-31; 73-61; 75-54; 85-33; 91-30; 99-5; 104-7; 112-20; 112-22[2]); Man[3](I,14-2; I,14-6; II,14-2); TON[1](396); TT[19](I-12; I-198; II,A-76; IV,B-50; V,A-83; V,A-88; V,A-117; V,B-105; S-26[2]; S-412; ; S,A-8; VIII,C-9; VIII,E-49; VIII,I-2; VIII,I-8; VIII,I-12; VIII,I-19; VIII,M-22); U[4](I-26; I-30[2]); UT[4](475; 488; 866; 895); DLT[48](BA; I,20-10; I,45-14; I,45-20; I,75-25; I,80-17; I,93-5; I,102-4; I,156-18; 210-4; I,210-4; I,227-24; I,310-2; I,318-6; I,372-21; 372-22; I,443-13; I,515-22; I,516-1; II,18-24; II,73-10; II,74-11; II,130-6; II,147-22; II,158-17;

II,191-4; II,241-6; II,278-15; II,299-3; II,308-22; II,309-10; III,31-22; III,37-7; III,61-5; III,64-13; III,67-3; III,133-8; III,185-16; III,186-10; III,249-18; III,257-14[2]; III,261-9; III; 264-7; III,270-6; III,368-19; III,382-22; III,391-4; III,439-12)

içgü [60] “içki, içecek”

AY(5/6) “(...) üç kün ertip ba[rıtı] törtünç] kün tangda erte ört.. .. turur erken ol beg tirilip kelip örü olurup aş içgü koltı(...)”

Hu.(56) **içkü** “(...) on yılan başlug erngekin iki kırk tişin tirig özüg aş içkü ü tengrig açıtımız agrıtımız erser(...)”

KİP(86) “(...) ölüm küninge tegi atayu tapıgın udugın egsütmeser aşın içgüsün tonın tonagusun(...)”

KP(LXXI-6) “(...) yırıg tañlayu esirkäyü iğlayu tägrä tolı tururlar erti küniñä tañ adınçığ tatağluğ aş içgü kälürüp tapınur-lar erti(...)”

M(75-54) “amarıları öngre ajunta beg işi bolup er at kul künglerining aş ton yigü içgü istiler(...)”

DLT, 77; (BA; I,128-25) **içkü** “içkü: İçilen her şey.”

DK 31’de **iç-**(*drink, absorb*(=içmek, içine çekmek) fiili altında, **içkü** biçiminde yer alan sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. DLT’de sözcük için verilen Arapça karşılık yapıtta *maşrüb* olarak verilmiştir. DTS 202’de sözcük **İÇKÜ** biçiminde ve “*pit’e, napitok*(=içecek, içki)” karşılığındadır. EDPT 24’te yer alan **içgü** sözcüğünün **iç-** fiilinden türediği ve **aş** sözcüğüyle birliktelik kurduğu söylenir.

Sözcük, günümüzde **içki** biçimin almıştır. SDD’de ve DS’de bulunmaz. TS 1,1041’de içki sözcüğü için “1.İçinde alkol bulunan içecek. 2.İçki içme işi.” Anlamları verilmiştir.

Sözcük, başlangıçta içecek herhangi bir nesne için kullanılırken daha sonra ve günümüzde alkollü içkiler için kullanılır olmuştur. Uygur dönemi yapıtlarında sıkça rastladığımız **aş içgü** yapısı bize bu yapıdaki **içgü** sözcüğü, suyun dışında, katkı maddeleriyle üretilmiş -belki de alkollü- içecekleri çağrıştırmaktadır.

AY[27](4/14; 5/6; 80/19; 102/17; 135/14; 445/1; 464/17; 520/7; 520/9; 520/12; 521/4; 525/22; 526-10; 535/10; 543/21; 558/17; 590-9; 591/19; 592/1; 593/7; 595/20; 595/23; 596/4; 610/17; 611/3; 613/3; 630/8); Hu.[1]**içkü**; 56); KİP[1](86); KP[1](LXXI-6); M[19](12-7; 21-7; 25-12; 50-8; 51-6; 52-26; 52-46; 53-13; 55-31; 62-4; 71-58; 72-31; 72-51; 73-61; 75-54; 85-33; 99-5; 112-20; 112-22); DLT[1] (BA; **içkü**; I,128-25)

yağ [55] “yağ”

AY(594-15) “*yağ sızdaçı erser baş-ınta.. tülinte körser akar suv..(...)*”

IB(13) “*t(ä)ñrilig kurtga yurt(t)ta kalmış. Y(a)gl(t)g k(a)mıç bulup(a)n y(a)lg(a)yu tirilmiş, ölümde ozmış tir.*”

M(103-33) “*kaltı yağı alkınmış yula teg tang başıntakı uyakur yultuzlar teg basa basa tengri yirintin tayar-lar*”

KB(4442) “*kımız süt ya yüng yağ ya yoğrut kurut yadım ya kidiz hem erej evke tut*”

DLT, 515; (BA; I,182-15) “*aruşdı: yağ aruşdı: yağ eridi.*”

Sözcük için DK 209’da, “*oil; fat(=yağ; şişmanlık)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 223’te yer alan sözcük için yapıtta verilen karşılık “*jir, maslo(=yağ, tereyağı)*”dur. EDPT 895’te sözcüğün, *grease, fat, oil(=gres yağı, şişmanlık, yağ)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün kökeni kokusunda bir yargıda bulunulmamıştır. Sözcük, TES 437 vd.’de, “*1.sütten çıkarılan madde, 2.etin içinde bulunan madde, 3.bitki ve çiçeklerden çıkarılan sıvı madde, 4.vazelin, mazot gibi, fizik nitelikleriyle yağları andıran ve sanayise kullanılan mineral madde*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün Uygurcadan başlayarak kullanıldığının belirtildiği yapıtta, Doerfer’in “(tulumda yağ) dövme anlamına gelen *ya-* kökünden geldiği yolundaki düşüncesi, Türkçede bu fiilin *yay-* biçiminde kullanıldığı üşüncesiyle yanlış bulunmuştur. Maddenin devamında sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımlarına değinilmiştir.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almazken TS 2, 2361 vd.’de, “*1.birleşiminde stearik, oleik, palmitik asitlerle gliserin bulunan ve bunların oranlarına göre kıvamları değişen bitkisel veya hayvansal madde, 2.vazelin, mazot gibi fizik nitelikleriyle yağları andıran ve sanayide kullanılan mineral madde, 3.vücudun, atılması gereken amonyak, üre gibi bazı maddelerini içine alarak deriden sızan ve ter kokusunu veren madde, 4.itırlı bitkilerden çıkarılan uçucu, kokulu ve sıvı madde*” biçiminde tanımlanmıştır. Teknolojik ve bilimsel gelişmeler nedeniyle sözcüğün anlamında genişleme yaşandığı görülmektedir.

AY[3] (592/17; (594/15; 596/1); IB[1](13); M[1](103-33); TT[1](VIII,I-24); U[1](III 24-5); KB[1](4442); DLT[47] (BA; I,70-24; I,182-15; I,208-18; I,227-21; I,326-3; II,9-26; II,89-24; II,123-27; II,149-5; II,154-16; II,188-3; II,189-3; II,189-28; II,190-5; II,197-13; II,197-17; II,198-26; II,198-29; II,205-21; II,210-24; II,229-15;

II,231-8; II,240-11; II,245-24; II,293-12; II,305-26; II,309-10; II,354-21; III,63-5; III,77-11; III,119-17; III,121-5; III,156-8; III,159-24; III,159-26; III,182-12; III,223-26; III,252-23; III,306-3; III,307-10; III,319-4; III,392-14[2]; III,425-25; III,426-26; III,435-15; III,435-19)

etmek [47] “ekmek”

KB(4219) “*sevigli öküsmek tilese özüng*

Tuz etmek yitürgil açuğ tut yüzüng”

DLT, 64; (BA; I,102-13) “*etmek: Ekmek.*”

DK 29’da Sözcüğe “*bread(=ekmek)*” karşılığının verildiğini görüyoruz. DTS 188’de **ETMÄK I** sözcüğüne “*hleb(=ekmek)*” karşılığının verildiğini görüyoruz. EDPT 60’da sözcüğün etmek/ ötmek biçiminde ele alındığını görüyoruz. Burada ekmek anlamını karşılayan en eski üç kelimenin *etmek/ ötmek epmek ve ekmek* olduğu üzerinde durulmuş, ekmek sözcüğünün **ek-** fiiliyle ilişkili olduğunun düşünüldüğü söylenmiştir. Clauson, ötmek biçiminin diğer ikisinden daha önceki dönemlere ait olduğunun görüldüğünü söyler. Mastar eki olan **-mek** ekini alan herhangi bir fiilin bu nesne ile anlam bağının olamayacağını düşünmektedir. Sözcüğün DLT’de **-me:k** ile değil **-mek** ile yazıldığı da burada söylenenlerdendir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS V’te sözcük, **ekmek(ekmek aşı), epbey(epbey aşı), epbeyh, eppey, epmek, etmak, etmeğ, etmek, etmeyh** biçimlerinde yaşamaktadır. Sözcük, ölçünlü dilde ekmek olarak yaşamaktadır. TS 1,682’de yer alan **ekmek(II)** maddesinde sözcük, “*1.Çeşitli tahıl umundan yapılmış hamurun fırında, saçta veya tandırda pişirilmesiyle yapılan yiyecek. 2.İnsanı geçindirecek iş, kazanç. 3.hlk. Yemek, aş*” anlamlarını taşımaktadır.

KB[19](1191; 1328; 2274; 2317; 2318; 2319; 2320; 2321; 2532; 2590; 4219; 4222; 4279; 4350; 4537; 5797; 5889; 6096; 6584); DLT[28](I,102-13; I,166-17; I,166-21; I,197-1; I,202-14; I,211-14; I,247-15; I,247-15; I,262-22; I,329-22; I,391-24; II,28-23; II,30-11; II,98-12; II,112-21; II,138-6; II,197-13; II,197-17; II,235-20; III,93-17; III,223-20; III,280-29; III,287-18; III,304-11; III,352-14; III,304-17; III,426-26; III,428-1)

bor [39] “şarap”

M(110-27) “*biz ilkide kişi etüz(inte erken) bor begni satğuçı erd(imiz)*”

TT(VIII,I-11) “*borqa bāknikā toqtımuş kişi āsotti küčsüzkä....*”

KB(1334) “*bor içme fesadka katılma yıra
zina kılma fasiğ atanma kara*”

DLT, 495; (BA; III,121-16) “*bor: Şarap. Şu savda dahi gelmiştir: bor
bolmadhip sirke bolma: şarap olmadan sirke olma(...)*”

Sözcük, DK 76’da **bor** biçimindedir ve “*wine(=şarap)*” olarak anlamlandırılmıştır. DTS 112’deki **BOR** maddesinde sözcüğe “*vino(=şarap)*” anlamı verilmiştir. EDPT 354’te yer alan **1 bor** maddesinde sözcüğün alıntı olduğu belirtilir. *Doerfer* kaynak gösterilerek Orta Farsçada **bor** biçiminde görüldüğü açıklanır. Ayrıca *Haenisch*’e dayanılarak erken dönem Moğolcasında **bor** sözcüğünün varlığından söz edilir. Bu maddede de sözcük “*wine(=şarap)*” olarak tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

M[3](44-10; 110-27; 110-29); TT[1](VIII,I-11); KB[32](339; 708; 1334; 1337; 1338; 1434; 2091; 2095; 2096; 2098; 2102; 2103; 2649; 2650; 2651[2]; 2652; 2653; 2654; 2655[3]; 2659[2]; 2729; 2730; 2764; 2765; 5263; 6455; 6142; 6454); DLT[3](BA; III,119-18; III,121-16; III,121-17)

süçig [33] “tatlı; şarap”

KT; BK

KB(2658) “*kalı içting erse esürgü süçig
söngül sırrı açtı çıkardı içig*”

DLT(I,157-11) **süçik** “*içürgen: ‘bu er ol telim süçik içürgen: bu adamın âdeti çok şarap içmektir.’*”

DK 170’de, **süçi-** (*be sweet=tatlı hale gelmek*) fiili altında, **süçig** biçiminde yer alan sözcük için “*wine(=şarap)*” karşılığı verilmiştir. DTS 516’daki **SÜÇİG** sözcüğünün “*1.sladkiy(=tatlı); 2.vino(=şarap)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 796 *vd*’de yer alan **sü:çig** (? **sü:cig**) maddesinde sözcüğün **süçi-** fiilinden türediği ve “*sweet, a sweet substance; wine(=tatlı, tatlı bir madde; şarap)*” anlamlarını taşıdığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS IX, 3704 *vd*’deki **süci** sözcüğü için “*şarap*” anlamı verilmiştir. Yapıtın 3705. sayfasındaki **sücü** maddesi de yukarıdaki **süci** sözcüğüne gönderilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır. Geçmişten günümüze gelinceye dek sözcüğün anlamında bir daralma yaşanmış, sözcük ağızlarda yalnızca “*şarap*” için kullanılır olmuştur.

KB[33](547; 706; 1170; 1696; 2070; 2072; 2092; 2475; 2576; 2656; 2658; 2665; 2804; 2889; 3184; 3426; 3585; 3587; 4061; 4183; 4222; 4280; 4307[2]; 4348; 4531; 4772; 5208; 5222; 5826; 6121; 6141; 6525); DLT[12](süçük; I,154-17; I,157-11; I,211-10; I,282-7; I,338-16; I,373-4; I,408-15; I,408-16; I,408-20; III,164-4; III,166-2; III,397-18; III,427-3; süçük; II,190-24)

tuz [26] “tuz”

KB(1191) “*negü tir eşitgil közi toḵ kişi*

tuz etmek iḍisi aḵi er başı”

DLT, 496; (BA; II,299-3) “*tatuttı: ‘tuz aşıḡ tatuttı: tuz aşı taduttı. (...)*”

Sözcük için DK 203’te *salt(=tuz)*” karşılığı verilmiştir. DTS 594’te gördüğümüz **TUZ I** maddesinde sözcük için verilen karşılık “*sol’(=tuz)*” dur. EDPT **tu:z (?d-)** maddesinde, kökeni hakkında bilgi verilmeyen sözcük için “*salt(=tuz)*” karşılığı verilmiştir. TES 420’de, “*kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri tatlandırmada ve korumada kullanılan billûrsu madde*” biçiminde tanımlanan sözcüğün çağdaş Türk lehçelerindeki kullanımları aktarılmış, sözcüğün eski çağlardan başlayarak kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Moğolcada aynı anlamdaki *dabusun* ile birleştirilmesinin yanlışlığından, Menges’in Moğolcadaki bu sözcüğün Akkadea gibi bir Mezopotamya Samî dilinden kalma eski bir alıntı olduğunu söylediğinden söz edilmiştir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS IV, 1615’te bulunan **duz** sözcüğü için “*tuz*” karşılığı verilmiştir. Ölçünlü dilde de kullanılan bu nesne adı, TS 2, 1500’de, “*1.kokusuz, suda eriyen, yiyecekleri korumada ve tatlandırmada kullanılan billûrsu madde (NaCl), 2.bir asitteki hidrojenin yerini bir bazın almasıyla oluşan birleşim*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[19](711; 1191; 1328; 2274; 2317; 2318; 2319; 2320; 2321; 2532; 4219; 4222; 4279; 4350; 4537; 5797; 5889; 6096; 6584); DLT[7] (BA; II,18-12; II104-15; II,106-8; II,299-3; III31-22; III,123-14; III,184-11)

yém [20] “yemek, yiyecek”

KB(975) “*biligsiz kişi köngli ḵum teg turur*

ogüz kirse tolmaz ap ot yem erür”

DLT, 507; (BA; III,144-24) “*yem: Yemek, taam. ‘yém keldür: yemek getir.*”

DK 221'de, **ye-** (**eat=yemek**) fiili altında yer alan **yēm** için "**food(=yiyecek)**" karşılığı verilmiştir. DTS 255'te gördüğümüz JEM sözcüğü için yapıtta verilen karşılık "*eda, c'estnoe(=yemek, yiyecek)*"dir. EDPT 934'te yer alan **2 yè:m (?d-)** maddesinde, **yè-** fiilinden türeyen fiilin, aslında "*bir kez yenecek ölçüde*" anlamındayken daha sonra genellikle "*food(=yiyecek)*" için kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de bu anlamda yer almazken DS XI, 4241'deki **yem(I)** sözcüğünün "*yem*"; **yem(II)** sözcüğünün de "*leblebicilerin kullandığı bir ölçek*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DS XI, 4278'de bulunan yim sözcüğü için de "*yem*" karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 2, 2428'de de, "*1.hayvan yiyeceği, 2.kuş ve balık tutmak için tuzağa bırakılan veya oltaya takılan yiyecek veya yiyecek görüntüsündeki nesne, 3.mec.birini aldatılmak için hazırlanmış düzen; kullanılan kimse veya şey*" biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğü, geçmişten günümüze anlam değişikliğine uğradığı, eski dönemlerde genel olarak "*yemek, yiyecek*" anlamını taşırken bugün yalnızca "*hayvan yiyeceği*" anlamında kullanılır olduğunu görüyoruz.

KB[1](975); DLT[3] (BA; I,468-7; I,480-17; III,144-24); KB[16](**yim**; 1257; 2496; 3191; 3388; 3664; 4402; 4587; 4767; 4769; 5343; 5374; 5600; 5605; 6155; 6166; 6559)

azuk [13] "*azık, yiyecek*",

KT(D-39) "*bizing sü atı toruk, azukı yök erti*"

M(25-19) "*yime küçüm (yit)mişçe tapınıp ajunluğ azuk (anta) ötrü sıyast ...*"

Man.(III,10-9) "*.. älitü kälmiş azuqu alqanmaddu ärsär..*"

U(III,29-36) "*/////////i qa alqınmaz yoqadmaz azuq osuyluy ////////// bilmiş krgäk*"

KB(5350) "*halal yigli kılmaz bayatka yazuk*

halal yi halal kııl yarımlik azuk"

DLT(I, 381-5) "*yadhağ atı çaruğ küçi azuk= yaya kimsenin atı, çarığı; kuvveti azığıdır*"

DK 18'de **azuq** sözcüğüne "*provisions(= tedarik; nevale, erzak)*" anlamı verilmiştir. DTS 73'Te **AZUQ I** maddesinde sözcüğe "*pişça, prodovolstvie, proviant, korm(=yiyecek, erzak)*" karşılıkları verilmiştir. EDPT 283'te, sözcüğün, "*food for a journey(=yolculuk yemeği)*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, SDD’de yalın durumda yer almazken, I, 143’te azıklık biçimi bulunmaktadır. DS I, 444’teki **azzık(I)** için “*azık*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 1, 184’te, “*yiyecek, besin, gıda*” biçiminde tanımlanmıştır.

M[1](25-19); Man.[1](III,10-9); U[1](III,10-9) KB[4](1417; 1441; 3435; 5350); DLT[6](I,7-12; I, 16-18; I,66-5; I,66-16; I, 342-4; I,381-5)

sirke [11] “ekşitilmiş üzüm suyu, sirke”

DLT, 216; (BA; I,207-17) “*açitti: ‘ol sirke açitti: o, sirkeyi ekşitti’(...)*”

DK 163’te bulunan sözcüğe yapıtta, “*winegar(=sirke)* karşılığı verilmiş, sözcüğün aynı zamanda *nit (on head)(=; bit yumurtası)* anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 501’deki **SIRKÄ I** maddesinde sözcük için “*uskus(=sirke)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 850’de, *winegar(sirke)*” karşılığı verilen sözcüğün, Farsçadan ya da başka bir İran kaynaklı dilden alınmış olabileceği belirtilmiş, kesin yargıda bulunmaktan kaçınılmıştır. TES 370’te gördüğümüz **sirke 2 sözcüğü** “*ekşimiş üzüm suyu*” biçiminde tanımlanmış, Sözcüğün Farsçada bulunduğu, Doerfer’in kökeninin bilinmediğini, kültür tarihi açısından İran kökenli bir dilden geldiğinin düşünülebileceğini, ancak, Farsçada da kökeninin bilinmediğini böylece belki de üçüncü bir dilden bir Orta Asya dilinden alındığını açıkladığı bildirilmiş, daha sonra Türkçe olduğunu söylediği sözcüğün, son olarak Orta Farsçadaki veriye dayanarak Farsça olduğunu bildirdiği açıklanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Sırçaya, Türkçeden geçtiği de bildirilmiştir.

Ağız sözlüklerinde bulunmayan sözcük, TS, 2, 1992’de bulunan **sirke(II)** maddesinde, “*1.salatalara, yemeklere ekşilik vermek için kullanılan ekşimiş üzüm suyu, 2.birtakım kimyasal yöntemlerle hazırlanmış birleşiklerin ortak adı*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Farsça bir alıntı olduğu belirtilmiştir.

DLT[11](I,181-16; I,207-17; I,209-15; I,430-8; II,30-12; II,138-6; II,337-1; II,295-19; III,121-17; III,252-16; III,284-22)

yuğrut [9] “yoğurt”

TT(VIII,I-21) “*ökräm suw icchip cchar yogrot äyäm/... ..g. Küm cogı togotta turmaqag (...)*”

KB(4442) **yogrut** “*kımız süt ya yüng yağ ya yogrut kurut yadım ya kidiz hem erej evke tut*”

DLT, 100; (BA; I,182-3) **yogrut** “*(...) yogurt udhıdı: yogurt pıhtılaştı.(...)*”

DK 229'da **yoğur-** (*knead=yoğurmak*) fiili altında yer verilen sözcüğün, “*yoghurt(=yoğurt)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 270'te gördüğümüz **JOYRUT** ve **JOYURT** maddelerinde sözcük için aynı karşılık verilmiştir: “*kisloe moloka(=mayalanmış süt)*.” EDPT 905'te, **yuğur-** fiilinden türediği belirtilen sözcük için “*coagulated curdled milk(=mayalanarak pıhtılaştırılmış süt)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün orta dönemlerde göçüşmeye uğrayarak **yuğurt** biçiminden **yuğrut** biçimini aldığı belirtilmiştir. TES 455 vd.'de gördüğümüz **yoğurt** sözcüğü, “*maya katılarak koyulaştırılmış süt*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün, **yuğur-** fiiline eklenen -t ekiyle kurulduğu, bu ekin **kurut**, **sugut** gibi pek çok süt ürününü adlandırmada kullanıldığı söylenmiştir. Sözcüğün, Avrupa dillerinde Türkçe bir alıntı olarak yaygın biçimde kullanıldığı bildirilmiş, çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilmiştir.

Ağız sözlüklerinde yer almayan bu nesne adı, TS 2, 2456'da, “*maya katılarak koyulaştırılmış beyaz, kıvamlı süt ürünü*” biçiminde tanımlanmıştır.

TT[1](VIII,I-21); U[1](IV,50-122); KB[1](**yoğrut**; 4442); DLT[6] (BA; **yoğrut**; I,182-3; I,208-1; II,189-9), ; II,295-19; III,164-13; III,190-9)

begni [6] “bir tür bira”

Tun.(IV-10) “*ulatı kamıg atlıg yüzlüg otuz er keltimiz bir: kün bir kay iki küp: beğni: bitğeci: isiz yabız kul bitidim*”

M(110-27) “*biz ilkide kişi etüz(İNTE ERKEN) bor begni satğuçı erd(imiz)*”

TT(VIII,I-11) “*borqa bāknikā toqıtmuş kişi āsotti küčsüzkä...*”

DLT(I,434-17) “*begni: Buğday, darı, arpa gibi şeylerden yapılan içki*”

DK 70'te, **bāgni** sözcüğü için “*beer(= bira)*” anlamı verilmiştir. DTS 92'deki **BEGNI** maddesi **BEKNI** ye gönderilmiş, aynı sayfada yer alan sözcük için şunlar söylenmiştir: “*alkogolny(?), napitok iz pišenitsı, prosa ili yaçmenya,pivo(?), braga(?)(=buğday, arpa ve mısırdan yapılan alkollü(?) bir içecek, bira(?).*” Clauson, EDPT 328'de gördüğümüz **begni** sözcüğünü yabancı olarak vermesine karşın, gene de kuşkuludur. Sözcük, yapıtta “*beer(= bira)*” olarak tanımlanmış, Türkçede **bira** anlamında kullanılan **begni** ve **buxsum** sözcüklerinin pek yayılmadığını belirtmiştir. Clauson, DLT'yi tanık göstererek sözcüğün Karahanlı Türkçesindeki, anlamını “*a drink made of wheat, millet and barley(=buğday, mısır ve arpadan yapılan içecek*” olarak vermiştir(EDPT,1972; 328).

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

Tun.[1](IV-10); M[2](110-27), (110-29); TT[1](VIII,I-11); DLT[1](I,434-17; bekni; III,60-15), (III,81-7)

tutmaç [6] “tutmaç, erişte”

DLT, 227; (BA; II,349-17)“(…) *ol tutmaç sermetti: o, tutmacı suyundan ayırttı.*”

DK 201'deki **tut-** (*catch, capture=yakalamak, tutmak*) fiili altında gördüğümüz **tutmāč** <**tutma āč** maddesinde, sözcüğün “*a food(=bir yemek türü)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 592'de sözcük, “*tutmaç adı verilen hamurlu, erişte yemeği*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 457'deki **tutma:ç** maddesinde, sözcüğün, **tut-** fiiline eklenen ve çoğunlukla yemek adlarında kullanılan **-ma:ç** ekiyle oluştuğu bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*noodles, macaroni, vermicelli(=erişte, makarna, şehriye)*” karşılığı verilmiştir. TES 419'da, “*dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba*” biçiminde tanımlanan sözcüğün ağızlarda **dutmaç** olarak da kullanıldığı, yapısının **tut- maç** biçiminde olduğu, Türkçeden Farsça ve Rusçaya geçtiği belirtilmiştir.

SDD 1401'de yer alan **tutmaç** sözcüğü, “*gayet küçük ve dört köşe hamurdan yapılan yoğurtlu, mercimekli yemek, çorba*” biçiminde tanımlanmıştır. SDD 1, 477'deki **dutmaç** sözcüğünün, “*ince ince kesilen hamurdan yapılmış bir çeşit çorba*” anlamında kullanıldığı belirtilirken aynı sayfadaki **dutmeç** için “*müselles veya murabba şekillerinde kesilip yapılan bir tür hamur yemeği*” biçiminde tanım yapılmıştır. DS X, 4000'de yer alan **tutmaç** sözcüğü, “*1. Küçük, dört köşe kesilerek kurutulmuş hamur ve mercimekle pişirilen bir çeşit yoğurtlu çorba, 2.kurumuş yufka, 3.kesilmiş hamur içine kavurma konularak yapılan bir çeşit çorba*” biçiminde tanımlanmıştır. DS IV, 1613'teki **dutmaç** sözcüğünün “*1.ince ince kesilen hamurdan yapılmış çorba, 2.ufak ufak kesilmiş haşlandıktan sonra pişmiş mercimek ve sarımsakla yoğurtla karıştırılarak yapılan yemek*” için kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 1497'de, hlk. kısaltmasıyla, “*dört köşe kesilmiş küçük hamur parçalarından yapılan yoğurtlu çorba*” biçiminde tanımlanmıştır.

DLT[6] (BA; I,452-13; II,233-16; II,349-17; III, 119-20; III,289-6; tutma aç; I,453-3)

çağır [5] “şarap”

DLT, 183; (BA; I,363-12) “*çağır: Çakır, şarap. Bu kelime birbirine zıt iki anlama gelen kelimelerdendir*”

DK 85'te yer alan çayır maddesinde sözcüğe verilen anlam "juice; wine(meyve suyu; şarap" tır. DTS 136'daki **Çayır II** maddesinde ise sözcük, "üzüm suyu, taze şarap" olarak tanımlanmıştır. EDPT 409'da ise Kaşgarlı Mahmut'un sözcüğü, "mayalanmamış üzüm suyu" olarak tanımladığı, sözcüğün başlangıçtaki anlamın bu olabileceği ancak, sonraları daima "şarap" anlamıyla kullanıldığı belirtilir. Clauson, sözcüğün son dönemlerde "likör" anlamında da kullanıldığına değinmiştir.

SDD'de **çakır** sözcüğü bu anlamıyla yer almazken DS 3, 1040'taki **çahır(I)** maddesinde "Rakı, şarap" tanımı yapılır. Aynı yapıtın 1044. sayfasındaki **çakır(VII)** maddesi "karışık içki, şarap" olarak tanımlanmıştır. Ancak, bu sözcüğün, yalnızca **Konya**'dan ve **Kerkük**'ten derlenmiş olması dikkat çekici noktadır. TS 1, 425'te yer alan çakır(II) sözcüğüne "esk. şarap." anlamı verilmiştir(TS, 1998; 424). Günümüzde ölçünlü dilde "yarı sarhoş" anlamında kullanılan "**çakırkeyf, çakırkeyif**" sözcükleri söz konusu nesne adıyla ilgili olabilir mi?

DLT[5] (BA; I,363-11; I,363-12; II,336-28; III,286-17; III,385-17)

talkan [5] "kavut, ezilerek kavrulmuş tahıl"

DLT, 221; (BA; I,440-21) "talkan: Kavut. Şu beyitte dahi gelmiştir:

Oglum öğüt algıl biligsizlik kiter

Talkan kiminğ bolsa anğar pekmes katar: oğlum, öğüt al!

Bilgisizliğı gider; kimin kavutu varsa ona pekmez katar. "

DK 175'te gördüğümüz **talqān** sözcüğü için "barley gruel(=arpa unu lapası)" karşılığı verilmiştir. DTS 529'daki **TALQAN** maddesinde, sözcüğün "podjarennaya muka, tolokno(=kavrulmuş un, yulaf unu)" için kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 496'da, sözcüğün **talk-** fiilinden türediği ve ***talkğa:n** sözcüğünün kısaltılmış biçimi olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için "crushed parched grain(=ezilerek kavrulmuş tahıl)" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT(I,440-21; II,89-24; II,154-16; II,189-28; II,190-5)

kımız [4] "süt mayalanarak yapılan bir Türk içkisi"

KB(4442) "kımız süt ya yüng yağ ya yoğrut kurut

yadımya kidin hem erej evke tut"

DLT, 184;(BA; I,365-26) “*kımız: Kımız. Kısrak sütü tulumda bekletilerek ekşitilir, sonra içilir.*”

DK 136’da **qimiz** biçiminde gördüğümüz sözcük için yapıtta verilen karşılık “*koumiss(=kımız)*”dir. DTS 444’ maddesinde, sözcüğün “*kumis(=kımız)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 629’da sözcük için “*mayalanmış kısrak sütü, kımız*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün, Farsçada ve pek çok dilde yaşadığı bildirilmiş, Rusçadaki kumys biçiminin diğer Avrupa dillerinden geçmiş olabileceği üzerinde durulmuştur. Yapıtta sözcüğün ilk ünlüsünün başlangıçta **-u-** olduğu söylenmiştir.

Kımız sözcüğü SDD 2, 904’te “*temmuzda çobanların taşı ısıtıp batırarak pıhtılaştırdıkları süt*” biçiminde tanımlanmıştır. DS VIII, 2803’te sözcük için “*1.temmuzda çobanların taşı ısıtıp batırarak pıhtılaştırdıkları süt, 2.pişirilmiş süt ile ağız karışımı, 3.yi tutmamış yoğurt*” karşılıkları verilmiştir. Ölçünlü dilde de yaşayan bu nesne TS 2, 1292’de “*kısrak sütünün mayalanmasıyla yapılan az alkollü, ekşi, eski bir Türk içkisi*” biçiminde tanımlanmıştır. Kımızın Anadolu ağızlarındaki kullanımları, sözcüğün sonradan, başlangıçtaki nesneyle olan biçim ve tat benzerliği nedeniyle kazandığı anlamlardır.

KB[1](4442); DLT[3](I,365-26; II12-19; III,197-12)

kurut [4] “yağı alınmış yoğurttan yapılan peynir”

KB(4442) “*kımız süt ya yüng ya yoğrut kurut*

yadım ya kidin hem erej evke tut”

DLT, 179; (BA; I,357-2) “*kurut: Keş, yağı alınmış yoğurttan yapılan lor peyniri, çökelek.*”

DK 148’de **quri-(dry=kurumak)** fiili altında yer alan **kurut** sözcüğü için “*dried curds(=kurutulmuş lor peyniri)*” karşılığı verilmiştir. DTS 470’te gördüğümüz **QURUT** I maddesinde, sözcük için “*kurut, visuşenny tvorog(=kurut, kurutulmuş lor peyniri)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 648’de bulunan **kurut** sözcüğünün **kuru:-** fiilinden türediği “*katı peynir yapılan kurutulmuş süzme yoğurt*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Moğolcada ve doerfer’e dayanılarak farsçada yaşadığı üzerinde durulmuştur. TES 270’de sözcük, “*kurutulmuş süt ürünü*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün **kuru-** fiiline eklenen ve süt ürünlerini adlandırmada sıkça kullanılan **-t** ekiyle oluştuğu anlatılır. Sözcüğün Moğolca ve Farsça gibi komşu dillerde yaşadığı, yapıtta, söz edilenlerdendir.

SDD 2, 998'de bulunan **kurut** sözcüğü **çeçil** maddesine gönderilmiş, SDD 1,314'teki sözcük için “*yağı alınmış süttten yapılmış peynir*” karşılığı verilmiştir. DS VIII, 3012'de yer alan **kurut(I)** maddesi “*kurutulmuş süzme yoğurt*” anlamındadır. TS 2, 1419'dak, **kurut** sözcüğü de *hlk.* kısaltmasıyla verilmiş ve “*kurutulmuş süt ürünü*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[1](4442); DLT[3](I,357-2; II,15-6; II,81-1)

cülâb[3] “gül suyu”

KB(1060) “*kaşusu soğuk itti kattı cülâb*

kaşu kıldı birdi kereklig şerab”

KB[3](1060; 2904; 4656)

Ferit Devellioğlu yapıtında, sözcüğü **cülâb** maddesinde “*1.gülsuyu. 2.İshal veren şerbet*”; **cüllâb** maddesinde “*gülsuyu*” olarak tanımlamıştır(Devellioğlu, 1996; 147). Bu nesne adı, Türkiye Türkçesinde “gül suyu” biçimiyle kullanılmaktadır. TS 1, 904'te **gül suyu** “*Gül yağı elde edilmesi sırasında yan ürün olarak elde edilen kokulu ve renksiz sıvı.*” olarak tanımlanmıştır.

kağut [3] “mısır unu yağ ve şekerle karıştırılarak hazırlanan loğusa yiyeceği”

DLT, 204; (BA; III,163-2) “*kavut: 'kağut' dahi denir. Kavut, darı unu yağla, şekerle karıştırılır, yeni doğuran kadınlara yemek olarak verilir.*”

DK'de ***qay**~ ***qaw**-(*fry, roast= kavurmak, kızartmak*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, sözcüğün “*darıdan yapılan bir yemek türü*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 406'daki **QAYUT** sözcüğü “*darı unu, yağ ve şekerle hazırlanan bir yemek türü*” karşılığındadır. EDPT 610'da bulunan **ka:ğut** maddesinde, sözcüğün ***ka:ğ-** filinden türediği söylenir. Doerfer'e dayanarak sözcüğün Osmanlıcada “*kavrularak öğütülen buğday; unla yapılan çorba*” anlamlarında kullanıldığından söz edilir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*kaynatılıp kurutulduktan sonra ezilen, daha sonra erimiş yağ, un ve şeker karıştırılan darı ile doğum yapan kadınlar için yapılan yemek türü*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD'de yer almamıştır. DS VIII, 2694 *vd*'de bulunan **kavut(I)** sözcüğü için, “*1.Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununun şeker ya da tatlı yemişle karışımı, helva. 2.Kavrulduktan sonra öğütülen tahıl unu. 3.Kurutulmuş armuttan çekilerek elde edilen un. 4.İnce bulgur. 5.Kavrulmuş buğday. 6.Bulgur kepeği.*” karşılıkları verilmiştir. Sözcük, TS 2,1245'de de yer alır: “*Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker veya tatlı*

yemiş katılarak yapılan yiyecek” Görüldüğü gibi sözcük, DLT’deki kullanımının yanında anlam genişlemesi yoluyla günümüzde farklı anlamlarda da kullanılmaktadır.

DLT[3](I,406-5; III,163-2; **kavut**; III,163-2)

kağ [3] “kurutulmuş meyve”

DLT, 512; (BA; II,282-11) “*kak*: Çenet. ‘erük kaku: Erik yarması.’”

DK 128’de bulunan **qāq** sözcüğü için verilen karşılık “*dried(fruit)*(=*kurutulmuş meyve*)”tir. DTS 421’deki **QAQ II** maddesinde sözcüğün “*dol’ka, lomtik*(=*parça, dilim*)” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 608’de yer alan **1 kak/ka:k** maddesinde sözcüğün genel olarak “*kurumuş herhangi bir şey*” anlamında kullanıldığı, bu sözcükle çoğu zaman çok kurumuş şeylerin kastedildiği anlatılır. Doerfer kaynak gösterilerek sözcüğün Farsçada da bulunduğu belirtilir. Karahanlı Türkçesinde sözcüğün “*herhangi bir şeyin kurumuş dilimi*” anlamında kullanıldığı açıklanmıştır.

SDD 2,812’de rastladığımız **kak** sözcüğü için verilen 6. anlam “*elma, armut ve kayısı kurusu*”dur. DS VIII, 2598’deki **kak(I)** sözcüğü de “*meyve kurusu*” karşılığında kullanılmaktadır. TS 2,1160’ta yer alan **kak(I)** sözcüğü için “*1.hlk.elma, armut gibi meyvelerin kurutulmuşu. 2.mec.Zayıf ve kuru*” karşılıkları verilmiştir.

DLT[3](II,282-11; II,282-13; III,155-16)

türmek [3] “içi doldurulmuş bir tür hamur yemeği”

DLT, 240; (BA; I,477-3) “*türmek*: Kadınbudu denilen yemek.”

DK 205’teki **tür-** (*roll up(book)=rulo durumuna getirmek*) fiili altında yer alan *türmāk* için, “*rolled bread*(=*dürülmüş ekmek*)” karşılığı verilmiştir. DTS 599’da, sözcüğün “*içine peynir, tereyağı ya da et konulan dürülmüş ekmek*” karşılığı verilmiştir. EDPT 550’de, **tür-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*a stuffed meat ball*(=*et doldurulmuş yemek*)” ve “*something wrapped up*(=*sarılmış herhangi bir nesne*)” karşılıkları verilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS IV, 1635’teki **dürmeyh** sözcüğü, “*1.[→dürmeç] 2.lokma*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtın 634. sayfasındaki **dürmeç** sözcüğünün, “*içine katık konularak sarılmış yufka ekmeği*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde bu anlamıyla yaşamamaktadır.

DLT[3] (BA; I,396-26; I,477-3; II,106-16)

yoğrı [3] “çanak”

DLT, 457-8; (BA; III,31-21) “*yogru: Çanak. Şu savda dahi gelmiştir: ‘aş tatığı tuz yoğrın yemes: aşın tadı tuz, tuz, çanakla yenmez’, (çanakta yalnız olarak tuz yenmez).(...)*”

DK 229’da, sözcük için, “*large bowl(=büyük çanak)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 270’de bulunan sözcüğün, *sosud, çaşa(=kap, kâse)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 905’te, okunuşu sorunlu sözcükler arasında gösterilen sözcük için, “*large deep dish(=büyük, derin kap)*” karşılığı verilmiş, kökeni hakkında bir yargıda bulunulmamıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[3] (BA; III,31-21; III,31-23; II32-4)

cülengbin [2] “bal ile yapılan güllü bir tatlı”

KB(2904) “*ķuruğ öl yimiş ya cülengbin cülâb*

özi ķatgu tutgu bu barça şerab”

KB[2](2904; 4656)

Sözcük, F. Devellioğlu’nun yapıtında **gül-engübîn** biçimindedir ve “*bal ile yapılan gül murabbası*” biçiminde tanımlanmıştır(Devellioğlu, 1996; 298). Sözcük, günümüzde Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

ħalvâ [2] “helva”

KB(3612) “*şeker ħalva yigli ya arpa üyür*

todup yatsa tangda yana aç turur”

Sözcük için, DTS 198’de **HALVA** maddesinde “*sladost’, halva(=tatlı, helva)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta sözcüğün Arapça kökenli olduğu da belirtilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

SDD’de ve DS’de **helva** sözcüğü bulunmazken ölçünlü dilde kullanılan helva sözcüğü TS 1,977’de “*Ar. ħelvâ Şeker, yağ, un veya irmikle yapılan tatlı*” biçiminde tanımlanmıştır.

KB[2](3611; 3612)

içim [2] “içecek”

KB(4769) “*ķarın todguça yi ķamuğ yim içim*

kerek arpa yür tut todurğu açım”

DTS 201'deki içim maddesi **JEM** sözcüğüne gönderilmiş, yapıtın 255. sayfasında yer alan **JEM** maddesi altında **jem içim** söz grubu “*pişça i napitki(=yiyecek içecek)*” olarak anlamlandırılmıştır. EDPT 27'de yer alan içim sözcüğü için “*içecek*” ya da “*içme hareketi*” karşılıkları verilmiş, sözcüğün içgü ile karşılıklı kullanıldığı ifade edilmiştir. Sözcüğün iç- filinden türemiş olduğu bilgisi burada söylenenlerdendir.

Sözcük SDD'de bulunmazken DS VII,2505'te rastladığımız **içim** sözcüğü için “*tat, lezzet*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, TS 1,1040'ta da yer almaktadır: “*1.İçmek işi veya biçimi. 2.Bir yudumda içilecek miktar. 3.Bir şey içilirken alınan tat.*” olarak tanımlanmıştır. TS'deki anlamlara bakıldığında sözcüğün 11. yüzyılda saptadığımız anlamını kaybederek başka anlamlar kazandığı görülmektedir.

KB[2](4402; 4769)

kağurmaç [2] “*darı ya da buğday kavru olarak hazırlanan yiyecek*”

DLT, 247; (BA; I,493-17) **kawurmaç** “*kawurmaç: (Yumşak ف ile) yukarıki manada bir kelimedir²¹.*”

DK 124'te *qāy~ qāw-(*fry, roast=kavurmak, kızartmak*) fiili altında, **qayurmāç~ qawurmāc** biçiminde yer alan sözcüğe yapıtta İngilizce karşılık verilmemiş, DLT'de sözcük için verilen Arapça karşılığın *hintā maqliyya* olduğu belirtilmiştir. DTS 438'de bulunan **QAWURMAČ** maddesinde sözcüğün “*darı ya da buğday kavru olarak hazırlanan yiyecek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 613'te **kağurma:ç** biçiminde yer alan sözcüğün **kağur-** fiilinden türediği ve “*gıda malzemesi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün, DLT'de “*kavrulmuş buğday*” karşılığında kullanıldığından söz edilir.

Sözcük, SDD'de ve DS'de yer almamaktadır. Ancak, her iki yapıtta da bulunan **kavurga** sözcüğü söz konusu **kavurmaç** sözcüğüyle yakın anlamlarda kullanılmaktadır. TS 2,1245'teki **kavurmaç** sözcüğünün ağızlarda “*kavrulmuş buğday*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

DLT[2] (BA; **kawurmaç**; I,493-17; **kogurmaç**; I,493-16)

kand [2] “*şeker*”

KB(6314) “*kadaşing ölümü sanga bolsu pend*

Seringil muyan ur şeker bolsu kand”

DTS 418'de Farsça kökenli olduğu belirtilen **QAND** sözcüğüne verilen karşılık "*sahar(=şeker)*"dır. EDPT'de **kand** sözcüğü yer almaz. Arat, yapıtında sözcüğün Farsça olduğunu belirtmiş, sözcüğe "*şeker*" karşılığını vermiştir(Arat, 1979, 221).

TS 2,1190'da kant biçiminde yer alan sözcüğün Arapça olduğu belirtilmiş, sözcük yapıtta, "*Şeker ve limonla içilen sıcak su*" olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün iki kaynaktaki Farsça kökenli olduğu belirtilirken TS'de Arapça olduğunun söylenmesi ilginçtir. Arapçada şeker için şükker sözcüğünün kullanıldığını biliyoruz.

KB[2](5154; 6314)

kor [2] "yoğurt mayası"

M(105-2) "*... etüzlügler amarıları... (b) içek yim//? yançuk kor osuğluğ etüzlügler (a)marıları artçu bibat...(...)*"

DLT, 496; (BA; III,122-8) "*kor: Yoğurt mayası. Bu, gelişmiş yoğurttan veya olmuş kımızdan kabın dibinde artan bir parça olup bunun üzerine süt dökülerek yoğurt veya kımız yapılır.*"

DK 143'te **qōr** biçiminde yer alan sözcük için yapıtta, "*ferment of curdled milk(=yoğurt mayası)*" karşılığı verilmiştir. DTS 458'de bulunan **QOR II** maddesinde, sözcüğün "*sütü ya da kımız ekşitmekte kullanılan maya*" anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 642'de sözcüğün, "*yoğurt yapmakta kullanılan ekşi süt ya da maya*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökenine ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[1](105-2); DLT[1](III,122-8)

kömeç [2] "küle gömülerek pişirilen çörek"

DLT, 181; (BA; I,360-13) "*kömeç: Küle gömülerek pişirilen çörek.*"

DK 109'da *köm-(bury=gömmek)*" fiili altında yer alan sözcük için "*köze gömülerek pişirilen ekmek*" karşılığı verilmiştir. DTS 314'te yer alan **KÖMÄČ** maddesinde, sözcüğün "*sıcak küle pişirilen çörek*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 722'de bulunan **kömeç(gömmec)** maddesinde, sözcüğün **köm-** fiilinden yiyecek adları yapan **-meç** ekiyle türediği ve genel olarak "*gömülü yiyecek*" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.Sözcüğün DLT'de "*küle pişirilen bir tür ekmek*"

²¹ Yapıttan alınan örnek cümlede "*yukarıki manada*" sözünde kastedilen yukarıdaki sözcük "**koğurmaç**"

biçiminde tanımlandığı bildirilmiştir. TES 166'da yer alan **gümeç<gömeç** maddesinde, sözcük “1.külde pişirilen mayasız ekmek, 2.bal peteği” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün tarihi ve çağdaş Türk lehçelerindeki durumlarından söz edilir. Clauson'un, yukarıda aktardığımız görüşleri aktarılır. Räsänen'in **göm-** kökünden **-ç** ekiyle oluştuğu yolundaki düşüncesi ve bunun yanlış olduğu üzerinde durulur. Doerfer kaynak gösterilerek, sözcüğün Farsçaya Türkçeden geçtiği belirtilir.

SDD 2, 973'teki **kömeç** sözcüğü için verilen 1. anlam “mayasız, külde pişirilen çörek, ekmek”tir. DS VIII, 2956'daki **kömeç(II)** maddesi **kömbe(I)-1**'e gönderilmiş, yapıtın 2955. Sayfasında yer alan sözcük için “iki saç arasında ya da külde pişirilen mayasız ekmek” karşılığı verilmiştir.

DLT[2](I,12-8; I,360-13)

közmen [2] “közde pişirilen bir ekmek türü”

DLT, 223; (BA; I,444-24) “közmen: Közde pişirilen ekmek, közleme.”

DK 112'de *köz(embers=köz)*” maddesi altında yer alan sözcüğe, yapıtta “*bread baked in hot ashes(=sıcak közde pişirilen bir ekmek türü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 321'de, sözcük için “*lepeška, blinçik(=pide, yufka)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 761'de bulunan sözcüğün **köz** adından türediği belirtilmiş, DLT'ye özgü olduğu söylenen sözcük için, yapıtta “*bread (baked) in the hot ashes(=sıcak közde pişirilen ekmek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2](I,444-24)

sağ yağ [2] “yağ, tereyağı”

DLT, 512; (BA; III,159-25) “sağ yağ: Sağ yağ, sade yağ. Oğuzlar iç yağına da 'yağ' derler.”

DK 152'de *sāy* “*intelligence, cleverness; health, soundness=zekilik, akıllılık; sağlık, sağlamlık*) maddesi içinde değerlendirilen sözcü için yapıtta, “*butter(=tereyağı)*” karşılığı verilmiştir. DTS 480'deki **SAy VI** maddesinde, **say yay** yapısı için “*korov'e maslo(=tere yağı)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 1 **sa:ğ** (? **sağ**) maddesinde, sözcüğün önceleri yalnızca **sa:ğ ya:ğ** söz grubundaki “*pure butter(=saf yağ)*” anlamında kullanılırken daha sonra, “*sağlamlık, sağlık*” ve buradan Oğuz

grubunda oñ adının eş anlamlısı olan “sağ (sol karşıtı)” anlamlarını kazandığı belirtilmiştir.

Bu söz grubu Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[2](III,154-11; III,159-25)

ügre [2] “bir hamur yemeği, erişte”

DLT, 76; (BA; I,127-13) “ügre: Tutmaca benzer şehriye çorbası; tutmaç daha sulu olur.”

DK 58’de, sözcük için “noodles(=erişte)” karşılığı verilmiştir. DTS 623’te, sözcük için verilen karşılık “muçnoe blyudo(=bir hamur yemeği)”dur. EDPT 112’de, kökeni hakkında bilgi verilmeyen sözcüğün “noodles; broth containing noodles(=erişte; et suyu karıştırılmış erişte)” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[2] (BA; I,127-13; III,173-16)

awruzı [1] “buğday ve arpa unu gibi şeyler karıştırılarak yapılan ekmek, karışık ekmek”

DLT, 84; (BA; I, 145-4) awzuru “awzuru: Buğday ve arpa unu gibi şeyler karıştırılarak yapılan ekmek”

DK 16’daki awzuri maddesi awrūziya gönderilmiş ve burada sözcük için “mixed(food)(=karışık yiyecek)” tanımı yapılmıştır. DTS’de AVZURİ için “buğday ve arpa unu karıştırılarak yapılan ekmek” açıklaması yapılır. EDPT 15’te, Clauson “avzu:rı sözcüğünü avru:zı: maddesine gönderir. Burada ise sözcüğün bir kez saptanan sözcüklerden olduğunu kaydettikten sonra Farsça “afrusa” ile aynı anlama geldiğini belirtir ve sözcüğün “misad food (=karışık yiyecek)” anlamında olduğunu söyler. Clauson’a göre sözcük Farsçadan alınmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT(1) (1, 145-4)

ayran [1] “ayran”

DLT, 73; (BA; I,120-26) “ayran: Ayran”

DK 18’de ayrān için “churned milk(= çalkalanmış süt)” karşılığı verilmiştir. DTS 30’da AJRAN sözcüğü, “inek sütünden yapılan ekşi bir içecek” biçiminde tanımlanmıştır. Clauson, EDPT 276’da ayra:n maddesinde “butter milk(= yağlı süt)”

tanımını vermiş, sözcüğün benzeri anlamları da karşıladığını belirttikten sonra, “*ayrılmış herhangi şey*” anlamında da kullanıldığını sözlerine eklemiştir. Araştırmacı, sözcüğün **ayr-** (**ağır-**) fiilinden türetilmiş olabileceğini ancak, Karahanlı Türkçesinde görülen bu biçimin bu ses değişimi için erken olduğunu, bu durumun “*çok garip*” olduğunu vurgulamıştır.

SDD’de ayran sözcüğü yer almaz. Buna karşın bu sözcükle kurulmuş, “**ayran böreği, ayrangeven, ayran gönüllü**” gibi birleşik yapılara rastlanır. DS 429’da ise ayran sözcüğünün renk ve biçim benzerliği dolayısıyla anlam genişlemesine uğrayarak bir başka nesneye de ad olduğunu görürüz: “*sönmüş kireçten hazırlanan badana kireci.*” Sözcük günümüzde ölçünlü dilde de kullanılmaktadır. TS 1, 178’de **ayran** sözcüğü; 1. *Süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm.* 2. *Yoğurdu sulandırarak yapılan içecek*” biçiminde yer almıştır.

DLT[1](BA; I,120-6)

böşgel [1] “ince ekmek (Hakanlı dilince)”

DLT, 242; (BA; I,481-7) **püşkel** “*püşkel: Yufka, pide gibi ince ekmek. Hakanlı dilince.*”

DK 79’da **bös-** (*beat=dövmek, vurmak*) fiili altında yer alan sözcük için “*flat bread(=ince ekmek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 399’daki **PÜŞKÄL** sözcüğü **BÜŞKÄL** maddesine gönderilmiş, yapıtın 133. sayfasında yer alan sözcük için “*pide türü ince ekmek*” karşılığı verilmiştir. EDPT 381’de, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün DLT’de *bitmül* ve *boğrul* arasında yer aldığı, anlamsal açıdan **bösge:ç** ya da *bişi*(*bışığ*) sözcükleriyle ilişkili olabileceği söylenmiş, bu nedenle yazımın yanlış olabileceği üzerinde durulmuştur. Yapısının karmaşık olduğu söylenen sözcük için yapıtta, “*a thin loaf of bread(=bir tür ince ekmek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **püşkel**; I,481-7)

buhsı [1] “pişirilmiş buğday, badem, bal ve süt kullanılarak yapılan bir yemek türü”

DLT, 213; (BA; I,423-1) “*buxsı: Bir yemek adıdır. Bu yemek şöyle yapılır: Buğday pişirilerek içerisine badem taneleri atılır, üzerine bal ve süt ile pişmiş bulamaç dökülür; ekşitildikten sonra buğdayları yenir, suyu içilir*”

DK 82’de yer alan **buxsi** sözcüğü, “a food(=bir tür yemek)” anlamındadır. DTS 130’da bulunan **BUXSİ** maddesinde sözcüğün, “*buğday ve badem ile hazırlanan baharatlı tatlı.*” Anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 320’de **buxsi** biçiminde ele alınan sözcüğe “*haşlanan buğdayın üzerine badem taneleri ve reçel koyularak yapılan bir yemek türü*” anlamı verilmiştir. Maddenin devamında sözcüğün yapıtlarda bir kez geçtiği vurgulanmış, **buxsum** ile ilişkisi sorgulanmıştır. Yapıtta, sözcüğün alıntı olabileceği belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,423-1)

buşsum [1] “mısırdan yapılan içki, mısır birası”

DLT, 243; (BA; I,485-1) “*buxsum: Boza, darıdan yapılan bir içki*”

DK 82’de sözcüğe “*millet beer(=mısır birası)*” anlamı verilmiştir. DTS 130’daki **BUXSUM** maddesinde ise sözcük, “*napitok iz prosa, buza(=mısırdan yapılan içecek, boza)*” olarak tanımlanmıştır. EDPT 320’de **buxsum** maddesinde ise sözcüğün bir kez saptandığı ve “*beer(=bira)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcüğün Karahanlı Türkçesinde “*mısırdan yapılan bir içecek*” anlamına geldiğinden söz edilmiştir. Yapıtta, sözcüğün alıntı olabileceği söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesine ulaşmamıştır.

DLT[1](BA; I,485-1)

buldunı [1] “içerisine yaş ya da kuru üzüm konan sütlü bir yiyecek”

DLT, 246; (BA; I,492-7) “*buldunı: İçerisine yaş, ya da kuru üzüm konan hoşmerim. Kençekçe*”

Sözcük DK 80’de **bulduni** biçimindedir ve “*a dairy food(= bir tür sütlü yiyecek)*” olarak anlamlandırılmıştır. DTS 122’deki **BULDUNİ** maddesinde sözcüğe verilen anlam, “*içine yaş ya da kuru üzüm koyulan sütlü içecek*” biçimindedir. EDPT 335’teki **buldunı:** maddesinde sözcüğün bir kez tespit edildiği belirtilmiş, İran kaynaklı bir sözcük olma olasılığı üzerinde durulmuştur. Sözcük yapıtta şöyle tanımlanır: “*the name of a milk dish(= sütle yapılan bir yemek adı).*”

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; I,492-7)

bulğama [1] “bulamaç”

DLT, 246; BA; I,491-24) “*bulgama: Yağsız ve tatsız bulamaç*”

Sözcük DK 80’de **bulyama** biçimindedir ve **bulya-** fiili altında yer alır. Yapıtta bu nesne adına “*a type of gruel(= bir bulamaç türü)*” anlamı verilmiştir. DTS 122’de **BULYAMA** için yapılan tanım şöyledir: “*postnaya boltuşka bez pripravi(=yağsız acısız baharatsız (yemek)).*” Clauson, EDPT 338’deki **bulğama** sözcüğünün **bulğa-** fiiliyle bağlantısı üzerinde durur. Araştırmacı, fiilin yemek türleri için kullanıla **-ma:ç** yapısıyla orta dönemlerden itibaren görüldüğünü de belirtir ve sözcüğü, “*tatsız yağsız bulamaç*” olarak tanımlar.

SDD 1, 230’da bulunan **bulama** maddesi, “*1.(A) [Bak: Ağda] 2.İnek ve koyunun avuzdan sonra alınan sütünü ateşte çokça pişirmek suretiyle yapılan bir türlü yemek(...)*” olarak tanımlanırken aynı yapıttaki **bulambaç** sözcüğüne “*Yağda kavrulmuş una bulgur, nohut, mercimek ve peynir ilâvesiyle pişirilen koyu çorba(...)*” anlamı verilmiştir. DS 786’da bulunan **bulama** sözcüğü,

“1.Koyunun, ineğin ilk koyu sütü, ağız(...). 2.Ağızı kaynatarak yapılan yemek(...). 3.Ağızın bitip sütün başladığı sırada inekten alınan koyu süt(...) 4.Ayran(...). 5.Kaynamış ve çökmüş süte yumurta koyarak yapılan yemek(...). 6.Ayranla döğme buğdaydan yapılan çorba(...). 7.Çorba yapılmak üzere hazırlanan yarma, nohut, fasulye taneleriyle karıştırılmış ve torbada süzölmüş ayran(...).”

olarak anlamlandırılırken 785 vd’de yer alan **bulamaç(II)**, “*1.Hayvanlara verilen sulu yem(...). 2.Koyun ve keçi sütünden yapılan bir çeşit yemek(...). 3.[→ bulama(I)-4]. 4.[→ bulama(I)-6]. 5.[→ bulambaç(I)-1].*” biçimindedir. Söz konusu yapıtta **bulambaç** maddesinde de sözcüğe “*1.Bulamaç, koyu un çorbası(...). 2.Un ve pekmezle yapılan helva(...).*” anlamları verilmiştir. TS 1, 353’te de **bulama** sözcüğü, “*1. Bulamak işi. 2.Genellikle üzüm sırasının kaynatılması ile yapılan koyu pekmez(...); bulamaç, “1.Sulu, cıvık hamur. 2.Bu koyulukta yapılan çeşitli hamur yemekleri(...).3.mec.Karışık, oradan buradan toplanmış(...).*” olarak tanımlanmıştır(TS, 1998; 353).

DLT[1](BA; I,491-24)

bün [1] “çorba”

DLT(I,31-18) “*Kelimenin başında bulunan **𐰃** harflerini Suvarlarla, Oğuzlar, Kıpçaklar **𐰃** ye çevirirler. Türkler ‘men bardum’, Suvarlar, Kıpçaklar, Oğuzlar ‘ben bardım’ derler. Türkler ‘çorba’ ya ‘mün’ bunlar ‘bün’ derler”*

DK 120’deki **bün** maddesinde **mün** sözcüğüne gönderme yapılmış, burada sözcüğe, “*soup(=çorba)*” anlamı verilmiştir. Sözcüğün Yağma dilinde “*noodles(=erişte)*” anlamında kullanıldığı, Oğuzlar, Kıpçaklar ve Suvarlarca **bün** biçiminde telaffuz edildiği de söylenenler arasındadır. DTS 132’de bulunan **BÜN** maddesinde yapılan tanım, “*pohlebka, sup(= çorba)*”dır. Clauson, EDPT 347’de sözcüğe “*soup, broth(=çorba, et suyu)*” anlamını vermiştir. Maddenin devamında sözcüğün Oğuzlar, Kıpçaklar ve Suvarlar tarafından **bün** biçimiyle kullanıldığı belirtilmiştir. Günümüz Türk dillerinde bu sözcüğün karşılığı olarak Farsçadan **şurba**(sıklıkla çorba) sözcüğünün alıntılandığı belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,31-18)

büskeç [1] “çörek”

DLT, 227; (BA; I,452-12) “*büskeç: Çörek*”

DK 79’da **bös-** (*beat=vurmak, dövmek*) filili altında yer alan sözcüğe “*loaf(=somun)*” anlamı verilmiştir. DTS 133’teki **BÜSKÄČ** maddesinde “*lepeška, hleb(=ekmek)*” biçiminde tanımlanmıştır. Sözcük, EDPT 373’te yer alan **bösge:ç** maddesinde ele alınmış, **bös-** fiiliyle ilişkilendirilmeye çalışılmıştır. Söz konusu nesnenin vurularak düz hale getirilmesi açısından **bös-** fiiliyle anlamsal yakınlığına değinilmiş, ancak bu durumun bir varsayım olduğu da vurgulanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,452-12)

çaxşak [1] “şeftali ve üzüm kurusu”

DLT, 236; (BA; I,469,14) “*çaxşak: Kurutulmuş şeftali ve üzüm. Karlukça.*”

Sözcük, DK 88’de **çaxşa-** maddesi altında yer almış ve “*kurutulmuş şeftali ve üzüm*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 142’de yer alan **ČAXŠAQ II** maddesine “*kurutulmuş şeftali ve üzüm*” anlamı verilmiştir. EDPT 412’deki **çaxşa:k** maddesinde sözcüğün, **çaxşa:-** fiilinden türediği vurgulanır ve sözcüğün “*kurutulmuş şeftali ve üzüm*” anlamında kullanıldığı belirtilir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; I,469-14)

çörek [1] “çörek”

DLT, 195; (I,388-22) “çörek: Çörek.”

Sözcük, DK 95’te “*flat bread(=düz ekmek)*” karşılığındadır. DTS 155’te yer alan **ÇÖRĀK** maddesinde sözcük için “*çurek, lepeška(hlep)(=çörek,tahıldan yapılan pide)*” anlamı verilir. Sözcük EDPT 429’da “*a round loaf of bread(=yuvarlak somun ekmek)*” olarak tanımlanmıştır. Sözcüğün kökenine ilişkin bir açıklama yapılmamıştır. Bu, **etmek** sözcüğünün anlamca sınırlanmıştır. Aynı maddede çörek otu birleşik yapısına da değinilmiştir. Eren, yapıtında çörek sözcüğünü “*az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi.*” olarak tanımlar. Sözcüğün Orta Türkçeden başlayarak kullanıldığı ve Türkçeden komşu dillere de geçtiği belirtilir. Eren Doerfer’i kaynak göstererek Farsça “*bread(=ekmek)*” anlamındaki *çūrak* sözünden alındığı belirtilir.

Sözcük, SDD’de yer almaz. DS III,1292’deki **çöreh** sözcüğüne “Çörek” kaşılığı verilmiştir. Bu nesne adı TS 1,503’teki çörek maddesinde “*1.Az yağlı, bazen şekerli ve yumurtalı, gevrekçe bir hamur işi. 2.astr. Bir gök cisminin tekerlek biçiminde görülen yüzü, kurs.*” olarak tanımlanmıştır. Görülüyor ki sözcük, zaman içinde anlam genişlemesine uğrayarak bir terim olabilmıştır.

DLT[1](I,388-22)

çukmın [1] “buğuda pişirilen ekmek türü”

DLT, 223; (I,444-9) “*çukmın: Kurabiye biçiminde yapılan bir ekmektir; çömlekte su buğusunda pişirilir. Bu, sinirmesi en kolay ekmektir.*”

DK 96’da bulunan **çuqmin** sözcüğü “*type of bread(=bir tür ekmek)*” karşılığındadır. DTS 157’deki **ÇUQMİN** maddesinde sözcüğe “*buharda pişirilen sindirilmesi kolay ince bir ekmek türü*” anlamı verilmiştir. EDPT 408’de bir kez saptanan sözcüğün Giles’e dayanarak Çince alıntı olduğu ve ikinci hecenin bu dille “*buğulanmış hamur*” anlamındaki man sözcüğüyle ilişkisine değinilir. Maddenin devamında sözcüğün “*buharda pişirilen bir ekmek türü*” anlamında kullanıldığı açıklanır.

DLT[1](I,444-9)

ikdük [1] “süt ve yoğurttan yapılan peynir türü bir yiyecek”

DLT, 65; (BA; I,105-8) **ikdük** “*ikdük: Süt ve yoğurttan yapılır, peynir gibi yenir bir azık.*”

DK 32’de **igid-**: **igit-**(*rear, raise=kaldırmak, yükseltmek*) fiili altında yer alan **igdük** sözcüğü için yapıtta “*a dairy food(=sütten yapılan bir tür yiyecek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 206’da **IKDÜK** maddesinde “*sütten yapılan peynir türü bir yiyecek*” biçiminde tanımlanan sözcük, EDPT 102’de sözcüğün okunuşu konusunda ikileme kalındığı ve belki de **igid-** fiilinden türemiş olabileceği söylenir. Yapıtta, bir kez saptanan sözcüğün “*taze ya da katı sütten yapılan peynir türü bir yiyecek*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; **ikdük**; I,105-8)

kağurğan [1] “fırında ya da tandırda pişirilen bir tür ekmek hamuru”

DLT, 258; (BA; I,518-9) **kakurgan** “*kakurgan: Yağla yoğrulan bir ekmek hamurudur, fırında veya tandırda pişirilir.*”

DK 124’te ***qāγ~ *qāw-**(*fry, roast=kızartmak, kavurtmak*) fiili altında yer alan sözcüğe “*type of bread(=bir tür ekmek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 422’deki **QAQURγAN** sözcüğü “*tandırda ya da fırında pişirilen bir tür yağlı ekmek*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 613’te bulunan **kağurğa:n** sözcüğünün bir kez saptandığı belirtilir. Clauson, sözcüğün yazmada taşurğa:n ile kavurğa:n arasında, kakurğa:n biçiminde yer aldığını, bunun bir hata olduğunu, doğru biçimin **kağurğa:n** olması gerektiğini söyler. Araştırmacıya göre sözcüğün alternatif biçimi **katturğa:n** olabilir. Yapıtta **kağur-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için “*erimiş yağla yoğrulan ve fırında pişirilen bir tür ekmek*” karşılığı verilmiştir.

DLT[1] (BA; **kakurgan**; I,518-9)

kağ kōğ [1] “kurutulmuş et ya da meyve” *krş. kak*

DLT, (BA; III,130-17) **kakuk** “*kakuk: Yarma, kurutulmuş et yahut erik, kayısı gibi kurutulmuş meyva*”

Sözcük, DK 128’de **qāq** maddesi altında **qāqqōq** biçiminde yer almıştır. Sözcüğe İngilizce karşılık verilmemiş, DLT’deki sözcük için verilen Arapça karşılığın faliq olduğu belirtilmiştir. DTS 42”1 *vd*’deki **QAQ II** maddesi içinde yer alan nesneye,

QAQ II ile aynı karşılık verilmiştir: “*dol’ka, lomtik(=parça, dilim).*” EDPT 610’da rastladığımız **ka:ku:k** sözcüğünün yazmada hatalı yer aldığı aslının ka:k ko:k biçiminde olması gerektiği belirtilmiş, sözcük, **1 ka:k** maddesine gönderilmiştir.

DLT[1] (BA; **kakuk**;III,130-17)

katma yuğa [1] “yağda kızartılan ufalanmış ekmek”

DLT, 218; (BA; I,433-24) “*katma yuga:ufalanmış ekmektir, yağda pişirilir.*”

DK 133’te **qat-** (*mix=karıştırmak, eklemek*) fiili altında yer alan **qatma yuya** yapısı için yapıtta “*yağda pişirilen bükülmüş ekmek*” karşılığı verilmiştir. DTS 435’te bulunan **QATMA** maddesinde qatma yuvya ad grubu “*yağda kızartılan pide*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 650’de gördüğümüz katma maddesinde, sözcüğün **kat-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Doerfer kaynak gösterilerek, günümüz dillerinde sözcüğün bu özel anlamı taşımadığı açıklanır. Yapıtta, **katma yuvğa** söz grubu “*yağda kızartılan bükülmüş ekmek türü*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,433-24)

katut(I) [1] “kurutulmuş meyve”

DLT, 408; (BA; II,284-16) “*katut: Çenet. ‘armut katutu: armudun çenedi, bir parçası.’ Barsgan dilince.*”

Sözcük, DK 133’te **qat-**(*mix=karıştırmak, eklemek*) fiili altında yer alır. Yapıtta sözcüğe “*dried(fruit)(=kurutulmuş meyve)*” karşılığı verilmiş, bir diğer qatut sözcüğünün “*glue(shoemaker)(=ayakkabıcıların kullandığı bir tür tutkal)*” karşılığında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 436’da yer alan **QATUT III** sözcüğü için verilen karşılık “*dol’ka(=parça, dilim)*”dır. EDPT 596’daki **katut** sözcüğünün **kat-** fiilinden türediği belirtilmiştir. Sözcüğün anlamının “*sıvı karışımı*” olduğu, “*parça, dilim*” anlamını da taşıdığı ancak, bu iki anlam arasındaki bağın zayıf olduğu vurgulanmıştır. Sözcüğün, “*ayakkabıcıların kullandığı tutkal*” için kullanıldığından da söz edilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](II,284-16)

keñç(II) [1] “önemli günlerde kurulan, minare gibi yüksekçe yemek masası”

DLT, 633; (BA; III,438-5) “*keñç liyü: Hanların düğünlerinde veya bayramlarda otuz arşın yüksekliğinde ve minare gibi, yağma edilmek için yapılmış bir sofradır.*”

DK 101’de **känč**(*baby; young(animal)=bebek, küçük yaştaki hayvan*) maddesi içinde yer almıştır. Sözcük, yapıtta, “*yağma için festivallerde(bayramlarda) kurulan masa*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 298’deki **KENÇLIJÜ** maddesinde sözcük, “*ziyafet için bayramlarda han tarafından kurulan yüksek tabla*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 727’de bulunan **ke:nç(g-)** “(*insanlar ve hayvanlar için*) genç” maddesi altında, DLT’de geçen **ke:nç liyü:** (?okunuşu **li:w**) yapısını Kaşgarlı Mahmut’un Farsça *ganc(treasury=hazine)* sözcüğüyle birleştirmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,438-5)

kıyma [1] “serçe dili gibi eğri kesilen bir şehriye türü”

DLT, 521; (BA; III,173-16) “*kıyma: ‘kıyma ügre: bir çeşit erişte hamuru. Serçe dili gibi eğri kesilir.*”

DK 139’da **qiy-**(*cut obliquely=eğri biçimde kesmek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta söz grubu için “*type of noodles(=bir tür erişte)*” karşılığı verilmiştir. DTS 442’de bulunan **QIYMA** maddesinde, **qıyma** ügre yapısı “*ince doğranan bir şehriye*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 677’deki **kıyma:(kıdma:)** maddesinde, sözcüğün **kıy-**(**kıd-**) fiilinden türediği belirtilmiş, **kıyma: ügre** söz grubu “*serçe dili gibi eğri kesilen bir tür şehriye*” biçiminde tanımlanmıştır.

Bu söz grubu günümüzde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,173-16)

kuyma(I) [1] “ince ince kesilen hamurun yağda kızartılıp şekerle karıştırılmasıyla hazırlanan bir tür ekmek”

DLT, 521; (BA; III,173-19) “*kuyma: Bir çeşit ekmektir. Hamur, kadayıf hamuru gibi ince ince kesilir; tencerede kaynamakta olan yağa atılır, karıştırılır, üzerine şeker dökülerek yenir.*”

DK 145’te ***quδ-**(*pour=dökmek*) fiili altında yer alan sözcüğe, yapıtta “*type of bread(=bir ekmek türü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 464’te yer alan **QUYMA I** maddesinde, sözcük “*yağ ve şekerle hazırlanan bir ekmek türü*” biçiminde

tanımlanmıştır. EDPT 677’de bulunan **kuyma (kudma)** maddesinde, sözcüğün **kuy-** (**kud-**) fiilinden türediği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de “yağla yapılan bir ekmek türü” ve “*herhangi bir madenden kalıba dökülerek yapılmış havan, kandil ucu veya çekiç gibi nesne*” anlamlarında kullanıldığı vurgulanmıştır.

Kuyma sözcüğü, SDD 2, 1000’de “1.şekerli, yağlı un lâpası, 2.ıspanakla bulgur ve un yuğrularak tepside pişirilen yemek”; *kuymak* sözcüğü “peynirli omlet” biçiminde tanımlanmıştır. DS VIII, 3019’da yer alan *kuyma*, “1.[→ *kuymak-2*], 2.ıspanak ve bulgura un katılarak pişirilen bir çeşit yemek” anlamındayken aynı yapıtın 3120. sayfasında gördüğümüz *kuymak* sözcüğü “1.yumurta, un ve peynirle yapılan bir çeşit omlet, 2.sulu un yemeği, un çorbası, 3.un, şeker yağ ya da kaymakla yapılan bir tatlı, helva, 4.ufalanmış yufka ekmekten yağda pişirilerek yapılan bir çeşit yemek” biçiminde tanımlanmıştır. DLT’deki *kuyma* sözcüğünün anlam genişlemesi yaşadığını söylemek mümkündür.

DLT[1](III,173-19)

küli [1] “çekirdeğiyle birlikte kurutulmuş meyve”

DLT, 548; (BA; III,234-4) “*küli: Yarmaksızın çekirdeği ile beraber kurutulan kaysı ve zerdali gibi şeyler.*”

DK 114’te sözcük için “çekirdekli biçimde kurutulan meyve” karşılığı verilmiştir. DTS 325’te gördüğümüz **KULI** sözcüğü de “çekirdeğiyle birlikte kurutulan meyve” anlamındadır. EDPT 716’da yer alan sözcüğün okunuşu konusunda temkinli davranılmıştır. Bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün ikinci hecesindeki *linin* Çince “*plum(=erik)*” anlamına geldiği Giles kaynak gösterilerek açıklanmış, bu nedenle sözcüğün Çince bir alıntı olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün, “çekirdeği çıkarılmadan kurutulan erik vb. meyve” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,234-4)

kürşek [1] “darı özü suda ya da kaynatılıp yağ dökülerek yanan bir yemek”

DLT, 241; (BA; I,478-22) “*kürşek: Darı özü suda veya sütte kaynatıldıktan sonra üzerine yağ dökülerek yenen bir yemek.*”

DK 115’te sözcük için “*a food(=bir yiyecek)*” karşılığı verilmiştir. DTS ‘de yer vermeyen sözcük, EDPT 747’de yer alır. Yapıtta, okunuşu sorunlu bulunan ve bir kez

geçtiği bildirilen sözcük, “*mısır unu suda veya sütte kaynatıldıktan sonra üzerine yağ dökülerek yenen bir yemek adı*” biçiminde tanımlanmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,478-22)

létu [1] “bir tür şehriye çorbası”

DLT, 550; (BA; III,237-25) **latu** “*Bir çeşit şehriye çorbası. Su, kar, buz gibi şeylerle soğutulur. Sonra, içerisine baharat konur, soğukluk yerine yenir.*”

DK 116’da lîtu biçiminde gördüğümüz sözcük için verilen karşılık “*type of noodles(=bir erişte türü)*”tır. DTS 333’te yer alan LATU maddesi LETÜ sözcüğüne gönderilmiş, aynı sayfadaki sözcüğün Çince den alındığı ve “*su ile soğutularak yenen bir tür baharatlı un çorbası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 763’te gördüğümüz sözcüğün yapılarda bir kez saptandığı belirtilmiştir. Yapıtta, Giles kaynak gösterilerek sözcüğün Çince de “*soğuk suyla elekte yıkamak*” anlamındaki *leng-tao* sözünden alınmış olabileceği bildirilir. Sözcüğün, “*su, kar, buz gibi şeylerle soğutularak yenen, baharatlı bir tür şehriye çorbası(çorbası)*” anlamında kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **latu**; III,237-25)

ma‘cûn [1] “ilâç karışımı, kuvvet macunu”

KB(2887) “*kamuğ türlüğ otlar idişçi tutar*

güvariş ya ma‘cun ya çurnı katar”

DTS 339’da, sözcüğün Arapçadan alındığı bildirilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*lekarstvennaya smes’(=ilaç karışımı)*” karşılığı verilmiştir. Sözcük, EDPT’de bulunmamaktadır.

Sözcük, ağız sözlüklerinde yer almaz. Günümüzde ölçünlü dilde yaşayan **macun** sözcüğü TS 2, 1478’de “*1.hamur kıvamına getirilmiş madde, 2.boyacılıkta çatlak ve aralıkları kapamak, camcılıkta camları tutturmak için kullanılan hamur kıvamında karışım, 3.baharlı, tarçınlı yumuşak ve yapışkan şekerleme*” biçiminde tanımlanmıştır. Yapıtta, sözcüğün Arapça *ma‘cûn* sözünden alındığı bildirilmiştir. Sözcük, geçmişten günümüze, anlam genişlemesi yaşayarak gelmiştir.

KB[1](2887)

mandu [1] “Türklere özgü bir tür sirke”

DLT, 211; (BA; I,420-14) “*mandu: Bir çeşit Türk sirkesi. Bu sirke, üzüm şırası bir küpe konarak ekşitmek, sonra üzerine arı şarap dökmek, bundan sonra bir gece bırakmakla elde edilir; bu, sirkelerin en güzelidir.*”

DK 117’de **man-** (*gird on (weapon); dip (bread in seasoning)= silâh kuşanmak; yemeğe ekmek batırmak*) fiili altında yer alan **mandu** sözcüğü için yapıtta verilen karşılık “*a Turkic vinegar(=bir Türk sirkesi)*”dır. DTS 336’da, sözcüğün “*özel olarak hazırlanan bir üzüm sirkesi*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 767’de sözcüğün, yapıtlarda bir kez kullanıldığı belirtilmiş, sözcüğün kökeninin açık olmadığı Çince bir alıntı olabileceği söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “*üzüm suyu toprak kaptı bekletilip ekşitildikten sonra üzerine arı şarap dökülerek bir gece daha bekletilen iyi bir tür Türk sirkesi*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,420-14)

sarmaçuk [1] “bir şehriye türü”

DLT, 263; (BA; I,527-21) “*sarmaçuk: Bir çeşit şehriye. Bunun hamuru nohut büyüklüğünde kesilerek yapılır, hastalara, hasta gibi olanlara verilir.*”

DK 155’te bulunan **sarmaçuq** maddesi **särmä-** fiiline gönderilmiş, yapıtın 159. sayfasında, bu fiil altında yer verilen sözcük için “*type of noodles(=bir şehriye türü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 489’da gördüğümüz sözcük için “*sort tonkoy lapşi(=ince bir tür şehriye)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 853’te, **sarma-* fiilinden türediği bildirilen sözcüğün temel anlamının “*interwined(=örülmüş)*” olduğu, Azerîcede ve Osmanlıcada bulunan **sarmaşık** sözcüğüyle bağlantısının açık olmadığı belirtilir. Yapıtta, sözcüğün DLT’de, “*nohut benzeri küçük parçalar halinde yapılan bir şehriye türü*” biçiminde tanımlandığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT(I,527-21)

sım sımraç [1] “hayvan başıyla yapılan bir yemek türü”

DLT, 503; (BA; III,136-16) “*sımsımraç: Bir çeşit yemek. Baş pişirildikten sonra ufak ufak doğranarak bir gövece konur, baharat karıştırılır ve üzerine ekşi yoğurt dökülür; olması için bir müddet bırakılır, sonra yenir. Çiğilce.*”

DK 162’de bulunan **sīm** maddesi altında yer alan **sīm sımṛāq** yapısı için “*a food(=bir yemek adı)*” karşılığı verilmiş, DLT’de Çiğillerce kullanıldığının belirtildiği söylenmiştir. DTS 503’teki **SİMSİMRAQ** maddesinde, sözcüğün “*etli bir yemek adı*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 830’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün ilk ünlüsünün DLT’de uzun olarak gösterildiği, ikinci sin harfinin harekesiz olduğu, ancak, “*hayvan başı*” anlamında sı olması gerektiği bildirilmiştir. Sözcük için, yapıtta, “*a kind of food(=bir yemek türü)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,136-16)

sinçü [1] “ince bir tür ekmek, pide”

DLT, 210; (BA; I,417-18) “*sinçü: Somunla yufka arası bir çeşit ekmek, pide.*”

Sözcük için DK 162’de “*a type of bread(=bir ekmek türü)*” karşılığı verilmiştir. DTS 500’de bulunan **SINÇÜ** maddesinde, sözcüğün, “*kendine özgü görünümü olan bir tür pide*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 835’te, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün Çince bir alıntı olabileceği belirtilmiş, sözcük için “*somunla yufka arası bir tür ekmek*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,417-18)

soma [1] “ıslatılıp kurutulan ve sonra öğütülen buğdayla yapılan bir tür ekmek”

DLT, 548; (BA; III,234-21) **suma** “*suma: Islanmış buğday kurutulularak öğütülür; onunla bulamaç, ekmek gibi şeyler yapılır. Şerbet hamuru yapılan ıslatılmış arpa için de böyle denir.*”

Sözcük, DK 168’deki suma maddesi “*ıslanmış buğday ya da arpa kullanılarak yapılan ekmek ya da bulamaç*” biçiminde tanımlanmıştır. DTS 513’te **SUMA** biçiminde yer alan sözcük için “*buğday ya da arpa öğütülerek yapılan haşlama*” karşılığı verilmiştir. EDPT 828’de, bir kez saptanan sözcüğün ikinci sözcüğü Çince “*wheat(=buğday)*” anlamındaki *mai/mo* olan bir birleşik yapı olabileceği belirtilmiştir. Yapıtta, sözcük için “*ıslatılıp kurutulan ve sonra öğütülen buğdayla yapılan bir ekmek ya da ıslatılmış arpa*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **suma**; III,234-21)

suğut(I) [1] “ekşi süttten yapılan bir peynir türü”

DLT, 179; (BA; I,356-14) **sogut** “*sogut: Ekşi süttten yapılmış peynir. Karlukça.*”

DK 168’de, *suγ< suγur-* (*prepare dried curds= yoğurt kurutmak*) fiili altında yer alan *suγut* sözcüğü için “*dried curds(=kurutulmuş yoğurt)*” karşılığı verilmiştir. Sözcüğün, DLT’de Karlukça olduğunun da belirtildiği yapıtta, eş sesli diğer bir sözcüğün “*gut-wurst(=bağırsak dolması)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 507’de bulunan SOγUT I maddesinde, sözcük için “*ekşitilmiş yoğurt peyniri*” karşılığı verilmiştir. EDPT 806’da, DLT’de Karlukça olduğu bildirilen ve bir kez saptanan sözcük için “*dried curd cheese(=kurutulmuş yoğurt peyniri)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **sogut**; I,356-14)

suğut(II) [1] “bumbar dolması”

DLT, 179; (BA; I,356-16) **sogut** “*sogut: Pirinç, et ve baharatla doldurulmuş bağırsak yemeği, bumbar dolması.*”

DK 168’de, *suγ-< suγur-* fiili altında yer alan *suγut* sözcüğü için “*gut-wurst(=bağırsak dolması)*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta, eş sesli diğer bir sözcüğün “*dried curds(=kurutulmuş yoğurt)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 507’de gördüğümüz SOγUT II maddesinde, sözcük için verilen karşılık “*kolbasa-kazı(=karışık sucuk)*”dır. EDPT 806’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **suktu** ile eş anlamlı olduğu bildirilmiş, sözcük için “*pirinç ve etle doldurulup, pişirilen bir bağırsak yemeği*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](BA; **sogut**; I,356-16)

suktu [1] “sucuk benzeri bir tür yiyecek”

DLT, (I,416-9) **soktu** “*soktu: Sucuk. Karaciğer, et, baharat karıştırılarak bağırsağa doldurulur, sonra pişirilir, yenir.*”

Sözcük, DK 168’de, *suγ< suγur-* fiili altında yer alan **suγut** maddesi içinde ele alınmıştır. Yapıtta, sözcük için İngilizce karşılık verilmezken DLT’deki Arapça karşılığın am‘a’ olduğu bildirilmiştir. DTS 509’da, sözcük için “*kolbasa-kazı(=karışık sucuk)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 806’da gördüğümüz **suktu** sözcüğünün **suk-** fiiline eklenen **-tu** ekiyle oluşturduğu bildirilmiş, bu ekin **-dı:/-di:** ekinin yapısal türü olduğu

söylenmiştir. Yapıtta, sözcük için “*pirinç, baharat ve etle doldurulan bağırsak yemeği*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; soktu; I,416-9)

süzme [1] “yağsız bir tür peynir, lor peyniri”

DLT, 268; (BA; I,433-22) “*süzme: ‘keş’ dedikleri yağsız kuru peynir, ayran süzmesi.*”

Sözcük, DK 172’de **süz-** (*strain, purify=süzme, temizlemek*) fiili altında yer almıştır. Yapıtta, **süzme** için verilen karşılık “*curds(=lor peyniri)*”tür. DTS 519’da bulunan sözcüğün, “*vid tvoroga(=bir tür süzme yoğurt)*” anlamında kullanıldığı bildirilmiştir. EDPT 864’te yer alan süzme maddesinde sözcüğün **süz-** fiilinden türediği ve çoğunlukla “*curds, cheese(=peynir, lor peyniri)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, SDD’de bulunmaz. DS IX, 3730’da bulunan **süzme(I)** maddesinde, sözcüğün “*torbada süzölmüş katı yoğurt*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde bu anlamda kullanılmamaktadır.

DLT[1](I,433-22)

şor [1] “tuz”

AY(591/18) “*yay yisünler şor aşığı.. işig yağlıg aş içgüğü.. küzki üdte aşagu ol..sogık yağlıg süçig aş.. kış yisünler çavşıgun..(...)*”

DTS 524’te yer alan **ŞOR** sözcüğü için yapıtta, “*soleniy(=tuz)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 868’de, sözcüğün İran kaynaklı bir dilden, Farsçadan alındığı bildirilmiştir. Yapıtta sözcüğün, “*salt, salty(=tuz, tuzlu)*” anlamlarında kullanıldığı belirtilmiştir.

Sözcük, günümüzde Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

AY[1](591/18)

terengbîn [1] “bitki yapraklarından hazırlanan kudret helvası”

KB(6010) “*sarığı küçenmiş bolur ay büğü
özini boşutgu terengbin yigü*”

DTS 554'teki **TERÄŦBIN** maddesinde, sözcüğün, “*bitki yapraklarından şekerli kudret helvası*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün Farsçadan alındığı bildirilmiştir. Sözcük, EDPT’de yer almaz.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[1](6010)

to [1] “kepek, süt ve bal ile yapılan bir un çorbası”

DLT, 535; (BA; III,207-7) “*to: Bulamaç gibi pişirilen bir undur. Bir kaba konarak ekşitilir, sonra içilir.*”

DK 192’de sözcüğün “*a food(=bir yiyecek türü)*” için kullanıldığı belirtilmiştir. DTS 569’daki Çince *tan, thoy* sözünden alındığı bildirilen sözcük, “*sulu un çorbası*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 433’te, Çince bir alıntı olduğu ve taranan metinlerde bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün, “*kepek, süt ve bal ile yapılan ve sonra içilen bir un çorbası*” için kullanıldığı söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1](III,207-7)

toğrıl [1] “bumbar dolması”

DLT, 242; (BA; I,482-15) “*togrıl?: Et ve baharatla doldurulan bağırsak, bumbar dolması. Kençekçe.*”

Sözcük için Dk 194’te verilen karşılık “*gut- wurst(=bağırsak sucuğu)*”tür. DTS 571’de yer alan **TOYRİL II** maddesinde, sözcük için “*kolbasa(=sucuk)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 472’de bulunan **toğrıl** maddesinde, “*bir av kuşu*” olarak tanımlanan sözcüğün toğra- fiilinden türemiş olabileceği bildirilmiş, sözcüğün DLT’de aynı zamanda “*et ve baharatla doldurulan bağırsak yemeği*” için de kullanıldığı ve bunların aynı kökten iki sözcük olabileceği belirtilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](I,482-15)

tokaç [1] “bir tür ekmek”

DLT, 180; (BA; I,358-5) **tokuç** “*tokuç: Çörek. Bu kelime ‘tok er’ sözünden alınmıştır, ‘tok adam’ demektir; çörek insanı doyurduğu için böyle denilmiştir.*”

DK 193’te, **to-* (*fill=dolmak*) fiili altındaki **toq** maddesi içinde yer alan **toqaç** sözcüğü için “*flat bread(=yassı bir ekmek)*” karşılığı verilmiştir. DTS 577’de bulunan

TOQUČ maddesinde, sözcüğün “*lepeška(=ekmek)*” anlamında olduğu belirtilmiştir. EDPT 467’de bulunan **tokaç** sözcüğünün **tok er** birleşik yapısından geldiği bildirilmiş, sözcükte bulunan *kaf* harfinin yazma nüshada harekesiz olduğu, basma nüshadaki harekenin hatalı olduğu bildirilmiştir. Sözcük için, “*loaf or cake(=somun ya da kek)*” karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](BA; **tokuç**; I,358-5)

top [1] “buğday ve yulaf unuyla hazırlanan bir yemek”

DLT, 160; (BA; I,318-8) “*top: Buğday su ile kaynatılır, arpa hamuru ile yoğurularak bir keçeye sarılır, sıcak bir yere bırakılır, eridikten sonra yenir.*”

Sözcük, bu anlamda DK’de ve EDPT’de bulunmaz. DTS 575’te gördüğümüz **TOP I** maddesinde, sözcüğün, “*buğday ve yulaf unuyla hazırlanan bir yemek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Bu yemek adına **top** adının verilmesi, yukarıdaki cümle örneğinde de görüleceği gibi *hamurun keçeye top gibi sarılması* nedeniyle olmalıdır.

Sözcük, bu anlamıyla Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1]; BA; I,318-8)

topık süñük [1] “topuk kemiğinden yapılan bir yemek, paça”

DLT, 191; (BA; I,380-4) “*topık: ‘topık süñük: topuk kemiğinden yapılan yemek, paça.*”

DK 195’te, **töp< topik** (*ball=top*) maddesi altında yer alan **topik süñük** yapısı için “*meat-bone(=etli kemik)*” karşılığı verilmiştir. DTS 569’da yer alan **TOBİQ** maddesinde **topiq söñük** söz grubunun “*koyun ayağından yapılan yemek*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 437’de yer alan sözcüğün **to:b** adının küçültme eki almış biçimi olduğu belirtilmiştir. Sözcüğün, “*a ball(=top)*” anlamından aktarmayla “*yuvarlak yumru gibi kemik*” ve genellikle, “*ankle-bone(=ayak bileği kemiği)*” ya da “*knee-cap(=diz kapağı)*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, **topik süñük** yapısı için “*etli kemik yemeği*” karşılığı verilmiştir.

Bu yemek adı, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; I,380-4)

usbarı [1] “külde pişirilip tereyağı ve şekerle karıştırılan bir ekmeğ”

DLT, 83; (BA; I,141-20) **esberi** “*esberi: Külde pişirilip yağ içine doğranan ekmektir, üzerine şeker dökülür.*”

DK 56’da yer alan **usbari** sözcüğü **uw-** (*crumble (bread)=ekmek ufalamak*) maddesine gönderilmiş, aynı sayfadaki fiil altında gösterilen sözcük için İngilizce karşılık verilmemiştir. DTS 183’teki **ESBÄRI** (?) maddesinde, sözcüğün “*külde pişmiş tereyağlı akmek*” için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 241’de, bir kez saptandığı belirtilen sözcüğün DLT’de ‘*af’āl* başlığı altında ve –*ī* eklenerek yer aldığı, yalnızca elifin ötre ile harekelendiği söylenmiş, “*külde pişirilen, yağ ve şekerle karıştırılan ufalanmış ekmek*” biçiminde tanımlanan sözcüğün İran kaynaklı olduğuna kesin gözüyle bakılmıştır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; **esberi**; I,141-20)

yazuq et [1] “baharatlarla hazırlanarak kurutulan et, pastırma”

DLT, 451; (BA; III,16-8) “*yazok: ‘yazok et: pastırma. Güz vakti bir takım baharatla hazırlanarak kurutulan ettir; öylece bırakılır, baharda yenir. Bu, ‘yaz ok ye’ sözünden alınmıştır, ‘baharda ye’ demektir; çünkü ,ilkbaharda hayvanlar zayıflar. Pastırması bulunan kimse böylece iyi et yer.*”

DK 220’de, **yaz-** (*untie; write; err=çözmek; yazmak; hata yapmak*) fiili alnda yer alan **yazuq** sözcüğü içindeki **yazuq et** yapısı için yapıtta, *jerked (meat)=(dilimlenip kurutulmuş et)*” karşılığı verilmiştir. DTS 251’de yer alan JAZUQ II sözcüğü için, “*vyaleny, suşeny(=kurutulmuş, suyu çektilirilmiş)*” karşılığı verilirken, **yazuq et** yapısı için “*vyalenoë myaso(=kurutulmuş et)*” karşılığı verilmiştir. EDPT 985’te, bulunan 1 yazuq maddesinde sözcüğün, **1 yaz-** fiilinden geldiği belirtilir ve **yazuk et** yapısının, “*sonbaharda ince dilimler halinde kesilen ve kurumaya alınarak baharda yenen et*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Yapıtta, DLT’de sözcüğün, *yaz ok ye* yapısından oluştuğu bildirilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; III,16-8)

yarmış un [1] “ince un”

DLT, 462; (BA; III,40-24) **yarmaş** “*yarmaş: Yarma, bulgur. ‘yarmaş un: ince un.’ Bu iki kelime birbirine zıt anlama gelen kelimelerdir; hakikatte kökleri birdir.*”

DK 216'da bulunan birleşik yapı için yapıtta verilen karşılık, "ince un" dur. DTS 243'te yer alan **YARMAŞ** maddesinde yarmas un yapısı için, "muka meskogo pomola(=övütülmüş un)" karşılığı verilmiştir. EDPT 969'da, **yar-** fiilinden türediği bildirilen sözcük için "inceltilmiş un" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde yaşamamaktadır.

DLT[1] (BA; **yarmaş**; III,40-24;III,40-25)

yörgemeç[1] "bir tür bumar dolması"

DLT, 468; (BA; III,55-14) "yörgemeç: İşkembe ve bağırsak incecik kıyılır, bağırsak içerisine konur, kızartılarak yahut pişirilerek yenir."

DK 232'deki **yörgä-** (*wrap, wind=sarmak, dolamak*) fiili altında yer verilen **yörgämäč** için İngilizce karşılık verilmemiş, DLT'de verilen Arapça karşılıkların yulaffu, yudraju olduğu bildirilmiştir. DTS 276'daki sözcüğün, "ışkembe kızartılarak hazırlanan sucuk türü bir yiyecek" için kullanıldığı belirtilmiştir. EDPT 966'da **yörge:-** fiiline eklenen, daha çok yemek adlarında karşımıza çıkan **-meç** ekiyle oluştuğu bildirilen sözcük için, "küçük bağırsak parçacıkları işkembe ya da bağırsak içerisine doldurulup kızartılarak yenen bir yemek" karşılığı verilmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

DLT[1] (BA; III,55-14)

1.23. İNSAN YAPIMI DİĞER NESNE ADLARI

Bu bölümde diğer kültürel alanlara yerleştiremediğimiz nesne adları yer almaktadır. Bu bölümde yer alan 5 sözcük, toplam 10 kez kullanılmıştır. Bu sözcüklerin hiçbiri ölçünlü dilde yaşamamaktadır. İki sözcük ağızlarda kullanılmaktadır. Bu iki sözcük Türkçedir. biri fiilden türemiş adken diğeri addan türemiştir. Diğer üç sözcükten biri Çince, biri Sanskritir.

yançuk [4] "kese, para ya da tütün kesesi"

M(105-2) "... etüzlüglar amarıları.. (b)ıçek yim//? yançuk çor osuğluğ etüzlüglar (a)marıları artçu bibat... (...)"

DLT, 463; (BA; III,45-9) "yançuk: Kese, para kesesi, tütün kesesi."

DK 212’de, **yān** (*kalça kemiği, kalça kemiğinin ucu*) maddesi altında ele alınan sözcük için “*purse(=kese)*” karşılığı verilmiştir. DTS 232’de sözcük için verilen karşılık, “*suma, koşelek(=torba, para kesesi)*”tir. EDPT 945’te, **yan** adından türediği bildirilen sözcüğün, “*kese, kemere tutturulan küçük çanta*” anlamında kullanıldığı, daha sonra “*cep*” anlamı da kazandığı bildirilmiştir.

SDD 3, 1473’te yer alan **yancık** sözcüğünün, “*1.köylü kadınların bellerine bağliyerek uçlarını yanlarına sarkıttıkları ucu püsküllü örtü, terki bağı, 2.zırh, 3.kadınların kirman sapını çevirmek üzere sol dizlerinin üzerine astıkları kösele parçası, 4.çoban dağarcığı*” anlamlarını taşıdığı bildirilmiştir. Aynı sayfadaki **yancak** sözcüğü, “*(...), 2.çoban dağarcığı, 4.meşin önlük*” biçiminde tanımlanmıştır. DS XI, 4162’deki **yancık(II)**, “*1.köylü kadınların yanlarına sarkıttıkları örme süsler, 2.kadınların, yün eğirirken sol kalçalarına astıkları ve üstünde iş çevirdikleri kösele parçası*”; **yancık(III)**, “*çobanların azık çantası*” biçiminde tanımlanırken, DS XI, 4162’deki **yancak(III)** sözcüğünün “*çoban dağarcığı*”, **yancak(V)** sözcüğünün de “*meşin önlük*” anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, ölçünlü dilde kullanılmamaktadır.

M[1](105-2); DLT[3] (BA; II,6-14; II,250-18; III,45-9)

sunçuk [3] “dilenci kâsesi”

M(73-24) “*..sengik sengrem sanlıg soçusu az erdi mçnk sunçuk kidiz töşekde ulatı idişin tavarın yalnguz erksinip mening ol işletdim andın adın kertiler-ka yime ök tartıp birür erdimiz(...)*”

TT (X,124-5) “*batırımın sunçukımın kötürgil*”

Sözcük, DTS’de bulunmaz. EDPT 836’da, bir kez saptandığı bildirilen sözcüğün **sun-** fiilinden türemiş olabileceği belirtilmiştir. Gabain’in sözcüğün Sanskrit **pattra** sözünden gelen Türkçede batır biçiminde kullanılan sözcüğün Türkçesi olabileceği önerisi aktarılmıştır. Yapıtta, sözcük için doğrudan karşılık verilmemiş ancak, TT X’da yer alan yukarıda verdiğimiz cümle, “*pick up my begging bowl(=dilenci kâsemi götür)*” biçiminde çevrilmiştir. Cümledeki *batırımın sunçukımın* yapısının *hend.(hendiadioin)* olduğu söylenmiştir.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

M[2](73-24; 73-33); TT[1](X,124-5) ; LT[3](BA; I,436-24; I,437-6; II,285-17)

ķabarķak [1] “tabut”

DLT, 250; (I,501-21) **ķabırķak** “*ķabırķak: Tabut. Bu, ķok kere 3l3 tabutu iķin kullanılır.*”

DK 122’deki **ķabırķāq** maddesi **ķuburķāq** s3zc3ğ3ne g3nderilmiş, yapıtın 145. sayfasında yer alan s3zc3ğ3e “*wooden case, coffin(=ağatan yapılmış kutu, tabut)*” karşılığı verilmiştir. DTS 399’da bulunan **QABİRĀAQ** s3zc3ğ3n3n “*1.yaşık, sunduk(=kutulu, sandık); 2. pogrebal’ne nosilki, grob(=cenaze tahtirevanı, tabut)*” karşılıklarında kullanıldığı belirtilmiştir. S3zc3k, EDPT 586’da **ķabarķak** biķiminde ele alınmıştır. Yapıtta s3zc3ğ3n, değişik biķimlerinin varlığından s3z edilir. S3zc3ğ3n **ķabar-** fiilinden t3rediği, **ķabarcık** anlamındayken aktarma yoluyla *ķaplumbađa gibi hayvanların 3st kabuğu* anlamını karşılar olduğu buradan aktarmayla bu anlamı kazandığı bildirilir.

SDD 2,805’teki **ķabırķak** maddesi iķin verilen 2. anlam, “*tabut*” iken, aynı sayfadaki **ķabıcak** s3zc3ğ3 “*ince tahtadan yapılmış koni biķiminde kutu*” anlamındadır. DS, VIII,2583’te yer alan **ķabırķak** iķin “*tabut*” karşılığı verilmiştir. Yapıtta aynı sayfada bulunan **ķabıcak** ise “*tahta ya da mukavva kutu*” biķiminde tanımlanmıştır.

DLT[1] (BA; **ķabırķak**; I,501-21)

ķav [1] “m3h3r mumu”

DLT, 512; (BA; III,155-15) “*ķav: M3h3r mumu.*”

DK 116’da s3zc3k iķin “*sealing wax(=m3h3r mumu)*” karşılığı verilmiştir. DTS 333’te, Āince *ķab* s3z3nden alındığı bildirilen s3zc3k iķin verilen karşılık “*vosk dlya peķati(=m3h3r mumu)*”dir. EDPT 763’teki **ķa:v** maddesinde, Giles’e dayanılarak s3zc3ğ3n Āince **wax(=mum)** anlamındaki *ķa*(Orta Āince *ķāp*) s3z3nden alındığı bildirilir ve bir kez saptanan bu s3zc3ğ3n “*ķalin wax(=m3h3r mumu)*” anlamında kullanıldığı belirtilir.

S3zc3k, T3rkiye T3rkķesinde yaşamamaktadır.

DLT[1](III,155-15)

ķ3kek(I) [1] “kutulu; tabut”

KB(138) “*on iki ķ3kek ol bularda adın*

ķayuka yağuşsa angar 3z ular”

DLT, 52; (BA; I,78-17) “*ķ3kek: Tabut, sandık.*”

DK 59'da **ükäk** biçiminde gördüğümüz sözcük için, “*box; tower(=kutu; kule, burç)*” karşılıkları verilmiştir. DTS 623'teki maddesinde, sözcüğün, “*1.ölü sandığı, tabut; 2.kutu*”; anlamlarını karşıladığı belirtilmiş, **ÜKÄK II** maddesi, “*1.başnya(=kule); 2.burç işareti, takımyıldız*” biçiminde tanımlanmıştır. EDPT 105'te, orijinal anlamı “*box(=kutu)*” olan sözcüğün, daha sonra Arapça karşılığı *burc* olan “*kule, şehir duvarı*” anlamında da kullanılır olduğu, bu durumun kesinlikle ilk anlama aktarma olduğu belirtilmiştir. Yapıtta, sözcüğün kökeni hakkında bir bilgi yer almamaktadır.

Sözcük, Türkiye Türkçesinde kullanılmamaktadır.

KB[4](C-5; V; 138; 2154); DLT[2] (BA; I,78-17[2])

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Taradığımız metinlerde 796 nesne adı saptanmıştır. Saptadığımız bu nesne adları taranan metinlerde toplam 5724 kez kullanılmıştır. 11. Yüzyıl ve öncesi metinlerinde saptanan bu nesne adlarını kökenleri açısından değerlendirmek istediğimizde pek çok sorunla karşılaştık. Kimi sözcüklerin kökeni konusunda, yapıtlarda bilgi yer almazken kimi için “bilinmiyor”, “Toharca olabilir”, “İran kaynaklı bir dilden olmalı”, “Türkçe ... adından olabilir, belki de Çince’dir” gibi belirsizliklerin yaşandığı görülmektedir. Tek heceli sözcüklerin köken incelemesi de ayrıca bir sorundur. Tek heceli sözcükleri ses değerleri açısından incelemek güçtür. Türkçe olduğu kesin olarak bildirilen nesne adlarının çoğunluğunun fiilden türediğini görüyoruz. Saptadığımız nesne adlarının yaklaşık %80’i fiil kökenlidir.

Tüm bu verilerin ışığında, Türk topluluklarının o günün koşullarında, pek çok alanda pek çok nesne ürettiklerini söyleyebiliriz. Türk toplulukları, ürettiklerinin yanında ticaret ve diğer yollarla sağlanan iletişim dolayısıyla yabancı toplumlardan da aldıkları pek çok nesne kullanmışlardır. Bu, işin sosyolojik yönüdür. Bu duruma dil açısından baktığımızda ise, Türk topluluklarının ürettikleri ya da ithal ettikleri nesnelere adlandırırken dilin olanaklarından önemli ölçüde yararlandıklarını söyleyebiliriz. Ancak, bu topluluklar bugünkü gibi, ithal edilen nesnelere adlandırmada çoğu zaman ithal sözcükler kullanmışlardır. Clauson, EDPT 357 vd.’deki *barçın* maddesinde, Türklerin ipek kumaş üretmediği için bu anlamda kullanılan sözcüklerin büyük çoğunluğunu Çince’den alıntılandığını bildirmiştir. Ancak, şunu da eklemeliyiz ki, Türk toplulukları kendileri için önemli olan, yaşamlarında büyük yer kaplayan sözcükler için genellikle Türkçe adlar kullanmışlardır. Giysi ya da yiyecek adlarına verilen sözcüklerin çoğunlukla Türkçe olduğu görülmektedir.

Temel söz varlığı, her dilde kuşaktan kuşağa aktarılan, insan yaşamında önemli bir yer tutan sözcüklerdir. Bir dilin söz varlığını oluşturan sözcükler kolaylıkla değişmez(Aksan, 1995; 341). Nesnelere ve dolayısıyla nesne adları, kültürlerin önemli öğeleri olduklarından kültürel değişimler sonucunda bir bölümü değişse de söz varlığının kalıcı yönünü oluştururlar. Türkçenin temel söz varlığını konu alan, Rus Bilimler Akademisi Dil Bilimi Enstitüsünde yayımlanan *Sravnitel’no-istoričeskaja grammatika tyurskih yazıkov* adlı çalışmanın dördüncü cildini oluşturan *Leksika* bölümünde, Türkçenin temel söz varlığında geçen 701 sözcük değerlendirilmiştir. Bu yapıttaki sözcüklerin bir bölümü tezimizde yer alan nesne adlarıyla ortaktır. Yapıtın, *Yabanî Bitkiler, Çalılar, Otlar* bölümünde yer alan, *kentir; Ticaret, Mülkiyet, Finans*

bölümündeki agı, ed, tamğa, kars, benek, yarmak, altun, encü(yinçü); *Ateş Elde Etmekte Kullanılan Maddeler* bölümündeki kömür; *Deri Ürünleri* bölümündeki kağıt, kayış; *Keçe Ürünleri* bölümündeki kidiz; *Metaller, Demirler, Metal İşleme* bölümündeki, “altun, bakır, tunç, demür, çörgül(ç)un; *Avcılık, Balık Avı* bölümündeki ağ, tor, tuzak; *Ziraat, Çiftçilik* bölümündeki, sapan, orgağ~ orağ, etmek, ötmek; *Elbise, Ayakkabı, Şapka Türleri* bölümündeki, ton, içük, içmek, köşlek, öm (üm), etük, börük (börk); *Barınak, Ev, İkamet Yeri* bölümündeki, balık, kend, tura, çorgan, yurt, ağıl, kent, el, ordu, karşı, otağ, alaçu, çatır; *Yerleşim, Yapı Detayları, Ev Eşyaları* bölümündeki, eb, keregü, kapıg, kapğa, eşik, sekü, sofa; *Tarımla İlgili Yapılar* bölümündeki, ağıl, aran, tam; *Yol, Taşımacılık* bölümündeki, kaşlı, sal, eder, kom, terlik, edrim, üzengü, köpçük, köşıldürük, kudurgun, arış, yügen, yular, tin, tizgin; *Savaş; Silâh* bölümündeki, bayrak, tuğ, böğde, keş, sünüg, çoriğan, kın, kurman, yelme, yarık, baltu, ok, kiriş, kağan sözcükleri yapıtla tezimizde ortak olarak bulunan nesne adlarıdır. Burada verdiğimiz toplam 80 nesne adı, yapıtta yer alan 701 sözcüğün yaklaşık % 11’ini karşılamaktadır. Ortak sözcüklerin, daha çok, tarım ve hayvancılık, savaş araçları ve silâh adları, giyim kuşam nesnelere, taşımacılık, mülkiyet, finans bölümlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Kültürün oluşumunda etkili üç önemli nokta, coğrafî çevre, insan unsuru ve cemiyettir(Kafesoğlu, 1992; 187). İnsan, yaşamını coğrafya şartlarına göre biçimlendirir. Sert iklimin egemen olduğu bölgelerde deriye dayalı giyeceklerin ve et ağırlıklı yiyeceklerin kullanılması doğaldır. Kültürün oluşumu ve gelişimi için kuşkusuz en önemli unsur insandır. İnsan, çevresindeki değişebilir koşulları değiştirerek değişimi ve gelişimi sağlar. Üreterek yaşam döngüsünü devam ettirir. toplum, kendisine uygun olanları benimser, değişimi, kendisine uygun olması koşuluyla kabul eder. Kültürel değişimler sözcüklerde de değişimi getirir: Budist Uygur metinlerinde “manastır” anlamında kullanılan *çaytı*, “ikametgâh; manastır” anlamındaki *manıstan* ve yine aynı anlamdaki Sanskrit *sangharama* sözünden alınan *senrem* ile “manastır odası” için kullanılan *çintek* ve *lin* sözcükleri; “din tekerleği” anlamı verilen *tilgen*, “dilenci kâsesi için kullanılan *sunçuk* sözcüğü kültür ile dil ilişkisi için güzel örneklerdir. Budist Uygur metinlerinde bu tür sözcüklere sıkça rastlamak mümkünken, İslâmî kültürün egemen olduğu metinlerde –örneğin KB’de- *mescid*, *tesbih*, Hz. Muhammet’in ailesi için kullanılan *ehl-i beyt* kavramı; DLT’de karşılaştığımız, “minber” anlamında kullanıldığı belirtilen *tümse* gibi sözcük ve yapılar, kültürel etkileşim ve değişimlerin dile yansımaları göstermektedir. Kültürel etkileşimin izlerini giyinme tarzı ve kumaş

adlarında da görmek mümkündür. Başlangıçta ata binmeyi kolaylaştırma isteği ve coğrafi koşullar nedeniyle deri giysi ve ayakkabıların kullanımının, hayvanları öldürmeye ve deri giymeye karşı çıkan Budizmin kabulünden sonra yerini dokuma ürünlere bıraktığını görüyoruz (Turan,1994,210). Bu nedenle türlü kumaşların kullanımı giderek artmış bu da kendileri kumaş üretmeyen Türklerin bu nesne adlarının çoğunu yabancı dilden almasına neden olmuştur. *Amşan, kenzi, lohtay, şalaşu* gibi kumaş adları Çince'den alınmıştır.

Saptanan nesne adlarından günümüze ulaşanların çoğunluğu, *aş, bez, içki, kap, ok, örtü, temren, tuzak* gibi genel anlam içeren sözcüklerdir. Taranan metinlerde pek çok yemek adından söz edilirken çoğunluğu unutulmuş, *aş* sözcüğü gibi genel anlam içeren sözcükler günümüze ulaşmıştır. Yine metinlerde pek çok *ok* türü saptanmışken günümüzde bu sözcükler unutulmuş genel anlamlı *ok* sözcüğü tüm *ok* türlerini karşılamak üzere kullanılır olmuştur.

Geçen zaman, kimi sözcüklerin yeni anlamlar kazanmasını sağlarken kimi sözcüklerin de ölümüne neden olur. Taradığımız metinlerde, günümüze ulaşan nesne adlarının çoğu, anlam genişlemesi yaşamıştır. Bu, bir dil ögesi için doğal bir durumdur. Geçen zaman, nesne adlarının, biçim ve işlev benzerliği olan pek çok başka nesneye ya da kavrama ad olmasını sağlamıştır. Bu durumun oluşmasında bilimsel ve teknolojik gelişmelerin etkisi büyüktür. Anlam genişlemesi, “anlam kapsamı dar olan bir kelimenin ilgili bulunduğu kavram alanı içinde yayılarak daha geniş, daha genel bir anlam kazanması olayı”(Korkmaz, 1992; 10) biçiminde tanımlanmıştır. Taradığımız metinlerde bu anlam olayıyla sıkça karşılaştığımızı belirtmiştik. Bu durum için bir örnek vermekle yetiniyoruz. DLT’de “*tarak*” anlamında kullanıldığı belirtilen “*tarğak*” sözcüğü, günümüze *tarak* biçiminde ulaşmıştır. Sözcük, günümüze ulaşınca dek ağızlarda ve ölçünlü dilde bulunduğu kavram alanı çerçevesinde yeni anlamlar kazanmıştır. Sözcük, SDD 3, 1315’te, “(...)5.*avlu korkuluğu, 6.taş yontmaya, düzeltmeye yarıyan demirden yapma dişli aygıt, 7.deve hamutlarındaki tahta kısımların deliğine geçirilen ağaç parçası*” biçiminde tanımlanırken DS X, 3831’de bulunan *tarak*(II) için, “1.*avlu korkuluğu, 2.kağrı yanlarındaki parmaklıklar*”; *tarak*(III) için, “*dokuma tezgâhlarındaki mekik*”; *tarak*(IV) için, “*tarla ekildikten sonra tohumu örtmeye yarayan dişli araç*”; *tarak*(V) için, “*deve hamutlarındaki tahta bölümlerin deliğine geçirilen ağaç*”; *tarak*(VI) için, “*taş yontmaya ve düzeltmeye yarayan bir çeşit demir araç*” anlamları verilmiştir. Ayrıca, SDD’de *darak* biçiminde bulunmayan bu nesnenin, DS

IV, 1366'daki darak maddesinde, "1.tarak, ayağın parmaklara yakın olan kısmı, ayak tarağı, 3.pamuk fidelerinin çiçekten önce tarak biçiminde görünüşü, 4.tırmık, 5.hasır dokumak için kullanılan bir aygıt, 6.köylü kadınların koyunların yapağularını ayırmak için kullandıkları makine" anlamlarını içerdiğini görüyoruz. Yapıtın aynı sayfasında yer alan darah, darah(I) maddesinde sözcüğün "iki taraflı testere ağzı gibi dişli taşçı çekici" anlamında kullanıldığı belirtilmiştir. Sözcük, TS 2, 2137'de de,

"1.saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç, 2.bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç, 3.dokuma tezgâhlarında, dişleri arasından arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç, 4.bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik, 5.insanda ayağın yüksek olan üst bölümü, 6. (suda yaşayan hayvanlarda) solungaç, 7.zoo.yassı solungaçlılardan, kabukları yuvarlak, yelpaze biçiminde bir yumuşakça"

biçiminde tanımlanmıştır. Sözcüğün, geçmişten günümüze ulaşıncaya dek nesnenin ilk anlamıyla olan biçim ve işlev benzerliği nedeniyle pek çok nesneye ve varlığa ad olduğu görülmektedir.

Anlam genişlemesi yaşayan sözcüklerin varlığı gibi sözcük ölümü yaşayan nesne adları da bulunmaktadır. Sözcük ölümü, söz varlığını oluşturan sözcüklerin zamanla, dil içi ve dil dışı etkenlerle yitirilmesi, unutulmasıdır(Aksan, 1995, 346). Sözcük ölümlerinin belli başlı iki nedeni vardır. Birinci ve en büyük neden sözcüğün karşıladığı nesne ya da kavramın toplum yaşamında geri plâna itilmesi ya da tamamen ortadan kalkmasıdır. Taradığımız metinlerde, 11. yüzyıl ve öncesinde saptadığımız, ancak günümüze ulaşmayan pek çok nesne adıyla karşılaştık. Bunlar, her alanda olmakla birlikte, ipek ve ürünleri için verilen adlarda ve okçuluk ile ilgili nesne adlarında ağırlık kazanmaktadır. Taradığımız metinlerde ipek kumaş türleri için pek çok farklı sözcüğe rastladık: *barçın*, *çuz*, *çihansı*, *harir*, *hulın*, *kafgar*, *tağçek*, *torku*.. Bu sözcüklerden yalnızca *harir*, günümüzde ağızlarda yaşamaktadır. Ölçünlü dilde kullanılmamaktadır. Sözcük, TS 1, 949'da, esk. (=eskimiş) kısaltmasıyla yer almış ve "ipek" biçiminde tanımlanmıştır. Okçulukla ilgili saptadığımız ok, yay ve temren sözcükleri dışında kalan *çığılvar*, *kalwa*, *kesme*, *kurugluk*, *sokam*, *tili*, *yasıç*, *yasıç*.. gibi sözcükler günümüze ulaşamamıştır. Bunun nedeni, ipek ve okun günümüz Anadolu insanı için daha geri plânda yer alması olmalıdır. Sözcük ölümlerinin ikinci nedeni de yerli bir sözcük yerine yabancı olanının tercih edilmesidir. Bu durum, günümüzde geçerli olduğu gibi geçmişte de görülmektedir. Bu durum için örnek olarak *bitig* sözcüğünü verebiliriz. *Biti*- fiilinden türeyen bu sözcük, Eski Türkçe metinlerinde sıkça

kullanılmasına karşın Karahanlı Türkçesi yapıtlarında kültür değişiminin etkisiyle kullanım sıklığını azaltmış, yerini, Arapça kökenli *kitâb* sözcüğü almaya başlamıştır. Günümüzde *bitig* sözcüğü, ölçünlü dilde kullanılmazken, ağızlarda varlığını devam ettirmektedir.

Geçen yüzyıllar içerisinde sözcüklerin anlam olayları yaşamaları gibi ses olayları yaşamaları da doğaldır. Ses olayına maruz kalma açısından ağızların, ölçünlü dile oranla daha ileride olduğu görülmektedir. DLT’de *targaḵ* biçiminde gördüğümüz sözcük, günümüz ölçünlü dilinde *tarak* biçiminde kullanılırken ağız sözlüklerinde *darak* biçiminde de yer almıştır. Yine metinlerde *bilegü* biçiminde gördüğümüz sözcük, yaşadığı ses olayları sonucu ölçünlü dilde *bileği* biçimini almıştır. Sözcük, ağızlarda *bile*, *bilê* biçiminde kullanılmaktadır. 11. yüzyıl ve öncesi metinlerinde *yigne/ igne* biçiminde saptadığımız, *iğne* sözcüğü de ağızlarda *inne* biçiminde kullanılmaktadır.

Her alanda yakın anlamlı pek çok nesne adına rastlanmıştır. Bu durum, bize, söz konusu nesnelere işlevlerinin az çok farklı olduğunu düşündürüyor. Tamamıyla aynı nesneye farklı adların verilebileceğini ya da Türkçe sözcük dururken alıntı olanının tercih edileceğini düşünemiyoruz. Arada işlevsel farklılıklar olmalıdır. Örneğin “çardak” anlamında kullanılan, *bra*, *köşetri*, *alaçu*, *çuvaç*, *köligelik* sözcükleri, “ok kılıfı” anlamındaki, *keş*, *kurman*, *kurugluk*, *okluk*, *yasık* sözcükleri; “köstek, bukağı” anlamında kullanılan *bukağı*, *kişen*, *kögen*, *kösrük*, *tuşag* sözcükleri; “kepçe” anlamında kullanıldığı belirtilen *çömçe*, *kamıç* sözcükleri ve “yular” anlamında kullanılan *çigen*, *küveç*, *örk*, *tin*, *yelü* sözcükleri arasında işlev farkı olmalıdır. Bu nesnelere bizce aynı olamaz. Bu durum, metin yayıncılarının sözcüklere metin bağlamında verdikleri karşılıklardan kaynaklanmaktadır. Metinlerde bu nesnelere ayrıntıları yer almadığından çevirenler de bu nesnelere çoğunlukla ayrıntı içermeyen genel karşılıklar vermişlerdir.

Pek çok nesne adının yapıtlarda mecaz ya da soyut anlamda karşımıza çıktığını görüyoruz. Bu kavramlara ad verilirken sözcüğün başlangıçtaki somut anlamından yola çıkıldığı kuşkusuz. Somut bir sözcüğün soyut anlam kazanabilmesi ne kadar zamanda gerçekleşebilir? Bu tür sözcüklerin varlığı bize bu nesnelere –ve dolayısıyla sözcüklerin- uzun zamandan beri kullanıldığını düşündürüyor.

Yaşanan gelişmeler, yeni nesnelere ve dolayısıyla nesne adları gerektirir. Yüzyıllar geçtikçe yeni nesnelere ve bu nesnelere karşılamanın sözcüklerin çoğalması doğal bir olaydır. Taranan metinler içinde en çok nesne adına kuşkusuz DLT’de rastlanmıştır. Bunun bir nedeni yukarıda saydığımız, o günün teknolojisinde meydana gelen gelişmelerdir, bu durumun bir diğer ve en büyük nedeni de kuşkusuz DLT’nin bir

sözlük niteliği taşımasıdır. Aşağı yukarı aynı dönemde yazılan KB’de, DLT’ye oranla daha az nesne adıyla karşılaşmamız, DLT’nin bu özelliğinden kaynaklanmaktadır.

EDPT’de, Yalnızca DLT’de saptadığımız *közüldürük* sözcüğünün kömüldürük< kömül- dürük(<könül) sözcüğüne örnekseme yoluyla oluştuğu söylenmiştir. Bu olayın yaşanabilmesi için kömüldürük sözcüğünün közüldürükten daha önce kullanılıyor olması ve uzun sayılabilecek bir süre içinde, örnek alınarak, köz(göz) ile ilgili araca ad verilirken temel oluşturması gerekmektedir. Dolayısıyla, başka hiçbir yapıta geçmemesine karşın bu iki sözcüğün de 11. Yüzyıldan, hiç değilse DLT’den önce kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu durumu ileri öğeler kavramıyla açıklayabiliriz. “ ‘İleri öğeler’, adını verdiğimiz kimi öğeler, bir sözcük ailesi (örneğin söz-sözcü-sözcük-sözleşmek gibi) içinde biçim bakımından daha gelişmiş ve ancak sonradan meydana gelebilecek sözcüklerdir. Aç- kökü olmadan *açıklamak* sözcüğünün ortaya çıkmasına olanak yoktur(...)”(Aksan, 1995; 119). İşte, *közüldürük* yapısı için de *kömüldürük* sözcüğünün varlığı gerekmektedir.

Günümüze ulaşan yabancı nesne adlarının çoğunluğunun Arapça ya da Farsça kökenli olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, Türk topluluklarının İslâmiyeti kabulüyle birlikte daha çok bu toplumlarla ilişki içerisine girmesi ve uzun dönem bu ilişkinin devam etmesidir. Türklerin İran kaynaklı dillerle ilişkisi İslâmı kabullerinden önceye dayanmaktadır. Ancak, asıl ilişki söz konusu dönem sonrasında başlamaktadır.

Yabancı dillerden alınan, Türkçenin ses yapısına uygun olmayan nesne adları, Türkçenin yapısına uygun duruma getirilmiştir. Bu durum için, DLT’de geçen “asma çardağı” anlamındaki badıç örneğini verebiliriz. EDPT 300’de, sözcüğün, Farsça *wâyiç* sözünden alındığı bildirilmiştir. Türkçede *w* (v) sesi sözcük başında bulunmadığından dil mantığı bu sesi *b* ye çevirmiştir. Yine, Sanskrit bir alıntı olan ve “*iksir*” anlamında kullanılan *rasayana* sözcüğü de Türkçe metinlerde arsayın biçiminde görülmektedir.

Sözcüklerin kullanım sıklıkları dil araştırmalarında önemli bir yer tutmaktadır. Sıklık, o dili konuşan insanlar için sözcüklerin öneminin göstergesi iken dil öğretimi için de önemlidir. Dil öğretiminde, o dili konuşan insanların sıklıkla kullandığı sözcüklere öncelik verilmektedir. Ancak, yazılı dilde sıklık çalışmalarında metinlerin niteliği göz ardı edilmemelidir. Biz de 11. yüzyıl ve öncesi metinlerinde kullanılan sözcüklerin kullanım sıklıklarını, madde başlarında köşeli parantez içinde gösterdik, ayrıca tüm nesne adlarını sıklık dizininde kullanım sıklıklarına göre sıraladık. Burada ilk sırada yer alan sözcüklerin kiminin (*bitig, altun ve tilgen* gibi) Budizm için önemli sözcükler olduğunu, dolayısıyla Budist Uygur metinlerinde bunların sıklıkla

kullanılmasının doğal olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, *altun* ve *bitig* sözcüklerinin Türkler için önemini de göz ardı etmemek gerekir. Kullanım sıklığı açısından ilk sıralarda yer alan *ton*, *ev*, *aş* gibi sözcüklerin de öteden beri Türklerin yaşamında ilk sıralarda yer aldığını söyleyebiliriz. Bunlar, giymek, barınmak ve yemek gibi temel gereksinimleri karşılayan nesne adlarıdır.

Divânü Lûgati't-Türk'te Oğuzca kaydıyla yer alan *aftabı*, *ağıl*, *aşlık*, *başmak*, *bekmes*, *bitik*, *bükte*, *büküm*, *bün*, *cincü*, *çağmak*, *çanağ*, *çaşır*, *çekük*, *çömçe*, *ekin*, *kalıda*, *keçe*, *kemi*, *ken/ kend*, *kerey*, *köva*, *köpçük*, *kurman*, *küvük*, *kuşun*, *küben*, *saht*, *seşek*, *sındu*, *temürgen*, *terinçek*, *toğmak*, *tümrük*, *urğ*, *ügürmek*, *yağ* sözcüklerinden *aftabı*, *ağıl*, *başmak*, *bekmes*, *bitik*, *bükte*, *büküm*, *bün*, *cincü*, *çağmak*, *çanağ*, *çömçe*, *keçe*, *kemi*, *kend*, *köva*, *köpçük*, *küvük*, *kuşun*, *seşek*, *sındu*, *temürgen*, *toğmak*, *tümrük*, *yağ* sözcükleri günümüze ulaşmıştır. Sayısal olarak değerlendirildiğinde Divânü Lûgati't-Türk'te Oğuzca olarak bildirilen nesne adlarının % 56 oranında Anadolu'ya ulaştığı görülmektedir. Bu nesne adları doğal olarak günümüze gelirken kimi ses ve anlam değişiklikleri yaşamıştır. Kâşgarlı Mahmut, yapıtında Türk lehçeleri üzerinde dururken “asıl lûgatte, asıl kelimede değişiklik az olur. Değişmeler ancak birtakım harflerin yerine başka harfler gelmesi yahut atılması yüzünden olur” (Atalay, 1999a, 30 vd.). biçiminde bir açıklamada bulunmuştur. Ancak, Oğuzlar ve Kıpçakların *inci* sözcüğünü *cincü* biçiminde kullandıklarını söyleyen yazarın kökenbilgisi ile ilgili açıklamalarına her zaman güvenilmeyeceğini belirtmeliyiz.

Dil toplumların en iyi yansıtıcısı olduğu için, dil ürünleri, onların yaşam biçimleri hakkında da bilgi vermektedir. Göçebe kültürlerin vazgeçilmez besin maddesi ettir. “At ve koyun sürülerine sahip Türkler, ilkbaharda geniş mer‘aları olan yaylalara göçer; sonbaharda ise, kurak vadilere ve bilhassa nehir kıyılarına inerlerdi. Çadırlarda oturdukları, yataklar, gerekli örtü ve giyeceklerinin kendileri dokudukları için, yer değiştirmede güçlük çekmezlerdi. Gıdaları, buğday unu ile yağlı hamur işi süt, ve süt mamüllerinden, at ve koyun etinden, içkileri kısrak sütünden hazırlanmış Kımız’dan ibaretti.”(Koşay, 1982; 47). Yerleşik topluluklar ise tarımla uğraşır. Köktürk dönemi yapıtlarında tahıllardan, sebzelerden yapılan yemek adlarına, ağıllara, ahırlara, tarlalara ve bahçelere rastlamaz. Köktürk dönemi yapıtlarının niteliği, günlük yaşamın bu yapıtlarda söz konusu edilmesini çoğu zaman engellese de tarihî bilgilerimize dayanarak bu dönemde yerleşik yaşam koşullarının olmadığını söyleyebiliriz. Türklerin yerleşik yaşama geçtiği dönem sonrası yapıtlarında yerleşik kültürlerle özgü bu

sözcükleri sıkça görmek mümkün olabilmektedir. Ayrıca bu yapıtlarda yerleşik kültürün öğeleri olan süs nesnelere ve eğlence araçlarını da görebiliyoruz. Yine üst kültür ürünleri olan kâğıt, kalem, kitap, defter gibi sözcükleri de yerleşik döneme ait metinlerde görülebilmektedir.

11. yüzyıl ve öncesine ait incelenen metinlerde, o günün yaşam koşulları içerisinde akla gelebilecek her alana ilişkin nesne adına rastlamak mümkündür. Çoğu zaman nesnelere küçük ayrıntılarla birbirinden farklı kılınmış ve farklı adlarla anılmıştır.

Tablo 1. Kültürel alanlara göre nesne adı sayısı ve kullanım sıklıkları

Kültürel Alan	Nesne adı sayısı	Kullanım sıklığı
Avcılığa ilişkin nesne Adları	9	40
Bilim, Ekonomi ve Sanata İlişkin Nesnelere	18	496
Değerli Taşlar, Madenler	19	498
Devlet ve Han Simgesi Olarak Kullanılan Nesne Adları	9	59
Ev Gereçleri	134	489
Dokuma ve Kumaş Adları	41	204
Giyim Kuşam ile İlgili Nesne Adları	59	436
İnanç Öğeleriyle İlgili Nesne Adları	10	159
Kimyasal Ürünlere Verilen Adlar	3	3
Müzik Araçları	7	17
Okçuluk ile İlgili Nesne Adları	18	191
Oyunlara İlişkin Nesne Adları	9	33
Savaş araçları, Kesici Nesnelere, Cezalandırma Nesnelere	44	307
Ses Çıkarıcı Nesnelere	4	22
Süslenme ile İlgili Nesne Adları	32	164
Şehircilik ile İlgili Nesne Adları	6	12
Tarım ve Hayvancılığa İlişkin Nesne Adları	62	122
Taşıma Araçları	7	41
Tıp ile İlgili Nesne Adları	24	267
Yapı ve Üretim Gereçleri	99	428
Yer, Ev, İkametgâh Bildiren Nesne Adları	101	1005
Yiyecek ve İçecek Adları	76	599
İnsan Yapımı Diğer Nesne Adları	5	10
TOPLAM	796	5602

3.1. GÖNDERMELER DİZİNİ

ad→ eğ	çawar çuwar→ çawar
alaçuk→ alaçu	çeñ→ çañ
andıĝ→ ındaĝ	çit→ çıt
aşaç → eşiç	çiyden → çaydam
awran→ evren	çkar/ çkr → çakr
awzuri→ avruzi	çoĝ→ çuĝ
ataz→ atız	dıdım→didim
etiz→ atız	edük→ etük
baĝır→ bakır	ef→ ev
baltu→ baldu/ balto/ baltu	ekeme→ egeme
başak(II) → başmak	emşen→ amşan
bayrak → batrak	epmek→ etmek
bekni→ begni	ér→ ir
bekni → begni	erttini→erdini
belik(I) →bilik(I)	esberi→ usbarı
belik(II) →bilik(II)	eskü→ esgü
berke→ berge	etiç→ eteç
biçek→ bıçak	etik→ etük
bitik→ bitig	etiz→ atız
bohsuk→ boĝsuk	gülef→ cülâb
bohtuy→ bohtay	ışıĝ→ yışıĝ
borı→ büri	içkü→ içgü
buçı→ poçı	iç kur→ içkur
borta →borta	ig→ ik
bögde→ bögde	ikeme→ egeme
bükte→ bögde	isiç→ eşiç
cincü→ yinçü	şik→ eşik
çaçır→ çatır	idik→ itig
çaĝıĝ→ çawıĝ	kabırçak→ kabarçak
çaşır→ çatır	kaĝal → kaĝıl

kağaz → kağıd	köbürge → kövrüg
kaķanğ → kaķan	ködeş → küzeç
kaḫ → kaḫ	köñek → könek
kaḫağ → kaḫığ	körke → körge
kaḫuğ → kaḫığ	kösünü → közüñü
kaşam → kaşım	kövrüg → küvrüg
kaşguy → kaşgu	közeç → küzeç
kaşış → kaşars	közüçlük → küzeçlik
kaşasu → kaşası	közünü → köznü
kaşıklık → kaşıklık	kağurçuk → kağurçuk
kaşurmaç → kağurmaç	kağığu → kağığu
kaçut → kağut	kaḫupuz → kaḫupuz
kařıķık → kařıķuk	kaşuruğjin → kaşuruğjin
kařıģak → kařıģuk	kaşurvi çuvaç → çuvaç
kařıñuk → kařıñuk	kaşıtratı → küsetri
ken → kend	kaşışun → kaşışun
kent → kend	kaşıyağ → kaşıyağ
kentir → kendir	kuzetri → küsetr
keḫit → keḫit	küben → köben
keregü → kerekü	küpik → kübig
kesürgü → kösürgü	kün → kin
keyiz → kiğiz	küntegü → köndegü
kaķlide → kaķalıda	küsetr → köşetri
kaķırım → kaķarım	küvüç → küveç
kaķidiz → kiğiz	küvüz → kiviz
kaķime → kaķemi	küzegü → közegü
kaķimi → kaķemi	küzeñü → köznü
kaķıñ-lu → kaķıñrak	küzünü → köznü
kaķip → kaķib	küzkü → köznü
kaķıř(II) → kaķıř	latu → létu
kaķoğurmaç → kaķağurmaç	mañçak → mençek
kaķovurmaç → kaķawurmaç	mindetü → mindatu
	obu → opo

oçuk → oçok/ oçak
 oçak → oçok/ oçak
 oğuk → uğuk
 ook → oğ
 oot → ot
 otğun → utğun
 oyma → uyma
 ökmek → ükmek
 örgün → örgin
 örtük → örtüg
 örünteg → yöründek
 partu → bertü
 pekmes → bekmes
 pistik → bistek
 pra → bra
 püşkel → böşgel
 sapan → saban
 sarım → serim
 serü → saru
 sıdrım → sıdrım
 sıgzıg → sıgzag
 sıp akurı → sıp akur
 sırımçga → sırımçga
 sırmağ → sarmağ
 soğut(I) → suğut(I)
 soğut(II) → suğut(II)
 sokım → sukım
 sokku → soğu
 soktu → suktu
 suluk → suvluk
 suma → soma
 surkaç → sorkiç
 süçik → süçig

süçük → süçig
 süken → sögen
 süngü → süngü
 şeben → şabiğ
 şebiğ → şabiğ
 şış → sış
 şikti → şakti
 şış → sış
 tamğalıg → tamğalık
 tarağlağ → tariğlağ
 tariğlıg → tariğlık
 tarlağ → tariğlağ
 tavran → tevren
 temür → temir
 térkek → türgek
 teşrüm → tüşrüm
 tirki → terti
 toğara → tağar
 tokuç → tokaç
 tolum → tulum
 tonagu → tonangu
 torğu → turğu
 tovl → tavıl
 törpig → törpigü
 tuğ(II) → toğ
 tuğaklık → toğaklık
 tukaklık → togaklık
 tuşağ → tuşağ
 tutma aç → tutmaç
 tükek → tügek
 tülfir → tolvır
 tülwir → tolvır
 tümruk → tümrüg

tümse → tumsa

tünerik → tünerig

tünşü → tuñşu

urķ → uruķ

üçlüç → üçleç

üçürgü → öçürgü

üv, üw → eb, ev

vajır → vaçır

vayturi → vayduri

vijir → vaçır

yabı → yapı

yağķu → yaķu

yalu → yelü

yaptaç → yapğuç

yarağ → yarıķ

yartmak → yartmak

yası yığaç → yasğaç

yençü → yinçü

yerķüç → yergüç

yeten → yatan/ yatañ

yigne → igne

yilim → yelim

yim → yem

yingne → igne

yip → yıp

yışım → yışım

yoğurğuç → yoğurğuç

yoğrut → yuğrut

yünçü → yinçü

yüñ → yuñ

zünküm → züngüm

3.2. SIKLIK DİZİNİ

bitig 349	böz 36
ton 251	kitâb 36
altun 245	töşek 36
ev 213	ul 35
kapıg 188	eşiç 34
aş 177	süçig 33
ot 137	bıçak 31
tilgen 107	temir 31
ok 96	tügün 31
kılıç 89	örgin 30
kümüş 73	bağ(II) 27
ağılık 69	tütsüg 27
kend 67	tuz 26
ordu 64	ayaç 25
içgü 60	yula 25
yarmak 57	tulum 24
yağ 55	örtüg 23
em 52	kur 21
ağı 51	şatu 21
barç 51	keçim 20
ya 51	kemi 20
yinçü 50	yem 20
etmek 47	bediz 19
tam 47	hazine 19
yıpar 44	otun 19
yıp 44	çaytı 18
señrem 43	kab 18
yıd 43	vayduri 18
bor 39	etük 17
yöründek 39	kaznak 17

monçuk 17
 topık 17
 köznü 16
 tuğ 16
 vaçır 16
 yışığ 16
 barçın 15
 kalem 15
 yuñ 15
 kedgü 14
 tamğa 14
 uruk 14
 vrhar 14
 azuk 13
 bra 13
 қаһл 13
 küvrüg 13
 saray 13
 térgi 13
 tor 13
 berge 12
 idiş 12
 keş 12
 ornağ 12
 tünek 12
 ağ 11
 börk 11
 kın 11
 kidiz 11
 sirke 11
 bakır 10
 balbal 10
 bı 10

bıçgu 10
 igne 10
 suvluk 10
 süñü 10
 torqu 10
 tura 10
 tuzak 10
 beşik 9
 kalkan 9
 orgak 9
 sış 9
 yuğrut 9
 baldu / balto / baltu 8
 çüvüt 8
 küp 8
 tağar 8
 tarıglağ 8
 tayak 8
 yarık 8
 bağ(I) 7
 boğuğ 7
 çakmak 7
 çıgrı 7
 çuz 7
 örk 7
 koğuş(II) 7
 kön 7
 suburğan 7
 yoğurқан 7
 tegirmen 7
 aşlık 6
 begni 6
 çanak 6

çağ 6	kerekü 5
çomak 6	kınlık 5
çögen 6	kürsî 5
çuğ 6	sın 5
ergü 6	sırıçğa 5
eşük 6	sıta 5
kağıl 6	talkan 5
kay 6	tizig 5
kazguk 6	toy(I) 5
kerpiç 6	üstem 5
kişen 6	yakıg 5
kopuz 6	yamağ 5
küzeç 6	yarındağ 5
saban 6	yaylağ 5
somak 6	ağıl 4
tutmaç 6	ağırcağ 4
tült 6	akur 4
yağım 6	bağan 4
yurt 6	buğaç 4
arığ 5	çaha 4
arış 5	çikin 4
arkağ 5	çuvaç 4
başak(I) 5	didim 4
başmağ 5	eşik 4
bağna 5	ısırka 4
buruntuk/ burunduk 5	içton 4
bügde 5	kağış 4
çağır 5	kaftan 4
çakr 5	kağıd 4
eğ 5	karğu 4
eğer 5	kebit 4
kamiç 5	keğüt 4
keğgülük 5	kenç(I) 4

kımız 4
 kısğaç 4
 kışlağ 4
 kin 4
 kiş 4
 kömür 4
 kösürgü 4
 kurut 4
 liv 4
 mescid 4
 oçok/ oçağ 4
 olma 4
 otağ 4
 sağrağ 4
 sızıgü 4
 tamgalık 4
 tariğlik 4
 tizlük 4
 toğ 4
 tuşağ 4
 tünlük 4
 urağun 4
 üm 4
 yaqu 4
 yançuk 4
 yelim 4
 yastuk 4
 yügün 4
 yüligü 4
 batrak 3
 ağırçağ 3
 aqur 3
 alaçu 3

arçı 3
 bezek 3
 bilik(I) 3
 boğ 3
 borluk 3
 buğa 3
 büri 3
 cülâb 3
 çatır 3
 çavar 3
 çıt 3
 çiçeklik 3
 çurnı 3
 devât 3
 egeme 3
 eşegiti / eşğerti 3
 ıvrık 3
 irpek 3
 ka 3
 kağut 3
 kağ 3
 karım 3
 kars 3
 kaşuk 3
 kav 3
 keçük 3
 kezek 3
 kısmağ 3
 kidin 3
 kiriş 3
 kiz 3
 köñlek 3
 köşetri 3

kötü 3	kağık 1
qumğan 3	qabaklık 2
qurman 3	qaça 2
mençek 3	qağunluk 2
öñik 3	qağurmaç 2
örüm 3	qalınlık 2
ötrüm 3	qalwa 2
rekve 3	qamçı 2
sap 3	qan 2
sem 3	qand 2
soqu 3	qası 2
sorğu 3	qoğuş(I) 2
sua 3	qom 2
sunçuk 3	qor 2
suzak 3	qoruğjin 2
taht 3	qova(I) 2
talguk 3	qunqau 2
tañuk 3	quruğluk 2
tar 3	halva 2
tirgük 3	'alem 2
toqımaq 3	adrı 2
tonanğu 3	anğut 2
törpigü 3	askuğ 2
tügsin 3	aşbar 2
türmek 3	atız 2
yadgak 3	bilezük 2
yaqut 3	bistek 2
yasıç 3	bitigü 2
yatan / yatañ 3	boğmaq(I) 2
yetgek 3	burnaç 2
yoğrı 3	butık 2
qak qok 1	bürünçük 2
qakaça 2	

cülengbîn 2**çaruk 2****çawıg 2****çıgılwar 2****çihansı 2****çınratgu 2****çigne 2****çij 2****çintek 2****etek 2****içkur 2****içim 2****içlik 2****ik 2****kendir 2****kendük 2****kepeklik 2****kerim 2****kıprak 2****kib 2****kimbağ 2****kirşen 2****kiviz 2****korğan 2****kök 2****köligelik 2****kömeç 2****kömüldürük 2****kön 2****könek 2****kösgük 2****köşik 2****közegü 2****közlük 2****közmen 2****kurşağ 2****küpe(II) 2****lin 2****luğ 2****pasak 2****sağ yağ 2****sal(I) 2****saman 2****sanaç 2****sanaç 2****satu 2****savdıç 2****sıdrım 2****sıgzağ 2****sırukluk 2****sögütlük 2****şabıñ 2****şakti 2****tâc 2****talğuk 2****tapçan/ tapçañ 2****tarğak 2****tarus 2****tegrek 2****temen 2****tezek 2****tin 2****tirek 2****tireklik 2****tizgin 2****toğaklık 2**

top 2	kıryma 1
topl u 2	kırymaç 1
toy(II) 2	koçılık 1
töşeklik 2	koçurcuğ 1
tuç 2	korluk 1
tuş 2	kağag 1
tünerig 2	kaabarçak 1
türgek 2	kaçaç 1
tütsüglük 2	kaçut 1
uyma 2	kağgar 1
ügre 2	kalıda 1
ütüg 2	kalıma 1
yalma 2	karımak 1
yapguç 2	kıftu 1
yartu 2	kır 1
yasık 2	koıdıgu 1
yogurguç 2	koıukluk 1
yoşuk 2	koıut 1
kağurğan 1	koıa(II) 1
kaıhda 1	koıurgun 1
kaıhma 1	koılak 1
kaımd u 1	koıunduz 1
kaınd u 1	koıtay 1
kaıpgak 1	koıyka 1
kaısab 1	koıyak 1
kaısuğ 1	koıyım a(I) 1
kaısuğluk 1	koıab 1
kaıtma yuğa 1	koıaf s ı 1
kaıtut(I) 1	koıarır 1
kaıtut(II) 1	koıarır 1
kaılam 1	koıasn ı 1
kaıraza 1	

hisar 1	beçküm 1
hulıñ 1	benek 1
hulıñ 1	bertü 1
'abir 1	besbel 1
adaqlık 1	beyt 1
abakı 1	bezinç 1
aftabı 1	bıçguç 1
al 1	bıçış 1
amşan 1	biçge 1
arkaçak 1	bilegü 1
arkuk 1	bilik(I) 1
aran 1	bilik(II) 1
arığ 1	bohtay 1
arsayın 1	boğsuk 1
artıg 1	bokursu 1
arumdun 1	borguy 1
ast 1	borta 1
awruzi 1	boyunduruk 1
awuş 1	bögsün 1
ayran 1	böşgel 1
azan 1	bukursı 1
bağıç 1	buhsı 1
bağıçk 1	buhsun 1
bağırçak 1	buçgak 1
bağırdağ 1	buldunı 1
bandal 1	bulğama 1
bart 1	burduz 1
basnı 1	butar 1
basu 1	butlu 1
baştar 1	buzluk 1
batğa 1	büküm 1
bayrak 1	bün 1
beçkem 1	bürme 1

bürük 1	çönek 1
bürünçek 1	çörek 1
büsgeç 1	çukmın 1
çaşşak 1	çukubarı 1
çaha 1	çuba 1
çalma 1	dağgal 1
çanka 1	daru 1
čançu 1	dava 1
çapğut 1	didek 1
çarukluk 1	eğerlik 1
çaydam 1	eğrim 1
çeçge 1	egin(I) 1
çefşen 1	egin(II) 1
çek 1	egit 1
çekrek 1	egme 1
çekük 1	egrik 1
çeliğ 1	ekçek 1
çeşşü 1	ekdi 1
çeşkel 1	ekdü 1
çetgek 1	ekim 1
çetgen 1	ekin 1
çihansı 1	eliglik 1
çığ 1	eşek 1
çigen 1	eşlik 1
çikin 1	ergülük 1
çikten 1	erle 1
çit(II) 1	erük 1
çodın 1	erüklük 1
çodın 1	esgü 1
çomuşluk 1	eşiklik 1
çowlı 1	eşüklük 1
çöge 1	eteç 1
çömçe 1	eteçlik 1

eteklik 1	kerey 1
etlik 1	kerik 1
etüklük 1	kerki 1
evren 1	kesgü 1
ındağ 1	kesgük 1
ırgağ 1	kesme 1
içmek 1	kester 1
içük 1	ketmen 1
ikdük 1	kezik 1
ilersük 1	kıvrak 1
ilgek 1	kidizlik 1
ındağ 1	kimsen 1
ipek 1	kirit(I) 1
iprük 1	kirit(II) 1
ir 1	köben 1
irklik 1	köçürme 1
irvi 1	kögen 1
kapğa 1	kömçü 1
kara yağ 1	kömüç 1
karagu 1	kömürlük 1
kasuğ 1	köndegü 1
katut(I) 1	köpçük 1
kayguk 1	köprüg 1
keçüklük 1	köpsün 1
kebezlik 1	körge 1
keçe(I) 1	körük 1
keçe(II) 1	kösrük 1
kelem 1	kötrüm 1
kelişlig barışlıg ev 1	kötürgü 1
kemek 1	köyde 1
keñ(II) 1	közöldürük 1
kendük 1	közünük 1
kenzi 1	kuyma(II) 1
	kübig 1

küli 1	otunluk 1
küpe(I) 1	ör 1
kürgek 1	poçı 1
kürin 1	sağalduruk 1
kürk 1	saht 1
kürsek 1	saç 1
küveç 1	saçratğu 1
küvlük 1	saçu 1
küvük 1	sağ 1
küzeçlik 1	sağır 1
lağun 1	sağrı 1
lağan 1	sal(II) 1
lav 1	salğu 1
létu 1	samda 1
lohtay 1	saplık 1
lu 1	sarağuç 1
ma'cun 1	sarmağ 1
mançak 1	sarmaçuk 1
mandu 1	sarnıç 1
manistan 1	saru 1
matridus 1	sarvağ 1
mekkeh 1	sasık 1
mınguy 1	sasılık 1
mînâ 1	satma 1
oğluk 1	say 1
oçaklık 1	sazınçı 1
ogulmuk 1	sekü 1
oluk (II) 1	segek 1
opo 1	serim 1
oru 1	serk 1
orunluk 1	sım sımrağ 1
otluk 1	sındu 1
otran 1	sıp akur 1

sır 1	tañ 1
sırhıg 1	tarjul 1
sıruq 1	tartıg 1
sibek(I) 1	tavıl 1
sibek(II) 1	tegirmek 1
sinçü 1	tekne 1
soçu 1	temürgen 1
soma 1	temürlük 1
sorkıç 1	terengbîn 1
sögen 1	têrgü 1
suk 1	terinçek 1
sukım 1	terlik 1
suktu 1	térnek 1
suktu 1	tesbih 1
suf 1	tevren 1
suğut(I) 1	tış 1
suğut(II) 1	tiküç 1
sunı 1	tili 1
surkıg 1	tım 1
susgak 1	tiregü 1
süpürgü 1	tiryak 1
süzme 1	tizildürük 1
şal 1	to 1
şalaşu 1	tokaç 1
şın 1	toqu 1
şor 1	toqurqa 1
şu-şutsi 1	toğrıl 1
şütük 1	tolgağ 1
tañçek 1	tolguç 1
taht 1	tolvır 2
tahtu 1	tomrum 1
tahtu 1	tonluk 1
tamgahıq 1	top 1

topuk süçük 1
toz 1
tuç 1
tuğrağ 1
tumsa 1
tuşu 1
tügek 1
tügme 1
tügünük 1
tüli 1
tümrüg 1
tüşrüm 1
tütek 1
tüvek 1
tüveklük 1
uğuk 1
usbarı 1
utgun 1
üçleç 1
üçürgü 1
ügürlük 1
ügürmek 1
ükek(I) 1
ükeklik 1
ükmek 1
ürnek 1
üzengi 1
yanlık 1
yaşalduruk 1

yapağ 1
yapğak 1
yapğut 1
yapı 1
yarmış un 1
yasğaç 1
yatuk 1
yazuk et 1
yelü 1
yemeçük 1
yerçü 1
yerğüç 1
yışım 1
yonak 1
yonak 1
yonındı 1
yörgemeç 1
yugurguç 1
yüdrük 1
yüksük 1
yüzük 1
zindan 1
züngüm 1

3.3. ALFABETİK DİZİN

- A**
- ad**, 42, 86, 133, 227, 236, 303, 423, 429, 431, 433, 434
- ada**, 303, 434
- adri**, 236, 431
- aba**, 80, 136, 159, 160, 238, 354, 431, 434
- aftabı**, 75, 220, 421, 434
- ağ**, 7, 227, 233, 416, 428, 433
- ağı**, 22, 105, 106, 109, 119, 121, 427
- ağıl**, 190, 230, 233, 416, 421, 423, 429
- ağılık**, 180, 330, 427
- ağırça**, 292, 430
- al**, 22, 26, 28, 41, 43, 46, 88, 105, 107, 114, 115, 179, 187, 192, 226, 248, 265, 268, 270, 278, 283, 294, 305, 385, 416, 424, 428, 434
- alaçu**, 349, 419, 423, 430
- altun**, 12, 13, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 33, 42, 46, 128, 155, 168, 180, 208, 218, 221, 332, 340, 363, 416, 420, 427
- amşan**, 115, 423, 434
- andığ**, 423
- anğut**, 431
- ar**, 271, 304, 434
- aran**, 241, 242, 358, 416, 434
- arçı**, 59, 430
- arı**, 231, 429
- arığ**, 22, 36, 76, 159, 231, 278, 328, 367, 434
- arış**, 116, 136, 218, 288, 289, 304, 416, 418, 424, 429
- arsayın**, 271, 420, 434
- artığ**, 141, 434
- arumdun**, 304, 305, 434
- as**, 351, 353, 355, 431
- ast**, 358, 434
- aş**, 15, 22, 42, 45, 56, 57, 110, 125, 128, 129, 186, 218, 291, 339, 340, 374, 375, 376, 378, 389, 407, 417, 421, 427
- aşaç**, 423
- aşbar**, 237, 431
- aşlı**, 28, 339, 421, 428
- ataz**, 237, 238, 423
- atız**, 237, 423, 431
- awran**, 83, 423
- awruzi**, 393, 434
- awuş**, 76, 434
- awzuri**, 393, 423
- ayak**, 42, 427
- ayran**, 50, 92, 259, 393, 394, 396, 407, 434
- azan**, 50, 223, 358, 434
- kazguk**, 26, 191, 287, 424, 429
- kazuk**, 180, 190, 199, 334, 381, 428
- B**
- bakır**, 15, 30, 38, 42, 49, 52, 60, 86, 92, 107, 132, 213, 278, 280, 283, 305, 319, 333, 338, 340, 359, 363, 376, 423, 428, 429, 434
- badıç**, 305, 359, 434
- badıçlık**, 305, 434
- bağ**, 3, 280, 338, 427, 428
- bağır**, 142, 242, 423
- bağırça**, 242
- bağırda**, 142, 434
- bağna**, 54, 429
- balbal**, 157, 428
- baldu**, 44, 188, 423, 428
- baltu**, 158, 167, 180, 188, 189, 416, 423, 428
- bandal**, 178, 434
- bar**, 333, 365, 427
- barçın**, 108, 114, 118, 119, 120, 290, 415, 418, 428
- bart**, 76, 434
- basu**, 77, 305, 434
- başa**, 168, 423, 429
- başma**, 132, 421, 423, 429
- baştar**, 229, 242, 434
- batğa**, 305, 434
- batra**, 37, 111, 423, 430
- bayra**, 416, 423, 434
- beçkem**, 219, 434
- beçküm**, 359, 434
- bediz**, 14, 15, 427
- begni**, 378, 383, 423, 428
- bekmes**, 421, 425
- bekni**, 384, 423
- belik**, 60, 272, 423
- belik(I)**, 60, 272, 423
- belik(II)**, 423
- benek**, 18, 416, 434
- berge**, 183, 373, 423, 428
- berke**, 184, 423
- bertü**, 142, 425, 434
- besbel**, 77, 434
- bésik**, 47
- beyt**, 359, 416, 434
- bezek**, 214, 218, 430
- bezinç**, 77, 434
- bı**, 6, 12, 46, 182, 184, 185, 199, 201, 205, 428
- bıça**, 42, 181, 423, 427
- bıçağ**, 182
- bıçgu**, 184, 185, 283, 428
- bıçguç**, 78, 199, 434
- bıçış**, 115, 434
- bıçek**, 182, 184, 192, 423
- bıçge**, 78, 199, 200, 434
- bilegü**, 78, 419, 434
- bilezük**, 215, 431
- bilik**, 60, 272, 295, 423, 430, 434
- bilik(I)**, 60, 423, 430, 434
- bilik(II)**, 272, 423, 434
- bistek**, 295, 425, 431
- bitig**, 11, 12, 15, 16, 17, 125, 129, 291, 418, 420, 423, 427
- bitigü**, 17, 431
- bitik**, 12, 13, 421, 423
- boğuğ**, 211, 428
- boğ**, 60, 430
- boğma**, 216, 431

boğsu, 200, 423, 434
 boğsuq, 200
 bohsu, 423
 bohtuy, 423
 bor, 378, 379, 383, 427
 borğuy, 162, 164, 434
 borı, 164, 169, 423
 borlu, 338, 349, 430
 borta, 33, 306, 423, 434
 boyunduru, 243, 434
 böğde, 192, 416, 423
 bōrk, 130, 131, 148, 416, 428
 böşgel, 394, 425, 434
 bōz, 106, 109, 112, 119, 135, 138, 283, 427
 bra, 336, 351, 352, 353, 355, 419, 425, 428
 buhsı, 394, 434
 buhsum, 395, 434
 buçğa, 115, 434
 buçı, 164, 165, 423
 buğa, 269, 430
 buqaç, 55, 358
 buldunı, 395, 434
 bulğama, 395, 434
 burduz, 360, 434
 burnaç, 50, 55, 68, 223, 358, 431
 butar, 116, 434
 butı, 68, 431
 butıq, 218
 butlu, 243, 244, 434
 buzlu, 360, 434
 büğde, 192, 423, 429
 bükte, 192, 421, 423
 büküm, 143, 421, 434
 bün, 396, 397, 421, 434
 bürı, 169, 423, 430
 bürme, 143, 434
 bürük, 144, 435
 bürünçük, 138, 431
 būskeç, 397

C

cincü, 421, 423
 cülâb, 387, 423, 430
 cülengbin, 389
 ça, 11, 51, 63, 69, 188, 350, 385, 397, 421, 428, 435
 çahşa, 397, 435
 çahşaq, 397
 çacı, 350, 423
 çağıg, 196, 423
 çağır, 384, 429
 çaha, 79, 429, 435
 çakr, 158, 180, 423, 429
 çalma, 79, 131, 435
 çan, 8, 157, 158, 206, 207, 435
 çana, 52, 421, 428
 çançu, 80, 435
 çan, 157, 207, 423, 429
 çapğut, 80, 435
 çaru, 138, 307, 432, 435

çaruq, 381
 çasır, 350, 421, 423
 çatır, 350, 416, 423, 430
 çawar, 61, 423
 çawar çuwar, 61, 423
 çawıg, 196, 423, 432
 çaydam, 116, 423, 435
 çaytı, 157, 335, 416, 427
 çeçge, 306, 435
 çeşşen, 244, 435
 çek, 117, 124, 306, 351, 418, 435, 438
 çekrek, 144, 435
 çekük, 306, 421, 435
 çeliq, 81, 435
 çeñ, 207, 423
 çeñşü, 145, 435
 çeşkel, 81, 435
 çeşgen, 244, 435
 çuhansı, 117, 418, 435
 çıg, 81, 435
 çıgılwar, 432
 çıgırı, 285, 428
 çınratğu, 207, 432
 çıt, 11, 61, 62, 423, 430
 çiçeklik, 350, 351, 430
 çigen, 245, 257, 419, 435
 çigne, 295, 296, 432
 çij, 296, 432
 çikin, 290, 291, 429, 435
 çikne, 296
 çikten, 245, 435
 çintek, 158, 353, 356, 416, 432
 çit, 61, 62, 92, 117, 423, 435
 çiyden, 423
 çkar/ çkr, 423
 çodın, 33, 307, 435
 çoğ, 52, 423
 çoma, 180, 190, 230, 429
 çomaq, 188
 çowlı, 82, 435
 çöge, 145, 435
 çögen, 175, 176, 429
 çömçe, 55, 82, 419, 421, 435
 çöñek, 83, 435
 çörek, 391, 392, 397, 398, 408, 435
 çu, 52, 307, 349, 398, 435
 çuba, 145, 146, 435
 çuğ, 52, 423, 429
 çumuşlu, 360
 çurnı, 270, 276, 403, 430
 çuvaç, 344, 345, 419, 424, 429
 çuz, 109, 110, 112, 418, 428
 çüvüt, 283, 428
 D, 7, 75, 306, 357, 452
 dañgal, 246, 435
 daru, 273, 435
 dava, 307, 435
 devât, 16, 430
 didım, 213, 423
 didek, 118, 435

didim, 37, 213, 423, 429

E

ed, 111, 233, 246, 416, 423, 429, 435

eder, 233, 246, 429, 435

ederlik, 246, 435

edrim, 246, 435

eb, 327, 328, 416, 426

edük, 129, 423

ef, 423

egeme, 163, 423, 430

egin, 18, 118, 137, 361, 435

egit, 160, 435

egme, 361, 435

egrik, 308, 435

ekçek, 273, 435

ekdi, 362, 435

ekdü, 200, 435

ekeme, 163, 423

ekim, 247, 362, 435

ekin, 229, 247, 303, 313, 362, 383, 406, 421, 435

ël, 416

eliglik, 146, 435

em, 71, 108, 244, 265, 267, 268, 270, 377, 380, 382, 385, 386, 427

emşen, 115, 423

eņek, 146, 435

eņlik, 219, 222, 435

epmek, 378, 423

ër, 309, 423

erdini, 25, 46, 128, 187, 192, 334, 423

ergü, 340, 363, 429

ergülük, 363, 435

erle, 363, 435

erttini, 423

erük, 308, 363, 388, 435

erüklük, 363, 435

esberi, 410, 423

esgü, 84, 423, 435

eskü, 84, 423

eşgiti, 111

eşgiti/ eşgürti, 111

eşgürti, 111, 112

eşiç, 42, 55, 423, 427

eşik, 308, 309, 345, 370, 416, 423, 429

eşiklik, 308, 309, 435

eşük, 110, 119, 429

eşüklük, 118

eteç, 178, 423, 435

eteçlik, 179, 435

etek, 119, 139, 140, 432

eteklik, 119, 436

etiç, 423

etik, 130, 423

etiz, 237, 423

etlik, 84, 436

etmek, 1, 9, 27, 189, 195, 198, 236, 269, 306, 378, 380, 398, 416, 423, 427

etük, 125, 128, 129, 139, 143, 291, 309, 315,

416, 423, 427, 436

etüklük, 309, 315, 436

ev, 15, 40, 58, 82, 139, 187, 253, 266, 277, 319, 327, 333, 334, 336, 340, 341, 342, 351, 356, 359, 361, 363, 365, 366, 370, 371, 421, 423, 426, 427, 436

evren, 38, 83, 423, 436

G

gevher, 30

I

ındağ, 85, 423, 436

ırğağ, 9, 85, 190, 436

ısır, 107, 346, 369, 429

işğ, 207, 281, 282, 423

ıvrı, 62

İ

iç, 2, 67, 126, 127, 132, 133, 137, 138, 140, 147, 264, 274, 281, 297, 361, 367, 376, 383, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 423, 432

iç, 423

içgü, 33, 36, 110, 125, 128, 129, 132, 265, 291, 374, 376, 390, 423, 427

içim, 113, 265, 389, 390, 432

içkü, 374, 376, 423

içlik, 147, 297, 432

içmek, 1, 83, 147, 376, 436

içton, 132, 429

içük, 147, 436

idik, 423

idiş, 46, 428

ig, 17, 33, 167, 237, 256, 265, 297, 298, 327, 352, 423

ik, 160, 180, 208, 297, 340, 341, 363, 366, 367, 416, 423, 432

ikdük, 399, 436

ikeme, 163, 423

ilersük, 148, 436

ilgek, 201, 436

iprük, 274, 436

ir, 49, 53, 73, 77, 107, 113, 309, 362, 383, 401, 404, 423, 436

irklik, 86, 436

irpek, 195, 430

irvi, 274, 275, 436

isiç, 42, 50, 55, 223, 358, 423

işik, 71, 345

K

kaçaç, 120

kağaz, 424

kağd, 16, 17, 424, 429

kağul, 190

kalem, 15

kamıç, 22

kan, 31

qand, 390

kañlı, 260

qapağ, 328, 329

- ğars**, 135
ğarşı, 214
ğasab, 121
kedüklük, 148, 436
kedüt, 134, 429
kebezlik, 364, 436
kebit, 346, 424, 429
keçe(I), 121, 436
keçe(II), 87, 436
kedgü, 106, 130, 132, 138, 212
kedgülük, 41, 132
kedim, 128, 130, 159
kedük, 136, 149
kelem, 19, 20, 436
kelişlig barışlıg ev, 365, 436
kemek, 121, 122, 436
kemi, 25, 26, 259, 260, 294, 421, 424, 427
ken, 332, 341, 374, 421, 424
kenç(I), 31, 429
kenç(II), 400, 436
kend, 31, 186, 331, 332, 336, 416, 421, 424, 427
kendir, 77, 181, 281, 298, 424, 432
kendük, 88, 90, 432, 436
kent, 24, 26, 28, 277, 287, 328, 331, 338, 352, 416, 424
kentir, 282, 298, 415, 424
kepeklik, 355, 432
kepit, 346, 424
keregü, 342, 416, 424
kerekü, 342, 424, 429
kerey, 195, 202, 421, 436
kerik, 203, 436
kerim, 69, 432
kerki, 203, 311, 436
kerpiç, 88, 287, 288, 299, 429
kesgü, 203, 436
kesgük, 247, 436
kesme, 173, 182, 195, 203, 418, 436
kester, 88, 436
kesürgü, 56, 73, 424
keş, 168, 407, 416, 419, 424, 428
ketmen, 247, 311, 436
keyiz, 50, 55, 109, 223, 358, 424
kezik, 203, 204, 436
kıımız, 108, 385
kın, 46, 181, 184, 416
kıır, 52
kırım, 226
kidiz, 311, 424, 436
kidizlik, 311, 436
kib, 424, 432
kidin, 261, 351, 385, 386, 430
kidiz, 108, 109, 121, 149, 311, 352, 377, 382, 412, 416, 424, 428
kimbağ, 33, 156, 299, 432
kime, 37, 259, 260, 424
kimi, 3, 6, 17, 27, 29, 30, 32, 38, 40, 50, 74, 112, 140, 157, 187, 197, 211, 224, 225, 245, 247, 248, 255, 259, 260, 263, 277, 285, 296, 302, 310, 322, 326, 329, 331, 345, 350, 360, 415, 417, 420, 421, 424
kimsen, 34, 311, 436
kin, 53, 209, 213, 214, 291, 374, 424, 430
kiñ-lu, 424
kip, 299, 424
kiriş, 131, 167, 175, 243, 293, 304, 319, 416, 430
kirit(I), 40, 220, 436
kirit(II), 88, 436
kirşen, 216, 220, 432
kiş(I), 134
kiş(II), 424
kişen, 192, 230, 419, 429
kitâb, 14, 419
kiviz, 70, 424, 432
kiz, 65, 430
köben, 90, 250, 251, 424, 436
köbürge, 206, 207, 424
köçürme, 57, 89, 90, 436
kögen, 204, 248, 419, 436
kök, 4, 18, 90, 105, 111, 122, 132, 147, 207, 238, 249, 250, 277, 283, 286, 294, 330, 336, 351, 353, 355, 432
köligelik, 336, 351, 353, 355, 419, 432
kömçü, 34, 436
kömeç, 35, 391, 392, 432
kömüç, 34, 436
kömüldürük, 154, 239, 275, 420, 432
kömür, 55, 56, 91, 176, 366, 416, 430
kömürlük, 56, 366, 436
kön, 71, 221, 286, 428, 432
köndegü, 221, 424, 436
könek, 71, 424, 432
könek, 424
köñlek, 137, 416, 430
köpçük, 90, 248, 249, 416, 421, 436
köprüg, 228
köpsün, 90, 436
körge, 90, 206, 210, 312, 424, 436
körke, 90, 424
körük, 150, 312, 436
kösgük, 158, 432
kösrük, 205, 249, 419, 436
kösünğü, 424
kösürgü, 56, 424, 430
köşetri, 351, 419, 424, 430
köşik, 71, 112, 345, 432
kötrüm, 366, 436
kötü, 159, 160, 352, 431
kötürgü, 264, 436
kövrüg, 206, 207, 424
köyde, 312, 436
közeç, 53, 424
közegü, 72, 424, 432
közlük, 272, 275, 432
közmen, 392, 432
közñü, 210, 424, 428
közüçlük, 313, 424
közüldürük, 275, 420, 436

közünük, 367, 436
közünü, 424
kraza, 149
kuşatrı, 351, 352, 424
kuzetri, 352, 424
küben, 250, 251, 421, 424
kübig, 150, 424, 436
küli, 402, 437
kümüş, 21, 22, 24, 25, 28, 29, 30, 31, 127, 128, 180, 208, 221, 343, 363, 427
kün, 25, 26, 49, 62, 107, 155, 156, 164, 206, 207, 214, 277, 294, 328, 332, 334, 341, 374, 376, 383, 424
küntegü, 221, 424
küp, 49, 50, 96, 98, 383, 428
küpe, 49, 198, 205, 221, 222, 224, 404, 432, 437
küpe(I), 221, 437
küpik, 150, 424
kürgek, 91, 437
kürin, 48, 91, 437
kürk, 115, 126, 134, 135, 147, 149, 150, 313, 437
kürsî, 343, 429
kürşek, 402, 437
küsetr, 351, 352, 424
küveç, 251, 419, 424, 437
küvlük, 179, 437
küvrüg, 37, 206, 340, 424, 428
küvüç, 251, 424
küvük, 251, 421, 437
küvüz, 70, 424
küzeç, 53, 313, 424, 429
küzeçlik, 313, 424, 437
küzegü, 72, 73, 424
küzeñü, 210, 211, 424
küzkü, 210, 211, 424
küzünü, 210, 211, 424

L

lağun, 92, 437
langan, 92, 437
latu, 403, 424
lav, 413, 437
létu, 403, 424, 437
lin, 356, 416, 432
liv, 45, 56, 57, 430
lohtay, 123, 417, 437
lu, 43, 174, 197, 277, 278, 294, 300, 307, 310, 313, 365, 424, 432, 433, 435, 437
luğ, 28, 159, 211, 252, 260, 277, 432

M

ma'cûn, 403
mançak, 358, 424, 437
mançu, 92
mandu, 404, 437
manıstan, 160, 367, 416, 437
matrıdus, 276, 437
mekkeh, 20, 437

mençek, 352, 424, 431
mescid, 158, 347, 348, 416, 430
minguy, 314, 437
mînâ, 314, 437
mindetü, 424
monçu, 24, 29, 210, 428
mükim, 143
mükin, 143
ok, 165, 166, 167, 174, 186, 221, 252, 351, 399, 425, 427, 431, 433, 437

O

obu, 222, 424
oça, 57, 58, 315, 425, 430, 437
oço, 57, 425, 430
oçu, 57, 58, 425
oğu, 425
olma, 1, 58, 60, 79, 89, 102, 117, 164, 240, 243, 251, 265, 300, 379, 395, 430
olu, 87, 92, 135, 148, 193, 263, 269, 299, 314, 391, 437
ook, 425
oot, 188, 266, 425
opo, 216, 220, 222, 424, 437
ordu, 61, 193, 214, 332, 336, 416, 427
orğa, 229, 416, 428
ornag, 336, 428
oru, 367, 437
orun, 6, 36, 64, 110, 339, 343, 368
orunlu, 368, 437
ot, 4, 7, 33, 44, 50, 143, 178, 193, 220, 237, 262, 265, 266, 267, 268, 275, 344, 368, 374, 380, 425, 427
otağ, 273, 348, 416, 430
otğun, 425
otlu, 368, 437
otran, 150, 437
otuñ, 44, 368, 427
otuñlu, 368, 437
oyma, 96, 141, 214, 425
ökmek, 224, 225, 425
öñik, 214, 215, 431
ör, 3, 4, 38, 40, 65, 201, 229, 369, 420, 437
örgin, 22, 23, 35, 334, 335, 425, 427
örgün, 29, 36, 334, 335, 425
örk, 229, 230, 258, 278, 419, 428
örtüg, 107, 425, 427
örtük, 107, 108, 425
örüm, 112, 431
örünteg, 268, 425
ötrüm, 270, 431

P

partu, 142, 143, 425
pekmes, 385, 425
pistik, 295, 425
poçı, 164, 423, 437
pra, 336, 351, 371, 425
püşkel, 394, 425

ħab, 273
ħalvâ, 389
ħarir, 119
hisar, 363, 364

R

rekve, 65, 284, 431

S

sa, 2, 3, 22, 47, 58, 73, 93, 94, 107, 140, 151,
180, 186, 193, 195, 205, 218, 222, 257, 262,
268, 280, 289, 293, 315, 317, 328, 335, 392,
437

saht, 222, 437

saban, 181, 231, 244, 245, 256, 262, 425, 429

saç, 15, 72, 93, 151, 202, 203, 211, 217, 219,
224, 392, 418, 437

saçratġu, 9, 437

saçu, 151, 437

saġ, 315, 392, 432, 437

saġ yaġ, 392, 432

saġır, 93, 437

saġra, 58, 430

saġrı, 315, 437

sal(I), 261, 432

sal(II), 262, 316, 437

salġu, 9, 205, 437

saman, 7, 61, 62, 126, 156, 231, 237, 238, 239,
240, 246, 251, 288, 432

samda, 152, 437

sanaç, 73, 432

sap, 182, 215, 239, 262, 293, 317, 369, 431

sapan, 9, 205, 231, 255, 256, 416, 425

saphi, 46, 63, 64, 83, 188, 189, 201, 316, 437

saraġuç, 152, 437

saray, 214, 332, 336, 346, 369, 428

sarım, 95, 96, 425

sarma, 254, 404, 425, 437

sarmaçu, 404, 437

sarnıç, 94, 437

saru, 94, 95, 152, 425, 437

sarvaġ, 369, 437

sası, 95, 437

sasılı, 95, 437

satma, 369, 437

satı, 226, 432

savdıç, 73, 432

say, 189, 198, 205, 437

sazınçı, 317, 437

sekü, 95, 370, 416, 437

sem, 267, 270, 271, 431

señek, 96, 421, 437

señrem, 156, 334, 416, 427

serim, 95, 123, 425, 437

serk, 96, 97, 437

serü, 94, 95, 425

sıdrım, 113, 133, 425, 432

sıbızġu, 163, 430

sıdrım, 113, 425

sıġzaġ, 300, 425, 432

sıġzıġ, 425

sım sımra, 404, 437

sın, 97, 167, 326, 339, 343, 429

sındu, 97, 421, 437

sıp a, 253, 425, 437

sıp akur, 253

sır, 97, 98, 317, 318, 438

sırıçġa, 289, 425, 429

sırınçġa, 289, 290, 425

sırlıġ, 97, 438

sırma, 254, 291, 425

sıru, 300, 318, 432, 438

sırık, 301, 318

sış, 48, 425, 428

sıta, 187, 192, 218, 429

sıbek, 98, 318, 319, 438

sıbek(I), 98, 318, 438

sınçü, 405, 438

sırke, 379, 382, 404, 428

soçu, 370, 438

soġut(I), 425

soġut(II), 425

sokku, 66

soku, 66

soma, 405, 425, 438

sor, 271, 319, 438

sorġu, 271, 431

sorkıç, 319, 425

sögen, 98, 425, 438

söġütlük, 356, 432

su, 21, 174, 406, 425, 438

sua, 26, 294, 431

suburġan, 339, 428

suf, 152, 438

suġut(I), 406, 425, 438

suġut(II), 406, 425, 438

suk, 174, 178, 406

suluk, 63, 64, 71, 375, 393, 394, 396, 402, 408,
425

suma, 67, 258, 405, 412, 425

sunçuk, 50, 223, 352, 412, 416, 431

sunı, 319, 438

sur, 425

susġak, 99, 438

susık, 100

suvluk, 131, 425, 428

suzak, 352, 431

süçig, 105, 379, 407, 425, 427

süçik, 379, 380, 425

süçük, 380, 425

süken, 98, 99, 425

sünjü, 185, 186, 425, 428

sünjüg, 186, 416, 425

süpürgü, 100, 438

süzme, 386, 387, 407, 438

Ş

şabıñ, 301, 425, 432

şakti, 198, 199, 425, 432

şal, 371, 438

şalaşu, 123, 417, 438
 şatu, 44, 54, 427
 şeben, 301, 425
 şebîq, 301, 425
 şın, 371, 438
 şış, 49, 425
 şikti, 180, 188, 199, 425
 şış, 48, 49, 191, 425
 şor, 407, 438
 şu-şutsi, 50, 223, 438
 şütük, 21, 438

T

taḥçek, 124, 418, 438
 taht, 38, 320, 431, 438
 tahtu, 320, 438
 tâc, 39, 432
 tağar, 50, 55, 223, 358, 425, 428
 tal, 15, 100, 301, 385, 429
 talğu, 301, 432
 talğuç, 100
 tam, 37, 69, 70, 113, 139, 172, 261, 277, 279,
 324, 416, 427
 tamğa(I), 36
 tamğalı, 58, 425
 tamğalıg, 59, 425
 tañ, 22, 25, 101, 177, 206, 376, 438
 tañu, 112, 177, 431
 tapçan, 240, 432
 tapçan/ tapçañ, 240, 432
 tapçañ, 240, 432
 tar, 46, 156, 209, 252, 259, 261, 262, 329, 331,
 359, 385, 431
 tarağlağ, 338, 425
 tarğa, 217, 417, 419, 432
 tariğlağ, 337, 338, 349, 354, 425, 428
 tariğlı, 348, 425, 430
 tariğlıg, 425
 tarjul, 199, 201, 205, 438
 tarlağ, 337, 338, 425
 tarus, 356, 432
 tavis, 208, 425, 438
 tavrán, 425
 taya, 26, 155, 284, 428
 tegirmek, 254, 257, 438
 tegirmen, 172, 286, 428
 tegrek, 302, 432
 tekne, 86, 262, 263, 264, 320, 438
 temen, 47, 73, 74, 432
 temir, 26, 27, 175, 210, 294, 425, 427
 temür, 21, 26, 27, 31, 186, 191, 425
 temürgen, 174, 421, 438
 temürlük, 371, 438
 terengbîn, 407, 438
 têrgi, 45, 425, 428
 têrgü, 255, 438
 terinçek, 153, 421, 438
 têrkek, 75, 425
 terlik, 129, 132, 143, 252, 253, 416, 438
 têrnek, 371, 438

tesbih, 160, 161, 416, 438
 teşrüm, 324, 425
 tevren, 255, 425, 438
 tezek, 74, 79, 288, 432
 tış, 256, 438
 tiküç, 321, 438
 tilgen, 155, 331, 334, 416, 420, 427
 tili, 175, 418, 438
 tim, 101, 438
 tin, 182, 184, 240, 416, 419, 432
 tiregü, 321, 438
 tirek, 220, 294, 302, 432
 tireklik, 357, 432
 tirgük, 278, 294, 431
 tirki, 42, 45, 46, 56, 425
 tiryâk, 276
 tizgin, 240, 244, 416, 432
 tizig, 25, 130, 211, 212, 429
 tizildürük, 223, 275, 438
 toğ, 225, 425, 430
 toğak, 302, 425, 432
 toğrıl, 408, 438
 toğağ, 224, 438
 tolum, 125, 182, 183, 425
 tolvır, 113, 425, 438
 tomrum, 321, 322, 438
 ton, 50, 105, 112, 125, 126, 128, 129, 133, 138,
 149, 159, 182, 291, 376, 416, 421, 427
 tonağı, 130, 138, 212, 425
 tonanğı, 106, 137, 138, 425, 431
 tonlu, 153, 438
 top, 50, 144, 176, 177, 178, 179, 246, 264, 323,
 409, 433, 438
 top(I), 178
 top(II), 178
 topı, 176, 409, 428
 toplu, 47, 89, 342, 347, 357, 433
 tor, 6, 8, 109, 283, 416, 418, 425, 428
 tovil, 208, 425
 toy(I), 193, 429
 toy(II), 193, 303, 433
 toz, 4, 270, 284, 322, 439
 törpig, 294, 295, 425
 törpigü, 294, 425, 431
 töşek, 40, 41, 50, 55, 223, 358, 427
 töşeklik, 114, 433
 tuka, 19, 36, 161, 218, 226, 261, 302, 320, 369,
 380, 406, 425, 438
 tuç, 161, 433, 439
 tuğ(I), 35
 tuğ(II), 425
 tuğa, 425
 tuğrağ, 40, 439
 tulum, 45, 68, 71, 87, 89, 94, 101, 182, 259,
 425, 427
 tumsa, 372, 426, 439
 tuñsu, 102, 426, 439
 tura, 40, 54, 186, 187, 416, 428
 tuş, 22, 218, 433
 tuşağ, 195, 234, 419, 425, 430

tuşağı, 425
 tutma aç, 384, 425
 tutmaç, 48, 82, 384, 393, 425, 429
 tuz, 8, 186, 380, 389, 407, 427
 tuza, 6, 8, 428
 tügek, 323, 425, 439
 tügme, 322, 439
 tügsin, 295, 431
 tügün, 256, 279, 323, 427
 tükek, 323, 425
 tülfir, 113, 114, 425
 tült, 41, 50, 53, 55, 110, 223, 358, 429
 tülwir, 114, 425
 tümrüg, 165, 425, 439
 tümrük, 165, 421, 425
 tümse, 372, 416, 426
 tünek, 337, 428
 tünerig, 357, 426, 433
 tünerik, 357, 358, 426
 tünşü, 426
 türgek, 74, 425, 433
 türmek, 388, 431
 tüşrüm, 323, 425, 439
 tütek, 102, 439
 tütsüg, 50, 156, 159, 180, 209, 427
 tütsüglük, 128, 159, 433
 tüvek, 10, 439
 tüveklük, 324, 439

U

uğuk, 154, 425, 439
 ul, 26, 66, 194, 279, 352, 376, 427
 uruk, 15, 27, 68, 101, 107, 108, 127, 140, 163,
 226, 229, 235, 253, 282, 349, 390, 421, 423,
 425, 426, 427, 430, 432, 437, 438
 urağun, 269, 430
 uru, 127, 282, 426, 428
 usbarı, 409, 423, 439
 utğun, 253, 425, 439
 uyma, 90, 141, 401, 425, 433

Ü

üçleç, 10, 426, 439
 üçlüç, 10, 11, 426
 üçürgü, 256, 426, 439
 ügre, 393, 401, 433
 ügürlük, 372, 439
 ügürmek, 254, 257, 421, 439
 ükek(I), 413, 439
 ükeklik, 324, 439
 ükmek, 224, 425, 439
 üm, 135, 404, 416, 430
 ürnek, 324, 439
 üstem, 128, 134, 189, 212, 222, 429
 ütüg, 75, 433
 üv, 426
 üw, 426
 üzengi, 236, 257, 439

V

vaçır, 36, 188, 211, 426, 428
 vajır, 36, 426
 vayduri, 28, 210, 426, 427
 vayturi, 28, 277, 426
 vijir, 36, 426
 vrhar, 125, 157, 335, 353, 356, 428

Y

ya, 2, 3, 6, 9, 10, 13, 19, 30, 31, 34, 35, 40, 41,
 42, 44, 45, 46, 49, 52, 53, 54, 55, 57, 67, 68,
 70, 72, 77, 78, 79, 81, 83, 87, 90, 92, 94, 96,
 99, 100, 102, 103, 105, 108, 110, 113, 120,
 125, 129, 132, 135, 136, 138, 139, 140, 142,
 143, 147, 151, 153, 158, 162, 165, 166, 167,
 170, 171, 173, 176, 178, 179, 180, 183, 188,
 190, 193, 197, 201, 206, 207, 208, 209, 211,
 212, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 222,
 223, 228, 230, 231, 232, 237, 239, 241, 246,
 251, 253, 255, 256, 258, 259, 260, 261, 262,
 264, 268, 270, 272, 273, 274, 275, 276, 277,
 279, 280, 281, 284, 287, 291, 293, 294, 295,
 298, 305, 308, 312, 315, 316, 319, 320, 321,
 322, 323, 338, 344, 345, 347, 350, 353, 356,
 364, 365, 369, 372, 373, 374, 375, 377, 382,
 385, 386, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 394,
 yadım, 53, 429
 yabı, 258, 426
 yağ, 108, 161, 377, 382, 385, 392, 421, 426,
 427, 432, 436
 yalma, 141, 433
 yalu, 258, 426
 yamağ, 290, 429
 yançu, 252, 391, 411, 430
 yançuk, 411
 yanlı, 258, 439
 yanlık, 258
 yağalduru, 154, 439
 yapa, 107, 325, 439
 yapğa, 11, 439
 yapğuç, 241, 426, 433
 yapğut, 102, 439
 yapı, 4, 9, 30, 38, 41, 81, 82, 90, 113, 114, 117,
 121, 122, 140, 149, 160, 193, 200, 205, 215,
 216, 237, 258, 261, 290, 291, 316, 317, 325,
 333, 336, 347, 350, 353, 369, 376, 385, 391,
 393, 394, 399, 404, 405, 411, 419, 421, 426,
 439
 yaptaç, 241, 426
 yarağ, 426
 yarı, 189, 212, 416, 426, 428
 yarında, 290, 429
 yarma, 13, 396, 427
 yarmaş, 410, 411
 yartma, 426
 yartu, 17, 303, 433
 yasğaç, 103, 426, 439
 yası, 173, 418, 433
 yası yığaç, 426
 yasıç, 170, 418, 431
 yastu, 59, 430

- yastuk**, 59
yatan, 171, 426, 431
yatan/ yatañ, 171, 426
yatañ, 165, 171, 426, 431
yatu, 124, 341, 439
yatuğ, 124
yaylağ, 344, 429
yelim, 291, 292, 426, 430
yelü, 258, 419, 426, 439
yèm, 380, 427
yemeçük, 103, 439
yençü, 25, 26, 29, 426
yêrçü, 372, 373
yerğüç, 104, 426, 439
yerküç, 104, 426
yeten, 171, 426
yetgek, 67, 431
yıd, 53, 209, 427
yıp, 22, 24, 40, 278, 328, 332, 426, 427
yıpar, 209, 210, 214, 427
yışğ, 281, 423, 428
yışım, 154, 155, 426, 439
yigne, 47, 419, 426
yigü, 130, 132, 376, 407
yilim, 291, 292, 426
yinçü, 25, 29, 31, 128, 208, 224, 416, 423, 426, 427
yingne, 47, 426
yip, 278, 279, 294, 426
- yışım**, 154, 155, 426
yivig, 25, 130, 212, 213
yoğrı, 388, 431
yoğrut, 377, 382, 385, 386, 426
yoğur, 51, 428
yoğurğuş, 426
yona, 259, 439
yonındı, 325, 439
yörgemeç, 411, 439
yöründek, 268, 425, 427
yuğa, 400, 433
yuğrut, 382, 426, 428
yuğurğuş, 104
yula, 43, 377, 427
yular, 222, 229, 230, 232, 240, 245, 251, 416, 419
yuñ, 282, 285, 298, 311, 426, 428
yurt, 54, 68, 341, 377, 416, 429
yüdrük, 104, 439
yügün, 235, 251, 430
yüksük, 225, 325, 326, 439
yüligü, 195, 202, 430
yünçü, 26, 426
yünğ, 426
yüzük, 215, 225, 326, 439
- Z**
zindan, 337, 367, 373, 439
züngüm, 124, 426, 439
zünküm, 124, 125, 426

KAYNAKÇA

1. Taranan Metinler Kaynakçası

- ARAT, Reşit Rahmeti (1979), *Kutadgu Bilig III, İndeks* (Hzr.:Kemal Eraslan, Osman F. Sertkaya, Nuri Yüce), TKAE Yay.: 65, İstanbul
- (1988), *Kutadgu Bilig II, Çeviri*, TDK Yay, 4. baskı, Ankara.
- (1999), *Kutadgu Bilig I, Metin*, TDK Yay.: 458, 4. baskı, Ankara.
- ATALAY, Besim (1999) *Divanü Lûgati't-Türk I-III*, TDK Yay.: 524, 4. baskı, Ankara.
- (1999), *Divanü Lûgati't-Türk Dizini "Endeks"*, TDK Yay.: 524, 4. baskı, Ankara.
- BANG W., Annemarie von Gabain (1929), *Türkische Turfan-Texte*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- , Annemarie von Gabain (1929), *Türkische Turfan-Texte II*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- , Annemarie von Gabain (1930), *Türkische Turfan-Texte III*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- , Annemarie von Gabain (1930), *Türkische Turfan-Texte IV*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin
- , Annemarie von Gabain (1931), *Türkische Turfan-Texte V*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- , Annemarie von Gabain (1931), *Analytischer Index zu den Fünf Ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1934), *Türkische Turfan-Texte VI Das Buddhistische Sūtra Säkiz Yükmäk*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.
- (1938), *Briefe der Uigurischen Hüen-Tsang-Biographie*, Werlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin.

- BARUTÇU ÖZÖNDER, F. Sema, (1998), “*Abidarim kınığı koşavarti şastirtağı çinkirtü yörüglerning kingürüsü’nden Üç İtigsizler, Giriş- Metin- Tercüme- Notlar-İndeks, XXX Levha*, TDK Yay.: 672, Ankara.
- (2000a) “Arhanan yazıtı”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.1, S. 2, Ankara, s. 126-130.
- (2000b) “Handigay yazıtı”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.1, S. 2, Ankara, s. 124-126.
- (2000c) “Örük yazıtı”, *Kök Araştırmalar*, KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, C.1, S. 2, Ankara, s. 121-124.
- GABAİN, A. von (1938), *Briefe der uigurischen Hüen-Tsang-Biographie*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1954), *Türkische Turfan-Texte VIII, Texte in Brämiscrift*, Akademie-Verlag, Berlin.
- , Werner Winter (1958), *Türkische Turfan-Texte IX, Ein Hymnus an den Vater Mani auf “Tocharisch” B Mit Alttürkischer Übersetzung*, Berlin.
- (1959), *Türkische Turfan-Texte X, Das Avadana des Dämons Atavaka Bearbeitet von Tadeusz Kowalski*, Akademie- Verlag, Berlin.
- HAMILTON, James Russel (1998), “*Budacı İyi ve Kötü Kalpli Prens Masalının Uygurcası- Kalyanamkara ve Papamkara-*, (çev.: Ece Korkut, İsmet Birkan), Simurg Yay., Ankara.
- HİMRAN S. (1941), *Huastuanıft, von Le Coq’un İngilizce Tercümesinden*, 1941, Ankara.
- Kâşgarlı Mahmut (1990), *Dîvânü Lûgati’t-Türk*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- KAYA, Ceval (1994), “*Uygurca Altun Yaruk –Giriş, Metin ve Dizin-*, TDK Yay.: 607, Ankara.
- KÖSEARİF, Fuat (1936), *Türkçe Mani El Yazmaları (Manichaica) C.I.*, İstanbul.
- LE COQ, A. von (1919), *Türkische Manichaica Aus Chotscho, II*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1922), *Türkische Manichaica Aus Chotscho, II*, Verlag der Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- MÜLLER, F.W.K. (1908), *Uigurica*, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1911), *Uigurica II*, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften,

- Berlin.
- (1922), *Uigurica III, Uigurische Avadana-Bruchstücke*, Verlag der Königl. Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- (1931), *Uigurica IV*, Verlag Akademie der Wissenschaften in Kommission bei Walter de Gruyter U. Co., Berlin
- ORKUN, Hüseyin Namık (1994), “*Eski Türk Yazıtları*”, TDK Yay.: 529, 3. baskı, Ankara.
- TEKİN, Şinasi (1976), “*Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancıların Mehdîsi, Maitreya ile Buluşma Uygurca iptidaî bir dram (Burkancılığın vaiphasika tarikatine ait bir esrin Uygurcası)*”, Atatürk Üniversitesi Yay.: 263, Ankara.
- (1980), *Buddhistische Uigurica aus der Yüan-Zeit*, Akademiai Kiado, Budapest.
- (1993), “*Uygurca Metinler I, Kuanşi İm Pular (Ses İşiten İlah)*”, TDK Yay.: 576, Ankara.
- TEKİN, Talat (1993), *Hunların Dili*, Doruk Yay., 1. baskı, Ankara.
- (1998), *Orhon Yazıtları –Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk-*, Simurg Yay., Ankara.
- TEZCAN, Semih (1974), *Das Uigurische Insadi-Sutra, Berliner Turfan-Texte III*, Akademie- Verlag, Berlin.
- ZIEME, Peter (1975), *Manihäisch-türkische Texte, Berliner Turfantexte V*, Akademie- Verlag, Berlin.
- (2000), “Verse des Candasūtra nach Chinesisch-Uigurischen bilinguen, *TDAD: 0*, Ankara, s.65-80.
- , G. Kara (1978), *Ein Uigurisches Totenbuch*, Akademiai Kiado, Budapest.

2. Genel Kaynaklar

- AKARSU, Bedia (1998), *Dil-Kültür Bağlantısı*, 3. baskı, İnkılâp Yayınevi, İstanbul.
- AKSAN, Doğan (1995), *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay.: 439, Ankara.
- (1998), *Anlambilim, Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yay., Ankara.

- ATA, Aysu (2000), "Derleme sözlüğünde geçen en eski Türkçe kelimeler I", *Türkoloji Dergisi*, XIII. Cilt, 1. Sayı, Ankara, s. 67-97.
- CAFEROĞLU, Ahmet (1993), *Eski uygur Türkçesi Sözlüğü*, Enderun Kitabevi, 3. baskı, İstanbul.
- CLAUSON, sir Gerhard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford University.
- Derleme Sözlüğü I* (1993), TDK Yay.: 211/1, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü II* (1993), TDK Yay.: 211/2, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü III* (1993), TDK Yay.: 211/3, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü IV* (1993), TDK Yay.: 211/4, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü V* (1993), TDK Yay.: 211/5, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü VI* (1993), TDK Yay.: 211/6, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü VII* (1993), TDK Yay.: 211/7, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü VIII* (1993), TDK Yay.: 211/8, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü IX* (1993), TDK Yay.: 211/9, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü X* (1993), TDK Yay.: 211/10, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü XI* (1993), TDK Yay.: 211/11, 2. Baskı, Ankara.
- Derleme Sözlüğü XII, Ek-I* (1993), TDK Yay.: 211/12, 2. Baskı, Ankara.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (1196), *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 13. baskı, Aydın Kitabevi Yay., Ankara.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 1. baskı, Ankara.
- ERİMER, Kayahan (1989), "Betik üzerine", *Çağdaş Türk Dili*, Dil derneği Yay., S. 13, Ankara, s.23-24.
- GENÇ, Reşat (1997), *Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası*, TKAE Yay., Ankara.
- KAFESOĞLU, İbrahim (1992), Kültür ve teşkilât, *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. baskı, Ankara, s. 187 vd.
- KOŞAY, Hâmit Zübeyir (1982), "Eski Türkler'in ana yurdu ve yemek adları", *Türk Mutfağı Sempozyumu Bildirileri*, Millî Folklor Araştırma Dairesi Yay.: 41, Ankara, s. 47-56.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad (1986), *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Meydan Larousse, Büyük Lûgat ve Ansiklopedi-9 (98)*, Meydan Yay., , İstanbul.
- NADALYAEV, V. M. vd., *Drevne Tyursky Slovar'*, Akademia Nauk SSSR,

Leningrad.

MUSTAFA YEV, E.M-E, V.G.Şçerbinin (1989) “*Rusça- Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınları, İstanbul.

ÖZMEN, Mehmet (1993), “*Değirmen, teker ve tegzinmek kelimelerinin Kökenleri üzerine*”, *Journal of Turkish Studies, Türklük Bilgisi Araştırmaları*, Volume: 17, Harward University, s.147-151.

Redhouse Sözlüğü, İngilizce-Türkçe (986), Redhouse yay., İstanbul.

RÖHBORN, Klaus (1977), *Uigurisches Wörterbuch- , Sprachmaterial der Vorİslâmischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

— (1979), *Uigurisches Wörterbuch- 2, Sprachmaterial der Vorİslâmischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

— (1988), *Uigurisches Wörterbuch- 4, Sprachmaterial der Vorİslâmischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

— (1994), *Uigurisches Wörterbuch- 5, Sprachmaterial der Vorİslâmischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

— (1996), *Uigurisches Wörterbuch- 6, Sprachmaterial der Vorİslâmischen Türkischen Texte aus Zentralasien*, Franz Steiner Verlag GMBH, Wiesbaden.

STEUERWALD, Karl (1972), *Türkisch- Deutsches Wörterbuch, Türkçe- Almanca Sözlük*, Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

Şemseddin Sami (1989), *Kamus-ı Türkî*, Enderun Kitabevi, İstanbul.

Tarama Sözlüğü I (995), TDK Yay.: 212/1, Ankara.

TENİŞEV, Ә. R. vd. (1997), *Sravnitel'no-İstoričeskaja Grammatika Tyurskih Yazıko, Leksika*, Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Yazıkoznaniya, Moskova.

TEKİN, Talat (1987), *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, TDK Yay.: 530, Ankara.

— (1991), “*Wisdom of royal glory (Kutadgu Bilig): a Turco-Islamic mirror for princess. By Yusuf Khāss Hajib*”(Tanıtma), *TDAD: 2*, Ankara.

TURAN, Şerafettin (1994), *Türk Kültür Tarihi*, Bilgi Yayınevi, İstanbul.

Türkçe Sözlük I-II (998), TDK Yay.: 549, Ankara.

Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi I (939), TDK Yay, İstanbul.
Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi II (94), TDK Yay, İstanbul.
Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi III (947), TDK Yay, İstanbul.
Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi V (957), TDK Yay: 168,
İstanbul.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

ADI SOYADI: Engin ÇETİN

DOĞUM YERİ VE YILI: Dörtyol, 1977

MEDENÎ HALİ: Bekâr

ADRES: Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

TELEFON (İŞ): (0 322) 338 60 84 (24 43)

E- MAIL: ecetin2002@yahoo.com

ÖĞRENİM DURUMU

1999-2002 Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve
Edebiyatı Ana Bilim Dalı

1995-1999 Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü

1991-1994 Dörtyol Lisesi

1988-1991 Dörtyol Merkez Ortaokulu

1983-1988 Dörtyol Gazi İlkokulu

YABANCI DİL: İngilizce

İŞ YAŞAMI

1999- 2000 Sunar Nuri Çomu Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı
Öğretmeni

2001- Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve
Edebiyatı Bölümü: Araştırma Görevlisi